АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Одговорни уредник
Д-р ЈОВАН ЂОРЂЕВИЋ
проденан правног факултета

КЊИГА I НОВОГ (ТРЕЋЕГ) КОЛА
(КЊ. LX ЦЕЛОКУПНОГ ИЗДАЊА)

БЕОГРАД
Уредништво и администрација Булевар Црвене Армије 69
1945

ANALI PFB | anali.rs

ANALI PFB | anali.rs

САДРЖАЈ:

Књиге I новог (трећег) кола

(Књига LX целокупног издања)

мај — децембар 1945 год.

Стр.

Ново коло »Архива« у новој држави, од **Уредништва** — — 1

Правна наука у систему Академије наука СССР — Из »Билтена Академије наука СССР — одељење економије и права«, превео **Ник. Пахоруков** — — — — — — — 327

Уставно право и теорија о држави

1. Стара и нова Југославија, од **д-ра Ивана Рибара** — — 3
2. Федеративна Југославија и њен значај, од **д-ра Јована Ђорђевића** — — — — — — — — 18
3. Карактер и структура народноослободилачких одбора, од **д-ра Леона Гершковића** — — — — — — — 46
4. Уставотворна скупштина и нови изборни систем, од **д-ра Јована Ђорђевића** — — — — — — — — 105
5. Земаљско држављанство и завичајност, од **д-ра Ива Крбека** 188
6. Општи значај нацрта Устава ФНРЈ, од **д-ра Јована Ђорђевића** — — — — — — — — 265
7. Надлежност Савезних органа по нацрту Устава ФНРЈ, од **д-ра Леона Гершковића** — — — — — — — — 271
8. Значај организације друштвено-економског уређења у нацрту Устава ФНРЈ, од **д-ра Радивоја Увалића** — — — 276
9. Неколико општих напомена о грађанским правима по нацрту Устава ФНРЈ, од **Драгослава Р. Јанковића** — — 283
10. Судови и јавно тужиоштво по нацрту Устава ФНРЈ, од **Гојка Половине** — — — — — — — — 289
11. Народно судство у Хрватској, од **Душана Бркића** — — 303

Кривично право

О основним начелима новог казненог законика, од **д-ра Станка Франка** — — — — — — — — 292

Упоредно право

1. Уређење судова у СССР, од **Драгослава Р. Јанковића** — 68
2. Реформа брака и заштита деце и мајки у Совјетском Савезу, од **д-ра Михаила Константиновића** — — — — 143

ANALI PFB | anali.rs

Стр.

Међународно приватно право

Међународни јавни поредак у међународном приватном праву, од д-ра **Борислава Т. Благојевића** — — — — — — 36

Социологија

Заједнички радови на селу, од **Сретена М. Вукосављевића** — 30

Политичка историја

Уставотворна скупштина Срба, Хрвата и Словенаца (1920—1921 год.) од д-ра **Ивана Рибара** — — — — — — 133

Економске и финансиске науке

1. Интервенција државе и приватна иницијатива у економској обнови земље, од д-ра **Радивоја Увалића** — — — — 61
2. Буџетски систем СССР-а, од д-ра **Обрена Благојевића** — 160
3. Општи поглед на задругарство код нас, од д-ра **Михаила Вучковића** — — — — — — — — 172

Статистика

Задаци и циљеви наше нове статистике, од д-ра **Долфе Вогелника** — — — — — — — — 196

Уставноправни и политички преглед

1. Значај III засједања АВНОЈ-а, односно Привремене народне скупштине, за стварање нашег новог правног поретка, од д-ра **Леона Гершковића** — — — — — — — 203
2. Деветогодишњица Сталињског устава, од д-ра **Мирка Бесаровића** — — — — — — — — 327
3. Уредба о изборима за Врховни совјет СССР, од **Д. Солдатића** и **Б. Познића** — — — — — — — — 331

Међународни преглед

1. Главни међународни акти Уједињених нација, од д-ра **Милорада Симоновића** — — — — — — — — 77
2. Нова организација међународне безбедности, од **Ђуре Нинчића** — — — — — — — — 209

Ново право и правосуђе

1. Јавно тужиоштво у светлости најновијих закона, од д-ра **Јоже Вилфана** — — — — — — — — 84
2. Закон о сузбијању шпекулације и саботаже, од д-ра **Милана Бартоша** — — — — — — — 87
3. Привремена одлука о финансирању, од 6-II-1945 год., од д-ра **Љубомира С. Дуканца** — — — — — — — 90
4. Народни судови морају бити израз демократске воље народа, од д-ра **Јакова Блажевића** — — — — — — 93
5. Примена нових закона и стара схватања, од **Гојка Половине** 215

ANALI PFB | anali.ro

Стр.

6. Надлежност народних судова, од **Драгољуба Трајковића** 218
7. Савезни буџет за прву половину 1945, од **д-ра Јована Ловчевића** — — — — — — — — 223
8. Закон о врстама казни од 5-VII-1945 год., од **д-ра Јанка Таховића** — — — — — — — — 227
9. Закон о поступању са имовином коју су сопственици морали напустити у току окупације, од **д-ра Мехмеда Беговића** 232
10. Закон о одузимању ратне добити стечене за време непријатељске окупације од 24-V-1945 год., од **Р. Радовановића** 234
11. Закон о давању амнестије и помиловања, од **д-ра Јанка Таховића** — — — — — — — — 237
12. Уколико је Закон о врстама казни изменио прописе о казнама из Закона о сузбијању недозвољене спекулације и привредне саботаже, од **д-ра Јоже Вилфана** — — — 333
13. Учење о казни, од **Предрага Власинића** — — — — 339
14. Примена блажег закона, од **Драгољуба Трајковића** — — 344
15. Закон о непосредним порезима, од **Цветка Костића** — — 350
16. Закон о валоризацији, од **Драгослава Аврамовића** — — 352
17. Закон о регулисању предратних обавеза, од **Драгослава Аврамовића** — — — — — — — — 354
18. Пензије државних пензионера по новој Уредби о установљењу права на пензију, од **М. Ђокића** — — — — 360

Оцене и прикази

1. В. И. Лењин, Империјализам као највиши стадиј капитализма, од **д-ра Р. Увалића** — — — — — — — — 95
2. Нова Југославија, од **д-ра Борислава Т. Благојевића** — 97
3. Велика антифашистичка народноослободилачка скупштина Србије, од **Ј. Ђ.** — — — — — — — — 99
4. Лице Србије данас, од **Ј. Ђ.** — — — — — — — — 100
5. Веселин Маслеша: Светозар Марковић, од **Д. Јанковића** 239
6. Борис Захерл, Стара и нова Југославија, од **д-ра Ј. Ђорђевића** — — — — — — — — 241
7. Л. М. Фрей, Финансирование расчетьи и финансирование внешней торговли иностраних государств, од **д-ра Љубомира Дуканца** — — — — — — — — 242
8. Sir William Beverig de, The Price of Peace, од **Ђуре Нинчића** 243
9. А. Г. Зверев, О государственом бЮджете СССР на 1945 год. и исполнении государственого бЮджета СССР за 1943, од **д-ра Јована Ловчевића** — — — — — — 244
10. Harold Laski, The Rights of Man, од **д-ра Љубомира Дуканца** 246
11. Петар Тодоров, Југославија, од **М. Јевремовића** — — 246
12. Walter Lippman, U. S. War Aims, од **д-ра Љубомира Дуканца** 247
13. В. Карпински, Шта су колхози, од **д-ра Љ. Дуканца** — 248
14. D. W. Brogan, The free State, од **Ј. Ђорђевића** — — — 248
15. Око Трста, од **Ђ. Нинчића** — — — — — — — — 364
16. Владимир П. Потемкин, Историја дипломатије, од **Луцијана Коса** — — — — — — — — 366
17. Сл. Жарковић, Примитивни менталитет, од **Ст. Стајића** — 368
18. William H. Beveridge, Full employement in a free society, од **д-ра Љубомира Дуканца** — — — — — — — — 372

ANALI PFB | anali.rs

Стр.
19. D. M. Trevelyan, English social history, од **д-ра Љ. Дукаица** 374
20. L. Radzinowicz and J. W. S. Turner, The meaning and scope of criminal science, **од д-ра Јанка Таховића** — — — — 377

Преглед часописа

1. »Мировое хозяйство и мировая политика«, бр. 2—3, од **д-ра Љубомира Дуканца и Р. Л-а** — — — — — — 249
бр. 4, од **Р. Л-а** — — — — — — — — 254
бр. 7, од **Р. Л-а** — — — — — — — — 256
бр. 8, од **Р. Л-а** — — — — — — — — 384
бр. 9, од **д-ра Љубомира Дуканца** — — — — — — 390
2. »Новое время«, бр. 2, од **Р. Л-а** — — — — — — 257
3. »Пропагандист«, бр. 6, од **Љ. С. Д.-а** — — — — — 258
4. »Економски проблеми«, од **М. Ј-а** — — — — — — 259
5. »Известия Академии Наук СССР — отделение економики и права« 1945 г. Но. 2, од **Б. Познића** — — — — 380
Но. 4, од **д-ра Н. Алексејева** — — — — — — — 382
6. »Вестник Академии Наук СССР« 1945 г. Но 4, од **д-ра Н. Алексејева** — — — — — — — — 383
7. »Большевик«, 1945 г. Но. 15, од д-ра **Љ. С. Дуканца** — 386
Бр. 16, од **Драгослава Аврамовића** — — — — — 387
8. »Тридесет дана«, 1945 год. бр. 1 и 2, од **Д. Ј.-а** — — 391

Белешке

1. Грађански брак у Бугарској, од **Миодрага Јевремовића** — 101
2. »Службени лист Демократске Федеративне Југославије — 102
3. »Службени гласник Србије« — — — — — — — 102
4. »Службени лист Војводине« — — — — — — — 103
5. Правничке усмене новине — — — — — — — — 103
6. »Просветни преглед« — — — — — — — — 104
7. »Млада Босна«, студија Веселина Маслеше — — — 104
8. »Светозар Марковић«, студија Веселина Маслеше — — 104
9. А. Г. Зверов, О государственом бюджете СССР на 1945
10. Правна настава у СССР, од **Д. С.-а** — — — — — 261
11. Избори у Великој Британији, од **Р. Л.-а** — — — — 261
12. Правничке усмене новине, од **Д. С.-а** — — — — — 262
13. Закон о бирачким списковима и закон о избору народних посланика за Уставотворну скупштину са коментарима, од **М. В.-а** — — — — — — — — 263
14. Георги Бормуков: Новата организација света, од **Д. С.-а** 264
15. Г. М. Свјердлов: Материнство, брак и породица у совјетском закону, од **Р. Л.-а** — — — — — — — — 264

ANALI PFB | anali.rs

САРАДНИЦИ »АРХИВА«
У I КЊИЗИ НОВОГ (ТРЕЋЕГ) КОЛА

Аврамовић Драгослав, страна 352, 354, 387;
Алексејев, д-р Никола, страна 382, 383;
Бартош, д-р Милан, страна 87;
Беговић, д-р Мехмед, страна 232;
Бесаровић, д-р Мирко, страна 327;
Благојевић, д-р Борислав Т., страна 36, 97;
Благојевић, д-р Обрен, страна 160;
Блажевић, Јаков, страна 93;
Бркић, Душан, страна 303;
Вилфан, д-р Јоже, страна 84, 333;
Власинић, Предраг, страна 339;
Вогелник, д-р Долфе, страна 195;
В. М., страна 263;
Вукосављевић, Сретен М., страна 30;
Вучковић, д-р Михаило, страна 172;
Гавриловић, д-р Стојан, страна 259;
Гершковић, д-р Леон, страна 46, 203, 271;
Дуканац, д-р Љубомир С., страна 90, 242, 246, 247, 248, 249, 258, 372, 374, 386, 390;
Ђорђевић, д-р Јован, страна 18, 99, 100, 105, 241, 248, 265;
Јанковић, Драгослав Р., страна 68, 239, 283, 391;
Јевремовић, Миодраг, страна 101, 246, 259;
Константиновић, д-р Михаило, страна 143;
Кос, Луцијан, страна 366;
Костић, Цветко, страна 350;
Крбек д-р Иво, страна 188;
Л. Р., страна 252, 254, 256, 257, 384;
Ловчевић, д-р Јован, страна 223, 244;
Нинчић, Ђура, страна 209, 243, 364;
Позњић, Боривоје, страна 331, 382;
Половина, Гојко, страна 215, 289;
Радовановић, Р., страна 234;
Рибар, д-р Иван, страна 3, 133;
С. Д., страна 261, 262, 264;
Симоновић, д-р Милорад, страна 77;
Солдатић, Далибор, страна 331;
Стајић, Ст., страна 368;
Таховић, д-р Јанко Ђ., страна 227, 237, 377;
Трајковић, Драгољуб, страна 218, 344;
Увалић, д-р Радивој, страна 61, 95, 276;
Франк, д-р Станко, страна 292.

Arhiv Vojvodine - anali.rs

ANALI PFB | anali.rs

АРХИВ ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

МАЈ – ЈУНИ 1945

НОВО (ТРЕЋЕ) КОЛО ГОД. XXXII, КЊ. I (LX) БР. 1—2

НОВО КОЛО „АРХИВА" У НОВОЈ ДРЖАВИ

„Архив за правне и друштвене науке" је данас у могућности да се, после нешто више од четири године неизлажења, опет појави и отпочне једну нову серију, своје треће коло књига. Неизлажење „Архива" је било изазвано околностима мрачног и антикултурног фашистичког ропства под окупацијом. Али оно је било и свесно и намерно. Под владом фашизма и домаће издаје није било ни услова ни места за научни и културни рад, а најмање за рад на друштвеним и правним наукама. Против једног дубоко бесправног и варварског поретка није се могло борити правним расправама и научним сретствима. Само оружана борба свих слојева народа, радника, сељака и интелектуалаца, а тиме и правника, била је у стању да ослободи нашу земљу од ужаса и беде окупације и да створи услове и право науци на слободан и пуни развој.

Ту велику епопеју родољубиве борбе против фашистичкога мрака за слободу народа и науке повели су и славно извојевали Југословенска армија и Народноослободилачки покрет. Само једна оваква слободарска и родољубива свенародна организација била је у стању да нас извуче снажно и за сва времена не само из окупаторског и издајничког варварства него и из друштвеног, политичког и културног назадњаштва старе Југославије. Само је оваква политичка организација могла створити слободну и чврсту државу и тиме услове за културни и научни полет и развитак у слободи. Њеним творцима и носиоцима „Архив" дугује захвалност што је у стању да се обновљен поново појави пред својим читаоцима.

„Архив" се појављује под својим старим именом, јер оно претставља назив једног научног часописа који је имао леп углед и ауторитет у широким круговима наших правника. Он је био и остао лепа тековина наше младе друштвене науке. Али задржавање старог имена нашем часопису не значи и не сме значити да смо ми приступили настављању „Архива" са некада владајућим погледима и схватањима о улози правника и значају и смислу права. Државна организација и друштвено-политичка атмосфера у којој данас живимо у многим тачкама суштаствено је различита од атмо-

сфере и правног поретка старе Југославије. „Архив" је у старој Југославији, то му служи на част и оправдава његово настављање, имао према држави један критичарски, негативан став. Тако је он указивао на противуставне и противзаконите поступке и акте властодржаца старе Југославије. Он је доказивао противуставност злогласне „Обзнане" и оспоравао правни и законити карактер многим законодавним и административним мерама ранијег поретка.

Данас, положај правне науке и правника и тиме и правног часописа према нашој новој држави, федеративној Југославији, се потпуно изменио. Наша држава је данас демократска, слободна и напредна народна заједница. Власт се не налази у сукобу са народом и његовим основним тежњама и интересима. Напротив, власт је данас народна и налази се у сталном приближавању и изједначењу са народом. Према томе, улога наших правника према новој држави и народној власти јесте и има бити позитивна и активна. Правник је позван да својим стручним знањем и способностима сарађује са органима и претставницима народне власти на учвршћењу нове државе и правилном функционисању и јачању наше народне власти. Правник, био он теоретичар или практичар, данас је само активни сарадник органа народне власти и стручни помагач да се учврсти правни поредак. То долази отуда што је први пут у нашој историји отклоњена вечита супротност између власти и народа, правде и права. Кроз демократске форме наше нове државе, власт се изједначује са народом, а право са правдом. Отуда је основна дужност наших правника да изналазе најбоље и најсавршеније начине да се ово јединство народа и власти, права и правде изведе што сигурније и потпуније.

Као што је суштаственo измењена основна дужност правника, тако је битно измењено и схватање смисла права. У пракси одвојено и донекле супротно тежњи народа, у државама конзервативнога типа као што је била стара Југославија, право се схватало као један одвојен, затворен, свет за себе. То је био један статичан и конзервативан ред појава. Отуда, неизбежно, он је био снабдевен разним сложеним, непотребним, скупим за народ формализмом, свечаним и гломазним поступком. Радећи на овој материји, правници су постајали и сами конзервативни и формалисти. Они су више водили рачуна о спољним знацима и формама, него о стварним односима и суштини које право изражава. Они су постајали специјалисти, одвојени од живота и ограђени од других људи и других наука, нарочито социологије као опште теорије о људском друштву и законима његовог развоја.

У нашој новој федеративној и демократској држави правни поредак је само кроз правна правила и норме изражена стварност братства и јединства наших народа и учешћа маса у апарату власти. Ново право није одвојен и засебан свет за себе, затворен и конзервативан, него само једно од

ANALI PFB | anali.rs

сретстава да се продуби братска заједница нове Југославије и да се народу пруже сва привредна, техничка, политичка и културна сретства да би дошао до срећнијег, пунијег и човечанскијег живота и тиме да би се учврстила његова владавина над самим собом. Према томе, ново схватање права јесте и мора бити дубоко социјално, динамично, еластично и напредно. У новој држави, а нарочито у овој периоди изградње и обнове, наши правници, поред политичке чистоте и оданости народу, морају носити у себи свест да је право само наставак демократске и народне политике наше власти. Правник ништа не ствара самостално и за себе и ништа мимо народа. Он је само један од сарадника народне власти, стручњак који треба да нађе најбоље и најсавршеније путеве да се обезбеди народу да дође до пуне слободе, а то значи да се сачувају и усаврше тековине народноослободилачке борбе.

Са овим новим гледиштима и са осећањем нове дужности, ми покрећемо „Архив" и позивамо све наше научне раднике, како оне из области теорије тако и оне из круга праксе, да нам помогну својом сарадњом. Само ако остане стручни сарадник народне власти у њеном величанственом напору да осигура народу да се никада ни један апарат не може уздићи изнад њега и против њега, само ако допринесе теоријској чистоти, учвршћењу и јачању народне власти, „Архив" ће оправдати своје излажење. Најзад, само на овај начин ћемо вратити свој дуг новој нашој држави, која је само неколико месеци после ослобођења Београда, још под тешким условима рата и ужасним последицама окупације, нашла могућност да осигура науци и праву да се слободно и јавно развијају.

Архив за правне и друштвене науке

ANALI PFB | anali.rs

СТАРА И НОВА ЈУГОСЛАВИЈА

Стара Југославија, односно Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, добила је свој тако звани Видовдански устав 1921 године. У Уставотворној скупштини гласала су за устав 223 посланика, а против 35. Посланика који нису гласали било је 161. У коначном гласању о уставу, осим републиканске хрватске сељачке странке, није још учествовао Народни и Југословенски клуб, који су изјавили да неће учествовати даље у уставном раду због централистичког уређења које српска већина жели да наметне Хрватима и Словенцима. Комунисти су напустили Уставотворну скупштину у знак протеста због владиног страховитог гоњења Комунистичке партије. У Уставотворној скупштини победила је радикално-демократска коалиција са својим схватањем државног јединства. Отуда у Видовданском уставу одредбе о величини и разграничавању области, од којих ни једна није смела имати више од 800 хиљада становника. Да област не сме служити као основа националног груписања и да зато не сме бити сувише велика, било је једно од основних начела Устава.

Видовдански устав био је покушај да се Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца организује као једноставна национална држава. Творци тога устава полазили су са становишта да су Срби, Хрвати и Словенци један јединствени народ, који мора имати једну јединствену државу. Начело споразума братских равноправних народа Југославије забачено је, јер да се јединствен народ не може споразумевати сам собом. Видовдански устав дао је парламентаризам и самоуправу. По мишљењу твораца Устава, парламентаризам и самоуправа требали су да онемогуће великосрпску хегемонију. Сматрало се тада да би само централизам једне апсолутистичке државе, а не и централизам једне парламентарне уставне демократске монархије, могао Хрвате и Словенце довести у потчињен положај према Србима.

Овде треба да споменемо извесне чињенице још из 1918 до 1921 год. пре сазива Уставотворне скупштине, а које су имале утицаја на доношење Видовданског устава, као и на догађаје после изгласања Устава.

Противно закључку Хрватског сабора од 29-X-1918 год., који је предвиђао свеопшту народну уставотворну скупштину народа Словенаца, Хрвата и Срба на свом непрекинутом етнографском подручју, уједињеног у јединствену, *потпуно* суверену државу, која ће са унапред одређеном квалификираном већином одлучити коначно како о форми владавине, тако и о унутрашњем државном устројству наше државе утемељене на пуној равноправности Словенаца, Хрвата и Срба, те противно упутствима, које је Народно веће Словенаца, Хрвата и Срба у Загребу на својој седници од 24-XI-1918 год. уручило својој делегацији, која је предала

регенту Александру писмену адресу да аустро-угарски Југословени желе и хоће ујединити се са Србијом и Црном Гором у јединствену народну државу, тиме, да се најдаље за 6 месеци по закључењу мира има састати Уставотворна скупштина која ће са двотрећинском већином решити сва питања уређења и облика нове државе, — дакле, противно сваком споразуму, који је био предвиђен унапред са владом Краљевине Србије, регент у свом одговору на адресу Народног већа није примио његову формулацију. Регент Александар једноставно је 1-XII-1918 год. прогласио уједињење Краљевине Србије с независном државом Словенаца, Хрвата и Срба — у *јединствено Краљевство* Срба, Хрвата и Словенаца. Регентов одговор није био у складу са закључком Народног већа у Загребу, а још мање са упутствима даним његовој делегацији. Регент је својим одговором поставио Уставотворну скупштину у погледу уједињења и облика нове државе, пред готову унапред утврђену стварност, да је држава Срба, Хрвата и Словенаца монархија са династијом Карађорђевића и да се његова одлука не може више мењати. Упало је одмах у очи, да адреса говори само о јединственој држави Срба, Хрвата и Словенаца и да завршава с речима: да живи слободна уједињена Југославија, док одговор Регентов на адресу завршава с речима: нека нам увек буде срећно и славно наше Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца.

Према томе, споразум, унапред утврђен између Народног већа и владе Краљевине Србије, одговором Регентовим од 1-XII-1918 год., остао је не само неизвршен, већ и дезавуиран. У Изборном закону за Уставотворну скупштину који је донело Привремено народно претставништво 2-IX-1920 год. а Краљ га потврдио, предвиђено је распуштање Уставотворне скупштине Краљевим указом, те дато овлашћење влади да пропише путем Краљеве уредбе привремени Пословник за Уставотворну скупштину. А када се Уставотворна скупштина састала одмах након извршене верификације мандата, Регент је, преко Пашића, захтевао да му се закуну народни посланици унапред, иако он није истовремено положио заклетву у Скупштини.

Све ове чињенице одузеле су већ унапред Уставотворној скупштини од 1921 год. свако обележје једног свеопштег, суверeног претставничког тела. Она није већ због ових претходно извршених дела, која су кршила суверенитет Уставотворне скупштине, ни могла да буде изражај праве и истините воље народа. Овако кршење суверености и везивање једног уставотворног народног тела унапред за већ постојеће уређење и облик државе, унело је прве трзавице у широке народне масе.

Међутим, централистичко државно уређење са наопако схваћеним јединством народа постаје основна сметња за консолидацију државе и извор свих зала и несрећа које су после избиле. Оно је пружало могућност реакције да по

моћу насиља и корупције одржава власт за све време старе Југославије. Великосрпске хегемонистичке и све остале сепаратистичке клике нашле су у централистичком уређењу свој најбољи ослонац за цепање и разбијање демократских снага, које су у ревизији устава као и у споразуму народа тражиле могућности за изигравање једне нове државне заједнице.

Револверски метак испаљен у Народној скупштини 1928 год. био је знак да реакција тражи повод за рушење уставности и за увођење диктатуре. И заиста 6 јануара 1929 г. долази до државног удара. Краљ укида Видовдански устав и узима сву власт у своје руке. Сва грађанска права и политичке слободе, уколико су још постојали по Видовданском уставу, одузети су; све политичке странке и групе, као и политичка друштва растурена су, а политичкостраначки клубови опљачкани; пооштрене су одредбе Закона о заштити државе и основан је специјални суд за заштиту државе; заведена је, дакле, диктатура, позната под именом шестојануарске, са свим обележјима једног типичног полициског режима. Полициски апарат добио је пуну власт у своје руке, и њему је изручена судбина сваког грађанина. Батине и мучења политичких притвореника постала су правило. При државном суду заведен је у ствари инквизиторски поступак. Денунцијација, деморализација, корупција испољиле су се у време диктатуре као највећа врлина.

Да би реакција оправдала диктатуру, не само пред ванским већ и пред неупућеним домаћим светом, дала јој је одмах етикету „југословенску". „У питању је држава, која се може очувати само путем једног јединственог национализма, а тај је југословенски; Краљ је заточник народног јединства и државне целине" — викала је реакција, а предњачила полиција. Фирма југословенска, под којом се окупила великосрпска клика и друге пљачкашко-чаршиске клике, да би могле успешно продужити своју делатност, створила је упоришта из којих су давана наређења полициским властима за хапшења и мучења оних Хрвата, Срба, Словенаца, Македонаца и Црногораца, који су у борби против диктатуре бранили национална обележја свога народа. А да су се полиција, државни суд, као и сав чиновнички апарат и сва државна арматура, оборили у првом реду на омладину, радништво и напредну демократску интелигенцију, који су пребијани, суђени и затварани само зато што су од полициских агената били обележени као комунисти и у вези са Комунистичком партијом — опште је позната чињеница.

За све време од 6 јануара 1929 г. па све до 3 септембра 1931 г., када је донесен нов устав Краљевине Југославије, диктатура је свим средствима покушала да се афирмира као једина могућа влада народног спаса и чуварица Југославије. И заиста она је успела да савије многе истакнуте политичке личности из свих бивших политичких странака и група, ну није успела скршити отпор народа, који се одмах

почео појављивати у многим крајевима земље. Подземље је радило, илегална се литература читала и ширила. И неупућеном свету постајало је јасно да реакција продужује исти посао под кринком југословенства, који је пре вршила под кринком народног јединства. Једнако као пре народно јединство, сада је реакција тактички искоришћавала југословенство за интересе хегемонистичке великосрпске клике, а против демократије и народног споразума.

Покушај диктатуре да се афирмира у широким народним масама, није успео. Она је осетила да мора дати какавтакав устав и у уставу ставити барем у изглед грађанска права и политичке слободе. Исто онако како је одозго декретирано југословенство, тако је одозго декретиран и устав Југославије.

Нови устав Краљевине Југославије, који је прописао и прогласио Александар I, краљ Југославије, донесен је указом од 3 септембра 1931 г. и зато се звао александровски, а и октроисани, јер га није донела Уставотворна скупштина. Тај устав наметнут је народима Југославије, и они га нису никада прихватили, шта више, они су се против њега изјаснили и борили. На изборима 1935 г., вршеним под страховитим терором и под најтежим условима који се даду замислити у једној изборној борби, крај најреакционарнијег октроисаног изборног закона, гласачи су дали фактичну већину уједињеној опозицији, која је ушла у изборе са паролом: за нови демократски устав и народни споразум. *Фалсификати* које је након избора на изборним резултатима вршила влада Б. Јефтића, дали су његовој странци *двотрећинску већину* у Народној скупштини.

По Александровском уставу Краљевина Југославија била је наследна и уставна монархија. Није дакле била парламентарна монархија, како је то стајало у Видовданском уставу. А то значи да није била ни демократска. Министри нису одговарали пред парламентом политички. Народна скупштина није могла, путем изјаве неповерења, захтевати промену оних министара чији политички правац није одобравала, или чијим поступцима није била задовољна. Принцип је парламентаризма и демократије, у случају ако се влада и скупштина не слажу у схватањима државних интереса, да је скупштинско схватање претежније од владиног. То уосталом захтева и начело надмоћности законодавне власти над извршном, каже професор Слободан Јовановић у својем Уставном праву. Противу једне владе која је изгубила њено поверење, скупштина има две могућности да је присили на оставку. Једна је интерпелација, а друга је ускрата буџета. Док у строго уставним монархијама парламенат може поводом интерпелације критиковати сваку владину радњу, па ако није задовољан одговором може изјавити своје неповерење или целој влади или појединим министрима, у Краљевини Југославији, по октроисаном уставу, го није био случај. Министри су могли, но нису морали

давати објашњења и одговоре на постављене интерпелације, али до гласања о поверењу или неповерењу није могло уопште долазити, иако је скупштина била незадовољна одговором, а просто с разлога што владе нису биле политички одговорне скупштини. Буџетско право једно је од најјачих оружја којим се сви парламенти боре против владе. У ускрати буџета најјаче се изражава парламентарност и уставност једне државе. Јер када влада дође у немогућност да троши приходе, она је принуђена да отступи. То буџетско право скупштине октроисани устав није зајамчио. Насупрот томе, у њему је предвиђено доношење буџета уредбом, а да влада не треба тражити овлаштење од скупштине.

Да устав који је октроисан није могао признати парламентарну монархију, а ни трпети политичку одговорност министара, потпуно је разумљиво, али да у једној уставној монархији скупштина без политичке одговорности владе не може бити уставни фактор, који дели власт са Краљем, такође је разумљиво.

Октроисани устав говори о основним грађанским правима и дужностима и предвиђа за сва ова побројана права и посебне законе, уколико већ нису регулисана законом пре доношења устава, а након завођења диктатуре. У прелазним наређењима устава има нарочити члан, по којем сви постојећи и затечени закони остају на снази, док се не измене редовним путем или не укину. А то значи да они важе и по доношењу Устава. Такав је, на пример, био Закон о штампи, који је уз остале реакционарне одредбе, садржавао и оне најбруталније о превентивној цензури, коју је вршила полиција.

А Закон о политичким слободама грађана, о удруженима, зборовима и договорима, донесен је одмах после Устава. По том закону оснивање политичких удружења и странака, које немају племенски или регионални карактер, нити су уперене против друштвеног поретка, било је везано за нарочиту дозволу министра унутрашњих послова, који је решавао и о том да ли се неко удружење има сматрати политичким, а постојала је и одредба да је министар могао растурити и већ одобрену политичку странку не наводећи никаква разлога.

По истом овом закону, за све зборове и договоре, који имају за циљ претресање политичких питања, или вршење какве политичке радње, потребна је била претходна дозвола опште управне власти.

Народно претставништво сачињавали су по Уставу: Сенат и Народна скупштина. Одредбе о изборима сенатора и народних посланика имале су се прописати према Уставу посебним законима. А ови посебни закони садржавају најреакционарније одредбе о изборима. Изборни закон је с правом био обележен као најреакционарнији међу свим законима који су тада постојали у свету. Диктатура се побринула да из свих најреакционарнијих закона у свету одабе-

ре оне одредбе које су биле већ опробане за добијање сигурне већине. Од одредаба тог изборног закона споменућемо само оне које се противе и самом појму демократије: усмено гласање, додељивање трију петина посланичких места оној кандидационој листи која је добила већину, и то релативну; постављање листе за целу земљу, што је било условљено техничким потешкоћама, којима је само владина листа могла лако удовољити, преко чиновничког апарата а нарочито полиције; забрана политичких зборова у изборно време; забрана кандидационих листа с националним, регионалним и политичкостраначким обележјем; везивање листа за сваки поједини срез; утврђени број предлагача листе из свакога среза; препуштање самовољи полиције да проверава потписе предлагача. Да споменемо само једну од фаталних последица таквих реакционарних одредаба. Додељивањем двеју трећина посланичких места листи која је добила релативну већину, а то је дакако била владина, јер ова се побринула да је фабрицира, оглашени су за народне посланике и такви кандидати који су добили у својим срезовима свега десет до сто гласова, док су њихови противници, кандидати опозиције, нарочито у Хрватској, добијали по неколико хиљада гласова. Примера ради навађамо, да су у Загребу при изборима 1938 г. оглашени за изабране сва три посланика са Стојадиновићеве листе, иако су добили заједно пар хиљада гласова, а нису оглашени за посланике кандидати са Мачекове листе, који су добили око 50.000 гласова. Разуме се да су режими путем фалсификата, терора, корупције, исфабрицирали за своју листу потребну већину.

При изборима од 1938 год., који су били последњи у старој Југославији, изабрано је на основу таквог реакционарног октроисаног изборног закона а путем терора, фалсификата и корупције, — укупно 373 народна посланика. Изборе је водила Јереза односно водили су Стојадиновић, Спахо и Корошец са својом полицијом, жандармима и агентима и државним парама.

Од тог укупног броја добила је опозиција, због реакционарног изборног закона и насиља реакције, само 65 народних посланика, а Јереза, владајућа странка, коју се сачињавали дезертери радикалне, демократске, земљорадничке и других странака и остали плаћеници, затим Корошчева клерикална и Спахина муслиманска странка, свега 308 посланика.

У тој скупштини били су већина народних посланика реакционари, корупционисти а у главном профашистички настројени.

Старе политичке грађанске странке (српске) тако звана Удружена опозиција са Гролом, Гавриловићем, Трифуновићем и Јефтићем на челу, које су дошле на власт 27-III-1941 год. са генералом Симовићем на челу, нису имале ослонца у тој последњој Народној скупштини. Ни они

ANALIPB | anali.rs

партиски вођи, који су постари министри, нису били посланици. Влада Симовићева није изашла из последње Народне скупштине, која је давно пре тога била растурена. Та влада дакле није била парламентарна. С њима заједно ушле су у владу Симовићеву и Корошчева странка клерикална и Муслиманска југословенска организација. Оне су чланице Јерезе и према томе њихови посланици припадају категорији профашиста. Министри Хрв. сељачке странке с Мачеком на челу такође су ушли у Симовићеву владу, иако су потписали познати пакт с Хитлером, као и министри Јерезе.

Један део посланика Хрв. сељачке странке из последње Народне скупштине, коју је Мачек растурио, пришла је Павелићу у његов Хрватски сабор. Дакле: огромна већина посланика последње Народне скупштине била је профашистичка.

Закон о избору сенатора у једнакој је мери био реакционаран. Довољно је подвући да су сенаторе бирали народни посланици, бански већници и претседници општина, а не сме се заборавити да је све већнике и претседнике градских општина постављала влада, а један део сенатора Краљ.

У уставним монархијама краљ има право да распусти скупштину, али указ о распуштању морао је по изборном закону, односно уставу, садржавати и наредбу за нове изборе и наредбу за сазив нове скупштине у одређеном року. Међутим, иако је по октроисаном изборном закону, а на основу устава, Краљ распустивши скупштину, морао у одређеном року да распише нове изборе, ипак за време владе Цветковић-Мачек распуштена је скупштина у августу 1939 год., а избори за нову скупштину нису били никада расписани. Последња Народна скупштина, која је изабрана на изборима 1938 г. под режимом профашистичким и најреакционарнијим, Милана Стојадиновића и Корошца, није никада обновљена, реактивирана а ни ревидирана, па ни у моменту уласка старе Југославије у рат.

Стара Југославија остала је без Народне скупштине све од дана постигнутог споразума Мачек-Цветковић, дакле од 26-VIII-1939 год. па све до капитулације. И само се тако могло догодити да је војска старе Југославије капитулирала, а да није била на окупу Народна скупштина.

Али су зато остали до краја на снази сви реакционарни политички одн. уставни закони (закон о изборима, штампи, зборовима и удружењима), као и закон о Државном суду, а после свега тога донета је за време владе Цветковић-Мачек 1939 г. још и Уредба о интернирању и конфинацији са логорима у Лепоглави и Билећу.

Судови су независни, а судије свих судова су стални, каже једна одредба устава. А у прелазним наређењима Устава налази се члан да се одредбе Устава које говоре о судској власти, неће примењивати за извесно време. Верујемо да овим одредбама не треба никаквог коментара и да

се може мирно тврдити да је октроисани устав ставио и судове и судије под нарочиту контролу државне власти.

Посебан је члан указног Устава од 1931 год. да управна власт може издавати уредбе. Познато је да су све владе диктатуре издавале не само уредбе са законском моћи, већ и саме законе. Нема у октроисаном Уставу, као што то има у уставима других уставних монархија, одредаба које предвиђају доношење уредаба по претходном законском овлашћењу. Нема такође одредбе да би се уредбе и закони, које је доносила управна власт, морале подносити скупштини на накнадно одобрење. Одобрење скупштине није се тражило ни за предуставне уредбе (одредбе донете пре обнародовања устава). У свакој уставној земљи ред је да постоје две врсте надзора над уредбама: скупштински и судски. Оба ова искључена су по октроисаном Уставу. Уредбе су се мењале, и кроз то је настало код грађана осећање правне несигурности. Судови су респектирали сваку уредбу, јер су били зависни.

По Видовданском уставу за случај распуштања скупштине буџет је могао бити продужен најдаље за четири месеца. Наместо закона могла се издати уредба о буџету. А и сама скупштина, ако у законском времену није могла да изгласа буџет, доносила је путем закона овлашћење влади да она може располагати приходима за једно одређено време у границама старог буџета. Расправа по таквом закону у скупштини била је првенствено политичка, јер је била повезана с питањем поверења или неповерења влади. По октроисаном уставу предвиђено је нарочитим чланом, ако се буџет било с којег разлога не реши у законитом року, да се може краљевим указом продужити до краја нове буџетске године. И опет уместо закона долази указ, којим се диктатура издашно служила.

Своју нарочиту пажњу поклонила је диктатура одељку Устава о подели Краљевине Југославије по бановинама. Казали смо већ да се диктатура трудила да остане заточница интегралног југословенског национализма и јединствене националне државе Југославије. Она је у првоме реду дала ново име држави „Краљевина Југославија", уместо „Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца", које је име било озакоњено Видовданским уставом, и веровала је да је тиме у потпуности задовољила све Хрвате, Србе и Словенце, који су под Видовданским уставом као свесни Југословени тешко подносили великосрпску хегемонију. Међутим, сваки закон и свака уредба те сваки акт централне државне власти откривали су праве намере диктатуре. И у саставу Краљевине Југославије откривене су у целости намере реакције. Краљевина Југославија, према одредбама Устава, имала је девет бановина. Да не бисмо дужили, примера ради узећемо само три бановине: Врбаску, Дринску и Приморску. Ако смо добро осмотрили границе ових трију бановина, које су тачно одређене Уставом, онда ћемо запазити да су Босна и Хер-

цеговина вешто распарчане на три бановине, искључиво зато да би остао компактан и доминирајући српски елемената у две бановине, Врбаској и Дринској. После услед споразума Цветковић-Мачек 1939 г., дошло је до стварања бановине Хрватске, у коју је, поред Савске, ушла цела Приморска и један део Дринске бановине, и опет на штету Босне и Херцеговине као целине, а искључиво зато да би хрватски елемената постао компактан и доминирајући. Стварање бановине Хрватске извршено је против Устава, додуше с позивом на познати члан 116, који никако није предвиђао као изузетан случај и тај да се устав може мењати краљевим указом само зато да би Мачек и његови из вођства странке могли ући у владу како би пакт са Хитлером добио јачу и ширу подршку. Та измена Устава требала је да се поднесе накнадно Народном претставништву на сагласност, и то по уставу. А влада Цветковић-Мачек, уместо да је ову измену предложила Народном претставништву на сагласност, предвидела је споразумом распуштање Народне скупштине, а да изборе за нову није никада расписала. И опет један доказ више како је влада по својој вољи тумачила и мењала Устав без сагласности Народне скупштине. Она је могла то да ради, јер по уставу за овакве поступке није одговарала, а и зато што устав донешен указом није провео начело правне државе, тј. да управна власт с министрима и краљем на челу може наређивати само у границама закона, да судска власт суди само по закону, и министри да одговарају пред скупштином политички и кривично.

Краљ је прокламацијом укинуо устав Краљевине Срба Хрвата и Словенаца шестог јануара 1929 г., а трећег септембра 1931 г. указом је прописао устав Краљевине Југославије. Да Краљ није могао укинути устав који је донела Уставотворна скупштина и на који се он заклео, свакако је ван спора; но исто тако је ван спора да Краљ није могао указом прописати нови устав. Са чисто унутарњег нашег правног гледишта посматрајући овај акт Краљев, долазимо само до једног закључка: да тај устав није никада правно ни постојао. Са гледишта међународног права, ствар стоји дакако друкчије. Стране државе код којих је стара Југославија имала своје опуномоћене министре, примиле су државни удар што га је извршио Краљ као нашу унутарњу ствар, што је сасвим и разумљиво. Једнако је то и са Краљевим указом којим је прописан нови устав, а није повраћен стари Видовдански устав.

Међутим, након капитулације Југославије, те након стварања Народноослободилачке војске и доношења резолуције и одлука Другог заседања АВНОЈ-а, дефинитивно је запечаћена судбина указног устава.

Морам овде учинити једну дигресију. Многи неупућени желели би да стварање нове демократске федеративне Југославије доводе у неку везу и упоредбу са остварењем Краљевине С.Х.С. 1919 г. Нема никакве везе, а још мање упо-

редбе. Зна се добро да војска бивше Краљевине Србије 1915 год., када су снаге Немачке и Аустроугарске пробиле у Србију са севера, а снаге Бугарске са југа, — није капитулирала, да се повлачила преко Албаније и победоносно након пробоја Солунског фронта, са својим старим Краљем Петром I, вратила се 1918 год. у Србију и Београд. Да су се војском заједно повлачили и краљевска влада и Народна скупштина, која је била у перманенцији, па вођства свих политичких странака и сав чиновнички апарат. Војска, Народна скупштина, влада, чиновнички апарат, продужили су своје деловање на Крфу у служби отаџбине.

У 1941 год. војска капитулира, Краљ са владом избегли, а Народне скупштине није ни било 1941 г., пошто је била распуштена још 1939 год. а нова није никада ни изабрана била. Већина вођа политичких странака и група оставише своје присташе. Чиновништво, а нарочито полиција и виши официри у већини је остало у служби Аћимовића, Недића, Павелића, односно окупатора. Уз то, Југославија је одмах 1941 год. не само окупирана, већ велики њени делови анектирани од Мађарске, Немачке, Италије и Бугарске. Створена је и нова тзв. Н.Д.Х. са поглавником Павелићем на челу.

Већ саме ове чињенице доказују, да је правни и уставни поредак старе Југославије престао да функционише.

Уставно стање створено, или боље рећи декларисано, одлукама на другом заседању АВНОЈ-а, не изводи се из уставног стања старе Југославије. Између та два стања прекинут је континуитет, и зато с гледишта уставног права нова демократска Југославија не може се сматрати продужењем старе Југославије. Одлука другог заседања АВНОЈ-а о изградњи Југославије на федеративном и демократском принципу, који ће осигурати пуну равноправност Срба, Хрвата, Словенаца, Македонаца и Црногораца, односно народа Србије, Хрватске, Словеније, Македоније, Црне Горе, Босне и Херцеговине и Војводине, као и одлука о утврђивању воље и тежње свих народа, да је Антифашистичко веће врховно законодавно и извршно претставничко тело народа Југославије и врховни претставник суверенитета народа и државе Југославије као целине, — најмање речено, у диаметралној је опреци са реакционарним уставним одредбама октроисаног Устава Краљевине Југославије од 1931 г., као и свих закона који су с тим уставом у органској вези. И према томе тај устав и ти закони не само de iure, већ и de facto више не постоје.

Одлуком Другог заседања да се АВНОЈ конституира у врховно законодавно и извршно претставничко тело Југославије и да се успостави Национални комитет ослобођења Југославије, који је не само на ослобођеној, већ и на неослобођеној територији, не само у границама старе Југославије, већ и на целом нашем непрекинутом етнографском подручју, поименце у Истри с Ријеком, Словенском При-

морју, с Трстом и Горирцом, Словенској Корушкој, снагом наше народно-ослободилачке борбе и поверењем народа, via facti стекао ауторитет и сва обележја народне владе; а одлуком истог заседања, да већ сада у време народно-ослободилачког рата, основне органе народне власти код појединих народа претстављају народно-ослободилачки одбори и земаљска антифашистичка национална претставништва Хрватске, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Македоније, Санџака, Србије и Словеније, постављени су необориви темељи и ударене јасне смернице уставног права, а такође и темељи организације законодавне, управне и судске власти.

Право народа Југославије да они сами изграђују и организују своју државност и народну власт, створило је у току време иза Другог заседања једно уставно и законско стање, дакле, пуно правно стање. Оно, посматрано изнутра, претставља данас један низ декларација, закона, односно одлука АВНОЈ-а, НКОЈ-а, земаљских већа и народно-ослободилачких одбора, од којих једни утврђују постојеће чињенично стање, а други организују и прописују све оно што је већ данас у време рата потребно, по свим питањима унутарњег државног и народног живота, како безбедности, просвете, привреде, прехране, тако и обнове земље.

Одлуке Другог заседања пружају широке основе и смернице за изграђивање наше државне заједнице. У складу с тим одлукама федералне јединице споразумно изграђују своју посебну уставност и државност и организују народну власт, како законодавну, тако и управну, те судску. Према томе, остварују се основни принципи наше уставности: демократија и федерација. Изградњом федеративне државне заједнице, федералних јединица, органа законодавне и управне власти, како федералних тако и федеративних, затим судске власти, те основних грађанских права и политичких слобода и пуне равноправности народа, једном речју пуне народне власти, израђене су главне линије нашег уставног права, које у потпуности одговарају линији народно-ослободилачке борбе. Ако се ово правно стање посматра изнутра, мора се признати да демократска федеративна Југославија не само да правно постоји, већ да је она нова држава са гледишта својих властитих уставних закона. Она је постала у име начела народног самоодређења. И зато је њено уставно стање израз воље свих народа Југославије. Конституисање АВНОЈ-а је првенствени израз те воље, нарочито по питању јединства народа. Ношен јединственом вољом народа, АВНОЈ је био позван да је тумачи и декларира у форми одлука свог Другог заседања. Само од ове воље народа зависило је да уставно стање старе Југославије буде потпуно уништено и да се уставно стање нове Југославије заснује сасвим изнова, без икакве везе са прошлошћу, као једна самоникла установа. Стране државе не могу се у то питање мешати, јер је то унутрашња ствар народа Југославије, који су у тешким, незапамћеним борбама за своје на-

ционално ослобођење исковали своје јединство и извојевали право самоодређења. То право у потоцима крви и са много жртава стечено, наше је, оригинално наше, и нико никада не може и неће нам га оспорити. Само и једино на основу тог права дошла је до изражаја воља народа. И тој вољи треба сви да се поклоне, као што год треба да се поклоне сенама стотина хиљада палих и борби против непријатеља.

Чињеница да још није коначно и дефинитивно решено питање облика владавине наше државе, не утиче на постојеће правно стање, јер је уређење овог питања такође предвиђено одлукама Другог заседања. Питање краља и монарније решиће сами народи својом властитом вољом после ослобођења читаве земље, каже се у одлуци Другог заседања о забрани повратка у земљу краљу Петру II. Да ли ће народи ово питање решити путем плебисцита, односно референдума, или пак путем једне велике Народне скупштине демократско-федеративне Југославије, односно путем скупштина, сабора, света, претставништава федералних јединица, АВНОЈ ће о томе донети на време своју одлуку.

Има још једна одлука Другог заседања, која с међународноправног гледишта правилно узима у оцену и разматрање питања која се тичу и других држава, а у првом реду наших савезника. Нова демократска федеративна Југославија, иако са гледишта уставног права нова држава, са гледишта међународног права остаје стара држава. По вољи својих народа она би се могла ослободити међународних уговора које је закључила Југославија пре рата са разним страним државама. Међутим, поменутом одлуком Другог заседања јасно и недвосмислено је подвучено, да се неће признати само они међународни уговори и обавезе које би убудуће у иностранству евентуално закључила избегличка влада. Сви остали уговори и обавезе по тој одлуци остају на снази, а нарочито они закључени са великим нашим савезницима. Под таквим околностима, пошто се међународни уговори без привоље другог контрахента једнострано неће мењати и укидати, демократска федеративна Југославија свесна је тога да промена њеног спољашњег стања не зависи само од ње, него и од страних уговарајућих држава.

„Ми смо верни и остајемо верни одлукама Другог заседања АВНОЈ-а. Ми остајемо код тога да наши народи сами својом слободном вољом изаберу облик унутрашњег уређења; то је принцип који проповедају наши велики савезници, и ми се држимо тог принципа", — рекао је маршал Тито у свом говору од 12 септембра 1944 г., приликом одликовања Прве далматинске ударне бригаде. Тако говоре сви наши борци, сви наши народи. Они су у народноослободилачком рату извојевали себи право да могу тако говорити. Тим стеченим правом наши ће се народи послужити до краја, изграђујући своју нову демократску, федеративну Југославију.

У декларацији владе демократске федеративне Југославије нарочито је истакнуто, да ће велике националне демократске тековине наших народа, извојеване по цену неизмерних жртава, а изражене у одлукама Другог заседања АВНОЈ-а, 30 новембра 1943 г. у Јајцу, бити основа конструктивног рада владе. Одлуке Другог заседања проширили су, продубиле и ојачале братство и јединство наших народа, подесетостручиле редове наше народноослободилачке војске и партизанских одреда, особито великим приливом нових бораца из Хрватске, оне су биле једно од жаришта наших снага и успеха на фронту и у позадини, — да смо могли десет пута јачег непријатеља, нарочито у IV и V офанзиви, да одбијемо и уништавамо, — те одлуке могу да буду и даље основа и полуга за конструктиван рад владе и у будућности. Јер оне су диктиране вољом народа, када су били у питању част, слобода и вечни интереси отаџбине.

„Верна демократским принципима и чврсто решена", — каже даље декларација — „да се што пре ликвидирају негативне морално-политичке последице непријатељске окупације и рата, влада ће свим снагама радити, да у обнови земље узму активно учешће сви они, који се нису окаљали сарадњом са окупаторима и њиховим квислиншким агентима. У првом реду влада ће са Претседништвом АВНОЈ-а предузети све мере, да се АВНОЈ и његово Претседништво у најкраће време попуне претставницима напредних и политичких демократских група које се нису компромитовале сарадњом са непријатељима".

То настојање и брига владе и АВНОЈ-а само су доследно продужење и остваривање оне народне политике, коју су руководиоци нашег народног ослободилачког покрета и народноослободилачке борбе са другом Титом на челу заступали од првог дана устанка. — Још у прве дане упада Хитлерових дивљачких хорди у нашу земљу, а нарочито после окупације, управили су руководиоци антифашистичког покрета и устанка апеле на све политичке странке и групе, све културне, националне и привредне организације, да се збију у редове народноослободилачког фронта против окупатора и њихових помагача.

А на Првом заседању, односно првом конституисању АВНОЈ-а у Бихаћу 27-XI-1942 г., дакле још годину дана пре историског заседања у Јајцу, отварајући у име Врховног штаба заседање истог, друг Тито је рекао: „Ми немамо могућности да створимо једну легалну владу, јер нам то још међународне прилике не дозвољавају. Али ми имамо право на једно, а то је да у овим тешким околностима створимо једно политичко тело, један политички орган борбе и власти, који ће окупити све наше народе, све здраве демократске снаге његове" мислећи при томе на напредне и демократске политичке групе, које се нису компромитовале, а имају корена и ослонца у народу.

Национални комитет, преко којег је АВНОЈ вршио своју извршну функцију, распуштен је законом Претседништва од 9-III о. г. Извршну функцију врши од тог дана ново образована влада под претседништвом маршала Јосипа Брозa-Тита. Министри су се заклели да ће верно служити народу, да ће чувати и бранити тековине народноослободилачке борбе за срећу и напредак демократске федеративне Југославије. Зато они за свој рад и одговарају народу, односно Претседништву АВНОЈ-а, у чије су руке и положили заклетву. Влада, остварена у духу споразума, постигнутог између Националног комитета под претседништвом Јосипа Брозa-Тита, а у присуству Претседништва АВНОЈ-а и претседника краљевске југословенске владе у Лондону дра Шубашића, омогућује коначно и дефинитивно остварење захтева наших народа, а нарочито наше народноослободилачке војске, односно Југословенске армије, да наша демократска федеративна Југославија буде призната од стране наших великих савезника, да буде примљена у демократску антифашистичку коалицију као савезник, управо онако како је давно пре наша Југословенска армија примљена и призната за савезницу совјетске, енглеске и америчке армије. Да има своје дипломатске и консуларне претставнике не само при савезним, већ и при свим пријатељским демократским државама, а и vice versa, да стране државе имају своје претставнике при нашој држави. Кратко једном речју: наша демократска федеративна Југославија стекла је и по најновијој Крим-ској конференцији наших великих савезника све услове за пуно признање и с међународног правног гледишта као нова Југославија.

На историској седници Претседништва АВНОЈ-а од 7-III о. г. објавио је Претседник да је јединствена народна влада након положене заклетве образована и према томе да је споразум Тито - Шубашић интегрално извршен.

Воља наших народа и овде је победила. Борба за споразум била је борба за признање АВНОЈ-а, за признање демократије и демократске федеративне Југославије. Споразум је победио и признате су тековине народноослободилачке борбе. Савезници су признали нови поредак, који је настао након доношења историских одлука у Јајцу.

Постављено намесништво ничим не тангира нови поредак и не противи се одлукама АВНОЈ-а донетим у Јајцу. Оно се указало потребним за време до конституанте, пошто је краљу Петру II забрањен повратак у земљу.

Суверенитет народа остаје нетакнут, а и народна демократија и федерација, тековине наше народноослободилачке борбе, које су изражене у повезаности највишег органа законодавне и извршне власти Антифашистичког већа, врховног претставника суверенитета народа и државе, са народноослободилачким одборима сваког и најмањег насеља, те у равноправности народа претстављених по њиховим нај-

вишим законодавним и извршним телима, — остају такође нетакнуте.

Сами народи управљаће као и до сада непосредно државом преко својих најбољих претставника, који су заслужили поверење широких народних слојева.

Нова Југославија није нека случајна творевина, него историска нужност и животна потреба за све наше народе, каже се у декларацији. Борба наших народа за њено остварење најбоља је гаранција да ће Уставотворна скупштина при коначној својој речи о одлукама и законима АВНОЈ-а, у форми једне декларације или резолуције, дати своју правилну оцену. Да ће и она одати достојну пошту сенама стотина хиљада наших најбољих синова и кћери, који су дали своје животе за остварење тежњи и захтева наших народа, који су декларисани у одлукама и законима АВНОЈ-а.

Д-р Иван Рибар

ФЕДЕРАТИВНА ЈУГОСЛАВИЈА И ЊЕН ЗНАЧАЈ

I

У једном од својих сјајних чланака о „Значају одлука АВНОЈ-а за даљи развој ослободилачке борбе и стварање федеративне државне заједнице" маршал Тито са пуно права каже: „Питање федерације познато је многим грађанима наше земље само као реч федерација, која претставља нешто боље од старе Југославије, а шта она уствари значи за нашу земљу у целини и за наше народе посебице, многима није јасно".[1]) Ова чињеница није случајна. О федерацији се дуго времена мало знало а још мање говорило и писало. Сама реч федерација је претстављала у нашој јавности једну врсту „табу", нешто забрањено, „анти-државно" и избачено из јавног колосека као и речи комунизам, Совјетска Русија и Црвена армија. Владајући кругови, са својим званичним митом о интегралном југословенству и својом наметнутом унитаристичком државом са централистичким апаратом власти, плашили су се као авети саме идеје о федерацији. Она је претстављала за њих измену постојећих економских и политичких положаја и социјалних односа. Споредно је што су они овај свој страх покушавали да прикрију разним псеудо-теоријама да федерација значи слабљење државе и расцеп националног јединства. Овако стање ствари трајало је дуж целог живота бивше Југославије. Привремени покушај стварања бановине Хрватске, на основу споразума ЈРЗ-а и мачековаца 1939 г., у стварности ништа није изменило у битној структури александровско-павловске др-

1) Тито: Борба за ослобођење Југославије, 1941—1944, стр. 179, Култура, 1944.

жаве. Овај споразум је био само привремени компромис између јерезовске и мачековске реакције ради поделе власти и ради учвршћења Павлове диктатуре над свима нашим народима. Осим тога, он није ништа мењао како у националној основи земље тако и у политичком апарату власти. Отуда је то био не само крњи, него један лажни федерализам.

У пркос свима забранама, терору мисли и речи и идејним мистификацијама, тежња наших народа за федеративним уређењем струјала је од глава најплеменитијих мислилаца и родољуба до широких маса и обрнуто. Пре и за време прошлог светског рата (1914—18), најбољи синови наших народа гледали су у федерацији једино и најбоље решење вековних тежњи јужних Словена за јединством и равноправности у слободи. Народне масе су 1918, обарајући терет страних хегемонистичких држава и разбијајући окове германског империјализма, тежиле једној заједници у чијој основици би лежала начела поштовања идеје самоопредељења народа и националне индивидуалности. Али наши народи су били обманути како у држави СХС под владом квазидемократског Видовданског устава тако и у Југославији под управом јенесовско-јерезовске профашистичке диктатуре. Уместо федеративне државе наметнуто је нешто супротно: унитарна централистичка држава са декретованим националним јединством и разним бесмисленим и ненаучним формулама о троименом народу, троименим племенима у једном народу и томе слично.

Али мисао о федерацији није била замрла у политичком замрачењу предаприлске Југославије. Она се налазила у главама најбољих народних вођа и интелектуалаца и у срцу свих наших народа, који су тежили за бољом државном заједницом и националним и народним правима. Требало је да се одиграју крупни и судбоносни догађаји па да се ове племените мисли и ове идејне клице претворе у конкретне државно-правне одлуке. Ти крупни догађаји су многобројни. Прво, срамно и злочиначко раскомадавање Југославије од стране хитлеровског окупатора, условљено и помагано шовинистичким и реакционарним и у крајњој анализи, издајничким групама великосрба, великохрвата и других назадњака. Друго, отпор према окупатору и фашизму који се постепено појавио у свима нашим земљама и код свих наших народа и који се претворио у општи народни устанак, руковођен јединственим политичким и војним вођством на основи братства, равноправности и јединства народа. Треће, стварно сједињавање најборбенијих и највиталнијих снага свих наших народа у борби, у крви, у пламену рата, кроз заједничка искушења, поразе и успехе. Четврто, неспособност ранијих владајућих слојева да поведу једну иоле стварнију борбу против окупатора и њихово

постепено неутрализирање и издајство и тиме проширење свести код масе свих наших народа да се на старо не можемо и не смемо враћати. Најзад, пето, рађање свести и уверења код свих наших народа, који су коначно постали своји и самостални, узимајући оружје и узде своје судбине у своје руке, да се мора створити једно боље, правичније, чврсто и напредно државно уређење, које ће бити достојно поднетих огромних жртава и које ће бити у стању да обезбеди сва скупо плаћена народна и међународна права наших народа. Под утицајем ових далекосежних околности, усред циновске и победоносне борбе, било је у стању Антифашистичко Веће Народног Ослобођења Југославије, прво истински свенародно претставништво, да крајем 1943 год. донесе одлуке од пресудног и историског значаја за живот и будућност наших народа. По тим одлукама са једне стране се свечано прокламује непризнавање „раскомадавања Југославије од стране фашистичких империјалиста"[2]) а са друге стране се изриче да се „Југославија изграђује и да ће се изградити на федералном принципу".[3]) Израстањем народноослободилачке борбе од оружаног и политичког фронта против окупатора у свенародни фронт који једини има снаге и право признато и од наших народа и од наших Савезника да претставља и остварује нову заједничку државу, федерација је постала основица нашег уређења и уставни механизам нове Југославије.

II

Да ли се прокламовање остваривања федерације као основног уређења наше заједничке државе десило случајно и да ли је „она пала са неба"? Не, никако. Постоје два основна сплета узрочника, који су довели и морали довести до федеративног уређења нове Југославије. Први су у извесном смислу негативни. Они су изражени у неспособности и незрелости старе Југославије да реши два основна проблема свог живота и опстанка. Први је унутрашњи: проблем националне и унутрашње политичке равнотеже. Други је спољашњи: проблем припреме и способности за стварну одбрану државне независности и слободе против спољнег непријатеља. На првом већем испиту сваке државе, на својој државној „великој матури", у кратком рату са нападачким империјалистичким хитлеризмом, стара Југославија је пала — неповратно пала. У овој првој већој олуји она је срамно и брзо капитулирала и распала се у ситне колоније и пашалуке под управом разорног фашизма и њихових сателита. Капитулација и распадање александровско-павловске Југославије дошле су због саме њене суштине. Суштина

[2]) Одлука о изградњи Југославије на федеративном принципу, бр. 4, т. 1.

[3]) Одлука о изградњи Југославије на федеративном принципу, бр. 4, т. 2.

старе Југославије се састојала од једног лажног социолошко-политичког комплекса. Нерешено национално питање, поошгрено хегемонистичким и шовинистичким држањем владајућих назадних група и странака великосрба и њихових помагача из свих крајева Југославије. То је са једне стране. Са друге, унитаристичка држава заснована на указном националном јединству, спровођена централистичким наредбама из једног јединог политичког стратешког центра. Нерешени национални проблеми и вештачка унитаристичка и централистичка држава су изазивали не само националне неједнакости, тлачења, прогањања и понижавања непризнатих народа, него и политичку диктатуру уперену против свих наших народа, како оних признатих, тако и оних непризнатих. Јер у неједнакости нема слободе а у деспотизму не постоји нација. Жан Жак Русо тачно каже „отаџбина не може постојати без слободе,[4]) а Монтескије исправно примећује „врлина сваке државе јесте љубав према отаџбини, тојест према једнакости".[5]) У предаприлској Југославији ни један од наших народа није налазио своју праву отаџбину, не само непризнати народи као Македонци, не само полу признати народи, као Хрвати и Словенци, него и тобоже признати народи као Срби, јер ни за једног није било слободе. Таква држава је била лишена своје основне врлине, патриотизма, јер у њој није било једнакости ни националне ни политичке ни друштвене.

У основи цела државно-правна концепција старе Југославије је заснована на уверењу да је држава главни творац нације и да механичка, административна и физичка средства могу лако стварати и преображавати тако дубоке етничке и политичке стварности као што су нације. То је старо реакционарно гледиште које изједначује проглашено административно јединство са стварним националним јединством и које се логично завршава са фашизмом и његовим тврђењем да „једино држава ствара нацију". Ово гледиште се назива националистичко и државотворно. У ствари, оно је дубоко антинационално, јер потцењује националне способности и осећање и схвата нацију као вештачку творевину и одбацује динамичку снагу и моралну и политичку вредност националности. Оно је и анти-државно у лепом смислу те речи. Јер деифицирање државе у пракси се своди на величање принуде и силе као такве, на одвајање од духовне и моралне вредности народа и коначно на окретање леђа народу и издајство у корист сваке стране комбинације силе, која се покаже вољна да одржи позиције насилне власти против самог народа. Ово смо јасно видели у ери фашистичке окупације Европе.

Све ове дубоке унутрашње слабости и супротности разбиле су вештачки оквир унитаристичке Југославије. Под

[4]) Jean Jeaques Rousseau, Du Contrat social, стр. 57.

[5]) Montesquieu, De l' Esprit des lois, књ. III, стр. 175

ANALI PFB | analiis

притиском међународног фашизма, против кога се није спремала да ратује, и одвојена од својих народа који су хтели да се боре, стара Југославија се распала. Њена централистичка љуштура је пукла. Остали су голи народи, остављени сами себи и својој снази.

Све ово је учинило да нашим народима пукне пред очима да је немогуће вратити се на старо, на установе и политику указног националног јединства и вештачку централистичку државу. Према томе, негативно, федерација се наметала као једина државна форма која је за наше народе могла заменити неуспелу и распаднуту унитаристичку стару Југославију.

Али, федерација је код нас дошла као објективна нужност изазвана низом позитивних узрочника. Они леже у етничкој, политичкој и етнопсихолошкој структури југословенског подручја. У оквиру једне географске, привредне и спољнополитичке целине, уз извесне етничке и језичне сличности, постоје различите националне групе, оивичене разликама у култури, историји, језику, традицијама, обичајима и степену и правцу националног изживљавања. Ту постоји испреплетано мноштво народа. Као што у другим земљама Америке, Аустралије и Европе, тако и овде ово национално мноштво захтева један одређени систем унутрашњег државног уређења. Овде као и тамо народна и стваралачка држава може бити само федерација. Према томе, нова федеративна Југославија је објективна нужност, једина државна форма која може да одржи заједницу југословенских народа и да омогући сваком народу посебице да задржи индивидуалност и особеност своје културе и националног карактера. Јер само федерација је у стању да оствари братство и равноправност народа у заједничкој и јакој држави.

Федерација нове Југославије предвиђа шест федералних јединица. Оне су: Србија, Хрватска, Словеначка, Македонија, Црна Гора, Босна и Херцеговина. Она је заснована на научној процени националног проблема у Југославији. Она је напредна, стварна и истински југословенска, признаје националне разлике и особености, дајући им несметани развој како у њиховом интересу тако и ради јединства и солидности заједничке државе. Сваки трезвени познавалац социологије нације и наше националне стварности не може порицати да су Срби, Хрвати и Словенци завршени и зрели народи, који су већ крајем XIX века достигли степен нације. У дну важног и крупног политичког спора, који је испуњавао целокупни политички живот старе Југославије скоро одмах после њеног стварања, постављало се са свих страна основно питање: да ли су Срби, Хрвати и Словенци једна нација, или више нација, односно један народ или више народа. Одговор на ово питање, који је владао једним делом српског јавног мњења, да би доцније постао идеолошка основа т. зв. интегралног југосло-

ANALI PFB | analiz

венства, истицао је народно јединство Срба, Хрвата и Словенаца. Теориска основа овом тврђењу најобичније се налази у идеји да су Срби, Хрвати и Словенци „три племена једног народа", да су они „троимени народ" и томе слично. Ова теорија о три племена једног истог народа је научно неоснована, јер се противи историји и брка саме појмове племена и народа. Под племеном се у социологији подразумева једна од примитивних социално политичких организација која се јавља одмах после клана и која претходи држави као савршенијој политичкој организацији. Према томе, у овом смислу племе је једна организација која је одавно у човечанству превазиђена и формула о „три племена једног народа" овде је потпуно непримењива. Али, у свом другом значењу, племе подразумева једну људску заједницу, засновану на извесним крвним и сродничким везама, која се јавља на нижим ступњевима друштвеног развоја, обично на прелазу из стадиума номадске привреде у фазу сталног ратарског занимања. Под утицајем друштвеног развоја, сеоба и множења људства извршила су се извесна амалгамисања племена у извесне етничке групе назване народни агрегати. Доцнија и потпунија амалгамисања су произвела хомогеније и шире заједнице физички и културно сличних индивидуа које су познате под именом народа. Овај процес формирања народа из више племена и народних агрегата углавном је завршен у Средњем Веку готово у целој Европи. На тај начин, већ на изласку из Средњег Века ми можемо говорити о Србима, Хрватима и Словенцима као народима у етнографском смислу те речи. Према томе, тврђење да су Срби, Хрвати и Словенци три племена једног истог народа је логично и историски неисправно и, тиме, научно неосновано.

Али то није све. Узети за себе, Срби, Хрвати и Словенци су били већ у току XIX века успели да се попну или приближе стадиуму модерних нација. Срби су, почев од 1804, у процесу непрекидне борбе за пуно национално и економско ослобођење и државну самосталност, већ крајем XIX века постали једна нација у правом смислу. Кад се објективно испита историја хрватског народа све јасније се показује да је она, иако под другим условима и мање изразито него код Срба, испуњена буђењем националне свести и образовањем националне заједнице. Рад Јелачићев, догађаји 1848, лавирање Хрвата између Беча и Пеште који их подједнако обмањују и тиме буде, затим, покрет Анте Старчевића, то су све докази једног моћног националног процеса. Нагодба од 1867, која даје Хрватима аутономију, и која је омогућавала бржи културни развитак, борба за одржавање аутономије, која је, потпомогнута економским снажењем хрватског грађанства и покретом села, доводила не само до одржавања него и проширења националних права и слободе, све је то условило процес формирања хрватског

народа у облику једне нације. Сличан је случај и са Словенцима, који су у тешкој борби против аустриског империализма, економски ојачани и културно и језично очувани и развијени, успели да се уздигну на степен нације.

Срби, Хрвати и Словенци, потпуно независни једни од других, били су већ у току XIX в. у процесу самосталног националног уобличавања. Српска, хрватска и словеначка нација су још много пре 1918 г. одговарале социолошком, научном појму нације.

Што се тиче Македонаца, они нису ни Срби ни Бугари. Они су један својствен словенски народни идивидуалитет са особинама својствене националне целине. Процес националног формирања македонске нације није још завршен, јер је задоцнио услед утицаја империјализма и историских околности. Али, историја и догађаји последњих тридесет година су утицали да се на основи географске заједнице, привредне повезаности, језичне целине и особених психичких и културних вредности македонског народа изгради једна млада и свесна себе македонска националност. У сличном се положају налазе Црногорци, ма да је њихова етничка и историска веза са српским народом друкчија. Полазећи од српског етничког језгра и заједничког фонда традиција, историја Црне Горе се одвијала под нарочитим околностима и по својственим путевима. Услед дугог самосталног живота, нарочитости своје друштвене структуре и животних норми процес националног формирања Црне Горе према процесу стварања српске нације је био у исто време одвојен и задоцнео. Околности империјализма и његове конкретне хегемонистичке фазе у старој Југославији и нарочито данашњи народноослободилачки рат су допринели да се, у српском етничком кругу, образује и створи посебна црногорска индивидуалност. То није једини пример у историји да се из истог етничког (народног) језгра образују више одвојених нација, које имају исти језик и сличне традиције, али образују одвојене националне целине. То је случај са енглеском и америчком нацијом, са немачком и аустриском нацијом.

Отуда је ранг федералне јединице за Македонију и Црну Гору заснован на истом социолошком закону формирања федерације као и ранг федералне јединице Србије, Хрватске и Словеније: на националној индивидуалности, на посебној нацији.

Изузетак од овог закона чини само Босна и Херцеговина.

ANALI PFB | anali.rs

Право Босне и Херцеговине на положај засебне јединице долази не из тога што у њој живи засебна нација, него што она претставља националну сложеност и испреплетаност српског, хрватског и муслиманског становништва. Користећи се овом сложеношћу, великосрпски и великохрватски шовинисти и муслимански реакционари стално су се

јали мржњу и раздор међу становништвом Босне и Херцеговине, преносећи то на шири државни план и обратно, у сталној свађи чија је Босна. У ствари, Босна и Херцеговина припада народима који у њој живе. Она не припада Србији, јер у њој живе и Хрвати. Она не припада ни Хрватској, јер у њој живе и Срби. Додајте томе, да се у њој налазе и Муслимани, који се тек налазе у почетном процесу националног опредељења. Овај процес треба да се несметано одвија, а не да се, као у старој Југославији, вештачки кочи и да се Муслимани у рукама врхова њихове реакције јављају као монета за ценкање и погађање између реакције Београда и Загреба. И најзад, у појединим крајевима становништво Босне и Херцеговине је тако измешано и испреплетано, да је немогуће повући једну објективну линију која би одвојила чисто српске крајеве од хрватских. Из ових разлога познати пројекат Љубе Давидовића о децентрализацији Југославије одређивао је Босни и Херцеговини аутономију. Само као слободна и самостална јединица Босна и Херцеговина може бити и српска и хрватска и муслиманска, јер је заједничка, југословенска.

У овом мозаику народа, који објективно морају и желе да живе у равноправној државној заједници, чувајући при том своје културне, политичке особености, а у оквиру савремене историјске периоде не могу и не желе да живе у унитаристичко-централистичком уређењу, које намеће неизбежно хиерархију народа и диктатуру владајућих слојева према свима народима, налази се социолошка нужност нове федерације. Под овим околностима, само федеративна Југославија може бити народна и стваралачка држава.

Политички смисао наше нове федерације лежи у томе што она није формална заједница него стварна заједница слободних и равноправних народа (овде се израз „народ" употребљава као синоним за нацију). Она није створена ни по међународном диктату ни војном силом неке класе или народа. Она је израз слободне воље свих народа, који су се учланили овог пута на основу свог слободног опредељења, усвајајући заједничку државу не само преко суверених органа целе заједнице, АВНОЈ-а, него и путем суверених органа сваког народа посебице. Ово право самоопредељења за све наше народе, изражено и у Атлантској повељи, прокламовано је као руководећи принцип нове федерације на чувеном другом заседању АВНОЈ-а. И то не као до сада, само у речима него у његовој пуној демократској и логичној суштини, укључујући ту право на отцепљење, односно право за сваки народ да створи и засебне државе. Ово право самоопредељења, за које су народи водили читав век ужасне борбе и ратове допуњено правом отцепљења, које је изнела Октобарска Револуција, су најсигурнија гарантија да је федеративна Југославија братска заједница слободних и равноправних народа. У овоме лежи дубоки политички

смисао наше нове федерације. Ове политичке тековине су изражене у самој техници организације нове државе. У оквиру појединих федералних јединица могу постојати и постоје, по праву самоопредељења, извесне аутономне области и аутономни градови. Заједнички, савезни устав ће одредити основне линије уређења државе, а посебни земаљски устави ће регулисати основно уређење федералних јединица. Сви наши народи, као јединствена политичка целина, као грађани Југославије преко својих претставника изгласаће овај савезни устав, док ће претставници сваког народа посебице доносити своје земаљске уставе. Врховни органи заједничке државе, АВНОЈ и народна влада ће одлучивати само по пословима из одређене надлежности. Ту долазе у главном спољна политика, спољна трговина, војска, пошта, телеграф и телефон, као и саобраћај, опште и оквирне одлуке, главно руководство и усклађивање свих економских, политичких, социјалних, културних, здравствених и правних сектора који имају општи и заједнички значај и домашај.

Врховни органи савезних јединица, АСНОС (сад Српска народна скупштина) у Србији, ЗАВНОХ у Хрватској, СНОС у Словеначкој, АСНОМ у Македонији, ЦАСНО у Црној Гори и ЗАВНОБИХ (сад Земаљско народно веће Босне и Херцеговине) у Босни и Херцеговини, доносе суверене одлуке по свима питањима од земаљског значаја и домашаја. Земаљске народне владе самостално извршују и разрађују ове одлуке.

III

Значај овако постављене федерације је огроман и далекосежан.

Прво, федеративна Југославија је једина државна форма, која је била у стању да, после тешких искустава и неисправне националне политике старе Југославије, који су довели до трагичне опасности међусобног истребљења између наших народа под утицајем и за рачун германског окупатора, опет повеже наше народе у велику независну и слободну државу. Без данашње федерације, са братском и равноправном народном садржином, не само да не би било Југославије, него у извесном смислу ни наших народа посебице. Сви би они остали и постали обични предмети међународних реакционарних сила и постепено би закржљали економски, политички, културно и тиме и национално. На простору јужних Словена налазили би се мали народи, вођени слепим и лажним национализмом, привредно искоришћавани од иностранства, колонизирани од империјализама, придављени у својим узаним, несигурним границама, трошећи се у међусобној мржњи до истребљења у корист домаће и светске реакције. Братска и федеративна држава, захваљујући само исправној националној политици и борби Комунистичке партије и народно-ослободилачког покрета,

спасла је Југославију као целину и све наше народе посебице. У овоме лежи дубоки историјски значај федеративне нове Југославије. То данас није никаква претпоставка, него објективна научна истина.

Друго, нова федеративна форма наше земље је праћена демократизацијом власти и целе заједнице. Она има демократизам, утиснут у саму своју структуру, носећи у себи начело да наши народи поштујући узајамно своје слободе стварају споразумно и свесно заједницу у исто време слободну и чврсту. Овај демократизам је спроведен и кроз саму организацију државе. Сви органи народне власти, од врховног до најнижег, од АВНОЈ-а до сеоског Народноослободилачког одбора су изборни, послати од народа и подвргнути народној контроли. Сам федерални механизам је тако постављен да сарадња замењује заповест, узајамни споразум принуду одозго, убеђивање наредбу и право силу. Дух нове власти је изражен у тежњи да воља народа буде руководно начело државе, да се власт и народ приближе и да народ најзад постане господар своје судбине. Овај демократизам се даље огледа у основним правима једнаким за све грађане, једнаким за народну већину и мањину, у правима слободног развоја свих народносних група. Ово је нарочито значајно, јер у већини наших федералних јединица не постоји потпуна национална хомогеност. У Хрватској поред већине Хрвата живе Срби, у Босни и Херцеговини налазимо заједно Србе, Хрвате и Муслимане. Захваљујући демократији нове федерације ове јединице ће представљати огледне станице за сарадњу и братство наших народа, које ће се проширити и продубити на територији целе државе. То исто тако важи и за ненационалне мањине којима се даје прилика да уживају равноправност. Дубља демократија нове Југославије пружа на тај начин федерацији широку политичку основу и стваралачку покретну снагу.

Треће, федералним решењем националног питања, ми смо били у стању да први пут јасно и оправдано поставимо пред целим светом и већ делимично остваримо оправдана права и захтеве наших народа за националним јединством и тиме за оправданим проширењем заједничке државе. На другом заседању, АВНОЈ је донео одлуке о прикључењу словеначког Приморја и свих анектираних делова слободној Словенији, а Истре, Ријеке, Задра, анектираних делова хрватских јадранских острва слободној Хрватској и све то заједно државној целини — Југославији. Македонци исто тако постављају захтев остварења целине македонског народа. Наши народи ће имати право да траже прикључење и других наших националних територија који се још налазе отргнути и ван граница Југославије. Само је данашња федеративна демократска Југославија у праву и у снази да оствари ове давнашње тежње наших народа и да осигура природније и безбедније државне границе.

Четврто, федеративна Југославија је показала једини исправни пут за решење чворноватог питања стабилности мира и среће Балкана. Укључивање Македоније као равноправне федералне јединице на основу права самоопредељења садржи не само решење раније нерешеног и „нерешивог" македонског питања, него и решење проблема доброг суседства и пријатељства између Бугарске и Југославије. Већ је било опште место у политичким списима да је Балкан растрзан националним прегањањима и мржњама, да је он једна разједињена и политички незрела област, да представља позорницу погодну за стране политичке рачуне и обрачуне. Немци су чак измислили изразе „балканизирати" и „македонизирати", који означују појаву расцепканости, раздора и несигурности. Стварајући кроз велике жртве и борбу своју државну заједницу, наши народи су показали не само да „германизирати" у ствари значи поделити, сецкати и тлачити, него су коначно изменили традиционалну слику Балкана. Решењем националног питања кроз федеративно уређење ми смо створили оквире за братство и јединство јужно-словенских народа и пријатељске односе између свих држава Балкана. Југословенски федерализам претвара чувену паролу „Балкан Балканцима" у стварност и садржи услове да овај део Европе постане, уместо бурета барута, који свако може да запали, слободна и мирољубива заједница народа, коју свако има да поштује. Доносећи формулу за решење мира и политичке стабилности у досад најнемирнијем крају света, наша федерација има велики међународни значај. Она садржи значајан прилог за послератну организацију међународне заједнице, светског мира и безбедности.

Пето, демократска федерација за разлику од унитарне државе је политички израз сложене националне стварности. Одбацујући погрешно схватање да је административно јединство једнако националном јединству, она је већ самим својим постанком пуније државно јединство него најјачи централистички апарат старе Југославије. Прилагођавајући се стварности националних односа и добијајући широке потпоре од стране воља наших народа, федерација садржи не само услове за слободан и пунији развој културне и психичке особености појединих народа, него и околности за процес стварања пуније и шире културне и духовне целине. Федерализам је утиснуо у свој барјак да данас не постоји једна југословенска нација. Али у његовим оквирима, заснованим на нужности економског политичког и територијалног јединства, као и на етничкој језичној и духовној сличности наших народа, јављају се први пут стварни видици за једно дубље и тешње духовно, културно и идејно јединство. Данас се већ може говорити не само о чврстом државном јединству, него и о рађању јединственог југословенског родољубља, које се ствара кроз заједничку борбу

за ослобођење целе земље од фашистичког окупатора а за обнову заједничке отаџбине. Овај патриотизам не пориче него потстиче, обнавља и црпи снагу дубоких веза сваког од наших народа за националну груду, историју и легенду, сједињујући све то кроз заједничке елементе борбености, херојства и љубави према новој демократској државној целини и заједничком вођи свих народа. Тито, федерација и демократија, то су заједничке вредности које никад у својој историји наши народи нису имали; то су моћне снаге сједињавања.

Шесто, велики значај наше федерације лежи у томе што је она постала и везана је за једну заједничку демократску политичку организацију, за народноослободилачки фронт Југославије. Без ове везе наша федерација не би била тако чврста, братска и динамична. И совјетска и америчка федерација имају захвалити своме трајању и великом успону добрим делом овој вези између државе и великих политичких снага које је покрећу. Велика вредност совјетског федерализма лежи у моћној свенародној бољшевичкој странци која је главна покретна машина и стваралачка снага планирања, вођства и сједињавања кроз различитости.

Народноослободилачки покрет, као велика организација најборбенијих, родољубивих и најнапреднијих слојева свих наших народа, искован кроз заједничку борбу и жртве и повезан великим идејама југословенског братства, је изнео на својим леђима наш федерализам и представља његовог главног покретача и чувара. Нема стварне и успеле федерације без ових великих јединствених политичких покретних машина. Јер у свакој федерацији, па и нашој, наћи ће се, поред осећања узајамности и солидарности, осећање партикуларизма и провинцијализма. Поред рационалних гледишта о нужности целине и сарадње, наслеђене ирационалне тежње за шовинизмом и локалном искључивошћу. Народноослободилачки покрет овде врши улогу моторне снаге уједињавања, психолошке рационализације и политичког усклађивања. Ни једна наша традиционална странка не би била у стању да ово постигне, јер су све биле провинциске, уске и назадне. Једино народноослободилачки фронт, који се заснива на широкој друштвеној и политичкој основи и напредном економском и идејном програму је у стању да одржава равнотежу и да покреће федерални механизам у корист целине а без штете за делове. Једино је он данас у стању да кроз политичку и социјалну интеграцију врши духовно сједињавање неопходно за снагу државне заједнице и развој појединих народа. У данашњој држави, која тражи јединство економског плана, једнообразност социјалне политике и духовног подизања маса, јединство и заједничке снаге у борби за слободу, само је народноослободилачки фронт у стању, због свог наслона на широке народне масе да води усклађену политику савеза и

политику појединих федералних јединица. Једино је он у стању да изврши ону централизацију одоздо, онај „демократски централизам" без кога нема данас правилне федерације и снажне државе.

На крају, ова чврста и скоро органска повезаност са демократијом и народноослободилачким покретом, пружа нашој федерацији перспективе од пресудног значаја за нашу будућност. Пракса демократизације у друштвеној структури и политичком животу неизбежно мора довести до ублажења и постепеног уклањања друштвених привилегија и класних разлика. Само овај процес доводи до уклањања националне нетрпељивости и ривалства и омогућује истинску федерацију слободних народа. Ова федерација ће бити заснована на економском, социјалном и политичком јединству и на културном, политичком и административном мноштву, које конкретно допуњава ово јединство. Разумљиво је да се ово неће одвијати без великих напора и тешкоћа. Али, овде долази пресудни и можда најважнији значај демократске федеративне Југославије, што се она остварује у пракси и на програму демократског и свенародног ослободилачког фронта, који је поставио не само основе за решење националног питања него и услове да се у слободној заједници приђе решавању основних друштвених и културних питања. То су питања која здружују људе, превазилазе све историске, етничке, језичке и верске разлике, јер се она односе на човека и његову тежњу да оствари бољи, срећнији и пунији живот кроз колективни напор и духовну оксалтацију целе земље. То је она заједница која неће више мислити стално на своје порекло и на оно што је одваја, него ће се бавити оним што је сједињује и биће окренута према будућности.

Д-р Јован Ђорђевић

ЗАЈЕДНИЧКИ РАДОВИ НА СЕЛУ

1. **Згомилавање сеоских радова.** — У и најбоље организованом домаћинству, сваком сем онога сасвим ситног, буде да се послови сустигну и нагомилају толико, да се никако не могу својом снагом свршити, а буде, да се по неколико седмица готово нема шта радити. У планинским селима, још више него у скупним, послови не могу бити равномерно распоређени: не сеју се озима жита, или их се сеје мало, те се сетва згомила сва у пролеће; не сеје кукуруз, те између сетве и косидбе има више од месец дана прекида, попуњеног готово само окопавањем кромпира. Најважнији, пак, планински посао, косидба, сам по себи је жустар и напрасит: ваља га свршити за једно време релативно кратко. А још се по некад сустигне са жетвом! Иако нешто мање, и у

жупним селима сустигну се понекад радови: око кукуруза, косидбе и жетве. Прашење и окопавање кукуруза, када доспе, ваља свршити у неколико дана, ако се хоће да буде потпуно корисно. Ни раније ни доцније.

Истина, у данима када се сустигну и згомилају послови, сељак развије једну енергију чисто експлозивну. На косидби се у планинама расплећи за оно двадесет-тридесет дана колико косидба траје. У жупи на жетви исто тако: жње се и дању и ноћу са одмором од два сата дневно. У тим данима сељаку се разглобе удови, сасуше мишићи, исцеди крв, залепи грбух за леђа, па ипак не може да стигне, да уради на време. Пољопривредних машина нема, нити се на малом и средњем газдинству исплати набавити и кад би се могло. Кад би машином свршио за три дана један посао, који би иначе радио дванаест, шта ће радити за оних девет дана, што их је добио? Новчани оптицај је толико слаб, да већина домаћина рад не може организовати новцем и надницом. И кад се може, незгодно је и то: колико плаћених надница унесе у своје домаћинство, онолико ће му радних дана домаћа чељад доцније остати незапослена поврх оних осталих беспослених дана, којих је и без тога много.

2. **Село као радна целина.** — Упоредо са обиљем радне снаге, које је једино обиље на селу, скоро свако домаћинство осети с времена на време — кад се ради који од главних пољских радова — да радне снаге нема довољно. У селу пак, узетом као једна целина, та је неравнотежа мања: не пристижу свима домаћинствима послови у исто доба. Жетва није једновремена у целоме селу: једноме домаћину је земља на месту усунчитијем, другоме је на месту западнијем; један је посејао једно жито, други друго. Тако је и са копањем и косидбом. Због тога једно по једно домаћинство може увек попунити свој недостатак радном снагом узетом из села. Пошто је на неки начин — непотпуно, то је истина — цело суседство или цело родство, или и цело сеоце једна привредна и радна целина, то једно домаћинство, кад недостаје радне снаге, позајима из другога, а кад му претече, враћа зајам. Како коме потреба захте, онакву и организује радну дружину од кућне чељади и радника из села. Средње и мало домаћинство без новца и без плаћања радника изводи равнотежу између радне снаге и потребе рада. Попуни недостатак радне снаге онда кад је нема довољно; враћањем позајмљене наднице запосли своју радну снагу у време кад је не би могло запослити у своме домаћинству. Али ће све ово погрешно разумети сваки који буде схватио ове билансе примања и издавања онако како их књиговодство градских послова схвата. Не мери се све аршином и кантаром, нити се све на селу процењује новцем.

3. **Психолошка потреба заједничког рада.** — Никако није само економски разлог што сељака потстиче да ради

заједнички. Постоји и психолошка потреба да се неки радови заједнички раде. Тешко је и суморно закопаги се сам, или са још двоје-троје домаће чељади у кукурузну њиву, па имати пред собом целих десет-петнаест дана усамљеног вноjног рада. Запливати у воду, којој се друга обала једва види. Слично је и у косидби и у жетви. Или, на пример, при једном послу лаком, као што је чихање перја. А кад је радна дружина повећа, напор се лакше осећа, умор боље подноси, радно време брже пролази. Буде и песме, и шале, и разоноде. У неке такве заједничке радове младеж иде и обучена мало боље, или чак и свечано, како у западним тако и у источним крајевима нашега народа. Осети се ту и нешто радости у раду и од рада. Па и храна је боља, него кад се ради својом чељади и надничарима, или сталним најамницима.

4. **Сврставање ових облика рада у категорије.** — Није ствар само у томе, да се не мери све онако оштро и прецизно како се вредности и услуге мере у градским односима, него има још и то, да се многи облици економског живота на селу не могу иоле добро сврстати у категорије, које су изграђене у садашњем градском плану. Не само у области рада, него и у области целог живота на селу, пуно је појава за које је човек увек у недоумици, у коју категорију да се сврстају. Када сељак пође на свадбу, понесе прилог у јелу и пићу, а при поласку добије на дар кошуљу. Руча човек негде у кући као гост, коњу му даду сена и зоби, а он при поласку дарује домаћицу. — Је ли ту посреди била нека продаја и нека цена? — Даде брђанин у својој колиби на планини своме рођаку да ноћива и скупља бели мрс, а овај му помогне косити. Је ли то закуп и плаћање закупнине? — Дође на туђу косидбу са два три радника из своје куће, а онај њему дође на орање с воловима. — Јесу ли то све оне појаве које економска теорија назива: продаја, цена, закуп, надница? — Нису. Нема никаквог погађања, а у већини случајева нема ни утврђене цене вредностима и услугама које се размењују. Ако нису то, онда шта су? — Када ове појаве називају по категоријама: продаја, цена, закуп, надница и тако даље, то су посреди само аналогије. Ова или она група ових појава је аналога ономе што се на једноме другоме плану, садашњем градском плану, назива цена, продаја итд. Али, иако ово нису до само аналогије категоријама: цена, зарада, биланс и мера, рад за рад, сат за сат, још је поузданије да нису ни оно друго: милосрђе, доброта и љубав. Ипак су ово све категорије економске.

ANALI PFB | anali.rs

5. **Морал ових односа.** — Ако и нису ово категорије моралне него економске, не значи да су ови економски односи исти какви су аналогни економски односи у граду. Не — они су и морално друкчији у много којечему. Изгорела кућа једном сељаку из Дурмиторских села. Подизање куће

на месту, на коме погорелац хоће да је подигне, наишло на неке административне сметње. Суседи и сродници мобом дотерали сву грађу, не чекајући да погорелац добије одобрење за подизање куће. Чисто као да хитају, да се одуже за нешто. А за што? — Ни једног од мобењика, може бити, онај погорелац није задужио озаквом врстом мобе, а ко зна да ли ће коме од њих за сву мобу и вратити. Значи, да је ту посреди милосрђе? — Али ако је милосрђе, било би им пре да помогну једнога свога сељанина сиромаха, који живи у кући од сухозидине и слабо покривеној, него да помажу човека који би био кадар и сам себи кућу помоћи? Што би му бесплатно догонили грађу и људи који су сиромашнији од њега? Да је милосрђе, интересовали би се да погорелац добије одобрење за подизање куће, а њих се то много не тиче: они хоће само да *одреде*, да учине нешто што је ред. Међу тим мобеницима буде и неки који ће тајно или јавно ометати у општинском одбору да се ономе погорелцу допусти подићи кућу на месту које тражи. —У оваквом пружању помоћи има посреди нека социјална обавеза више него саосећање и љубав; има нека социјална принуда више него слободна воља да се учини доброчинство, више него икакав индивидуални, морални и религиозни мотив.

6. **Економска класификација заједничких радова.** — За облике заједничких радова на селу врло је тешко утврдити шта су ознаке једнога по једнога од њих; по чему се разликује један од другога, а по чему су слични. Потпуно прецизно утврдити то и није могуће, јер се они преливају један у други. Неки облици мобе, на пример, тешко се могу разликовати од позајмице, а неки од кулука. Састављање и супаша од супона. Спрега по неки пут од паје. Народски називи праве забуну још већом. Заред негде зову позајмица, а оно што је права позајмица зову зајам. У неким крајевима, у којима и нема правог бачијања, прости издиг зову бачија. — Још нису дате дефиниције, па ни описи свих познатих облика. Класификацију облика, сврставање њихово у групе по сродности, врло је тешко извести: ма како да се сврстају, скоро сваки од њих по неким својим ознакама спада у једну групу, а по некима у другу. — Можда би подела била најпрецизнија када би се сви заједнички радови сврстали у две групе, онако како се и пољопривреда дели: заједнички радови у ратарству и заједнички радови у сточарству. Али би то била класификација по ознакама чисто спољним, по предмету рада једноме. По њој би се могли наћи у истој групи облици заједничких радова који по своме плану организације нису слични, а у две групе облици који су по својој организацији слични. Чак и кад би била добра, ова би класификација била класификација само са гледишта економије. Социолошка класификација то уопште није.

7. **Социолошка класификација.** — Социолошка би била, на пример, класификација, по којој би се сви облици заједничких радова сврстали тако да у једну групу дођу они чија организација није стална него импровизована за случај један по један — када за што затреба —, а у другу групу они у којима су сви сарадници у некоме сталном односу. Али би оваква подела на групе била само привидна. Као што се из анализе појединих облика заједничких радова види, скоро и нема заједничких радова у којима сарадници нису на неки начин у истом сталном радном односу. Разлике међу разним облицима заједничких радова у овоме погледу нема сем у нијансама: у некоме је заједничком раду однос међу сарадницима сталан више, а у некоме нешто мање.

8. **Друга социолошка класификација.** — Најподеснија би социолошка класификација свих заједничких радова, класификација по битним елементима саме њихове организације, била ова: у прву групу би дошли заједнички радови у којима једно домаћинство неки *свој* посао ради уз помоћ радника из других домаћинстава. То је *међусобно помагање у раду*. Такви су радови од ратарских: моба, позајмица, заред, паја; а од сточарских: састављање и супаша, напола, чобанија, кесим. Друга група заједничких радова биле би *радне заједнице*. Организације, у које се удружило повише домаћина око некога посла *заједничкога*. Удружило око неке својине, која је заједничка свима удеоничарима у томе послу (редовнички млин); удружило да заједнички искоришћава неку колективну својину, својину целог села, племена или братства. И ових радних заједница има и сточарских и ратарских. Сточарске су: бачијање сеоско, бачијање планинско, чорда, сампас. А ратарске: спрега, паја, наводњавање, редовнички млин. Ове радне заједнице имају у својој организацији неких елемената који их чине да су сличне кооперативама.

Засебну целину чине радне дружине, организоване у сврху *печалбе*. Дружине које раде ван пољопривредних домаћинстава. Кирицији, ћерамицији, „банде" херцеговачке које раде у Војводини, загорске дружине за млаћење сламе, кречари, чете организоване за плен, редовничке ваљарице.

Ни ова класификација није прецизна. По критеријуму, који је узет за њену основицу, неки од облика заједничких радова по извесним елементима своје организације, могу бити стављени у једну, а по извесним у другу или трећу групу. Али се ипак после дуге анализе може у свакоме поједином случају рећи бар толико поуздано да има *више* разлога да се тај, извесни, облик заједничкога рада сврста у ову групу а не у ону. Ова класификација има ту добру страну да обухвата све облике заједничких радова: не остаје ни један од познатих ван њеног оквира. Добра јој је страна и то што је чисто социолошка, што ове социјалне облике

сврстава у групе по њиховим унутрашњим организационим елементима, а не по нечему спољњем. Како тако, она је ипак неко научно сређивање, неко згруписавање социјалних облика, који су иначе у животу помешани и испреплетени толико, да се без увођења реда каквог било не могу разазнати један од другога, те не могу ни проучавати. Корисна за научни рад, кад се овако схвати, она може врло штетна бити, ако се схвати сасвим оштро и одређено: ако се за сваки облик заједничког рада, на који се наиђе, тражи да се пошто пото стрпа у коју групу ове класификације, па се ради тога при проучавању и описивању занемари све оно што би сметало да се тај облик може подвргнути овој класификацији. Треба имати на уму и то, да ова подела на групе не може бити дефинитивна већ ни по томе што свакако не обухвата све облике заједничких радова: сви још нису ни познати. Даље: облици заједничких радова које називамо једним именом, именом, на пример, мобе или бачије, или којим другим, означавају у ствари само један комплекс облика у пуно којечему различним. Што се цела једна група облика ипак назвала једним именом — моба на пример или бачија — то је само због тога што се апстракцијом прешло преко различности, ако нису превелике, и узеле у обзир само сличности међу њима. Уосталом, ово све не важи само за облике заједничких радова, него скоро и за све друге социјалне облике који се у нашем народу налазе.

9. **Рад је само заједнички, приход није.** — Сељак је скоро увек нашао начин подесан да заједнички рад организује прилично добро и да радни ефекат не буде сасвим слаб. Нашао добру формулу, по којој сваки сарадник на коме било заједничком раду добије неку радну вредност, неку накнаду у радној помоћи или у приходу каквом, за оно труда што је уложио. Заједнички радови који спадају у групу *међусобно помагање у раду*, нису милосрђе или помоћ без накнаде. Скоро увек је овде посреди позајмљивање рада и враћање зајма — много редније него враћање зајма у новцу. И у међусобном помагању у раду и у радним заједницама организован је само заједнички *рад*. Приходи се овако деле: потрошња није заједничка. Не запажају се ни покушаји чак да се изнађе неки начин да и потрошња буде заједничка, да се приход не дели. У једној другој групи социјалних облика, који су сврстани под име *међусобно осигурање*, има и заједничке потрошње и то прилично често и много. Али ни ово није заједничка потрошња неког заједничког прихода, него заједничка потрошња онога што из својих индивидуалних домаћинстава унесу у заједничку потрошњу сви они који у њој суделују.

Сретен М. Вукосављевић

ANALI.rcub.bg.ac.rs

МЕЂУНАРОДНИ ЈАВНИ ПОРЕДАК У МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВАТНОМ ПРАВУ

I. — Колизионе норме Међународног приватног права сваке поједине државе одређују када ће се и по коме страном закону имати да регулишу правни односи са елементом иностраности. Ценећи могућности најбољег регулисања овакве врсте правних односа, сваки правни систем допушта да у једној већој или мањој мери извесно страно право буде надлежно за сво регулисање. На тај начин, материјалноправно, садржинско уређење извесних правних односа препушта се другом правном поретку, тако да ће суд земље у питању имати да за решење конкретног случаја примени страно право, а то све у следству примене домаће колизионе норме. Страно право, и то за сваки појединн случај један одређени део одређеног страног права, бива ad hoc примењено од стране домаћег суда јер домаћа колизиона норма то налаже. То долази услед тога што домаћи правни систем налази да ће, у духу његовог основног правног схватања, правни однос у питању бити на овај начин најбоље регулисан.

Допуштање могућности да извесни правни односи буду, сходно колизионим нормама, регулисани по прописима неког страног права, долази као последица схватања да ће на тај начин они бити најбоље регулисани и то сходно духу основног става домаћег правног система. Но та претпоставка, која налаже и оправдава могућност примене страног материјалног права, налаже и оправдава постављање ограничења при примени страног материјалног права чак и онда када та примена има да дође у следству примене редовних домаћих колизионих норми. Наиме, свака држава допушта могућност да страно материјално право буде надлежно за регулисање извесног правног односа са елементом иностраности, полазећи од уверења да ће на тај начин правни однос у питању бити најбоље регулисан, и то тако да ће то регулисање садржински бити у сагласности са основним правним схватањем те државе. Чим то не би био случај, и разумљиво је и оправдано да се примена добивених решења отклони, макар да се до њих дошло сходно колизионим нормама државе у питању. Другим речима, примена материјално-правних решења до којих се долази на основу страног права, а у следству домаћих колизионих норми, искључена је увек онда када и уколико та решења не одговарају основним правним схватањима домаће државе. Установа домаћег права која одређује када ће се изузетно искључити одн. ограничити примена решења до којих иначе и у редовним случајевима воде домаће колизионе норме, позната је под име-

ном међународног јавног поретк? (ordre public international).[1])

Међународни јавни поредак претставља сретство којим се, под било којим видом и именом, служи свака држава да отклони примену оних решења до којих се долази у следству њених колизионих норми, но која су у супротности са основним и битним правним схватањима државе у питању. Као такво сретство, међународни правни поредак претставља границу примене домаћих колизионих норми, одн. границу примене страног права у следству домаћих колизионих норми.[2]) То сретство је својствено сваком правном поретку и оно има, као уосталом и све друге установе позитивног Међународног приватног права, национални карактер[3]) и садржину, тако да се често тврди да установа међународног правног поретка у самој ствари значи негирање Међународног приватног права. Јер, рекло се, ако свака држава може, у следству свога схватања о своме међународном јавном поретку, да отклони примену страног права у конкретном случају, онда је несигурност и неизвесност у материји Међународног приватног права толико повећана да и најбоље прописане колизионе норме неће много вредети. Међутим, ма колико да принципијелно ова примедба има тачности, постојање установе међународног јавног поретка у Међународном приватном праву и у сваком позитивном Међународном приватном праву је, с обзиром на данашње стање међународно-правне заједнице, и нужно и оправдано. Различитост правних схватања, па према томе и конкретних решења у појединим државно-правним системима, је још и данас велика, и то чак у основним питањима, која претстављају темеље читавог друштвеног и правног поретка. Допуштајући примену страног права у следству својих колизионих норми, ниједна држава не може ићи у овоме у недоглед, тј. не може допустити без сваког ограничења примену на својој територији било кога решења до кога би се на овај начин дошло, јер би извесна решења значила у самој ствари контрадикцију са оним што је битно и основно за правни поредак у питању. Зато се установа међународног правног поретка јавља као нужна установа која ће примену страног права (наглашавамо нарочито: до које се долази у следству редовних домаћих колизионих норми), свести на границе корисног и интересима домаћег правног поретка одговарајућег обима.

[1]) Melchior: *Die Grundlage des deutschen internationalen Privatrecht*, Berlin und Leipzig, 1932, стр. 326 и сл.; — Нољде *Основи међународног приватног права*, Београд, 1928, стр. 42—46; — Nussbaum: *Deutsches internationalen Privatrecht*, Tübingen, 1932, стр. 66. Ово учење је природни саставни део колизионог права.

[2]) Упор. Walker: *Internationales Privatrecht*, Wien, 1934, стр. 281.

[3]) Arminjon: *Précis de droit international privé*, tome I, Paris, 1927, стр. 193—194; — Bartin: *Principes de droit international privé*, tome I, Paris, 1930, стр. 255.

Међународни правни поредак је један „вентил сигурности"[4]) да се у следству домаћих колизионих норми неће морати применити решења која нису пожељна, која су у супротности са основним правним схватањем државе у питању. Јер заиста, препуштајући каткада, путем колизионих норми, страним правима да она својим нормама, а то ће рећи сходно своме правном схватању одн. сходно своме нахођењу о најбољем, регулишу извесне правне односе који су релевантни за правни поредак одн. правни живот државе у питању, та држава даје страној држави одн. страном правном поретку неку врсту неограниченог пуномоћја, остављајући им отворена врата кроз која они могу да у правни поредак одн. правни живот домаће државе унесу било какве установе и било каква решења, па чак и она која би значила напад на основе друштвеног и правног схватања домаће државе. То нарочито зато што свака страна држава може у свако доба да самостално мења своје правне прописе тако да они буду потпуно другачији од оних који су постојали у моменту када је домаћа држава прописивала своје колизионе норме и њихову садржину одређивала евентуално с обзиром на тадању садржину страног права. Да би се све те незгоде отклониле, служи установа међународног јавног поретка.

II. — Установа међународног јавног поретка је данас битан и неопходан саставни део сваког теориског система и позитивног Међународног приватног права. То је последица с једне стране аутономности, самосталности сваког правног поретка, а с друге стране самог данашњег техничког начина, облика регулисања питања која су предмет Међународног приватног права. Међутим, установа међународног јавног поретка, иако се у данашњем облику јавља тек у почетку XIX века, морала је постојати још од самог почетка Међународног приватног права, дакле још од XIV века. Истина под сасвим другим видом, а што је разумљиво с обзиром на ондашњи начин регулисања питања која су предмет Међународног приватног права. Познато је да је, нпр., Бартолус делио личне статуте, којима се у принципу признавала екстериторијалност, на две групе: privilegia favorabilia и privilegia odiosa. Прва група статута пратила је појединце свуда, тако да су они налазили примене и на територији других држава. Друга група, где је долазило, на пример, правило о ограничењу наследних права удатих жена, иако је регулисала лични статус, могла је бити непримењена на територији друге државе, ако ова има другачији став према овом питању. Ово искључење примене у страној држави једног дела прописа који регулишу лични статут, дакле ово отступање од правила персоналитета личног статута, оправдавано је често интересима самог лица у питању, а са циљем да му се на тај начин, бар у иностранству, прошири његова

[4]) Gutzwiller: *Internationalesprivatrecht*, у Das gesamte deutsche Recht, Berlin, 1931, стр. 1573.

пословна способност. Међутим, у самој ствари ово искључење је било начин заштите домаћег правног поретка од уношења, у следству примене страног права, решења која не одговарају домаћем правном схватању. Ако је домаћа држава допуштала, у следству својих колизионих норми, да се лични статут странаца регулише по његовом личном праву, она је себи задржавала право да отклони решења која јој принципијелно не би одговарала. То је чињено помоћу поделе статута на privilegia favorabilia и privilegia odiosa. А како су, истина у једној много мањој мери него што је то данас случај, постојале разлике у погледу основног става појединих правних поредака, то је и разумљиво да није постојала сагласност о подели статута у ове две групе,[5]), што је све указивало на нужност релативности овога појма.

Основни став холандско-фламанске школе према проблемима Међународног приватног права осветлио је ово питање у другој светлости. Полазећи од правила територијалности закона, а налазећи основ примене страног закона у идеји comitas gentium-a, ова школа је, са пуно лакоће, свела цео проблем на проширење примене принципа територијалности закона. Наиме, чак и када је, изузетно и из обзира међународне куртоазије, била допуштена примена страног права одн. примена принципа персоналитета, ипак је свака држава одлучивала докле ће се са тим допуштењима ићи, искључујући све оне случајеве одн. сва она решења која би била у сурпотности са основним правним схватањем државе у питању. На тај начин у овом искључењу примене, чак и по изузетку допуштене стране норме, видело се корегирање у корист принципа територијалитета, а то се све дало лако оправдати и објаснити установом comitas gentium-a. У самој ствари било се у присуству установе јавног поретка, иако у први мах недовољно јасно разликоване ове установе и њене функције у односу на основни принцип територијалности ове школе. Међутим, Стори већ јасно разликује праву природу ове појаве предвиђајући поједине случајеве када, изузетно од општег правила, неће бити, при регулисању уговора, примењен lex loci contractus већ lex fori, с обзиром да решења којима води примена lex loci contractus стоје у супротности са добрим обичајима, јавним правом, интересима религије и морала, и уопште добробити друштва где влада lex fori.[6])[7])

[5]) Тако, на пример, статут који је забрањивао жени да чини легат своме мужу, Бартолус је сматрао да је privilegia favorabile и према томе признавао му је дејство и у иностранству, док га је Балдус сматрао за privilegia odiosa и сводио је његову примену само на територију државе којој је припадало лице у питању. — V. Lerebours-Pigennière: *Précis de droit international privé*, Paris, 1937, стр. 303.

[6]) Наведено код Melchior: *Op. cit.* стр. 326—327.

[7]) Thomas H. Healy: *Théorie générale de l' ordre public*, у „Recueil des cours", tome 9, стр. 423—428.

Појава установе међународног јавног поретка у данашњем облику дошла је са стварањем система Међународног приватног права по основу једног принципијелног става, а не по основу претходне априорне поделе правних норми на извесне групе. Што је више био неодређенији и неконкретнији критеријум за решење сукоба закона и што је постојао шири круг правних поредака који су могли доћи у сукоб, то је и установа међународног јавног поретка добијала већи значај, или се бар постављала као једна од основних установа Међународног приватног права. Тако први Савињи, у оквиру своје нове теорије, истиче пуни значај међународног јавног поретка. Иако се у принципу избор одговарајућег правног поретка — домаћег или страног — има вршити с обзиром на седиште правног односа у питању, ипак, по њему, на овај начин добивено решење може бити непримењено, тј. примена страног закона, диктирана основним мерилом, може бити отклоњена ако би то било у супротности са „извесним слободним поступањем правне заједнице постојеће између разних држава". На тај начин, допуштајући у принципу могућност да извесни правни однос, као редовно, буде регулисан по прописима страног права (и не дајући при томе никакво првенство домаћем праву, већ га стављајући на равну ногу са страним: све то као правило изражено у седишту правног односа као мерилу за избор између ова два права), Савињи изузетно допушта и могућност да на тај начин добивено решење ипак не буде примењено у држави пред чијим се властима поставља питање, јер је оно у супротности са основним правним схватањем односне правне заједнице израженим преко закона државе у питању, тј. преко међународног јавног поретка државе у питању. А да би ово изузетно правило, исто као што је поступио и са својим основним правилом.[8]) учинио конкретнијим и употребљивијим, Савињи сматра да ће примена решења добивених сходно основном правилу, бити искључена ако она било долазе као израз страних закона који су с обзиром на своју позитивно-принудну природу неподесни за примену у нашој држави, било уносе правне установе стране државе које уопште не познаје наш правни систем, тако да оне не могу очекивати у нашој држави никакву правну заштиту. Тако се изузетак од општег Савињијевог правила за решење сукоба закона појављује, формулисан на посебан начин, одговарајући целој његовој теорији, као израз установе, односно као сама установа међународног јавног поретка.

У историји развоја установе међународног јавног поретка могла се запазити једна чињеница: уколико је која теорија давала више места примени принципа персоналности, утолико је морао бити одређиван и шири обим, дома-

[8]) Вар: *Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts*, Hannover 1889.

шај међународном јавном поретку.[9]) То се нарочито видело код романске школе персоналитета, чији је творац Манчини. Постављајући основно правило персоналитета, ова школа је морала, између осталих, поставити и могућност отклањања оних решења која би се добила у следству овог правила, па према томе и у следству примене страног права, а која би била у супротности са међународним јавним поретком. А под њим, Манчини је разумевао „поштовање највиших принципа човечанског и социјалног морала и то онаквих како се схватају у земљи у питању, добри обичаји, примитивна права садржана у људској природи, слободе које не могу правоваљано и обавезно укинути или ограничити ни позитивне установе, ни икаква влада, ни акти људске воље, као и основе привредног поретка државе у питању", док је Вајс видео под међународним јавним поретком „фундаменталне основе на којима се заснива друштвена организација, а које су најсигурнија заштита индивидуалних права чија је заштита поверена држави". Оваквим формулисањем међународног јавног поретка, што је потпуно одговарало и било нужно с обзиром на основно схватање романске школе, учињено је да се под њим почео разумевати сам принцип територијалитета, а не само установа изузетног искључења примене страног права чак и онд када је та примена диктирана основним колизионим правилима државе пред чијим се властима поставља питање решења сукоба закона. Зато се међународним јавним поретком оправдавала свака примена домаћег права, а не само она која је долазила као последица изузетног отклањања решења формулисних по прописима страног права, иначе редовно за то надлежног, сходно колизионом праву домаће државе. Тако се међународним јавним поретком оправдавала и, на пример, примена правила lex rei sitae или примена домаћих полициских прописа. Зато се догодило да се каткада сматрало да су се код питања међународног јавног поретка, и то у погледу основног гледања на ову установу, формирала два схватања: романско и германско.[10]) То је међутим погрешно. Схватање које се формирало у следству Манчинијевог учења, и које је заиста било једно време владајуће у романским земљама, показало се као погрешно, јер није јасно разликовало две различите установе: примену домаћег права у следству редовних правила домаћих колизионих норми с једне стране, и изузетну примену домаћег права у следству установе међународног јавног поретка. Данас је у томе погледу постигнута општа општа сагласност. Разуме се сагласност у погледу самог основног схватања и установе међународног јавног поретка као правне категорије. У погледу саме садржине, па чак и самог назива ове установе, не постоји сагласност, што је и разумљиво с обзиром на њену природу и функцију. Па

[9]) Упор. Healy: *On cit.* стр. 462.
[10]) Нољде: *Op. cit.* стр. 43—44.

ипак и са тим различитостима се претерује. Оне се често, као што ће се из даљег видети, своде и овде, као и другде у области Међународног приватног права, на начине изражавања.

III. — Битна карактеристика међународног јавног поретка обележена је његовом функцијом а не његовом садржином. Он је средство за искључење примене страног материјалног права, редовно надлежног за регулисање правног односа у питању, ако би решења добивена у следству примене страног права стајала у супротности са основним и битним правним схватањима домаће државе. Кад ће то пак бити, тј. која је садржина међународног јавног поретка, није могуће дати не само један одговор који би вредео за више држава и за дуже време, већ ни одговор који би вредео за једну државу дуже времена. Зато се код одређивања садржине међународног јавног поретка једне одређене државе у једно одређено време, могу поставити следећа мерила:

а) Правила која одређују садржину међународног јавног поретка националног су карактера, тј. имају исту особину као и све остале норме позитивних међународних приватних права. Свака држава суверено и према најбољој оцени својих интереса и потреба, одређује шта се има сматрати садржином међународног јавног поретка. Отуда постоји онолико међународних јавних поредака колико има и позитивних државно-правних поредака,[11]) тако да сам назив, слично као и назив саме дисциплине Међународног приватног права,[11-a]) не означава природу установе, већ само њен домен надлежности: међународни јавни поредак сваке државе је установа унутрашњег правног поретка сваке државе која се тиче правних односа са елементом иностраности који треба, сходно редовним колизионим нормама те државе, да буду регулисани по прописима страног права, али се то и такво регулисање противи јавном поретку државе у питању, те се има отклонити.[12])

б) Правила која одређују садржину међународног јавног поретка релативног су карактера, тј. не могу се ни у једној држави побројати сви случајеви искључења примене страног права, иначе нормално надлежног, због његове садржинске супротности са домаћим међународним јавним поретком. Њихов обим зависи од правног система државе у питању, од друштвеног уређења, од економског поретка, од моралних погледа, од идеолошког става, и од многих дру-

[11]) Bendermacher: *Griechisches internationale Eherecht*, Berlin, 1940 стр. 47.

[11-a]) Kahn: *Abhandlungen zum internationalen Privatrecht*, Band 1, München und Leipzig, стр. 255.

[12]) Упор. Wolff: *Internationales Privatrecht*, Berlin, 1933, стр. 46; — Arminjon: *Op. cit.*, стр. 193—195. — Отуда се с правом наглашава да је назив међународни јавни поредак у основи погрешан за обележавање ове установе, јер она управо претставља једну установу изразито националног карактера.

ANALI PFB | anali.rs

гих околности које све утичу на формулисање основе правног уређења, на формулисање битних и основних правних схватања државе у питању. При томе су врло често од великог утицаја и политичка схватања и политички односи између одређених држава, тако да то компликује и онако врло компликовано питање материје међународног јавног поретка, и тиме још више повећава његову релативност. Конкретни примери нам то најбоље илуструју. Ако се подобност за ступање у брак, сходно нашим колизионим нормама, цени по националном закону лица у питању, а национални закон странца прописује извесна ограничења ове подобности са расних или верских разлога, ова ограничења неће вредети у нашој земљи, јер су у противности са нашим схватањем међународног јавног поретка. Ако наше колизионе норме признају пуноважност више бракова једног странца, коме је то допуштено по његовом националном закону, и децу из тих бракова сматрају законитом, оне исто тако сматрају да је противно нашем међународном јавном поретку да се, што би иначе одговарало нашим колизионим нормама, таквом странцу допусти да и код нас може закључити више од једног брака. Ако се, сходно нашим колизионим нормама, садржина једног уговора цени по прописима места где је уговор закључен, ипак ће примена тога страног права бити искључена ако би се, на пример, тим уговором обећавала награда за вршење блуда, или уговарао прекомерни интерес, или забрањивало раднику да се бави неким допуштеним послом, јер би такво решење, мада се до њега дошло у следству примене наших редовних колизионих норми, било противно нашем домаћем међународном јавном поретку. Ако се, сходно нашим колизионим нормама, дејства брака цене према праву супружника, а то право, пошто су оба супружника странци, овлашћује мужа да тражи принудним путем враћање жене на продужење брачног живота, ово његово овлашћење не може бити остваривано у нашој земљи, јер је у супротности са нашим међународним јавним поретком.

в) Садржина међународног јавног поретка има се ценити према схватањима суда домаће државе, и то у моменту доношења одлуке, без обзира када је заснован однос у погледу кога се поставља питање његове сагласности одн. противности са нашим међународним јавним поретком.[13])

г) Садржина међународног јавног поретка се каткада изједначује, у свакој појединој држави, са садржином норми принудног карактера (ius cogens). То је погрешно. Садржински обим ове две установе се у многоме поклапа, али он није истоветан. Прописи, на пример, о форми тестамента су

ANALI PFB | anali.rs

[13]) Bartin: *Op. cit.*, стр. 257—258; — Melchior: *Op. cit.*, стр. 333; — Frankenstein: *Internationales Privatrecht*, Berlin 1926. стр. 229—227; — Cavaglieri: *Lezioni di diritto internazionale privato*, Napoli, 1938, стр. 78, тако да је ову особину међународног јавног поретка Пиле назвао његовом актуалношћу.

принудне природе, али они не претстављају садржину међународног јавног поретка, јер се скоро у свакој држави, у погледу форме тестамента, поштује правило locus regit actum. На другој страни, норме о садржини уговора диспозитивне су природе, али оне каткада могу да буду мерила за одређивање садржине међународног јавног поретка. Зато их треба јасно двојити. И у томе правцу, да би се повукла отсечна и терминолошка разлика, прописи принудног карактера су названи унутрашњим јавним поретком (ordre public interne), тако да се супротно њему не би могло уговарати споразумом странака.[14]) Овај назив, ако се њиме хоће да објасни природа установе, не би био тачан, с обзиром да су обе ове установе, тј. оба ова јавна поретка „унутрашња", дакле израз правног схватања одређене државе претстављајући установе унутрашњег, националног права те државе, али би се он могао употребити ако он има да означи њихов домен надлежности: међународни јавни поредак се односи искључиво на правне односе са елементом иностраности, а унутрашњи јавни поредак на односе за које важе садржински, материјалноправни прописи државе у питању.[15])

д) При регулисању правних односа са елементом иностраности, суд сваке земље водиће рачуна само о међународном јавном поретку своје земље (lex fori). Изузетно само, ако у следству теорије повраћаја—упућивања (théorie de renvoi), суд има да, у току решавања правног односа, примени и колизионо право друге државе, поред колизионог права своје државе, он ће, док следи прописе тог страног колизионог права, водити рачуна и о међународном јавном поретку управо стране државе чије колизионе норме примењује, но тако да сви на тај начин добивени резултати подлеже оцени са гледишта међународног јавног поретка државе суда пред којим се питање расправља.[16])

ђ) Домашај примене међународног јавног поретка може бити, у погледу извесних врста правних односа, ограничен. Међународним уговорима може бити искључена примена међународног јавног поретка, и то било изрично било прећутно. Овај други случај биће онда ако се међународним уговорима подробно регулишу сва питања у погледу извесног правног односа, као што је то, на пример, случај у погледу

[14]) Први је дао овај назив Броше, у делу *Cours de droit international privé*, tome I, Paris, стр. 106; — V. Arminjon: *Op. cit.*, стр. 192—193; Pacchioni: *Diritto internazionale privato*, Padova, 1935, стр. 204—205; Wiess: *Traité théorique et pratique de droit international privé*, tome III, Paris, 1912, стр. 97—98.

[15]) Уп. Weiss: *Op. cit*, стр. 96; Nussbaum: *Op. cit.*, стр. 64—65; — Bartin: *Op. cit.*, стр. 265—267; — Cavaglieri: *Op. cit.*, стр. 78—79; — Bendermacher: *Op cit.*, стр. 50—51; — Gjelsvik: *Das internationale Privatrecht in Norwegen*, Leipzig, 1935, стр. 48—49.

[16]) Упор. Kahn: *Op. cit.*, стр. 273; — Wolff: *Op. cit.*, стр. 45—46; — Nussbaum: *Op. cit.*, стр. 66—67; Melchior: *Op. cit.*, стр. 371—373; Gjelsvik; *Op. cit.*, стр. 47—48; — Bendermacher: *Op. cit.*, стр. 53.

Хашких конвенција о браку. Спорно је да ли има места примени установе међународног јавног поретка у погледу односа који су у извесној мери регулисани међународним уговорима, а у тим уговорима о употреби међународног јавног поретка није ништа речено.[17]) Владајуће је мишљење да и у овим случајевима, ако су у питању уговори који се тичу одређених врста правних односа, нема места позивању на међународни јавни поредак, тј. одбијању примене решења до којих се дошло сходно тим уговорима зато што би се нашло да она стоје у супротности са домаћим међународним јавним поретком, јер би то значило једнострану измену садржине, а то би било супротно самом појму и циљу међународних уговора.[18])[19])

IV. — Установа међународног јавног поретка, по својој садржини, претставља најфлуиднију и најеластичнију установу,[20]) не само Међународног приватног права, већ скоро и права уопште.[21]) Зато је она често изложена критици која иде до негирања постојања Међународног приватног права уопште. Међутим, установа међународног јавног поретка, при данашњем стању међународно-правне организације, неопходна је.[22]) Ниједна држава не може допустити да на ње-

---

[17]) Разуме се да сами међународни уговори предвиђају применљивост установе међународног јавног поретка, и у томе случају важе општа правила.

[18]) Nussbaum: *Op. cit*, стр. 52—53; — Wolff: *Op. cit.*, стр. 45; — Melchior: *Op. cit.*, стр. 361—365; — Bendermacher: *Op. cit.*, стр. 52—53.

[19]) У литератури и судској пракси западних држава извесно време после првог империјалистичког рата 1914—1918 године вођена је дискусија да ли се совјетско право, настало после Октобарске револуције, има у буржоаским државама одбацити у целини in complexu као у супротности са међународним јавним поретком одн. међународним поретцима ових држава, и то с једне стране зато што је извршена безнакнадна социјализација производних сретстава, а с друге стране што буржоаске државе нису у први мах признавале нов режим ни као de facto владу. Три су, међусобно градуелна, гледишта била заступана. По једном гледишту совјетско право има бити одбачено у сваком случају као супротно основама буржоаског друштва, па без обзира да ли је совјетски режим признат de facto или чак и de iure. По другом гледишту одрицање совјетског права a limine зато што би тобоже било у супротности са међународним јавним поретком буржоаских држава не долази у обзир ако је совјетски режим признат као de facto влада, а по трећем ово не долази у обзир ако је овај режим признат као de iure влада. — До ових различитости је долазило услед борбе буржоаских држава против социјалистичког система. Као једино исправно гледиште било би да се примена совјетског материјалног права, у следству домаћих колизионих норми, не може ни у ком случају одбацити зато што совјетски режим није признат ни као de facto влада ни као de iure влада: довољно је да тај правни поредак постоји и његова примена не сме да зависи од овога признања. — Упор. Walker: *Op. cit.*, стр. 317—321. — Cavaglieri: *Op. cit.*, стр. 75. — Nussbaum; *Op. cit.*, стр. 68—69; — Перетерский и Крилов: *Международное частное право.* Москва, 1940, стр. 48—54.

[20]) Bendermacher: *Op. cit.*, стр. 50.

[21]) Професор Pacchioni (стр. 194) каже да је питање међународног јавног поретка једно од најделикатнијих и најтрновитијих проблема Међународног приватног права.

[22]) Walker: *Op. cit.*, стр. 282.

ANALI PFB | anali.rs

ној територији, и то у крајњој линији на основу норми њеног правног система, буду примењена правна решења која стоје у супротности са битним и основним особинама њеног правног поретка, која стоје у супротности са битним основама њеног друштвеног и економског поретка.[23]) Могућност оваквих ситуација, а као што смо видели та могућност данас заиста и постоји, налаже и оправдава постојање установе међународног јавног поретка. Само, због њене овако еластично одређене садржине, не треба мислити да установа међународног јавног поретка, у области Међународног приватног права, претставља израз неке самовоље и произвољности.[24]) То никако. Истина је да је садржина међународног јавног поретка променљива у вези времена и простора, да се она мења не само од државе до државе, већ и од генерације до генерације у једној истој држави.[25]) Међународни јавни поредак је установа актуелна и жива. Но у сваком случају одређена објективним условима друштвеног живота, тако да је она један од најадекватнијих изражаја све друштвене сложености и међународне различитости, а у исти мах и вечите појаве друштвеног преображаја који кроз ову установу добија брз и актуелан израз. Зато и неодређеност и еластичност њене садржине нису сретства ни изрази никакве самовоље, већ управо њене подобности да на најбољи начин одговори циљу чијем постизању има да служи.

Д-р Борислав Т. Благојевић

КАРАКТЕР И СТРУКТУРА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКИХ ОДБОРА

Едвард Кардељ: „У народноослободилачким одборима, на челу са Националним већима и опште државним АВНОЈ-ем који уједињује законодавну и извршну власт, остварена је давна жеља широких народних маса, које су увек биле потискиване од учешћа у власти.“ („Историско место Нове Југославије“)

1) Народноослободилачки одбори — политичка основа наше нове државе. — За одређивање карактера народноослободилачких одбора и утврђивање смера њихове изградње важно је установити како и зашто су настали народно-

[23]) Перетерский и Крилов : *Op. cit.*, стр. 47.

[24]) Нољде : *Op. cit.*, стр. 45—46 ; — Weiss : *Op. cit.*, стр. 107: Општи интерес, који је основа међународном јавном поретку, је ствар битно актуелна и покретна ; оно што је било општи интерес јуче, није данас, ни оно што ће бити сутра, те је корисно оставити судијама право да подешавају своје одлуке према околностима, према развоју идеја, према напретку или назатку обичаја. — Појам међународног јавног поретка је покретљив ; он је подложан закону времена и места, и било би погрешно ако би се он учинио непокретним путем законског дефинисања које би свакако било несавршено.

[25]) Arminjon ; *Op. cit.*, стр. 194.

ослободилачки одбори. Народноослободилачки одбори јавили су се први пут у функцији власти у селима која су ослободили партизански одреди од окупаторске власти. Но најтипичнији је случај да су се НОО развијали из илегалних одбора НОП-а на окупираном подручју. То је нарочито случај у Словенији, Далмацији и Хрватском Приморју. У тим крајевима су НОО-и већ као илегалне организације борбе имале у народу ауторитет чак често пута и већи него органи окупаторске власти. Исто тако има низ НОО-а који су настали на полуослобођеним територијама где се свакодневно водила борба. Ту су НОО-и заједно са партизанским одредима, а касније народноослободилачком војском, организовали борбу, те се уједно борили за ауторитет органа народне власти. По свему, дакле, видимо да су НОО-и од првога часа опште народне организације, које су водиле народ нарочито у борбу за рушење окупаторске власти и за успостављање једне нове праве народне власти. У борби против окупатора народ и његове руководиоце водила је истовремено мисао да треба рушити и темеље старе противнародне власти која је главни кривац за слом и окупацију. Стога је народ ослобађајући поједине крајеве испод јарма окупатора истовремено установљавао нову народну власт која се у току борбе показала као најпогоднији орган народне владавине. То значи у ствари да је народ уништио сваку власт изнад народа и сам се организовао за вршење власти на ослобођеној територији иако у почетку није био свестан коју ће улогу преузети од њега створена власт. Народне организације које су ту власт организовале, које су предводиле народ у установљавању и освајању власти, то су народноослободилачки одбори. Према томе наша нова народна власт је револуционарна власт. Она је израсла на рушевинама, не само окупаторске власти, него и старе противнародне државне власти предратне Југославије. НОО-и су, дакле, органи власти настали у току народноослободилачког рата, који у себи носи карактер народне демократске револуције, и то баш зато, јер је народ у овој борби срушио темеље старе власти и успоставио нову народну власт. Ти народно-ослободилачки одбори чине политичку подлогу и целокупнога нашега државног уређења и тиме одређују и сам карактер наше нове народне државе. Наша нова народна држава која се темељи на народноослободилачким одборима, нема у битним тачкама заједничког са старом Југославијом. Наша држава је посебан тип државе настале у народној демократској револуцији у току историске борбе против фашизма.

ANALI PFB | anali.rs

Ваља још истакнути да народноослободилачки одбори као органи револуционарне народне власти нису још развијени и да њихов даљи развој неће одређивати јуристичко мудровање и рашчишћавање појмова, него даље њихово продубљавање у правцу да они доиста буду органи народа

који је преузео власт у своје руке. То нарочито важи за оне крајеве који су сразмерно касно ушли у народноослободилачку борбу и где та борба није довољно продубљена, па има још низ већих и мањих остатака старе противнародне власти, њених институција, а и њених људи.

Све те остатаке старих власти, старога начина управљања уништаваће народна власт на исто такав борбени начин на који је и настала. Она ће мобилисати најшире народне слојеве, дубоко заинтересоване за постојање и даље развијање народне власти, за борбу против свих тих старих елемената, за борбу против шпекуланата и штеточина, за борбу против бирократа повезаних са старим противнародним носиоцима власти. Руководиоци наше народне власти, уносећи теориску чистоћу о карактеру наше народне државе и наше народне власти, развијаће ту борбеност широких народних маса против остатака старе државе и на тај начин изграђивати органе народне власти.

2) Народноослободилачки одбори — органи братства народа. — Народноослободилачки одбори су најшире народне организације чија је срж савез радника и сељака и средњих слојева. У народноослободилачким одборима треба да су претстављени сви слојеви народа. Народноослободилачки одбори сарађују са целим народом. Према томе народноослободилачки одбори су арена где све народности које живе на једном територију могу заједнички да стварно сарађују на решавању својих животних проблема. Ту у народноослободилачким одборима могу заједно Срби са Хрватима, Македонци са Србима, Црногорци са Арнаутима итд., да заједно сарађују и да у братској сарадњи затрпавају јазеве које су међу њима ископали окупатори и противнародни реакционарни носиоци старе власти. Та братска сарадња у народноослободилачким одборима, то је темељ наше нове федерације. Да се наши народи ту у заједничкој сарадњи у народноослободилачким одборима у борби за свој живот као и у јединицама партизанских одреда и наше народне војске нису непосредно уверили да њих вежу заједнички животни интереси, да између њих нема никаквих дубоких супротности у интересима, да су сав јаз међу њима ископали заједнички непријатељи, не би никада били уверени да могу живети у заједничкој федеративној држави. Надаље би федеративна држава била за њих фраза, а не братска заједница, када сваки народ не би кроз праксу проверио да је ова власт доиста његова власт и да он сам собом влада на свом територију. А то, да сваки народ стиче искуство да у федеративној демократској Југославији влада он сам заједно са другим народима, то стиче баш кроз народноослободилачке одборе као државне народне власти. Наша би, дакле, федерација као братска заједница слободних и равноправних народа била фраза, кад не би темељи те заједнице били народноослободилачки од-

бори као органи државне власти. Наша се, дакле, федерација не може разумети и тумачити упоређивањем са разним федерацијама грађанског типа и разним федеративним системима, него се она може само онда разумети ако се посматра као братска заједница народа основана на народноослободилачким одборима.

3) Претставнички карактер народноослободилачких одбора. — Основно што је ново у организацији наше државне власти јесте то да су сви њени органи, па и они наредбодавни, претставнички органи. То значи, да целокупним државним апаратом руководе људи изабрани од народа, који стоје под контролом народа, и које народ може у свако доба сменити. Има, и било је и у грађанским државама претставничких органа власти. Али то су увек били законодавни органи, а не наредбодавни, а кад су били наредбодавни, онда су се односили само на уски оквир тзв. самоуправних надлештава, а нису били наредбодавни органи државне власти. У нашој новој државној организацији нема пак ни једнога органа власти који нема претставнички карактер. Целокупна наша државна зграда темељи се на народно-ослободилачким одборима, претставничким органима. Док је у свим грађанским државама основна кичма државне власти чиновнички, бирократски, апарат, постављен одозго од врховних органа државне управе, који је независан од народа и сталан у својој служби, дотле је кичма наше државне власти народни претставнички орган. Чиновништво, према томе нема наредбодавну функцију, него је помоћни стручни орган претставника народне власти изабран од народа. Чиновништво према томе треба да стручно разрађује и остварује директиве народних претставника, То нипошто не значи да чиновништво у нашој новој држави није активни чинилац изградње и да не може да развија своју иницијативу. Напротив, чиновништво мора да се осећа као нужан и потребан фактор, али под руководством народних претставничких органа. У том оквиру оно мора иницијативно да даје предлоге, разрађује директиве и организује послове. Ово треба нарочито имати у виду при успостављању разних установа унутар органа народне власти, као и оних ван ње, а под њеном контролом. Поједине установе треба израђивати тако да увек основно руководство као и наредбодавна функција остане у рукама претставничког органа, а не да се успостављају разне установе у којима чиновници имају независну и наредбодавну функцију. Постављање независних чиновника, тј. независних од претставничких органа, лако и брзо доводи до бирократизације таквих установа. Тим више, што ми немамо добар у духу Народноослободилачке борбе одгојен кадар чиновника, а и они који су били у борби лако подлежу старим бирократским навикама. То значи, практично, да се само изнимно могу стварати уста-

нове ван народноослободилачких одбора и директно одговорне земаљским или савезним владама. Стварање таквих установа код нижих и најнижих административних јединица значи практично бирократизирање, јер земаљске и савезне власти и њихови од народа изабрани органи нису у стању да држе такве органе под контролом, те они нужно, у пракси постају наредбодавци. Тиме се стварају органи власти који су далеко од народне контроле. Стога треба такве установе стварати само изнимно и само онда ако је осигурана народна политичка контрола над њима. Код нас, међутим, често се догађа да више народне власти немајући довољно поверења у ниже народноослободилачке одборе оснивају разна надлештва директно њима одговорна. Међутим се у пракси показало да је боље да таква надлештва буду под контролом и слабијих народно-ослободилачких одбора, него да буду уопште без контроле. Велики број таквих надлештава онемогућава јединствену и планску политику на подручју обнове у појединим окрузима и срезовима. Исто тако се показало погрешно остављање старих надлештава из бивше организације власти на тај начин да их се тобож ставило само под контролу једнога члана народноослободилачких одбора, а да су иначе издвојени из организације народноослободилачких одбора (шумске дирекције, пореске управе). Таква надлештва обично раде по старој методи и пракси, а такав члан или изасланик народноослободилачког одбора није у стању да тим надлештвима руководи и да их контролише.

Чланови народноослободилачких одбора, који руководе појединим секторима рада, треба безусловно да се упознају са радом тога сектора, не само с његове политичке и принципијелне стране, него да се оспособе што је могуће више и за стручну контролу, тако да би могли бити у правом смислу руководиоци, а не само одговорне фигуре. Постоји криво схваћање да је непотребно да чланови народноослободилачких одбора буду стручно упућени у свој рад и да би их стручна способност тобож удаљила од њиховог природног, народног, политичког схватања. Такво постављање има као последицу да чиновнички апарат брзо прерасте преко главе своме руководиоцу и да узме потпуно ствар у своје руке. Надаље се пак догађа, да би се ипак могло стручно руководити, да се узимају у народноослободилачке одборе као одговорни за поједине секторе односни стручњаци као чланови народноослободилачких одбора. На тај начин састав народно-ослободилачког одбора постаје неправилан, те средњи слојеви, интелигенција, добивају знатну превагу над сељацима и радницима. Ово се нарочито догађа у градовима. Јасно је да то удаљује народноослободилачки одбор од схваћања потреба широких народних маса. Према томе треба настојати, пазећи строго да народноослободилачки одбор претставља најшире народне

слојеве, да се поједини руководиоци што више упуте у своју грану пословања. То нипошто не значи да би чланови народноослободилачких одбора имали постати стручњаци и да се они регрутују на основу стручнога знања. То само значи да народни претставници треба да буду што више упућени у свој посао, како би могли правилно њиме руководити.

4) Јединство законодавне и извршне власти. — У грађанској теорији о грађанској држави влада начело поделе власти, ма да су постојале разне често и противуречне теорије о томе како треба да буде власт подељена. У ствари те су теорије имале да оправдају чињеницу да се власт коначно налазила у рукама једне извесне клике владајуће класе. Да би се пак осигурала владавина те клике, даване су под плаштом демократије извесне концесије и другим слојевима, и то нарочито у органима законодавне власти, придржавајући увек могућност распуштања тих законодавних органа. Да би се та чињеница сакрила, створена је теорија о подели власти, нарочито о подели законодавне и извршне власти, ма да фактично власт није била подељена, јер се она налазила у рукама бирократског апарата на челу са краљем или претседником. Евентуални народни претставници у законодавном телу били су фактично без власти. Наша нова држава, настала из народне демократске револуције, грађена на начелу да власт треба да буде увек у рукама народа и његових претставника, одбацила је и практично и теоретски начело поделе власти. Сва власт остаје увек у рукама народних претставника. Међутим, народна претставничка тела могу из себе излучивати органе који ће у име њих имати наредбодавну и извршну власт. Тако савезна и земаљска већа као и народноослободилачки одбори излучују из себе наредбодавне извршне органе (владе, извршне одборе). Ти су органи њима одговорни и од њих добијају директиве за свој рад. Неки наши правници, одгојени у духу и у теоријама старе науке, хоће да и у томе виде поделу власти и већ говоре како и код нас постоји подела власти. Међутим, то се не може ни теоретски оправдати, а и практично је неистинито. На то ваља пазити, такође, и код законодавнога установљавања функција појединих органа власти. Народноослободилачки одбори у целини као и њихови извршни одбори, органи су јединствене државне власти, а извршни одбори су само наредбодавни и извршни органи те јединствене државне власти.

Само ово у пракси и у теорији строго спроведено начело јединства народне власти, може очувати нашу демократију и спречити да се поједини органи народне власти, нарочито извршни, не би издигли изнад својих надређених претставничких тела и тиме онемогућили народу и контролу и руководство над органима своје власти. Према томе,

ANU PFB Cluj

јединство законодавне и извршне власти јест једно од основних начела наше народне демократије.

5) Начело самоуправљања и јединство државне власти. — У својој борби против ненародне владавине, претставници народних покрета увек су захтевали остварење народне самоуправе. То је у ствари био захтев да се власт што више истргне из руку бирократских органа и даде у руке народа и његових претставника. Не хотећи удовољити овоме народном захтеву, противнародне власти су изузимале једно подручје живота из компетенције централних државних власти и давали га у руке органа које су називали самоуправним, и на које су народни претставници имали известан, већи или мањи, утицај под надзором бирократских државних органа. За такве органе је настао правни појам самоуправних органа који, међутим, није био идентичан са начелом самоуправљања, како су га поставили претставници напредних народних покрета. У ствари такве су самоуправе биле формалне и ограничене и зато у сталној борби за веће компетенције и за остварење стварног начела самоуправљања.

Наша народна држава у целини се темељи на начелу самоуправљања народа. Сви органи државне власти су народни претставнички органи, којима управљају народни претставници. Наша државна власт јест народна власт. У нашој држави, према томе, нема супротности између самоуправе и државне власти, јер је у њој остварено начело самоуправљања. Сви органи државне власти истовремено су према томе и самоуправни органи у оном најширем смислу, а ниједан орган није самоуправни у прећашњем јуристичком смислу. Према томе у нашој држави остварено је једнако начело самоуправљања као и јединства државне власти. Народноослободилачки одбори, према томе, нису органи самоуправе у старом јуристичко-техничком смислу, него су органи државне власти, у којима је остварено начело самоуправљања.

Као у многим случајевима тако и овде покушавају многи стари правни теоретици да наше народноослободилачке одборе учине неким самоуправним органима у старом смислу и да их супротставе тобож државним органима. Тако се чак појављује темнилогија „државна власт" и „самоуправна власт", као да народно-ослободилачки одбори нису државна власт, или као да државна власт није основана на начелу самоуправљања. Таква теорија у ствари служи непријатељима, јер онемогућава правилно финкционисање наше државне власти и проузрокује да се многи народноослободилачки одбори, заведени овом теоријом, супротстављају директивама виших органа народне власти, која тобож нема право да се меша у њихово подручје самоуправе. Међутим, интереси наше државе, интереси обнове земље траже да све наше народне власти раде под јединственим

руководством и по једном плану. А то централно руководство, то је исто тако народни претставнички орган, као што је било које локално руководство. Јединство заједничких интереса целе земље, дакле и појединог краја, захтева и јединствено заједничко руководство. Зар ово начело значи централизам у оном старом омрзнутом смислу речи? Зар то начело значи онемогућавање руководства нижих народних претставничких органа? Не, нипошто. Напротив, руководство по једном плану не само да пружа могућност, него напротив и захтева што већи утицај народа одоздо на руковођење државних органа. Не само то: наша ће држава бити само онда права народна држава, ако ми што више развијемо народну иницијативу у извршењу задатака који се постављају пред наше народне власти. У ствари треба што шире народне слојеве учити да они сами непосредно управљају државом. То значи на једној страни да треба код извођења сваког плана и сваког задатка мобилисати широке народне масе; да треба организовати што шире народне дискусије и конференције по сваком задатку; да треба народ посредно мобилисати против свих оних саботера, штеточина и непријатеља, који спречавају остварење задатака. На другој страни, при органима народне власти, тако рећи у свакој грани управе (господарству, школству, здравству итд.), треба организовати добровољне народне активе који ће непосредно помагати властима при остваривању појединих задатака. Народна власт уствари треба да буде организатор, предводник народа у појединим пословима државне управе, а не да се она стави изнад народа и да административним мерама гони народ на известан рад. Своју силу државне власти треба органи народне власти да примене не против народа него против непријатеља, штеточина, саботера итд. и то на тај начин да у ствари то чине као извршилац воље целога народа, који је органима власти непосредно помагао у борби против тих штеточина.

Јасно је да је привићи народ управљању, учествовању у управи, један врло тежак посао који захтева дуг и непосредни одгој најширих народних слојева. Тај посао одгоја могу вршити не само политичке организације, него и сами органи народне власти. Али, да то узмогну радити органи народне власти, они треба у првом реду да одбаце све старе теорије о власти као сили изнад народа и да непосредно свакодневно уче и остварују демократску праксу.

6) Методе рада народне власти. — Из свега овога што смо до сада рекли о народноослободилачким одборима, произлази да је у новој Југославији нов не само карактер народне власти, него и начин рада народне власти. Ми смо видели како народно-ослободилачки одбори треба за своје задатке да мобилишу најшире народне слојеве преко одбора Јединственог народноослободилачког фронта и других масовних организација. Према томе однос народноослобо-

ANALIFB.rnali.rs

дилачких одбора према народу није наређивање и примена силе, него у првом реду уверавање и одгајање. Кад би народноослободилачки одбори само заповедали, кад би они издавали само неке опште позиве и наређења, онда они не само да не би имали карактер народне власти, него би били неспособни да остварују своје задатке, јер би дошли у сукоб са народом који не би таква наређења ни разумео нити хтео да разуме. Узмимо да треба организовати полазак у основну школу. Старе противнародне власти су у том случају издавале само наредбу и изрицале разне казне кад се тим наредбама не би удовољавало. Како треба да поступа народна власт? Народна ће власт уз помоћ омладинских и других организација објашњавати родитељима и деци потребу поласка у школу, позвати омладинске организације да оне на својим састанцима итд. привлаче децу у школу. Сигурно ће се на тај начин боље решити питање поласка у школу него разним административним казнама. Зар то значи да народна власт неће никада примењивати казну? Хоће, па и у овом случају. Ако се нађе на пр. неко ко злонамерно спречава да му деца иду у школу, наговара на то друге, онда ће сигурно народна власт позвати таквога штеточину на одговорност и казнити га.

Други је значај народне власти и њене методе да она никад неће само бирократски расписивати, бирократски издавати директиве, него ће непосредно организовати разне радове и бринути се за живот најширих слојева. Стара је власт на пр. на подручју пољопривреде водила само неке статистике, ту и тамо организовала неке огледне станице, нека предавања и брошуре и на тај начин тобож помагала сељацима у њиховом послу. Народна ће власт другачије поступити. Народна ће власт на пр. у време сетве послати своје организаторе и стручњаке у села. Народна ће власт непосредно организовати орање и сејање, помагати сиромашнима и неималима, и на тај начин активно деловати на што бољу сетву. То је наша народна власт вршила увек у току ове борбе нарочито у пострадалим крајевима. И баш ту је народ видео огромну разлику између наше власти и старе власти, јер се никада ни једна власт до сада није бринула за то како сељак сеје, жање итд. На том примеру видимо како народна власт постаје организатор народнога живота. То је ново у методи рада наше нове народне власти.

Овакав исти метод рада како треба да примењују народне власти непосредно у организовању радова за потребе широких народних слојева, исто тако треба да примењују и виши органи народне власти према нижима. Неправилно би било да један виши народноослободилачки одбор доноси само прописе, уредбе и директиве и да на тај начин усмерује рад нижих органа народне власти. Виши народноослободилачки одбор, а то се односи и на владе, помаже нижем народноослободилачком одбору на тај начин да га

непосредно упућује у рад обилажењем, одржавањем конференција, састанака, посећивањем састанака извршних одбора, приређивањем разних краћих и дужих курсева. Кад на пр. виши народноослободилачки одбор одреди грађење извесних насеља, онда није довољно да он само напише опште упуте, да одреди норме, да предвиди органе итд. па макар то било и најправилније, него виши народноослободилачки одбор треба упоредо са издавањем оваквих прописа и директива да пошаље нижим народноослободилачким одборима своје људе, који ће сва та питања са нижим народноослободилачким одборима расправити, затим евентуално сазвати шире масовне састанке, објаснити народу потребу тога и таквога грађења. То ће бити стварна помоћ нижим организацијама, то ће бити стварно организовање посла.

Из свега тога видимо да је метода рада народно-ослободилачких одбора потпуно супротна старој бирократској методи. По бирократском схватању једна је ствар свршена онда кад се реши акт, кад се нешто напише и даде даље од себе. Бирократу уствари није стало да један посао буде извршен, он се не брине за њега, он према стварима и људима имаде бездушан однос. За народног човека ствар је онда завршена кад је на делу остварена, када је стварно користила својој сврси. Ради тога треба и при стварању прописа за рад народних власти и њених органа предвидети такве облике рада и односа, како према народу тако и према нижим организацијама, који ће што више онемогућавати бирократске односе. Јасно је да се то не може постићи прописима, него политичким издизањем свих људи који раде у народноослободилачким одборима, а нарочито његовог чиновничког апарата.

Та нова метода у раду народних власти треба да се осети не само код прављења великих планова и организовања великих послова, него треба да уђе у свакодневан однос како са народом тако и са нижим органима. Тај однос треба да буде пун разумевања и уверавања, те ништа заједничког не сме да има са жандарисањем и бирократизмом.

Нова метода рада народних власти претпоставља, дакле, потребу одгоја свих људи који раде у органима народне власти. Томе руководиоци народне власти морају да посвете највећу бригу, тако да би сви људи схватили свој рад у органима народне власти не као тешку наметнуту дужност која се мора вршити из ових или из оних економских разлога, него као свој допринос изградњи наше нове државе. Само такав однос према послу претвориће бирократе у градитеље државе.

7) Општа унутарња структура народноослободилачких одбора. — Како смо већ горе рекли, НОО-и су јединствени органи народне државне власти на свом територију. Према томе они у себи уједињују све функције државне власти за-

ANALI PFB | anali.rs

тај териториј, дакле и законодавну и извршну власт. Народна државна власт јест, дакле, унутар НОО-а недељива.

Друга ствар, коју морамо имати у виду при одређивању структуре народноослободилачких одбора, јест то да НОО-и увек морају да буду народни претставнички орган. То значи да широким народним слојевима мора преко њихових претставника бити пружена могућност не само контроле рада НОО-а, него и утицаја на целокупни рад НОО-а.

Према томе је нужно да НОО буде шире тело састављено од народних делегата (претставника) које ће давати опште смернице рада, издавати опште прописе, остваривати план и доносити буџет. НОО ће из себе излучити једно тело, које ће фунгирати као извршни и наредбодавни орган целог НОО-а. Тако су већ у пракси формирани велики народноослободилачки одбори, састављени од народних претставника, у котаревима, окрузима и областима. Цео се одбор састаје на своје скупштине, заседања, а Извршни одбори које бирају народноослободилачки одбори на својим скупштинама руководе непосредно радом као наредбодавни и извршни орган народно-ослободилачког одбора. Народноослободилачки одбори на својим скупштинама дају опште смернице рада. Пракса у томе није дуга те ће се она још развијати. Из тог произлази да је неправилно досадање схватање да су скупштине једно засебно тело унутар НОО-а, тако да би се НОО делио на скупштину и Извршни одбор. Исто је тако неправилно схватање, да су скупштине нешто друго, а НОО-и опет нешто друго. Народно-ослободилачки одбори као целина састављени су из народних претставника. НОО-и дакле претстављају широки народни претставнички орган, чије састанке и заседања називамо скупштинама. НОО-и дакле на скупштинама доносе своје одлуке. НОО пак као целина бира између себе свој Извршни одбор. Код месних НОО-а није се још довољно издиференцирао Извршни и наредбодавни одбор. Данас већ показује се нужно да се тај одбор издиференцира. Међутим није потребно да месни НОО-и имају више од петнаест људи. Стога њима не треба нити свој Извршни одбор. Али они ипак морају да из себе издвоје претседника, тајника и још којег одборника као ужи одбор, јер је потпуно непотребно да цео одбор врши свакодневно извршне функције. Али зато код месних НОО-а треба редовно сазивати зборове свих бирача који неће имати само неко политичко, него и правно значење. На зборовима бирача треба изабирати народноослободилачке одборе, на њима они полажу рачун о свом раду, добијају опште смернице. Тиме најнижи органи народне власти и правно-технички постају орган целокупнога народа, те власт и формално остаје у рукама народа.

Ради руковођења рада у појединим гранама државне управе, неопходно је нужно да се унутар извршних одбора изврши подела рада и да се организују као стручни органи

за поједине гране управе унутар извршног одбора одјели, односно отсеци. Сваки члан извршног одбора добија руководство над једним таквим одјелом. Осим тога Извршни одбор има свога тајника који врши координацију рада и брине се о изградњи и организацији народне власти.

8) Скупштине среских, окружних и обласних НОО-а. — Срески, окружни и обласни НОО на својој скупштини претставља највиши колективни орган народне државне власти у једном срезу, округу или области.

У одређивању функција скупштина НОО-а криво је схватање које полази са становишта да су скупштине неки законодавни орган који не руководи непосредним радом државне власти на своме подручју. НОО-и као целина су органи државне власти, НОО на својој скупштини одређује општи смер и план рада целог НОО-а и свог ИО-а. Извршни одбори су наредбодавни и извршни органи свог НОО-а. Према томе не треба одређивати функцију НОО-а у односу према Извршном одбору, на тај начин, да се НОО-у да само доношење општих прописа, јер НОО преко скупштине руководи целокупним радом народноослободилачког одбора као органа државне власти. Према томе надлежност би скупштина НОО-а по прилици била оваква: 1) да из своје средине бира извршни одбор, те да га смењује у целости или поједине чланове; 2) да доноси опште прописе за рад народних власти на свом територију и да у оквиру закона доноси остале опште прописе; 3) да доноси буџет за свој одбор; 4) да укида одлуке и наредбе нижих НОО-а и њихових стручних одбора; 5) да даје директиве извршном одбору за рад и за остваривање закона и наредаба виших народних власти; 6) да бира дисциплински суд за службенике свога и нижих НОО-а; 7) да руководи кампањом; 8) да организује анкете о раду народних власти на свом територију; и 9) да бира судије и да врши друге функције законом предвиђене.

Скупштина може из средине НОО-а да бира поједине одборе који ће помагати извршном одбору при раду нарочито код већих радова и кампања.

Скупштину сазива претседник НОО-а најмање једном у два месеца. На тој скупштини подноси извршни одбор извештај о своме раду као и своје предлоге. Извештај и предлози треба да су писмено сачињени и бар осам дана пре разаслани свим заступницима у скупштини, да би могли имати свој одређени став о раду Извршног одбора. Поједини заступници могу такође давати своје предлоге, те их достављати осам дана пре скупштине претседнику извршног одбора. То нипошто не значи да би морали усвојити начело да се предлози не могу давати на самој скупштини, али безусловно то треба избегавати како би сви заступници могли претходно да заузму став по појединим предлозима. Осим одлука донесених по предлозма скупштина треба да

донесе и једну резолуцију у којој ће дати оцену рада извршног одбора и свих народних власти на свом територију, потврдити или одбацити одлуке извршних одбора, те одредити опште смернице даљег рада.

Свака скупштина треба да донесе пословник о своме раду у коме ће бити предвиђено на који начин ће се вршити постављање дневног реда, позивање, гласање итд. Кад се устали пракса у раду скупштина, може земаљски закон да донесе општи пропис о начину рада скупштина. У земаљском закону треба нарочито предвидети на који се начин врши избор извршног одбора.

Чланство НОО-а је почасно, те према томе заступницима не би требала припадати никаква плата за свој рад. Скупштина би могла само одредити извесну награду за време заседања ако је то неопходно потребно за издржавање члана НОО-а и његове породице.

Члана НОО-а не би могла сама скупштина разрешити његове дужности. Скупштина би га могла само дисциплински да кажњава према пословнику, ако чини у скупштини неред. Члана НОО-а могу само да смене бирачи који су га изабрали. Опозивање члана НОО-а од стране бирача треба да буде предвиђено у земаљском уставу.

9) **Извршни одбори НОО-а.** — Извршни одбори су наредбодавни и извршни орган свог НОО-а, те раде у оквиру закона, наредаба виших НОО-а и закључака свога НОО-а.

Извршни одбори су колективан орган. Према томе извршни одбор као целина одлучује о раду свих сектора државне управе на своме територију. Сви чланови извршног одбора дужни су да раде према закључцима целога извршног одбора. Према томе не може појединн одборник да на свом сектору самостално одлучује и ради, него треба да се држи закључака целог извршног одбора. Извршни одбор на својим седницама треба да расправља о свим секторима државне управе, да расматра директиве виших народноослободилачких одбора, као и све законе и прописе, те да извршни одбор доноси закључке у ком смеру има да ради појединн његов отсек. При законодавном, дакле, утврђивању надлежности извршног одбора треба водити рачуна о томе да се руководство над целом државном управом осигура извршном одбору као колективу. Извесне ствари безусловно требале би да буду у надлежности извршног одбора колективно. Тако на пр. 1) израђивање планова, 2) доношење свих наредаба и свих јавних аката којима се обвезује или позива народ, 3) одређивање службених односа, 4) расподела рада унутар извршног одбора, 5) поништавање закључака извршних одбора нижих НОО-а и обустављање закључака скупштина нижих НОО-а, 6) склапање зајмова, 7) решавање жалбе против акта нижих НОО-а кад је ове донела скупштина или читав извршни одбор, 8) решавање оних предмета који прелазе круг надлежности појединих

отсека или које је извршни одбор придржао за себе или је пак руководилац отсека на позив претседника или из властите побуде дао на решавање извршном одбору, 9) одобравање ванредних издатака.

Извршни одбор осим претседника, потпретседника и тајника броји толико чланова колико је потребно за руковођење појединим отсецима н. пр. 7—11. Само у потребним случајевима може извршни одбор да броји највише три члана који нису задужени руководством појединих отсека. Ово је потребно ради тога да не би извршни одбор бројио сувише чланова и тиме би био онемогућен експедитиван рад извршног одбора.

Састанци извршног одбора треба да се одржавају бар два пута месечно уколико потребе не захтевају више. Дневни ред саставља претседник заједно са тајником на основу предлога, који му унапред треба да поднесу руководиоци појединих отсека. По потреби могу се састанци одржавати и чешће.

Седницама извршног одбора руководи претседник уз помоћ тајника, који се такође брине за састављање записника.

Претседник и тајник уствари сачињавају политичко и организационо руководство извршног одбора. Међутим је потпуно неправилна пракса која се утврдила код неких НОО-а да се они називају „претседништво извршног одбора", као да би то био неки засебан и издвојен орган из извршног одбора са нарочитим правима и компетенцијама. Претседник и тајник воде бригу о општем раду и политици извршног одбора, али нису никакав засебан орган, него све чине у име извршног одбора. Међутим тајник осим ових општих функција има бригу за организацију и изградњу органа народне власти на своме подручју. У ту сврху он може организовати свој уред са појединим отсецима. Осим тога тајник може имати код виших НОО-а известан број инструктора који ће помагати нижим органима народне власти при њиховој изградњи и руководити курсевима за одгој кадрова.

Све акте које издаје извршни одбор као целина потписује претседник и тајник. Ако, пак, акте издаје поједини отсек у свом делокругу, тада их уз руководиоца отсека потписује претседник, односно у његовој отсутности потпретседник или тајник. Само оне акте свакодневне природе и одлуке о појединачним случајевима донесене на основу закона, прописа и директива може да потписује сам руководилац отсека. Начин потписивања треба да одреди земаљски закон.

10) **Одели (одељења) извршног одбора.** — Већ смо горе навели да се одели, (одељења, отсеци), унутар извршног одбора организују ради могућности стручног руковођења појединим гранама државне управе. Одељења су пре-

ма томе део извршног одбора и раде под његовим руководством. На челу сваког одељења стоји члан извршног одбора који је одговоран пред извршним одбором за рад одељења. У појединим оделима раде стручњаци чиновници. Ти чиновници према томе стручно помажу члана извршног одбора, дају му предлоге, разрађују планове извршног одбора и на терену организују поједине радове са подручја своје делатности.

Поставља се питање назива руководилаца одељења. Свакако треба изабрати један заједнички назив, који мора да буде различит од обичних чиновничких назива. Према томе не би било правилно да се ти руководиоци називају начелницима или шифовима, јер је то уобичајени чиновнички назив за начелнике одељења односно шефове отсека. У Хрватској је уобичајен назив прочелник, а у Словенији порочевалец. У Србији још није нађен погодан назив. Неки предлажу да се он зове повереник.

Нити сам назив одела односно одељења није код нас у пракси још устаљен. Постоји тенденција да се разликују називи код виших и код нижих НОО-а. Тако би код виших НОО-а били одели односно одељења, а код нижих НОО-а отсеци (на пр. одел унутрашњих послова, код окружног НОО-а, отсек унутрашњих послова код среских НОО-а, одељак унутрашњих послова код општинских односно мањих градских НОО-а). Сматрамо да је оваква терминологија неприкладна, јер ствара забуну, нарочито код нашег правно необразованог и неупућеног кадра. Према томе треба за поједине секторе државне управе код свих НОО-а усвојити јединствен назив и то одел или одељење.

Врло је важно да се у пракси установи и кроз законе односно статуте спроведе обвеза састанака свих чиновника који раде у отсеку односно код виших НОО-а руководилаца, ради што јединственијег и складнијег рада отсека и ради могућности да чиновници такође иницијативно суделују у давању предлога и разрађивању појединих планова.

У многим НОО-а, нарочито у великим градовима, уобичајила се пракса да поједини чиновници и то не само начелници одељења и шефови отсека, него чак и референти, доносе самосталне одлуке у појединим предметима па и у нарочито деликатним случајевима као што је на пр. додељивање или одузимање станова, дељења хране итд. Ова је пракса потпуно неправилна и није у складу са карактером народне власти. Чиновницима се може ту и тамо допустити самостално одлучивање о неким техничким питањима, нарочито унутарње природе, али је неправилно да они доносе и потписују свакве одлуке. Ниједна одлука, нарочито која се тиче приватних интереса, не може бити без потписа одговорног члана извршног одбора.

Унутар појединих одељења код виших НОО-а могу се образовати отсеци па и поједини референти односно одељ-

ци. То ће бити онда, ако је велики обим послова па треба да се рад што више специјализира и разради.

У крајевима где народна власт већ дуже времена постоји и где су одељења унутар извршног одбора већ неколико година формирана, постоји доста устаљена пракса о о томе која одељења треба да има извршни одбор. Међутим, оснивањем нових министарства итд. многи почињу да оснивају одељења, која код нижих НОО-а нису потребна претпостављајући да сваки НОО мора имати толико одељења колико у влади има министарстава. На другој страни у великим градовима оснива се за сваки већи посао посебно одељење. Ова је пракса неправилна. Треба настојати да се устали број одељења и да се одреди колико их који НОО може да има. Нижи НОО-и никад не морају имати толико одељења колико виши, јер код њих постоји концентрација управних послова у већој мери, него код виших, јер послови нису толико разгранати. Осим овде изнесених има још низ проблема изградње НОО-а, као што је питање финансирања, намештања чиновника итд., а нарочито разграничење надлежности и однос између виших и нижих народних власти.

За решавање тих задатака морају се народноослободилачки одбори даље учвршћивати и изграђивати. Нарочито треба изградити односе између виших и нижих народних власти, да би наша државна организација била што чвршћа и што способнија. У том погледу наша је организација државне власти учинила тек прве кораке. Зато је то један од најтежих задатака, који стоји пред организацијом наше државне власти. Расправљање тих питања прелазило би дерив овог чланка.

Завршићу цитатом из чланка друга Едварда Кардеља, потпретседника владе „Историско место нове Југославије: „Несумњиво, народноослободирачки одбори су оригинална форма демократске власти, која не може ишчезнути. Могу се променити име и неки задаци, али ће остати и садржина и облик, јер је у тој садржини и у том облику најдоследније оживотворен демократски принцип онако како га схватају наше народне масе."

Д-р Леон Гершковић

ИНТЕРВЕНЦИЈА ДРЖАВЕ
И ПРИВАТНА ИНИЦИЈАТИВА У ЕКОНОМСКОЈ ОБНОВИ ЗЕМЉЕ

Велике и далекосежне промене које су се у току народноослободилачке борбе извршиле у нашој земљи, нису само политичког и социјалног карактера. Оне засежу у све видове животне делатности наших народа па разуме се и у привреду, која почиње данас да се развија под новим условима, битно различитим од оних који су постојали пре рата. То

не значи, међутим, да је измењена привредна структура наше земље. Она је мање више остала непромењена и не излази из општих оквира капиталистичке привреде. Основна полуга која из основа мења правац економског развитка земље јесте промена настала у структури власти демократске федеративне Југославије. Тиме што је срушена власт реакционарних капиталистичких елемената који су годинама потчињавали нашу привреду својим уским себичним интересима, отварају се нови путеви нашег економског развитка. Створена је могућност да се привредне снаге земље ставе у службу општих потреба наших народа, пошто се општи интерес подудара данас са интересом нових носилаца демократске власти. То, међутим, раније није био случај. Та нова власт која припада савезу основних народних маса на челу са радничком класом, „нова", по речима потпретседника владе друга Кардеља, „не само по својој идеологији, него и по својој социјалној, класној суштини", спроводиће, ради остварења и обезбеђења својих основних циљева, и нову политику у области привреде. Од сналажљивости и успеха нове власти у тој тако важној области свога деловања зависиће углавном и могућност остварења њеног општег програма. Да би схватили механизам тог новог привредног живота, па према томе и успешно помогли савлађивању његових тешкоћа, корисно је да расмотримо какав задатак ће имати у тим новим условима два тако важна економска фактора као што су држава и иницијатива појединаца.

У доктринарним расправама економиста и социолога традиционално се супротстављала, а неки теоретичари то и данас чине, интервенција државе и иницијатива појединаца, сматрајући да се они узајамно искључују и да свака интервенција државе у привредном животу негира слободу акције приватног предузетника, па према томе она штети његов лични интерес. Како остварење профита и тежња за богаћењем претставља основног покретача капиталистичке привреде, то, по схватању класичне либералне школе, улогу државе у привредном животу треба свести на најмању меру, препуштајући јој само функцију обезбеђења унутрашње и спољне сигурности за слободу економске делатности. Слободна конкуренција и закони понуде и тражње доводе у склад интересе појединаца са општим интересима заједнице па према изложеном схватању отпада потреба интервенције државе ради заштите заједнице, чије интересе има за задатак да штити.

Уколико се развијао капиталистички начин производње, заснован на изложеним принципима, све више су се почеле испољавати унутрашње супротности капитализма, које су се најјаче манифестовале у сталним периодичним кризама. Потреба интервенције државе у циљу ублажавања њених штетних последица све се више испољавала. Тако је и класична школа била изложена све оштријој критици ксја је указа-

вала на привредни хаос и тешке и социјалне последице капиталистичког система слободне утакмице и неограничене слободе приватне иницијативе. Та слобода примењена у пракси, значила је слободу иницијативе капиталиста чијим су се интересима морали потчињавати милиони радних маса. Богата искуства која нам пружа економска историја последњих деценија, разни експерименти вршени са циљем да се ублаже тешке последице дубоких економских поремећаја капиталистичких земаља, јасно нам показују да би била велика погрешка када би се и даље заводили илузијама привредног либерализма класичне школе чије су тезе оповргле потребе свакидашњег живота. Оне су показале да иницијатива појединаца у привредном животу, слободна конкуренција, као и касније интервенција великих капиталистичких савеза који настоје да себи обезбеде привилегован монополистички положај у привреди, нису у стању да реше сукобе дубоких противуречности капиталистичког начина производње, већ их напротив све више продубљују и заоштравају. Слободна конкуренција доводи до све јаче концентрације производње и капитала у рукама малог броја лица, која узимају водећи монополистички положај у привреди и тиме знатно ограничавају слободну конкуренцију. Упоредо постојање монопола и слободне конкуренције још више пооштрава трвења и сукобе постојећих противуречности. Заводећи се стално преживелим економским теоријама, непотврђеним праксом, водећи економисти капиталистичких земаља падали су у све дубље заблуде, немајући храбрости да признају постојеће стање и да са више разумевања приђу испитивању његових правих узрока. Све опсежније интервенције државе ради ублажавања свих страшних последица хаотичног стања изазваног анархијом производње, којој се морало прибегавати и у најконзервативнијим земљама традиционалних присталица либерализма, створила је само још дубљи јаз између владајуће теорије и императивних захтева свакидашње праксе.

Али и све те интервенције државне власти у привредни живот нису биле у стању да нађу задовољавајуће решење постојећих тешкоћа пошто исте себи нису постављале за циљ, нити су желеле, да уклоне узрочнике створеног стања, већ су само настојале да ублаже дејство његових последица, верујући да су оне привременог карактера.

Полазећи од погрешних теоретских претпоставки, наравно да се и ова последња нада није остварила. Интереси крупнокапиталистичких кругова у тим земљама, па и у нашој земљи, који су имали претежни утицај на државну власт, долазили су у сукоб са општим народним интересима, па према томе и решење постојећих супротности излазило је из оквира економских проблема и постављало се као политичко питање — питање отстрањења са власти оних њених носиоца чији су се класни интереси сукобљавали са општим ин-

тересима широких народних слојева. Та искуства државне интервенције јасно су показала да у датим случајевима држава не иступа као заштитник општег интереса већ напротив као заштитник оних малобројних крупнокапиталистичких монополистичких кругова који имају на њу претежан утицај. Ти кругови настоје да се користе државном интервенцијом, како би се обезоедили од штетних последица економских поремећаја и њих пребацили на терет широких радних маса.

Пошто смо дошли до оваквих негативних закључака, како у погледу класичног схватања о потреби давања неограничене слободе приватној иницијативи као јединог регулатора економског живота, тако исто и у односу на она искуства државне интервенције која нам пружају последњих деценија експерименти дириговане привреде великих капиталистичких земаља, да видимо сада каква ће улога данас код нас у нашој новој привреди припасти држави, а каква приватној иницијативи.

Неоспорно да ће интервенција државе заузимати код нас једно значајно место и да ће она улазити у многа питања која су раније била препуштена слободној иницијативи предузетника. Немогуће је заиста замислити брзо оживљавање привреде, обнову наше индустрије, оспособљавање редовног саобраћаја, најрационалније искоришћавање оскудних расположивих средстава и стручне радне снаге, без помоћи државе за правилно и брзо решење тих тако важних питања. Биће потребно подићи и вратити нормалном економском животу толико опустошених и опљачканих крајева наше земље, подићи попаљена села, снабдети сељачка газдинства потребним инвентаром, занатлије алатима итд. Јасно је да се не може препустити тежњи за профитом и добити приватних подузетника извршење свих задатака. Финансирање тих радова биће свакако везано за дугорочну амортизацију, а њихово брзо и што потпуније извршење захтеваће да се добит произвођача сведе на што мању меру, како би финансиски терет привредног подизања земље био равномерно и пропорционално распоређен на све друштвене класе и слојеве према њиховој привредној снази и могућности.

Разлог за појачану интервенцију државе у области наше привреде није само условљен оним нарочитим околностима које нам намећу последице рата и потребе брже економске обнове земље. И када буду пребројена и решена најхитнија питања и кад се пређе на нормални привредни живот, та потреба за широку државну интервенцију и даље ће постојати. Она ће нам се наметати из више разлога:

1. Требаће прво решити горућа социјална и економска питања наше земље ради задовољења оних важних потреба подизања животног стандарда широких народних маса, у првом реду радника и ситних сељака. Ти народни слојеви поднели су у току народноослободилачког рата највећи да-

нак у крви и с правом очекују од наше нове власти побољшање свог тешког материјалног стања, које се у току окупације и рата толико погоршало. Свакако да ћемо средства за остварење тог задатка наћи у првом реду у интензивном раду и развијању производње која ће, повећавајући расположива богатства наше земље, повећати и благостање њених радних маса. Држава ће ту морати да интервенише како би резултате тога напора првенствено користили осиромашени радни слојеви народа, а не они који нису у току народноослободилачке борбе дали од себе никакве жртве у крви и иметку или су се чак за то време и економски ојачали.

2. Други разлог сталне државне интервенције у нашој привреди диктоваће потреба спречавања покушаја крупнокапиталистичких елемената да поврате свој изгубљени повлашћени положај. Држава ће безусловно морати будно контролисати њихову економску активност која не сме да се развија ван оквира општих привредних задатака земље. То, међутим, никако не значи да ће им се спречити свака слобода иницијативе, коришћење њиховог искуства и мобилисање знатних привредних средстава са којима они располажу за оживљавање наше привреде.

3. Трећи разлог који захтева сталну државну интервенцију јесте потреба правилног искоришћавања свих могућности и природних расположивих средстава у нашој земљи ради њеног осамостаљења у односу на спољашње тржиште. Позната је чињеница да је наша економска зависност од великих империјалистичких сила, у првом реду Немачке, претстављала врло погодан канал за њихово уплитање у наша унутрашња питања. Тим путем успела је Немачка да себи потчини читаву мрежу људи на врло утицајним местима, све до оних највиших, наше корумпиране старе власти, преко којих је остваривала своју политичку активност и која јој је омогућила и припремила онако релативно лако поробљавање, априла месеца 1941 год. Таква политика реакционарних режима бивше Југославије има своје двоструко објашњење. Она је одговарала уским класним интересима крупнокапиталистичких владајућих кругова који су својим везивањем за страни капитал и давањем концесија себи сбезбеђивали знатне добити. И други разлог, што су таквом политиком стварали себи код страних сила упориште за борбу против растућег демократског покрета широких маса у земљи. Противнародна политика унутар земље логично се остваривала и ширила у области економског и политичког повезивања са иностранством. У данашњој демократској, федеративној Југославији потребно је према томе правилно искористити расположиве економске снаге наше привреде, како би се развиле све оне најважније гране производње које су нам раније недостајале за самосталан економски па

ANALI PFB | anal.rs

према томе и политички развитак у односу на иностранство. Наравно да је и за извршење тог задатка државна интервенција неопходна. Она мора предвидети којој грани производње у датом моменту треба обратити највећу пажњу и помоћи јој да постигне постављени циљ. Та се активност мора развијати по одређеном плану, са најрационалнијјим искоришћавањем расположивих сретстава и ограничавањем или чак и обустављањем оних активности које би сметале остварењу предвиђеног плана. За постизавање успеха на томе пољу потребна је наравно велика упорност, одлучност, сналажљивост и далековидост, добра организација и контрола из једног центра, улогу коју може успешно на себе примити само држава.

Могућности за успешно провођење овакве државне интервенције у нашој земљи данас заиста постоје. Та се интервенција битно разликује од оне о којој смо горе говорили и која, као што смо видели, није дала задовољавајуће резултате. Разлика која условљава ту могућност јесте нова структура наше народне власти у којој је отстрањен утицај крупнокапиталистичких елемената. Та интервенција неће дакле више бити руковођена заштитом интереса тих елемената, већ ће се потпуно поклапати са општим интересом широких народних маса које постају данас нови носиоци власти. Она неће имати само за циљ да отстрани последице изазване хаосом и анархијом у производњи, већ ће у знатној мери моћи утицати и на саме узрочнике таквог стања.

Значајан ослонац за спровођење такве економске политике наша нова власт ће наћи у државном сектору привреде, који је данас знатно проширен, конфискацијом непријатељске имовине. Овај сектор обухвата врло важне гране наше привреде и пружа знатне могућности за правилно извршење постављених задатака. Преко њега оствариће се сви ти најважнији задаци, а уједно претстављаће неопходно потребну кочницу за спречавање оне делатности приватнога сектора која би ишла у раскорак са постављеним задатцима. Држава ће преко државних предузећа имати могућности да тачно установи висину трошкова производње у разним производним гранама и на тај начин спречи повећавање цена и неоправдано повишење стопе профита у приватној производњи. Искуства до којих ће држава тако долазити преко државних предузећа знатно ће јој олакшати контролу над приватним предузећима ради утврђивања њихових могућности и спречавања разних маневара и шпекулација којих ће свакако бити. Поред тога утакмица која ће се свакако развити између државног и приватног сектора знатно ће помоћи привредном полету земље. Наравно да ће постојање моћног државног сектора бити за државу једно врло ефикасно сретство за прилагођавање наше привреде перспективама привредног развитка наше земље у будућности.

ANALI PER Tanalis

Исто тако важан елемент у спровођењу државне интервенције претстављаће задружни систем, како у области производње тако исто и у области размене и кредита. Њему ће држава морати дати пуну своју подршку. У задружном систему нарочити значај имаће задруге произвођача. Оне ће омогућити да се преко њих окупе милионске масе ситних произвођача чија ће производња кроз задружни систем моћи бити усмерена у правцу општих потреба земље. Док ће с једне стране таквим окупљањем ситне производње у оквиру задруга знатно се олакшати држави усклађивање потреба разних области привреде, с друге стране у таквом систему наћи ће произвођачи заштиту против експлоататорских тежњи поседничких класа. На тај начин државни сектор имаће у задружном систему своју допуну ради узајамне координације обостраних потреба. Исто тако оба та сектора биће моћне подршке државној власти у борби против оних елемената у привреди који ће настојати да онемогуће или коче спровођење постављених задатака.

Пошто смо тиме изнели главне разлоге који захтевају државну интервенцију, прецизирати њен опсег и значај, покушаћемо сада да одредимо место које ће у таквим условима привредног развитка заузети приватна иницијатива. Да ли она, проширеном интервенцијом државе, губи свој значај и да ли њена улога добија тиме другоразредни карактер? Никако не. Оваквом интервенцијом државе свакако да се приватној иницијативи одузима она широка слобода њене активности која је доводила до правог хаоса у привредном животу. Но и поред тих ограничења њој остаје још увек толико широко поље дејствовања да јој и даље припада задатак од прворазредне важности, од кога ће зависити у крајњој линији и потпуни успех привредне обнове.

Интервенција државе у приватном сектору поставља само опште оквире њене делатности и не улази у питање начина њеног извођења. Уколико приватни предузетници буду схватили економске потребе земље и уложили довољно воље за њихово остварење, они ће имати могућност да широко примене своје искуство и своју иницијативу ради тражења најбољих начина организовања производње и размене и искоришћавања својих економских сретстава у циљу постизавања нормалне добити, основног покретача њихове активности. Држава ће приватним подузетницима у том правцу обезбедити пуну слободу рада и показати разумевање за њихове потребе, имајући у виду огромне могућности којима су они у стању да помогну економском подизању земље.

Исто тако ће бити потребно развити пуну иницијативу широких радних маса у свом свакидашњем раду, како би начин организације и спровођење постављених задатака нашли пуну примену свих њихових способности, искустава и добре воље да помогну што бржем и бољем подизању производње.

На тај начин интервенција државе не искључује приватну иницијативу, већ, напротив, кроз ту иницијативу налази најбољи облик остварења својих задатака. Кроз такво повезивање делатности државе и појединаца најбоље ће се моћи остварити, с обзиром на постојећи однос снага, економска обнова наше земље.

Изложени систем привредног механизма, иако обухвата извођење одређених, плански постављених задатака, не подудара се са социјалистичким системом, који претпоставља укидање приватне својине над сретствима производње, као ни са системом дириговане привреде где је интервенција државе, као што смо видели, намењен сасвим други циљ.

Спровођење такве привредне политике свакако да ће наићи на неминовне потешкоће које ће требати савладати, на неизбежна лутања у тражењу нових метода и најправилнијих решења. Али у крајњој линији њен успех зависиће од подршке и разумевања које ће за њено остварење показати широке народне масе. Баш због тога поставља се данас пред нас важан задатак, да са проблемима наше привреде упознамо и за њих заинтересујемо најшире народне слојеве, како би они заиста могли постати сигуран и чврст ослонац на делу обнове и изградње наше земље. Ако у томе успемо тада, и на овом тако важном пољу делатности наше нове државе, победа ће бити потпуно обезбеђена.

Д-р Радивој Увалић

УРЕЂЕЊЕ СУДОВА У СССР

I. Велика октобарска социјалистичка револуција увела је у живот један потпуно нов тип државног поретка — совјетски државни поредак — заснован на диктатури пролетаријата. Изражавајући интерес огромне већине (експлоатисаних), диктатура пролетаријата — како је то најјасније истакао Лењин — значи у ствари највиши тип демократије у класном друштву, пролетерску демократију (насупрот капиталистичкој демократији, која изражава интересе мањине — експлоататора). Државна форма диктатуре пролетаријата нађена је у совјетима, непосредним организацијама радног народа, помоћу којих је на најефикаснији начин обезбеђено најшире учешће радних маса у управљању државом.

Узимајући власт у своје руке, радничка класа у Русији није се, разумљиво, могла ограничити само на то да заузме стару државну машину и пусти је у погон. Ради успеха револуције и очувања њених тековина било је нужно и неопходно порушити из основа стари, буржоаски државни апарат и на његово место поставити свој, совјетски апарат.

Зато се и у погледу судова совјетска власт није ниједног тренутка двоумила да ли да само реформише цари-

стички судски систем, прилагоди старе судске установе новим условима или да их потпуно уништи. Она је бескомпромисно и одлучно из темеља порушила стари суд, бацила га „у старо гвожђе и на тај начин рашчистила пут за стварање једног правог народног судства".[1])

При томе је одлучујућу улогу имало и историско искуство и опит Париске комуне (1871 год.). Још онда, на грешкама Париске комуне, показало се колико је за очување тековина револуције важно организовати потпуно нови судски апарат под контролом народа, народни апарат судства који неће допустити збаченим капиталистима да поткопавају или униште народну власт. Проучавајући Париску комуну, Маркс је онда био дошао до закључка да „судије, као и други јавни службеници, треба да буду изборни, одговорни и да се могу опозвати".[2])

У првој фази совјетске државе, главни задатак совјетског суда био је задатак сузбијања свргнутих класа, борба с непријатељским елементима који су силом или преваром покушавали да поврате бар нешто од својих ранијих привилегија. По томе је, нарочито у том првом периоду, совјетски суд личио споља на суд капиталистичких држава, но, као што је рекао Стаљин, „с том принципијелном разликом што совјетска држава (па према томе и суд, као орган те државе) угушује експлоататорску мањину у име интереса радне већине, док су се у ранијим државама угушивали интереси експлоатисане већине у име интереса експлоататорске мањине". У исто време, совјетски суд је вршио и онда — ма да не у онако широким размерама као што то чини у другој фази, после ликвидације експлоататорских класа — задатак васпитавања самих радника у новој свесној дисциплини.

Са променама облика класне борбе и отпора остатака експлоататорских класа, мењали су се не само методи рада органа пролетерске диктатуре, већ се мењала и сама организација тих органа, између осталих и органа правосуђа. Почев од првих дана Октобарске револуције, када је донет Декрет бр. 1 о судству од 24-XII-1917 год. па надаље, у разним периодама историје совјетског друштва и државе (у периоду грађанског рата и иностране интервенције, периоду борбе за социјалистичку индустријализацију земље, периоду борбе за колективизацију итд.), мењали су се и допуњавали, сходно тим променама, и прописи о уређењу и делатности судова; но као основни закон о судском уређењу остали су све до 1938 год. „Основи о устројству судова СССР и савезних република" из 1924 год.

[1]) Лењин, на III Сверуском заседању совјета.

[2]) K. Marx: La Guerre Civile en France (La Commune de Paris). Paris, 1925, стр. 46

Стаљински Устав од 1936 год., који је само регистровао и законски потврдио велике победе социјализма у Совјетском савезу (уништење експлоатације човека човеком, социјалистичку својину средстава за производњу, експропријацију експлоататорских класа итд.), фиксирао је на достојној висини и начела совјетског судског уређења. „Стаљински Устав — као што је рекао народни комесар правде СССР Н. М. Ричков —, проширивши и ојачавши демократске основе целокупног совјетског државног система, проширио је и ојачао демократске основе организације и делатности совјетског суда".[3])

Као резултат измењених друштвених прилика и на основу нових уставних прописа о уређењу судова, донет је 18 августа 1938 год. на другом заседању Врховног совјета СССР нов „Закон о уређењу судова у СССР, савезним и аутономним републикама", који несумњиво „претставља огроман корак напред на путу даљег развоја социјалистичке совјетске демократије" (А. Ј. Вишински).

II. Према томе Закону, циљ је совјетског правосуђа, на првом месту, да заштити од свих напада друштвено и државно уређење СССР, социјалистички привредни систем и социјалистичку својину.

У чему се састоје ове друштвене вредности које совјетско правосуђе има да штити? Према тексту Стаљинског Устава, СССР је „социјалистичка држава радника и сељака". Та дефиниција обухвата два гледишта: економско и политичко. Политичку основу сачињавају совјети депутата радног народа. Економску основу сачињавају социјалистички систем привреде и социјалистичка својина оруђа и средстава производње. Социјалистички привредни систем карактерише се централним планирањем социјалистичке производње и потрошње, а социјалистичка својина јавља се у виду или државне својине или кооперативно-колхозне својине. Социјалистичка својина је предмет нарочите заштите. Устав (чл. 131) је означује као „свету и неприкосновену основу совјетског поретка, као извор богатства и моћи отаџбине, као извор благостања и културног живота читавог радног народа". Стаљин истиче да је „основа совјетског друштвеног поретка социјалистичка својина, као што је основа капитализма приватна својина. Ако су капиталисти прогласили приватно власништво светим и неприкосновеним и у своје време постигли учвршћење капиталистичког поретка, онда ми комунисти морамо прогласити друштвену својину још светијом и неприкосновенијом, да би се на свима подручјима учврстили нови социјалистички привредни облици производње и трговине" (Питања лењинизма).

[3]) С. А. Голунский и Э. С. Карев: Учебник по судоустройству Москва, 1939, стр. 35.

На другом месту, совјетско правосуђе штити права појединаца: политичка, радна, станбена и друга лична и имовинска права и интересе који су загарантовани Уставом СССР и уставима република.

Која су то Уставом зајемчена лична и имовинска права? Стаљински Устав даје најширу, најполетнију и најхуманију декларацију права за коју историја зна. Он гарантује: право на рад и одговарајућу плату за рад; право на одмор и опоравак; право на материјално осигурање у старости као и у случају болести и губитка радне способности; право на школовање; једнака права жена с мушкарцима у свима правцима; право слободе савести, религије и антирелигиозне пропаганде, слободе речи, штампе, састанака и митинга, уличних поворки и манифестација; право удруживања; неприкосновеност личности; неповредивост стана и тајне дописивања; право уточишта за иностране грађане који су прогоњени због заштите интереса радног народа или због научне делатности или националне борбе за ослобођење; право наследства; право личне својине грађана (на приходе и уштеђевине од рада, кућу за становање итд.), изборно право.

На трећем месту, совјетско правосуђе штити права и законом заштићене интересе државних установа, предузећа, колхоза, кооператива и других друштвених организација.

Као нарочити и изванредно значајан задатак правосуђа у СССР истиче се обезбеђивање тачног и сталног испуњавања совјетских закона од стране свих установа, организација, службених лица и грађана. Тиме се на несумњив начин указује на прворазредни значај и улогу совјетског законодавства у социјалистичкој изградњи и у јачању совјетске државе. Тај задатак совјетско судство испуњује путем одлучног гоњења сваке повреде закона и путем васпитавања грађана у духу оданости према отаџбини и социјализму, у духу тачног и стриктног испуњавања совјетских закона, брижљивости односа према социјалистичкој својини, дисциплине у раду, у духу поштеног вршења дужности према држави и друштву и у поштовању правила социјалистичке заједнице. Тај свој задатак остварује совјетско судство, према чл. 3 Закона, „свом својом делатношћу".

На тај начин, васпитни задатак совјетског суда долази до потпуног изражаја и истиче се све више уколико совјетско друштво улази дубље у период остваривања пуног комунизма. „Совјетско судство — по речима А. Вишинског — остварује велики историски задатак истребљивања малограђанских остатака и приватнокапиталистичке психологије из људске свести".[4])

III. Совјетско судство је у пуном смислу речи народно судство.

[4]) A. Wyschinski: Über die Sowjetjustiz. Moskau, 1939 стр. 58.

„Сваки појединн грађанин" — рекао је Лењин 1918 год. — „мора учествовати у судовима и у управи земљом. За нас је важно да привучемо сваког појединог човека и жену у посао управљања државом. То је посао џиновских тешкоћа. Али социјализам не може остварити мањина — Партија. Њега могу остварити десетине милиона, ако се навикну да све учине сами од себе".

Данашњи совјетски правосудни систем остварује у највећој могућој мери Лењиново упутство и начело о учешћу сваког појединог грађанина у суђењу. Његов је план да оствари и осигура најшире учешће народних маса у изрицању правде. Он обезбеђује најтешњи и најживљи додир, узајамну повезаност и сталну циркулацију између народа и суда, тако да потпуно онемогућује однарођавање суда и судија, одвајање судија у неки посебан сталеж, њихово бирократисање, удаљавање од живота и стварних потреба.

Оно што је основно код совјетске државе: њен доследно спроведени социјалистички демократизам, одржава се у пуној мери и у организацији и делању совјетског суда.

Начела на којима се заснива та организација и та делатност, могу се свести на следеће:

1. **Најшире учешће народа у вршењу правосуђа.** Поред непосредног учешћа радника и сељака као претседавајућих и чланова сеоских судова, другарских судова у предузећима, као почасних истражних судија, адвоката, прокурора (јавних тужилаца) итд., најчешће је и најзначајније њихово учешће у својству народних присудника у свима судовима и у свима суђењима (изузев при расматрању жалби одн. протеста на пресуде нижих судова).

Народни присудници (заседатељи, асесори) из совјетског судског система нису што и поротници који постоје код судова многих других држава. Присудник решава сва, и фактичка и правна, питања (а не само фактичка, питање кривице) и у свима поступцима (а не само у кривичном). Другим речима, он има иста права и дужности које и судија, и једина је разлика међу њима у томе што је присудник у суду привремено, краће време него судија. У случају размимоилажења на пр., пресуда се доноси према гледишту већине, па и онда кад је народни судија у мањини. За време привремене отсутности народног судије (болести, отсуства итд.), замењује га један од народних присудника кога за то одреди срески совјет депутата радног народа.

Народне присуднике (као и судије) народних — првостепених судова бирају сви грађани који живе на територији за коју је надлежан тај народни суд, на исти начин као што се бирају депутати совјета, то јест: на основу општег, непосредног и једнаког права гласа и тајним гласањем. Изабрани народни присудници врше своју дужност по реду којим су им имена исписана на изборној листи. Сваки од народних присудника служи највише десет дана у току једне

године (изузев ако је потребно да дуже остане у суду ради довршења неког започетог суђења). Присудници као такви немају никакву плату, али им се у целости исплаћују њихове редовне наднице или плате за све време рада у суду, а онима који немају редовне наднице одн. плате накнађују се учињени трошкови.

Присудници учествују у првостепеном суђењу у већини према судијама: редовно се у свим судовима суђење врши у већима од једног судије и двојице присудника.

Све то (учешће присудника са правима судија у свима судовима и споровима и у већини према судијама, њихово мењање сваких десет дана итд.) ангажује тако велики број грађана у суђењу, проширује базу судске власти до те мере да се, нарочито ако се још имају у виду и остале установе, може с пуним правом тврдити да у Совјетском савезу сам народ изриче себи правду. Вишински (Op. cit., S. 38) даје податке из којих произлази да само у РСФСР сасвим приближно преко 1,200.000 људи активно учествује у суђењима, а да народних присудника само у тој републици има око 500.000.

2. **Изборност судија.** Све судије (као и народне присуднике), почев од најнижих до највиших судова, бира народ и то судије народних судова непосредно, а судије виших судова посредно: преко совјета депутата радног народа одговарајућих подручја односно врховних совјета аутономних република, врховних совјета савезних република и Врховног Совјета СССР.

Изборност, а не постављање, судија је природан и неизбежан систем у земљи у којој је сва власт стварно у рукама читавог народа, она је логична последица потпуне и доследне социјалистичке демократије.

Бирањем судија од стране народа онемогућује се њихово одвајање од народа, њихово учауривање у свет за себе.

Судије се бирају на релативно кратке периоде. Судије народног суда бира народ на три године, а судије свих осталих, виших судова бирају се на пет година.

Тако кратки рокови су не само једно средство више да се обезбеди служење судија народу, већ и једно од средстава да што већи број грађана суделује у правосуђу.

За избор судије нису услов професионалне квалификације. Пре 1938 год., по „Основама о устројству судова СССР и савезних република", тражило се да кандидат за судију, поред бирачког права, има и извесну праксу код друштвених, синдикалних или партијских радничких или сељачких организација, код органа совјетског правосуђа или одговарајућих органа државних управних власти.

Законом о уређењу судова од 1938 год. укинути су сви ти судови. По њему (чл. 11), судије могу бити сви грађани који имају бирачко право. „То не значи да се у пракси при избору судија не гледа на професионалне квалификације и

искуство. Велики део судија имају потпуне професионалне квалификације... Но под условима једне снажне и здраве демократије са васпитаним бирачима, као што је то случај у СССР, сматра се укочена формула непотребном па због тога и нежељеном".[5])

Највећа пажња обраћа се пре свега на моралне и интелектуалне квалитете кандидата за судију. За судије се бирају редовно људи високе културе и у сваком погледу исправни; они морају уживати углед и радити тако да служе другима за пример.

Правилан избор гарантује и начин кандидовања народних судија и присудника. Не може свако истицати кандидате, него то право имају само извесне угледне и важне друштвене организације и тела. Кандидовање врше: а) јавне организације и удружења радног народа — организације Комунистичке партије, синдикати, задруге, омладинске организације или културна друштва, и б) опште скупштине радника и намештеника предузећа, лица у војној служби (за војне јединице), сељаци из колхоза, радници и намештеници совхоза.

Народне судије одговорни су пред бирачима. Они су дужни, као и сви остали органи изабрани народним гласањем, да пред месним бирачима подносе извештаје о свом раду и о раду народног суда. Бирачи их могу увек опозвати ако не врше своју дужност како ваља.

Принцип полагања рачуна од стране судија тј. контролисања њиховог рада од стране бирача, као и право бирача да пре рока опозову изабраног судију, изванредно је значајан и карактеристичан за демократизам совјетског судског система. Тим начелом, које је у ствари логична последица начела изборности, искључује се начело тзв. судијске сталности које постоји у многим капиталистичким земљама са системом постављања судија, начело које је у пракси ретко кад спровођено.

3. **Независност судија и њихова потчињеност једино закону,** коју проглашују Устав СССР (чл. 112) и Закон о уређењу судова (чл. 6), загарантована је и чл. 17 Закона о уређењу судова, по коме се судија може удаљити од дужности само по мишљењу бирача или на основу судске пресуде, и чл. 18 истог Закона по коме се покретање кривичног поступка против судије и услед тога његово отстрањење од дужности врши по одлуци Државног тужиоца уз потврду Претседништва Врховног совјета савезних република одн. Претседништва Врховног совјета СССР.

Међутим, најјача гаранција за судијску независност је целокупан социјалистички поредак, целокупан систем совјетске државе, у којој грађани имају високо развијено осећање

[5]) Ralph Millner: Soviet Justice. An autoritative survey of the judicial system USSR. London, 1943.

свести и свог достојанства у којој грађани не знају за страх за своју будућност, где сваки ради и сам одређује своје занимање, и где грађанин „ради не из нужде, не из страха да ће изгубити место, већ из љубави за свој позив, из разумевања за опште задатке земље, из најдубље оданости за ствар народа" (Вишински).

4. **Вођење судског поступка на језику већине становништва односне територије.** Поступак у суду води се на језику савезне или аутономне републике или аутономне области; при томе се лицима која не знају тај језик, осигурава потпуно упознавање са материјалом предмета преко преводиоца, као и право да се на суду служе својим матерњим језиком.

У многонационалној држави са мноштвом разних језика, као што је то случај у Совјетском Савезу, ова мера има своју нарочиту вредност. Она значи реализацију Лењинове и Стаљинове политике једнакости и равноправности свих народа СССР и у области вршења правосуђа. Осим тога, и она показује да је совјетски суд и по томе — по језику на коме се води поступак и на коме је могуће објаснити се са судом — близак народу.

5. **Јавност суђења.** Јавност је нужна за то да би грађани могли контролисати вршење правосуђа од стране судија које су изабрали. Јавно суђење више свега може подићи углед суда. Без јавног вршења правосуђа, совјетски суд не би био у стању да испуни један од најважнијих својих задатака: да буде оруђе „васпитавања у дисциплини" — задатак који је Лењин назвао „огромним".[6]) — Према томе, јавност претставља неопходну допуну начела потчињености судија бирачима и права бирача на опозивање судије кога су изабрали.

6. **Право на одбрану.** „Право на одбрану значи у совјетском суду не само право на помоћ браниоца, него и право оптуженог да се *заиста* брани, тј. да може говорити кадгод се њему или његовом браниоцу чини да је потребно, да пита кад и колико хоће, да подноси предлоге колико год жели итд."[7])

IV. Законом о уређењу судова установљен је следећи систем судова: народни суд, покрајински суд, обласни суд, суд аутономне области, окружни суд, врховни суд аутономне републике, врховни суд савезне републике, специјални судови (војни судови, судови железничког транспорта и судови водног транспорта), Врховни суд СССР.

Судски систем у савезним републикама које немају поделу на покрајине или области, састоји се из народних судова и врховних судова савезних република. У савезним пак републикама које се деле на покрајине, области или округе,

[6]) Учебник по судоустройству, стр. 47.

[7]) Wyschinski, op. cit., стр. 51.

он се састоји још и из покрајинских, обласних судова, судова аутономних области и окружних судова. У аутономним републикама судски систем састоји се из народних судова и врховних судова аутономних република.

Народни судови расправљају као судови првог степена највећи број кривичних и грађанских дела. У њихову надлежност спадају: од кривичних предмета — кривична дела против живота, здравља, слободе и достојанства грађана (убиства, телесне повреде, вршење незаконитих побачаја, незаконито лишење слободе, силовање, злонамерно неплаћање издржавања, ремећење јавног реда, клевета), кривична дела против својине (разбојништво, крађа, превара, изнуђивање), кривична дела у вршењу службене дужности (злоупотреба власти, прекорачење власти, неактивност власти, проневера, недовољно вођење рачуна о имовини итд.), кривична дела против управе (повреда изборног закона, злонамерно неплаћање пореза итд.). У грађанским предметима, надлежност народних судова односи се на спорове о својини, на спорове о повреди закона о раду, о плаћању издржавања, о наследству.

Покрајински, обласни, окружни судови и судови аутономних области надлежни су, као првостепени судови, за пресуђивање тежих кривичних дела, и то: контрареволуционарних дела, нарочито тешких злочина против државне управе, крађа социјалистичке имовине, нарочито тешких кривичних дела у службеној дужности; а од грађанских предмета, спорове између државе и јавних установа, предузећа и организација. Поред тога, ови судови решавају и по жалбама и протестима против пресуда, закључака и одлука народних судова. У том случају (кад расматрају жалбе и протесте) судска већа састоје се из три члана суда, дакле без народних присудника.

Врховни судови аутономних република суде или као првостепени судови (у ком случају они пресуђују иста она тежа кривична дела и грађанске предмете који су законом додељени и у надлежност покрајинских, обласних одн. окружних судова) или као другостепени судови (кад расматрају жалбе и протесте против пресуда, решења и одлука народних судова у односним аутономним републикама).

Врховни судови савезних република суде одн. расматрају у већима (кривичном и грађанском), као првостепени одн. другостепени судови, кривичне одн. грађанске предмете које им закон одређује у надлежност. Осим тога, они врше надзор над целокупном судском делатношћу свих судских органа савезне републике, аутономних република, покрајина, области и округа који спадају у састав односне савезне републике, и то: а) путем расматрања протеста прокурора (јавног тужиоца) СССР, прокурора савезне републике, претседника Врховног суда СССР и претседника Врховног суда савезне републике на пресуде, решења и одлуке које су по-

стале правноснажне, и б) путем расматрања у судским седницама жалби и протеста по предметима решеним од судова савезне републике.

Врховни суд СССР је највиши судски орган Совјетског Савеза. Његове су функције: надзор над судском делатношћу свих судских органа ТССР и савезних република (који он остварује расматрајући протесте прокурора СССР и претседника Врховног суда СССР против пресуда, решења и одлука које су постале правноснажне као и расматрајући жалбе и протесте по предметима које су расмотрили војни судови, судови железничког и судови водног транспорта), затим решавање у првој и другој инстанци грађанских и кривичних предмета које му закони одређују у надлежност. Све послове овај суд врши у пет већа: судско веће по кривичним предметима, судско веће по грађанским предметима, војно веће, железничко веће и воднотранспортно веће. Пленум Врховног суда СССР сазива се ради расматрања протеста које подносе претседник Врховног суда и прокурор СССР против пресуда и одлука већа тога суда. Осим тога, пленум даје и обавезна упутства по питањима из судске праксе, а на основу одлука по случајевима који су већ решавани пред Врховним судом СССР.

Драгослав Р. Јанковић

МЕЂУНАРОДНИ ПРЕГЛЕД

После скоро шест година најкрвавијег рата у историји човечанства, у коме је, више но икад, и на начин који се није раније могао замислити, кршено међународно право и основи опште људске правде, наступио је мир — 8 маја у Берлину потписан је акт о безусловној капитулацији Немачке.

Пред Уједињеним народима поставио се задатак, ни мање важан, ни мање тежак од оног који је већ свршен добијањем рата: задатак изградње трајног мира, заснованог на правди и закону. Водећи рат, Уједињени народи су мислили на мир и читавим низом аката спремали његову будућу организацију, а конференција у Сан Франциску, која је у току, има да ту организацију, на основу већ донетих аката, доврши. Уредништво „Архива" сматра да ће у овом тренутку бити од интереса и користи упознати се с најважнијим међународним актима Уједињених народа, донетим до конференције у Сан Франциску.

ГЛАВНИ МЕЂУНАРОДНИ АКТИ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА

Током овога рата Савезничке и Уједињене нације закључиле су многобројне уговоре од којих извесни садрже општа начела новог међународног јавног права и основе нове правне организације света. Ти уговори-закони јесу следећи:

ARHIV SFRJ | arhiv.rs

I. — АТЛАНТСКА ПОВЕЉА
од 14 августа 1941 г.

„Заједничка изјава Претседника Сједињених Америчких Држава и Претседника владе г. Черчила, као претставника Владе Његовог Ве-

личанства Уједињене Краљевине, који, пошто су се састали, сматрају за потребно објавити извесна општа начела националне политике њихових земаља, на којима заснивају своје наде у бољу будућност света.

Прво, њихове земље не теже територијалном или ком другом повећању;

Друго, њихова жеља је да се не обаве територијалне промене које се не би слагале са слободно израженим жељама народа којих се то тиче;

Треће, они поштују право свих народа да одаберу облик владавине под којим ће живети, и желе да суверена права као и управљање самим собом буду враћени онима који су њих силом били лишени;

Четврто, поштујући своје постојеће обавезе, уложиће напоре да све државе, велике и мале, победничке и побеђене имају под једнаким условима приступ трговинским односима и сировинама света, потребним њиховом привредном напретку;

Пето, желе да остваре пуну сарадњу међу свима народима на привредном пољу са циљем да се свима обезбеде пристојни услови рада, привредни напредак и социјална сигурност;

Шесто, по коначном уништењу нацистичке тираније, њихова жеља је да се успостави мир, који ће свима народима омогућити безбедан живот, у њиховим границама, и који ће свима људима у свима земљама дати сигурност да ће свој живот провести ослобођени од страха и немаштине;

Седмо, такав мир требало би свима да обезбеди прелажење мора и океана без сметњи;

Осмо, верују да се сви народи света, како из практичних тако и из духовних разлога, морају одрећи употребе силе, пошто се будући мир не може одржати, ако сувоземно, поморско и ваздухопловно наоружање и даље буде употребљено од стране народа за које постоји опасност да ће или да могу извршити напад изван својих граница. Сматрају, да је, до успостављања ширег и сталног система опште безбедности, разоружање ових народа од битне важности."

II. — ДЕКЛАРАЦИЈА УЈЕДИЊЕНИХ НАРОДА

Вашингтон, 1 јануара 1942 г.

Доле потписане владе прихватиле су заједнички програм начела и циљева обухваћених у заједничкој Декларацији Претседника Сједињених Америчких Држава и Претседника владе Уједињене Краљевине Велике Британије и Северне Ирске од 14 августа 1941 а који се назива Атлантском Повељом.

Уверене да је потпуна победа над њиховим непријатељима неопходна за заштиту живота, слободе, независности и слободе вероисповести, као и очувања људских права и истине у њиховим, као и у другим земљама; и да су сада ангажоване у заједничкој борби против дивљачких и бруталних сила, које желе да поробе свет, изјављују:

Да се свака Влада обавезује да ће употребити сва своја војна и привредна сретства против оних чланова Тројног пакта и њихових присталица с којима се њена земља налази у рату.

Да се свака Влада обавезује да ће сарађивати са доле потписаним владама и да неће преговарати са непријатељем за сепаратно примирје или мир.

Друге земље које пружају материјалну помоћ у борби за победу над Хитлеризмом могу се придружити горњој изјави.

(Следују потписи 25 држава. Доцније су током рата приступиле овој Декларацији и многе друге државе тако да их сада има око 50).

ANALI PEP Lapali.rs

III. — ЗАКЉУЧЦИ МОСКОВСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

Декларација четири народа

од 1 новембра 1943 г.

Владе Сједињених Америчких Држава, Уједињене Краљевине Британије, Совјетског Савеза и Кине:

Уједињене у својој одлучности, а према Декларацији Уједињених народа од 1 јануара 1942 године и каснијим прогласима да наставе

непријатељства против оних осовинских сила, са којима се свака појединa земља налази у рату, све док ове на бази безусловне предаје не положе оружје; свесне своје одговорности да своје сопствено ослобођење и ослобођење савезничких народа обезбеде од претње агресијом;

Увиђајући потребу осигурања брзог и мирног прелаза из рата у мир и потребу за успостављање и одржавање међународног мира и безбедности са најмањом употребом људских и економских снага за ратно оружје; овим заједнички изјављују:

1. Да ће њихово заједничко деловање на које су се обавезали у даљем вођењу рата против њихових непријатеља бити настављено ради уређивања и одржавања мира и безбедности.

2. Да ће свака од њих у рату са заједничким непријатељем заједнички поступати у свим питањима која се односе на предају и разоружање тог непријатеља.

3. Да ће оне у случају да непријатељ прекрши ма који наметнути услов предузети све мере које сматрају потребним за његово спречавање.

4. Да увиђају што скорију потребу за оснивање једне опште међународне организације која ће се темељити на начелу суверене једнакости свих мирољубивих народа и да приступ у чланство ове организације буде омогућен свим таквим државама, великим и малим, ради одржања међународног мира и безбедности.

5. Да ће се у циљу одржања међународног мира и безбедности, за време док се не установи законитост и ред, као и у циљу увођења једног система опште безбедности, међусобно саветовати и по потреби са другим члановима Уједињених народа имајући у виду заједничке акције за опште добро заједнице народа.

6. Да неће после обуставе непријатељстава употребити своје војне снаге на територијама других држава изузев у случајевима предвиђеним у овој изјави и то после узајамног саветовања.

7. Да ће међусобно конферисати и сарађивати као и са другим члановима Уједињених народа у циљу практичног постизавања општег уговора о уређењу питања наоружања после рата.

Изјава о Италији

Министри спољних послова Сједињених Америчких Држава, Уједињене Краљевине Британије и Совјетског Савеза изјављују: да су њихове три владе потпуно споразумне, да савезничка политика према Италији мора да буде заснована на основном принципу да ће фашизам са свим његовим рђавим утицајем и облицима бити сасвим уништен, и да ће се италијанском народу пружити свака прилика да себи заведе владавину и друге установе на темељима демократских начела.

Министри спољних послова Сједињених Америчких Држава и Уједињене Краљевине изјављују да је рад њихових влада од почетка инвазије италијанске територије, уколико су то дозвољавале војне операције, био основан на овој политици.

Да би ова политика у будућности била настављена, министри ових трију влада слажу се да су важне следеће мере и да треба да буду приведене у дело:

1. Битно је да италијанска влада постане више демократска и допуњена претставницима оних делова италијансог народа који су од увек били против фашизма.

2. Да ће слобода говора, верског и политичког веровања, слобода штампе и јавног збора у пуној мери бити враћени италијанском народу, коме ће се такође дозволити организовање антифашистичких политичких група.

3. Све установе и организације створене од фашистичког режима биће укинуте.

4. Сви фашисти или профашистички елементи биће уклоњени из управа и установа, као и из организација јавног карактера.

5. Сви политички затвореници фашистичког режима биће ослобођени затвора и дата им пуна амнестија.

6. Биће остварени демократски органи локалних управа.

7. Фашистички и војни шефови познати или осумњичени као ратни злочинци биће ухапшени и предати суду.

Приликом давања ове изјаве три министра спољних послова утврђују да док год трају активне војне операције у Италији, време које ће омогућити пуну примену горњих начела одредиће Главни командант, на темељу упутстава које буде примио из Међусавезничког главног штаба.

Три Владе, учеснице ове изјаве, ће се, на захтев једне од њих, посаветовати о овом предмету. Надаље се разуме да ништа у овој одлуци неће бити уперено против права италијанског народа да коначно изабере своју сопствену форму владавине.

Изјава о Аустрији

Владе Уједињене Краљевине, Совјетског Савеза и Сједињених Америчких Држава сагласне су да ће Аустрија, која је као прва слободна земља подлегла Хитлеровој агресији, бити ослобођена Немачке доминације.

Оне закључују да присилно присвајање Аустрије извршено 15 марта 1938 Немачкој има да се сматра за неважеће. Ове се не сматрају ничим обавезним променама извршеним у Аустрији од тога датума. Оне изјављују да желе поново успостављање једне слободне и независне Аустрије, како би на тај начин отвориле пут аустриском народу и оним суседним државама које се налазе пред истим проблемима, у циљу изналажења своје политичке и економске безбедности, што претставља једну основу за трајни мир.

Аустрији је, међутим, скренута пажња, да ће сносити сву одговорност због учествовања у рату на страни Хитлерове Немачке и да исту неће моћи да мимоиђе, а да ће јој у коначном обрачуну бити неизбежно суђено по уделу који ће она имати у свом ослобођењу.

Изјава о злочинствима

Уједињена Краљевина, Сједињене Америчке Државе и Совјетска Унија примиле су са многих страна доказе о злочинима, покољима и о дивљачким масовним стрељањима почињеним од стране Хитлерових трупа у многим поробљеним земљама, са којих су оне стално потискиване. Свирепост Хитлерове превласти не претставља никакву новост и сви народи или територије под његовом влашћу изложени су најгорем облику терористичке владе. Према последњим вестима многи се делови ових територија сада ослобађају од стране ослободилачких армија, и Хитлерови варвари у повлачењу подвостручују у очајању своја дивљаштва. Ово се сада врло јасно осведочује страховитим злочинима Хитлероваца на досада ослобођеној територији Совјетске Уније, као и на француској и италијанској територији.

У вези са горе наведеним три Савезничке силе, говорећи у име тридесет и три Уједињена народа, овим свечано изјављују следеће:

Приликом закључења примирја са ма којом владом која буде образована у Немачкој, поставиће се нови услов да они немачки официри, лица и чланови нацистичке странке који су били одговорни за извршење горе назначених злочина, покоља и стрељања, или су дозвољавали исте, буду враћени у земље у којима су починили своја злочина дела, и да тамо буду кажњени по законима тих ослобођених земаља и њихових независних влада које ће бити образоване. Спискови са свим могућим детаљима биће скупљени у свим земљама, а нарочито на оним територијама Совјетског Савеза, Пољске, Чехословачке, Југославије и Грчке — убрајајући и острво Крит и друга острва, Норвешке, Данске, Низоземске, Белгије, Луксембурга, Француске и Италије које су се налазиле под непријатељском влашћу.

На тај ће начин Немци који учествују у масовном убијању италијанских официра или у стрељању француских, холандских, белгиских и норвешких талаца, као и сељака острва Крита, или који су суделовали у дивљаштвима почињеним над пољским народом или на територијама Совјетске Уније, које се сада ослобађају од непријатеља, бити враћени на места њихових злочина и тамо суђени од стране оних против којих су починили назначена дела. Ово нека буде опомена свима онима који до сада нису окрвавили своје руке, тј. да се не придружују редовима криваца, јер ће одиста заједно са овима бити терани на крај света од стране трију Савезничких сила и враћени њиховим тужиоцима ради извршења правде.

Горња изјава неће се односити на оне немачке злочинце за чија се дела не може одредити месна надлежност, већ ће извршиоци истих бити кажњени заједничком одлуком Савезничких влада.

IV. — ТЕХЕРАНСКА КОНФЕРЕНЦИЈА

Изјава о циљевима рата и мира

од 1 децембра 1943 г.

Ми — Претседник Сједињених Америчких Држава, Претседник владе Велике Британије, Премијер Совјетске Уније, састали смо се у току ова прошла четири дана, у престоници нашег савезника, Ирана, и формулисали и утврдили нашу заједничку политику.

Изражавамо своју решеност да ћемо заједнички радити у рату и миру који долази.

Што се тиче рата, наши војни штабови придружили су се нашим разговорима, у којима смо обрадили и ускладили наше планове за уништење немачких војних снага. Постигли смо потпуни споразум што се тиче обима и одређивања времена за операције, које ће бити предузете са истока, запада и југа.

Заједнички споразум до којег смо дошли јамчи да ће победа бити наша.

Што се тиче мира — сигурни смо да ће нашим споразумом бити осигуран трајни мир. Потпуно смо свесни највеће одговорности која лежи на нама и на свам Уједињеним народима, да саградимо један мир који ће управљати добром вољом огромне већине народних маса света и искоренити терор и страхоте рата за многа покољења.

Заједно с нашим дипломатским саветницима расматрали смо проблеме за будућност. Тражићемо сарадњу и активно учешће свих народа, великих и малих, који су срцем и душом, као и наши народи, посвећени задатку да се уклони тиранија, ропство, угњетавање и нетрпељивост. Ми их радосно позивамо — ако желе — да се придруже светској породици демократских народа.

Ниједна сила на свету не може нас спречити у томе да уништимо немачке војске на копну, њихове подморнице на мору и ваздушним нападима њихову ратну индустрију.

Наши ће напади бити непопустљиви и све више повећавани.

Са ових срдачних конференција гледамо с поуздањем на дан када ће сви народи света моћи да живе слободним животом, неузнемиравани од тираније, према својим различитим жељама и сопственим савестима.

Ми смо дошли овде пуни наде и одлучности. Напуштамо ово место као стварни пријатељи у духу и у циљу.

Потписани: *Рузвелт, Стаљин, Черчил.*

V. — РЕЗУЛТАТИ КОНФЕРЕНЦИЈЕ СТРУЧЊАКА-ПРАВНИКА У ДАМБЕРТОН ОУКС-у — НАЧЕЛНИ ПРЕДНАЦРТ ПОВЕЉЕ СВЕТСКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ МИРА

Поступајући у смислу члана 4 Московске Декларације, којом је призната дужност установљења у најкраћем могућем времену опште међународне организације безбедности и мира, четири велике силе: Совјетски Савез, Велика Британија, Сједињене Америчке Државе и

Кина послале су своје стручњаке међународног права крајем лета прошле године на конференцију у Дамбертон Оукс-у, крај Вашингтона, да израде пројекат устава светске организације мира.

После седам недеља разговора био је постигнут споразум по основним питањима организације и објављен преднацрт који је означен под именом „покушајни предлози" („the tentative proposals") 9 октобра 1944.

У немогућности да дамо читав текст „предлога" ограничићемо се на резиме најзначајнијих.

У *глави* I и II изложени су детаљно циљеви и начела Организације мира. Као главни циљ истакнуто је одржање међународног мира и безбедности. Али је признато одмах да постигнуће тога циља нужно захтева развијање пријатељских односа и међународне сарадње у економској, социјалној и другим хуманитарним областима. — Основно начело је „суверена једнакост" свих мирољубивих држава садржано већ у Московској Декларацији.

Глава III понавља одлуке Московске Декларације.

Глава IV и V предвиђају Општу скупштину у структури идентичну са Скупштином Друштва народа. — Сви чланови би били правно потпуно једнаки у њој, изузев што се тиче процедуре измене Повеље организације. По извесним одређеним питањима Скупштина може да решава само по препорукама Савета сигурности. Што се њене опште надлежности тиче, може се рећи да преднацрт предвиђа њену потпуну контролу свих делатности Организације изузев одржавања мира и безбедности која је пренета у искључиву надлежност Савета сигурности. Важне одлуке Опште скупштине доносиле би се двотрећинском већином.

У *глави* VI предвиђено је установљење Савета сигурности од једанаест чланова који би имао пуну одговорност за одређивање и подузимање акције ради одржања мира пацифистичким, економским или војним средствима. Пет сталних чланова би били: Сједињене Америчке Државе, Совјетска Унија, Велика Британија, Кина и Француска. Осталих шест чланова би били изабрани од Скупштине на две године двотрећинском већином. Савет би имао на расположењу ваздушне, поморске и сувоземне снаге образоване од војних снага држава чланица Скупштине.

Савезу сигурности био би придодат Војни штаб чији састав и функције предвиђа гл. VIII.

У *глави* VII предвиђа се Међународни суд правде; али његова констатација и надлежност остављени су да буду нормирани у нарочитом статуту који би био придодат Повељи организације као интегрални део.

У следећој *глави* (VIII (A) (6)) одлучено је да ће судска питања нормално бити решавана од Суда. Што значи да извесна правна питања за која би био надлежан Међународни суд могу бити по потреби решавана и на други начин, на пр. упућивањем на Савет сигурности.

Глава VIII садржи најважније одредбе. У њој је предвиђено да Савет сигурности кад одлучи да је мир угрожен, има право да:

а. Одреди које мере, не укључујући силу, — као дипломатски притисак или економске санкције — треба да буду употребљене, и да позове чланове Уједињених народа да их примене.

б. Ако је сила неопходна, да нареди такве ваздушне, поморске или сувоземне акције какве захтева ситуација, укључно демонстрације војнѐ моћи, блокаду или ефективне војне операције.

Стратегиско вођство тих војних снага било би у рукама комитета војног штаба састављено од претставника штабова сталних чланова Савета сигурности.

Општа Скупштина, чије би одлуке биле изгласне са две трећине гласова, давала би само препоруке, али би питања која захтевају акцију препуштала Савету сигурности.

Глава IX третира проблеме међународне сарадње на економском, социјалном и хуманитарном пољу. Предвиђени су Економски и Со-

цијални савет од 18 нација (држава) изабраних за три године од Скупштине који би олакшавали решења међународних економских, социјалних и других хуманитарних проблема и фаворизовали би поштовање „људских права и основних слобода" — (human rights and fundamental freedoms").

Глава X предвиђа установу Општег секретара кога би бирала Општа скупштина на предлог Савета сигурности који би водио општу администрацију Организације и имао право да изнесе пред Савет сигурности свако питање које би по његовом нахођењу угрожавало међународни мир и сигурност.

Глава XI третира проблем измена уставних одредби Организације мира, док глава XII понавља напросто потхват назначен у Московској декларацији (чл. 4) и предвиђа да ће — пре него што Повеља Организације буде спроведена у дело у потпуности тако да међународни мир кроз ову организацију буде ефективно загарантован — потписнице Московске декларације предузимати нужне акције ради одржања светског мира и сигурности у договору са другим државама.

Ништа обавезно није било донето у одлукама. Званични су објаснили да су делегати на конференцији изнели серију непотпуних „покушајних предлога" који морају бити употпуњени на заседању шефова држава, ревидирани од Уједињених народа на једној конференцији (у Сан Франциску) а потом акцептирани од сваке посебне владе „у сагласности са њиховим уставним процедурама".

VI. — КРИМСКА ДЕКЛАРАЦИЈА

Последња Декларација шефова влада трију главних сила антихитлеровске коалиције — Совјетске Уније, Америке и Велике Британије — јесте позната Кримска декларација која садржи ближе одређивање и примену начела садржаних у ранијим Декларацијама, нарочито у Атлантској повељи. — Поред тога она оглашава да су предузете све потребне мере ради окупације Немачке и ради коначног уништења нацизма као оличења немачког агресивног духа и пруског милитаризма, као и ради репарације ратних штета.

Што се тиче решења политичких и привредних проблема европских земаља које су биле под немачком влашћу, Кримска конференција је у својој Декларацији предвидела нову процедуру сретством заједничке акције трију водећих сила. „Да се побољшају услови у којима би ослобођени народи могли вршити ова (суверена) права, три владе ће заједнички помоћи народ у свакој европској ослобођеној држави или бившој осовинској држави у Европи, где то по њиховом мишљењу прилике захтевају за:

1) Успоставу услова мира.

2) Спровођење хитних мера за помоћ пострадалом народу.

3) Образовање привремене власти на широкој основи од свих демократских елелмената у становништву и залагати се за што је могуће брже образовање помоћу слободних избора одговорних влада према народној вољи и олакшати , где то буде потребно, одржање таквих избора.

Три владе ће консултовати остале Уједињене народе и привремену власт или друге владе у Европи када буду узети у разматрање проблеми који се њих директно тичу. Када по мишљењу трију влада прилике у некој европској ослобођеној држави или у некој бившој осовинској сателитској држави у Европи буду захтевале једну такву акцију, оне ће се сместа консултовати о мерама које су потребне да испуне заједничку одговорност, која је постављена у овој Декларацији. Овом Декларацијом ми поново наглашујемо нашу веру у принципе Атлантске повеље, нашу обавезу у Декларацији са мирољубивим народима да ћемо уредити свет по закону који ће имати за сврху мир, безбедност, слободу и опште благостање за читаво човечанство".

На крају Декларација Кримске конференције о Европи садржи конкретно решење пољског и југостовенског проблема и ставља до знања да су и друга балканска питања била предмет решавања те конференције.

* * *

Смисао и значај наведених Декларација јесте у потврђивању, појачавању и све већем организовању односа међународне солидарности на најширем плану и новог међународног права на бази све веће конструктивне сарадње у рату и миру. Све су оне међусобно тесно повезане, прожете духом јединства, и, може се рећи, органски израстају једна из друге тако да се имају схватити као органска целина, као јединствени основ новог међународног права.

Кроз све Декларације избија чврста одлучност и солидарност у заједничком вођењу рата против фашистичких држава, и у односу на стварање ефикасног система међународне сарадње за одржање послератног мира. — Релативно ново правно начело које се из њих излучује јесте : међународно признање народа, а не само држава као до сад узетих као политичка јединства, за праве субјекте међународног права. Народи и њихова права све више постају предметом интересовања и заштите међународног права и међународне заједнице. — Друга основна начела новог међународног права јесу: демократски принципи слободе мисли, говора и вероисповести, право народа да сам изабере облик своје владавине; ослобођење од беде и глади средством светске економске сарадње и подизањем животног стандарда маса; даље, ослобођење од страха средством разоружања агресивних народа, смањењем наоружања и ефикасном организацијом колективне безбедности. Најзад, потпуна правна једнакост свих људи и народа без разлике расе и религије.

Из наведених Декларација испољава се јасно посведочење да су све слободољубиве и мирољубиве нације правилно схватиле своје обавезе према човечанству, наиме да притежање веће силе намеће и веће дужности и одговорности ради остварења заједничких идеала и животних интереса свих људи и народа кроз општечовечанску солидарност. — Кроз њих се у до сада највећој мери манифестовало јединство свег права — државног и међународног, и у највећем степену изразила интернационална, универзалистичка тенденција у историји међународних односа.

Самим исходом овога рата, који има за основу, како је тачно и лепо казао Рузвелт, „стари сукоб оних који верују и оних који не верују у човечанство", триумфовала је међународна солидарност у највећем ступњу и најорганизованијем облику у служби човечанства, права и слободе противу диктатура и тирана и свих оних који су веровали у силу и насиље.

Наведене Декларације и многобројне изјаве и посланице најодговорнијих државника Уједињених народа широко отварају нове перспективе правној, политичкој и економској организацији света и уливају основане наде да ће нова светска организација мира и, уопште, целокупни систем међународних односа бити заиста изграђени на чврстим и постојаним темељима на којима ће се оснивати право, слобода, благостање и мир света за дуги низ поколења која долазе.

Д-р Милорад М. Симоновић

НОВО ПРАВО И ПРАВОСУЂЕ

ЈАВНО ТУЖИОШТВО У СВЕТЛОСТИ НАЈНОВИЈИХ ЗАКОНА

Законом Претседништва АВНОЈ-а од 23 априла 1945 г. укинути су Врховно државно правобранилаштво, државна правобранилаштва, Врховно државно тужилаштво, виша државна тужилаштва и државна тужилаштва. Законом Претседништва АВНОЈ-а од истог дана такође су укинути Државни савет и управни судови. Сви послови установа, које су укинуте првонаведеним законом, пренети су на јавног тужиоца демократске федеративне Југославије и његове подређене органе, а исто тако је укидање Државног савета и управних судова до извесне мере у вези с установљавањем јавног тужиоца. Природно ово укидање има

само декларативни значај, с обзиром да су све укинуте установе већ са установљавањем Јавног тужиоштва биле у ствари укинуте, што произилази из Одлуке АВНОЈ-а од 3 фебруара 1945 г.

Задатак и значај установе јавног тужиоца довољно су означени Одлуком Претседништва АВНОЈ-а од 3 фебруара 1945. Надзор над тачним испуњавањем закона односно одлука са законском снагом од стране свих органа извршне власти, свих службених особа и свих грађана, право законске интервенције, редовне и надзорне жалбе, потпуна независност од свих месних органа, јединственост и недељивост функције — то су према стилизацији наведене Одлуке четири основа нове установе. Ипак ће нам кратко поређење установе јавног тужиоца са сада изричито укинутим установама и кратак осврт на то, како ће јавни тужилац вршити досадашње послове тих установа односно уколико ће их надокнађивати, на шта нас гони најновији закон Претседништва АВНОЈ-а, посебно осветлити задатак и значај наше нове установе.

Без сумње да је од некадашњих установа јавном тужиоштву најближа установа државног тужиоца, ако је апстрахујемо од правног поретка, чијој је одбрани служила и расматрамо је само као технички инструменат. Разлика је у следећем. Државно тужиоштво се ограничавало на надзор над испуњавањем кривичног закона, уколико су била у питању дела која се гоне по службеној дужности. Надзор се конкретизовао у суделовању у кривичном судском поступку, у коме је имао могућност гоњења, тј. отпочињања извиђаја и истрага, подизања и заступања оптужбе и употребе правних лекова. По правоснажном окончању кривичног поступка, државни тужилац је имао још могућност понављања кривичног поступка, а врховни државни тужилац могућност истицања захтева за заштиту закона, који је углавном имао само декларативно дејство и није се дотицао правоснажних пресуда.

Јавни тужилац се не ограничава на надзор над испуњавањем кривичног закона. Он надзирава испуњавање сваког закона, има могућност суделовања не само у кривично-судском, него и у грађанско-судском и управном поступку, као и неограничену могућност да оспори и правоснажне одлуке и пресуде. У том погледу одговара надзорна жалба јавног тужиоца захтеву за заштиту закона с том разликом, што је основна мисао пређашњег непотпуног правног лека — апсолутно поштовање закона — изведена до крајње консеквенце.

Из овог кратког поређења између државног и јавног тужиоца види се да је новина не толико сама установа, колико схватање закона и правног реда уопште. Интерес државе у томе да се закон испуњује проширен је на сва подручја. Ако је раније у већини случајева законити интерес појединца био препуштен бризи самога појединца, онда је данас то другојаче. Законити интерес појединца је интерес државе, целокупан правни поредак је у ствари рационално уређивање заједнице, која обухвата све појединце. Никаква формалност не може бити препрека да се не би остварио државни интерес на законитом решењу појединачних питања.

Баш с истог гледишта треба расматрати и укидање државног правобраниоштва и преузимање његових послова од стране јавног тужиоштва. Државно правобраниоштво је имало да чува имовинско-правне интересе државе. При томе је била претпоставка да је сама држава странка не само при склапању појединог посла и у појединачном судском поступку, него и у целом привредном животу. Појединац је на тржишту слободно ступао у односе са државом и при томе је имао право да гледа само на своје интересе, као што је с друге стране држава била заинтересована само на конкретном послу без обзира на то, какве последице би то могло да има за привредну делатност појединца. Данас је другојача ствар. Привредна делатност целокупне државне заједнице постаје ствар државног интереса. Довољно је упозорити на Закон о сузбијању недозвољене шпекулације и привредне саботаже. Према томе закону појам саботаже је врло широк и, на пример, да узмемо један од најкарактеристичнијих случајева, саботажа је

већ грубо немарна употреба нерационалних метода у производњи или расподели средстава. Ако је већ грубо занемаривање приватног привређивања саботажа, утолико је пре саботажа себично искоришћавање државе с једне стране и немарност при вршењу државног привређивања с друге стране. Интереси, које је раније држава штитила државним правобраниоштвом, сада су заштићени кривичном санкцијом. Последица тога је да је део послова правобраниоштва добио сада карактер некадашњег државног тужиоштва, с друге стране пак да се повећава одговорност старешина појединих државних надлештава, предузећа и установа. Даља је последица та да државу у границама свога делокруга заступају у конкретним погађањима и споровима непосредно старешине надлештава, предузећа и установа. Правно мишљење које даје на евентуално питање јавни тужилац, необавезно је. Независност јавног тужиоца од било кога извршног органа има свој корелат у томе да извршни органи слободно оцењују интервенцију и жалбу јавног тужиоца. С друге стране, с измењеним схватањем државног интереса у привредном животу, огромно се проширио делокруг и повећала дужност јавног тужиоца. Један од главних задатака сваког јавног тужиоца ће бити да добро упознa привредни план и привредну политику државе, да непосредно контролише извршавање плана и реализацију привредне политике, као и да свако спречавање плана или привредне политике гони кривично.

Такође укидање Државног савета и управних судова је последица дубоке промене у нашем јавном животу. Само се у овом случају не ради толико о променама у схватању закона и правног поретка, колико о променама у схватању и уређивању власти. Државном савету и управним судовима има места у држави где је извршна власт отргнута од народа, где он нити је врши, нити контролише. Онде где је извршна власт у рукама посебног бирократског апарата постоји велика могућност самовоље. Управно судство, које је требало да функционише у одбрани права и на закону заснованих интереса појединаца, било је до извесне мере коректура такве самовоље. Међутим код нас је извршна власт непосредно у рукама народа, од њега изабрана и контролисана, и на тај начин је с честим полагањем рачуна скупштинама и зборовима, с могућношћу да се у свако доба може да опозове сваки функционер сама по себи дата коректура самовоље, тако да уопште не постоји потреба за било каквим посебним органом за борбу против самовоље. Уколико доследније будемо оживотворили нашу демократију, утолико мање ће бити самовоље. Не искључујући пак потребу појединачних мешања јавног тужиоца против самовоље управних органа, ипак ће његов рад у том погледу доћи пре свега до изражаја у старању да се народни одбори у реду састају и у реду послују. Тежиште рада ће пак бити да спречава локализам и регионализам и пази да се закон јединствено схвата у свим федералним јединицама, у свим окрузима, срезовима и местима. Закона нема без јединствене примене.

Ако резимирамо горње излагање, онда видимо да је установљавање јавног тужиоштва последица велике промене која се код нас извршила. Иако није био измењен социјални поредак, код нас се изменила равнотежа политичких снага. У току народноослободилачке борбе створен је потпуно нов однос политичких снага у нашој земљи, како то каже декларација другог заседања АВНОЈ-а. Издајице, реакционари и шпекуланти, који су се насиљем и преваром држали на власти у старој Југославији, одбачени су; на њихово место су ступиле народне масе народа Југославије, радници, сељаци и радна интелигенција, којима су се придружиле све истинске родољубиве снаге. Тим самим је закон нове државе постао закон за непосредно остварење интереса већине. Такође тим самим је интерес над тачним испуњавањем закона постао интерес државе и није могуће више препуштати самом појединцу бригу и старање за то да се спречи кршење закона.

Јавно тужиоштво је најнепосредији израз револуције која се одиграла на правном подручју у току народноослободилачке борбе.

Др. Јоже Вилфан

ЗАКОН О СУЗБИЈАЊУ ШПЕКУЛАЦИЈЕ И САБОТАЖЕ

Међу законима издатим од стране АВНОЈ-а у последње време, нарочито велику пажњу јавности изазвао је Закон о сузбијању недопуштене шпекулације и привредне саботаже од 23 априла 1945 (в. Службени лист Демократске федеративне Југославије од 25-IV, текст бр. 241). Важност овог закона огледа се, у првом реду, у његовом социјалном значењу. Зато је сигурно да би он заслуживао много пре економску анализу него што је његово коментарисање кроз техничку правничку призму. Али ипак сматрамо за потребно да га прикажемо кроз технички правнички коментар. Ми се у то упуштамо зато што је друштвена важност овога закона дала повода да се поводом његове појаве јасно раздвоје широке народне масе (у чијој је корист тај закон донет) од шачице реакционара (против којих је он и издат). Док народ поздравља овај закон и од њега очекује скоре и видљиве резултате на општу корист, дотле реакционари и експлоататори широких маса покушавају да из овога закона изведу низ закључака, који се — у крајњој линији — своде на квази — стручну правничку критику. Зато је нужно да се на то осврнемо.

I

Пре свега, по својој садржини, овај закон је кривична норма. Зато његови критичари први аргумент против њега не траже у идеји заштите друштва од несавесних експлоататора, идеји која је овде ratio legis и којој нису кадри да приговоре, него у тобожњој недоследности овог закона према начелу легалитета у кривичном праву. То начело се своди на правило: као кривично дело сматра се само оно што је унапред и тачно по закону предвиђено као кажњиво. По злонамерним критичарима овај закон претставља најочитију противречност са тим начелом. Као доказ упућују на тач. 13 ст. II чл. I и тач. 17 ст. II чл. 2. Текст тих тачака је идентичан. Он гласи: „други предњим тачкама слични случајеви." Значи ли то стварно напуштање начела легалитета?

Да бисмо одговорили на ово питање, дужни смо, пре свега, правилно и дословно да цитирамо текст у питању. Ево текстова:

I — Члан 1: „Као недопуштена шпекулација сматраће се она привредна делатност која има за циљ да се искоришћавањем ванредних прилика насталих услед ратног стања и последица фашистичке окупације постигне несразмерна имовинска корист на штету народних интереса.

Казниће се као недопуштена шпекулација нарочито:

1) сваки рад и поступање уопште, који се предузима у намери да се нагомилавањем, прикривањем, пропуштањем обавезне пријаве залиха, својевољним обустављањем или ограничавањем продаје или уздржавањем од продаје робе, ова повуче из промета и тиме повећа њена цена;

2) свако прекорачење цена у продаји преко цена прописаних од надлежне власти";

(и тако редом тачке 3 до 12)

„13) други предњим тачкама слични случајеви".

II — Члан 2: „Као саботажа у смислу овога Закона сматраће се свака радња, односно пропуштање радње у циљу да се омета, онемогућава или доводи у опасност правилно и брзо пословање привредних и саобраћајних предузећа (радња) или пољопривредних газдинстава, као и све оно што би могло ићи на штету интереса народне привреде или државне привредне политике.

Казниће се као дело привредне саботаже нарочито:

1) оштећивање, уништавање или уклањање уређаја, средстава за производњу, сировина, полупрерађевина и готових производа ако је то учињено злонамерно или грубом немарношћу;

2) злонамерно изменивање или стављање ван употребе саставних делова уређаја, средстава за производњу и саобраћај";

(и тако редом набројано од тачке 3 до 16)

„17) други предњим тачкама слични случајеви."

Сад прелазимо на анализу ових текстова. Каква је овде инкриминација: потпуна, оквирна или бланко? *Потпуна* је она која тачно одређује кривичну радњу, даје њене елементе; *оквирна* је она која оглашује за кривичну радњу сваку повреду правног поретка на одређеном сектору (она је честа у специјалном кривичном праву; то је она чувена и уобичајена фраза која се толико пута понавља у појединачним законима: „свака повреда овог закона казниће се..."); најзад *бланко* инкриминација (позната целом свету, па и старом југословенском праву) предвиђа као кривично дело сваку повреду наредби или забрана, које ће накнадно издати нека друга (на пр. управна) власт, тако да садржина инкриминације не зависи од законодавца (на пр. казна за повреду полицијских наредаба, које ће бити издате — пропис Срп. каз. зак.; казна за повреду наредаба у девизном промету — закон о кривичним санкцијама, који унапред проглашује за кривично дело свако прекорачење или пропуштање по Девизном правилнику или по прописима и упутствима које ће издати Министарство финансија или чак Народна банка — једно привредно предузеће, а не власт).

Одговор који дајемо јесте категоричан: *ОВАЈ ЗАКОН ДАЈЕ ПУНУ ИНКРИМИНАЦИЈУ*. Доказ је јасан и очигледан. *Дефиниција* недопуштене шпекулације односно дефиниција привредне саботаже *дата је у закону* — у ставу I чл. 1 односно у ставу I чл. 2. *Сви битни конструктивни елементи потпуног кривичног дела дати су ту.*

Па какав је однос става I према ставу II.? Док став I садржи *дефиницију кривичног дела*, дотле став II претставља оно што се стручно назива *егземпларно набрајање*. Став II, примера ради, даје аутентично (законодавно и једновремено) објашњење које се противнародне акције од стране народног судије *МОРАЈУ* схватити као такве тј. да испуњавају реквизите инкриминације. То није лимитативно набрајање. Тиме се исцрпљује листа деликата. То је само егземпларно набрајање. То је листа примера шта се има подвести под дефиницију. Ти примери обавезују народног судију. Али законодавац забрањује судији да се шаблонизира. Последња тачка става II (тач. 13 става II чл. 1, односно тач. 17 става II чл. 2.) још једном опомиње судију да је овде дато само егземпларно набрајање и да је он обавезан да цени и друге акције које се могу подвести под законску дефиницију кривичног дела дату у ставу I.

Закључак би био сасвим супротан критикама које се износе противу техничке инкриминације по овом закону *ОВДЕ НИЈЕ ДАТ ОТВОРЕН ПУТ АНАЛОГИЈИ У КРИВИЧНОМ ПРАВУ* (установи која има свог смисла у борби против народних непријатеља). Напротив *ОВДЕ ЈЕ ДАТО ВИШЕ ОД ПУНЕ ИНКРИМИНАЦИЈЕ*. Поред *ОПШТЕ ДЕФИНИЦИЈЕ* кривичног дела законодавац је своју вољу илустровао дајући *ЧИТАВ НИЗ ПРИМЕРА*. Изгледа да је то баш оно што боли оне који ће доћи и који долазе под удар овога закона. Та илустрација, до сада неуобичајеним и прецизним давањем примера, тако нужна кад закон треба да примени народни судија, оставља врло мало простора дугачким дискусијама шта долази у појам кривичног дела. Има мало наде за изигравање закона. Има мало вероватноће за провлачење кроз иглине ушице под ударом народних власти и судова.

II

Исто тако приговара се и *санкцијама*. Чл. 4. набраја да се дела по овом закону кажњавају: 1) новчаном казном; 2) принудним радом од једног месеца до 10 година; 3) конфискацијом предузећа, газдинства или целокупне или једнога дела имовине и 4) смрћу. Из тога се изводи да је закон тобож дао један апсурдни систем кажњавања. Каже се да се за исто кривично дело може изрећи *било новчана казна у износу од 50,— динара* (чл. 5 став II; што може да значи и један дан принудног рада — чл. 7 став I.), *било смртна казна*. Огромна разлика. Међутим такав закључак је бесмислен. Као што обим шпекулације и саботаже може бити врло разнолик и са неједнаким друштвеним последицама, тако и друштвена санкција мора бити диференци-

рана и еластична. Они којима није бо очи чл. 1 старог југословенског Закона о заштити државе, који је без икакве диференције од стране законодавца остављао зависним судијама да у првом и последњем степену, у већима посебно одређеним и за то награђеним од стране режима, одмеравају казну која је за одређено политичко дело ишла од смрти до годину дана робије, ти исти данас сматрају да је доведена у питање сигурност личности кад је законодавац ограничио народног и независног судију, који суди ова дела у два степена, наређујући му да његов критеријум одређивање казне није потпуно слободан. Није анархично слободан да би ишао у произвољност. Зато доказ налазимо у чл. 4. ставу IV и V. Ти ставови гласе:

„Казна под тач. 4. т. ј. смртна казна изриче се у тежим случајевима, када је извршилац дела из овог Закона поступио с нарочитом безобзирношћу против народних интереса или у злој намери нанео велику штету.

При одмеравању висине казне узимаће се нарочито у обзир зла воља и друштвена покварености извршиоца, као и величина штете која је делом из овог Закона настала или би могла настати за народне или државне интересе. Једнако ће се као отежавајућа околност узети и дело у повратy."

Значи, овде је законодавац ограничио судију. Поставио је ограничења. Са нарочитом обазривошћу поступио је у погледу изрицања смртне казне. Она се може изрећи, ако се поред општих услова инкриминације из дефиниције, испуне и ови посебни: 1) нарочита безобзирност против народних интереса или 2) наношење велике штете (објективни моменат) у злој намери (субјективни моменат). Затим (чл. 13) жалба у случају изрицања смртне казне задржава извршење пресуде. Једна нова неоправдана и произвољна критика.

III

Трећи приговор јесте *одговорност правних лица*. Тврди се да је закон напустио тезу индивидуалне одговорности и да је унео тезу тзв. деликтне теорије у погледу одговорности правних лица за кривична дела његових органа. Иако је у последње време пред овај рат у целој Европи по привредним и фискалним кривичним делима било правило увођење деликтне теорије, одговорност правног лица за рад његових органа и службеника, овај Закон је чак врло обазрив у томе погледу. Цитирање текста чл. 9 показује то најбоље. Он ограничава кривичну казну на личност извршиоца стварајући обориве претпоставке о кривици, а казну конфискације одмерава врло обазриво према власнику предузећа ті. правном лицу у чију корист врши ово тешко кривично дело на штету општих народних и друштвених интереса. Најбољи доказ добијамо из самог текста. Он гласи:

Чл. 9. — „Власник предузећа (радње) ако је физичко лице одговара за дело из овога Закона, уколико не докаже да је оно учињено без његовог знања односно накнадног одобрења или без његовог нехата.

Код правних лица одговарају поред извршиоца дела и они органи или пуномоћници који управљају дотичним предузећем или имањем уколико не докажу да је дело учињено без њиховог знања односно накнадног одобрења или без њиховог нехата.

Ако је дело учињено по налогу или на потстрек одговорне управе правног лица, може се изрећи и казна конфискације једног дела или читаве имовине правног лица."

Јасно, једна непотпуна и обазрива примена одговорности правног лица по чувеној деликтној теорији која је већ пре рата себи прокрчила пут кроз право. Једно ограничење диктовано жељом за правичношћу.

*

Дајући овај кратак приказ једног закона од кога широке масе очекују олакшање, закона који народним властима поставља важан задатак, као правник подвлачимо његову обазриву техничку израду и одбацујемо нестручне, демагошке приговоре против његовог текста.

Д-р Милан Бартош

ПРИВРЕМЕНА ОДЛУКА О ФИНАНСИРАЊУ ОД 6. II. 1945 год.

Тешке последице четворогодишњих борби са непријатељем и потребе наше војске која се још увек бори за коначно ослобођење наше државе наметнуле су државним финансијама посебне задатке који су отежали могућност да финансиско уређење наше државе већ сада добије свој коначни облик. Због немогућности израде редовног буџета, вршило се финансирање наше државе, почев од ослобођења Београда, најпре путем заједничких буџетских дванаестина, при чему се није водило рачуна о одвајању државних (федералних) од земаљских финансија, већ су сви приходи били централисани и појединим федералним јединицама из заједничког буџета додељиване дотације за подмирење њихових земаљских потреба. Привремена одлука о финансирању од фебруара ове године покушала је, иако привремено, да то питање реши на начелан начин како би основна начела федеративног уређења дошла до примене и на финансиском пољу. Међутим ова уредба се до сада у ствари примењивала, тако да је она у овоме тренутку занимљива више као слика идеја којима су били наклоњени руководиоци наше финансиске политике и која може да пружи извесну претставу о томе како ће вероватно изгледати будуће коначно финансиско уређење наше државе.

Основно начело, које је прихваћено у овој Уредби је *материјална самосталност федералних и земаљских финансија,* изражена у подели свих јавноправних прихода на оне који припадају држави и на оне који припадају земљама.[1]) То значи да како држава тако и земље имају своје самосталне изворе прихода, што свакој од њих даје и известан степен самосталности у подмирењу сопствених потреба. Поставља се сада питање да ли ово начело самосталности укључује у себе и захтев да како држава тако и земље у начелу морају сопствене расходе да подмире сопственим приходима *(начело самодовољности)* или не? Текст одлуке на то не даје одговор, али с обзиром на циљ и суштину федерације као и на посебне прилике наше државе, сматрамо да и ово мора да буде једно од основних начела нашег будућег финансиског уређења. Наиме, суштина федеративног уређења састоји се у томе да се кроз здраву, широку самоуправу земаља олакша рад заједничке државне управе и ова учини целисходнијом за целу федералну заједницу. Из тога излази да земаљске владе морају у државној (федералној) влади да виде заједничку спону коју треба што више помагати и јачати, да земље дакле треба да се труде да што више доприносе заједници, а не да у постојању заједничке државне власти виде средство да своје терете пребаце на заједницу. Због тога се као основно начело треба да постави захтев да свака федерална јединица сопствене расходе подмирује сопственим средствима.

Наравно да се овај захтев не сме сматрати за круту догму већ само за руководно начело. У пракси ће се често јављати случајеви у којима ће бити сасвим оправдано да извесне земаљске издатке сноси цела заједница и да земља преко својих редовних прихода од државе добије дотације за подмирење посебних издатака. Ово ће бити сасвим разумљиво код свих расхода које земље врше по основу пренесене надлежности, дакле код свих расхода које земље имају када врше послове за рачун државе. На пример, држава може из разлога целисходности да препусти израду једне железничке пруге (што иначе спада у делокруг рада државе) једној или више земаља преко чијих територија она пролази, али им зато учињене издатке мора надокнадити у виду субвенција или дотација. На другом месту је финансиска помоћ земљама оправдана када то захтевају потребе спровођења општег државног привредног плана. Овакве ће се потребе јављати онда када привредни план предвиђа извесне инвестиције у привредно слабијим земљама које ове земље нису у стању да изврше из

[1]) Прописи финансиског закона за период април-јуни 1945 (§ 14) не претстављају никакво трајно отступање од овог начела већ само привремену финансиску меру.

сопствених средстава. Овај случај у суштини не претставља ништа друго до пренос једног дела привредне моћи са привредно јачих на привредно слабије земље, каогод што начело прогресије у пореском систему значи јаче оптерећење имућнијих да би се у већој мери могле подмирити потребе сиромашнијих народних слојева. Најзад, државна помоћ земљама биће оправдана и у оним случајевима када поједине од њих, без сопствене кривице, изненада дођу у тежак привредни положај. Ово може да се деси услед оштрих привредних криза, елементарних непогода већих размера (велике поплаве, суша, биљне и сточне епидемије итд.) и сличних несрећа које би се могле сматрати као случајеви „више силе".

Иако овде наведене три групе случајева изузетно оправдавају државну помоћ буџетима земаља, то још не значи да свака земља у сваком од ових случајева треба да има *право* да од државе затражи помоћ. Да ли ће је држава дати или не, требало би бити остављено слободној оцени државне власти, при чему би она на првом месту узимала у обзир солидност ранијих буџета оне земље која тражи државну помоћ. Ако је, на пр., једна земља годинама врло расипнички газдовала, онда би јој држава с разлогом могла потпуно или делимично одбити помоћ коју земља тражи на пр. за подмирење изванредних штета од суше или томе слично. Јер ако би држава увек и у сваком случају излазила у сусрет захтевима земаља да држава сноси терете горње врсте, онда се ниједна земља не би у годинама повољног привредног развоја трудила да образује довољне резервне фондове из којих би у годинама привредних невоља подмиривала повећане расходе. Једном речи, држава треба да помогне земљама својим средствима само у томе случају ако је њихово дотадашње финансирање било такво да оне ту помоћ заслужују.

Материјална финансиска самосталност земаља сама за себе није довољна да обезбеди самосталност земаљских јавних финансија уопште. Поред материјалне, треба да буде обезбеђена и њихова *формална самосталност*, што значи да израда и доношење земаљских буџета треба да буде у искључивој надлежности земаља. То међутим није прихваћено у Привременој одлуци о финансирању која у томе погледу предвиђа изразито централистички систем по коме „свака земља подноси државном повереништву финансија на одобрење свој буџет и збирни буџет подређених јој територијалних јединица" (§ 19). Можда је овакав систем користан у данашњим приликама када се наша земља још налази у рату и када су привредне прилике још несређене, али у будућности би овакав систем требало напустити јер је супротан основним начелима федерализма. Чим се разграничењем материјалних функција земаљским владама оставља на слободно извршење одређен круг задатака, над којима држава не врши никакав непосредан надзор, онда је сасвим логично да и вршење издатака по тим земаљским задацима буде остављено искључивој надлежности земаљских власти. Држава тиме ништа не губи од своје посредне контроле, јер она увек може a posteriori да одбије евентуалан захтев земаља за финансиском помоћи ако нађе да њихово дотадашње финансирање није почивало на солидним темељима. Пошто то и земље знају, оне ће се у сопственом интересу трудити да своје финансије одржавају у равнотежи да у случају изузетних прилика не би изгубиле државну помоћ.

Једна даља важна одлика Привремене одлуке о финансирању је избегавање двоструке финансиске администрације за државне и земаљске приходе. Ово је питање врло важно, јер од начина његовог решења зависи у великој мери целисходност општег финансиског разграничења између државе и земаља. У многим државама, па и у нашој, постоји општа пореска администрација која се стара о прикупљању општих пореских облика, и посебни порески административни органи за посебне пореске облике. У пореске облике прве врсте спадају, примера ради, већина непосредних пореза, а у пореске облике друге врсте царине, монополи итд. Када би било целисходно поделити јавне приходе тако да држава добије само приходе које прикупљају по-

себни органи (на пр. царински итд.) а да се сви остали оставе земљама, онда би се додуше избегла двострука администрација, али би порески системи како државе тако и земаља постали сваки за себе врло нееластични. То је био случај код некада уобичајеног, а данас напуштеног начина разграничења државних од земаљских прихода по коме је држава добијала посредне а земље непосредне пореске приходе. Савремена финансиска политика захтева да свака самосталпа финансиска власт (дакле како држава тако и земље) има подједнако еластичан порески систем како би своју финансиску политику могла брзо да прилагоди промењеним привредним и политичким приликама. Због тога се државна (федерална) влада више не може задовољити само посредним пореским приходима него мора да тражи и извесне непосредне пореске приходе. И наша Привремена одлука о финансирању предвиђа да држава учествује у приносу једног низа тзв. заједничких пореских прихода, првенствено оних који оптерећују такве врсте привредног пословања које се простиру преко граница једне федералне јединице. Од тога тренутка поставља се проблем ко ће прикупљати приходе који су заједнички у држави и земљама? Ако би за непосредне, одн. тачније речено катастарске пореске облике држава завела своју пореску администрацију, паралелну земаљској, онда би то претстављало велико повећање трошкова наплате, одн. што је исто, реално повећање пореских терета. Ако се, пак, сви катастарски порески облици предају само једној пореској администрацији, онда се поставља питање да ли је целисходније да то буду државни или земаљски органи? Одговор на ово питање зависи од тога коме припада већина осталих катастарских пореских прихода. Пошто они, код нас, припадају земљама, логично је да и прикупљање заједничких катастарских прихода припадне земаљским пореским органима, с тим да се цео прикупљени приход ових пореза преда држави која ће га по одређеном кључу делити између себе и земаља.

Врло важно питање разграничења законодавне надлежности добило је у Привременој одлуци непотпуно решење, што се вероватно има приписати привремености нашег данашњег финансиског уређења. По тој одлуци доношење правних прописа о увођењу, измени, допуни и укидању постојећих јавноправних прихода припада држави којој се морају поднети на одобрење и прописи о јавноправним приходима које доносе земље. И ту је, дакле, изражена јака централистичка црта као и код прописа о изради буџета. Међутим финансиско разграничење, какво одговара федеративном уређењу наше државе, захтева већу законодавну надлежност земаља, нарочито у области њихових самосталних пореских прихода. Као правило, које би одговарало приликама наше државе, могло би се прихватити да држава доноси законе о чисто државним порезима, а затим опште оквирне законе финансиске природе за целу државну област, који би имали за задатак да обезбеде основну једнообразност финансиског законодавства на целој државној територији. Међутим у оквиру тога оквирног законодавства треба земљама препустити потпуну самосталност законодавства за све пореске облике који спадају у њихову искључиву надлежност као и за одговарајућу финансиску администрацију и буџетирање, јер је право доношења финансиског законодавства само формални корелатив материјалне финансиске самосталности земаља.

Сва овде изложена начела нужна су ради обезбеђења како заједничких интереса оличених у потребама државне владе, тако и посебних интереса појединих земаља, а степен успешности финансиског уређења једне федеративне државе зависи од мере у којој је успело усклађивање ових различитих интереса. А то ће се утолико лакше постићи уколико државна власт буде више разумевала потребе појединих земаља, али и земље с друге стране спонтано осећале заједничке државне потребе и циљеве као своје.

Д-р Љубомир С. Дуканац

НАРОДНИ СУДОВИ МОРАЈУ БИТИ ИЗРАЗ ДЕМОКРАТСКЕ ВОЉЕ НАРОДА

Данас ћемо у питања организације рада и задатака народног судства најбоље ући, ако покушамо критички сагледати, што је у том послу до сада учињено, ако саберемо успјехе и неуспјехе у раду, анализирамо их и уочимо извјесне тенденције разбијања односно кочења рада наших народних судова.

При томе морамо констатовати:

1) да је наш народ у својој ослободилачкој борби рушећи стару власт разбио и њено судство, ту недемократску и противнародну организацију политичког угњетавања народа, тога носиоца правне несигурности и неједнакости грађана;

2) да је наш народ са великом вољом, разумијевањем и једноставношћу пришао организацији својих судова, који су до сада као демократски органи судске народне власти стекли огроман ауторитет и повјерење народа, успјешно и брзо рјешавајући и некада за учене јуристе „најкомпликованије" ствари; и

3) да је наш народ досадашњим успјесима на пољу народног судства и даљим постављеним задацима уопће појачао рад на организацији своје државе.

Ови су успјеси остварени искључиво чињеницом, што су народни судови по начину свог постанка, принципима организације и садржају рада најшире демократске организације народа. Створени у ватри домовинског рата, састављени од провјерених синова свога народа, они су од свог најпримитивнијег облика организације па даље знали заштитити праве интересе народа и уочити одакле му пријети опасност. Њихова вјерност народу у борби, оштрина и брзина, којом су радили, ставила их је у ред организација народа, који се на живот и смрт бори за своју слободу против свега старог и заиста за бољу будућност и нови живот.

Коначним ослобођењем наше домовине улазимо у нове услове живота и борбе, постављају се пред нас нови и многобројни задаци, па према томе треба све учинити, да правовремено схватимо све те нове потребе, да им дамо одговарајући организациони оквир и њега испунимо новим садржајем рада народног судства. У тим новим условима живота и борбе јасно је да народно судство добија и нове задатке. Стога нарочито не смијемо заборављати и губити из вида основне изворе снаге и развитка народног судства, не смијемо поткресавати и сјећи оно силно корјење, које му даје чврстину и снагу заиста народне организације и осигурава му правилну оријентацију у сналажењу у новим задаћама. У тим новим условима морају народне судије знати уочити промјене у начину борбе старих народних непријатеља, који ће новим методама и облицима работе покушати свој стари занат — борбу против народа. Баш зато народни судови не смију изгубити своју најширу демократску основу, нарочито не у свом вишем степену организације. Народу треба осигурати безусловно најширу могућност евиденције и контроле рада судова од највиших па до најнижих. Та контрола и евиденција мора бити стална и организована, осигуравајући при томе учешће најширих народних маса.

Данас се многи такмиче ко ће више употребити ријеч демократија и демократизовање народне власти, а не виде, не схваћају, а негдје и неће да примјењују све могућности тога народног блага, извојеваног животима стотина хиљада. Тако на пр. успркос свих упута и савјета неки одговорни чиниоци нису приступили изборима судова, иако за то постоје сви услови. Не виде у томе бит проблема организације народног судства, већ губећи то из вида учено дискутују о „народном" судству, о тешкоћама, великим плановима итд. Не виде, да се баш изборима, а то је први корак учешћа народа у судовању, могу сагледати и ти нови животни облици и задаци, уочити стари непријатељи у новој одјећи, наћи људи — судије — који ће бескомпромисно и без болећивости знати и хтјети бранити интересе народа. Због тога смо

ми данас у великом закашњењу, још увијек немамо изабраних општинских народних судова у многим крајевима. Закаснили смо на једном великом послу, јер се баш на организацији тих најнижих и народу најближих судова може стећи огромно искуство, које ће искључити могућност мимоилажења основног питања народнога судства, а то је њихова демократска изборност.

Ми данас можемо на неким мјестима баш због пропуштања демократских избора наших судова установити њихово отуђење од народа. Такви судови заправо губе везу с народом, због чега и нису свијесни нових потреба и услова борбе народа, па тако и немају у свом раду оне јасноће, чврстине, одлучности и оштрине, којом је наш народ научен склањати запреке са свог пута. Ми такве судове можемо „поправљати", кооптирати у њих и слично, али све то остаје ништа друго него крпарење. С обзиром на данашње потребе и могућности демократизације народног судства, такви судови заправо и нису народни судови.

На неким мјестима почиње се губити из вида основна гријешка — отсуство демократске изборности судова, почиње се мимо тога дискутовати, „проналазити" узроке неуспјеха и слабости, сваљивати их на леђа стручних правника, тако да читава дискусија коначно добија апстрактан и јалов карактер. На пр. да је у једној нашој општини Далмације постојао општински народни суд (што је већ давно могао), не би онај сељак отсједио недељу дана у затвору само зато, што је правилно опазио, да се његов општински одбор довољно не удубљује у своје послове. Не би се догодило, да у недељу дана његов спис прође низ „инстанција", да кроз то доспије у руке једном бирократи, који је у својој „ревности" дјело квалифицирао као „злочин петоколонаштва и саботаже". Не би се догодило, да на неким мјестима судови показују извјесно слијепило и дезорганизацију у питањима шпекуланата са живежним намирницама, набијачима цијена и „верижним" трговцима, тим петоколонашима своје врсте, и да тај злочин кажњавају — новчаном казном! Затворити судове од народа, од демократске изборности судија, досљедне и бескомпромисне, онемогућити контролу и евиденцију у најширем смислу ријечи, значи поћи путем отуђивања судства од народа. Куда то води, није потребно говорити.

Мора нам бити јасно, да демократизација народне власти уопће па и судства није фраза, коју је нетко измислио и о њој пише зато, јер је лијепа. Напротив је демократизација животна потреба, основ и услов даљег развитка народне власти. Никакви сурогати (именовања и кооптације) томе не могу замијенити прави живот, потребе и правилна рјешења.

Ако мало пажљивије погледамо, уочићемо једну чињеницу, која може завести, а неке је и завела. Наиме, име, облик и неке споредне ознаке наших судова, нарочито виших, потсјећају неупућене на некадање ненародне судове. Зато мисле, ако се постигне неки формални израз иза кога би требало бити суд (рецимо, да се истакне само табла с именом суда), да је тиме створен и организован народни суд. У недостатку напријед наведеног основног услова демократског значаја наших народних судова тј. избора, формалним рјешењем сматра се ријешен и садржај и начин судовања. Оваквим формалним рјешавањем пропушта се и контрола личних квалитета појединих судаца итд. Тиме је самим читав рад таквих судова постављен на стари „колосјек", који сигурно води у формализам и бирократизам.

Не бити свега овога свијестан, значи не видјети опасност која прijети нашем народном судству, које се налази у развоју, које се обликује, којим се народ брани, бори и ништи своје непријатеље. Непријатељ ће, потучен на војном и политичком пољу, покушати на све могуће начине, па и на пољу народног судства, борбу против наше нове домовине. Пролазећи некажњен за своју работу, компромитоваће народне судове пред очима народа. Најубитачније оружје против њега на пољу народног судства је најшира демократизација облика и садржаја рада народног судства, избором судаца између људи про-

вјерених и достојних тог високог позива, те организирана и сврсисходна контрола и евиденција. Само се тако неће непријатељ моћи увући у једну од кула народне власти, већ ће то бити кула, из које ће се народ заиста обрачунати са свим својим непријатељима.

Тко то не види, тој кули оставља врата широм отворена.

Јаков Блажевић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

В. И. ЛЕЊИН: „ИМПЕРИЈАЛИЗАМ КАО НАЈВИШИ СТАДИЈ КАПИТАЛИЗМА", Библиотека Марксизма-Лењинизма, Београд 1945.

У доба кад су дубоке противречности империјалистичког капитализма довеле до првог светског оружаног сукоба, појавиле су се биле теорије о „организованом капитализму", „ултраимперијализму" или „надимперијализму" (а касније о контролисаној и диригованој привреди), које су хтеле разне нове појаве у развитку светске привреде приказати као средство за уклањање постојећих супротности. Такве појаве као што су међународни монополи, израсли на бази концентрације производње и капитала, требале су да уз помоћ државе координирају интересе појединаца и класа у циљу остварења хармоније у привреди. Кауцки, творац теорије о „ултраимперијализму", замишљао је укидање међусобне борбе националних финансиских капитала путем заједничке експлоатације света од стране интернационално уједињеног финансиског капитала. Ове теорије појављују се баш у време кад су најоштрији сукоби империјализма и први империјалистички рат изазивали дубоко незадовољство у широким народним масама које је требало умирити надама у могућност „сталног мира у капитализму". Тежња је била очевидна да се симптоми агоније капитализма прикажу као средство његовог подмлађивања и његових нових развојних могућности.

У таквим условима требало је одредити прави значај тих нових момената економског развитка као што су стварање савеза капиталиста и појава међународних монопола, појачана борба за обезбеђење извора сировина, улога финансиског капитала и финансиске олигархије и др., и разбити погрешна схватања која су хтела оправдати и одбранити империјализам. Тог посла прихватио се Владимир Илић Лењин у својој познатој брошури „Империјализам као највиши стадиј капитализма", писаној у пролеће 1916. У том делу Лењин даје прву потпуну слику „економске суштине империјализма" и одређује његов историско-економски смисао. Приказујући империјализам као прелазни поредак ка једном вишем друштвеном уређењу, Лењин врло сликовито, поткрепљујући своје тезе убедљивим чињеницама, показује како концентрација капитала и појава монопола не пружа могућност стварања новог „организованог капитализма" већ напротив само још више појачава хаотичност капиталистичке привреде. Јер монополи „који израстају из слободне конкуренције, не отстрањују слободну конкуренцију него постоје над њом и напоредо с њом и тиме стварају низ особито оштрих и дубоких противречности". Империјализам је према томе само даљи развитак основних особина капитализма на његовом високом степену развитка где су се нека „његова основна својства почела да претварају у своју супротност".

Ово дело, богатством разноврсних чињеница, поткрепљених подацима буржоаске статистике и признањима буржоаских научника првих деценија XX века, претставља победу и даљи развитак основних теза марксизма које су толики грађански теоретичари, мајстори интуиције и развијеног спекулативног духа, узалудно покушавали да оповргну. Кроз Лењинова објашњења тако снажно триумфује основно Марксово учење о неизбежности концентрације капитала као после-

дице слободне конкуренције, која на извесном степену свог развитка доводи до монопола. Исто тако у њему налазимо неоспорне доказе о подруштвљавању производње и потчињавању државе интересима крупнокапиталистичке олигархије.

Али поред тога, проучавајући империјалистичку привреду, Лењин је уочио и објаснио и многе нове чињенице, својствене само највишем стадијуму развитка капитализма, чиме је знатно обогатио и употпунио раније учења. Нарочито снажан утисак оставља на читаоца онај део књиге који говори о свемоћи финансиског капитала коме успева да путем концентрације и система „учешћа" потчини себи не само врло важне гране производње и саобраћаја, већ и читаву светску привреду. Стварају се трустови банака који претстављају најјачу силу модерног друштва.

У империјализму приходи рентијера далеко надмашују приходе производње и трговине, што је најбољи знак до ког степена се власништво капитала одвојило од његове примене у производњи. Лењин нарочито сликовито приказује тај паразитски карактер капитала у империјализму и његову тежњу ка труљењу и застоју. Исто тако, не са мање убедљивости, износи Лењин у овом свом делу значај борбе за изворе сировина која, услед неравномерности развитка разних империјалистичких сила, неминовно доводи до оружаних сукоба.

Ово дело не даје нам само јасну и потпуну слику империјалистичке привреде онога доба када је оно писано. Оно нам исто тако знатно помаже да схватимо и правилно протумачимо многе појаве данашњице. Само кроз ова Лењинова учења можемо разумети праве узрочнике освајачких тежњи немачког империјализма које су довеле до данашњег рата. Светска повезаност крупнокапиталистичких кругова објашњава нам појаву у свим земљама оних издајничких елемената код којих је освајачка политика фашизма нашла тако сигуран ослонац. Жртвујући националне интересе за рачун својих класних привилегија, ти претставници монополистичког капитала својим коначним издвајањем из народне заједнице отворили су очи многим одушевљеним присталицама „хармоније интереса" и могућности мирног развитка у капитализму. То искуство данашњег рата омогућило је разбијање свих погрешних реакционарних теорија и довело до стварања у већини земаља јединствених националних фронтова, који уједињују данас људе разних класних припадности и политичких убеђења за борбу против освајачких и угњетачких тежњи међународног фашизма на челу са немачким. Састанак, одржан маја месеца 1944 г. у Лисабону између претставника неколико крупних америчких, енглеских и немачких концерна, други састанак одржан децембра месеца 1944 г. такође у Лисабону, на коме су били присутни претставници како „И. Г. Фарбениндустри" тако и англо-америчких хемиских концерна, затим процеси против неколико америчких компанија челика које су новембра месеца прошле године биле изведене пред суд због својих веза с Круповим картелом „Стајнлес стил" и најпосле саветовање у Стразбургу, одржано 10 августа 1944 г., на коме су присуствовали претставници немачких пословних кругова и званични претставници нациста ради расправљања о методама тајне обнове немачке индустрије после пораза у овоме рату и о плановима за постизавање сарадње са великим америчким фирмама у циљу успостављања старих картелних веза у иностранству, показују нам до ког степена су развијене те међународне везе кругова крупног капитала и колико је потребна опрезност и будност у данашњим моментима ради спречавања разних махинција помоћу којих главни носиоци немачког империјализма и кривци за овај рат желе да се извуку од одговорности и последица претстојећег војничког пораза. За разумевање свих могућности којима они располажу у тим својим покушајима читање Лењиновог „Империјализма" биће нарочито поучно и корисно.

У овом делу, после „Развитка капитализма у Русији", Лењин је још једанпут показао са колико вештине и разумевања је он у стању да мртвим и сувопарним бројкама да жив, интересантан и многостран садржај. Вешто изабрани, бројни али не досадни, статистички

податци са којима Лењин оперише дају убедљиво и тешко оспориво поткрепљење изложеним објашњењима.

Живо и јасно писано, обухватајући свестрано материју коју испитује, ово дело је лако и интересантно за читање и поред свих многих и често испреплетаних утицаја који истовремено делују и отежавају једноставан приказ компликоване стварности. Ова књига, по свом историском значају, по улози коју је одиграла у даљем развитку и практичној примени научног социјализма, по својој убедљивости и оригиналности, претставља једно од основних дела марксизма-лењинизма, без чијег је познавања немогуће разумети било коју појаву данашњег економског и политичког збивања. Ради тога појава четвртог издања „Империјализма" у нашем преводу биће од огромне користи за нашу читалачку публику којој је упознавање са класичним делима марксизма-лењинизма било раније доста отежано.

Р. Увалић

НОВА ЈУГОСЛАВИЈА — часопис за политичка и друштвена питања. — Број 1—6 у редакцији „Борбе"; број 7—14 под уредништвом Милована Ђиласа. — 1944 година.

Народно-ослободилачка борба је била сурова и тешка. У сталном сукобу — нападу и одбрани — са тако многобројним противницима: Немцима, њиховим слугама и помагачима, борци и руководиоци наше народне војске бавили су се у првом реду ратним операцијама. Па ипак за све то време међу њима није престајао ни рад на књижевном, уметничком, па ни научном пољу. Многобројне приповетке, песме, поеме, позоришни комади, слике, цртежи, све то често од велике уметничке и књижевне вредности, доказ су и великог културно-просветног значаја и замаха народно-ослободилачког покрета. Часопис „Нова Југославија" исто тако је један значајан споменик културне делатности народно-олсободилачког покрета, а и споменик времена када је излазио. У њему има пуно чланака који могу корисно да послуже за разумевање нашег новог државног уређења и организације народне власти, тако да ћемо овде указати на њих.

Број 1, 1 март 1944. Тито: *Значај одлука АВНОЈ-а за даљи развој ослободилачке борбе и стварање федеративне државне заједнице.* — Одлуке другог заседања АВНОЈ-а спадају без сумње у највеће успехе које су народи Југославије постигли у току овог ослободилачког рата. Зато се констатује да оне значе читаву прекретницу у процесу ове ослободилачке борбе и постављање првих темеља за изградњу једне нове срећније Југославије, са праведнијим уређењем, које гарантује нашим напаћеним народима бољу и срећнију будућност, уређењем које почива на националној равноправности, братској слози и социјалној праведности. Те су одлуке израз тежњи свих наших народа. Оне су свуда поздрављене, јер су реалне и стварне, тако да у овом чланку маршал Тито говори о задацима који се постављају пред органе народне власти за пуно извршење ових одлука, задатцима који су данас скоро сви већ извршени, а што свакако може да послужи и као доказ реалности и оправданости њиховог постављања. При томе три би се ствари могле нарочито истаћи. Констатација да сви они који и даље буду служили окупатору неће имати права да се користе плодовима ове ослободилачке борбе. Затим констатација да ће се питање нашег унутрашњег уређења дефинитивно решавати после ослобођења земље од окупатора, али да исто тако већ сада стално треба радити на остварењу федеративног уређења. Најзад да ће све области са посебним особинама добити најширу аутономију, но да ће и о питању аутономије и о питању којој ће федеративној јединици бити припојене дотичне области решавати сам народ односно његови претставници. — Милован Ђилас: *Положај нашег ослободилачког покрета после Московске и Техеранске конференције.* — Уз констатацију да су закључци Московске и Техеранске конференције израз дубоких тежњи сва три савезничка народа, аутор налази да су они претстављали прелом у садањем рату, а да су се углавном односили на три чињенице:

безусловну капитулацију Немачке, право свакога народа да сам бира своје унутрашње уређење, и кажњавање ратних злочинаца. У светлости ових чињеница расматра се ондашња ситуација нашег ослободилачког покрета и констатује знатно побољшање његовог положаја. — Владислав Рибникар: *Карактер наше прве народне владе.* — Социолошко-психолошко објашњење стварања Националног комитета ослобођења Југославије као највишег извршног и наредбодавног органа народне власти, и објашњење правог значења НКОЈ-а као „привремене народне власти", којој су биле поверене временски ограничене дужности. — Д-р Владимир Бакарић: *Одлуке X заседања Врховног савјета СССР.* — Расматрања, са гледишта спољне и унутрашње политике СССР-а, одлука од 1 фебруара 1944 о признању права свакој савезној републици да оснује своју војску и да може ступити у непосредни контакт са другим државама.

Број 2, 15 март 1944. — *Избеглице пљачкају злато Народне банке.* — Излагање и објашњење поступака НКОЈ-а да би се сачувало злато и девизе које је југословенска Народна банка извезла у иностранство пре почетка рата у 1941 години. — Сретен Жујовић-Црни: *Питање Македоније кроз одлуке АВНОЈ-а.* — Аутор приказује питање Македоније као један део општег питања решења националног проблема у Југославији, те како је цело ово питање добило своје право решење кроз одлуке АВНОЈ-а, то је и тзв. македонско питање једанпут правилно решено. Зато се устаје против нове идеје о аутономији Македоније изван Југославије, као, у време почетка 1944, фашистичке замке.

Број 3, 1 априла 1944. Авдо Хумо: *Босна и Херцеговина у Демократској федеративној Југославији.* — Аутор износи историске, националне, етничке разлоге да Босна и Херцеговина чине федералну јединицу, са једнаким правима свих народа и група који живе у њима тако да би Босна и Херцеговина биле подједнако и српске и хрватске и муслиманске. — Станко Даниловић: *Монетарни проблем и златна подлога.* — Популаран чланак о монетарним проблемима.

Број 4—5, 20 април 1944. — Едвард Кардељ-Бевц: *Два пута малих народа југоисточне Европе.* — Код избора између два пута: пута оружаног отпора и пута капитулације и сарадње са фашистичким империјалистима, аутор излаже услове за доношење одлуке свакога народа, напомињући да ово није једно изоловано питање, већ питање које стоји у вези са општим политичким положајем у појединим земљама. Пледирајући за пут оружаног отпора као једино оправдан пут којим морају ићи народи југоисточне Европе, аутор излаже и неке од услова за постизање пуног успеха на овоме путу. — Раде Прибићевић: *Наша народно-ослободилачка борба и федеративно уређење.* — Кратка расматрања о решењу националног питања у Југославији, и посебно о положају Срба у Хрватској као федералној јединици. — Родољуб Чолаковић: *Словенски народ у борби за слободу.* — Историјат стварања Освободилне фронте и приказ учињенога са изношењем резултата на културно-научном пољу.

Број 6, 15 маја 1944. — Тито: *Борба народа поробљене Југославије.* — Исцрпан приказ развоја народно-ослободилачке борбе, са историјатом односа са Дражом Михаиловићем у току 1941. — Моша Пијаде: *Слободна Македонија у братској демократској заједници јужнословенских народа.* — Решење националног питања у Југославији као тековина народно-ослободилачке борбе. Положај Македоније за време Турака и после Балканских ратова, кад је Македонија била објект владе разних шовинистичких клика. Борба Македонаца за своје ослобођење и значај признања Македоније као федералне јединице кроз одлуке другог заседања АВНОЈ-а.

Број 7—10, јуни-јули 1944. Едвард Кардељ: *Пут нове Југославије.* — Расматрања о политичком положају народно-ослободилачког покрета, и то како о политичким условима његовог постанка тако и о условима његовог развоја и ширења. Све то како са становишта наше унутрашње ситуације тако и с обзиром на међународну политичку ситуацију. — Д-р Јосип Смодлака: *О разграничењу Југославије с Италијом.* — Полемички чланак са Гаетом Салвеминијем и грофом Карлом

Сфорцом, по питању присаједињења Истре и Приморске Словеније нашој држави. Врло документована расправа о разлозима наше тезе, са кратким прегледом догађаја који су се одиграли за време и непосредно после првог империјалистичког рата 1914—1918 године. — *Текст споразума између Националног комитета и владе д-ра Шубашића*, од 16 јуна 1944.

Број 11—12, август 1944. — *Декларација владе доктора Шубашића*, од 8 августа 1944. — *Декларација Председника Националног комитета маршала Јосипа Броза-Тита*, од 17 августа 1944. — Проф. А. Воскресенски: *Шта је УНРРА*. — Постанак, организација, задатак и начин пословања ове тако значајне установе свих савезничких народа.

Број 13—14, октобар 1944. — Д-р Иван Рибар: *Уставност и законитост старе и нове Југославије*. — Аутор говори о доношењу Видовданског устава и његовом карактеру, па затим о стању које настаје са 6 јануаром 1929. Доношење устава од 6 септембра 1931 и његово упоређење са прописима Видовданског устава, уз истицање све реакционарности октроисаног устава. Основни акти организације наше нове народне власти Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије и Националног комитета ослобођења Југославије, њихова садржина и стварни значај за остварење федерације. Основ важности свих ових аката налази се у сувереној вољи народа да на најбољи начин, сходно својим интересима, уреде своју државу. Имајући у виду све те одлуке и иначе положај наше државе у време писања овога чланка, аутор закључује да је Демократска федеративна Југославија са гледишта уставног права нова држава, а са гледишта међународног права стара држава, јер је АВНОЈ, као врховни орган народне воље, донео одуку да остаје на снази уговори и обавезе закључени одн. примљени према нашим великим савезницима, али да се неће признати они међународни уговори и обавезе које би у будуће у иностранству евентуално закључила избеглачка влада. — Борис Зихерл: *Три историска задатка и њихово остваривање*. — Та три историска задатка су, по аутору, остварити идеал југословенског ослобођења и уједињења, те ујединити смотно завађену браћу у заједничкој борби за слободу; извојевати отаџбини једно од најчасниних места у свету; створити материјалну основу слободе и благостања за све југословенске народе.

Д-р Борислав Т. Благојевић

ВЕЛИКА АНТИФАШИСТИЧКА НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКА СКУПШТИНА СРБИЈЕ. Београд, издање Просвета, стр. 301.

Ова лепо приређена и опремљена књига претставља један изванредно важан документат у савременој политичкој историји српског народа. Овај документат садржи у себи главне политичке извештаје, говоре и целокупан парламентарни рад првог народног претставништва ослобођене Србије у оквиру нове Демократске и федеративне Југославије.

Нешто више од 20 дана после ослобођења Београда, у времену од 9—12 новембра 1944. одржана је, после четворогодишњег фашистичког вршљања по Србији, ова велика народна скупштина борбених и победоносних претставника српског народа. Иако одржавана под условима рата, са непријатељем на неколико десетина километара од Београда, у земљи која се сва пушила од страховитог рушења и убилачког беса хитлеровских банди и домаћих издајника Недића, Драже и Љотића, ова прва слободна скупштина слободног српског народа показује у исто време један високи ниво парламентарне дебате и величанствени лик једног зрелог слободољубивог и борбеног народа. Будући историчар ће са дивљењем анализирати зрела политичка, привредна и државничка предавања која садрже извештаји о „раду главног народноослободилачког одбора Србије, и о раду претставника главног одбора Србије на другом заседању АВНОЈ-а", д-р Благоја Нешковића, о „политичком положају Србије и задацима велике Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије" од Александра Ранковића, о „изградњи и задацима народноослободилачке борбе у

Србији" од Петра Стамболића и, најзад, о „привреди и привредним задацима Србије" од Сретена Жујевића. У свим овим извештајима, као и у дискусији која је вођена поводом њих, добија се јасан утисак о томе да је мученичка и слободарска Србија нашла најзад свој прави и кроз читав век припремани пут кроз борбу и жртве нашег народа. Тај пут је пут братства и јединства са осталим народима Југославије, пут равноправног учествовања Србије као федералне јединице у оквиру Демократске и федеративне Југославије. Кад је српски народ проговорио кроз уста својих борбених и правих претставника, он је само жигосао противнародну и хегемонистичку политику реакционарних група доаприлске Југославије, него је изразио своју пуну и стваралачку вољу да живи само у братској и јединственој заједници свих наших народа: у федеративној Југославији. За ову велику тековину братства и јединства и истинске народне власти јуначки српски народ је дао значајан прилог у делима, крви и животима. Признање за стваралачки удео у цементирању братске и демократске државе учинили су на својој скупштини Србије претставници свих наших народа. Највеће признање је дошло од стране маршала Југославије Тита, који у својој поздравној речи јасно истиче "Србија је у овој нашој надљудској борби дала велике и крваве жртве. Њени синови, не само у Србији него на свим бојиштима Југославије давали су своју крв и своје животе за велику ствар, за слободу своје уже домовине Србије и шире домовине Југославије."

Огромаи историски значаі ове прве слободне скупштине Србије после ослобођења од фашистичке окупације лежи у томе што су на њој постављени основи за организацију врховне земаљске власти Србије и целокупне народне власти у српској федералној јединици. Србија је својом слободном и суверeном вољом ушла у југословенску федерацију, али је и поставила темеље за организацију народне власти. По својим политичким основама и свом организационом склопу од сеоских народно ослободилачких одбора до АСНОС-а, врховног државног органа Србије, српском народу се даје прилика да остварн владу над самим собом и да узме своју судбину у сопствене руке. Учествовање Србије у федеративној демократској заједници, изграђена истинске народне власти претстављаіу најкрупније тековине слободољубивог српског народа и прекретницу у његовој историји. Ова књига ће остати крупни документат српске историје и српске данашњице..

Ј. Ђ.

ЛИЦЕ СРБИЈЕ ДАНАС, Савремена питања, свеска I, издање Просвета, Београд, 1945, стр. 37.

Ова књижица садржи говоре и чланке, које су о Србији одржали и написали поједини главни политички руководиоци наших народа. Она почиње чувеним говором маршала Тита на великој Антифашистичкој народноослободилачкој скупштини Србије у новембру 1944 год. Речи које је изговорио маршал Тито су класичне по својој јасноћи и политичкој величини. Оне садрже најпозванију потврду удела слободарске и борбене Србије у изградњи наше демократске и федеративне Југославије. Сретен Жујевић у свом чланку „Лице Србије данас", осуђујући издајнички рад свих издајника Србије, које је прави народ проклео, наводи да се Србија „показала народно ослободилачка, борбена са својом народно ослободилачком војском, својим народно ослободилачким фронтом, пуна борбеног одушевљења и стваралачког рада". Синиша Станковић у своме чланку подвлачи да ће солидарност српског народа са осталим нашим народима увек бити стварна не само кроз заједничке борбе него и кроз узајамну помоћ оних народа који су најпре страдали од непријатељског пустошења. У чланку „Српски народ о одлукама другог заседања АВНОЈ"-а, М. С. подвлачи искрено одушевљење Србије због стварања федеративног демократског уређења. Раде Прибићевић истиче велики значај Срба ван Србије у ослободилачкој борби наших народа и њихову духовну и политичку повезаност

са борбеним народом Србије, који је покренуо велики устанак против зверског фашизма и старе реакције. Дирљиве су и упечатљиве речи којима Митра Митровић обележава „задатке Србије данас" и карактерише улогу Србије у данашњем периоду рата као „ратног логора" рата против окупатора за ослобођење целе Југославије. Ретко су кад речи добиле такав акценат националног достојанства и пркосне борбене југословенске солидарности као у прози овог претставника Србије. У њеним написима се даје резиме ове књиге: Србија не против других наших народа, него достојни и слободни члан братске и слободне заједнице народа Југославије. *Ј. Ђ.*

БЕЛЕШКЕ

ГРАЂАНСКИ БРАК У БУГАРСКОЈ

У органу Националног комитета Отечественог фронта, софиском дневном листу „Отечествени фронт", од 21 априла о. г. објављен је пун текст закона којим се у Бугарској уводи грађански брак. До сада је у Бугарској, као и код нас, брак, једна од најважнијих институција друштвеног живота, био регулисан углавном прописима црквеног праворед одредби грађанских законика ва. Брачни правилници православне цркве практично су спровођени у живот, јер је брак склапан у цркви, и растављан у црквеним судовима. Тако брачно право у Бугарској није било једнако за све бугарске грађане. Свака призната вероисповест примењивала је своје специјалне законске одредбе при уређењу брачних односа. Безвернци пак нису имали уопште законом одређена брачна правила. Њима је било остављено да бирају: формално приступање каквој вероисповести или пак живот у невенчаној брачној заједници — конкубинату. Нови бугарски закон о грађанском браку учинио је крај овим аномалијама. За све бугарске грађане у земљи и ван ње, грађански брак је од 3 маја о. г. једина правна и законита форма брака, ако је склопљен у форми прописаној овим законом. Ако супружници желе да обаве и религиозни обред венчања, могу то да учине у цркви, али свештеници имају права да приступе обреду венчања тек пошто им супружници покажу препис акта о венчању од надлежних грађанских власти.

Услови ступања у брак остају исти као и пре доношења овог закона. У брак не може да ступи мушкарац који није навршио 18 година и жена која није навршила 17 година. И брачне сметње су исте као и у досадашњим законским прописима: лица везана једним законитим браком не могу ступити у други. Забрањено је ступање у брак рођацима по правој линији без ограничења, а у побочној линији до четвртог степена, макар да је сродство било и ванбрачно. Начин склапања брака је достојанствен и озбиљан. Члан 11 овог закона утврђујући прописе о склапању брака каже да се оно има вршити пред надлежним државним властима, одн. у општини у присуству претседника и два сведока. Претседник општине издаје венчаницу, коју потписују супружници и брачни сведоци. Општинске власти врше јавну публикацију закљученог брака. Приликом склапања брака као последица равноправности жене у данашњој Бугарској, дужна је жена да изјави, да ли у браку жели носити своје родитељско презиме, или мужевљево, или једно и друго заједно.

Нови закон, за разлику од досадашњих конфесионалних прописа, допушта развод брака по узајамном споразуму. Он предвиђа да приликом развода сваки супруг има права на половину оног дела што је стекао други супруг за време трајања брака. Приликом развода закон налаже суду да у случају развода супружника са децом, суд има искључиво водити рачуна о интересима деце без обзира чијом је кривицом дошло до развода брака. У случају развода суд решава коме ће припасти право родитељске власти над децом и одређује мере које сматра умесним о употреби родитељске власти над децом и личног односа између деце и родитеља.

Овим законом учињен је крај досадашњој подели на закониту и не-

закониту децу. Чланом 26 алинеја трећа на радикалан али и правичан начин, решен је овај социјални проблем од првостепене важности. Сва ванбрачна деца, чије је порекло установљено, имају у свим односима својства законите деце.

Општински судови су надлежни за склапање и развод брака, у рејонима у којима супружници живе. Нови закон, овим одредбама о разводу, показује озбиљност те одлуке, јер је одредио да је претседник суда дужан да супружнике лично позове на суд ради измирења, и тек по овом поступку суд узима предмет у разматрање.

Овај закон ступа на снагу 15 дана после обнародовања у службеном листу Бугарске. Основи за развод предвиђени овим законом важе и за брачове склопљене пре његовог ступања на снагу. Стога су црквени судови дужни да по обнародовању овог закона у службеним новинама упуте надлежним обласним судовима у року од 15 дана све брачне спорове. Закон ништи све друге законе који су важили о браку.

Закон је израдила стручна комисија Министарства правде и пројекат овог закона пре његове дефинитивне редакције био је упућен Синоду бугарске православне цркве који је ставио извесне своје примедбе, а које је влада у дефинитивној редакцији овога закона усвојила.

Тако је коначно у Бугарској заведен грађански брак.

Миодраг Јевремовић

„СЛУЖБЕНИ ЛИСТ ДЕМОКРАТСКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ". — 1 фебруара т. г. почео је да излази „Службени лист демократске федеративне Југославије" на српском, хрватском, словеначком и македонском језику. До 11 маја т. г. на српском језику је изишао 31 број овог листа. У досадашњим бројевима донете су све историске декларације и одлуке Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије почевши од његовог другог заседања у Јајцу 29 новембра 1943 г., затим одлуке Националног комитета ослобођења Југославије, и, по образовању Привремене народне владе Југославије, закони, уредбе и остала акта савезних државних власти Југославије. Ове одлуке, закони и уредбе претстављају темељ нове Југославије и садрже у себи њену основну правну структуру. У њима су конкретно, правничким језиком а у облику правних установа, изражене основне тековине народноослободилачке борбе. Као такве, оне су основ сваког рада на праву сваког нашег правника, било да се тај рад односи на уставно, државно, грађанско право или на коју било другу грану права. Иако је време у чијем току су ове одлуке донете било релативно кратко и испуњено вршењем основног задатка — ослобођења земље, ипак су те одлуке и доста бројне и, што је важније, пуне садржаја, тако да оне већ сад претстављају једну релативно потпуну и заокружену целину која омогућује правнику да се сигурно креће у области нашег новог права. На сваком правнику лежи задатак да редовно прати употпуњавање нашег новог права, у ком циљу ће му „Службени лист" бити неопходан и користан извор познавања.

„СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК СРБИЈЕ". — Свака од шест наших федералних јединица, будући да има своју засебну организацију државне власти, оличену у законодавном телу и народној влади, има и надлежност за доношење својих одвојених правних прописа, устава, закона, уредби итд., који важе на њеној територији. Према томе, треба да има и свој службени лист, у коме ће се ти прописи објављивати. Тако и Србија издаје од 24 фебруара т. г. свој „Службени гласник Србије", од којег је до 21 априла т. г. изишло 10 бројева. У до сада изишлим бројевима објављени су сви правни прописи донети од надлежних власти Србије који претстављају темељ државне и правне организације федеративне Југославије. Прво је објављена историског значаја „Декларација Велике антифашистичке народноослободилачке скупштине Србије" од 12 новембра 1944 г. са осталим одлукама које је та Скупштина донела, одлукама које с гледишта уставног права претстављају привремени устав Србије. Затим сеређају све даље одлуке о организацији и све пуније изграђивању федералне јединице Србије, све до закона о народној влади Србије, којим је, у државно-правном организовању Србије, учињен један од најкрупнијих потеза.

Поједине федералне јединице Југославије имају веома широку надлежност. Потпуно у духу начела самоодређења и самоопределења, начела проглашених за једну од идеја — водиља народноослободилачке борбе, Србија у највећој мери организује својим самосталним правним прописима своју федералну јединицу и руководи целим животом народа. Стога су правни прописи објављени у њеном „Службеном гласнику" од велике важности за упознавање позитивног права у Србији, а „Службени гласник" неопходан приручник правницима Србије.

„СЛУЖБЕНИ ЛИСТ ВОЈВОДИНЕ", број I, Нови Сад, 1 мај 1945. — Војводина је аутономна област, која ће се, према изјави њених овлашћених претставника, налазити у саставу федералне јединице Србије.

Оваква аутономна област има један врло широки ступањ самосталности, који иде и до надлежности за доношење законских прописа. Отуда је сасвим разумљиво да је потребан и један службени лист за такву аутономну област, који би објављивао све односне правне прописе те области, и био извор за познавање њеног права. Главни народноослободилачки одбор Војводине, који врши највишу власт у аутономној области Војводине, приступио је зато издавању свог службеног листа под називом: „Службени лист Војводине". Први број овог службеног листа врло је обиман, и садржи читав низ прописа о организацији и надлежности органа народне власти на територији аутономне области: Главног народноослободилачког одбора Војводине, окружних, среских и месних народноослободилачких одбора, као и одредбе о установљењу Привредног савета, Управе народних добара, Привредне банке Војводине итд. Занимљиво је да су донети и правилници за организацију и пословање скоро свих одељења ГНООВ-е, која одговарају министарствима у федералним јединицама, и ти су правилници врло детаљни и потпуни, тако да ће пословање по њима ићи лако и складно. Поред тога, у оквиру делатности појединих одељења и као резултати те делатности, донети су многобројни, исто тако врло детаљни и врло савесно рађени прописи о најразноврснијим гранама управе и регулисању друштвеног, привредног, културног, правосудног и осталих сектора живота Војводине.

Из садржине листа и обиља правних прописа у њему види се да је народна власт озбиљно, савесно и стручно радила на организацији аутономне области Војводине и да је у томе постигла видне резултате. Правницима нарочито пада у очи и причињава велико задовољство чињеница да се и у оквиру једне аутономне области израдило толико обиље правних прописа, и то тако прецизно, детаљно, стручно, да у погледу законодавно-правне технике ти прописи стоје на највећој висини. За сваког правника, па и за надлежне законодавне власти федералних јединица, од великог је интереса и користи упознавање садржине овог листа.

ПРАВНИЧКЕ УСМЕНЕ НОВИНЕ, у редакцији ЈНОФ-а и синдикалне подружнице Правног факултета, основане су са задатком да бар донекле испуне празнину која се осећала због тога што није излазио ни један правни часопис. Да су оне тај задатак испуниле са потпуним успехом, доказује одјек који је њихова појава изазвала у јавности и све већи број слушалаца. До сада су објављена три броја са овим садржајем: др. Јован Ђорђевић, Основни смисао федерације; Петар Стамболић, Демократизам наше народне власти; Живко Јовановић, О Врховном суду Д. Ф. Ј.; Родољуб Чолаковић, Зашто је Босна и Херцеговина самостална федерална јединица; Драгослав Јанковић, О народним судовима; др. Бранислав Недељковић, Федерација, централизација и децентрализација; др. Душан Недељковић, Ратни злочинци народни издајници и народни непријатељи; Ђура Нинчић, О Кримској конференцији; др. Радивој Увалић, Државна интервенција и приватна иницијатива у обнови земље; Војислав Лукић, Совјетска адвокатура; др. Милан Бартош, Рад реакције у југословенским заробљеничким логорима у Немачкој и Италији; др. Дарко Чернеј, О будућој организацији мира; Драгомир Стојчевић, Црквени или грађански брак; др. Јоже Вилфан, О јавном тужиоштву; др. Александар Јовановић, Утицај наше новчане реформе на привреду; и др. Леон Гершковић, Народни судови и

народне власти у борби против шпекулације.

Но излажењем „Архива за правне и друштвене науке" и „Правне мисли" — која ће, вероватно, ускоро опет почети да излази — Усмене новине нису изгубиле свој raison d'être. Пре свега, оне се објављују у краћим размацима времена — сваких 15 дана — те су зато у могућности да иду потпуно у корак са догађајима. Затим, дају могућност да се третирају и питања чија је актуелност временски и територијално ограничена. Најзад, оне су жива реч и као такве лакше и приступачније него штампани часописи. Са овим преимућствима, оне ће бити увек корисна допуна и помоћач штампаним правним часописима при третирању проблема који се постављају нашим народним властима при изградњи великог дела — новог правног, економског и политичког поретка у нашој земљи.

„ПРОСВЕТНИ ПРЕГЛЕД". — Министарство просвете Србије почело је да издаје, у облику новина, часопис под горњим именом, који ће излазити двапут месечно. Часопис треба да послужи тешњој вези између просветних радника — практичара и теоретичара, који ће преко њега један другом саопштавати своја искуства и тако се узајамно поучавати и усавршавати. Својим новинским обликом и лаким и приступачним начином излагања у чланцима који треба да буду релативно кратки и сажети, — часопис треба да буде доступан и лако схватљив и најситнијем просветном раднику и у најзабаченијем месту Србије, и да и њему смогући да прати своју струку, будући да је иначе таквом раднику недоступна друга просветно-педагошка књижевност. Такав часопис је несумњиво потребан и од његовог излажења треба очекивати велику корист.

У првом броју се нарочито истичу чланци министра просвете Србије, Митре Митровић, Др. К. Грубачића, и један превод из совјетске педагошке књижевности.

„МЛАДА БОСНА", студија Веселина Маслеше, издање „Културе", Београд, 1945 г. стр. 193. — „Култура" је учинила велику услугу нашем научном свету издавши у лепом издању ову значајну социолошку студију Веселина Маслеше, једне од племенитих жртава наше народноослободилачке борбе. Читајући ово дело, човек само још више зажали за великим губитком који за нашу младу социолошку науку претставља смрт Веселина Маслеше. У идућем броју донећемо опширан приказ ове студије, а сад на њу само скрећемо пажњу нашим читаоцима.

„СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ", студија Веселина Маслеше, издање „Културе", Београд, 1945, стр. 101. — Истовремено с „Младом Босном" изишла је и студија о Светозару Марковићу, коју ћемо такође приказати у идућем броју.

Издање наставника Правног факултета
Одговорни уредник
Д-р ЈОВАН ЂОРЂЕВИЋ
в. д. декана Правног факултета

Штампарија Савеза радника и намешт. граф. индустрије, Београд

ANALI Pravnali.rs

АРХИВ ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ЈУЛИ – АВГУСТ — СЕПТЕМБАР 1945

ГОДИНА XXXII, КЊИГА I НОВОГ (ПРЕЋЕГ) КОЛА (КЊ. LX ЦЕЛОКУПНОГ ИЗДАЊА) БРОЈ 3—4—5

УСТАВОТВОРНА СКУПШТИНА И НОВИ ИЗБОРНИ СИСТЕМ

Једна од највећих тековина ослободилачког рата, који су против фашизма победоносно извојевали наши народи заједно са нашим великим савезницима, јесте начело самоопредељења. Начело самоопредељења значи не само слободну одлуку народа у којој ће држави живети него и слободан избор народа по питању форме државе и унутрашњег државног уређења. Ово право је потврђено у више махова у великим међународним текстовима уједињених нација од Атланске повеље до одлука Кримске конференције. Народноослободилачки покрет је стајао од почетка доследно на начелима самоопредељења свих народа и наших народа. У историским одлукама другог заседања АВНОЈ-а истакнуто је да ће после рата наши народи имати да донесу своју суверену одлуку у погледу на коначно уређење нове Југославије.

Закон о Уставотворној скупштини[1]) пружа организациону форму за остварење овог начела. Уставотворна скупштина, као врховно претставничко тело народног суверенитета и државног јединства, је позвана да донесе Устав нове Југославије. Поред овог главног задатка, Уставотворна скупштина ће имати да изгласа органске законе, који стоје у вези са Уставом и да потврди или не потврди све одлуке и законе које је до сазивања Уставотворне скупштине донело Антифашистичко веће народног ослобођења Југославије, Привремена народна скупштина демократске федеративне Југославије и њихова Претседништва. Решавање по овим пословима је дошло у исто време као израз суверене улоге Уставотворне скупштине и испуњење препорука које су упућене нашој држави у одлукама Кримске конференције.

Закон о Уставотворној скупштини предвиђа да ће се изабрати један нарочити орган суверености наших народа,

ANALI PFBL

[1]) Закон о Уставотворној скупштини („Службени лист дем. федеративне Југославије", бр. 63, г. I, 24 август 1945 г.)

једно врховно свенародно претставништво, које ће одлучити о форми и организацији наше државе у блиској будућности. Неоспорна и неоспорива је традиција демократије да одлуку о новој организацији државе, која прекида са праксом и апаратом старе државне организације, донесе једно ново, за тај посао нарочито изабрано, суверено народно претставништво. Традиција уставотворне скупштине је почела од Француске револуције и она је дело демократске народне револуције.

Да је једно суверено народно преставништво, са рангом и квалитетом уставотворне скупштине успостављено за доношење нашег новог Устава, то је дело борбе и политичких победа наших народа. Закон који је одредио да ће наш нови Устав бити расправљан и изгласан у Уставотворној скупштини, новом и врховном народном претставништву Југославије, то је доказ о пуној победи демократије у нашој земљи и о конкретном остваривању великог начела слободног опредељивања народа.

I

Уставотворна скупштина носи неколико основних карактеристика које показују њену структуру и њен општи политички и правни значај.

1. — **Дводомост.** Уставотворна скупштина је састављена из два дома: из Савезне скупштине и Скупштине народа. Дводомост наше Уставотворне скупштине је неминовна последица националног састава и федеративног уређења наше државе. Све федерације у свету су имале и имају дводоми систем у организацији врховног органа савезне власти. У федерацијама први дом претставља јединство народа и политичку целину државе и отуда се посланици бирају по једној утврђеној норми у целој држави без обзира на границе федералних јединица. Други дом је представник интереса и равноправности савезних делова и отуда се његови посланици бирају од стране грађана федералних јединица, односно од стране грађана других аутономних јединица и то једнаки број на сваку јединицу. Тако у СССР-у Савезни совјет бира совјетски народ као целина и то по једног посланика на 300.000 становника, док Совјет народности је изабран по савезним републикама, аутономним републикама, аутономним областима и националним окрузима. Свака од ових јединица совјетске федерације бира један исти број посланика без обзира на њену величину и бројни састав. У Сједињеним државама Америке цео амерички народ бира своје претставнике у Дом претставника, док у други дом, Сенат, свака америчка државица шаље по два претставника. У Швајцарској, Народни савет се састоји од посланика које бира цео народ без обзира на кантоналну поделу, док је Државни савет, други дом швајцарске федерације, састављен од посланика које именује сваки кантон по двојицу а

сваки полукантон по једног. Док је Немачка имала своју врсту федеративног уређења, као царевина 1871 до 1918 године и као вајмарска република од 1920 до 1933 године њено врховно претставничко тело састављено је било из два дома. Рајхстаг је претстављао немачки народ као целину преко изабраних посланика и то по једног на сваких 60.000 бирача. Други дом, Царевински савет (доцније Савет Рајха), био је састављен од претставника сваке земље. И друге су федерације у свету, као на пр. Аустралија, Канада, Мексико Јужна Африка усвојиле дводоми систем за организацију савезног народног претставништва.

Наш Закон о Уставотворној скупштини предвиђа први дом који бирају сви држављани Југославије, који уживају бирачко право, и то по једног посланика на сваких 40.000 становника у целој држави. Други дом, Скупштину народа, бирају сви држављани Југославије који уживају бирачко право и то по федералним јединицама и аутономним областима. Свака од ових јединица, без обзира на њену величину и бројну снагу, бира исти број посланика и то тако, да свака федерална јединица бира по 25 посланика, аутономна покрајина Војводина 15, а аутономна област Косово-Метохија 10 посланика. Први дом је израз јединства наших народа и Југославије као државне целине. Други дом изражава слику нашег федеративног уређења. Према томе, усвајање дводомог система за Уставотворну скупштину се оправдава код нас из два основна узрока. Прво, што све федерације у свету по самој логици федеративног уређења су заводиле и данас имају дводоми систем. Дводоми систем је политички закон федеративне структуре државе. Друго, конкретна национална структура наше државе намеће дводоми систем, односно могућност за посланике појединих наших народа да учествују као равноправни претставници у коначном формирању народне воље доношењем савезних закона. Пуна политичка, културна и правна равноправност наших народа, без обзира на њихову величину и бројни састав, налази своју организациону потврду у Скупштини народа. Скупштина народа је не само персонификација политичке равноправности и братства наших народа, него и стварна гаранција да већи народи код нас неће мајоризирати мале народе, како би могло да буде — теоретски речено — кад би постојао само један дом у који народи бирају своје претставнике по једној истој норми.

Закон о Уставотворној скупштини усваја дводоми систем за доношење Устава из основних узрока због којих је дводомост неизбежна последица федеративног уређења државе са многонационалним унутрашњим саставом. Правно говорећи, тиме се не прејудицирају одлуке Уставотворне скупштине о будућем унутрашњем уређењу државе и о организацији врховног претставничког тела Југославије.

Али објективни узроци који изазивају потребу дводомог уређења савезног народног претставништва у федерацији за обичну законодавну делатност, у толико су пре оправдани, чак императивни, кад се ради о доношењу основног закона, устава, једне федеративне државе. Нема акта важнијег значаја од устава у коме треба приликом његовог изгласавања избећи могућност мајоризирања мањих од стране већих и потврдити велику тековину наше демократске борбе — пуну политичку, културну и правну равноправност наших народа по федералним јединицама и аутономним јединицама. Сви устави федерација, ако су дозвољавале историске околности када су доношени, изгласавани су кроз дводомо уређени врховни савезни државни орган. Тако је Стаљински устав од 1936 године изгласан од оба дома Врховног совјета. Тако је и у другим великим федерацијама света. Амандмани којима је мењан стари амерички устав од 1787 године пролазили су кроз оба дома америчког Конгреса. Чињеница да је, услед историске околности и релативно примитивнијег нивоа у техници уставне изградње, први амерички Устав донет само од 50 делегата америчких државица, ни најмање није противна општем правилу да уставотворна скупштина, која доноси основни закон за уређење једне федеративне државе, треба да буде заснована на дводомом принципу. Јер, и амерички Устав, да би био пуноважан, морао је бити ратификован појединачно по свима америчким државицама.

2. — **Дводоми систем и уговор народа.** Дводоми систем у нашој Уставотворној скупштини је изазван објективним околностима национално сложене државе са федеративним уређењем. Овај дводоми систем нема никакве везе са традиционалним дводомим системом по коме поред једне народне скупштине, изабране општим правом гласа целог народа, постоји и сенат, конзервативни дом, изабран на основу ограниченог права гласа од стране извесних класа или привилегованих група. У грађанским државама, без обзира да ли су централистички или федералистички уређене, дводоми систем је по правилу израз историског компромиса између аристократских и конзервативних снага са једне стране и демократских снага са друге. Од енглеског Дома лордова па до бившег Сената старе Југославије, дводоми систем је био тако замишљен, да горњи дом или сенат буде противтежа доњем дому, да спречава смелије и напредније одлуке народне скупштине и да одржи друштвени и политички континуитет у интересу преосталих феудалаца, побуржоазиране аристократије или поаристокраћене буржоазије, монархије или других привилегисаних група. Дводоми систем наше Уставотворне скупштине је заснован на другим основама. Он у првом реду има да осигура неизбежни и стварни друштвени и политички развој нове Југославије,

ANALI PFB | anali.rs

остварен кроз равноправно и слободно диференцирање наших народа у једном новом државном јединству. Али то није све.

Дводома уставотворна скупштина је последица извесних конвенција и споразума супер-уставне врсте који су и правно потврђени. Ове су конвенције и договори изражени, као што је рекао друг Кардељ, кроз „уговор наших народа"[2]) о заједничкој држави на основи равноправности и јединства. То је уговор о добровољном и слободном савезу наших народа у једну јединствену државу, која има у исто време да одржи и обезбеди њихову националну, политичку, економску и културну особеност, развој и равноправност. Овај уговор има и своју правну подлогу. Он је прокламован у историским одлукама *Другог заседања Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије* у Јајцу 29—30 новембра 1943 и потврђен споразумом *Тито-Шубашић* који има међународноправну потврду наших савезника. Ово су уговори који имају супер-уставни значај. Њих познаје уставна теорија највећих народа. У Енглеској су лични уговори под називом уставних конвенција од увек сматрани као саставни део Устава.

Даље, ако испитамо уставну историју видећемо одсудну и велику улогу ових супер-уставних аката на уставни живот и развој народа.

Заиста сви су највећи и најнапреднији устави света произишли из великих супер-уставних декларација, које су у ствари споразуми и уговори народа. Ове су декларације објављивале народима који су их прокламовали, или свету, нова начела о уређењу друштвених заједница, јер су изражавале нов однос снага у друштву и извесне нове и битно другачије тековине које су народи кроз борбу и демократске револуције извојевали. Француски устав од 1791, па и сви републикански и демократски устави Француске, били су и отелотворење Декларације права човека и грађана од 1789. Називајући је екстра-уставним актом, француски правни филозоф Ориу је ову Декларацију уносио у састав важећег Устава.

Устав америчке федерације од 1787 није ништа друго него неизбежна правна формулација великих принципа слободе, независности и равноправности, објављених у чувеном Акту независности од 1776. Најзад, устави СССР, и онај од 1923 и овај од 1936, су на разним степенима развоја социјалистичке државе, наставак и највиши израз величанствених начела равноправности народа, социјализма и совјетске власти, прокламованих у Декларацији права искоришћаваних народа и маса коју су писали Лењин и Стаљин 1917.

3. — **Равноправност домова.** Дводоми систем наше Уставотворне скупштине је нарочитог типа.

[2]) Едвард Кардељ, Говор у Привременој народној скупштини, „Борба", 24. август 1945.

У историји и пракси ретко је случај да су оба дома равноправна. Обично један од домова добија превагу над другим и дводоми систем претвара се у компликовани једнодоми систем. Оставимо по страни дводоме системе у простим, унитарним државама. Овде је по правилу други дом или сенат именован, наследан или изабран по једном ужем и нарочито „квалификованом" изборном систему и као такав нема политичког ауторитета уколико је први дом, народна скупштина, истинско народно претставништво. Али, и у федерацијама, углавном, дводоми систем није постављен и није успео да се одржи као систем пуноправних органа народног претставништва. У Канади је Сенат именован од стране владе и његов политички углед и законодавна надлежност су слабији од Народне скупштине. У Сједињеним америчким државама, у којима Сенат има поред законодавне и један део управне и извршне функције, јер он ратификује међународне уговоре и даје своју сагласност за постављање највиших државних функционера, и по правима и по угледу други дом је важнији и јачи. Најтипичнији пример неравноправности права појединих федералних јединица у другом дому и неравноправности самих домова представљала је Немачка царевинска федерација од 1871 — 1918. У Царевинском савету Пруска и Баварска су уживале нарочите привилегије у претставништву и нарочита права у овом другом дому (iura singularia).

Наш Закон предвиђа пуну равноправност и једнаку надлежност оба дома. Устав и закон постају пуноважни само када су изгласани у оба дома. Оба дома имају подједнако право како уставне тако и законске иницијативе. Сваки дом има право да први подноси предлоге Устава и закона и законских и уставних одредаба, као што има и право да предлаже измене и допуне уставних и законских предлога.

Ова равноправност се огледа и у самосталном заседању и раду домова. По правилу сваки од домова Уставотворне скупштине расправља и доноси своје одлуке о Уставу и законима одвојено у својим седницама. Сваки дом бира и њиме руководи посебно претседништво. Закон предвиђа само извесне случајеве кад Уставотворна скупштина заседава заједнички. Ти случајеви су ови: кад се буде, после расправљања и изгласавања у домовима, прокламовао Устав и кад се бира Претствништво Уставотворне скупштине као и у случају кад 50 посланика, услед извесних крупних и важних питања, то затраже. Заједничким седницама Уставотворне скупштине руководи Претседништво Уставотворне скупштине. Претседништво је важан орган у систему рада Уставотворне скупштине. Оно би вршило права врховног органа савезне државне власти у случају ако би Уставотворна скупштина прекинула свој рад. Исто тако

Претседништво ће обављати законодавне послове после доношење Устава док не буду организовани нови врховни органи савезне државне власти према будућем Уставу.

Оба дома Уставотворне скупштине сами одређују процедуру свога рада својим посебним пословницима. Али док се не изврши верификација мандата изабраних посланика и не изабере претседништво домова, Закон о уставотворној скупштини је предвидео поступак да се све ове претходне радње обаве на брз и јасан начин, чувајући при томе пуну сувереност Уставотворне скупштине. Посланици оба дома су изабрани од народа и према томе уживају подједнако имунитетска права. Они не могу бити ухапшени и не може се против њих покренути судски поступак, и то од момента кад су добили уверење од изборних комисија да су изабрани, без одобрења дома коме припадају.

Најзад равноправност и независност домова је потврђена и у начину по коме се решавају несугласице међу њима. Несагласност између домова настаје ако се дом од кога је потекао уставни или законски предлог не слаже са изменама и допунама које је учинио други дом. У том случају цео се предмет предаје једном изабраном комитету оба дома, тзв. Координационом одбору. Овај је одбор састављен у подједнаком броју од чланова координационих одбора оба дома. Ако овај заједнички координациони одбор не постигне сагласност, или ако један од домова не прими његово решење, цео предмет се поново враћа домовима. Они сад други и последњи пут расправљају спорни предмет у циљу да постигну сагласност. У случају да се и овог пута сагласност не постигне, неспоразум се сматра нерешеним. Иста Уставотворна скупштина је тиме завршила свој рад, односно показује се да није у стању да настави рад. Отуда се она има распустити и одмах се истим указом о њеном распуштању расписују избори за нову Уставотворну скупштину.

Доследан у поштовању пуне равноправности домова и суверености Уставотворне скупштине, Закон не предвиђа нити више право једног дома нити неко друго и више уставно тело које би имало надлежност да решава ове сукобе. Сукобе међу домовима може решити или сама Уставотворна скупштина сагласно и равноправно у оба дома, или једини и главни суверен наше државе: народ.

4. — **Сувереност Уставотворне скупштине.** Да ли је увођење дводомог система за нашу Уставотворну скупштину противно суверености те скупштине и да ли у ма ком виду крњи њену сувереност? Не, никако. На првом месту, са чисто фодмалне тачке гледишта, Уставотворна скупштина није ограничена у својим сувереним правима. Она, према Закону о Уставотворној скупштини, не само што је израз народног суверенитета, него је овлашћена да донесе Устав

и све органске законе без икакве формалне директиве или позивања на некакве раније обавезе. Она се у оба своја дома сама конституише и утврђује поступак свог рада (пословник). Нико од ње није ни виши ни јачи. Ни једној другој власти она не полаже заклетву осим народу. Крњу је суверености имала, односно абдицирала је на суверености, Уставотворна скупштина 1920 кад је пре расправљања о уставу пристала да положи заклетву — краљу. Али није само то. Уставотворна скупштина има право, у складу са одлукама Кримске конференције, да ратификује све до њеног сазива донете законодавне акте. Према томе, формално узевши, нема никаквих ограничења у њеном праву да не одобри све законе, па и Закон о Уставотворној скупштини који успоставља дводоми систем и да донесе други закон о устројству нове и друкчије Уставотворне скупштине. Могло би се рећи, да формално узев, Уставотворна скупштина може одлучити, као што се то каже за енглески парламент, све само не може да претвори човека у жену. На основу Закона, Уставотворна скупштина има права да укине и донесе „све", као и енглески парламент, који је једна стална уставотворна скупштина, јер може обичним законодавним поступком да укида важеће уставне прописе и да доноси нове. — То је, наравно, потпуно тачно са теоријске и формалне тачке гледишта, јер је формално право да укине и донесе све осигурано: формална суверености је у пуном смислу успостављена. Али, иако је скоро читав век располагао тешком артиљеријом формалне суверености која може све, енглески парламенат је врло умерено употребљавао снагу њене убојне ватре. Јачина и снага убојне артиљериске ватре енглеског парламента је увек била и остала условљена и одређена реалним односима друштвених и партијских снага и политичким развојем заједнице. То конкретно значи, да енглески парламент, односно свако суверено тело, иако формално може све, може у ствари онолико колико може, т. ј. колико му дозвољавају односи друштвених снага и објективна политичка условљеност. Услед тога, енглески парламент не само да није могао да претвори човека у жену, него није хтео нити могао да суштаствено измени стару Енглеску и претвори је у нову државу. То, mutatis mutandis вреди и вредело је за сваку уставотворну скупштину, па се примењује и на нашу. Она, иако суверена, не само да неће моћи да претвори човека у жену, него објективно неће моћи и хтети да суштаствено измени нову Југославију и да је претвори у стару.

ANALI PFB | anali.rs

То нас доводи да испитамо прави смисао појма суверености. Као сви појмови, тако се и суверености може разумети само ако се испита научно, историјско — материјалистички. Уставотворна скупштина која ће решавати о новом Уставу Југославије, није никакво тело издвојено од

наше стварности, претставништво некаквих ванземаљских бића одвојених у простору и времену. Наша Уставотворна скупштина, као свака уставотворна скупштина, као Уставотворна скупштина 1791 у Француској, као Филаделфиска скупштина у Америци 1787, као Трећи конгрес Совјета 1918, није и не може бити ништа друго него претставничко тело народа у коме су се десиле дубоке и снажне промене у стварним односима друштвених снага, политичкој констелацији, у државном руководству и у односу народа према својој судбини.

Да би наша Уставотворна скупштина била истински суверена, она треба да је изабрана слободно и да заступа стварне интересе и тежње основних народних маса, маса које су извојевале независност и јединство Југославије, на основи равноправности и братства наших народа, маса које су изабрале први пут слободно и несметано своје демократско руководство, маса које су зграбиле за увек узде своје судбине и будућности у своје руке. Суверености оваквог народног претставништва значи само право да одлучује о будућем уређењу своје земље слободно и несметано, односно у смислу историјски насталог стварног односа друштвених и политичких снага и тековина које је извојевао народ мењајући постојећи однос снага.

Суверености је само један облик слободе. А слобода није ништа апсолутно, дано за увек и неизмењиво. Слобода, као што је рекао Хегел, јесте бити оно што јеси. То, примењено на суверености, значи: право и могућност уставотворног органа да кроз устав отелотвори вољу народа, нађену стварно и слободно у конкретној историској стварности и констелацији друштвених сила, као што је у народној песми Краљевић Марко нашао свој прави лик у дубини бистрог бунара. То значи конкретно, у питању наше будуће Уставотворне скупштине, њено право може бити слободно и несметано, она је суверена у мери у којој има снагу да у Устав пренесе равноправност и слободу наших народа, учешће народних маса у апарату државне власти и јединствену и добровољну државну заједницу у форми демократске и федеративне државе. Свако ограничење ове њене снаге представљало би спутавање њене слободе, значило би удар на њену суверености. Према томе, дводоми систем је технички апарат који олакшава да Уставотворна скупштина буде слободна, односно да Устав буде објективан израз савременог историског и националног развоја Југослвије. Он не само да не ограничава него потврђује и осигурава у конкретним условима наше стварности право Уставотворне скупштине да донесе суверено одлуке о коначном уређењу државе. Дводоми систем није само израз наше федерације, добровољне заједнице равноправних народа, него и правно сретство стварне суверености Уставотворне скупштине.

II

Организација избора у демократији има крупан и важан значај. Од правилности ове организације зависи у многоме какав ће однос бити између реалне слике народних расположења и тежњи и образоване слике претставничког тела. Отуда су уставно право и уставна пракса напредних народа тежили да нађу такве изборне системе који ће обезбедити да у највећој могућој мери претставничко тело одговара стварном стању, расположењу и односима снала у бирачком телу.

Бирачки систем нове Југославије организују: Закон о бирачким списковима[3]) а нарочито Закон о избору народних посланика за Уставотворну скупштину,[4]) који се појављују за нашу земљу као изванредно значајни политички и законодавни акти. Ради се у првом реду о бирачком систему за одбир истинских и правних претставника наших народа, који ће имати да донесу крупне и значајне одлуке по даљи живот и развој наше државе. Затим, то су закони које су деценијама тражили наши народи и за које су водили велике борбе пре овога рата а нарочито у великом народно-ослободилачком покрету за време фашистичке окупације Југославије. Осим релативно демократског и либералног Закона о избору посланика за Уставотворну скупштину 1920 године, ми нисмо познавали један изборни ред који би био заснован на тежњи да омогући народу да изабере своје истинске преставнике. Сви изборни системи старе Југославије, почевши од онога који је донет на основу одредаба Видовданског устава па до шестојануарског изборног реда од 1931 год., су били израз и дело партијских комбинација и рачуна. Оставимо на страну начин на који су ови изборни системи извођени, начин који је само показивао слику партијско-полицијског режима старе Југославије. Он је сувише познат. Партијски функционери, који уз помоћ централног државног апарата и државне касе врше притисак и корупцију у бирачком телу. Срески начелници и жандарми, који одређују „слободу грађана", а по потреби и пресипање куглица и фалсификовање бирачких спискова.

Задржимо се само на правно-политичкој основи старих изборних закона. Сви ови изборни закони су били неминовно крњи и тенденциозни, јер су имали у виду само владајуће политичке странке, помирени с „Обзнаном", која је искључивала комунистичку партију и друге напредне покрете из учешћа у политичком животу земље. Сама правна техника, на основу које су ови изборни закони били орга-

[3]) Закон о бирачким списковима са коментаром. У редакцији Министарства за Конституанту, изд. „Службени лист", стр. 38, Београд 1945.

[4]) Закон о избору народних посланика за Уставотворну скупштину (Савезну скупштину и Скупштину народа), „Службени лист" број 63, 24. август 1945 г.

ANALI PFB | anali.rs

низовани, била је израз партијске и политичке тактике монархије и владајуће политичке странке. То је била једна обична срачуната изборна аритметика, која је имала да осигура или победу једне партијске комбинације, пре 6 јануара 1931 године, или увођење извесних људи који су имали да одобравају профашистичку политику старог југословенског вођства, од 1929 до 1941 године.

Услед свега овог, наше ново изборно законодавство је са великим интересовањем очекивано и примљено у нашем народу . Јер оно има велики значај на путу организовања народних маса и приближавања народа органима власти, у првом реду, тако пресудном и значајном савезном органу и свенародном телу као што је Уставотворна скупштина.

У организацији избора за народне посланике за Уставотворну скупштину, који доносе наши нови изборни закони издвајају се неколико основних питања, чија решења дају карактеристику новом изборном систему. То су нарочито питања: активног и пасивног бирачког права, изборних јединица, начина кандидовања, метода додељивања мандата, изборног поступка и начина гласања. Сва су ова питања постављена и решена у Закону о избору народних посланика за Уставотворну скупштину, осим активног бирачког права.

1. — **Активно и пасивно бирачко право.** Активно бирачко право, односно право бирати народне посланике код нас је предвиђено Законом о бирачким списковима. Његова је главна карактеристика да је, у најширем смислу, опште. Општост активног бирачког права је код нас проширена на један истински демократски начин, уводећи у бирачко тело сваког грађанина без обзира на националност, расу, веру и социјални положај, без обзира на пол, под условом само да је навршио 18 година живота. За војнике Југословенске армије као и за борце народноослободилачке војске и партизанских одреда ни ова граница старости није потребна. Увођењем жена, омладине и војске у бирачко тело, број оних који ће бирати народне претставнике је више него два пута већи од бирачких колегијума старе Југославије. Општост бирачког права је доведена до своје крајње логичне и демократске границе. Демократизам овога закона се огледа и у томе што он искључује из бирачког права оне малобројне групе наших грађана које су саме себе искључиле из народа, стављајући се добровољно и свесно на страну окупатора и квислинга и помажући их активно. (чл. 4 Закона о бирачким списковима).[5])

ANALI PFB | anali.rs

[5]) Члан 4 гласи:

„Немају бирачко право:

1) сви министри, који су учествовали у владама од 6 јануара 1929 год. до 5 фебруара 1939 год.

Да би се спречиле произвољности у тумачењу и самовоља у састављању бирачких спискова, Закон је пружио две врсте гарантије. Формулација групе појединаца који не уживају бирачко право је, уколико је то највише могуће у праву, одређена и прецизна. Друго, само састављање бирачких спискова је двостепено. Поред месних одбора, који сачињавају бирачки списак, контролу, испитивање и исправљање, а затим потврђивање спискова врши једно претставничко судско тело — среска (градска) комисија. Треће, не само грађани, који сматрају да су непосредно погођени у својим на закону заснованим правима, него сви други бирачи и политичке и друштвене организације, који су само посредно заинтересовани, имају право и могућност да се жале на решење комисија среским народним судовима. То значи да питање да ли ће извесни појединци бити лишени на основу Закона свог бирачког права, одлучује, после две управне инстанце, треће, независно судско тело.

Али има и нешто више. Закон предвиђа још и један „вентил сигурности". Према изреченој одредби Закона (чл. 4, став последњи, реченица прва) уживаће активно бирачко право сва она лица из чл. 4 т. 2—6, ако је извесно да су она учествовала у војним формацијама и организацијама окупатора и квислинга под принудом или само формално

Од тога се изузимају они који су се одликовали својим радом у борби против окупатора;

2) сви припадници војних формација окупатора и њихових домаћих сарадника, који су се трајно и активно борили против Народноослободилачке војске Југославије, односно против Југословенске армије, или армија савезника Југославије;

3) чланови „Културбунда", италијанских фашистичких организација и чланови њихових породица, уколико не могу доказати да су радили у корист антифашистичке и народноослободилачке борбе;

4) лица која су била активни функционери и истакнути чланови у усташким, четничким, недићевским, љотићевским организацијама, белој и плавој гарди као и другим сличним квислиншким организацијама и групама у земљи или иностранству, које су сарађивале са непријатељима и њиховим помагачима, као и појединци, који су се обележили таквим радом;

5) лица која су била у политичко-полицијској служби окупатора и квислинга;

6) лица која су добровољно својом иницијативом и у циљу помагања непријатеља стављала на расположење војна и привредна средства за окупаторе и њихове помагаче;

7) лица која су судском пресудом осуђена на губитак националне части односно политичких или појединих грађанских права за време док тај губитак траје;

8) лица под старатељством.

Горње одредбе од 2—6 неће се примењивати на она лица за која се докаже да је њихово учествовање у поменутим организацијама или војним формацијама било принудно или само привидно, у циљу наношења штете окупаторима и њиховим помагачима, као и на она лица која су приступила народноослободилачкој борби или су је делом помагала. Земаљске владе у споразуму са савезном владом одређују које организације, установе и групе потпадају под тач. 2—4 овог члана."

са доказаном намером да се нанесе штета непријатељу. Исто тако неће бити лишени бирачког права и појединци из поменутих група ако су приступили на време народноослободилачкој борби или су је делом помагали.[6])

Начелно говорећи, суштина демократије лежи у њеној чистоти и отпорној и борбеној снази. И заиста, ако посматрамо борбу за демократију у европским земљама које су се ослободиле од фашистичке окупације, видећемо јасно да се барометар њихове демократске снаге и демократске воље види у мери у којој кажњавају и искључују из јавног живота отворене непријатеље народа, помагаче фашизма и домаће сараднике на уништењу националне слободе и независности државе. Само слободан народ односно народ који није подвргнут утицајима профашистичких остатака у земљи и иностранству, у стању је да своје демократске тековине брани и да отклони фашистичке и профашистичке руке са народних права. Према томе, позитивно, проширивањем нашег бирачког тела и негативно, уклањањем из реда гласача извесних недостојних појединаца, Закон о бирачким списковима је дело и оружје демократије.

Закон о избору народних посланика за Уставотворну скупштину изједначује потпуно право бити изабран за народног посланика са активним бирачким правом. Суштина је демократског бирачког права изједначење година старости за уживање целокупног бирачког права и активног и пасивног. У Совјетском Савезу и активно и пасивно право уживају грађани у 18 година, а у Енглеској и Француској у 21 години. У извесним земљама године старости за пасивно бирачко право су повишене према граници старости за активно право, као што је случај у Сједињеним америчким државама, где грађани бирају са пуном 21 годином, а могу бити бирани са пуних 25 година. У бившој Југославији било је потребно 30 година за пасивно право, а за активно бирачко право тражено је било пунолетство у 21 години. У другим земљама, као што је Француска по Уставу од 1875 и бивша Југославија, пасивно бирачко право за други дом или Сенат је још више повишавано. Сенатор се бира тек кад је испунио 40 год. По новом бугарском изборном закону од маја 1945 год. грађани бирају кад су стари 19 год., а могу се бирати кад су испунили 23 год. По нашем новом изборном систему грађани су изједначени у погледу своје старости како кад бирају тако и кад су бирани. У исто време не постоји никаква разлика у добу старости за пуно изборно право (активно и пасивно) грађана у изборима за Савезну скупштину и Скупштину народа. Одрасли грађани, жене, омладинци, официри, подофицири и војници бирају

[6]) Закон о бирачким списковима са коментаром. У редакцији Министарства за Конституанту, стр. 10—11, Београд, 1945 године

и могу бити изабрани у врховно претставничко тело — Уставотворну скупштину. Ово подвлачи победу демократије у нашој земљи, односно позитивно политичко укопчавање народних маса у активни политички живот нове државе.

2. — **Изборне јединице.** Питање изборних јединица је битан састојак сваког изборног система. У првом реду од састава и типа изборних јединица зависи демократски и реални карактер избора. Од тога да ли су изборне јединице истог састава (истог или приближно истог броја становништва) или не, зависи вредност гласова бирача и додељених мандата. Историја изборног права познаје изборне јединице различитог састава и типа, којим се тежило повлашћивање једне популације према другој. У Енглеској и Француској су познате велике борбе напредних странака у парламенту у циљу измене бирачких јединица, које су реакционарни режими тако образовали да се постигне превага политички назадних крајева над напреднијим, богатијих квартова над радничким, заосталих руралних насеља над градским становништвом. У другим земљама за сваке изборе се обично кроје нове изборне јединице и изборни закони као свој главни део садрже поделу земље на одређене изборне јединице. Ова „изборна геометрија" је често предмет погађања и изборних рачуна владајућих странака.

Наш Закон ову „изборну геометрију" решава позитивно у корист чистог аритметичког рачуна. Полазећи од тога да је сваки гласач једнак, он поставља правило да су и мандати исте вредности. Према законској норми за Савезну скупштину се бира један посланик на сваких 40.000 становника, узимајући за основу попис становништва из 1931 године. Како усвајањем исте норме за сваког посланика тако и њеним заснивањем на попису од 1931 године, наша нова изборна геометрија је реална и правична. Нико не може спорити да би било неправично заснивати изборну геометрију на данашњој статистици, јер би то доводило до слабљења оних крајева који су дали највише жртава и губитака у рату.

Примењујући ову јединствену норму, наш Закон одређује административни срез као основну изборну јединицу за изборе за Савезну скупштину. То је оправдано, — јер у већини административни срезови у нашој држави имају око 40.000 становника. У случају да има изузетака, било да су административни срезови по свом становништву далеко изнад или испод норме, односно ако број посланика који се бирају у одређеном округу буде већи односно мањи од броја административних срезова, приступа се деоби великих срезова и спајању мањих у нове изборне јединице. Мали градови, који по броју свог становништва немају услова да бирају једног посланика, спајају се у један изборни срез са суседним административним срезом. Они већи, према број-

ности становништва, у складу са нормом од 40.000, деле се на више изборних срезова. Према томе, наша изборна геометрија не само да не ствара изборне јединице разне вредности и састава, него стварањем нових изборних јединица тежи да исправи све неједнакости и неправде у постојећој и традиционалној административној подели наше државе. У другом реду, питање изборних јединица се односи на њихову величину и врсту. То, конкретно, значи: да ли ће бити мале и уске изборне јединице у којима ће се бирати један посланик, или ће бити веће и шире јединице у којима ће се бирати више посланика, по правилу на основу изборних листа. Затим, што се тиче врсте ових јединица, да ли ће се усвојити комбиновани систем ужих са ширим изборним јединицама. У погледу величине изборне јединице и броја посланика које она бира постоје углавном два изборна типа: тип малих и тип великих јединица. Од демократија Енглеска и Сједињене Америчке Државе су чврсто остале привржене првом типу. Изборне јединице су ту уске. Изборни срезови бирају само по једног посланика. Исти принцип је прихваћен и у изборном систему Совјетског Савеза по коме је цела држава подељена на изборне јединице које бирају по једног посланика. У Француској је такође до 1941 године постојао срез (арондисман), као основна и једина изборна јединица, ма да је у току историје Треће републике долазило до покушаја са већим јединицама.

После прошлог светског рата, са повећањем улоге партија на изборима, са завођењем строге партијске дисциплине, као и услед потребе за народним претставништвом у коме ће политичке снаге бити сразмерно претстављене, усвојиле су многе земље у Европи тип ширих изборних јединица са системом мањих или већих листа. У већим изборним јединицама се постављају листе са већим бројем кандидата, и по тим листама се избори врше. Била је тенденција да се ове листе по изборним окрузима групишу у државне или националне листе, које показују да цела земља у ствари претставља једну јединствену изборну јединицу. Овакав систем нарочито је дошао до изражаја у изборном праву на основу Вајмарског устава и изборном реду Чехословачке републике.

Наш Закон претставља комбинацију оба типа изборних јединица. Код нас се избори за Савезну скупштину врше по изборним срезовима у окрузима, на основу окружних листа, и у последњем степену се цела држава јавља као једна јединствена изборна јединица. Изборни окрузи се увек поклапају са административним окрузима, и само у случају да округ као територијално-административна јединица не постоји, створиће се нови изборни окрузи спајањем изборних срезова. Многољудне престонице наших федералних јединица (Београд, Загреб, Скопље, Љубљана и Сарајево) чине за-

себне изборне округе. Колико ће који округ бирати посланика одредиће се распоредом од укупног броја посланика који се има бирати у једној федералној јединици или области и то на основу норме да се на сваких 40.000 становника има бирати по један посланик.

Што се тиче избора за Скупштину народа изборне јединице су исте врсте: широке. Оне се поклапају са територијом сваке федералне јединице. Свака федерална јединица Југославије, без обзира на величину своје територије и бројност свога становништва, претставља једну јединицу у којој се на основу листа бира један исти, одређени број посланика. У Србији изузетно, услед њеног нарочитог националног састава и тиме услед њене специфичне административне поделе и на аутономну покрајину и аутономну област, постоје још две изборне јединице: Војводина и Косово-Метохија.

Питања величине и врсте изборних јединица тесно је везано за два основна проблема сваког бирачког система: за начин кандидовања и за метод додељивања мандата кандидатима.

3. — **Начин кандидовања.** Питање начина кандидовања је доста различито решено у појединим демократским државама. Уствари и по изборном систему и по пракси кандидовање се врши преко одређених политичких организација и група и уз извесне услове.

Кад се говори о начину кандидовања морају се имати у виду два главна момента: а) ко врши кандидовање и под којим условима и б) да ли је кандидовање појединачно или групно.

У Енглеској кандидата који ужива бирачко право предлажу странке односно срески комитет или два бирача под условом да предлог потпишу још 8 грађана. Поред тога, сваки кандидат мора да положи и новчану кауцију која је знатна — 150 фунти. У случају да буде изабран или да достигне извесни одређени проценат гласова та му се кауција враћа, иначе пропада и одлази у државну касу. У Сједињеним Америчким државама кандидовање врши партија и то оних кандидата који су изабрани од стране нарочитих партиских колегија. У Норвешкој кандидата предлажу 50 бирача или се може предложити потписом партиске организације односног изборног округа. У СССР-у кандидата истичу „друштвене организације и удружења радног народа; комунистичке партијске организације, синдикати, кооперативе, омладинске организације и културна друштва“ (чл. 141 Устава). Кандидатуре су праћене одређеним бројем предлагача (5—20).

Што се тиче другог момента у начину кандидовања може се као правило рећи ово: Појединачни начин кандидовања се примењује у оним изборним системима у којима су из-

борне јединице уске (среске). Тако у Енглеској и Француској свака странка односно грађани могу предложити само једног кандидата и у свакој изборној јединици само се један кандидат може изабрати за посланика. У Совјетском Савезу је исто тако појединачна кандидатура. За систем појединачних кандидата се наводи у прилог то, што је прост и једноставан, што брзо доводи до једне јасне већине и тиме до једног способног парламента за несметан и ефикасан законодавни рад. У последње време се са правом и то истиче да је ово неопходан демократски систем, јер он једини омогућава одговорност посланика пред бирачима и правилно остваривање *права опозива* посланика од стране бирача. Као слаба страна овог система се наводи то, да он помаже већинске странке и да не урачунава пале гласове за мањинске странке, које у ствари могу бити велике странке. Тако се, теориски говорећи, може десити, на пр. у Енглеској да једна странка која у 620 срезова има само за један мање од гласова палих за другу странку изгуби све мандате: то значи да странка са 620 гласова већине у целој земљи може да добије све посланике.

Али, преимућства појединачне кандидације су до данас увек преовлађивала и овај систем се упорно одржава у демократијама. Истина, осим уколико друштвена структура искључује постојање више странака као што је у СССР-у, у многим демократијама систем појединачне кандидације се спаја са системом групне кандидације.

Групно кандидовање се врши на основу тзв. изборних листа. Оне могу бити „слободне", „затворене" („блокиране") и „везане". Листе су „слободне" ако нису укључене у неку још већу и општу („земаљску" или „државну") листу или ако се кандидати на њој бирају за целу ширу јединицу без икакве уже месне везаности. У последњем случају слободна листа је увек и „затворена" („блокирана"), јер се додељивање мандата врши унапред утврђеним редом којим су поређани кандидати на листи. „Везана" листа је кад је укључена у вишу, општу листу или кад су кандидати на њој везани за одређене ниже изборне јединице у којима се одлучује њихов избор.

Као добра страна система листа се наводи да оне пружају могућности да се све политичке групе једног народа пропорционално изразе на изборима и да буду претстављене сразмерно својој снази у парламенту. Затим, истиче се да листе, нарочито кад су „затворене" олакшавају мобилисање грађана не око личности него око програма и политичких идеологија. У слабе стране система листа долази све оно чега су оне лишене, јер је то само преимућство система појединачне кандидатуре, као на пр.: лакше познавање кан-

АРХИВ СРБИЈЕ Архив

дидата и боља контрола народа над њиховим радом, могућност вршења опозива.

По нашем систему кандидатуру за избор народних посланика за оба дома Уставотворне скупштине подносе грађани који имају бирачко право. То је потпуно у складу са нашим бирачким правом и његовом демократском основом. Не могу предлагати кандидате односно вршити кандидацију грађани који не уживају бирачко право. За само предлагање кандидата Закон поставља извесне услове. Ови услови разликују се по томе да ли се кандидовање врши по окружним односно савезним листама за Савезну скупштину или по земаљским листама за Скупштину народа. Окружну изборну листу предлажу својим потписима 150 грађана од којих најмање по 20 треба да буду из две трећине изборних срезова тог округа. За савезну листу разликује се пријављивање и потврђивање листе. Савезну листу пријављују својим потписима 100 бирача из целе државе. За потврђивање савезне листе не траже се никакви други услови осим да је састављена из потврђених окружних листа из најмање половине изборних округа у држави. Кандидовање за избор посланика за Скупштину народа врши се по земаљским листама за федералне јединице и обласним листама за аутономну покрајину Војводину и аутономну Косовско-метохијску област. Услов за постављање кандидације по земаљској односно обласној листи јесте да је она потписана од по 10 бирача у две трећине срезова у најмање половини изборних округа једне федералне јединице, односно Војводине и Косовско-метохијске области.

Захтевање извесних услова за предлагање кандидатуре је усвојено у свим изборним системима демократије. Друштвени и политички живот модерне државе је сувише сложен, а поступак избора народних претставника сувише одговоран, да би се цео изборни систем оставио без извесних гарантија. Ови услови имају за циљ да спрече неозбиљне кандидатуре за избор посланика. Узмимо, на пр., окружну листу. Просечно наши окрузи имају 250.000 становника, од којих ће вероватно бити 150.000 бирача. Услов од 150 потписника за кандидовање једне окружне листе на којој ће бити просечно 5—7 кандидата не претставља ништа друго него један услов за правилну организацију и озбиљност избора и не чини никакве тешкоће за широко учешће грађана као кандидата. Кад се томе дода да је по нашем Закону могуће везивање посебних среских кандидата на једну постојећу окружну листу и да сваких 50 бирача могу да предложе кандидата, онда се јасно види колико су широке слободе и стварне могућности новим Законом пружене за учествовање на изборима свим грађанима, који имају и најмању подлогу у народу. Посматрајмо сад кандидовање за избор посланика у Скупштину народа. Кад се има у виду да

ANALI PFB | anali.rs

се на свакој земаљској листи врши кандидовање за 25 посланика, онда и у највећој нашој федералној јединици тај број распоређен на једног кандидата износи минималну цифру. Ако узмемо да у највећој нашој федералној јединици половина округа износи 8 округа, а да просечно у сваком округу има по 7 срезова, онда би се по нашој норми тражило само 400 потписника за целу кандидатску листу од 25 посланика, што конкретно значи да се за једног кандидата за избор посланика за Скупштину народа тражи потпис 15 бирача.

Кандидовање за Савезну скупштину се врши у основи по комбинованом систему окружне листе са појединачним среским кандидатима. Овим се системом тежи да се искористе сва преимућства појединачне среске кандидатуре и да се уједно искористе све погодности окружне листе. Окружна листа је основна техничка полуга за извођење избора за Савезну скупштину. Она је „везана" листа, јер претставља у ствари само скуп појединачних среских кандидата. Основна кандидација је појединачна, среска, али не самостална него у оквиру окружне листе. И посебне појединачне кандидатуре за један срез, које закон предвиђа, укључују се у једну окружну листу као „везане" за ту листу. Улога окружне листе у нашем систему јесте да технички омогући примену начела сразмерног претставништва, односно да обезбеди да свака листа добије сразмерно мандата колико је добила гласова у целом округу.

Окружне листе могу бити самосталне или у саставу једне шире и опште, тзв. савезне листе.

Савезна листа не претставља ништа друго него скуп свих окружних листа у целој држави или најмање у половини свих округа у држави. Она је обично техничко средство и унета је у наш нови изборни систем са циљем да се на њој срачунају сви гласови које су постигле све њене окружне листе. Ово се срачунавање врши из разлога да би група грађана која је поставила савезну листу, добила оволико мандата колико јој припада сразмерно укупном броју гласова, постигнутим у свима окрузима, ако тај број мандата није већ постигла на основу резултата у срезовима и на основу окружних листа у њеном саставу. Према томе, она има за задатак да примени у другој и крајњој инстанци сразмерно претставништво у циљу вршења коначне корректуре у корист мањих и слабијих листа и задовољења изборне правде.

Злонамерност из незнања и незнање из злонамерности могу бити наклоњени да изједначе привидно сличну, тзв. „земаљску листу", из изборне праксе старе Југославије (од 1931 до 1941 године) са савезном листом нашег новог изборног система. Али, просто упоређење показује суштаствену разлику међу њима. Главна обележја старе, земаљске

листе су била ова: а) кандидовање се могло вршити само на основу једне једине изборне листе; б) листа је морала имати бар једног кандидата у свима срезовима; в) сваки срески кандидат је морао поднети 60 потписа из среза; г) ако је добила само релативну већину гласова у земљи, аутоматски је добила 2/3 од укупног броја мандата; и д) ако је иста листа постигла апсолутну већину гласова учествовала је при деоби преостале 1/3 мандата. Главне карактеристике нове, савезне листе су ове: а) кандидовање се врши и на основу самосталних окружних листа и окружних листа у склопу савезне, што значи да она није ни једина ни обавезна изборна листа; б) савезна листа се може састојати и само од половине окружних листа у држави; в) никакви услови се за њен састав не траже осим да обухвати одређен број потврђених окружних листа; г) не претставља никакву повластицу, осим што омогућује накнадно добијање мандата листама које нису већ задовољене и то сразмерно њиховој укупној бројној снази; д) по правилу иде у прилог мањим и слабијим листама.

Ако из ових чињеница изведемо закључак, он јасно показује, да се ове две листе квалитативно разликују: по суштини, циљу, последицама, и по општем значају. Земаљска листа шестојануарског и јерезовачког режима је суштина старог изборног права, а нова савезна листа је само једно од техничких средстава новог изборног права. Без земаљске листе стари изборни систем губи своју кичму, без савезне листе нови систем би остао само без друге допунске коректуре у корист мањих листа. Циљ прве листе је да онемогући или отежа постављање опозиционих кандидатура, циљ је друге да примени једну меру изборне правде у корист свих листа. Прва је средство изборног монопола у корист једне странке, друга је средство пропорционалности у корист оних странака које нису у претходном поступку претвориле у вредност све добијене гласове. Последица је земаљске листе да су добијали мандате кандидати који су постигли десетак гласова а губили они који су добили десетак хиљада гласова. По свом значају, прва листа је пример изборног неморала, а друга је доказ изборног морала. Прва тежи да уништи мале и све друге листе, осим једне, већинске, односно режимске, друга жели да задовољи све листе а поготово мање. Прва је слика профашистичког плебисцитарног „система", који искључује скаку изборност. Друга је у сличном облику примењивана у демократијама и претставља савремену тековину изборног права. Према томе, изједначавање ова два опречна система има исту вредност као и позната изједначавања грчке (вулгарисове) демократије и праве демократије, старог (фашистичког) тоталитаризма и тобоже „новог тоталитаризма" (демократија народних маса).

ANALI PFB | anali.rs

Кандидовање за Скупштину народа се врши само на основу листа и то на основу слободних и затворених листа. У свакој федералној јединици постоје земаљске листе као једно техничко средство кандидовања. Кандидовање на овим листама се врши за земљу као целину а кандидати су забележени утврђеним редом по коме ће се и додељивати мандати. Изузетно у Србији поред земаљске листе, постоје и две обласне листе, једна за подручје аутономне покрајине Војводине а друга за аутономну Косовско-метохијску област. И ове обласне листе су слободне и затворене, само имају мањи број кандидата од земаљске; уместо 25, прва има 15 а друга 10 кандидата. Ове листе су неизбежно изборно техничко средство које има за циљ да се на изборима осигура начело равноправности народа и национално претставништво. А без националне равноправности и националног претставништва не може се замислити Скупштина народа.

4. — **Метод додељивања мандата.** У погледу метода додељивања мандата постоје два основна принципа: већински принцип и принцип сразмерног претставништва. По већинском принципу за посланика бива проглашен у једној изборној јединици онај кандидат односно она листа, који добије већину. У малим изборним јединицама са појединачном кандидатуром овај начин је природан и једино могућ. Питање је само да ли ће се тражити релативна или апсолутна већина. У Енглеској, Сједињеним Државама и у Совјетском Савезу довољна је релативна већина; кандидат који је добио у једној изборној јединици више гласова од свих осталих појединачно сматра се изабраним. У Француској Треће републике важило је начело апсолутне већине; потребно је да кандидат добије половину више један од свих палих гласова да би био проглашен за посланика. Како се ово није увек догађало и не може се увек догодити, то се при овом систему неопходно мора приступити другом гласању у оним јединицама у којима на првом гласању ни један кандидат није постигао апсолутну већину. У француском изборном праву ово друго гласање се назива балотажа. Приликом другог гласања у недостатку апсолутне довољна је релативна већина.

Већински принцип подела мандата, мада непоколебан у највећим земљама света упркос критикама, био је после првог светског рата замењен у многим земљама Европе, упоредо са увођењем система листа у већим изборним јединицама, начелом сразмерног претставништва. Сразмерно претставништво је било усвојено под утицајем ширења напредних политичких покрета у другој половини XIX века и у првој половини XX века, који су, гушени већинским системом, у сразмерном претставништву видели средство да

извојују улазак у народна претставништва и остваре изборну правичност.

По сразмерном принципу свака листа треба да добије број посланика сразмерно броју добијених гласова. Сразмерни принцип је неизбежно везан за изборне листе постављене у оквиру широких изборних јединица. Постоје три основна рачунска средства помоћу којих се изражава најтачније пропорционалност при додељивању мандата листама: количник, Д' Онтов систем и заједнички делитељ. У предратној Европи типични системи сразмерног претставништва били су остварени нарочито у Немачкој, Чехословачкој и Холандији.

Метод додељивања мандата по нашем Закону претставља комбинацију већинског принципа и принципа сразмерног претставништва, систем који је и одлучио усвајање окружне листе са појединачном среском кандидатуром. Конкретно, Закон одређује три фазе за додељивање мандата изабраним посланицима. У првој фази додељивање мандата се врши на основу резултата које су листе постигле у основној изборној јединици, у срезу. Сматра се изабраним срески кандидат на оној окружној листи која је добила релативну већину у том срезу. Ако је ова листа имала више среских кандидата, мандат се додељује ономе који је међу кандидатима те листе добио релативно највећи број гласова. Према томе, у првој фази примењен је већински принцип, са којим се у већини демократија и завршава поступак додељивања мандата. У нашем новом изборном праву овај се поступак не завршава применом већинског принципа у срезовима. Постоје још две фазе. У другој фази додељивање мандата се врши на основу окружних листа за све оне листе које нису добиле према изборном резултату у срезовима онолико посланика колико им припада по окружном количнику . Окружни количник се утврђује на тај начин што се целокупан број гласова палих по свим кандидатским листама у једном округу дели се бројем посланика који се бира за тај округ. Делећи овим количником укупан број гласова сваке листе, утврђује се колико би она добила мандата по овом пропорционалном основу. Допунски мандати који се добијају кад се од броја мандата који би једној листи припали по окружном количнику одузму мандати који су тој листи припали на основу расподеле мандата по постигнутом резултату у срезовима додељују се оним кандидатима са те листе који су постигли највећи број гласова а нису већ изабрани у срезу. Овде долази до изражаја пуни принцип сразмерног претставништва, који исправља аритметичке неправде већинског принципа и омогућује правичну расподелу мандата по свима листама. У овој фази сразмерно претставништво долази да помогне мање политичке групе и да омогући сразмерну расподелу мандата према укупном односу гласова

које су листе постигле у једном округу. У трећој фази додељују се мандати на основу савезне листе. На првом месту, носилац савезне листе се оглашује изабраним ако је његова листа добила у целој држави најмање 200.000 гласова. Затим се утврђује укупни број гласова палих по свим кандидатским листама у држави, како савезним тако и окружним. Добивени збир се дели са бројем посланика који се бирају у целој држави за Савезну скупштину и тиме се утврђује савезни количник. Савезним количником се дели број гласова палих за сваку поједину савезну листу. Ако се у овом поступку утврди да постоји разлика између броја посланика које би једна савезна листа добила на основу савезног количника и броја који је она постигла на основу додељивања мандата у срезовима и по окружној листи, постигнута разлика претставља вишак мандата који припада тој савезној листи. Ови допунски мандати се додељују оним среским кандидатима са окружних листа у саставу савезне листе који су постигли највећи број гласова а нису већ изабрани у срезовима односно по окружној листи.

И у овој фази је примењено начело сразмерног претставништва у циљу да се обезбеди равномерна и правична расподела мандата свим савезним листама и то овог пута на основу целокупне бројне снаге гласова које су постигле у држави. Као и у другој фази, тако и у овој, додељивање мандата по сразмерном претставништву иде у прилог мањим политичким групама.

У погледу начина додељивања мандата за избор посланика за Скупштину народа по самој природи ствари је усвојен чист принцип сразмерног претставништва. Избори за овај дом Уставотворне скупштине се врше по земаљским односно обласним листама за онолики број посланика који се бирају у тим изборним јединицама. Сам начин додељивања мандата се врши по Д'Онтовом систему, који је најчистији облик сразмерног претставништва. Број гласова палих за сваку листу дели се са 1, 2, 3 итд. и најзад са бројем који одговара броју посланика који се бира у федералној јединици односно области. Од бројева добијених оваквим дељењем узима се онолико највећих колико се у федералној јединици односно области бира посланика. Додељивање се врши појединим кандидатским листама редом који су кандидати на листи поређани. Први мандат припада носиоцу листе, који је уједно и првопоређани. Једну интересантну новину овде претстављају случајеви кад се једној земаљској листи припоје једна или више других листа; оне могу бити потпуне, са свима потребним кандидатима, или непотпуне са једним бројем кандидата. Ове листе на изборима учествују самостално, односно бирачи гласају за једну од њих, али се при утврђивању изборних резултата појављују као целина у односу на друге самосталне листе. То

значи да укупан број гласова, који је пао за једну земаљску листу, претставља збир свих гласова који су пали за ту земаљску листу и њој припојене листе. Међутим колико ће стварно мандата добити свака од ових међусобно повезаних листа одређује се сразмерно њиховој бројној снази и то опет применом Д'Онтовог принципа.

Д'Онтов принцип као мерило за расподелу мандата је неизбежан у нашем систему избора за Скупштину народа, јер се на основу њега у исто време обезбеђује сразмерно претставништво, а додељивање мандата се обавља без икаквих остатака.

Према томе, метод којим се по нашем Закону додељују мандати изабраним посланицима је логично и доследно изведен комбинован систем већинског и пропорционалног начела. Овај систем је неизбежна последица различитог типа изборних јединица и начела кандидовања по везаним и слободним изборним листама.

5. — **Изборни поступак.** Осим ових основних установа нашега изборног система, постоји још један низ других установа и средстава који имају за циљ да обезбеде пуну демократичност избора и правилност вршења свих изборних радњи.

На првом месту, само руковођење изборима закон је ставио у надлежност изборним комисијама, државним органима потпуно независним од органа државне управе и месне државне власти. Ове комисије су изабране или предложене од претставничких тела народа и имају пуну самосталност у свом раду. Њихов је задатак техничка припрема и спровођење избора и исправљање свих грешака, као и поништење неправилних одлука нижих изборних комисија од стране виших комисија. Комисије, најзад, утврђују и проглашују изборне резултате и издају уверења изабраним посланицима. Упоредо са овим, Закон предвиђа право жалбе лицима која се сматрају повређеним у својим правима и то у погледу на сваку изборну радњу и на сваки акт обављен на изборима. Коначно решење по свим важнијим питањима и споровима у току изборног поступка дато је у надлежност врховним земаљским судовима и врховном савезном суду. Затим, у свим главним фазама изборног поступка, као и за време гласања и при утврђивању резултата гласања, дата је могућност претставницима кандидатских листа да могу контролисати ток гласања, пребројавање и доношење одлука од важности за исход избора. На овај начин се обезбеђује правилан ток гласања и осигуравају гарантије за спречавање неправилности при пребројавању гласова и утврђивању резултата. Установа претставника листа је позната у свим демократијама и она је доследно усвојена у нашем Закону.

Установа која претставља новину у смислу демократском нашег изборног поступка јесте излагање кандидатских

листа пред бирачима пре него што се листе дефинитивно потврде. Окружне и земаљске (обласне) изборне комисије су дужне да јавно изложе окружне и земаљске (обласне) изборне листе са свима кандидатима на њима пре него што прију њиховом потврђивању. Грађани имају право да изнесу своје мишљење и примедбе на предложене кандидате у вези са њиховим способностима да уживају бирачко право. Са друге стране, кандидати против којих су учињени приговори имају право да дају своје одговоре и евентуално обеснаже те приговоре. Овим јавним излагањем кандидатских листа наш Закон обезбеђује широку контролу народних маса у састављању кандидације за изборе. Слична установа постоји у Совјетском Савезу и новом бугарском изборном закону од 1945 године.

У низу других средстава и права за правилно и објективно спровођење изборног поступка у циљу обезбеђења пуне слободе избора, карактеристичне су још и ове. Најпре, право сваког бирача да гласа за кога кандидата жели и његово право да ником и никаквој власти о томе није обавезан да одговара и полаже рачун. То је потврда слободе бирачког опредељења. У периоду на десет дана пре дана кад ће се избори вршити и на пет дана после избора бирачи не могу бити позивани да врше обавезе и дужности које су законима и наредбама власти биле одређене пре овог рока или у том року.

Исто тако у овом периоду кандидати, заменици и претставници листа не могу бити лишени слободе, без обзира да ли је раније или у том времену против њих поведена судска истрага, осим случаја затицања на делу злочина. Ово је доказ права на интегритет бирачке личности грађана; то је једна врста бирачког habeas corpus-a. Закон предвиђа и право предизборне агитације и јавног истицања потврђених листа. Уједно, ставља у дужност властима да обезбеде најдоцније 48 часова пре избора место у близини биралишта на коме ће се кандидатске листе и изборне пароле објавити. Осим тога, Закон осигурава да ће све кандидатске листе бити отштампане о државном трошку и изложене бирачима. Најзад, покушај и извршење дела ускраћивања сваке од ових изборних повластица и права Закон је снабдео посебном санкцијом у својим казненим одредбама и то против сваког појединца и сваког органа власти.

Све су ове установе и права нашег Закона тековине савременог демократског изборног поступка. Њих је законодавац створио да би прокламована начела слободног изборног права могла да се остваре у пракси, конкретно и доследно. Овај демократски и објективни изборни поступак је само потврда и техничко средство демократске и напредне суштине целог изборног система.

6. — **Начин гласања.** Гласање је последњи акт у вршењу и уживању бирачког права и бирачке слободе. Гласање је материјализација активног бирачког права и претварање у вредност пасивног бирачког права. Отуда је од велике важности начин и техника његовог вршења. Углавном постоје два начина гласања: јавно и тајно. Јавно гласање је по правилу антидемократско и назадно. Елеменат принуде и контроле који садржи одузима му вредност слободе за одлучивање бирача. Тајно гласање је по превасходству установа демократског бирачког права. Оно садржи елементе за слободно изражавање воље бирача.

Тајност гласања се остварује у главном на два начина при гласању: помоћу листића и помоћу куглица. У већини земаља гласа се гласачким листићима, тако у Енглеској, Сједињеним Америчким Државама, Совјетском Савезу и Француској. У изборима који су вршени код нас у време ослободилачког рата и после ослобођења исто тако је примењено гласање помоћу листића. Листићи се обично штампају у разним бојама према разним изборним листама и на њима се исписују имена свих кандидата у једној изборној јединици. Ако је листа отворена, односно има више кандидата него што се бира посланика у одређеној изборној јединици, гласач треба неким знаком да обележи имена кандидата за које гласа, или да прецрта имена кандидата за које не жели да да глас. Ако се ради о затвореној листи, односно о утврђеном реду кандидата, којих има онолико колико се бира у једној изборној јединици, гласање се врши на тај начин што гласач сам према свом избору узима од свих цедуља ону која одговара кандидатима и боји изборне листе за коју се определио да гласа. Ради обезбеђења пуне тајности гласања прописује се увек нарочити поступак. Тако на пр. у Француској гласачима се стављају на расположење једнообразни завоји, коверти, који су непровидни и жигосани. Бирач узима један завој, одлази у одвојену кабину, у којој је заштићен од свачијих погледа, те слободно и сам, ставља свој листић у завој и затим овај пушта у кутију. У Енглеској и Белгији усвојен је т. зв. аустралијански систем. То је систем једнообразног гласачког листића који припрема управна власт. Овај листић носи имена свих кандидата изборне јединице. Бирач гласа стављањем једнога знака крај имена једног кандидата за кога хоће да гласа. Ово он учини у одвојеној кабини, у којој ставља тај листић у једнообразни завој и овај затим спушта у сандуче пред изборном комисијом. Исти систем је примењиван у изборима за месне, среске, и окружне народне одборе у појединим нашим федералним јединицама.

ARHIV PFB | arhiv.rs

У земљама са већим процентом неписмености гласање листићима тешко може да потпуно обезбеди тајност и правилност избора. Услед тога у извесним земљама су употре-

бљавани знаци или фигуре којим се означују политичке партије за које се гласа, као на пр. у Италији 1924 године и у Румунији, у којој су се употребљавали нарочити геометријски знаци. Али као најзгоднији начин гласања у земљама у којима је неписменост још раширена а писање није навика ширих слојева показало се гласање куглицама. То су обично округле гумене куглице, које бирач спушта у кутију свог кандидата односно у кутију листе за коју гласа. То је био начин примењен раније у Србији а такође и у Југославији до шестојануарске диктатуре. Наш закон је усвојио тајно гласање и то помоћу куглица, из разлога да би обезбедио слободу изражавања бирачке воље и правилност самих избора. Осим тога, у усвајању куглица лежи и тежња да се задовољи једна психолошка црта наших народних маса, које у куглицама виде знак и гарантију да ће гласати слободно и да их нико за глас који су дали не може контролисати и узети на одговорност. Заиста, под околностима данашњег нашег културног и политичког развоја гласање помоћу куглица је и стварно и у очима маса, највеће обезбеђење тајности гласања и осећања личне сигурности грађана, тих битних услова за слободу одлучивање при гласању.

Поред усвајања куглица, Закон је и у самом техничком остваривању акта гласања обезбедио тајност. Кутије у које гласач има да стави куглицу су тако састављене да нико не може да види у коју је од њих гласач спустио своју куглицу, нико не може да чује где је куглица пала и нико не може да пале куглице контролише или мења њихов број (пресипањем) из једне у другу. Поред тога сваку кутију за гласање имају право да чувају претставници листа односно кандидата којима кутије припадају. Како организацијом тако и техником, Закон је осигурао гласање које својом тајношћу и правилношћу треба да материјално оствари основно начело нашег новог изборног система пуну слободу бирачког права.

III

Закон о Уставотворној скупштини и Закон о избору народних посланика за Уставотворну скупштину претстављају крупне догађаје у процесу политичке и правне изградње нове Југославије. Први закон, којим се одређује организација и суштина врховног и народног претставништва, које има задатак да донесе нови Устав, завршава другу фазу у изградњи наше државе. Ова политичко-правна фаза, почињући са Другим заседањем АВНОЈ-а 1943 године и завршавајући се са претварањем АВНОЈ-а у Привремену народну скупштину, састојала се у постављању политичких и правних основа једне нове, федеративне и демократске државе и у припремању коначног уставног уређења и правног поретка нове Југославије. Својим дводомим

системом, истинском равноправношћу домова и стварном народном сувереношћу, овај Закон је доказ победе истинске демократије и регулатор правилног и неизбежног уставног развоја наше државне заједнице. Он показује да ће се образовати права народна скупштина, укопчана у објективни друштвено-политички развој нове државе и способна да суверено одлучи о коначној форми и уређењу нове Југославије. Овим Законом се обезбеђује нашим народима да се неће и не може ићи назад, нити у стару, порушену и изобличену државну организацију нити у вануставну неизвесност. Али, у исто време, њиме је обезбеђено да нико неће спречити наше народе да иду напред у правцу коначног и правног изграђивања једне срећније, слободне и правне државне заједнице. Закон о Уставотворној скупштини је доказ зрелости наших народа, и потврда исправности пута којим су ишле наше народне масе последњих 25 година а нарочито за време ослободилачког рата. Он је гарантија да је будућност наших народа и наше нове државе сигурна, јер је условљена садашњицом. Да ће се овај развојни процес кретати правилно и слободно, да ће заиста суверени народ одлучивати о своме коначном уређењу, животу, и судбини доказ је Закон о избору народних посланика за Уставотворну скупштину. Како по својим основним установама и духу, тако и по својој техници, овај Закон пружа пуне и недвосмислене гарантије да ће слободан народ изабрати први пут своје слободне и тиме једино суверене претставнике. Нико не може да спори да ће најшири круг грађана, до сада невиђен у политичкој историји наших народа, имати право да бира и буде биран на основу заиста општег изборног права; да никакве националне, верске, социјалне разлике као и разлике међу половима не постоје за уживање и активног и пасивног права гласа; да се посланици за оба дома Уставотворне скупштине бирају без икаквих посредника, директно од грађана, остварујући пуну непосредност изборног права; и да су тајност гласања, објективност и правилност изборног поступка у најширој мери остварени.

Оба ова закона, као и Закон о бирачким списковима сачињавају органску целину. Они су компонента једног јединственог система који носи у себи све услове и средства за прогресивни развој наше федеративне и демократске заједнице. Они су рађени на основу битних начела демократске уставне и изборне теорије и праксе, црпећи погледе и установе из искуства великих демократија. Исто тако они су израз демократског и политичког развоја нове народне Југославије, као и тековина и традиција борбе наших народа за слободно опредељење и слободно, изборно претставништво. По својим новим установама и изборној техници, они претстављају не само један крупан напредак у

демократизацији наше државе него и један значајан прилог општем изборном праву. Уставотворна скупштина и наш нови изборни систем како по својим основним начелима тако и по техници, претстављају не само крупан напредак у демократизацији наше државе него и значајан прилог науци и пракси уставног и изборног права уопште. Суштина је нове Уставотворне скупштине и изборног система у стварној потврди и јачању тековина и права наших народа и народних маса на слободно и ничим повезано опредељење.

У исто време се у њима огледа стална и осигурана демократизација у изградњи новог уставног поретка наше државе. Отуда је и сигурно да закони који установљавају Уставотворну скупштину и нови изборни систем дају и даваће у данашњој „етапи... и епоси печат новој Југославији, њеној демократији и њеном изграђивању".[7]) Они претстављају у припремној, политичко-правној фази етапу постављања чврстих народних темеља за остварење једне нове епохе демократске уставности.

Д-р Јован Ђорђевић

УСТАВОТВОРНА СКУПШТИНА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

(1920—1921 године)

Концентрациона влада образована крајем месеца маја 1920 године под претседништвом д-р Миленко Веснића, тадашњег опуномоћеног министра и посланика у Паризу, у којој су биле заступљене све тадање главне политичке странке (радикали, демократи, хрватска заједница и словенска људска) предложила је Привременом народном претставништву (привременом парламенту) изборни закон за Уставотворну скупштину.

Тај предлог уз извесне измене примљен је једногласно у Претставништву. Може се казати да је за оно време тај изборни закон био добар. Поред принципа општег, једнаког, непосредног и тајног права гласа, у том је закону био спроведен и принцип пропорционалности односно заштите малих странака и група, које имају корена у народу.

Сви мушкарци са навршеном 21 годином живота имали су право гласа. Искључене су биле све жене и сва омладина од 18 до 21 године. Ту је био тај закон реакционаран.

Међутим тај је изборни закон одмах после донешеног Устава, већ 1922 године, на захтев Пашића, односно радикалне странке, измењен на горе. Народна скупштина, а на

7) Едвард Кардељ, Говор у закључној седници Трећег заседања Привремене народне скупштине, „Борба", 27 августа 1945.

предлог владе у којој су тада били заступљени радикали, демократи и словенски кметијци, изгласала је законску новелу, којом је повређен принцип пропорционалности. По Изборном закону за Уставотворну скупштину од 1920 године добро су прошле странке, које су имале своје организације и присталице у сваком изборном округу у целој земљи без обзира на националне и верске разлике. Зато је Демократска странка и добила највећи број гласова, односно највећи број мандата. По новелираном Изборном закону од 1922 године, а на изборима које је вршила Пашићева хомогена влада 1923 године, не само да су мале политичке странке остале без посланика — као Југословенска републиканска, Социјал-демократска, Национал-социјалистичка — већ је и најјача, Демократска, странка изишла из ових избора врло ослабљена. Ну не само зато, што је она ове изборе водила из опозиције, већ и зато, што је она при тим изборима једина имала своје присталице, односно бираче у свим округима, а у многима од њих није она постигла онај законски минимум, количник (коефицијент) којим је било ограничено пуно и доследно спровођење тако званог Донтовог изборног система. По принципу пропорционалности добила је она 1920 године барем једног посланика у сваком изборном округу и ако је добила у појединим, специјално хрватским, округима минималан број гласача. Укидањем тог принципа остала је Демократска странка у хрватским округима, где је преовлађивала хрватска републиканска сељачка странка, у округима босанско-херцеговачким, где је преовлађивала Југословенска муслиманска организација, у округима словенским где је преовлађивала Словенска људска странка, без одговарајућег броја мандата. Остатак испод количника није долазио до изражаја, док би дошао при пуном спровођењу Донтовог система, односно принципа пропорционалности.

Казао сам да су све политичке странке, које су извршиле кандидацију при изборима за Уставотворну скупштину, биле претстављене у овој, сразмерно својој гласачкој снази. Страначке снаге изражене у броју народних посланика и датих гласова, рачунајући при томе и дисидентске листе, изгледале су после избора 1920 године овако:

Демократска странка	посланика	92	гласова	319.448
Радикалска странка	„	91	„	284.575
Комунистичка странка	„	58	„	198.736
Хрватска пучка странка	„	50	„	230.590
Земљорадничка странка	„	39	„	151.603
Словенска и хрватска пучка странка	„	27	„	111.274
Југословенска муслиманска организација	„	24	„	110.895
Социјал-демократска странка	„	10	„	46.792

ANALI PFB | anali.rs

Национална турска организација (Ђемијет)	посланика	8	гласова	30.029
Хрватска тежачка странка	„	7	„	38.400
Хрватска заједница	„	4	„	25.867
Југословенска републиканска странка	„	3	„	18.136
Хрватска странка права (франковци)	„	2	„	10.880
Народни социјалисти	„	2	„	6.186
Ванстраначка листа др. Трумбића	„	1	„	6.581

Свега је изабрано 419 народних посланика, а процентуални одзив бирача износио је 64,95.

Пада у очи велика разлика између предатих гласова за једну странку и броја додељених јој мандата по Донтовом систему. Ова потиче од броја изборних округа у појединим покрајинама и од већине ових као и од броја бирача у појединим окрузима. Док су изборни округи у Хрватској и Босни били велики и према томе мањи њихов број у овим покрајинама, у Србији су они били мањи и бројнији. Уз то још број мандата у Србији се узимао према предратној статистици, дакле оној од 1912 године. На тај се начин могло догодити да је Радикалска странка добила 91 посланика са 284.575 гласова, а Хрватска пучка сељачка странка само 50 посланика са 230.590 гласова.

Радикали и демократи образовали су у Уставотворној скупштини коалициону владу, ну ова није имала потребну већину с обзиром на укупан број народних посланика. Свега је било изабраних 419 народних посланика, а радикали и демократи имали су заједно 183; остало, дакле, у опозицији 236 посланика. Међутим и тај број од 183 није тачан, јер двојица радикала С. Протић и Иванић, били су радикалски дисиденти и стајали такође у опозицији спрам владе. Дакле било је свега на почетку за владу 181 а против 238 посланика. Захваљујући само Радићевој Хрватској републиканској сељачкој странци, која је одмах у почетку апстинирала, могла је радикал-демократска влада да се одржи. С њима заједно апстинирали су од почетка, јер нису хтели положити заклетву, и оба радикалска дисидента. Ако одбијемо апстиненте, Хрватску сељачку странку и радикалске дисиденте, укупно 52 посланика, од укупној броја 419 остаје 367 посланика, то је и опет влада радикал-демократска у почетку располагала са једном мањином од 181 спрам 186 посланика. Како је пословник Уставотворне скупштине предвиђао за коначно друго гласање устава, квалификовану већину и то половину од свих изабраних народних посланика, а за остало гласање просту надполовичну већину присутних посланика, то влада није имала у почетку потребну ни квалификовану ни просту већину.

ANALI PFB Tanak.rs

Да би Пашић осигурао својој влади барем просту већину, он је настојао да у владу увуче бар једну странку. Разуме се у првом реду једну словенску или хрватску странку, да би се тако влада појачала са Словенцима односно Хрватима.

Словенска кметијска групација, са Пуцељем на челу, била је у првом почетку Уставотворне скупштине парламентарноклубски повезана са Савезом земљорадника. На ову Словенску кметијску групацију, која је бројала 12 народних посланика, скренуо је своју пажњу Пашић. Таман их је толико било, да му осигурају за сваку ситуацију потребну просту већину и у случајевима када би били на окупу при гласању сви народни посланици осим апстинената, дакле свих 367 посланика. За квалификовану већину није се тада много бринуо, јер је веровао, да пред само друго коначно гласање Устава, да ће за Устав гласати цела Земљорадничка странка, која није хтела да улази у владу.

Тако се је уласком Словенске кметијске странке проширила владина коалиција. Од 181 посланика порасла је владина већина на 193, а опозиција се смањила од 186 на 174 посланика.

Интересантно је управо данас осврнути се на начелна гледишта која су поставиле поједине странке на пројект Устава, који је предложила влада радикалско-демократска. Ова гледишта лако је утврдити на основу израђених програма појединих политичких странака, као и изјава и говора првака и вођа политичких странака одржаних у Уставотворном одбору, као и у пленуму Уставотворне скупштине. Неправилно је тврђење да је већина тадање Уставотворне скупштине била републиканска. Допуштам да је била већина посланика настројена републикански, ну према страначкој припадности, а вођства странака руководила су политиком странке, већина је тада била монархистичка.

До изласка Хрватске заједнице и Хрватске тежачке странке, које су сачињавале парламентарни Народни клуб, Словенске и Хрватске пучке странке (клерикалне) које су сачињавале парламентарни Југословенски клуб, при крају рада Уставотворне скупштине, дакле непосредно пред само друго и коначно гласање Устава, није дошло због тога што су ова два клуба, била републиканска — као што је то био случај са Радићевом Хрватском републиканском сељачком странком, која је од почетка апстинирала од Уставотворне скупштине, не признајући је компетентном да донесе Устав за нову државну заједницу. Њихов излазак био је искључиво тактичко-страначке природе, а до њега је дошло због примљеног у појединачном претресу члана 95 Устава, по коме се земља делила на области и једна је област могла имати највише 800.000 становника, а према којој подели Хрватска и Словенија нису више једна политичка и управна јединица, а да и

не говоримо о каквој аутономији или покрајинској самоуправи које су тада, после слома бивше Аустроугарске монархије а и по ступању на снагу Устава, постојале привремено у смислу прелазних наређења (чл. 134) Устава све до коначног поступног преношења послова покрајинских управа на поједина централна министарства и поједине локалне области.

Оба ова клуба, Народни и Југословенски, предвидели су у свом нацрту Устава федеративну парламентарну монархију. Странке, које су не само по свом програму већ и по својим уставним нацртима, а нарочито изјавама и говорима њихових првака, доследно заузимале републиканско гледиште, биле су, поред Хрватске републиканске сељачке странке, још и комунистичка, Југословенска републиканска и Социјал-демократска.

Према томе за републикански државни облик било је заједно са посланицима Хрватске републиканске сељачке странке свега 123, а за монархију 296 посланика.

Друга је опет слика када одвајамо федералисте од унитариста, дакле оне скупштинске странке, које су биле за федералистичко, од оних које су биле за унитаристичко уређење државе, без обзира на то да ли су републиканске или монархистичке.

За унитаристичко уређење изјасниле су се јасно и недвосмислено странке: Демократска, Радикалска и Словенска кметијска, а за федеративно јасно и недвосмислено: Хрватска републиканска сељачка, Народни клуб, Југословенски клуб, Југословенска републиканска и д-р Трумбић, док Земљорадничка, Југословенска муслиманска и остале странке не могу се убројити ни за унитаризам ни за федерализам, јер оне нису имале ни у страначком програму, а још мање у уставном нацрту, израђено чисто политичко федералистичко гледиште.

Свакако постоји једна чињеница: да унитаристичко односно централистичко уређење старе Југославије, како је било донешено Видовданским уставом, није имало већину у Скупштини.

Поменули смо већ, да се Пашић и његова влада нису много бринули да на време осигурају квалификовану већину за друго и коначно гласање Устава. Требало је 210 гласова, а влада је располагала са 193 гласа. Пашић је све до последњег момента, до пред само друго гласање за Устав веровао, да ће Земљорадничка странка гласати за Устав. Пред само гласање он је обавештен, да је посланички клуб Земљорадничке странке донео закључак да неће гласати за Устав. Када је претседник скупштине отворио седницу и ставио на дневни ред коначно гласање Устава, саопштио му је Пашић, да седницу прекине на 15 минута. У скупштинској сали, не само

међу посланицима, још више на галеријама, нарочито дипломатској, па у новинарској ложи, настао је тајац. Сви су знали, да за Устав нема осигуране већине. Многи су се чудили, како се то могло догодити једном искусном и паметном политичару и државнику Пашићу.

Устав је у питању, разнео се глас по свим скупштинским кулоарима. Пашић, да би спасао и своју личну репутацију, морао је да се погађа хитно са Муслиманима из Босне и с Турцима из Македоније. Других странака на које би се могао обратити, није било, јер су Југословенски и Народни клуб апстинирали од скупштинских седница и гласања, Земљорадничка странка донела дефинитивни закључак да ће гласати против Устава, а остале странке биле су републиканске. Комунисти су, у знак протеста против насиља владе, напустили већ раније скупштинске седнице. Пашићу није преостало друго већ да употреби њему за вођење политике најједноставније сретство. Са новцем он је завршио посао. Југословенска муслиманска организација пристала је да за новац гласа за Устав. Ну како сви гласови босанских муслиманских посланика нису били сигурни, јер је унутар клуба постојала јака франковачка струја која се бунила да гласа за Устав, и како претседник по Пословнику не гласа, то је Пашић био присиљен, да позове у помоћ и посланике Националне турске странке из Македоније њих 8 на броју, да би на тај начин обезбедио доношење Устава. И њих је придобио с парама. И тако се догодило да су македонски Турци спасили доношење Видовданског устава.

На сам Видовдан 1921 године Устав је био изгласан са 223 према 35 гласова. Гласали су сви владини посланици осим претседавајућег, свега 192 гласа а с њима заједно посланици Југословенске муслиманске организације, 23 гласа, и Национална турска, 8 гласова. Против су гласале: Земљорадничка, Југословенска републиканска, Социјал-демократска, Националсоцијалистичка странка и д-р Трумбић, ну не и сви посланици ових, свега заједно само 35 посланика. Од гласања апстинирале су: све остале странке, дисиденти и појединци, свега 152 посланика.

Постављају се сада два питања:

1) зашто је форсирано доношење Видовданског унитаристичког устава и ако је с једне стране постојала апстиненција народних посланика а нарочито апстиненција и законитог претставништва читавог једног народа, а с друге стране утврђена одмах на почетку чињеница, да унитаристичко уређење није имало већину у Уставотворној скупштини;

2) зашто се странке противне унитаристичком уставу, које су имале половину укупног броја посланика Уставотворне скупштине, нису ујединиле на једном програму федеративног уређења државе и зашто странке које су ступиле у апстиненцију, нису обуставиле апстиненцију на дан другог

и коначног гласања Устава и на тај начин нису спречиле његово доношење.

Заиста доношење Устава од 1921 године је форсирано. Са много се страна настојало да се Устав што пре донесе. Највише су га пожуривали тадањи савезници Француска, Енглеска, па Чехословачка и Румунија, с којим последњим двема је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, управо 3 месеца пре самог изгласања Устава, закључила војни савез ради међусобне војне помоћи у случају непријатељске агресије (у првом погледу тадањег ексцара Карла Хабсбуршког и реакције око њега) на једну од њих. Тада при закључењу војног савеза формирана је тако звана Мала антанта. Чехословачка и Румунија имале су већ тада у време закључења војног савеза, своје уставе. Наши савезници сматрали су да је у интересу наше младе државе пожуривање устава, јер само са уставом она може да јаче наступа спрам спољњег света, као земља изнутра консолидована и организована. Тада су постојале наше тешке несугласице с Италијом с обзиром на наше западне границе, затим је дошао испад ексцара Карла, који је покушавао у Аустрији и Мађарској да обнови хабсбуршку монархију, а уз то указивала се неодложна потреба закључивања трговачких уговора с разним државама, које су одлагале и саму ратификацију већ закључених уговора до доношења устава. Уз све ово наведено било је много и унутрашњих разлога, који су принуђавали да се устав што пре доносе. Говорило се наиме: без устава није могућа организација законодавне и управне власти, па затим српска војска, која је донела са савезницима ослобођења, тражи устав и т. д. Апстиненцију су сви фактори који су форсирали устав, сматрали као обичан протест политичких странака, група и појединаца, против начина на који се доноси устав, односно као један обичан тактички потез у руковођењу страначке политике. Код ових фактора владало је мишљење, да се после изгласаног устава може одмах приступити разговорима због ревизије устава. Они су говорили и то: главно је доношење устава, а чим га имамо можемо лако да приступимо сваког момента његовој ревизији, која ће бити предвиђена самим уставом.

Напоменули смо већ, да је Хрватска републиканска сељачка странка, одмах од првог дана сазива Уставотворне скупштине, апстинирала. Њени заступници састали су се, одмах после избора, у Загребу у Хрватској саборници и, на предлог свог претседника Стјепана Радића, закључили формирање Хрватског народног заступства. Овакав закључак одговарао је ставу странке, која је тада имала у свом програму сељачку миротворну и човечанску републику. Према томе апстиненција ове странке била је строго начелна и одговарала захтевима огромне већине хрватског народа. Ап-

Arhiv Vojvodine

стиненција осталих странака окупљених у Југословенском и Народном клубу, казали смо већ, дошла је тек пред само изгласавање Устава, дакле није била начелна, већ тактичка. Ова два клуба нису хтели да гласају против Устава, али ни за Устав. Њима је тада било милије да се Устав какав је био и изгласа ну само без њиховог суделовања. Гласати против Устава нису никако хтели, да би се на тај начин сачували од приговора као да су и против уједињења. Они су изабрали апстиненцију као протест против ценралистичког устава, а не као негацију надлежности Уставотворне скупштине да доноси устав. Док напротив апстиненција Радића и његове странке негирала је Уставотворној скупштини, јер није била састављена по принципу рапноправности народа, право да доноси устав за хрватски народ. И ту се сада опет поставља једно посебно питање: зашто Радић и његова странка, када су упознали ситуацију у Уставотворној скупштини, да влада нема осигурану такву већину, која је била предвиђена Пословником за коначно изгласавање устава — дакле половину од укупног броја свих посланика, — нису покушали са осталим опозиционим странкама да онемогуће доношење устава? Јер, да је Хрватска републиканска сељачка странка дошла у Скупштину макар и у последњем моменту и да се је повезала са свом осталом опозицијом, она би не само одложила коначно изгласање Устава, већ и онемогућила његово доношење са оном редакцијом, која је примљена од владине већине. Она би осујетила и гласање Југословенске муслиманске организације за такав Устав, јер је већина ове била хрватски оријентисана и на тај би се начин разбио покушај унитаристичког односно централистичког уређења земље. Да су Радић и његова странка дошли у скупштину не би апстинирале ни остале опозиционе странке. Свака би од њих нашла разлоге из којих не може да гласа за Устав, као што су то нашли Земљорадничка странка и лично д-р Трумбић, један од стваралаца Крфске декларације, који је гласао против у другом коначном гласању иако је он у то време био за монархију и при претресу у појединостима није гласао против оних чланова Устава који су говорили о краљу и монархији. Југословенска муслиманска организација тако не би у случају доласка Радића гласала за Устав, макар шта да јој је обећао Пашић, јер би осетила могућност остварења аутономије за Босну и Херцеговину, коју је већина њених посланика прижељкивала.

Појава Хрватске републиканске сељачке странке у Уставотворној скупштини изменила би одмах парламентарну ситуацију и изазвала би померање владиних снага и опозиционих странака. Она би довела до кризе не само владе, већ и саме државе; дошло би у питање уједињење прокламовано 1-XII-1918 године. Апстиненција њена само је помогла

Пашићу и Прибићевићу, да спроведу преко својих странака централизацију и да ликвидирају покрајинске управе.

Право да кажемо, нису нам били одмах познати прави разлози из којих Радић није извршио један такав потез. Тек после, када је Радић 1927 године закључио с Прибићевићем сељачко-демократску коалицију, дознало се да су за време претреса Устава вођени разговори између Радића с једне стране и Трумбића и Лорковића с друге стране о прекиду апстиненције у Скупштини. Када ови разговори нису успели, а време се другог и коначног гласања за Устав приближавало, прикључиле су се апстиненцији и остале хрватске и словенске странке укључене у Народни и Југословенски блок. У Прибићевићевом партијском листу „Ријеч" а поводом Радићеве смрти, донео је уз остале један чланак и д-р Фрањо Пољак, бивши министар и лични пријатељ не само Прибићевића већ и Радића још из младих дана, када су заједнички политички сарађивали на јединству хрватског и српског народа и били оснивачи нове младе Хрватске. У том чланку спомиње Пољак своје разговоре с Радићем који му је, између осталог, и ово казао: „Зашто да ја и моја странка идемо у Београд рушити Светозарово дело, нека тај посао Светозар сврши, ја му нећу сметати како год му нећу ни помагати. Доћи ће скоро дани, када ће и он доћи на моје".

Радић није пристао да омета довршење започетог дела око Устава, до којег је морало доћи. Он је добро знао, да су преозбиљна времена за отварање једне државне кризе. Он тада још није имао довољно снаге, да би могао против свих осталих противних снага, унутрашњих и спољних, да оствари слободну и независну републику Хрватску унутар заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца, а далеко је била од њега и помисао да ову остварује на рушевинама постигнутог уједињења Хрвата, Срба и Словенаца за које се и он борио са својом странком. Радић је добро познавао намере наших спољних непријатеља, поименце тадањих властодржаца Италије, која би се, у споразуму с властодршцима Мађарске и Аустрије, за случај наше државне кризе нашла у загрљају с нашим унутарњим непријатељима, франковцима, тим претечама Павелићевих усташа. Покојни Радић био је велики Словен, па према томе, он је имао у програму самосталну и независну републику Хрватску, ну само у оквиру једне велике државне заједнице Југославије.

Разуме се, да се овде поставља и једно друго питање: зашто је Прибићевић, главни руководилац политике народног јединства, форсирао централистички устав. Он је веровао, да се само преко таквог устава могу очувати народно и државно јединство и интегрално југословенство, државна целина и чврстоћа јаке државне централне власти. Нарочито га је за централистички устав подржавала, поред унутар-

ње политичке ситуације, и спољна ситуација из 1919—1921 године. Јер поред оживљавања франковачког политичког менталитета у Хрватској, и поред оживљавања мађаронства и аустријанштине, нарочито међу официрима бивше аустроугарске војске, постојали су и други разлози, који су, по његовом мишљењу, одлучно захтевали што јачу централну државну власт, која је могла да се оствари само на основу једног централистичког устава.

Војна ситуација земље била је таква, да се је могло рачунати за неку акцију против агресије споља, само на војску бивше Краљевине Србије. Споља пак ситуација била је тешка и задавала је много забринутости. А и унутарња ситуација није била боља. Великосрпска клика појавила се са захтевом Велике Србије. Она је већ тада харангирала за ампутацију извесних крајева, да би могла Велика Србија да живи у миру и пријатељству са Италијом и да има одрешене руке за спровођење своје насилничке и шовинистичке политике у Македонији.

Тако је од прилике резоновао Светозар Прибићевић да би могао убедити тадању владину већину у Уставотворној скупштини у апсолутну потребу једне јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца. Примљена је парола: један јединствен народ мора имати и једну јединствену државу, а забачена је парола братског споразума за изграђивање државне заједнице на принципу равноправности народа, пошто се јединствен народ не може споразумевати сам собом. Дакле, у самом заметку изграђивања уставности и државности тадање старе Југославије, тадање политичко руководство је учинило једну грешку која је искоришћавана после у пуној мери од владајуће реакције, разуме се против воље руководства, но зато ипак на штету братства и јединства народа. Централистичко уређење државе постаје основна сметња за консолидацију државе и извор свих зала и несрећа, које су после у старој Југославији избиле. Ову грешку Прибићевић је признао прихватајући гледиште равноправности и споразума свих народа Југославије, када се нашао заједно на истој политичкој платформи са Радићем 1927 године и када је у емиграцији после 1929 године отворено заступао потребу организације јединственог народног блока, у коме првенствено са осталим демократским групама и струјама имају сарађивати комунисти, без којих, по његовом мишљењу, не може ни да се замисли права демократија и право јединство народа.

* * *

ANALI PFB | anali.rs

Да област не сме служити као основа за национално груписање и да зато не сме бити сувише велика, било је једно од основних начела Устава од 1921 године. Тај устав био је покушај да се тадања Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца организује као једноставна национална држава. Ве-

ровало се тада, да је централизам једне парламентарне уставне демократске монархије једина државна концепција, која може онемогућити с једне стране великосрпску хегемонију, а с друге стране хрватски и словенски сепаратизам, те разбити све субверзивне елементе и очувати народно државно јединство. Да је у то време било доста заблуда и учињено много грешака, нарочито на штету равноправности и правог јединства и братства народа, данас је ван спора. Са тим искуством из тешке прошлости, а на основу у борби извојеваног и стеченог права самоопредељења, наши народи сложно и братски врше данас напоре за остваривање свих услова и погодаба, који су потребни за доношење једног кодификираног устава којим ће се декларисати сав постојећи и утврђени нови уставни поредак демократске федеративне Југославије изграђен на основи и у смерницама одлука II заседања АВНОЈ-а у Јајцу.

Д-р Иван Рибар

РЕФОРМА БРАКА И ЗАШТИТА ДЕЦЕ И МАЈКИ У СОВЈЕТСКОМ САВЕЗУ*)

Прошле године, 8 јула, донео је Президијум Врховног совјета СССР један указ којим су наређене значајне измене у области породичног права, предвиђено повећање материјалне помоћи бременитим женама и мајкама ради издржавања и васпитања деце, прописане мере чија је сврха потстицање на рађање што више деце и појачана заштита мајки и деце. Препоручено је врховним совјетима савезних република да у сагласности са овим указом изврше потребне измене у законодавствима савезних република.

Све те мере унутрашње су повезане и чине једну органску целину. Оне су повезане сврхом и инспирисане истом идејом. То је врло јасно изражено у првој реченици увода овог указа: „Старање о деци и мајкама и о ојачању породице било је увек један од најважнијих задатака совјетске државе". И заиста, ако се погледа на законе који су од октобарске револуције донети о стварима из ове области, одмах ће се увидети да је совјетски законодавац увек посвећивао нарочиту бригу свим проблемима који интересују породицу, а нарочито њене изложеније чланове, жену и дете. Његова основна мисао увек је била да жени, а нарочито мајци, и детету осигура што већу стварну заштиту у оквиру породице и иначе.

Још у првим законодавним мерама, донетим одмах после револуције, као на пример у законику о браку, породици и

ANALI PFB | anali.rs

*) Предавање одржано 3 јула 1945 г. у Друштву за културну сарадњу са Совјетским Савезом.

старатељству, изгласаном 16 септембра 1918 године, та тежња је дошла до изражаја. У доцнијим законодавним мерама, којима су први закони допуњавани или из основа мењани, она је остала његов сталан инспиратор. Она даје смисао и мерама прописаним указом од 8 јула 1944 године.

Совјетско законодавство о браку и породици претрпело је током времена дубоке промене. Било је случајева, као што ћемо то видети, када је законодавац напуштао потпуно један систем и прихватао други. Пристрасна страна критика видела је у томе знак несигурности мисли, узмицање доктрине пред стварношћу. Уистини, мисао законодавца и сврха његових радњи у овој области током времена остале су исте. Објективно проучавање историје совјетског законодавства о браку и породици показује да је законодавац био увек инспирисан истом мишљу, а то је да што боље обезбеди мајку и дете и да осигура равноправност и слободу супруга.

Али свако време има своје потребе и своје могућности. Од више сврха које се желе постићи, једне су прешније и лакше се могу постићи, а друге су теже и могу или морају мало чекати, било зато што се још не располаже потребним средствима, било зато што је постизање једних условљено остварењем других. У једном моменту један непосредни објектив абсорбује главну пажњу законодавца; после извесног времена, кад је он достигнут, пажња законодавца окреће се другом и усредсређује се на његовом постизању. Реализовање првог ствара нове прилике и даје могућност за остварење другог. Кад је први проблем решаван, биле су у погледу другог предузете извесне провизорне мере; кад се приступи темељном решавању другог проблема, те провизорне мере постају непотребне. Може се чак догодити да дефинитивно решење проблема буде технички сасвим супротно провизорном решењу које је добио у претходној фази, иако је руководна мисао законодавчева остала иста. За озбиљног и објективног критичара, који се не задржава на површини појава и уме да прави потребне разлике, то никако не мора значити напуштање основне мисли. Основна мисао је можда реализована потпуно баш на тај технички супротан начин.

Ради илустрације овога ево само једног примера, узетог из нашег предмета. У совјетском праву било је од самог почетка дозвољено ванбрачној мајци да доказује ко је отац њеног детета, да би од њега добила потребно издржавање за дете. То правило познају нека савремена права, а познавала су га и нека стара права. У његов прилог могу се навести многи разлози, разлози морала, правичности, разлози економске и социјалне природе. Углавном они се своде на то да онај који је стварно отац детета, треба да према детету има и дужности оца, а пре свега дужност издржавања, и да се уопште стара о њему. То говори у прилог овог пра-

вила. Али има разлога и против њега. Утврђивање очинства није ни мало лака ствар. За брачну децу закони прибегавају ономе што правници зову претпоставка: за њиховог оца сматра се муж њихове мајке. За ванбрачну децу та претпоставка нема основа. Зато се мора прибећи доказивањима и посредним, дакле несигурним, извођењима. Затим, постојање овог правила даје могућности злоупотребама, и пракса обилује примерима тих злоупотреба. То је навело неке законодавце да га укину. У совјетском праву оно је укинуто прошле године. Али је истовремено, као што ћемо то видети, издржавање и васпитање ванбрачне деце преузела држава на себе. Главна сврха, да се детету осигура издржавање и васпитање, постигнута је на радикалан и потпун начин. Уместо издржавања добијеног путем тешких и несигурних судских процедура, у којима се у тежњи за остварењем једне правде ризикује да направи друга неправда — и то издржавања неизвесног, пошто отац, као што је то често био случај, може бити неспособан да осигура пристојно издржавање детета — дошло је сигурно издржавање од стране државе, која је сада у могућности да се постара за свакога који има потребу за њеним старањем. Привидно, и ако се посматра само правило о истраживању очинства, законодавац је заузео став супротан ономе који је раније имао. Уистини, он је остао потпуно доследан својој основној мисли, а она је: да се ефективно осигура издржавање и васпитање детета. Држава, која располаже довољним средствима, у свом настојању да пружи ванбрачној деци потребну заштиту не оставља више да се постигне судским терањем несигурног оца. Нови закон о истраживању очинства гласи супротно старом закону, али им је основна сврха иста, и она је потпуно остварена новим законом. Мати је новим законом привидно лишена једног права које јој је давао ранији закон, а стварно она је новим законом добила садржину тог права.

Разликујмо, дакле, идеју и технику њеног остваривања. Ту мисао треба имати стално на уму кад се проучава историја совјетског законодавства уопште, а посебно она о браку. Као што се река, и када кривуда и мења свој правац, пробије увек напред и приближује свом ушћу, тако се и совјетски законодавац у сукцесивним текстовима увек руководио истим идејама, које је постепено остваривао.

Ја инсистирам овде, одмах у почетку, на овој мисли, пошто ми ограничено време не дозвољава да се на њу враћам са потребном опширношћу сваки пут кад би то иначе било нужно, при излагању разних промена које је совјетско законодавство претрпело током времена.

ANALI PFB | anali.rs

Промене које су прошле године извршене у совјетском породичном праву добијају свој правни смисао ако се посматрају са тачке гледишта појачања породице и старања за мајку и децу. Њихова садржина може се најбоље разумети

у поређењу са оним што им је претходило. Али није могуће изнети у оквиру једног предавања позитивно совјетско брачно право и његову историју. Ја ћу се с тога ограничити на излагање само неких важнијих питања, која се у главном могу груписати око питања закључења брака и питања престанка брака. После тога, на крају, ја ћу бацити један поглед на остале мере и повластице у корист мајки и деце, и задржаћу се мало на измењеном положају ванбрачне мајке и ванбрачног детета.

Али пре него што пређем на прву групу питања, питања у вези са закључењем брака, бациће један кратак поглед на међусобне односе супруга, дакле на садржину совјетског брака, поредећи га са браком како је обично био организован у грађанским законима.

Права и дужности супруга

Од прастарих времена односи између супруга заснивани су на две идеје: мужевљева власт и подређеност и зависност жене. Права и дужности супруга носе отисак те неједнакости. До недавна у већини законодавстава, а у некима и данас, муж и жена имали су у браку овај положај:

Ступајући у брак жена узима презиме мужа. Она постаје држављанин земље чији је држављанин муж. Место становања одређује муж, и жена је дужна ићи за њим. Муж треба да штити жену, а жена треба да је покорна мужу. Жена се не може бавити никаквим радом ни професијом без дозволе свога мужа. Она не може бити ни радница, ни глумица, ни књижевница, ни лекар, ако на то не пристаје њен муж. Још више, она не може располагати својом сопственом имовином без дозволе мужа. Она без те дозволе не може подићи никакву парницу за заштиту својих права. Супрузи су дужни један другом да буду верни, али повреда те дужности нема исте последице кад је дело мужа, као кад је дело жене. Француски крив. законик казни неверство жене од три месеца до 2 године затвора, а неверство мужа од 100 до 2.000 франака, па и то само ако издржава своју конкубину у брачном дому. Муж има право према § 350 старог српског кривичног законика да примени према жени „исправителне домаће мере". Али је зато он дужан издржавати жену, старати се за њене потребе и штитити је.

Треба одмах потсетити да је оштрица ових законских текстова била знатно отупљена животом и његовим захтевима. Али, законски, постојала је велика неједнакост између мужа и жене.

ANALI PFB | anali.rs

Није овде место улазити у објашњење оваквог уређења односа између мужа и жене, а то није ни потребно. Ја потсећам да је у прво римско доба то објашњавано женском лакомисленошћу. Други су се позивали на ауторитет мужа, а неки су инсистирали на потреби да свака заједница има је-

дног шефа. Разлике су биле у објашњењу, али већина се слагала у мишљењу да је мужевља превласт потребна ради одржања чврстине породице.

Совјетско право полази од сасвим супротног схватања. У совјетском праву мужевља власт не постоји. Основни принципи совјетског права у овој материји су једнакост и независност супруга. На совјетском праву осећа се да је оно дошло као оштра реакција на раније стање; због раније мужевље власти и подређености жене, оно нарочито истиче једнакост и независност супруга. Један совјетски правник истиче: „Наше законодавство садржи више закона који ослобађају веза, него закони који обавезују, ограничавају слободу. Оно се бори против окова прошлости, а не доноси нове окове". Дакле, принципи су равноправност, слобода, и то се врло јасно осећа у свима одредбама совјетских законика о односима између супруга, о њиховим правима и дужностима.

Тако, ступајући у брак жена не мења презиме. Супрузи се могу споразумети и изјавити приликом регистрације брака, да желе да носе презиме мужа или жене, а могу и задржати сваки своје презиме. Место становања одређују супрузи заједно, и кад један супруг промени место становања, други није дужан поћи за њим. Начин вођења заједничког домаћинства одређује се узајмним споразумом супруга. У погледу избора рада и занимања, закон даје сваком супругу потпуну слободу.

Имовински односи супруга регулисани су на следећи начин: имовина коју је сваки супруг имао пре ступања у брак, остаје његова одвојена имовина. Оно пак што супрузи стекну у току брака сматра се заједничком имовином. То не значи да се у тренутку постанка брака та имовина дели по пола. Износ удела сваког супруга одређује у случају спора суд.

Најзад, супрузи су дужни да један другог издржавају у случају потребе. Обавеза издржавања не лежи само на мужу: и муж може тражити издржавање од жене, ако наступи случај потребе. Совјетски закони провели су и овде једнакост — овог пута у корист мужа. Право на издржавање од свог супруга има необезбеђени супруг ако је неспособан за рад, а исто тако и супруг способан за рад, ако је без упослења. То му право траје по престанку брака још за годину дана, ако се раније нису промениле околности које су га засновале. Нарочито треба истаћи поступак, лак и брз, за остварење овога права. Најдаље за месец дана потребитом супругу биће одређена висина издржавања.

Из овог летимичног приказа одредаба о правима и дужностима супруга, види се одмах да је совјетски законодавац доследно спроводио своју мисао равноправности супруга и њихове независности, њихове слободе. У законодавствима других земаља брак се обично посматра са тачке гледишта права и, нарочито, обавезе које ствара за једног и другог супруга.

То је навело неке писце на западу да тврде да брак, како је организован у совјетском законодавству више није брак. Један од њих каже: „То чак није трансформација, то је уништење једне установе, која је до сада била основ породице и друштва..." „Нестало је јединства дома", вели нам исти писац на другом месту, „које је било обезбеђено у нашим законодавствима истинским и ефикасним везама управљеним против независности супруга у интересу брака". Сличне оцене и тврдње могле су се и још се могу чути кад је реч о совјетском браку.

Оне су неосноване. Оне потичу из заблуде која идентификује брак са превлашћу мужа и потчињеношћу жене. Оне бркају чврстину породице са великом влашћу мужа. Али кохезиона сила једне заједнице може се наћи и ван власти и принуде. Што се брака тиче, она никад и није била једино у свемоћи мужа. Има и других, моралних, економских, социјалних сила које брак одржавају, и без њиховог садејства мужевља власт би била немоћна да га одржи. Совјетски законодавац није мислио да чврстина породице зависи од мужевље власти. Он је сматрао да ће породица наћи сигурнију основу у слободи и равноправности супруга и њиховом узајамном разумевању. Затим, врло практичан и ефикасан начин на који је организовано остварење обавезе супруга да издржавање даје породици, како је организована у совјетском законодавству, много стварнију садржину него што је има породица организована на традиционалним основима. Законске обавезе не значе много ако није предвиђено све што треба за њихово остварење. Наши закони предвиђали су да је муж дужан старати се за потребе своје супруге, бранити је и заступати, али, практично говорећи, то га није спречавало да своју жену напусти необезбеђену кад год је хтео. По томе како је у совјетском праву организовано остварење обавезе издржавања супруга и деце то није могуће. И стога је с правом пажња многих страних правника била привучена на овај изглед совјетске породице, и многи су указали на то као на пример који би требало имитирати.

То је садржина брака по совјетском праву, тако су уређени односи између супруга.

Видимо сада како брак постаје, како се он закључује.

Закључење брака

У погледу начина закључења брака совјетско законодавство прошло је кроз неколико фаза. Ако не водимо рачуна о мањим изменама, и разликама између закона појединих савезних република, може се рећи, углавном, да је оно прошло кроз три фазе: прва, у којој је установљен грађански брак и донет закон о матичним књигама, браку породици и старатељству од 1918 године чије су установе добиле своју дефинитивну форму у законику РСФСР о матичним књигама о

ANALI PFB | anali.rs

браку, породици и старатељству, који је ступио на снагу 1923 године; друга, која почиње законом о браку, породици и старатељству, који је ступио на снагу 1 јануара 1927 године; и трећа, започета указом Президиума Врховног совјета 8 јула 1944 године.

Одмах у почетку револуције, децембра 1917 године уведен је за убудуће обавезан грађански брак. Само том грађанском браку закон је признавао право постојања. Само он даје човеку и жени положај супруга и само он производи права и обавезе који потичу из брака.

Грађански брак по законику од 1923 године је формалан уговор. Саме формалности закључења брака су ове: Будући брачни другови треба да дођу код нарочитог чиновника који води матичне књиге, да докажу свој идентитет, поднесу писмену изјаву да у брак ступају слободно и да за њихов брак не постоји никаква сметња и да изјаве да желе закључити брак. Чиновник уписује њихову изјаву у регистар закључених бракова, онда им је чита и изјављује да је у име закона између њих закључен брак. Упис изјаве супруга у регистар закључених бракова је битна формалност и после уписа венчаници су брачни другови са правима и обавезама које по закону проистичу из брака. Без тог уписа нема брака и лица која стварно живе брачним животом, не сматрају се за супруге, ако њихов однос није регистрован.

Законом од 1927 године начин постанка брака сасвим је измењен. За то није више нужна никаква форма. Да би био пуноважан, брак не мора бити регистрован. Свака форма је избрисана. Брачна веза почива искључиво на сагласности човека и жене да живе брачно. На тај начин појам брака је знатно проширен; фактички заједнички живот постао је брак и деца рођена у таквим фактичким заједницама нису више ванбрачна већ брачна.

Законик од 1927 године није укинуо регистровање брака. Он га је задржао, али оно више није обавезно. Закон наглашава у самом почетку да је и у општем интересу, и у интересу супруга, да свој брак региструју. Упис у регистар склопљених бракова осигурава супрузима могућност да свој брак лако докажу и на тај начин лако заштите своја лична и дечја имовинска права и интересе. Регистрација је неоспоран доказ да брак постоји. Али она није услов за постојање брака, како је то било по законику од 1923 године. Лица која живе у нерегистрованом браку су исто тако супрузи као и она у регистрованом. Од њих зависи хоће ли свој брак регистровати и она могу то учинити кад хоће, наводећи време фактичког заједничког живота.

ANALI PFB | anali.rs

Што се тиче доказа нерегисрованог брака, то може понекад бити мало теже. Тешкоћа нема док супрузи живе и признају се за брачне другове. Њихова је изјава довољна. Створен вољом странака, брак постоји и одржава се том во-

љом. Њеним постојањем он се и доказује. Али суд може утврдити да постоји брак и независно од изјаве странака. Он то може учинити из разних околности које указују на постојање брака. Законик наводи неколико таквих околности: факт заједничког живота, постојање у том животу заједничког газдинства, исказивање супружанских односа пред трећим лицима, у личној преписци и другим документима. Суд може узети као доказ постојања брака, према околностима, и чињеницу узајамног материјалног помагања, и заједничког васпитања деце и слично. То је само неколико примера индиција, из којих се може извести постојање брака. Али то нису једине индиције. Судија је слободан да цени у сваком случају да ли постоји брак или не.

Који је био разлог ове реформе? Ако се загледа у припремне радове и врло дуге и живе дискусије које су претходиле доношењу законика од 1927 године, онда ће се видети да је ова промена, као и друге промене које је донео законик од 1927 године била смишљена у циљу што потпуније и што боље заштите интереса жена и деце. У мотивима уз пројект реформе од 1927 године стоји: „Законик од 1923 обратио је пажњу на организацију уписа бракова у регистре закључених бракова; садашњи пројект оставља по страни питање форме и задржава се на садржини, то ће рећи брачним и породичним односима... Наш пројект концентрише своју пажњу на најслабије чланове у породици и браку. Наш пројект сматра званично регистровање брака само као техничко средство да се констатује постојање једне чињенице, да се она докаже на прецизан начин у случају кад би било потребно бранити своја права, на пр. приликом тражења издржавања, наслеђа итд. Пројект установљава са свом потребном јасноћом једнакост права и дужности које потичу из брачних односа независно од сваког регистровања. Параграфи којима се одређују права супруга и деце кажу да лица која се налазе у фактичким брачним односима имају иста права као и они чији су односи регистровани, са том разликом што нерегистровани супрузи треба да докажу постојање брака, док регистровани брачни другови имају унапред спремљен доказ".

У указу којим је законик од 1927 године санкционисан и којим је наређено његово увођење у живот од 1 јануара 1927 стоји да је законик донет у циљу „осигурања интереса мајке а нарочито интереса деце, и изједначења супруга у имовинским односима и односима васпитања деце".

Дакле, заштита мајке и детета. Свака жена која брачно живи са неким човеком има положај и права законите супруге; свако дете рођено од лица која живе у заједници је увек брачно. Брачни друг, иако брак није регистрован, је законит муж и законит отац, и он не може напустити жену и дете без последица по себе. Он ће бити одговоран и дужан да им да

издржавање. Скоро свака мајка постала је законита супруга, а скоро свако дете је законито. Довољно је да је заједнички живот трајао извесно време. На тај је начин измењен положај великог броја мајки и деце, и дата им широка законска заштита.

Сврха реформе од 1927 године је јасна, али је предложена мера још у почетку наишла у Совјетском Савезу на отпор. Критика пројекта била је врло жива. Многи су устали против укидања обавезног уписа у регистар склопљених бракова. Указивано је да пошто закључење брака није јавно, и не констатује се службено, једно лице ће моћи имати више домаћинстава и више брачних другова истовремено. Затим, речено је да неформалан брак ствара врло слабу и лабаву везу између брачних другова, која може сваког часа врло лако престати. Совјетски закон треба да штити само брак закључен с обзиром на дуг заједнички живот и подизање деце. Критика је нарочито инсистирала на томе да предложени закон може довести у опасност интересе жене и детета које баш жели да заштити. Свака жена која живи у заједници са неким човеком постаје законита супруга и њена деца су брачна, то је истина, али каква је корист од права које се не може остварити? Човек коме је омогућено да лако ствара брачне заједнице ускоро неће бити у стању да одговори свим својим обавезама. Жена и деца добиће лако пресуду против њега, али је најчешће неће моћи остварити.

Критике неформалног брака нису биле без основа, али су губиле из вида главну сврху реформе, а то је да се путем закона прокламују за брачне другове, са правима и обавезама која отуд потичу, и лица која живе у нерегистрованој заједници. На тај се начин несумњиво побољшава правни положај нерегистрованог брачног друга, а то практично значи жене. Истовремено је побољшан и правни положај деце из таквих заједница. Проблем заштите интереса жене и деце био је постао актуелнији. Одмах после револуције, најактуелнији проблем у области брака био је увођење лаичког, грађанског, брака. Иису била занемарена ни остала питања, али је лаицизирање брака тада било најпрешније. Доцније, када је грађански брак био сасвим заменио конфесионални брак, једна је етапа била прећена, питање форме брака није више било актуелно, и његово место заузело је питање садржине. У званичним мотивима уз пројект који је постао законик од 1927 године, чији сам један пасус малочас навео, стоји и ово: „Закон од 1923 конструисан је као закон којим се организује лаички брак; наш пројект концентрише своју пажњу на најслабије чланове у породици и браку".

Заштита тих најслабијих тражена је приликом реформе из које је изашао законик од 1927 године, у проширењу појма брака на фактичке заједнице, и давању законске заштите — коју је дотле уживао само законити брак — и фактичком браку.

Уосталом, неформалан брак није таква новина како се обично претставља. Некада у римском праву закључење брака није било скопчано ни са каквим формалностима. Довољна је била сагласност странака. Брак је био обичан уговор и он је трајао док су то хтели муж и жена. Могао је престати по њиховом споразуму, а могао је престати и једнострано, вољом једног супруга. Власт, ни судска нити која друга, није се мешала ни у постанак ни у престанак брака. Брак је био потпуно приватна установа, зависна од воље појединаца. Како је било у Риму, било је у многим другим друштвеним срединама. И хришћанске цркве дуго су сматрале брак као обичан уговор, *и нису захтевале да се њихови припадници* венчају у цркви да би брак постао. Благослов брака, који се среће у првим вековима хришћанства нема никакве везе са постанком брака. Тек је Јустинијан у VI веку увео за извесна лица могућност закључења брака у цркви, а тек од 893 године брак неких лица био је законит само ако је било извршено венчање у цркви. Доцније је та мера проширена још на нека лица, а 1306 године установљена је у источној цркви. На Западу, католичка црква остала је дуже времена на становишту да је за постанак брака довољна сагласност будућих супруга, те да за то није потребна никаква радња цркве. Тек 1563 године одлучено је на Тридентинском сабору да се брак има закључити у цркви, у присуству свештеника. И тако је од обичног уговора брак постао формалан, свечан уговор. У неким земљама, као што су Шкотска и неке државе у Америчким сједињеним државама, брак је и данас неформалан уговор.

Реформа која је у Совјетском Савезу извршена законником од 1927 године требала је у ондашњим приликама да послужи сврси што боље заштите жене и деце. Међутим, прилике су се доцније измениле. Држава, оснажена реконструкцијом свих грана националне економије, стекла је потребна средства да би се могла непосредно заинтересовати за мајку и дете и ефикасно их обезбедити. У уставу од 1936 године наглашено је да жене имају иста права као и мушкарци, и да је могућност вршења тих права за жене осигурана, између осталог, путем „државне заштите интереса мајке и детета, давањем плаћеног отсуства жени у случају трудноће, широком мрежом породилишта, дечјих јасли и вртова". Промењене прилике, нарочито способност државе да сама помогне својим средствима обезбеђење интереса мајке и детета, а свакако и искуство дотле стечено, учиниле су да совјетски законодавац напусти систем законика од 1927 године и врати се систему обавезног уписа бракова у регистар склопљених бракова.

ANALI PFB | anali.rs

Ова реформа извршена је указом Президиума Врховног совјета од 8 јула прошле године. Проблем заштите интереса жене и детета решен је на други, шири и сложенији начин.

Ја ћу се вратити мало после на цео склоп мера заштите мајке и детета и изнети главне црте решења садржаних у указу од јула 1944 године. Тада ћемо моћи видети боље како се мера која се тиче начина закључивања брака појављује у целом саставу реформи и боље сагледати њену праву физиологију. Сада ћемо је погледати саму за себе.

По чл. 10 Указа, права и обавезе супруга произилазе само из регистрованог брака. То значи да се нерегистровани брак више не сматра за брак. Не сматрају се брачним друговима лица која живе у фактичној заједници.

Има још нешто више: према ставу другом истог члана „лица која су се фактички налазила у брачним односима до доношења ове одлуке, могу озваничити своје односе путем регистровања брака уз указивање трајања фактичког заједничког живота". То значи да лица која су била у фактичком браку, и била брачни другови, и имала права на обавезе супруга, престају то бити ако свој брак не региструју. Совјетски законодавац није се устезао да прошири домашај нове реформе и на ситуације које потичу из прошлости и да њихову даљу законитост стави под нов услов.

Дакле, да би постојао, брак мора бити регистрован. Регистровање не служи више само за обезбеђење доказа брака — оно је услов за постојање брака, а то је нешто друго и нешто много више. Њиме се не само доказује брак, него и ствара.

Што се самог регистровања тиче указом од 1944 године предвиђено је да се поступак закључења брака има направити свечаним. Њим је наређено Савету народних комесара СССР да предвиди „увођење свечаног начина извођења регистрације, одређивање нарочитих просторија за то и њихово уређење". На тај је начин склапање брака постало формалан, свечан чин.

Издвајање законитог брака од фактичког брака и признавање својства супруга само лицима која су регистровала свој брак је једна крупна мера са замашним последицама. У будуће се јасно разликују две врсте односа, брачних и ванбрачних. Породица заснована браком учвршћена је и у њеном оквиру обезбеђена је јаче ситуација жене. Супрузи су тешње везани што ћемо нарочито видети кад пређемо на питање развода брака, и на тај начин њиховој деци осигурана могућност оне заштите коју даје породица. То не значи да је положај деце рођене ван брака погоршан. Но против. Деца рођена од родитеља који нису у браку уживају и даље, као и раније, у Совјетском Савезу иста права као и деца која су рођена од лица која се не налазе у браку, па и право на издржавање и право на наслеђе. Само, уместо да их остави са теоријским и сумњивим правом на издржавање од несавесног оца, који избегава да изврши своју дужност, совјет-

ски законодавац је обезбедио ту децу, општим, државним средствима. Он је, као што сам већ изнео забранио прошле године мајци да тражи да се судским путем утврди ко је отац детета и да од њега тражи издржавање. Разуме се да ако отац сам призна дете за своје, оно има према њему, и иначе, иста права као и брачна деца.

Дакле, брачни односи су издвојени, и везе између супруга појачане. Испитивање развода брака у Совјетском Савезу то ће нам потврдити.

Развод брака

Развод брака у совјетском законодавству прошао је кроз промене паралелне онима кроз које је прошао начин закључења брака. Он је био регулисан на разне начине у три маха. Прво, одмах после Револуције у текстовима који су са извесним изменама постали законик од 1923 године, затим у законику од 1927 године, и најзад указом Президиума Врховног совјета од прошле године. У сва три текста начела су остала иста, исте су и побуде које су руководиле законодавца, али се начин примене постављених начела мењао.

Совјетски законодавац хтео је да супрузима очува њихову слободу. Супрузима, којима је заједнички живот постао неподношљив, треба омогућити да га прекину. Од брака створеног слободним пристанком не треба направити неподношљиву тамницу. Али, ако је водио рачуна и о његовим обавезама, нарочито према деци и другом супругу. Како је решен тај проблем?

Законик од 1923 године предвиђао је два основа за развод брака: споразум супруга и једнострану жељу једног од њих.

Развод брака на основу споразума супруга није новина у законодавству. Њега познају нека страна законодавства. Али док је у другим законодавствима развод брака на основу споразума супруга компликован, тежак и скопчан са великим трошковима, у совјетском законику од 1923 године он је био једноставан. Било је довољно да супрузи дођу пред суд и изјаве своју сагласност да се разиђу и суд је изрицао развод и предавао супрузима уверење о разводу. Супрузи су могли отићи, место у суд, код органа који је регистровао њихов брак и изјавити му своју сагласност да се разведу; овај је уписивао развод у матичне књиге и издавао им уверење о разводу.

Други основ за развод брака је жеља једног супруга да се разведе. Законодавац је сматрао да се брак не само заснива већ и одржава сагласношћу воља супруга, и да нема основа за даље постојање брака ако један од супруга не жели да у њему остане. Развод на основу жеље једног од супруга требало је тражити од суда. Али се није морао наводити никакав узрок због кога се развод тражи: довољно је било што

га један супруг жели, и суд га је био дужан изрећи без истраживања мотива из којих та жеља потиче. Законодавац је очигледно дао превагу слободи супруга и хтео пре свега њу да обезбеди и заштити.

Улога суда је, дакле, била мала и скромна. Он није имао да цени мотиве супруга, он је био ограничен на просто констатовање жеље супруга и изрицање развода.

Законом од 1927 године развод брака је још више упрошћен. У њему се каже: „За живота супружника брак може бити раскинут према обостраном пристанку супружника или према једностраној жељи од њих". За развод брака није се захтевала више никаква формалност, па ни захтев суду да констатује развод. Суд више није играо никаку улогу у разводу брака. Као што су по том законику, сами својом вољом формирали брак, супрузи су га могли и раскинути. Њихова слобода у том погледу била је потпуна и без икаквог ограничења. Супрузи чак нису били дужни да региструју престанак свог брака. Они су то могли да учине, ако су хтели, и на тај су начин добијали сигуран доказ да је брак престао. Али ако они то нису хтели, ништа их на то није обавезивало.

Овај систем био је логичан и у складу са начелом слободе појединаца, али је у пракси омогућавао злоупотребе. Он је омогућавао раскид брачне везе кад год се хтело. Систем је излагао другог супруга, а нарочито жену, и децу опасности да буду напуштени сваког часа. То није морало да буде, али је могло да буде. Законом је, истина, била предвиђена обавеза издржавања потребитог супруга за извесно време и после развода брака, што је било нарочито потребно и корисно за жене. Затим, Закон је предвиђао врло јасне и велике обавезе на терет родитеља, што стварно најчешће значи на терет оца, ради осигурања издржавања деце. Закон, који је и сад на снази, наређује да се при досуђивању издржавања одузима лицу дужном да даје издржавање 1/4 зараде за издржавање једног детета, 1/3 за издржавање два детета, 1/2 за издржавање три детета или више деце. То није мало, теоријски, али која је корист од тога, практично говорећи, ако је човек закључио више бракова један за другим, без много размишљања, пошто му је то било могућно, и у сваком од њих имао деце? Није свакоме лако да издржава једну породицу; како онда издржавати више бивших жена и деце рођене са њима? Проблем је: како да се очува слобода сваког супруга и да му се омогући да иступи из брака, а да се истовремено обезбеде интереси другог супруга, практично жене и деце, — а он није решен тиме што се дозвољава развод по вољи и без икакве контроле и намећу обавезе издржавања другог супруга и деце.

Arhiv Pravnog fakulteta u Beogradu

Ови разлози нису, вероватно, били без утицаја на реформу извршену у овој материји прошле године. Промене које су тад извршене у области развода брака су значајне.

Пре свега развод се више не може извршити једноставним споразумом супруга или једностраном жељом једног од њих. У будуће развод брака може изрећи само суд и то у јавном поступку.

Поступак има две фазе и у свакој се развија пред другим судом. У првој фази поступак се развија пред народним судом и почиње подношењем изјаве о жељи да се брак раскине. Али више није довољна проста изјава жеље да се брак разведе. Потребно је, и то је друга значајна новина ове реформе, да се наведу мотиви из којих се жели развод. Народни суд не може изрећи развод брака. Главни део његове улоге састоји се у покушају измирења супруга. Често се тражи развод брака без стварних разлога и противно добро схваћеним интересима једног и другог супруга. Супрузи, разуме се, морају доћи лично на позив суда на мирење. Да би суд могао са више изгледа на успех приступити мирењу дато му је право да испитује мотиве наведене за развод брака.

Ако народни суд не успе у своме настојању да супруге измири онда је прва фаза поступка завршена и може почети друга. Ја кажем може, пошто не мора. Јер, поступак се не продужава по службеној дужности. Ако жели да до развода дође, супруг који је прекинуо поступак пред народним судом мора поднети нову претставку за развод брака суду вишег степена, а то је обласни, покрајински, окружни, градски или Врховни суд савезне и аутономне републике. У овој подели надлежности огледа се несумњиво жеља да се обесхрабре они који су склони на брзе и неразмишљене поступке.

Виши суд испитује мотиве за развод брака. Он испитује да ли су наведене чињенице довољно тешке да би требало изрећи развод брака. Ако суд нађе да наведене чињенице нису довољне да оправдају развод брака, он ће одбити тужиоца од тражења и оставити брак на снази. Он ће изрећи развод брака, како Указ каже, само ако утврди да је неопходно да се брак разведе.

На тај начин је развод брака, који је до указа од јула прошле године у потпуности зависио од супруга, пренет у надлежност суда. Да ли ће брак престати, зашто, кад и како, — све је то зависило од супруга, или једног од њих. Сада је жеља супруга стављена под контролу суда. Поступак се мора одвијати пред њим, суд изриче развод брака, и последње и најважније, он цени да ли је нека чињеница довољна да мотивише развод брака.

Најновије совјетско законодавство не фаворизира развод брака. Развод је отежан читавим низом мера. Поред поступка који се обавезно мора одвијати пред судовима, наређено је да се свако покретање поступка за развод брака има објавити у месним листовима о трошку оног супруга који је покренуо поступак. Високе таксе предвиђене за развод сигурно га не олакшавају. Супруг који покреће поступак има да плати у

почетку поступка 100 рубаља, а суд кад изрекне развод наређује да један или сваки супруг плати од 500 до 2.000 рубаља.

Ја сам раније поменуо да по совјетском праву необезбеђени супруг који је неспособан за рад има право да тражи издржавање од другог супруга. Указао сам на врло лак и брз поступак за остварење овог права, пошто најдаље за месец дана има да буде одређена од стране надлежне власти висина издржавања. То што важи за време трајања брака, важи и после развода: потребити супруг долази лако до утврђења свог права на издржавање, које после развода траје само извесно време, највише годину дана.

Што се тиче деце, суд који изриче развод брака одлучује код кога ће од разведених супруга које дете остати, као и који од родитеља и у којој мери сноси трошкове издржавања детета. Ја сам раније поменуо да је норма да се за издржавање једног детета одузима родитељу 1/4 зараде, за два детета 1/3, за три детета или више деце 1/2 зараде.

Ако сада бацимо један скупни преглед на реформу извршену у совјетском брачном праву прошле године, онда заиста, видимо да је њена главна одлука, појачање породице и заштита мајке и деце. Удате жене, мајке и деца имају више сигурности. Када указ од 8 јула 1944 године буде преведен у законодавства савезних република, што је у некима већ учињено, онда ће се то видети прецизније и конкретније.

Мере заштите мајке и детета

Али совјетски законодавац није се ограничио на то да побољша и осигура положај мајке и детета мерама које се односе на ојачање породице. Породица, упркос тога, може не бити у могућности да задовољи потребе деце. Затим, има деце рођене ван брака.

Совјетски законодавац узео је да реши цео склоп питања заштите мајке и детета, и у низу мера које је предузео, реформе у брачном праву појављују се само као неколико детаља, важних у то нема сумње, али не и јединих.

Није могуће приказати све те мере у оквиру једног предавања, а још мање при његовом крају. Ја ћу се ограничити да изнесем само неколико главних момената, обавештења ради, и не улазећи у проблеме, и то само да би се боље сагледао смисао и значај изнетих реформи у области брака. Све те мере чине једну целину и узајамно се допуњују и објашњавају а све имају исту подлогу: старање за мајке и децу и стварање јаких породица са много деце.

ANALI PFB | anali.rs

Те мере се састоје у следећем:

За мајке које имају више од два детета предвиђене су знатне новчане помоћи. За неудате мајке предвиђена је помоћ већ за прво дете.

Бремените жене имају право на пет недеља отсуства пре порођаја и шест до осам недеља после порођаја, уз наплату помоћи на рачун државе.

Од четвртог месеца бременитости жене се не могу употребљавати за прековремени рад; жене које доје не могу се одређивати на ноћни рад.

Родитељи са троје и више деце уживају 50% попуста за смештај деце у дечјем забавиштима и јаслама.

У Совјетском Савезу постоје многобројни домови за матере и децу, домови за сиромашне бремените неудате мајке породилишта, врло разграната мрежа дечјих установа, забавишта, дечјих јасала, вртова, кухиња, лечилишта, амбуланти и сличних установа. Наређено је проширење мреже свих тих установа,тако да се може одговорити свим захтевима.

Установљен је порез на нежењене и неудате и грађане који имају једно или два детета, и то за мушке од 20 до 50 године, а за женске од 20 до 45 године. Висина пореза износи од ½% до 6% од укупног дохотка.

Као признање мајкама које имају више деце установљена је „Медаља материнства" за мајке са петоро или шесторо деце, орден „Материнска слава" за мајке са седморо, осморо и деветоро деце, и почасно звање „Мати херојка" које се даје мајци која је родила и подигла десеторо деце. Уз ово почасно звање иде и орден истог имена и повеља Президиума Врховног совјета.

Немогуће је задржавати се на овим питањима. Ја ћу се ограничити на неколико појединости о новчаним помоћима мајкама.

У Совјетском Савезу мајке са више деце уживале су и раније државну помоћ, али је та помоћ прошле године знатно проширена и повећана. Помоћ су раније уживале мајке са више од шесторо деце. Сада право на помоћ имају све мајке које имају више од два детета и та помоћ се повећава са повећањем броја деце. Тако, по рођењу трећег детета мати добија 400 рубаља; по рођењу четвртог, 1.300 рубаља и 80 рубаља месечно; петог, 1.700 рубаља и 120 рубаља месечно; шестог 2.000 рубаља и 140 рубаља месечно; седмог, 2.500 рубаља и 200 рубаља месечно; осмог, 3.500 рубаља и 250 рубаља месечно; итд., тако да мати са десеторо деце добија при рођењу сваког следећег детета 5.000 рубаља и 300 рубаља месечно. Месечна помоћ се исплаћује почев са другом годином рођења детета, па све до навршетка пете године.

То је помоћ коју имају удате жене и удовице, дакле мајке чија су деца рођена у браку. За ванбрачне мајке постоје посебне одредбе. Ванбрачна мајка ужива помоћ већ за прво дете, и то у износу од 100 рубаља месечно; за двоје деце она добија 150 рубаља, а за троје и више деце по 200 рубаља месечно. Ова се помоћ исплаћује све док дете не заврши два-

наест година живота. Али то није све. Поред ове нарочите помоћи, све оне мајке које имају троје и више деце ван брака имају још и право на помоћи предвиђене за удате жене са троје и више деце. Оне, дакле, уживају редовну помоћ коју имају све мајке са више од два детета, и уз то још и нарочиту помоћ предвиђену само за њих. Поред тога, ванбрачне мајке могу сместити своју ванбрачну децу у државни завод за васпитање, који је дужан да их прими на издржавање и васпитање на рачун државе.

Као што се види, реформа од 1944 године показује, поред велике помоћи мајкама са више деце, још и нарочиту помоћ и старање за ванбрачну децу. Узето само за себе, старање за ванбрачну децу је потпуно разумљиво. Деца рођена у браку имају мајку и оца да се старају о њима, а она која су рођена ван брака, или бар већина од њих, практично говорећи, имају само једног родитеља, мајку. Уместо да ванбрачну мајку и дете остави са теоријским и проблематичним правом на издржавање од стране ванбрачног оца, совјетски законодавац је пренео на државу старање о деци рођеној ван брака. Тако, издржавање те деце не зависи више од тога да ли ће се од њиховог оца моћи наплатити потребне суме, и ако се наплате, да ли ће бити довољне, пошто се може догодити да их треба разделити на више деце од разних мајки.

Ове знатне државне мере помоћи ванбрачним мајкама и мере за издржавање и васпитање ванбрачне деце објашњавају довољно зашто је у Совјетском Савезу укинуто право мајке да доказује ко је отац њеног детета и да тражи издржавање од њега. Совјетски законодавац је нашао решење питања заштите ванбрачног детета и мајке на другом, сигурнијем плану, плану државне помоћи и акције. Ако се томе дода, као што сам већ поменуо, да је утврђивање очинства увек несигурно и да може бити повод за разне злоупотребе, онда је разумљиво зашто га је совјетски законодавац укинуо.

То су главне линије програма који садржи указ Президиума Врховног совјета од 8 јула 1944, и према коме поједине савезне републике треба да изврше измене у своме законодавству. У историји совјетског породичног права он обележава једну важну етапу. Разноврсне крупне мере које се њиме наређују повезане су међу собом циљем, чијем постигнућу су намењене. Увођење свечаног закључења брака, отежавање развода брака и његово стављање под контролу суда, забрањивање истраживања очинства, државно старање о ванбрачној деци, обилне помоћи мајкама са више деце, повластице за бремените жене и друге мере, — све то има за сврху да пружи што ефикаснију помоћ жени и детету.

Д-р Михаило Константиновић

БУЏЕТСКИ СИСТЕМ СССР-а

Значај совјетског буџета

Најважније место у читавом финансиском систему СССР-а заузима његов државни буџет. Он је основни финансиски план совјетске државе. У државни буџет се, с једне стране, стичу сви канали којима притичу у централни новчани фонд сви, многобројни и разноврсни, извори прихода, а с друге стране њиме се врши расподела свих новчаних средстава, саобразно државном народно-привредном плану. Према томе је државни буџет СССР-а једно од најважнијих оруђа читаве економске политике владе. Путем буџета остварује се и развитак свих продуктивних снага земље, особито темпо њене индустријализације. Кроз буџет и помоћу њега развија се колхозни поредак и отклањање разлика између села и града. Путем буџета спроводи се правилна национална политика, обезбеђује културни полет и појачава одбранбена, војничка снага совјетске државе. У току социјалне и етичке изградње буџет је имао значајну улогу и у ограничавању, потискивању а затим и потпуној ликвидацији капиталистичких елемената.

Државни буџет СССР-а није могуће замислити без државног народно-привредног плана. Они су у тесној нераздвојној међусобној вези. Пошто се државним народно-привредним планом одређују све главне смернице привредне политике, то ни састав државног буџета није могућ без претходног састава народно-привредног плана. Исто тако, пошто се путем буџета обезбеђују новчана сретства за извршење народно-привредног плана у свим његовим деловима и пошто буџет према обиму сретстава са којима располаже игра одлучујућу улогу, то ни извршење народно-привредног плана није могућно без извршења државног буџета.

Државни буџет СССР-а носи, наравно, на себи све одлике социјалистичке државе. То пре свега значи да се кроз њега остварује планска социјалистичка привреда. И у другим државама постоји сектор државне привредне делатности, негде мање, негде више. Но, тај је сектор свуда у поређењу са приватним сектором врло скроман. Другим речима, државне дотације појединим гранама привреде, ма како оне достизале апсолутно високе износе, врло су слабе у односу на инвестиције које се врше мимо државе. Тако у тим државама буџет не обухвата ни приближно целу народну привреду, која се финансира мимо државе преко тржишта зајмова. Насупрот томе, социјалистичка држава непосредно управља читавом економијом земље, па и државни буџет постаје буџет читаве народне привреде. То је најважнија одлика државног буџета СССР-а. Тако је према последњем предратном буџету (за 1941 г.) 78% опште цифре финансирања инвестиција било покривено средствима државног бу-

ANALI PFB | anali.rs

џета. По том истом буџету више од 32% сопствених обртних сретстава привреде ишло је кроз њега.

Разумљиво је, према томе, што буџет читаве народне привреде једне тако џиновске земље мора бити врло обиман. Општа цифра буџетских расхода за 1941 г. износила је 216 милијарди рубаља, а за 1944, услед потреба за повећањем одбранбене моћи земље, та се цифра попела на 250 милијарди рубаља. За овако високе суме потребни су наравно снажни извори буџетских прихода.

И ту долази до изражаја социјалистички карактер државе СССР-а. Највећи део прихода, наиме, потиче из предузећа социјалистичке привреде. Више од 90% свих прихода по државном буџету за 1941 годину потицало је из акумулације сретстава државних привредних предузећа, а само 9% из сретстава становништва (порези и зајмови).

Буџетски приходи од државних привредних предузећа појављују се у два облика и то: 1) у облику пореза на промет и 2) у облику одвајања од чистог прихода предузећа. Порез на промет наплаћује се процентуално на све продукте после темељно извршених калкулација за сваки производ посебно. То је главни извор државних прихода. У буџету за 1941 г. овај порез је износио 72,5% свих прихода социјализиране привреде. Овај порез наплаћује се независно од извршења привредног плана предузећа и према томе он претставља не само најиздашнији већ и најсигурнији извор прихода државног буџета. Одвајање, пак, од чисте добити предузећа врши се на основу и у зависности од стварно реализоване добити сваког предузећа понаособ. С обзиром на постојање привредног плана за свако предузеће и нагли пораст социјалистичке производње, приходи реализовани из овог извора играли су у последњим совјетским буџетима крупну улогу. Тако су они у буџету за 1941 г. износили скоро 9% свих прихода социјализиране привреде.[1])

Много мањи значај у приходима државног буџета имају дажбине становништва. Оне се појављују опет у два облика, и то: 1) у облику пореза и 2) у облику зајмова. Па и од тако незнатне улоге коју ови приходи играју, више од половине отпада на други облик, тј. на приходе од добровољног пласирања уштеда радника и колхозника у државне зајмове и улоге штедионица. Ова пласирања показују непрекидни пораст благостања радника и сељака. На непосредне порезе отпада свега око 3% државних прихода.

Расходи државног буџета СССР-а указују такође на карактер социјалистичке државе, која се стара о развитку читаве народне привреде, повећању одбранбене моћи државе, порасту животног стандарда широких народних маса, узди-

[1]) Напомињемо узгред да је у остварењу што већег чистог прихода заинтересовано и свако предузеће непосредно, обезбеђеним процентом чистог прихода на развој самог предузећа.

зању њиховог просветног и културног нивоа, образовању државних златних и материјалних резерви.

У годинама друге пјатиљетке више од половине свих расхода по државном буџету ишло је на финансирање народне привреде. То је разумљиво с обзиром на чињеницу да су управо те године биле године пуне изградње социјализма. Али из године у годину проценат буџетских расхода на народну привреду смањивао се. То пре свега из разлога што је све већи пораст рентабилитета социјалистичких предузећа омогућавао да се велики део њихових потреба покрије из властитих сретстава. Затим из разлога што је затегнута међународна ситуација тражила све већи проценат издатака за појачање одбрамбене моћи државе. И, најзад, из разлога што је све јача финансиска снага СССР-а омогућавала да се све већи проценат расхода намењује за социјално-културне потребе народа.

По државном буџету СССР-а за 1944 г., који је вотиран на X заседању Врховног совјета у укупном износу од 250 милијарди рубаља, на расходе за народну одбрану отпада 128,5 милијарди рубаља или више од половине свих буџетских расхода. С обзиром на велике потребе отаџбинског рата и на чињеницу да се финансирање рата вршило искључиво из државног буџета, ово је сасвим разумљиво. У периоду, међутим, мирног развитка, расходи на одбрану износили су свега 11,6% свих расхода. Из истог разлога се проценат на финансирање народне привреде од 52% у другој пјатиљетки смањио на испод 20% у 1944 г. Особито је карактеристична чињеница да, без обзира на огромне ратне потребе, расходи за социјално-културне потребе становништва у 1944 г. износе 51,5 милијарди рубаља или преко 20% свих државних расхода. Од осталих расхода поменућу расходе на одржавање управе, судства и тужиоштва који заједно са Н. К. В. Д. по буџету за 1940 г. износе 7,9% и остале расходе који по истом буџету износе 4,7% свих државних расхода. Главне, дакле, ставке расхода јесу расходи на финансирање народне привреде, расходи на одбрану и расходи на социјално-културне потребе народа. Кроз све ове расходе појединачно и скупа остварује се циновски социјалистички план у свима секторима.

Структура државног буџета СССР-а

У досадашњем излагању стално је било говора о државном буџету СССР-а. Шта треба разумети под тим изразом?

ANALI PFB | anali.rs

Будући многонационална заједница, СССР претставља слободно уједињење савезних република које су самосталне државне јединице. Наравно да свака република, пошто има значајну властиту привреду, пошто има крупне социјално-културне задатке, пошто од X заседања Врховног совјета

СССР-а има сопствене војне формације и заступништва у иностранству, мора имати и своју самосталну финансиску основу. Према томе свака од њих мора имати и свој сопствени буџет. Исто тако не може се ни замислити да би совјети посланика радног народа, као месни органи државне власти СССР-а на којима леже толики привредни, социјални и други задаци, могли те задатке са успехом обављати кад не би имали своје сопствене буџете. Према томе карактер државне организације СССР-а одређује и карактер његовог буџетског система. Сви органи совјетске власти, од села и насеља до Савеза, имају своје самосталне буџете. Постојање таквог буџета неопходан је услов не само нормалног функционисања државних финансија, него и нормалног функционисања совјета као органа државне власти уопште.

Сад можемо одговорити на питање шта треба разумети под изразом државни буџет СССР-а. У састав државног буџета СССР-а улази, дакле, савезни буџет и државни буџети савезних република. Државни буџет савезне републике сачињавају буџет саме савезне републике, буџети аутономних република у њеном саставу и буџети месних органа државне власти. Државни буџети аутономних република, пак, обухватају буџет републике и буџете месних органа државне власти. Под буџетима месних органа државне власти треба разумети буџете сеоских, градских, рејонских, окружних и обласних совјета. И месни буџети деле се на основне и регулаторне. У прве спадају буџети села, насеља, градова и рејона, а у друге буџети округа и области.

Овакав буџетски систем условљен је како правилном националном политиком тако и потребом за правилном организацијом управљања државним финансијама. Совјетски буџетски систем, путем постојања самосталних буџета и њиховог уједињења у општем државном буџету СССР-а, омогућава бржи темпо економског и културног напретка оних подручја која су раније била заостала. То се одражава у много бржем порасту буџетских цифара по буџетима заосталих националних република него по буџетима напреднијих република. Тако је, на пример, за време две пјатиљетке, буџет РСФСР порастао за 8,4 пута, буџет Туркменске ССР за 10,3 буџет Узбечке ССР за 9,8 пута. Постојање самосталних месних буџета омогућава најпотпуније задовољење различитих месних потреба пространог Совјетског Савеза. Оно такође изазива активну стваралачку иницијативу широких слојева народа у привредној, културној и финансиској изградњи. Најзад, овај систем месних буџета појачава заинтересованост месних органа државне власти у извршењу предрачуна државних прихода. Све државне приходе, наиме, прикупљају различити месни органи државне власти и од тих прихода њима је буџетом одобрен један проценат за покриће властитих месних потреба. Самим тим у прикупљању

буџетских прихода заинтересовани су не само централни орган совјетске власти, већ и читав систем месних државних органа почев са сеоским и градским совјетима. С друге стране, није потребно наглашавати да би финансирање са једног места огромног броја разних предузећа расутих широм читаве земље, било технички јако отежано и да би онемогућивало контролу над правилним искоришћавањем буџетских сретстава. Буџетска права месних совјета, дакле, потпуно одговарају потреби најрационалније и најправилније изградње и извршења државног буџета.

Али, постојање мноштва самосталних буџета ниуколико не нарушава јединство буџетског система СССР-а. Напротив, јединство совјетског буџетског система обезбеђено је пре свега јединством политичке и економске природе совјетске државе. Сви су совјети органи једне јединствене државне власти, они свестрано врше јединствене државне задатке, те не може бити никаквог супротстављања органа државне власти органима „самоуправе" као што је случај у капиталистичким државама у облику „поделе надлежности" и других мера хијерархије и контроле. Будући носиоци јединствене државне власти у месном опсегу, совјети посланика једног народа имају своје буџете, који нису ништа друго до *делови јединственог државног буџетског система*. Наравно да је јединство совјетског буџетског система обезбеђено и јединством економске основе СССР-а, истоветношћу интереса и задатака свих савезних република и свих месних совјета, моралним и политичким јединством читавог совјетског народа и, најзад, јединством државног народно-привредног плана који захтева и јединствену финансиску политику.

Јединство совјетског буџетског система изражава се нарочито у томе што државни буџет СССР-а, који обухвата читав буџетски систем, одобрава у облику закона Врховни совјет, дакле онај орган који установљава и распоређује све приходе и расходе улазили они у савезни, републиканске или месне буџете.

Расподела расхода и прихода на савезни, републичке и месне буџете.

Расходи. По последњем предратном буџету, за 1941 год.[2]) расподела расхода на поједине буџете изгледала је овако:

	у милионима рубаља	у %
савезни буџет	169.692.—	78,9
буџети савезних република . .	13.297.—	6,1
буџети аутономних република и месни буџети	33.063.—	15
	Свега: 216.052.—	100%

[2]) У Совјетском Савезу буџетска година се поклапа са календарском.

ANALI PFB | anali.pfb.ac.rs

Као што се види, више од три четвртине свих државних расхода пролази кроз савезни буџет. Ову концентрацију основне масе буџетских сретстава у рукама савезне владе захтева јединство државног народног привредног плана. Само путем концентрације ових сретстава може савез обезбедити правила и потпун развитак свих продуктивних снага у складу са задацима социјалистичке изградње у свима правцима. На тај начин савезни буџет појављује се као најважнији фонд социјалистичке изградње и као такав заузима водеће место у читавом буџетском систему. Овакав савезни буџет уосталом неминован је с обзиром на Уставом СССР-а одређене огромне задатке који леже на највишим органима државне власти. Кроз савезни буџет пролазе (до X заседања Врховног совјета) сви издаци за Црвену армију и флоту, највећи део (око 83%) свих државних издатака за народну привреду, сви издаци по државним зајмовима и велики део расхода на издржавање државног управног апарата. По буџету за 1940 г. расподела расхода по савезном буџету изгледала је овако:

	у %
на финансирање народне привреде	35,7
„ „ соц. култ. мера	10,2
„ „ одбране	41,6
„ „ управе, судова и тужиоштава	1,7
„ „ Н. К. В. Д.	5,1
остали расходи	5,7
Свега:	100%

Према томе савезни буџет има углавном народно привредни и одбранбени значај.

Из буџета савезних република финансирају се углавном привредна предузећа и мере републичког значаја, социјално-културне установе републичког значаја и државни апарат дотичне републике. Сходно овим задацима, од свих републичких буџета за 1940 г. отпадало је:

на финансирање народне привреде	39,3%
„ социјално културне мере	56,4%
„ све остале издатке	4,3%
Свега	100%

Путем месних буџета финансирају се углавном: привредна предузећа месног значаја, народна просвета, народно здравље, социјално обезбеђење, физичко васпитање, месни органи државне власти.

Од расхода свих месних буџета за 1940 г. отпада:

на социјално-културне мере	72,4%
„ народну привреду	15,0%
„ остале расходе	12,6%
Свега:	100%

ANALI PFB | analiza

Као што се види републички буџети носе углавном социјално-културно обележје.

Наравно да се сви расходи пренети на месне буџете деле даље на поједине врсте ових буџета. Ова расподела стављена је савезним законодавством у надлежност савезних република. Највећи део расхода по месним буџетима на финансирање народне привреде иде преко обласних и градских буџета, јер је тамо углавном и сконцентрисана месна трговина и индустрија. У овим буџетима расходи на народну привреду заузимају највећи део од свих осталих расхода. Расходи на социјално-културне мере заузимају најважније место међу свима расходима месних буџета а углавном су сконцентрисани у буџетима градова и рејона. Расходи на управу углавном су сконцентрисани у обласним и среским буџетима, али релативно највеће место према осталим расходима имају у општинским буџетима.

Приходи. Ми смо углавном видели изворе и врсте свих државних прихода СССР-а. Сада се ради о томе да видимо расподелу тих прихода на поједине облике буџета. Основно начело совјетског буџетског система јесте да расходи свих буџета морају бити покривени одговарајућим износом прихода. Ради тога је потребно да сваком буџету буду обезбеђена онолика средства колика су му према расходима потребна. Има, пре свега, извесних државних прихода који су, било у целости, било у сталном процентуалном износу, остављени овом или оном буџету тј. чврсто везани за њега законом или одлуком владе. Тако су на пр. приходи од тресета, рудишта, лова и риболова не само месног већ и ширег значаја посебном одлуком ЦИК-а и СНК-а из 1931 г. уступљени месним буџетима. Исто се односи на читав низ других државних пореза. За републичке буџете чврсто су везани целим својим износом на пр. порези од кооперативних предузећа. За савезни буџет одређени су на пр. приходи од царина, пољопривредни порез и друго. Наравно, да је гро прихода резервисан за савезни буџет.

Али, у совјетском буџетском праву нема правила по коме би се сви расходи једног буџета морали покривати овим за њега у целости чврсто везаним приходима. Напротив, много важнији приходи су тзв. регулирајући приходи, тј. они који се процентуално деле на поједине видове буџета. Ако, наиме, властити приходи нису довољни за уравнотежење појединих буџета, онда савезни буџет уступа републичким и месним буџетима део савезних прихода путем процентуалног одвајања од прикупљених прихода са територије републике односно места. Ова одвајања врше се било тако што се одреди републичким буџетима један проценат с тим да општу суму даље деле међу месне буџете, било што се непосредно одређују проценти и за републичке и за месне буџете. Овај систем процентуалног одвајања има

ту добру страну што изазива заинтересованост републиканских и месних органа државне власти у прикупљању државних прихода. Ако се и препуштањем 100% свих регулирајућих прихода ипак не може постићи равнотежа једног буџета, онда се прибегава дотацији из вишег буџета. Зато се унутра система месних буџета организују посебни фондови за регулисање. Они се примењују кад постоје велике несразмере у привредној снази појединих административних јединица. Извори ових фондова су из оних нижестепених буџета који имају вишкове прихода.

Напомињемо да је најважнији регулирајући извор прихода порез на промет, који, као што смо видели, чини скоро три четвртине свих државних прихода.

Колики значај имају ови регулирајући приходи за поједине буџете видећемо из података по којима је у 1940 г. у буџетима аутономних република, покрајина, области и округа проценат прихода од одвајања износио 64,6, у буџетима градова и радничких насеља 49,6, у среским буџетима 73,5, у општинским буџетима 72 свих прихода орговарајућих буџета, односно просечно за све буџете проценат одвајања био је за исту годину 62,2 свих прихода.

Регулисање републичких и месних буџета врши се сваке године приликом одобравања државног буџета СССР-а. Тада Врховни совјет одобрава: 1) општи износ расхода републичких и месних буџета сваке републике, 2) општи износ прихода републичких буџета и сопствених прихода месних буџета и 3) износ сретстава која се из буџета сваке републике издвајају за уравнотежење њених месних буџета. Саме пак републике имају право да одређују изворе за регулисање месних буџета и висину одвајања од тих извора.

Овим системом процентуалног одвајања постиже се не само заинтересованост свих органа власти у прикупљању државних прихода, него и већа еластичност у расподели расхода и, што је најважније, пуно јединство совјетског буџетског система.

Ако се ни одвајањем ни дотацијом не може постићи буџетска равнотежа, онда се морају или пронаћи нови извори прихода или смањити расходи по дотичном буџету. Напротив, ако се у току извршења буџета покажу стварни вишкови (према предвиђеним) прихода, онда се они у циљу потстрека борбе за извршење финансиског плана и ради обезбеђења буџетске самосталности републичких и месних совјета, у целости стављају на расположење дотичном буџету. 50% тих вишкова може се утрошити већ у текућој буџетској години али само у другом полугођу, тј. када се утврди да ће вишка прихода бити за читав период.

ANALI PFB | anali.rs

Совјетско буџетско право

Основна начела совјетског буџетског права прописана су Уставом СССР-а а и уставима савезних и аутономних република.

Тако, одобравање општег државног буџета СССР-а као и прихода који служе за покриће савезног, републичких и месних буџета спада у надлежност највиших органа Савеза (чл. 14 Устава). Исто тако, пошто одобравање збира свих буџета у саставу државног буџета СССР-а захтева потпуно јединство у роковима за састав буџета, буџетским квалификацијама, форми буџета и начину састављања, расматрања, одобравања и извршења буџета, сва основна начела за то одређују виши органи државне власти СССР-а. Најзад, органима Савеза (Претседништву Врховног совјета) припада право надзора над извршењем савезног законодавства и у области буџета, па и право поништаја одлука и наређења Совјета народних комесара савезних република ако су оне у супротности са законом.

Буџете, пак, савезних република одобравају њихови Врховни совјети (чл. 60). На основу и у границама савезног законодавства, савезне републике самостлно утврђују народнопривредни план, државни буџет републике и завршни рачун. Оне, такође у сагласности са савезним законодавством, одобравају републичке и месне порезе и дажбине и све остале приходе и руководе остварењем буџета аутономних република и месних буџета. Пртседништву Врховног совјета савезне републике такође припада право поништаја одлука и наређења Совјета народних комесара аутономних република и осталих совјета у њеном саставу ако су ове одлуке и наређења у супротности са законом.

Иста права, у границама савезног законодавства и законодавства савезних република, припадају аутономним републикама.

Уставима савезних и аутономних република признато је свим месним органима државне власти право доношења свог месног буџета и одобравање завршног рачуна (чл. 97). Тако месни совјети уводе и месне порезе и дажбине одобрене савезним и републичким законодавством и утврђују рокове и начин састављања, разматрања и одобравања предрачуна и финансиских планова месне привреде.

На тај начин обезбеђено је пуно буџетско право не само савезним и аутономним републикама, већ и свим месним органима државне власти, што омогућава пуно задовољење свих локалних потреба саобразно различитим приликама.

Но пуна буџетска права свих органа државне власти ниуколико не нарушавају принцип буџетског јединства. Напротив, овај принцип најбоље је изражен и обезбеђен баш у поступку којим се, одоздо до горе, саставља државни буџет СССР-а

ANALI PFB | analis

Састављањем пројекта државног буџета руководи народни комесар финансија СССР-а, народни комесари финансија савезних република и њихови месни органи. У пројекте улазе предрачуни свих надлештава и установа као и финансиски планови привредних грана. Финансиски органи расматрају те пројекте у циљу да спроведу уштеду на расходима и пронађу нове или веће приходе. Потом се финансиски планови само салдима а предрачуни надлештава и установа у целости унесе у пројект буџета. Овако састављени пројект иде на оцену вишим финансиским органима, који састављају поред својих сопствених буџета и збир свих месних буџета. Такво померање иде све до савезног комесаријата финансија. У овоме се стичу пројекти буџета свих савезних република, који у себи садрже како пројекте сопствених републичких буџета тако и пројекте збирних месних буџета. На основу свих ових пројеката републичких буџета и самостално састављеног пројекта савезног буџета, народни комесар финансија СССР-а саставља општи пројект државног буџета СССР-а. Тај пројект излази на претрес Совнарком-а СССР-а, који га у своје име подноси Врховном совјету на одобрење.

Овакав поступак у састављању буџета обезбеђује, с једне стране пуно задовољење различитих месних потреба, а с друге стране изградњу буџета у сагласности са општим правцем финансиске политике СССР-а. Али одобравање државног буџета од стране Врховног совјета СССР-а није у супротности са буџетским правима република и месних органа државне власти, јер Врховни совјет утврђује само најважније износе републичких буџета, чиме се обезбеђује јединственост државног буџетског система и извршење задатака народно-привредног плана. Врховни совјет, утврђујући државни буџет СССР-а, самим тим поставља опште оквире појединих буџета. Врховни совјет одређује одвајања од прихода савезног буџета који се стављају на расположење појединим буџетима. Тако Врховни совјет утврђује: 1) општи обим државног буџета СССР-а према приходима и расходима, 2) општи обим савезног буџета према приходима и расходима, 3) општи обим буџета савезних република према приходима и расходима и поделу суме у сваком од њих на републички буџет и збир месних буџета, 4) висину одвајања од републичког буџета у буџете аутономних република и месне буџете и 5) висину одвајања од опште-савезних државних прихода у републичке и месне буџете.

Расподелу, пак, свих Врховним совјетом одређених сретстава врше законодавни органи савезних и аутономних република, односно за месне буџете пленуми одговарајућих совјета према локалним приликама и потребама.

Само извршење буџета поверено је Наркомфину СССР-а, наркомфинима савезних и аутономних република и нижестепеним финансиским органима.

ANALI PFB Tanalis

У СССР-у одобрени буџет је закон, чије извршење захтева најстрожију буџетску дисциплину. Само пуном дисциплином могуће је мобилисати све предвиђене приходе, спровести максималну штедњу и осигурати најбољи ефекат сваког појединог издатка.

У циљу обезбеђења потпуног и благовременог извршења буџета од савеза до месних совјета организована је по принципу строге централизације унутар савезног наркомфина контролно-ревизорна управа, са себи потчињеним органима у савезним и аутономним републикама (Главни контролори-ревизори) и месним совјетима (контролори-ревизори). Органи контролно-ревизорне управе Наркомфина СССР врше и превентивну и накнадну контролу над извршењем свих буџета и по приходима и по расходима. Притом, они расматрају не само законитост налога за извршење буџета, него и целисходност таквих налога, све у циљу што веће штедње. Они имају право да обуставе извршење сваког налога за који нађу да нема ослонца у буџету. Што се тиче прихода, ови органи се старају да приходи буду што већи, да се што уредније прибирају, да се у том циљу усавршава организација и функционисање свих државних надлештава, установа и предузећа. Колики се значај придаје буџетској контроли у СССР-у види се из чињенице да је 1940 год. законом предвиђен посебни Комесаријат државне контроле. „Планови су нам потребни", рекао је на XVIII конгресу партије Молотов, „да бисмо могли контролисати извођење нашег привредног рада. Уколико план није повезан са контролом извршења, он се претвара у обичну хартију, губи вредност."

Закључак: Основна буџетска начела СССР-а

Совјетско буџетско право претставља систем најдоследније и најпотпуније спроведених демократских принципа. У њему су заступљена сва најбоља начела до којих је дошла у свом развитку наука о финансијама. Она су тако испреплетана и комбинована да заиста сачињавају један идеалан финансиски систем. Поменућемо овде на крају само најважнија од тих начела.

1. Ту је, пре свега, *пуни демократизам* како у састављању тако и у одобравању буџета. У састављању буџета учествују многобројни финансиски органи од сеоског совјета, преко виших совјета, до финансиских органа у републичким народним комесаријатима и савезни Наркомфин. Ту су такође многобројне буџетски комисије које претресају сваку буџетску ставку пре него што буџет изиђе на законодавно тело. Све то обезебеђује пуну прецизност, целисходност и правилност у одлучивању о сваком поједином приходу и расходу. Све буџете одобравају, затим, законодавни органи у лицу пленума месних совјета, Совјета аутономних и савезних ре-

публичких и Врховног совјета СССР-а. То значи да у стварању државног буџета учествује читав народ, да се приликом тог стварања мобилише све знање, све искуство народа и органа власти.

2. Кроз совјетско буџетско право обезбеђена је *лењинско-стаљинска национална политика*. Свака савезна република, свака аутономна република, сваки совјет има свој буџет кроз који они остварују све своје материјалне и културне потребе. Сретствима совјетског буџета помажу се оне републике, они крајеви који су културно и материјално заостали, тиме се обезбеђује пун и равномеран пораст и развој свих нација, свих крајева једне простране земље.

3. Доследно спроведеним *принципом буџетског јединства* обезбеђено је планско руковођење не само државном финансиском политиком него и читавом народном привредом. Сви месни и републички буџети, заједно са Савезним буџетом сачињавају једну нераздвојну и систематску целину државног буџета СССР-а, којим се обезбеђује исто тако потпуно и јединствено спровођење државног народно-привредног плана.

4. *Законитост* у совјетском буџетском праву спроведена је доследно и до краја. Буџет је закон. То се односи како на државни, тако и на савезни, републички и све месне буџете. Све те буџете доносе законодавни органи (Врховни совјет СССР-а, Врховни совјети република, пленуми месних совјета). Влада нема право доношења буџета. У њеној надлежности је да се стара и предузима све мере за извршење државног буџета. Права изабраних чланова законодавног тела нису ничим ограничена. Чак и у Енглеској, класичној земљи буџетског права парламента, постоји тзв. „консолидовани буџет" који парламенат нема право претресати сваке године. Совјетски законодавни органи имају пуно право иницијативе у буџету. Они могу предлагати мењање буџетских ставки у свим приходима и свим расходима, имају права предлагати нове приходе, нове расходе. Законитост буџета такође је обезбеђена у његовом извршењу: прекршаји буџетских прописа раван је прекршају ма ког законског прописа. С тим у вези је и пуна буџетска дисциплина и ефикасна буџетска контрола.

5. У Совјетском буџетском праву *буџет је јавни акт*. То значи да се сви буџети (савезни, републички, месни) и сви у целости имају обнародовати. Совјетски народ је увек, на време и у потпуности упознат са свима приходима и расходима државним, ма кроз који буџет они пролазили.

6. У совјетском буџетском праву заступљено је и начело *потпуности буџета* (тзв. „бруто буџет"). То значи да кроз државни буџет пролазе сва сретства која мобилише совјетска држава за покриће свих својих потреба. Ванбуџетска сред-

Arhiv Srbije i Crne Gore

ства не постоје. То такође значи да се и приходи и расходи у буџет уносе у целом свом износу.

7. Поменимо, најзад пуну и ригорозну *буџетску контролу*, која преко нарочитих органа савезног комесара финансија, обезбеђује спровођење свих поменутих буџетских принципа и осигурава потпуно и благовремено извршење онаквог буџета какав је донешен од законодавне власти. Ова буџетска дисциплина је управо оно што омогућава Совјетском Савезу да на основу одоздо до горе систематски израђених планова остварује све своје задатке.

Д-р Обрен Благојевић

ОПШТИ ПОГЛЕД НА ЗАДРУГАРСТВО КОД НАС

Наша савремена задружна теорија одликује се — између осталог — и великом разноврсношћу својих погледа на задругарство. Сви ти погледи могу се углавном свести на два основна гледишта: једно, које готово потпуно занемарује важност друштвених оквира у којима се задругарство рађа и развија и друго које посматра задругарство првенствено у односу на те оквире, у односу на основне законе друштвеног развоја.

Прво гледиште било је у неку руку званично. Оно се јављало у разним видовима, под звучним именима „интегралног задругарства", „задругарства које је само себи циљ", или „задружне државе". (Под лозинком „задружне државе" ишло се за фашизирањем задругарства у Србији за време окупације).

О другом гледишту није се могло много дискутовати у старој Југославији. Оно је допирало до јавности у непотпуном, скраћеном или осакаћеном облику. Данас су дати сви услови да се и ово гледиште што свестраније развије и изгради. Задатак је овог рада да томе допринесе, да обухвати неке од основних елемената за један општи поглед на задругарство под данашњим друштвеним условима.

I

Појава првих задруга у Србији

Прве градске задруге у Србији, јавиле су се седамдесетих година прошлог века. На иницијативу Светозара Марковића оснивају се прве занатске задруге и пропадају убрзо затим. Социјална структура тадашњих наших градова била је прилично упрошћена: трговци, занатлије и чиновници претстављали су претежни део становништва. Индустрије није било — није било онога што је чинило гро чланства потрошачког задругарства на западу — индустријских рад-

ника. А кад се уз то има на уму страховит политички притисак аутократски расположених Обреновића и њихових режима — онда нам судбина првих градских задруга постаје сасвим јасна. За њихов развој није било објективних услова.

Када су ти услови били дати јављају се прве земљорадничке кредитне задруге и убрзо хватају чврст корен код нас крајем прошлог века. То је било доба прелома у социјалном погледу, доба убрзаног преласка са једног друштвеног колосека на други, са натуралне на новчану привреду. Новац, који је почео да продире у пољопривреду још много раније (преко првих трговаца стоком) надире све брже у село. Под његовим притиском пуцају оквири патријархалне сеоске заједнице — крвне задруге. Вештачке мере као што је био чувени § 471 грађанског судског поступка успевају донекле да успоре процес дробљења сеоског поседа али нису могле да зауставе процес постепене пролетаризације сеоског становништва. Болан, али неминован преображај, прилагођавање старог газдинства, снабдевеног примитивним пољопривредним оруђем, новим условима, везивање за тржиште које се развија — то су прилике под којима је угледала свет прва земљорадничка кредитна задруга у селу Вранову код Смедерева (1894).

Али, супротно ономе што се мисли, појава прве земљорадничке кредитне задруге није претстављала само реакцију на одређене социјалне услове, она није била само средство у борби против зеленаша преко кога се вршила прва акумулација капитала на нашем селу: кредитно задругарство у исто време било је и мост преко кога је капитал наставио жустрије да надире у село. Најзад, захваљујући уласку богатијих сеоских елемената у задругу она се од сретства економски слабијих претварала у економско и политичко оружје привредно јачих.

II

Кратак историјат задругарства у Србији и у Југославији

Годину дана после оснивања прве задруге њихов број је порастао до те мере да се могло приступити оснивању савеза. Ускоро затим, доноси се и Закон о земљорадничким и занатским задругама (1898 г.). Дух, карактер и основне одредбе овог првог задружног закона одговарале су много више основним задружним начелима него што је то био случај са новим Задружним законом кога је 1937 год. донела профашистичка већина Стојадиновићеве скупштине.

Балкански ратови завршавају ову прву етапу у развоју задругарства код нас. Пред први светски рат било је и у Србији преко 700 земљорадничких задруга које су према савременим статистичким подацима окупљале 16,7% од укупног броја сеоских породица.

ANALI PFB | anali.rs

Рат је опустошио земљу. Нарочито је тешко била погођена пољопривреда. После рата долази до формалног уједињења задругарства у новој држави; оснива се Главни задружни савез за Југославију у чије чланство улазе стари савези. Земља, међутим, и даље остаје подељена на шест правних подручја са 14 задружних закона и 4 уредбе и правилника у важности (овакво стање трајало је све до 1937 године).

У периоду фамозних извозница, инфлације и стабилизације у првим годинама после рата најтеже су били погођени најшири слојеви радног света и његово задругарство — уколико је као такво постојало. Финансијски капитал врши знатне напоре у циљу концентрације. У крилу његових најмлађих и најборбенијих снага јављају се први поборници диктатуре и фашизма. Доноси се чувена Обзнана.

Ненародни режими гледају врло непријатељски на било какво организовање радничке класе. То су основни услови под којима је имало да се развија задругарство у старој Југославији. Године 1925 формира се Дирекција за пољопривредни кредит. Из диспозиционих фондова расипају се велике суме новаца у циљу куповине бирача. Оснивају се кредитне „задруге" у сеоским кафанама. Новац се примао са уверењем да се неће морати никад враћати. Задруге се множе на папиру. То су била економско-политичка мртворођенчад која су донела огромне штете задругарству компромитујући га и убијајући веру у њега.

Године 1927 долази до познатог Јагодинског конгреса. Под врло сумњивим условима извршена је смена задружног вођства. „Смедеревски" задружни правац уступа место „пожаревачком". Претставници једног и другог правца тврдили су да управо њихово гледиште одговара основним задружним начелима. Истина је уствари била у овоме: Јагодински конгрес је резултат борбе двеју струја једне политичке групације — борба која је вођена на штету самог задругарства које све више полази незадружним, више трговачким путем.

Године 1929 долази до политичке диктатуре у Југославији. Она у исто време обележава почетак светске привредне кризе. Глухо доба и мрак у политичком животу поклапају се са мраком задругарства. Оно постаје плен разних економских и политичких шпекулација, поприште свакојаких афера и малверзација. Са врхова задружних установа одлази се на министарске фотеље и обрнуто. Неколико година доцније криза је достигла свој врхунац или како би економисти рекли своје дно. Низ мера које су после тога биле предузете у циљу заштите земљорадника кулминирају са Уредбом о ликвидацији земљорадничких дугова. Резултат ове уредбе био је обезбеђење градских новчаних завода — и ликвидација земљорадничког кредитног задругарства. Уједињеном и концентрисаном финансијском капиталу у Ју-

ANAU FEB Tabaius

гославији успело је да терет кризе пребаци на најшире народне слојеве и то преко задругарства.

У таквом стању затекао је наше задругарство други светски рат. Развијајући се под таквим условима — под условима кризе и диктатуре, у канцама финансијског капитала, без слободе и без демократије — наше задругарство нужно је постало:

1. Пре свега *недемократско*. Ево доказа. Србија је претежно пољопривредна земља: 2/3 становништва бави се пољопривредом. Огромну већину задруга чине земљорадничке задруге а међу њиховим члановима преовлађује ситни и средњи сељаци са поседом од 0,1 до 5 хектара. Највећи део земљорадничких задруга био је учлањен у једном задружном савезу. На који су начин земљорадници били заступљени у управи тога савеза? Била је уобичајена пракса да се управни одбор делио на шири и ужи. У ширем одбору било је земљорадника — али они нису никад имали већину у њему. Док у ужем управном одбору — који је стварно водио послове савеза — није било ни једног земљорадника. Сличан случај био је и са надзорним одбором. Крмило земљорадничког задругарства није се налазило у рукама оних који су претстављали већину задругара. На тај начин било је погажено једно од основних задружних начела — начела задружне демократије.

Међутим, то није био случај само са српским задругарством. У сличном стању налазила се и највиша задружна установа старе Југославије — Главни задружни савез. У управном одбору Главног савеза било је и инжењера и доктора, професора и пензионера, професионалних политичара итд. али у њему није било ни једног земљорадника.

2. Развијајући се под наведеним условима није никакво чудо што је наше задругарство постало с једне стране *бирократско* а с друге *трговачко*. Бирократизам је у старој Југославији био опште зло. Он се могао срести у готово свим гранама државне администрације. Он је најзад захватио и задругарство. За време окупације ово стање се погоршало. Један део задружног вођства ставио се у службу непријатељу. И с тим тешким наслеђем дочекало се ослобођење. С друге стране читави задружни савези показивали су толико интересовања за што већим материјалним успехом, често пута по сваку цену, тако да се ова трка за профитом претварала понекад у праву грозницу зараде.

3. Развијајући се под цитираним условима наше задругарство није било у стању да избегне злу судбину још у једном погледу — у погледу односа према *финансијском капиталу*. Услед недостатка сопствених средстава која нису била у стању да се прикупе, задружни савези су се заду-

живали не само код државних него и код приватних капиталистичких банака често пута под најтежим зеленашким условима. Ишло се путем оног чувеног немачког задружног савеза који се у тој мери заплео у дугове према свом кредитору — Дрезденској банци, док га једног дана банка није претворила у своје задружно одељење.

4. Задругарство старе Југославије великим делом било је *под утицајем разних политичких странака*. Тако на пример: знатан део задругарства нарочито кредитног у Словеначкој налазило се у рукама клерикалаца. Господарска слога у Хрватској, уколико се може сматрати чисто задружном установом, налазила се под утицајем Мачекове хрватске сељачке странке, док су се још неки хрватски задружни савези налазили под контролом хрватских клерикалаца. У Србији није било готово ни једне веће грађанске политичке странке која није настојала да дође до свог утицаја на задругарство. И баш то отимање разних ненародних режима и разних политичких странака које нису имале корена у народу, био је један од разлога компромитовања задругарства у очима народа.

5. Најзад у последње време, нарочито уочи другог светског рата, појавили су се видни знаци с једне стране *етатизације задругарства а с друге стране његовог фашизирања*. Стварају се задружни савези одозго, на вештачки начин Један од основних принципа — принцип добровољности — ставља се ван снаге. Фашистички елементи са своје стране настоје да затрују задружни организам. У правилима једне виноградарске задруге (основане 1935) стоји дословно ово: „Чланови ове задруге могу бити само припадници аријевске крви". (Задруга је била чланица Смедеревског задружног савеза).

У томе би се састојало неколико основних негативних карактеристика задругарства у старој Југославији. У његовој пракси је било много недостатака. Али ни у *задружној теорији* ствари нису стајале много боље. У задружној теорији преовлађивало је једно старо, некад наивно и конзервативно а данас назадно гледиште о такозваном универзалном задругарству или задругарству које је само себи циљ или „задружној држави". То су уствари разни видови једног истог схватања по коме је задугарство нека врста панацеје — општег лека против свих друштвених зала —, по коме је оно у стању да реши све социјалне проблеме мирним, чисто економским путем без судара и потреса. То је гледиште старо колико и само задругарство. Оно је настало под утицајем утописта (међу оснивачима Рочделске задруге налазила су се и два Овенова ученика). Ово гледиште је из основа погрешно. Оно пре свега занемарује један од најважнијих елемената сваке социјалне средине: политички мо-

менат.[1]) На тај начин не води се рачуна о основним законима друштвеног развоја. Кроз сличне теорије иде се баш за тим да се неумитност ових закона прикрије или деформише, да се беспримерни напори најширих слојева радног света у њиховој политичкој борби за бољи живот покажу непотребним и беспредметним.

Ово гледиште најзад стоји у директној супротности са стварношћу. Стварност је била јача од нездравих теорија. Та стварност учи да задругарство није у стању да реши само све социјалне проблеме. Има читавих привредних области које се не могу организовати на задружној основи. Тако на пример: не може се организовати на задружни начин саобраћај, затим рударство и крупна индустрија.

Најзад и судбина задругарства у фашистичким земљама претставља речит доказ о неодрживости овог схватања. Грубим потезима фашизам је — кад је приграбио политичку власт — угушио задругарство.

И обрнуто у Совјетском Савезу под условима слободе и демократије, када се власт нашла у рукама радничке класе долази до пуног процвата задругарства. Израђује се велики лењински задружни план о систематском унапређењу задругарства почев од његових простијих облика као што су набављачке и продајне задруге, ка сложенијим као што је произвођачка задруга. Напоредо са побољшањем општих економских прилика оснивају се задруге за заједничку обраду земље ТОЗ а када су дати сви потребни услови стара занатска произвођачка задруга, артељ, постаје колхоз. Колхоз означава прелазак са ситне, расцепкане индивидуалне привреде на крупно, колективно социјалистичко газдинство. Колхоз је социјалистичка форма пољопривреде. На одређеном степену друштвеног развоја колхоз претставља измирење општих и индивидуалних интереса.

Однос задругарства према колхозном покрету одредио је својом познатом јасношћом Стаљин у своме чланку „На хлебном фронту“ у коме се колхозни покрет карактерише као задругарство на вишем ступњу свога развоја.

III

Задругарство данас

Такво је било задругарство у старој Југославији. Развијајући се под наведеним условима — без демократије и без слободе, у канцама финансијског капитала итд. — оно није могло ни бити друкчије.

---

[1]) Говорећи о томе Лењин је рекао: „У сновима старих задругара било је много фантазије. Они су често смешни због те своје фантастичности. Али у чему се састојао њихов фантастични карактер? У томе да људи не увиђају огроман, одлучујући значај политичке борбе радничке класе за свргавање власти експлоататора“ (Лењин. „О задругарству“, ОГИЗ 1944 год. стр. 1).

ANALI PFB | anali.rs

Међутим, када су се прилике у нечему билно измениле када је народ узео власт у своје руке, долази до велике промене и у животу нашег задругарства. Одмах после ослобођења јављају се прве радничке потрошачке задруге. За врло кратко време под најтежим условима нарочито у погледу саобраћаја младо радничко задругарство успева да довуче велике количине намирница, дајући још једном пример организационе снаге и способности радног света који дотле није могао имати своје задругарство.

Ускоро затим долази до уједињења радничког и чиновничког задругарства. Под новим условима радници и службеници пружили су слободно једни другима руку. На тај начин извршена је концентрација целокупног потрошачког задругарства, концентрација куповне моћи најширих слојева радног света. (Слична ствар по угледу на нас извршена је у Бугарској.)

У циљу оспособљавања задругарства за што успешније извршење задатака пред којима се налази, ствара се Главни пословни одбор. Слични одбори са готово истим задацима јављају се и у осталим ослобођеним деловима нове Југославије. Данас су по мом мишљењу дати сви потребни услови да се одреди један општи, заједнички поглед и став на задругарство.

Одредити улогу, циљеве и задатке задугарства данас не претставља неку нарочито тешку ствар. У изјавама наших меродавних фактора налази се већ довољно елемената из којих се јасно могу оцртавати смернице задружног развоја под новим условима. У декларацији владе Демократске Федеративне Југославије (од 9 III 1945 г.) речено је: „Нарочита пажња ће се посветити задругарству коме ће припасти важна улога у обнови земље." У своме предавању на радију (13 III 1945 г.) потпретседник владе Едвард Кардељ рекао је: „Државни и задружни сектор нашег привредног живота то су два главна стуба на које ће се ослонити у привреди демократка власт." Најзад на великој антифашистичкој скупштини делегата народноослободилачких одбора за Србију генерал Сретен Жујовић рекао је: „У Народноослободилачком покрету претстоји задругарству широк развој и расцвет и оно треба да израсте у моћну привредну радну организацију народног и демократског карактера која ће вршити позитивну и корисну улогу у народном и државном животу организујући производњу, промет и потрошњу по плану наше државне управе."

Основне смернице су према томе већ ту и данас се ради више о томе да се те смернице и директиве што детаљније разраде и што конкретније примене на постојеће стање с једне стране а с друге да се приберу и систематишу и, уколико је то потребно, допуне како би се могло створити што

ARHIV Srbije i Crne Gore

једноставније гледање на основне проблеме пред којима се налази задругарство.

а) *Дефиниција.* У вези са свим овим ми смо данас пре свега у стању да дефинишемо само задругарство:

„задругарство је економска организација за побољшање привредног положаја најширих народних слојева у производњи и снабдевању".

Из ове дефиниције излази пре свега да задругарство није само себи циљ, да је оно сретство за побољшање привредног положаја радног света.

Из ове дефиниције излази и то да се од задругарства очекује пуна потпора народној држави не само у области циркулације добара него и у области производње.

И овом приликом одбија се оно погрешно застарело гледиште да је задругарство у стању да буде од користи само у области циркулације добара. Из ње излази, најзад, оно што је најглавније, битно: да је задругарство *економска, радна, пословна народна организација.*

б) *Задругарство је одбранбено средство најширих слојева радног света у борби против скупоће, црне берзе и шпекулације.*

На сличан начин било је замишљено задругарство још у доба његовог постанка. Историски утврђене чињенице доказују да су прве потрошачке задруге биле дело радничке класе да су оне биле одбранбене установе економски слабијих слојева. Творци прве потрошачке задруге били су рочделски ткачи који су под руководством Овенових ученика формирали своју прву задругу, избачени на улицу после једног неуспелог штрајка.

И кад год је задругарство заборављало овај историски факт, кад год се удаљавало од њега то је било на штету задругарства и радног света. Улазак економски јачих у задруге доводио је скоро увек до нежељених последица, до гажења основних задружних начела и компромитовања задругарства. То се нарочито могло запазити у земљорадничком задругарству. Улазећи у задругу, користећи своје слободно време, капитал, своје везе и т. д. сеоском газди често је успело да за кратко време узме и управу задруге у своје руке. И тако се задругарство у оквиру капитализма често претварало у своју супротност: од сретстава самопомоћи економски слабијих у економско политичко оружје привредно јачих.

в) *Задругарство данас може у многоме да допринесе да се смањи дубоки јаз који дели село и град.*

Оно може да буде реална, материјална подлога за остварење чврстог савеза радних маса села и града.

Овоме нису потребни никакви коментари. Значај борбеног савеза радника и сељака довољно је подвучен. Данас се ради више о томе да се изнађе што већи број *конкретних*

елемената, преко којих би се могао остварити овај савез.

Непосредни пословни додир и сарадња радничко-службеничких потрошачких задруга и земљорадничких набављачко-продајних јесте један од ових елемената.

Земљорадничке набављачке задруге у Србији претстављају пословно најјачу а у погледу чланства масовну организацију. У њиховом чланству се налази у огромном броју сеоска сиротиња, ситан и средњи сељак. Њихов главни задатак састојао се до сада у дистрибуцији монополских и индустриских артикала које су добиле из града. Међутим, набављачке задруге у стању су да прикупљају и пољопривредне производе на селу. У ту сврху није потребно стварати никакву нарочиту продајну задругу.

г) *Задругарство може да постане права народна школа.* Кроз њега долази до израза заједнички колективан рад. Кроз њега се на тај начин манифестује и колективна свест. Оно може да учи најшире слојеве народа како се управља заједничким делом, како се води заједничка кућа.

Овај васпитни значај задругарства подвукао је Лењин у својим класичним чланцима о задругарству. Он каже: „Код нас се задругарство посматра с потцењивањем, не схвата се какав особит значај има то задругарство у првом реду с начелне стране (сретства производње у рукама државе), а затим у погледу прелаза новом поретку најпростијим, најлакшим и сељаку најприступачнијим путем".[2])

д) *Задругарство је масовна појава.* Не треба потцењивати његов значај а и не треба прецињивати његову моћ. Под данашњим друштвеним условима задругарство има прилике да развије све своје добре особине. У том погледу наше задругарство није никад досад било у повољнијем положају. Да би што боље и што брже одговорило задацима пред којима се налази, да би могло што ефикасније да узме пуно учешће у напорима народне власти у погледу обнове земље задругарство треба што пре:

1. да се ослободи свих недемократских, бирократских, трговачких и фашистичких елемената и начина рада;

2. оно мора да се ослободи свих реакционарних и штетних момената не само у својој пракси него и у својој теорији;

3. обнова нашег привредног живота врши се у знаку планске привреде. Поделом привредног живота на три карактеристична сектора задругарство је добило свој одређенији положај. Из досадашњег искуства већ се јасно може запазити да је у овом погледу од нарочитог значаја по правилан развој: *координација:*

а) координација рада између појединих задружних савеза (овде пре свега долази у обзир Савез радничко-службе-

ANALI PFB | anali.rs

[2]) Лењин: „О задругарству" ОГИЗ 1944 г. стр. 4.

ничких набављачко-потрошачких задруга и Главни савез српских земљорадничких задруга);

б) координација између задружних савеза с једне стране и органа народне власти с друге стране (овде се мисли пре свега на сарадњу између задругарства и савезних односно федералних министарстава, а затим на сарадњу месних задруга и народних одбора);

в) координација рада између задругарства и синдиката. Ни овде није потребан никакав нарочити коментар. И овде се више ради о томе на који се начин она може најпогодније остварити. Интереси најширих слојева радног света упућују синдикате и задругарство на најтешњу сарадњу. У том смислу управе федералних задружних савеза треба да кооптирају по једног претставника земаљских одбора Јединствених синдиката док би у главном задружном савезу Југославије требало да се налази претставник Главног одбора синдиката као кооптиран равноправан члан с правом на одлучујући глас. У месним задругама требало би да се налазе претставници месних синдикалних већа.

Готово је излишно напомињати да сарадња између синдиката и задругарства треба да се врши на узајамном поштовању самосталности и једне и друге организације. Контрола организованих чланова синдиката над задружним радом нарочито у потрошачком задругарству неопходна је и корисна. Али њу треба да врше чланови синдиката — као задругари. Овде би се могла применити реч оног познатог француског синдикалног борца који је рекао: „пет милиона француских синдикалаца треба да постане пет милиона задругара". Тада ће потрошачке задруге постати збиља оно што треба да буду — оне ће постати радничке. А на тај начин не само што ће потрошачко задругарство постати моћан инструмент синдикалне политике у погледу обезбеђења реалне надница, него ће кроз њега доћи до најпунијег израза основна задружна начела.

г) Најзад потребна је и координација задругарства појединих федералних држава. Организација ове интерфедералне сарадње била би свакако један од задатака Комисије за задругарство Демократске Федеративне Југославије.

У погледу оспособљавања нашег задругарства за што правилније вршење својих задатака не треба испустити из вида још и ово:

1⁰ развијати задружну иницијативу и

2⁰ стварати задружне кадрове.

Значај задружне иницијативе истакао је друг Кардељ у већ цитираном предавању. Мислећи на задруге од је рекао: „Данас је у првом реду њихов задатак да мобилишу масе да би *иницијативом одоздо* прихватиле ствар обнове наше земље, да би помогле у савлађивању великих привредних тешкоћа . . ."

Али та иницијатива мора имати својих граница. У противном она би се лако могла претворити у анархију.

Значај стварања задружних кадрова данас је сасвим јасан. Рат је однео хиљаде искусних руководилаца, стручњака и познаваоца задружног рада. Њихово отсуство осећаће се још дуго. Утолико је потребније енергичније наставити рад на подизању нових кадрова. Ово пре свега спада у дужност задружних савеза. За прво време биће довољни и мали курсеви са неколико неопходних предмета (књиговодство, рачуница, задругарство уопште) који не би трајали дуже од 2 до 3 месеца. Задружни савези располажу стручним и наставничким кадром. За људе из унутрашњости може се обезбедити стан у Савезовим просторијама и храна у њиховим мензама. Трошкове боравка — уколико их не би могли поднети срески одбори или задруге преко којих би се тражили слушаоци курсева — требало би да сносе задружни савези. У сваком већем задружном савезу требало би одмах створити фонд за стручно задружно васпитање који би се снабдевао из једног дела добити.

И овде би се морало доћи до тешње сарадње између установа које већ приређују овакве и сличне курсеве (народне власти, задружни савези и друге установе и синдикати).

На крају ма да не и на последњем месту морамо се задржати и на питању задружне производње (мислим пре свега на производњу пољопривредних производа). Још у свом говору на првом ванредном заседању АСНОС-а (у априлу 1945 године) друг Жујовић је рекао: „...ми можемо да прихватимо задругарство и да га помогнемо да оно стварно буде привредна организација, организација за привредно пословање која ће да се нађе на помоћ држави не само у дотурању робе између произвођача и потрошача него да помогне и у самој производњи. Код нас се задругарство свело само на потрошачко задругарство. Оно узима робу из магацина и доноси је до радника и ситних чиновника. Зашто се не би стварале произвођачке задруге?"

Од онда па до данас у том погледу није се урадило готово ништа. Међутим, подизање жетвеног приноса је један од најкрупнијих проблема пред којим се налази наша пољопривреда. Ми морамо заорати дубље. Ми морамо наћи начина да се нашој заосталој пољопривреди (у којој се може срести још и дрвена ралица), са њеним ситним и страховито исцепканим поседом, примени модерна пољопривредна техника, модерне пољопривредне справе и машине, модерне тековине агромномске науке. То се може постићи задругама за заједничку обраду земље.

ANALI PFB | anali.rs

Извесни примитивни облици таквих задруга постоје већ одавно у нашем народу. То је на пример: моба. Моба је једна врста ad hoc организоване задруге за заједничко обављање једног посла. Дакле извесно искуство у погледу заједничког

начина рада и известан степен традиције већ постоји у народу, тако да пропаганда за задруге за заједничку обраду земље већ има извесну подлогу са које би могли поћи. Али свакако да нико не би могао боље објаснити нашем сељаку предности заједничког рада, предности једне задруге за заједничку обраду земље него сам радник, групе радника који би се на претходним курсевима детаљно упознали са организацијом оваквих задруга. Потребан контакт између нашег радништва и сељаштва већ се извршује и путем заједничких радничких излета које организују синдикати и синдикалне подружнице. У крилу синдиката могли би се понајпре организовати такви курсеви за раднике који ће поћи на рад на село. Овде би синдикатима од највеће помоћи били задружни савези — нарочито Главни савез српских земљорадничких задруга у коме су већ извршене извесне припреме у овом правцу.

Покушаји организовања задруга за заједничку обраду земље врше се у суседној Бугарској са великим успехом. Донесен је и закон о таквим задругама. Потребно би било упознати се што пре и што детаљније са основним одредбама тога закона, функционисањем, организацијом и досадашњим резултатима рада на овом пољу. Досад стечено искуство могло би и нама корисно послужити. Једна од особина ових задруга састоји се у томе да оне омогућују заједничку обраду земље на савременији начин не дирајући у приватну својину задругара.

IV

Задружни закон и реорганизација задругарства

Код акутних задружних проблема од чијег решења зависи правилан развој задругарства у Југославији, треба поменути још измену Закона о привредним задругама и реорганизацију задругарства.

Стари задружни закон кога је године 1937 донела профашистичка већина Стојадиновићеве скупштине у многоме је разлог анархичном стању у коме се данас налази задругарство. Тај закон пропустио је да подвуче да је задругарство економска организација слабијих слојева народа. Захваљујући тој „широкогрудости" у задругарство су похрлили и крупни трговци па чак и велеиндустријалци. Све то довело је до изигравања позитивних законских прописа (нарочито Закона о порезима). А поједине одредбе овог закона у директној су супротности са основним задружним начелима. Тако на пример: према § 33 овог закона, супротно начелу да сваки задругар има право само на један глас, чланови произвођачких и прерађивачких задруга могу имати и више гласова — сразмерно јемству. По чему би се оваква једна задруга разликовала од једног акционарског друштва? Овакве одредбе допринеле су компромитовању задругарства

у очима народа. Доношење новог задружног закона који би више одговарао духу времена, новим објективним условима под којима се развија задругарство и основним задружним начелима преставља хитну потребу.

Исто тако и у интересу правилног развоја задругарства код нас потребно је што пре приступити његовој реорганизацији. Основна начела ове реорганизације треба да буду:

1. реорганизација по врсти пословања;

2. реорганизација на федеративној основи;

3. реорганизација на бази постепености и добровољсти и

4. са основном тенденцијом: јачања базе нашег задругарства — самих задруга.

Само се по себи разуме да би ова реорганизација — чијим ће се детаљима позабавити будућа Комисија за задругарство при Привредном савету савезне владе — морала водити рачуна о специфичним условима задругарства у појединим федералним јединицама.

V

ЗАКЉУЧАК

Наш привредни живот може се поделити на три основна сектора: државни, задружни и приватни. Ову поделу међутим не треба никако схватити круто, мртво и шаблонски. То су у ствари делови једног живог организма који се међу собом додирују, укрштају и преплићу. Одредити један општи поглед на задругарство данас то конкретно значи одредити садржину и границе задружног сектора пре свега у односу на државни сектор.

Државни сектор обухвата индустрију, финансије, саобраћај, увоз, извоз.

Задружни сектор обухвата пре свега:

1. дистрибуцију

а) Ту најпре долази у обзир земљорадничко-набављачко задругарство.

У Србији то је без сумње најјача задружна грана. Њену снагу чини пре свега то што су у њој учлањене најшире масе радног света на селу (ситни и средњи сељаци). Пред рат у Србији је било 1.764 земљорадничких набављачких задруга у којима је било учлањено 267.840 домаћинстава са 1,885.080 чланова, што значи да је око 45% од укупног броја земљорадника било организовано у набављачком задругарству. Од целокупног снабдевања ишло је преко земљорадничког набављачког задругарства 35%.

После ослобођења набављачко задругарство развија се неупоредиво бржим темпом. Данас постоји у сваком среском

месту сресни задружни магацин, среско стоваришге или среска задруга. Основано је 479 нових задруга. Ако се има на уму да у Србији има укупно 1.866 сеоских општина онда имамо 287 задруга више него општина; или ако се зна да имамо 3.392 села онда 64% села имају своју набављачку задругу. Пословна централа земљорадничког набављачког задругарства разделила је земљорадницима разне робе за 146,870.000 динара ДФЈ.

б) Градске потрошачке задруге.

Наше младе радничке задруге које су настале одмах после ослобођења под врло тешким условима у погледу снабдевања — када се вођство постојећег задругарства није умело да снађе — показало је ударне особине. После уједињења са набављачким задругама државних службеника оно је постало такође масовна организација радног света. Само у Београду потрошачко задругарство има преко 80 хиљада организованих чланова са близу 200 хиљада потрошача. Оно се још налази у фази организационог превирања — нарочито услед стварања задруга по предузећима и одвајања потсавеза београдских задруга од Савеза. Али основне сметње у његовом раду су недостатак капитала и саобраћајних средстава.

При свем том уз помоћ синдиката, коју је наше градско потрошачко задругарство већ имало прилике да осети, оно ће бити у стању да са успехом изврши свој задатак.

Свестрана помоћ овим двема задружним врстама и њихов најтешњи контакт и сарадња претстављају основну ствар за коју се треба данас ухватити.

в) Занатске набављачке задруге.

Ово су у ствари задруге или тачније заједнице за колективну набавку занатског материјала кога њихови чланови прерађују индивидуално. То је један непотпун задружни облик. Овде у ствари задруга као колективно предузеће има за циљ да помаже индивидуалну привреду својих чланова.

Обзиром на то да занатске произвођачке и прерађивачке задруге могу несметано вршити и набавку потребног материјала за њихов рад сматрам да овај задружни тип (набављачке задруге) не би требало фаворизирати.

2. Задружни сектор може да обухвати *један део производње.*

а) Један део занатске производње врши се преко занатског произвођачког и прерађивачког задругарства. Занатско задругарство до ослобођења имало је много нездравих особина. Тако на пример: члан занатске задруге могао је да буде само овлашћени мајстор и калфа под условом да у року од 6 месеци положи мајсторски испит. Занатски радници

ANALIPB.ianal.rs

нису се могли користити задружним преимућствима. У духу одредаба Закона о привредним задругама стварале су се углавном мале занатске задруге. Задругу је у ствари чинило десетак чланова управе а главни део послова обављали су најамни радници. Оваква „задруга" мало се разликовала од обичног капиталистичког друштва.

После ослобођења и овде је извршена коренита промена. У Главном задружном пословном одбору израђена су нова правила према којима чланови задруге могу бити и занатски радници, а једно од основних начела занатскорадничких задруга јесте рад искључиво радном снагом свих задругара.

На тај начин и градско занатско задругарство — које своја новчана сретства може наћи и код Занатске банке — оспособљава се за конструктивни рад. Овде се мора обратити пажња само на то да престане пракса са ситним занатским задругама, с једне стране, а с друге, да се има на уму то да занатске задруге не одвлаче знатније снаге квалификованог радништва од великих предузећа важних за обнову земље. Ова контрола може се извести путем тесне сарадње одговорних задружних фактора са претставницима синдиката.

б) Производња земљорадничких производа.

У Србији постоје и раде такозване произвођачке задруге. То су у ствари задруге за заједничку продају и индивидуалну производњу пошто сваки задругар производи сам за себе. Овај задружни облик уз то налази се углавном под утицајем економски јачих елемената на селу.

Праве произвођачке задруге земљорадника у Србији готово не постоје. С обзиром на ванредни значај подизања пољопривредне производње, што се не може успешно обављати на постојећи примитиван начин под условима који онемогућују примену нове пољопривредне технике и последње резултате агрономске науке, потребно је приступити оснивању задруга за заједничку обраду земље.

Имајући у виду сложене економске политичке и психолошке услове у којима се налази наше село у Србији овај посао морао би се обављати с највећом пажњом, по тачно утврђеном плану с најпажљивијом претходном припремом *на принципу добровољности.*

Никакво декретирање, никаква употреба силе. Такав поступак могао би само компромитовати ствар на самом почетку. Овај рад мора се вршити систематски и стрпљиво уз најтешњу сарадњу свих заитересованих фактора а пре свега надлежних министарстава, задружних савеза и синдиката — где би за то унапред припремљене радничке групе на самом терену имале да одиграју најважнију улогу. На том теренском раду главно оружје којим ће се водити ова задру-

жна акција мора да буде пример. За велику већину нашег сељаштва пример је најбољи пут.

Нарочита пажња морала би се обратити на прве покушаје који морају бити спремљени унапред до најситнијих детаља како у погледу области у којој ће се вршити, географских, привредних и осталих услова, тако и у погледу самих извршиоца. Наши стари борци са села и њихове породице овде би били главни ослонац.

Ово питање стоји у најтешњој вези:

1⁰ с питањем већег броја сручних геометара — пошто се претходно мора извршити комасација;

2⁰ с питањем пољопривредних машина — машинско тракторских станица — које углавном треба да остану у рукама државе;

3⁰ с питањем кредита.

У Бугарској су у ту сврху поред великог дела државних сретстава мобилисана и сва задружна новчана сретства.

3. Кредитне задруге.

Значај кредитног задругарства — градског и земљорадничког — није потребно нарочито подвлачити. Међутим, услед Уредбе о ликвидацији земљорадничких дугова готово све земљорадничке кредитне задруге налазе се у стању потпуне узетости. Уз то знатан проценат ових задруга налази се под контролом економски јачих слојева села. Међутим, све то не претставља нерешиве проблеме. Правилно обновљене и везане директно за кредитну установу оне могу одиграти значајну улогу у мобилизацији приватних новчаних средстава, у прикупљању великих сума кроз ситне штедње. На тај начин би се знатно олакшао напор државе у прибирању новчаних средстава.

На крају можемо рећи: задругарство, задругарство најширих народних слојева, ослобођено свих недемократских, бирократских и фашистичких елемената у својој теорији и пракси, плански реорганизовано може да постане права радна демократска и народна економска организација, а задружни сектор снажан фактор у обнови земље на који се народна власт може ослонити не само економски него и политички.

Д-р Михаило Вучковић

ANALI PFB | anali.rs

ЗЕМАЉСКО ДРЖАВЉАНСТВО И ЗАВИЧАЈНОСТ

1. — Претсједник савезне владе Маршал Тито рекао је, између осталога, у свом значајном говору одржаном у Загребу 22 свибња: „Многи још не схватају што то значи федеративна Југославија... Не значи повући границу између ове или оне федералне јединице, па ти прије ко ради шта знаш и шта можеш, а ја ћу овдје како знам. Не! Те границе, да их тако прикажем, треба да буду нешто слично као што су оне биједе црте у мраморном стубу. Границе федералних држава у федеративној Југославији нијесу границе раздвајања него границе спајања... То значи натјецати се у добру, помоћи браћи, јер сада су браћа разграничена, али су ипак под једним кровом. То је заједничка кућа, једна цјелина, али унутар има сваки да господари на своме, да се развија културно и економски у новој, федеративној Југославији". Овим је снажним приказом најзорније предочена суштина праве савезне државе уопће, а наше нове Југословенске напосе. Идеја савезне државе проводи јединство у мноштву. Избјегавајући обје супротности: пуну државну самосталност појединих земаља и њихово просто утапање у државној заједници, идеја савезне државе не препушта сваку земљу самој себи, него их међусобно веже у складну и органичну цјелину — што је једновремено и у интересу појединих земаља и у интересу заједнице, а прије свега у интересу читавог народа. Идеја савезне државе је по томе и потпуно у складу с идеологијом демократије. Није нипошто хисторијска случајност, да су први облици модерне савезне државе настали у ондашњим демократским суставима САД и Швицарске, насупрот унитаристичком типу државе, који су утемељили и изградили владарско-апсолутистички режими, разбијајући стару средовјечну феудалну државу с расточеном и подјељеном државном влашћу.

Заснивање савезне државе се проводи на два разна начина. Или се појединe самосталне државе односно државе конфедерације уједињују у савезну државу, ограничујући своју прећашњу самосталност, или се обрнуто унитаристичка држава, која није задовољавала народне потребе, претвара у савезну државу, дајући појединим земљама већу самосталност. Класични примјери ранијих савезних држава, САД и Швицарска — а може се амо убројити и Њемачка прије 1918 г. — претстављају примјере за првонаведени развој. Неки су ревносни присташе државног унитаризма, или точније централизма, у нас својевремено гласно тврдили да се унитаристичка држава нити може претварати у савезну, а нити да се то икад могло исправно у реалном државном развоју спровести. Ово тврђење не претставља само државноунитаристички фетишизам — јер је јасно да ће свака здрава и народна државна заједница, чим дође до сазнања

да не може правилно функционисати као строго унитаристичка држава, приступити децентрализацији, и претворити се у савезну државу, ако ће на тај начин боље осигурати опће народне интересе — него је и у противуречју с фактичким хисторијским догађајима, који нам показују читав низ примјера гдје се унитаристичка држава преобразила у федеративну. Ако се само задржимо у нашој непосредној близини, видјет ћемо такове случајеве развоја у Чехословачкој, поратној Аустријској Републици, а прије свега у СССР. Правилно развијено федеративно државно устројство дало је СССР необичну јаку снагу и развило при свим народима СССР такову домовинску љубав и жар, о чему није могла ни сањати стара, централистичка и царистичка Русија. Сличну задаћу има извршити државно федеративно устројство и у нашој новој Југославији, надограђујући на оним гранитним темељима, које је положио народноослободилачки покрет за вријеме своје херојске борбе противу окупатора и домаћих издајица. Нова демократска федеративна Југославија не само да неће међусобно одвојити и сепарирати поједине југословенске народе односно њихове земље, него ће их напротив уже повезати и развити међу њима истинско братство, те тако зажарити у свим истинским грађанима прави патриотизам за њихову земљу и за читаву државну заједницу.

При решавању свих појединих, практичних и теоретских, питања савезне државе долази се до исправног рјешења само онда ако се задрже у виду оба фактора, савез и земље, и ако се оба ова фактора хармонички повежу. Као класичан примјер погрешног, противног поступања може се навести негдашња, прилично јалова, расправа о суверености при савезној држави, како се она водила у њемачкој државноправној теорији. Пошло се са стајалишта старе концепције апсолутне и недјељиве суверености, како су је развили већ први идеолози апсолутне монархове суверености (нарочито Боден и Хобс), концепције која је била прикројена искључиво на строго унитаристичку државу. Примењивати овакову концепцију на сложену државу уопће, а на савезну напосе, значи увлачити се у Прокрустово лежиште. Тако су једни њемачки теоретичари уопће порицали земљама својство државе, други проглашавали земље несувереним државама (доминантна њемачка наука), а неки штовише тврдили (као нарочито баварски правник Сајдел) да су само земље суверене, а да то није и савез. Уистину, кад се већ оперира са старим, апсолутним појмом државне суверености, онда би се могло за праву савезну државу највише казати, да су носиоци такове суверености савез и земље заједно. Међутим, ако се, много исправније, појам државне суверености схвати модерније, па му се даде, противно његовом старом монархиско-апсолутистичком зна-

чењу, релативније значење, онда нема никакове запреке да се, поред суверености савеза, говори и о суверености земаља (како то н.пр. чини и скроз модерни федеративни Устав СССР) у погледу оне материје гдје су земље, формално узето, самосталне и независне од савеза.

2. — И проблем држављанства можемо за савезну државу само онда правилно ријешити, ако тај појам примијенимо и на савез и на земљу, али истовремено обоје повежемо у хармоничну цјелину. Тако ћемо и подићи оно главно што значи држављанин, т.ј. грађанин, и уско повезати грађанство односно грађанску свијест у појединој земљи и читавом савезу. Развијено земаљско држављанство само појачава југославенско држављанство, док није у противштини већ складно повезано са савезним држављанством. Савезно и земаљско држављанство не смију се, ако хоћемо остати вјерни исправној федеративној мисли, схватили као двије опреке, него само као дијелови једне органичне цјелине. У правој савезној држави држављанство је јединствено и оно се, најмање у својим основним питањима, регулира савезним законом — то више што се јача пробија федеративна идеја. Тако је н.пр. у СССР питање држављанства (грађанства) било почетно регулирано највише законодавствима појединих република, док није Устав од г. 1924 предвидио за све грађане савезних република јединствено савезно грађанство, те на основу тога донесени прописи о грађанству СССР. Једнако је за савезну државу посве природно начело, да сваки савезни држављанин може имати само једно земаљско држављанство (у неким се федерацијама проводило и противно, тако су на пр. у прехитлеровској Њемачкој били могући, па и не ријетки, случајеви поседовања више земаљских држављанства — но то није ни нормална ни здрава појава).

Из начела јединственог држављанства и уске повезаности савезног и земаљског држављанства произлази правило, да је сваки земаљски држављанин истовремено и савезни, а сваки савезни и држављанин једне земље. То није само последица пустог правнологичног резонирања, него то одговара и потребама практичног живота, нарочито политичког и социјалног живота. Но док се уопће не може допустити изузетак од првонаведеног правила, тако да би нетко могао бити земаљски држављанин а да уопће није савезни (у САД је то могуће — но таково се регулирање не може сматрати природним за савезну државу, и није никако прихватљиво за друге федерације), може се допустити изузетак од другонаведеног правила, тако да нетко буде савезни држављанин без земаљског држављанства. Такав ће изузетак бити практички потребан и посве природан у оним изузетним случајевима, кад савез прирођењем даје држављанство неком лицу у иноземству које нема ни с ко-

јом од савезних земаља везе (нити станује у којој земљи, нити је у којој рођено). Ово сусрећемо у данашњем законодавству СССР, а постојало је и раније у њемачком праву.

У односу земаљског спрам савезног држављанства износе се радо двије начелно разне и супротне могућности: или се земаљско држављанство аутоматски изводи из савезног, или се обрнуто савезно држављанство изводи из земаљског. Као класичан тип за прво се наводи САД, гдје савезни држављанин постаје аутоматски држављанином оне државице у којој се настани, а за друго Швицарска. Швицарска нема ни исцрпног савезног закона о држављанству, а увјети за стицање кантонског грађанства регулирани су највећма кантонским правом. Само изузетно прописује савезно швицарско законодавство нека опћа начела, тако нарочито у питању прирођења (швицарско држављанство стиче се добијањем кантонског, но да би кантонски орган могао потоње дати, потребна је претходна дозвола Савезног вијећа) и губитка држављанства. Но увртавати суставе држављанства појединих савезних држава у један од наведена два типа је доста произвољно, јер су у прописима о држављанству могуће, што се овог питања тиче, најразличније комбинације и варијације. Тако би се на пр., ако се прегледа читаво законодавство СССР о држављанству, могло можда највише казати да је оно, у наведеном питању, иза 1924 г. ближе швицарском типу, а иза г. 1930 ближе америчком.

3. — Ако се сад обратимо питању како би у нашој новој Југославији требало уредити земаљско држављанство, то се, обзиром на наше досадање право, јавља као прво да ли би земаљско држављанство требало везати са завичајним правом. Тако је била ова ствар уређена у Аустриској Републици иза 1918 г., гдје је сваки завичајник неке општине уједно и земаљски држављанин оне државе у којој му се налази опћина. Савезно с тиме било је и посебно регулирано примање странаца у завичајну везу односно у земаљско држављанство. Но тога ради треба прије свега утврдити опћу вриједност института завичајности у модерном јавном животу, а затим видјети да ли је тај институт прихватљив за данашњу нашу државну структуру и да ли се он може употребити при нашим новим народним властима.

Поради уске унутарње везе, која постоји између држављанства и опћинарства односно завичајности, већ се г. 1918, кад се за Југославију доносио Закон о држављанству, поставило питање да ли ће се усвојити институт завичајности. То је онда и учињено и тиме прејудицирано каснијем опћинском законодавству. Највише се ту ради о питању стицања југословенског држављанства прирођењем (натурализација). Међу услове за стицање југословенског

држављанства прирођењем ставио је закон о држављанству од г. 1928: „да им једна домаћа општина зајамчила пријем у завичајну свезу." Но у посебним случајевима, који су се жељели нарочито погодовати, одустаје Закон од овог услова и стицањем држављанства стичу лица аутоматски завичајност у општини рођења или настањења. Кад су, након тога, изашла оба општинска закона (о општинама од г. 1933 и градским општинама од г. 1934), они су нормирали институт завичајности у понешто ослабљеном облику — нарочито у питању аутоматског стицања завичајности сталним настањењем кроз вријеме од 10 год. у једној општини. Но начин тога аутоматског стицања (новој се општини дало право да приговори лицима која с погледом на то вријеме нису имала часна права, или се налазе под судском истрагом за дјела која повлаче губитак часних права) није задовољавао ни противнике ни присташе института завичајности.

Данас се мора већ из посве општих разлога забацити институт посебног завичајног права. Но таково, посебно завичајно право посве је и неспојиво с новим народним властима, нарочито с НО-има, како су се ови развили у току народноослободилачког покрета. Једна је од најбитнијих особина наших НО-а, што је разбијен дуализам између самоуправне и државне власти. Нови, политички смисао самоуправе био је у томе што су се овдје, у опреци спрам бирократске и више централизиране управе, на подручју управе проводиле извесне демократске идеје, те дало идејно интересентима да сами собом управљају (одавле и ријеч самоуправа). Што се ова идеја конзеквентније проводила, то се и више продубљивала опрека између државне управе и ове самоуправе. С једне стране организирају се државни уреди, којима руководе државни чиновници, строго подређени државној централи, а с друге стране посебна тијела са својим нарочитим приватним и јавним правима (правна лица), чије органе бирају чланови тих тјела и који су само до извјесне мере подвргнути непосредном утјецају односно контроли државних органа. У тој и таковој самоуправи имала је општина своје капитално значење. Она је била камен темељац читаве ове самоуправе. Општина је „држава у малом", и чак се радо износило да је она старија од државе и да је постојала већ прије државе. И ко што има држава своје држављане, тако се логично тражило за, тако схваћену, општину да и она има своје посебне завичајнике. Све је то, из темеља, измијењено новом организацијом наших народних власти, од најниже до највише. Разбијена је стара бирократска управа, која је политички оправдавала постојање посебних самоуправа с нарочито истицаном важношћу општине, и створени НО-и као строго народни органи државне власти. НО-и заједно

са земаљским владама и савезном владом односно земаљским и савезним народним претставништвима су једнако једновремено и државне и строго народне власти. Ту нестаје посебне, од државе строго ограђене, општине са својим посебним завичајницима.

Но ако, према горњем, није посебно завичајно право за препоруку с општег гледишта, а и посве је неспојиво с нашом данашњом организацијом народних власти, за завичајним правом не треба жалити ни с неких техничких разлога у материји држављанства. Задржати, поред савезног и земаљског држављанства, још и посебно завичајно право значи само комплицирати стицање и губитак држављанства. Само у једној ствари, и то пролазно, можемо се у питању земаљског држављанства послужити досадањим завичајним правом. За будуће нови ће прописи точно одредити како се стиче и губи земаљско држављанство. Но треба одредити полазну тачку, кад ступе на снагу ови нови прописи. Свим југословенским држављанима треба тога момента одредити држављанство једне земље — а за ово је најпрактичније и најједноставније да се, у првом реду, узме у обзир доондашња завичајност (чланство општине). Тако ово и нормира чл. 37 нашег новог Закона о држављанству. Ако се та завичајност (чланство), односно општинска припадност (ту се мисли на лица из чл. 36 са прикључених подручја) не даде утврдити, онда се таковим лицима одређује земаљско држављанство према одредби ст. 2 чл. 34. На тај начин није остављено случајности које ће земаљско држављанство добити појединн грађанин, кад Закон о држављанству ступи на снагу, него је то држављанство стављено на солидан темељ.

4. — При стицању и губитку земаљског држављанства два су посве различита случаја: 1) кад странац стиче земаљско држављанство, односно кад неко лице губи земаљско држављанство, да би уопће иступило из југословенског држављанства и 2) кад се ради само о промјенама унутар југословенског држављанства, кад савезни држављанин само мјења своје земаљско држављанство, стиче ново земаљско држављанство, губећи једновремено своје старо земаљско држављанство. У првом је случају судбина савезног држављанства најуже повезана са земаљским држављанством. Оба се држављанства заједно и истовремено стичу односно губе. Зато је и потребно, да би се осигурало јединствено држављанство, да се донесу јединствени и детаљнији прописи о стицању и губитку тога држављанства. У оним случајевима стицања и губитка држављанства који зависе од воље државних органа потребно је и нарочито разграничити надлежност савезних и земаљских органа, имајући у виду заштиту и међусобно усклађивање савезних и земаљских интереса, као и рационалну подјелу посла. У том се погледу

ANALI PFB | anali.rs

као прво јавља стицање држављанства природењем. Имају ли рјешења о придођењу доносити земаљски или савезни органи? Гледајући на наше прилике, не би било за препоруку ни да се усвоји искључива надлежност земаљских (швицарски систем) ни она савезних органа (амерички систем). Нама највише одговара данашњи систем СССР, по коме по оваквом природењу рјешавају и савезни органи и органи савезне републике, на територију које молиоци пребивају.

Зато и исправно нови Закон о држављанству разликује стицање држављанства редовним путем од стицања изузетним путем, кад се ради о лицу чија натурализација претставља нарочити државни интерес. Природење редовним путем врши земаљско министарство унутрашњих послова, но како странац стицањем земаљског држављанства увјек стиче заједно и савезно држављанство, то закон, да би се очували интереси Савеза, прописује за овакво природење претходну сагласност савезног Министарства унутрашњих послова. Природење изузетним путем врши савезно Министарство унутрашњих послова. Тако натурализовано лице добива онда аутоматски држављанство земље у којој борави, односно у којој се родило; а ако то тице не испуњава ни један од та два услова (ту ће се највише радити о странцу који остаје у иностранству), онда долази до јединог изузетка који познаје наш Закон, а по коме такав савезни држављанин нема ни једно земаљско држављанство — но он га може увијек накнадно стећи посебном молбом као сваки други југословенски држављанин. При губитку држављанства сусрећемо нарочито два начина губитка, гдје треба разграничити надлежност између савезних и земаљских органа: отпуст и одузимање. Отпуст се даје молиоцу, кад испуњава одређене увјете (нарочито да је испунио све обавезе према држави итд.). Све те увјете може најбоље оцјенити земаљски орган. Но отпуст се не може оставити самој оцјени земаљског органа, јер је ту важна и опћа савезна политика. Зато наш нови Закон о држављанству даје отпуст у надлежност земаљском министарству унутрашњих послова уз претходну сагласност савезног Министарства унутрашњих послова. Напротив се рјешавања о одузимању држављанства казне ради (а то ће одузимање, обзиром на ратне и поратне прилике, бити врло актуелно) тешко дају у надлежност земаљским управним органима. Наш Закон предвиђа овдје дјелом надлежност савезног министра унутрашњих послова, а дјелом говори „о судској пресуди у случајевима нарочито предвиђеним у закону".

ANALI PFB | anali.rs

И само питање промјена земаљског држављанства у оквиру савезног не може се посве оставити самим земљама, јер се иначе не би могло провести правило да сваки савезни држављанин буде и земаљски, као и начело да се истовре-

мено може имати само једно земаљско држављанство. Поред тога би и превелике разлике, по појединим земаљским законодавствима, у овоме питању доводиле до незгодних практичних последица. Зато се наш Закон о држављанству овдје ограничује само на главна регулирања. Он при томе поставља услове, кад се молба за примање у земаљско држављанство мора уважити. Кад нема тих услова, доносе земаљски органи своја рјешења по слободној оцјени. Упада у очи да Закон не предвиђа аутоматско стицање земаљског држављанства за случај кад југословенски држављанин кроз дуље вријеме пребива у некој земљи. Била је дужност Закона да практички осигура начело да сваки савезни држављанин буде и држављанин неке земље. Тога ради Закон доноси исцрпне одредбе о одређивању земаљског држављанства лицима, чије се земаљско држављанство не може утврдити — што углавном одговара пријашњим прописима о одређивању завичајног права (чланства). Закон је морао донијети и прописе о рјешавању спорова између појединих земаља о земаљском држављанству одређеног лица. Ако се у томе питању земље међусобно не споразумеју, спор рјешава Врховни суд демократске федеративне Југославије — што је посве сагласно начелима федерације. У свим осталим питањима земаљског држављанства земље су самосталне и регулирају их властитим прописима. Закон ово нарочито истиче за примање у земаљско држављанство, обвезујући земље да „ће се обезбиједити једнака права и повластице на подручју једне федералне јединице земаљским држављанима других федералних јединица".

Д-р Иво Крбек

ЗАДАЦИ И ЦИЉЕВИ НАШЕ НОВЕ СТАТИСТИКЕ

Позната је прича о три врсте лажи које постоје на свету. Прва лаж, то је лаж из нужде, друга, већа, јесте обична лаж, а највећа од свих јесте статистика. Познати немачки статистичар Вагеман написао је читаву књигу, „Der Narrenspiegel der Statistik", у одбрану статистике пред овом инфамном причом. И ако је књига писана са пуно оштрине и у врло духовитом стилу, ипак не верујемо да је постигла свој циљ. Статистика, таква каква данас великим делом у свету постоји, заиста је лаж, једна од великих савремених друштвених лажи. Али на другој страни осећамо да статистика игра ванредно важну улогу у друштвеном животу. Нема важнијег проблема, који не би захтевао приликом његовог излагања наслањање на статистичке податке. Та унутрашња њена супротност, њена велика неистинитост и у исто време њена велика важност, само значи да се и статистика и наше схватање о статистици налазе у кризи. Није то једина врста кризе коју

западни свет данас преживљава, а није ни најмања. Кад постављамо основе наше нове статистике, треба да јасно уочимо који су погрешни темељи, на којима се садашња статистика уопште, а посебно код нас градила, да испитамо како и зашто је дошло до тога.

I. Статистика као друштвена пракса, тј. као делатност која се у друштву појавила у великом опсегу, јесте продукат капиталистичке епохе.

Оно што обележава нову економију, која замењује стару примитивну феудалну, јесте масовни карактер производње. Огромне су биле производне енергије које су предузимачи сакупили у својим рукама, организирали их и постигли такву производњу о којој неколико деценија пре нико није могао ни сањати. *Масовна* производња је пак тражила и *масовну* евиденцију. Лако је било у феудално доба занатлији имати преглед о својој радњи, о радној снази коју је употребљавао, о трошковима, о продукту. Лако му је било кад је радио сам лично са малим бројем помоћника, кад је лично познавао своје клијенте којима је радио по поруџбини. Сваки пар ципела које би урадио пролазио је лично кроз његове руке, и у раду на њима остављао би део своје љубави, свог живота. Измене су сада многоструке. Предузимач који је ступио на место занатлије није могао више у глави да води евиденцију о стотинама и хиљадама комада робе коју је сваки дан производио, о стотинама и хиљадама радника које је запошљавао, о њиховој надници, о својим трошковима, о својој заради. Морао је да узме посебну књигу и да у њу све лепо редом забележава. И ако му је посао растао, узимао је и посебног радника, књиговођу, да за њега уписује у књигу на прегледан начин све што је потребно да би имао тачну слику о свом предузећу. *Тај књиговођа је непосредни претходник статистичара.* Иста економска потреба која је родила књиговођу, родила је мало касније и статистичара. Предузећа су се нагло ширила, прелазила из руку појединаца у анонимне руке деоничара, повезивала се међу собом у нове привредне организационе форме, у синдикате и гиганске трустове. Конкуренција је натерала предузимаче да посматрају не само стање и кретање свог сопственог предузећа, него да воде истом руком што тачнији преглед и о свим осталим предузећима која им конкуришу. Требало је имати јасан, усавршенији, увиђај о стању и кретању тржишта. Иако се техника вођења пословних књига у току времена веома усавршила, ипак није била у стању да задовољава нове потребе. Димензије за које се тражила евиденција биле су превелике да би се могле уоквирити у форму књиговодства односно рачуноводства. Тражили су се нови облици. У билансним извештајима великих фирми појављује се, у почетку ретко а касније све чешће, *статистичке* бројке о кретању производње, радне снаге, цена итд. Нова форма избија на дан. Живот је тражио

нову форму, и на крају пронашао је. *Статистика* се појављује као нови облик евиденције *великих димензија.*

Не само у приватном сектору, и код државе у то доба појавила се слична потреба за масовном евиденцијом података. Под утицајем великих економских промена распадају се старе феудалне политичке творевине. Тамо где је монарх у борби са феудалним сталежима, наслањајући се на грађанство, победио, појавила се апсолутистичка монархија као први нови политички облик који замењује феудални. Јакој централној власти требали су за одржање и проширење територије војска и чиновнички апарат, а обоје је тражило новац. Познавање броја становништва, његове структуре, његове пореске снаге и привредне снаге земље уопште било је неопходно потребно за руковођење државним пословима. Сакупљање и студија масовне друштвене документације било је тако уско повезано са пословима државе („статиста" су говорили тада државнику) да се и на сам овај рад око сакупљања података и њиховог приказивања у бројним прегледницима почео употребљавати назив „статистика". И овде се показује врло јасно *функција* статистике у друштвеном животу, њена уска повезаност и условљеност потребама живота, свест која се у касније доба дегенерације статистике скоро сасвим изгубила. Скоро пре двеста година Ахенвал „отац статистике", свом јасноћом формулисао је смисао и улогу статистике: „Из мора података треба изабрати оне без којих би право познавање народног благостања било немогуће". А циљ статистичком раду је доћи до закључка *„како на мудар начин руководити државом"*. То је било пре двеста година.

II. Пут статистике изгледао је јасно опредељен, правац његовог развитка одређен. Али уместо снажног напретка, видећемо како се статистика ускоро уловила у безизлазну мрежу унутрашних супротности и на крају дегенерисала у то што данас јесте.

Како је дошло до тога? Из којих разлога?

Казали смо да је статистика као масовна евиденција била условљена масовном производњом, коју је упростио капитализам. Али капитализам није родио само масовну производњу и огромне капитале, него је сакупио и масе радника у великим индустриским центрима, стварао је масовну беду и кризе, заоштрио конкурентну борбу до крајњих мера и одводио народе у ратове. Ове негативне последице јачале су из дана у дан све више и више. Оне су тако натерале предузимаче и државу да што више побољшају статистичку информативну службу о свему што се збива. Предузимачу су требали тачни подаци да би могао у свакодневним калкулацијама издржати силни притисак борбе са конкурентима и бар донекле предвиђати наступ кризе и избећи њене последице. Држава пак, која се све више заплитала у борбу привредних интереса грађана, већ и из тог разлога била је ди-

ректно заинтересована за све податке. Осим тога, без њих није могла ништа са својом финансиском и привредном политиком. *Међутим, статистика је постала нож са две оштрице.* Да, пружила је све јаснију слику о стању привреде и друштва, али је откривала у исто време страшну слику људског јада, беспослености, болести, умирања. А таква слика *будила је свест и отпор* у народним масама. Што је више нови поредак, због својих унутрашњих несугласица, економских криза и ратова постајао замршенији и морао имати јаснији преглед стања ствари, то више је само добијање саме слике постојало опасније за сам његов опстанак.

Била је то *прва* супротност у коју је застранила статистика.

Одмах уз њу стоји и *друга.* Статистичке податке држава није сакупљала да би помогла народу него да би спасавала себе, свој поредак. Фискални, политички и полициски били су циљеви којим се држава руководила у својој статистичкој служби. Заборавила је ипак да је статистика *масовно* сакупљање података, а да је оно без активне добровољне сарадње тих маса које имају пружати податке немогуће. А који би интерес имао радник, сељак, па и предузимач, да даје истините податке? Да би се изложио већем фискалном оптерећењу или опасности да сазна конкурент за његову пословну тајну или радник да буде политички прогањан? Према томе никакав. И није их ни давао, или ако их је и давао, давао их је неистините.

Статистика је запала у супротности из којих се није видело излаза. Што је више требало статистичких података, тим су се мање смели, тим су се теже могли сакупити.

У том се стању статистика све више дегенерисала. Плашећи се да би права слика узбуђивала јавност и подизала отпор, држава је почела употребљавати статистичке податке да њима *прикрије* а не открије истину. Статистика се спустила на ниво фалсификата. То што је било грандиозно, масовно у статистици, казало је у обиму тог фалсификата. Био је фалсификат, била је лаж у великим димензијама, постала је највећа друштвена лаж. А била је и више. У немогућности да кроз активну добровољну сарадњу читавог народа државна власт продре до истинске слике о животу, хтела је да постигне тај циљ бруталном силом. Нова улога, коју је имала статистика да одигра избила је јасно на дан. Није случај да су управо фашистички режими у Немачкој и Италији дотерали технички врло високо статистичку службу. Али та статистика није више имала за циљ да дâ истину о друштву. Није била намера Немаца у окупираној Србији да кроз „статистичку" службу привредних централа, које су оснивали, открију истините потребе српског привредног живота. Та статистика била је само један од низа употребљених инструмената економског угњетавања окупиране српске земље. *Била*

је инструмент привредне пљачке као што су вешала била оруђе политичког застрашивања.

До сад смо говорили о статистици као *пракси,* о практичном статистичком раду. Шта се десило са статистиком као *науком* у то критично доба? Док је статистика као практичан рад пала на обичну технику пљачке, статистика као наука попела се високо у облаке недостижних математичких апстракција. Следила је путем, којим су пошле великим делом и друге социјалне науке. Преплашила се била све веће оштрине коју су јој задавали проблеми стварног, реалног живота, па је побегла у небо.

А отишла је још и даље. Извршила је самоубиство. Тврдила је о себи да није наука, да је само *метода;* да статистику не интересује *шта* посматра, да је не интересује *садржина* масовних појава, него само *облик, начин* на који треба да се те појаве посматрају. Разрушила је тиме јединство теорије и праксе. Скинула је са себе одговорност да даје одговоре на велика и судбоносна питања која јој поставља живот. И ако би то покушала — без везе са реалним проблемима живота — не би јој успело. Леп пример пружа америчка математичка статистика, која је мислила да може формалним путем, компликованих математичко-статистичких спекулација, без јасног теоретског погледа пронаћи законе развитка америчке привреде и на основу њих постављати прогнозе. Баш у моменту кад је фамозни Харвардски економски барометар израчунат од америчких статистичара и најављивао доба економског полета, избио је марта 1929 године крах на Њујоршкој берзи, и са њим почетак највеће послератне светске економске кризе. Крах на Њујоршкој берзи значио је и слом формалистичке статистичке науке. На почетку, пре 200 година јединствена, нераздруживо тесно повезана са животом, пуна животног сока статистика, раздвојила се у теорију и праксу. Док се последња изопачила у технику насиља, теорија се разводњила у бесомучни метод. И у томе има неке логичности, јер оба пута воде паралелно — у тоталну растројење.

III. Како се под описаним општим условима развијала статистика код нас, у старој Југославији?

О статистици било као пракси било као науци у предратној Југославији озбиљно не можемо да говоримо. И то има својих разлога. Југославија је била у привредном погледу врло заостала. Тек полако се одмотавала њена привреда из патриархално-феудалних оквира и прелазила на индустријализацију. Потреба за статистиком, дакле, *објективно није била дана.* Државна власт је заиста неприкривено прелазила у фашистичку диктатуру. Али наш тип диктатуре нас потсећа више на примитивни феудално-оријенталски облик насиља државне власти у царској Русији него на рафинираност нацистичког терора. Код примитивног начина пља-

чке бројке нису важне. Могу чак бити штетне. Иако су нетачне, чак погрешне, ипак буде људску свест, воде у размишљање и истраживање и претстављају неку контролу. У предратној Југославији диктатуре нису дозвољавале да их било ко контролише. Отуда неповерење и страх пред бројкама код било којих органа државне власти; статистичке анкете по селима, када их је на своју руку организовала наша академска омладина, сматране су као противдржавна делатност.

IV. Историски осврт показао нам је којим путем је статистика кренула у свет, и зашто. Можемо и морамо се користити историским искуством. Али ако га и не бисмо знали, наша народноослободилачка борба открила би нам га наново. Изгледа можда необично да стављамо статистику у везу са нашом ослободилачком борбом. Ипак је веза врло тесна. У том је управо грандиозност наше ослободилачке борбе и покрета да нам је донео не само слободу и победу, него да су се у току борбе *сами* искристализирали и основни организациони елементи будуће државе. И статистика има пуно да исцрпи из искустава стечених у томе рату. *У току борбе била су положена и за статистику основна начела њене нове изградње.*

Кад се срушила стара Југославија, срушило се и брзо заборавило и оно мало статистике које је било. Рат и борба ангажовали су у почетку све снаге, није било ни времена ни потребе за статистиком. Али што је више ослободилачки покрет захватио народне масе, у толико се више почела осећати потреба за масовном евиденцијом. Одреди су прерастали у чете, батаљоне, дивизије и корпусе. Питање муниције, прехрана војске и становништва на све већој ослобођеној територији, обнова привредног, културног и политичког живота на њој није био искључиво политички и војнички проблем, него је постајао и „статистички" проблем. Из животне потребе и на новим основама почела је да се развија статистика. НОО је као новим органима народне власти требао све већи број података да би успешно могли да врше своју службу. У прво доба нису се сетили да је то што раде статистика. Тако уско била је везана са животом нова наша статистика одмах при свом рађању. Рођена из животне потребе служила је сва и искључиво животу. Народ, који је гајио увек дубоко неповерење према статистици уопште, а посебно према формуларима које је требао да испуњава, — за које је знао да му доносе или повећање пореза или жандарма у кућу, — искуством се уверио, да му је статистика потребна као вода и ваздух. Наравно, то није била она стара дегенерисана статистика, која је била одвојена од народа, него нова статистика, која је била у његовој служби, због њега самог.

Не само да је била основна функција и задаћа статистике, одмах у почетку, правилно инстиктивно схваћена од нашег народа, него је после првог кратког лутања народ сам правилно поставио и нову организациону форму статистике. У првом буђењу „статистичке свести" НОО су — сваки са своје стране — сакупљали што већи број података. Није било, а наравно да у прво доба није ни могло бити, неког система и нарочите технике у том сакупљању. Али се брзо народ сам, личним искуством, уверио да је потребно неко руководеће место, које би координирало у том погледу рад свих њих. Не дуго после II заседања АВНОЈ-а у Јајцу, кад друга централна надлештва због саобраћајних прилика и сталних бојева нису могла мислити на изграђивање свог сталнијег апарата, озбиљно се већ поставило питање централне статистичке инстанце. И једно од првих централних цивилних надлештава које је прорадило, било је то јула 1944 г., била је Централна државна статистика, као посебно самостално одељење тадашњег Повереништа за обнову, са задатком да предузме одмах све хитне послове статистичке природе и да спрема све што је потребно за оснивање будућег врховног статистичког органа у земљи.

V. Са оснивањем Државног статистичког уреда наша народна власт је и формално утврдила нови правац наше статистике. И Државни статистички уред претставља важну тековину наше народноослободилачке борбе. Градећи на здравим и позитивним основама, које је народни инстинкт сам створио, треба нашу младу статистику развијати да буде кадра испунити огромне задаће које јој претстоје. Три су елемента која треба нарочито подвући при изградњи наше нове статистике.

Прво. *Јединственост статистичке праксе и теорије.* Статистика као пракса и као наука израсла је из одређене друштвене потребе и мора сва да служи овој потреби. Не постоји статистика сама за себе. Није могуће сакупљати статистичке податке, а не знати коме циљу служе ти подаци, а не бити интимно упознат са животом који служи као извор информације. Није могуће неким једино формалним методама обрађивати податке, како су то мислили амерички статистичари, а не знати у исто време шта ове бројке претстављају, на које питање треба да дају тражени позитиван или негативан одговор. Једном речи, није могуће бити добар статистичар а не руководити се теоријом, и то исправном теоријом о друштвеним догађајима, које статистички истражујемо. Статистика није само техника и метода, него је теорија и наука. Из тог разлога не може да буде неки стручњак само статистичар и да не буде у исто време и економ, метереолог, агроном или лекар. Само ако буде добар економ, тј. ако познаје теме-

љито економска питања и има исправне теоретске погледе о економији, само онда може да буде добар економски статистичар; само ако је добар агроном, технолог, лекар, може да буде и добар пољопривредни статистичар, индуструски и демографски статистичар. Истина није формална и апстрактна, него је увек конкретна и животна.

Друго. *Уска међусобна повезаност свих органа који воде статистику*. Не сме се гајити статистика по појединим надлештвима, канцеларијама и установама љубоморно, на еснафски начин, без стручне контроле. То је био типичан пример југословенске предратне статистике. А и данас остаци тога старог бирократског схватања задржали су се по разним угловима новог државног апарата. Статистика има свој масовни значај не само из разлога што проучава масовне појаве, него још више због тога јер их може проучавати само уз њихову сопствену сарадњу, уз сарадњу истих маса које изучава, од којих сакупља податке. Државни статистички уред нема својих властитих органа. Сваки појединац од којега тражимо податке је у исто време и наш сарадник. Само уз његову активну сарадњу можемо да постигнемо свој циљ. Нису више подељени интереси оних који сакупљају податке и оних који податке пружају. У масовном значају статистике лежи и њена дубока *демократска* особина. Због тога није случај да се статистика широко развила у демократским земљама, а да се у фашистичким земљама брзо изнаказила у технику пљачке. Што више демократије, то боље за статистику.

Треће. *Организована повезаност свих органа статистичке службе*. Успех масовне сарадње зависи од *организованости* статистичког међусобног рада. Небројена су места на којима се истовремено сакупљају статистички подаци, и сакупљају се под најразноврснијим условима. Само ако се ово сакупљање врши свуда једнообразно, по истим принципима, на основу истих формулара и упутстава, може у својој целини пружити драгоцену статистичку информацију. Иначе је читав рад узалудан. Због тога разлога мора постојати једно једино место од кога проистичу све директиве, које координира огроман статистички рад безброј надлештава и приватних лица која су ангажована у том послу, и где се на крају скупља материјал да се у једнообразној обради састави велика закључна синтетична слика. У томе је функција Државног статистичког уреда као врховног органа и координатора статистичке службе читаве земље. Рад Државног статистичког уреда, дакле, сав је условљен координираним радом свих осталих надлештава и места која на терену спроводе статистичку службу. Управо зависност Државног статистичког уреда од свих осталих надлештава с друге стране принуђава, тражи, условљава и васпитава сва друга места у међусобној сарадњи и контроли — један од великих нових задатака нашег административног апарата.

Градећи на поменутим основама, Државни статистички уред ће испунити своју велику задаћу рачуноводства читавог друштвеног, а нарочито привредног, живота наше земље, пружајући тачну и истиниту слику о стању и одвијању нашег живота и омогућујући тиме контролу над њим. Тиме ће статистика испунити своју улогу, показаће се као силан инструмент обликовања нашег новог слободног живота.

Д-р Долфе Вогелник

УСТАВНОПРАВНИ И ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД

ЗНАЧАЈ III ЗАСЈЕДАЊА АВНОЈ-а, ОДНОСНО ПРИВРЕМЕНЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ, ЗА СТВАРАЊЕ НАШЕГ НОВОГ ПРАВНОГ ПОРЕТКА

Док друге европске земље које су биле под фашистичком окупацијом преживљују тешке унутарње кризе у сукобу старих профашистичких и протународних клика, које се поновно докопавају власти, и младих снага народних покрета, дотле нова Југославија захваљујући свом мудром руководству под маршалом Титом, прелази мирно и одлучно у период мирне изградње и обнове земље. На том путу остаће као најзначајнија прекретница III засједање АВНОЈ-а, који је претворен у Привремену народну скупштину.

Ми ћемо се у овом чланку да позабавимо нарочито доприносом, који је Привремена народна скупштина дала изградњи нашег новог поретка. Кад је наша народна револуција у току ослободилачког рата уништила стари протународни апарат државне власти, она је самим тим уништила и инструменат тог апарата — протународни правни поредак старе Југославије. Међутим снага навика, снага остатака старог апарата и његових организационих форми непрекидно је покушавала и покушава да ускриси, да оживи „реформира" тај стари правни поредак. Да сузбије све те тенденције Претсједништво АВНОЈ-а је издало познату одлуку 3 фебруара 1945 год. о укидању и неважности свих правних прописа донетих од стране окупатора итд. Та одлука је одмах уништила прописе под окупацијом, али није успела да сузбије покушај оживљавања старог правног поретка предратне Југославије. У низу подручја нашег државног живота он се одржава и упорно брани (нарочито на финансиском и привредном подручју). Низу наших оданих радника није било јасно, да нова држава са новом структуром не може да се послужи старим правним поретком, него мора стварати свој нови правни поредак, који ће бити оружје народних маса и народне власти. Многи су нејасно видјели, да оно старо не ваља, али нису знали којим путем ваља поћи. Сукобљавала су се схватања: једно да треба уништити стари правни поредак и да не треба створити неко ново право, јер наше власти знаду шта раде, оне се равнају примјеном праведности и потребе. Друго опет схваћање за кога је свака норма била једнака, па није потребно стварати нове правне прописе, него примјенити или реформирати старе. Свако уништење старих норми довело би до хаоса, до немогућности рада народних власти. Међутим је било јасно, да једна нова млада народна власт кад се учврсти у својим основама, мора да пође стварањем свог новог правног поретка, који ће бити оружје у рукама нове власти и народних маса. Без стварања закона и правних прописа у периоду мирне изградње након побједе, таква би власт нужно морала да се деформира и бирократизира, ако би почела да примјењује стари правни поредак, или би

зашла у хаос и самовољу, ако не би градила чврсто народно законодавство. Тим другим и једино правилним путем пошла је и наша нова држава. Већ и прије III засједања АВНОЈ-а доношени су закони, који су ударили темеље нашем новом правном поретку на бази одлука II засједања АВНОЈ-а (на пр. Закон о јавном тужиоштву, о врховном суду, о борби против шпекулације, о конфискацији, о врстама казне итд.). III засједање АВНОЈ-а сазвано након потпуне побједе, након учвршћења народне власти у цијелој држави, морало је нужно да стварању новог правног поретка даде нов замах и да му даде одређени смјер. То засједање је јасно и недвосмислено подвукло: да је нова Југославија доиста нова држава и да њен правни поредак, њена структура нема ништа заједничког са старом Југославијом. Оно је то подвукло и својом декларацијом, резолуцијом као и свим законима који су на том засједању донешени. Након тог засједања мора сваком бити јасно, да нова Југославија неће бити без правног поретка, и да ће она стварати свој нови правни поредак као оружје радних слојева наших народа.

* * *

Један од првих задатака, који се поставио пред III засједање АВНОЈ-а био је даља изградња нашег уставног поретка на бази одлука II засједања АВНОЈ-а, који ће бити темељ наше државе до Уставотворне скупштине и уједно реална база, на којој ће Уставотворна скупштина ријешавати своје задатке. АВНОЈ, који је прерастао у врховни орган државне власти из политичког руководства, није био довољно широка база за извршење тих задатака, јер је носио карактер ратног државног руководства, које је водило ослободилачку борбу, што је назначено и у самом називу тог органа. Према томе, промјена извршена декларацијом на III засједању није само номиналног значаја, него и структурног. Ми добивамо врховни орган државне власти, који нема више ратни и ослободилачки карактер, него карактер редовног органа државне власти. То, што се тај орган назива привременим, означује да се не ради о дефинитивном уређењу државе, него о привременом, до доношења Устава. — Да би до ове промјене у називу и карактеру АВНОЈ-а дошло, било је нужно претходно извршити неке радње, које би створиле услове да промјена не буде само номиналног значаја. На првој сједници III засједања донесен је закључак о проширењу АВНОЈ-а. У АВНОЈ су ушли претставници оних крајева који нису били довољно заступани на II засједању, затим претставници политичких странака и група, те извјестан број посланика из скупштине од 1938. год. Тиме је унутрашња структура АВНОЈ-а знатно промјењена и добила је извјесне парламентарне ознаке. Затим је донесен пословник, у коме такође има знатних парламентарних ознака, али се предвиђа и даље установа претсједништва. — На тој основи било је извршено претварање АВНОЈ-а у Привремену народну скупштину.

Иако Привремена народна скупштина и по називу и по низу својих установа има парламентарне ознаке, она ипак није парламенат у смислу западноевропских парламената, него је у основи изграђена на бази одлука II засједања АВНОЈ-а. Она није само законодавни орган, него врховни орган државне власти. Она у том смислу претставља продужење АВНОЈ-а. И баш зато није речено да се АВНОЈ укида, него „да се назове Привремена народна скупштина" и да „у свом садашњем проширеном саставу продужи рад", он дакле прераста у Привремену народну скупштину, задржавајући сву власт коју је имао АВНОЈ. То се нарочито очитује у томе, што је Привремена народна скупштина задржала Претсједништво са истим функцијама, које је ово имало у АВНОЈ-у. У том смислу је Претсједништво и донијело указ о закључењу засједања. — Извјесне парламентарне ознаке Привремене народне скупштине нужни су одраз друштвене структуре нове Југославије, који нарочито долази до изражаја код врховних органа државне власти. Али тиме је у нашој уставној пракси начело јединства законодавне и извршне власти поново извојевало побједу

и постало темељ наше уставности. Потпуно је с тога јасно, да нити нормирање структуре Уставотворне скупштине у Закону о Уставотворној скупштини, није могло да то начело мимоиђе, те се оно учврстило као основна тековина наше народне демократије.

* * *

Други задатак који је постављен пред Привремену народну скупштину био је припрема Уставотворне скупштине. То је био уједно и најважнији задатак. У том циљу је Привремена народна скупштина донијела познате законе о бирачким списковима, Уставотворној скупштини и изборима. Ми се нећемо овдје бавити анализом тих закона и њиховим демократским карактером, јер су они садржајно довољно познати, а њихов демократски карактер је дио изградње демократског поретка, о чему ћемо говорити касније. Овдје би хтјели нарочито, да се позабавимо са питањем, колико су ови закони, нарочито Закон о Уставотворној скупштини допринели изградњи нашег уставног поретка односно прејудицирали раду Уставотворне скупштине.

Почев од прве Уставотворне скупштине у Француској револуцији, свака Уставотворна скупштина има задатак да учврсти поредак створен револуцијом, и да даде темељ за стварање новог револуционарног правног поретка. Уставотворна скупштина не само да правно фиксира тековине револуције, него она као свој темељ узима све револуционарне уставне декларације на пр. декларацију о праву човјека, декрете совјета итд.) Устави се не доносе да стварају државе него да створеним државама даду правну и уставну форму. Државе се стварају у револуционарним борбама и револуционим ратовима. То су хисторијске чињенице. — Тако ће и наша Уставотворна скупштина бити плод наше народне револуције. Она неће стварати нашу државу, јер она већ постоји, него ће фиксирати њене темеље и дати основе за развој нашег новог правног поретка. — Јасно је с тога да Привремена народна скупштина није нити могла нити смјела мимоићи начела на којима је основана нова Југославија. Она је морала поћи са уставних одлука II заседања АВНОЈ-а. Она је могла само та начела даље развијати и дати им савременији и виши облик. То је Привремена народна скупштина и учинила утврђујући, да ће Уставотворна скупштина имати два дома који учвршћују федеративни карактер нове Југославије. Она није могла мимоићи начело јединства законодавне и извршне власти, јер би тиме срушила темеље нове Југославије. И зато је јасно Уставотворну скупштину формирала као врховни орган државне власти и предвидјела институцију Претсједништва Уставотворне скупштине. У том се виду спор о суверености Уставотворне скупштине своди на то, да ли може Уставотворна скупштина бити суверена изнад народа, који ју је изабрао. Постављати формално појам суверености Уставотворне скупштине значи поставити захтев да Уставотворна скупштина може одлучити и другачије него што хоће народ, који јој је дао мандат. Јасно је да АВНОЈ, односно Привремена народна скупштина изашла из АВНОЈ-а, није могао тако схватити сувереност, него је доношењем закона о Уставотворној скупштини, уједно изразио, у име народа који претставља, жељу да Уставотворна скупштина буде претставник не неке апстрактне Југославије, него федеративне и демократске, и да ово начело чува. А ако народ на изборима изабере оне, који хоће сувереност скупштине изнад народа, онда ће јасно они поништити народне тековине па и федерацију, а тиме и дводомни систем Уставотворне скупштине. У дискусији о суверености према томе дала је Привремена народна скупштина један нов допринос нашој уставности, нашим уставним принципима тиме, што је недвоумно установила сувереност народа, што је јасно изразила, да су претставнички органи па и Уставотворна скупштина, претставници те суверености а да немају сувереност изнад народа, јер они одговарају народу за свој рад. Овдје се јасно очитовало, да је формални појам суверености, како га поставља формалистичка правна школа, средство да се истргне сувереност из руку народа и даде народу неодговорним претставничким тијелима. Док

год претставници одговарају народу, док они изражавају народне жеље, дотле се и не може постављати питање формалне суверености изнад народа. Привремена народна скупштина није ишла за тим да постави суверености Уставотворне скупштине изнад народа, али је ишла за тим, да сачува суверености народа, да донесе услове за стварање једне такве Уставотворне скупштине, која ће доиста изражавати суверену вољу народа. — Тиме је учвршћен уставни принцип извојеван у борби, да су сва претставничка тијела одговорна директно народу за свој рад, да она не могу бити изнад народа. Привремена народна скупштина дала је Законом о Уставотворној скупштини правни израз жељи и мишљењу наших народа, како они замишљају уређење својих врховних претставничких тијела. То није формална обавеза за Уставотворну скупштину, али је оно фактична и чврста обавеза, ако народ на изборима изрази жељу, да тако буду формирана врховна државна тијела, а то ће изразити тиме што изабере оно руководство, које га је водило путем изградње нове Југославије. Тим законом су уставни темељи нове Југославије добили јаснији облик. Народне ће масе на пракси Уставотворне скупштине видјети, да ли тај облик одговара њиховим тежњама. Свакако Закон о Уставотворној скупштини даје јасне перспективе и допринос изградњи наше уставности.

* * *

Трећи задатак који је постављен пред Привремену народну скупштину, био је изградња нашег демократског поретка у времену прелаза на мирну изградњу и обнову. Ратно вријеме је имало своје законе, и ако највећим дијелом не писане. Оштра борба против окупатора и квислинга очитовала се у правним прописима, које је издавао АВНОЈ и Врховни штаб. Створени су и правно прилично јасни појмови народног непријатеља, издајице, конфискације итд., створени су прилично јасни правни прописи о поступку пред судовима, који су служили као основно оружје у борби за слободу. Сав живот народа и народних власти био је сконцентрисан на борбу, те је и правни живот на ослобођеном подручју био једносмјеран. Чим је ослобођена цијела земља и рат довршен, ваљало је мислити на то да се пређе на мирнодопски живот под нарочитим условима. То је конкретно значило прећи на изградњу новог демократског поретка у свим подручјима живота. Тај нови поредак није јасно могао, да узима елементе из предратног поретка, јер онај није био нити народни нити демократски. Већ прије засједања Привремене народне скупштине учињени су извјесни кораци за стварање тог новог демократског правног поретка. Донесен је Закон о конфискацијама, Закон о помиловању, Закон о врстама казни. Али то није било довољно. Требало је донести законе, који ће учврстити тековине слободе најширих народних маса и који ће дати нов замах нашем друштвеном животу. Ту је доиста Привремена народна скупштина учинила не само крупан корак напријед, него је дала потпуно одређен смјер једној новој демократији, народној демократији. Тиме је нова Југославија, не само показала да она одлучно, свјесно, плански иде путем изграђивања нове демократије, него да она ослобођеним народима Европе показује исто тако пут, као што је показивала и у току ослободилачког рата. То што је учињено за вријеме III засједања АВНОЈ-а, то су темељи новог типа демократије у Европи, какав је могао донести само један млад покрет у ослону на најнапредније снаге народа, покрет који у себи уједињује све што је у народу вриједно и напредно. Ти закони који одређују смјер наше нове демократије, то су Закон о бирачким списковима, Закон о изборима, Закон о удружењима, Закон о штампи, Закон о кривичним дјелима против народа и државе. Сви ти закони одбацују потпуно све старе полициске системе, допуштају потпуно несметан развитак друштвеног живота и слободу удруживања, гласања, штампе итд., тих основних слобода напредног друштва. — Но тај смјер који је ударен нашем друштвеном и политичком животу није ни сличан неком либералистичком режиму. Он је и даље остао оштар и непомирљив према свему, што је

фашистичко и квислиншко. Нови смјер је широк према народним масама, а оштар према непријатељима народа. За фашисте и профашисте нема демократије. Они су искључени јасно и недвосмислено из политичког и друштвеног живота. Иначе би брзо тековине борбе за слободу и демократију постале жртва прикривених фашиста. Наш је законодавац водио озбиљно рачуна о фактичном стању у земљи. Он је имао у виду, да још нису дотучене ни све банде у земљи, да се низ фашиста притајио и закамуфлирао, и о томе да још постоје друштвени основи из којих је потекао фашизам и који ће поновно рађати нове врсте фашизма, ако се народ с њима не буде стално борио, док их потпуно не утуче. Законодавац је водио рачуна о томе, да међународна реакција стално помаже фашистичке остатке у земљи и да ће их и даље помагати баш зато, јер је нова Југославија заставник нове демократије у Европи. Али при одређивању појма фашиста и профашиста, који се провлачи кроз све ове законе, пошло се новим путем потпуно различитим од метода старе полициске Југославије као и од начина постављања тих појмова у току рата.

И баш одређивање тих појмова носи на себи биљег оног новог правног поретка који ми сада стварамо. Законодавац се клони свагдје општег и неодређеног постављања и утврђује конкретне и потпуно одређене критерије. Тако је у члану 4 Закона о бирачким списковима потпуно тачно одређено, тко се у нашој земљи сматра фашистом и профашистом. Ти фашисти и профашисти излучују се из народног тијела. Они немају ни бирачко ни остала политичка права. Према томе појам фашиста и профашиста је тачно одређен, а остали се закони само позивају на ове формулације Закона о бирачким списковима. Наш се законодавац послужио овом основном конкретном методом одређења појма фашиста и профашиста, као што је то учинио или настојао да учини и код осталих појмова, зато да подцрта тежње изграђивања пуне законитости на свим подручјима живота, и да тиме искључи сваку самовољу. Тиме је уједно дано снажно оружје у руке наших судова и јавних тужиоца у борби за законитост. Само тачно и прецизно одређивање правних појмова и термина у данашњој фази стварања новог правног поретка, може да ојача борбу против незаконитости и самовоље, као и да зада ударац свима профашистичким елементима који роваре против наше нове демократије, настојећи да је прикажу самовољном и протународном. — У нашим дакле новим законима очитује се не само нов дух народне демократије, него они на бази те демократије дају смјер једној новој методи стварања права, одређују путеве истинске народне законитости. То се очитује и у Закону о кривичним дјелима против народа и државе. У том закону су замењени ратни појмови народног непријатеља са конкретним утврђивањем кривичних дјела против народа и државе. Иако у том закону има низ недостатака у формулацијама, он ипак даје смјер нашем новом кривичном закону. Он није донесен само да замјени прву главу кривичног закона, него и да по својој методи, по свом начину постављања утре путеве за цијело наше кривично право. Без овог закона као чувара наше демократије, нашег новог државног уређења, наш нов демократски поредак не би добио јасне смјернице. Свака демократија треба оружје, којим ће бити чувана. Одлика је законодавног рада Привремене народне скупштине на овом подручју, да је јасно одредила смјер демократског правног поретка у својим позитивним одредбама, као и у оним које имају да чувају тај поредак.

* * *

Рад Привремене скупштине на стварању новог правног поретка, нове наше законитости био би непотпун, кад она не би и учинила корак напријед у стварању органа за чување те законитости. Требало је у првом реду дати одређен смјер организацији нашег народног судства. Народни судови створени су већ у току рата. Они имају свој одређен пут. Али ни на једном подручју стварања наше нове државе није отпор старих схватања и старог апарата био то-

лико снажан као на подручју судства. Кадар старих судија не може се никако помирити са народним судством. Тенденца за одбацивање народних судија врло је снажна. А ако мора већ да се са тим судством помири, онда бар да се тај „лаички" елеменат што више потисне. То је дошло до израза и на дискусијама у законодавном одбору, у појединим терминима итд. Закон о уређењу судова одлучно је ударио новим путем, одредио стварање новог народног судства, иако ће борба за организацију новог судства, за провођење истакнутих принципа још бити доста тешка. Логична допуна закона о уређењу судова јест Закон о уређењу и надлежности војних судова. Тај закон најјасније означује прелаз од ратног на мирнодопско стање. Војни судови у току рата били су најснажније оружје народне демократије. Они су били најснажнији одраз воље народа у борби против фашизма. По својој суштини, раду и саставу, то су доиста били прави народни судови. Али престанак рата, прелаз на мирну изградњу, захтјевао је да се надлежност тих судова смањи, да они остану чисто војни судови. Затим организацијом народних цивилних судова, организацијом јавних тужиоштава престаје њихова функција. Даље остављање њихове ратне надлежности не би било у складу са усвајањем нових облика и метода народне демократије.

* * *

Једна од основних ознака наше народне револуције изведене у току рата јест, да је она коначно извршила све задатке буржоаске демократске револуције започете у свим земљама још почетком прошлог стољећа. Она је уништила све остатке феудалне владавине и феудалних привилегија. Она је у потпуности остварила народну демократију. Али она не би била потпуна, када не би укинула и феудалне остатке на селу. У току рата у свим ослобођеним крајевима народ је сам непосредно разбијао окове тих феудалних остатака на селу. У Хрватском Загорју у току рата народ је већ дијелио земљу велепосједника, који су махом били народни непријатељи. У Далмацији су просто нестали сви остаци колоната. У Македонији и Косову народ је устао против чивчијских односа. У Војводини су сиромашни сељаци и пољопривредни радници поставили питање диобе велепосједничке земље. Народ је дакле или сам разрјешио све те полуфеудалне односе или тражио њихово рјешење. Зато је Привремена народна скупштина, да коначно то питање ријеши и да даде земљу сиромашним сељацима, донијела Закон о аграрној реформи и колонизацији.

Но тај закон није само коначно разрјешио заостатке феудалних односа на селу, него је показао смјер како ће се даље изграђивати сељачка економија на бази приватног власништва. Он је одређено подвукао да ће приватно власништво на земљу још остати у нашем друштвеном и правном поретку. Али закон, не укидајући право власништва, даје услове и побуде за стварање заједничке продукције нарочито међу колонистима и сиромашним сељацима. Тиме се још код нас не ствара појам друштвеног власништва, али се даје могућност стварања продуктивних задруга на много чвршћим односима, а без стварања задруга трговачког типа, какове су задруге по старим законима. Ово су код нас први кораци за стварање задруга новог типа и зато је јасно да су ти појмови правно неизграђени, ма да пружају и могућност и дају управо директиву за стварање таквих појмова.

Према томе Закон о аграрној реформи и колонизацији такође значи огроман допринос не само рјешењу једног социјалног питања, него и стварању правног поретка за нове односе на нашем селу.

* * *

Привремена народна скупштина учинила је један огроман корак напријед у изградњи односа између наших федералних јединица и савеза, доношењем Закона о држављанству. Било је посве јасно да

нова федеративна Југославија не може да остане при нормирању држављанства старе централистичке државе. Зато је Привремена народна скупштина донијела нов закон и установила савезно и земаљско држављанство. Но није значај тога закона само у томе, да се ријешило питање држављанства на начин како може задовољити федеративну државу. Овај закон у низу својих установа даје смјернице изградњи нашег правног поретка на разним подручјима. Тако се на пр. у самом односу стицања и губитка земаљског и савезног држављанства види механизам односа федеративне државе уопће, који би требало још више проучити, продубити и применити и на остала подручја. Тај закон јасно очитује да наша федерација није само фраза, да федералне јединице имају свој индивидуалитет, као што и савез представља чврсто јединство свих федералних јединица. Нормирајући држављанство жене и дјеце, нарочито ванбрачне, Закон по први пут фиксира на оваковом важном подручју тековине народне борбе на равноправност жене и једнакоправност све дјеце и брачне и ванбрачне. Из тог закона јасно произилази како ће наше право нормирати породично и брачно право.

По свом духу Закон о држављанству не остварује само федеративно начело, него уједно додирује многа подручја, која још нису обухваћена нашим новим правним нормама и тиме јасно указује, којим ће путем наставити наша нова демократија. Он је дакле велик допринос за стварање нашег новог правног поретка не само на подручју држављанства, него на свим подручјима, која се додирују са проблемом држављанства.

* * *

Наши су правници често говорили да морају посезати за старим законима, јер немамо својих нових закона, иако смо већ имали основне законе на којима се могло стварати ново право. Сада, након засједања Привремене народне скупштине, имамо скоро на свим подручјима основе нашег новог демократског законодавства. Задаћа је правника, да те законе примјењују, тумаче, да у пракси на њиховом основу стварају наше ново право. А на оним подручјима гдје још нема јасних правних норми такове треба стварати, да се не би повампирило старо законодавство и рушило темеље новог правног поретка који су ударени.

Д-р Леон Гершковић

МЕЂУНАРОДНИ ПРЕГЛЕД

НОВА ОРГАНИЗАЦИЈА МЕЂУНАРОДНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

I

На дан 26 јуна ове године, претставници 50 држава потписали су у Сан Франциску Повељу Уједињених нација. Тиме је довршена изградња нове организације међународне безбедности, чији су темељи били ударени на конференцији претставника Совјетског Савеза, Велике Британије и Сједињених Америчких Држава, одржаној у Домбартон Оксу крајем прошле године. Предлозима, израђеним у Домбартон Оксу, Кримска конференција је додала важне допуне и пречистила извесна питања која су тада још била остала нерешена. У Сан Франциску су ти предлози даље разрађени и прецизирани. Конференција је трајала прилично дуго, у току преговора су се појављивале извесне разлике у гледиштима, било је тренутака када је изгледало да се они налазе у застоју, али су, по речима Стетиниуса, „делегати настављали преговоре, све док на крају није постигнута сагласност". То показује у коликој су мери делегати били дубоко свесни потребе да се најзад створи инструменат, који ће бити у стању да човечанству обезбеди бар један дужи период мира.

Познато је, да је и после првог светског рата учињен сличан покушај. Познато је такође да тај покушај није успео. Он није успео зато што творци те старе међународне организације, изузев извесне можда искрене али нестварне и задоцнеле пацифисте, нису ни имали намеру да створе инструмент мира и безбедности. Замишљено у суштини као оруђе једне политике, која је стварно претстављала настављање империјалистичког рата и антисовјетске интервенције другим средствима, Друштво народа је морало да носи сва политичка и структурна обележја те своје намене. Камуфлирана извесним либералним вредностима узетих из ранијег, преимперијалистичког раздобља савременог историског развоја и неким безсадржајним псеудодемократским поставкама, женевска установа побудила је, истина, велике наде код ратом исцрпљених народних маса. Ни једну од тих нада она није оправдала. Није нигде спречила, чак ни отежала, агресију. Чак ни доцније, кад су Друштво народа напустиле три најизразитије агресивне државе, Хитлерова Немачка, Јапан и Фашистичка Италија, и кад је у њега ступио Совјетски Савез, чак ни онда није било могуће да се оно претвори у ефикасно средство колективне безбедности. С једне стране, политика тадашњих управљача великих западних држава већ је садржавала све елементе који су доцније довели до Минхена, а, с друге стране, и сам механизам Друштва народа, који је од почетка био млитав и тром, био је постао још млитавијим и тромијим, услед дуготрајне неупотребе и наопаке употребе. Тако је творевина претседника Вилсона низала неуспехе и поразе док на крају није завршила тиме, што је искључила из своје средине ону земљу која се једино доследно залагала за мир и безбедност.

Опште политичко поднебље под којим је нова организација мира угледала свет сасвим је друкчије. Њену основу чини, пре свега, антихитлеровска коалиција слободољубивих нација, створена у току ослободилачког рата против фашистичког империјализма, а нарочито на јединству трију великих држава које су понеле главвни терет у томе рату — не, као Друштво народа, на лабавом и неискреном савезу сила победница из једног империјалистичког рата. Она се заснива, према томе, на оној колективној снази, чије је непостојање у времену између два рата омогућило појаву и успех фашистичке агресије, а чијем се стварању, у току самог рата, има да захвали што је та агресија најзад савладана. У току рата, коалиција је све више јачала, добијала све чвршћу основу, све богатију и разноврснију садржину. Питање је било само, да ли ће то јединство чланова коалиције, а нарочито трију великих сила, да надживи и победу над заједничким непријатељем, да траје и онда када буде нестало оног непосредног повода који је довео до њеног стварања, или ће, можда, у миру преовладати оне несумњиве разлике које су постојале међу члановима коалиције. Одговор на то питање — позитиван — дала је Кримска конференција. Сада је тај одговор потврђен у Сан Франциску. Основи, на којима је сграђена нова организација безбедности, имају, према томе, потребну чврстину.

И основне концепције, од којих се пошло при изради Повеље Уједињених нација, битно се разликују од оних на којима је почивао Пакт Друштва народа. У Домбартон Оксу и Сан Франциску реално је оцењен однос снага у свету, одмерене су стварне могућности појединих држава и, према тим могућностима, им је додељена улога у оквиру опште организације за одбрану мира. Конкретно, уважена је чињеница да су Велика Британија, СССР и Сједињене Државе највише допринеле победи над Хитлеровом Немачком, и да оне, према томе, могу највише допринети и спречавању будућих агресија. Зато је њима и формално дат онај положај у новој организацији који им, према њиховој фактичној улози и могућностима, припада. То је, природно, имало врло великих последица и по саму ефикасност нове организације.

II

У чему се састоје ти нови елементи који су унети у структуру нове организације безбедности и за које се очекује да ће јој омогућити да постане стварно моћна колективна брана против агресије?

Чланство. — Повеља предвиђа да ће врата организације бити отворена свим мирољубивим земљама. Пакт Друштва народа није био поставио ту ограду. Њен начелан значај је, међутим, далекосежан. За разлику од женевске институције, која је, као што смо видели, почивали на извесним апстрактним либералним поставкама, које су се, под измењеним околностима, могле претворити, и стварно су се и претварале, у своју супротност, повеља, израђена у Сан Франциску, заснива се на једном много садржајнијем, и у садашњим приликама, једино стварном схватању демократије, према коме је мерило демократизма, код нација као код појединаца, степен њиховог учешћа у борби против фашизма. Од држава које су на тај начин дале доказа о своме демократизму, према томе и о својој мирољубивости, може се једино и очекивати да ће и у будуће бити способне и вољне да се супротставе агресији и да раде на изградњи трајног мира. *Њима је, стога, једино и место у новој организацији колективне безбедности.*

Општа скупштина. — Све државе чланице заступљене су у Општој скупштини. Она се заснива на суверености једнакости свих држава. Она може да расправља о свима питањима у оквиру Повеље; она одобрава буџет организације; бира несталне чланове Савета безбедности итд. Она може Савету да скрене пажњу на ситуације које могу угрозити међународни мир и безбедност. Дотле су њене атрибуције углавном сличне атрибуцијама Скупштине Друштва народа. Она, међутим, не може „док Савет безбедности приликом неке распре или ситуације врши функције које су му додељене према Повељи, чинити неки предлог у погледу ове распре или ситуације, сем ако Савет безбедности то захтева". Тиме су, за разлику од Друштва народа јасно разграничене атрибуције Скупштине и Савета, што иде у корист и једног и другог тела и знатно доприноси ефикасности организације као целине. Тој ефикасности доприноси и чињеница што све важне одлуке Скупштина доноси двотрећинском већином, док је Пакт Друштва народа у таквим случајевима захтевао једногласност.

Савет безбедности — Тежиште нове оргачизације претставља Савет безбедности. Он се састоји од једанаест чланова: пет сталних (Кина, Француска, СССР, Велика Британија и САД) и шест несталних које бира Општа скупштина на две године, „водећи у првом реду рачуна о доприносу који су чланови Уједињених нација дали за одржавање међународног мира и безбедности". Тако конституисаном Савету безбедности „чланови Уједињених нација додељују примарну одговорност за одржавање међународног мира и Савет безбедности радиће у њихово име".

Борба против агресије стварно спада, према томе, у искључиву надлежност Савета безбедности. Повеља му пак заиста даје средства да ту борбу успешно води. Његова су овлашћења велика, а поступак по коме има да дела брз и ефикасан. Тај поступак би, у главним потезима, изгледао овако. Пошто се исцрпу сва нормална средства концилиације арбитраже итд., Савет може да констатује да постоји ситуација опасна по мир, или дело агресије, и он ће „учинити предлоге или решити какве мере треба предузети да би се одржао или васпоставио међународни мир и безбедност". Он може државама чланицама да наложи предузимање свих мера, политичких, привредних или војних, које буде сматрао потребним. Државе чланице се обавезују да ставе на расположење Савету безбедности, на његов позив, потребне војне снаге, а, да би се обезбедила могућност хитних војних мера, оне се даље обавезују да држе у стању строге приправности контигенте својих војно-ваздухопловних снага. Принудним војним ак-

цијама, које нареди Савет безбедности, руководиће нарочити *Комитет војних штабова* који сачињавају начелници штабова држава сталних чланова Савета.

Једно од најважнијих спорних питања у вези са стварањем нове међународне организације, било је питање поступка при гласању у Савету безбедности када треба решавати о примени принудних мера. По овом питању у Домбартон Оксу није могао бити постигнут потпун споразум. Изгледа да су се око њега и у Сан Франциску најдуже ломила копља. То је било тзв. питање права вета великих сила. Спор се сводио на ово: да ли једна велика сила, стална чланица Савета, треба да учествује у гласању кад се решава о примени принудних мера поводом једног сукоба у који је она сама умешана? Извесни кругови су заступали гледиште да нико не може бити судија у сопственом спору, и да, сходно томе, ни велика сила не треба, у таквом случају да учествује у гласању. Овакво плитко формалистичко схватање *било је у очигледној супротности с оним* што је требало да чини суштину будуће организације мира — с начелом једногласности великих држава сталних чланица Савета безбедности. Без те једногласности, цела би организација постала бескорисним, па чак и директно штетним инструментом. Конференција у Сан Франциску је стога одлучила да сачува то начело једногласности, с тим да се у Савету безбедности омогући што потпуније и свестраније расматрање свих питања, па и најделикатнијих.

Колики је корак учињен овом Повељом у погледу могућности супротстављања агресији, најбоље се види када се потсети на оно што је у таквим случајевима требало и могло да предузме Друштво народа. Пакт Друштва народа је предвиђао углавном овај поступак у случају агресије. Требало је: 1) да генерални секретар буде службено обавештен о агресији; 2) да он сазове Савет; 3) да Савет једногласно реши о томе које снаге треба употребити за одбрану од агресије и колике снаге треба поједине државе чланице да ставе на расположење у ту сврху; 4) да се те препоруке Савета поднесу разним владама на одобрење; 5) уколико буду сагласне, владе треба да пошаљу те снаге у помоћ држави-жртви агресије; 6) да се постигне споразум у погледу заједничке акције тих снага и 7) да се предузме заједничка акција против нападача. Као што се још 1924 године питао један енглески писац: „Зар не постоји опасност да ће кућа изгорети до темеља, пре него што се доврши организовање ватрогасне чете?"

Регионални споразуми. — „Ништа у Повељи не искључује постојање регионалних споразума или установа, које ће се бавити оним питањима у вези с одржањем међународног мира и безбедности, која су подесна за регионалну акцију." Значај регионалних пактова, као карика у општем ланцу колективне безбедности, уочен је био и раније, у време после првог светског рата. Створена је била Мала Антанта, Балкански Споразум, Локарно, Пакт Скандинавских држава, Саадабадски пакт и други. Сви су они, међутим, носили иста она обележја, патили од истих оних мана и слабости од којих и тадања шира организација безбедности. Они зато нису ни могли да претстављају неко стварно појачање бедема против агресије. Управо, када је било неког изгледа да ће они то можда најзад постати, растуриле су их саме владе оних држава које су их сачињавале (Стојадиновић и Мала Антанта). У оквиру нове међународне организације, регионални споразуми могу играти веома корисну улогу. С тим, разуме се, да заиста буду саставни део шире организације, а не елементи њеног слабљења и цепања.

ANALI PFB | anali.rs

Овде треба поменути и пактове о узајамној помоћи које су извесне државе, сада чланице Уједињених нација, биле раније закључиле између себе. То су уговори које је СССР склопио с Великом Британијом и САД, а доцније с Чехословачком, Југославијом и Пољском. У вези с тим појавило се мишљење да обавезе, које проистичу

из тих уговора, могу не бити сагласне са ширим обавезама које примају на себе чланови нове међународне организације, и да, следствено, могу остати на снази само до коначног усвајања Повеље. Уосталом, тврдило се даље, гаранције које нова организација пружа у погледу мира и сигурности, чине те споразуме излишним. Јасно је, међутим, да уговори, закључени у циљу борбе против агресије, нису и не могу бити у супротности с духом и словом повеље једне организације чији је циљ баш борба против агресије. Они, на против, могу само претстављати значајан допринос појачању општег система безбедности. А они не могу бити излишни већ с тога разлога што нова организација, ма колико иначе можда биле оправдане наде које се у њу полажу, ипак има тек на делу да докаже своје дејство. Дотле, ни један елеменат јачања безбедности не може бити сувишан, нарочито не за оне народе који су највише изложени империјалистичким насртајима.

III

Нова организација безбедности има, природно, и својих противника и критичара. То су углавном они исти кругови који су пре овога рата оспоравали тезу да је мир недељив и борили се против стварања једног чврстог система колективне безбедности, који су у току рата радили против јединства антихитлеровске коалиције, који су, доцније, устали против предлога изнетих у Домбартон Оксу, који су, најзад, на конференцији у Сан Франциску гледали да осујете изградњу једне међународне организације стварно способне да онемогући агресију.

Критичари предлога у Домбартон Оксу, па према томе и нове Повеље Уједињених нација, могу се поделити у две главне групе. У прву групу би дошли они који, на основу жалосног искуства с Друштвом народа, закључују да је уопште свака светска организација мира немогућа, и да стога треба потражити „реалније" путеве у међународним односима. Другу групу чине они који новој организацији замерају да не води довољно рачуна о равноправности народа, о интересима малих народа, о правди, жале се на покушај увођења диктатуре великих сила итд.

За тезу коју заступа прва група критичара, карактеристичне су недавно објављене књиге познатих америчких писаца Валтера Липмана[2]) и Виљема Фокса[3]). Липман у својој књизи *Ратни циљеви Сједињених држава* полази од поставке да су разлике, које постоје између држава чланица антинацистичког блока, а нарочито између СССР и великих западних сила, толико велике да искључују могућност стварања међународне организације у светским размерама. Липман зато предлаже стварање регионалних организација, тј. поделу света на неколико великих зона („Атлантску заједницу", која би обухватала Велику Британију, САД и државе Западне Европе, „руски орбит" који би обухватао све земље од Прага до Владивостока, „кинески орбит" и, временом, „индиски орбит"). Ове групе држава биле би међусобно одељене као неким кинеским зидом; државе једне групе не би се смеле мешати у односе држава друге групе; никаквих нарочитих веза не би међу групама било, осим обичних дипломатских. Другим речима, Липман се враћа старој политици утицајних сфера.

И Фокс полази од једне „реалне" оцене послератних односа у свету. Он сматра да ће, по завршетку рата бити свега три велике силе у правом смислу речи, три супер-државе, како их он назива. То ће бити Енглеска, САД и СССР. Какви ће бити односи међу њима? Између Енглеске и САД, по Фоксовом мишљењу, не постоје никакви основни сукоби интереса. Између њих је зато могућа сарадња и то

[1]) Oskar Newfang: The Road to World Peace. London, 1924.

[2]) Walter Lippman: U. S. War Aims. New York, 1944.

[3]) William T. R. Foxä The Super-Powers. New York 1944.

тесна. Могуће је стварање једног моћног англо-америчког блока. Водећа улога у том блоку припала би САД, од „чије добре воље", по пишчевим речима, „зависи положај Велике Британије". Односи блока с трећом супер-државом, Совјетским Савезом, били би, разуме се, мање блиски него односи у оквиру самог блока. Фокс чак предвиђа могућност да ти односи могу, под извесним околностима, да дођу и у озбиљну кризу. И Фокс, као и Липман, стоји дакле на гледишту да је подела света на јасно разграничене сфере неизбежна.

Да овакви предлози, не само што не могу допринети учвршћивању мира, него да садрже у себи непосредне клице будућих светских сукоба, није потребно нарочито доказивати. Пре свега, основна *премиса им је погрешна: неуспех Друштва народа ниуколико* не може да значи да би и изградња једне светске организације, замишљене на сасвим другој основи и створене под битно другчијим околностима, била немогућа. Јасно је, затим, да овакве регионалне групације држава, за разлику од регионалних споразума у оквиру једне шире организације, никако не би могле да служе као елементи повезивања и сједињавања, него, напротив, као елементи разједињавања. Целокупно досадање историско искуство показује да развој у таквим случајевима не води међусобном зближавању, него међусобном удаљавању, продубљивању јаза међу блоковима. Уосталом, то није никаква нова замисао: то је стара минхеновска концепција прилагођена новим условима.

Другу групу критичара чине „идеалисти", поборници „демократије у међународним односима". Главна оштрица њихове критике уперена је против изузетног положаја који Повеља даје великим силама — „великој петорици". Зар то није, питају ти критичари, у супротности с начелом равноправности држава, с међународном демократијом? Зар то нема сва обележја диктатуре великих држава, зар не потсећа на стари „концерт великих сила", па чак и на „Свету алијансу"? Шта се крије иза ових „демократских" фраза, није тешко разабрати. Ради се очигледно о покушају да се „нова организација зарази старим болестима које су убиле Друштво народа", као што примећује совјетски часопис *Рат и радничка класа*. Друштво народа се заиста заснивало на формалној „једнакости" држава. Оно зато ипак није било у стању, управо зато делом и није било у стању, да тим малим државама обезбеди и стварну независност, да их сачува од незајажљивих експанзионистичких апетита извесних великих држава. Основни интерес малих држава јесте да буду заштићене од агресије. Од агресије их може обезбедити само међународна организација која је способна да ту агресију брзо и ефикасно угуши. А искуство је и сувише јасно показало да таква организација може бити само она, која је заснована на стварној оцени могућности појединих држава. Зато су, и у овом случају, они који највише говоре о правима и интересима малих држава, најмање њихови пријатељи.

* * *

У Сан Франциску је створено једно заиста моћно оружје за одржање мира у свету. Као што је констатовао кинески делегат на конференцији: „Повеља безбедности садржи све што је битно за изградњу светске организације." Како ће се она показати на делу, није више питање технике него политике, то зависи, у првом реду, од чврстине и трајности оне заједнице слободољубивих народа на којој она почива. „У овом тренутку славља", опомиње лондонски *Тајмс*, „треба се сетити да наде људског рода у трајан мир не почивају на Повељи донесеној у Сан Франциску, већ на оном чврстом савезу, чија је ова Повеља један — али само један израз."

Ђура М. Нинчић

НОВО ПРАВО И ПРАВОСУЂЕ

ПРИМЕНА НОВИХ ЗАКОНА И СТАРА СХВАТАЊА

У току ослободилачког рата стари државни апарат је разбијен, а нарочито његови врховни законодавни и извршни органи. Нови врховни државни органи ни по свом саставу, ни по основним начелима организације и рада нису продужење ни обнављање старих, јер претстављају сасвим нови однос политичких снага у земљи, који је у свему супротан старом. Одлуке II заседања АВНОЈ-а значе потпуни прекид са старим законодавством и почетак новог. Ко не може да схвати ову битну промену, ко не може да се с њом саживи, тај не може правилно разумети ни у пракси примењивати нове законе. Нови законодавни органи су израз новог односа политичких снага у земљи. Они претстављају интересе најширих народних маса, које су се окупиле око свог најнапреднијег дела, радничке класе, и у току рата против окупатора морале су истовремено водити борбу за уништење старог државног апарата и његових реакционарних носилаца, сарадника и помагача окупатора. Победа над окупатором у земљи била је немогућа без разбијања његових помагача, без разбијања старог државног апарата и стварања новог.

Нови законодавни органи заузели су потпуно одређен став не само према бившим законодавним органима, него и према бившим законима. Одлука АВНОЈ-а о укидању и неважењу старих прописа од 3 II 1945 у чл. 2 укида све прописе, који су били на снази у часу окупације у колико су у супротности са тековинама народноослободилачке борбе. Ово се односи на све законе, уредбе, прописе итд., укратко на све акте свих бивших органа. Дакле, нови законодавац није везан никаквим „правним континуитетом", никаквим начелним схватањима старог законодавства. У односу на старе прописе законодавац је потпуно слободан и може их узимати у обзир ценећи њихов стварни значај у постојећим друштвеним односима, које жели да наново регулише, али се на старе прописе не мора осврнути као да нису формално ни постојали. Зато је неисправно супротставити старе законе новим и говорити о важењу или неважењу нових прописа у односу на старе у питању материје, коју они на различит начин регулишу. Стари закони су безусловно укинути уколико се односе на материју коју регулишу нови закони уколико су њихови прописи у супротности са тековинама народноослободилачке борбе. Зато је свако супротстављање старих закона новим, макар и заобилазним путем, неисправно и противзаконито.

Један од заобилазних начина, којим се покушава супротставити старе законе новим, јесте тумачење нових закона на основу таковане теорије о неповратном дејству нових закона. Ово се питање практично појављује поводом примене Закона о сузбијању недозвољене шпекулације и привредне саботаже, а постављају га и на разне начине решавају правници, бивше судије и адвокати. Ова појава је повезана са организационом слабости наших судова на коју друг Кардељ упозорава у свом чланку „Снага народних маса": „...код нас постоји једна врло опасна тенденција, која иде за тим да се и сувише дуго задржавају извесне старе недемократске форме у изградњи власти." Уз остатке старих, недемократских форми власти обнављају се и старе, недемократске, бирократске форме рада, уносе се стари појмови и недемократска, често врло реакционарна схватања. „Чињеница, каже друг Кардељ, да наши судови у неким крајевима још нису задовољавајуће прорадили у великој мери успорава темпо унутарње изградње наше земље." Ова организациона слабост народних судова одражава се у великој мери у свакодневној пракси и показује врло опасна и незаконита скретања у одлукама наших судова. Наша судска пракса има врло грубих повреда не само смисла, него и јасног текста нових законских прописа. Тумачење нових закона по старим, укалупљеним теоријама, старим начелима, доводи до неправилне примене закона и неисправног односа према новом законодавству и законитости уопште. Неколико практичних примера најбоље ће илустровати ове грешке.

Бранећи свога клиента, који је пао под удар одредаба Закона о сузбијању шпекулације, један адвокат закључује: .....једном речи, сва недопуштена шпекулација и привредна саботажа, извршена пре 25 IV т. г. не претстављају кривична дела, односно таква дела не подлежу никаквој казни.' Овакво становиште засновано је на теорији неповратног дејства нових закона, јер ранији позитивни прописи нису садржавали никакве одредбе у том погледу и према томе нови закони не могу и не смеју, по овој теорији, вређати легални правни поредак, који је био заснован на старим законима. Основна грешка овог становишта је у томе што не постоји никакав правни континуитет између старог и новог законодавства, између старих и нових закона. Како на пољу државне организације уопште, тако и на пољу законитости, мора се поћи од стварне чињенице, да та промена није површна, обична измена политичког режима, него дубока, демократска, револуционарна промена, потпуни прекид са старим законима, старом државном организацијом, и стварање нове државе са потпуно новим законодавним органима и новим законима. Законитост у новој Југославији није обнављање ни продужење старе законитости без обзира да ли се ради о бившим аустријским, мађарским или југословенским законима, који су важили до почетка овога рата. Сви су стари закони једнако укинути и не важе у односу на нове законе, зато је уопште неисправно поставити питање о неповратном дејству нових закона.

Конкретно питање на које се односи горњи цитат адвокатске жалбе јесте у том, да ли оптужени може бити кажњен по закону о сузбијању недопуштене шпекулације кад је дело учинио пре ступања на снагу овог закона? Ако се ово питање расправља казуистички, апстрактно, онда су могућа воло различита нагађања. Али ако се полази са једног теориски исправног становишта, да су нови закони тековине народноослободилачке борбе, да су они оружје народа у борби против народних непријатеља и других штеточина, у борби за изградњу нове и боље будућности, онда су искључена сва нагађања, а остаје једино исправно гледиште, да се теорија о неповратном дејству има одбацити и нови закон примењивати у оном смислу и са оним циљем, како га је законодавац и донео. Пре свега, мора се узети у обзир, да је борба против недопуштене шпекулације и привредне саботаже почела истовремено са борбом против окупатора и његових помагача, у које неоспорно спадају и шпекуланти и саботери. Према томе постојала је врло развијена пракса борбе против шпекулације и саботаже још много пре доношења закона. Законодавац је постојећу шпекулацију и привредну саботажу дефинисао, а постојећој, развијеној пракси борбе дао нову, закониту, оштрију и савршенију форму. Апсурдно је и помислити да је законодавац доношењем нових закона хтео прекинути или обуставити постојећу праксу. Напротив, његов је циљ био, да постојећу праксу озакони, оформи, да би била успешнија и оштрија.

До каквих неправилности може довести стари начин примене нових закона, лепо се види и на овом примеру. Лекар је ухваћен на црној берзи са златним сатом, лупом, каратометром, два златна прстена са бриљантима, дакле јувелирским предметима првог реда. Срески суд је сасвим исправно одбацио одбрану и казнио кривца по заслузи. Међутим, окружни суд за град Београд поводом жалбе је закључио да се „под златом разуме само злато у кованом новцу и полугама. Међутим за драгоцености нису издани никакви прописи, који важе за куповину и продају..., те се радња откривеног не може подвести ни под један пропис Закона о сузбијању недопуштене шпекулације....“ Поменути Закон јасно и одређено у т. 6 чл. 1 убраја у нарочите случајеве недопуштене шпекулације „трговање златом, драгоценостима и платином...“, али се нигде није упустио у дефинисање појма злата и драгоцености. Само путем казуистичког измишљања суд је могао доћи до закључка, да се под златом подразумева „злато у кованом новцу и полугама“. Међутим, да је законодавац и дефинисао појам злата, што никако није, постоји у истом члану 1 т. 13 истог закона одредба, у којој се каже, да ће се по закону кажњавати и „предњим тачкама слични случајеви“. Дакле, чак и онда, ако се усвоји апсурдно мишљење, да златно прстење

није злато, а бриљанти нису драгоцености, остаје бар да су слични злату и драгоценостима и радња се могла подвести под пропис т. 13. Само на основу овако апсурдне правничке логике окружни суд је могао закључити: „..... па како се радња окривљеног не може да подведе ни под један пропис Закона,....., то је ваљало ослободити.....“

Закон о сузбијању недопуштене шпекулације у чл. 1 дефинише појам шпекулације: „Као недопуштена шпекулација сматраће се свака привредна делатност која има за циљ, да се искоришћавањем прилика насталих услед ратног стања и последица фашистичке окупације постигне несразмерна имовинска добит.“ И поред ове врло јасне дефиниције неки наши судови расправљају шта је то привредна делатност? Поводом једног случаја, где је оптужени дао двојици својих радника по 100.000 окуп. динара, да замене за његов рачун, да би избегао прописе Закона о замени новчаница, окружни суд за град Београд констатује да „окривљени није вршио никакву привредну делатност у смислу Закона о сузбијању шпекулације...“ Изигравање закона у циљу зараде у готовом новцу није привредна делатност по схватању суда, па према томе ни новац стечен на тај незаконит начин не би био „постизање несразмерне имовинске користи на штету народних интереса“. — У другом сличном, случају ухваћена су два црноберзијанца на делу са два златна прстена и седам златника. Један правник у жалби резонује овако: „У конкретном случају дело није извршено ни започето....., цена није изречена ни прихваћена, ствар није предата...“ Макар је окривљени у исто време разменио 100.000 окуп. динара, признаје да је златнике купио од „непознатог лица“, признаје да се бавио шпекулацијом за време рата, окружни суд га оглашава за преступника из „невоље“, а јавни тужилац улаже жалбу у његову корист, јер тобоже „није претходно купио ради препродаје...“ Кад окружни суд, па чак и јавни тужилац прелази преко овако јасних доказа, онда није никакво чудо, да један адвокат у својој жалби у име својих клијената каже ово: „...што су судијама закони, то су нама млинарима џакови...“ И заиста, кад се смисао закона овако изврће, испретура и непоштује од стране суда, адвокати ће слободно упоређивати нове законе са празним врећама, јер се од њих другог не може ни очекивати.

Површна примена, извртање текста и смисла нових закона, неправилан однос према новим законима и новој законитости, од стране судова, који морају да буду први чувари закона и законитости, показује поново, да се сви одговорни руководиоци морају озбиљно позабавити проблемима организације и рада народних судова. С пуним правом можемо поставити питање, колико се овде ради о старом начину мишљења, старом стилу рада, који смета судијама и адвокатима да правилно примењују нове законе, а колико у том има злонамерности и отвореног непријатељског става према новим законима и новом државном уређењу? Зар је могуће, да један адвокат, поред толиког писања наше штампе, не зна да су нови закони тековине народноослободилачке борбе, ради којих је проливено море крви наших најбољих другова? И поред тога он их јавно упоређује са празним џаковима, изврће и претура безобзирно њихов текст и смисао, као што његови клијенти млинари претурају празне џакове.

Проучавању нових закона, студирању добрих и рђавих страна наше нове судске праксе не посвећује се довољно или боље рећи ни мало пажње. Наша судска пракса развија се без довољно контроле јавности без потребне помоћи од стране дневне штампе и научних часописа. Због тога није ни чудо, ако је та пракса под утицајем врло слабих правника судија и често злонамерних адвоката. Њихов негативни утицај, без обзира да ли добронамеран или злонамеран, даје свој печат новој судској пракси и постоји озбиљна опасност да нова судска пракса пође старим погрешним путем. Народним судијама без обзира на њихово раније занимање и стручну спрему треба најхитнија теоријска и практична помоћ. У многим питањима они беспомоћно лутају, траже објашњења у

старим теоријама и старој пракси, у старим законима и прописима и не могу се снаћи само зато, што им нису јасни основни појмови и начела новог државног уређења и новог народног законодавства.

Гојко Половина

НАДЛЕЖНОСТ НАРОДНИХ СУДОВА

У тумачењу чл. 2 Одлуке Претседништва АВНОЈ-а бр. 132 од 3 фебруара 1945 год. о укидању и неважности свих правних прописа итд. већ је преовладало мишљење да су укинути сви правни прописи који су били на снази до 6 априла 1941 год. Овакво схватање, и поред тога што поменути члан по својој редакцији допушта и друкчије тумачење, сасвим је умесно и разумљиво: прописи старих закона били су правна подлога једном државном поретку који се битно разликује од политичке основе наше нове власти. Ослонац свих ненародних режима старе Југославије, старо законодавство, узето као целина, у основи је противно демократским принципима на којима је створена и на којима се и даље изграђује наша нова државна заједница. Али пропис који укида раније законе садржи истовремено и правно правило како да се, до доношења нових позитивних норми за одговарајућа подручја државног и друштвеног живота, искористе правила и прописи старога права. Што то правило о искоришћавању старе грађе из порушене државне зграде од стране појединих народних судова још одмах није схваћено и примењивано како треба, знак је да многе народне судије нису на време довољно јасно схватиле тековине народноослободилачке борбе и дух нових закона донетих од наших савезника и федералних власти. Отуда је долазило до тешкоћа и спорова и у питањима стварне судске компетенције.

Навикнути да се увек ослоне на изричан законски пропис, а не водећи рачуна о насталим променама и новим потребама основних народних маса, ни о демократској природи и улози судства у новој држави, многи народни судови, који као органи нове власти немају никакве везе са ранијим судовима, у своме пословању показали су тежњу, да се и у погледу стварне надлежности држе прописа који су важили за старе судове. Овакав однос нових судова према старим законима значио је и значи нездраву појаву у нашем правосуђу. Због тога су вероватно и дошла Упутства министра правосуђа Србије бр. 6237 од 30 јуна 1945, која садрже прописе о судској надлежности. Али ова упутства говоре само о стварној надлежности среских народних судова, па и то врло непотпуно и непрецизно.

И поред недостатка у изричитим општим прописима о стварној надлежности наших првостепених судова, среских и окружних, на основу члана 2 Одлуке бр. 132/45 и Упутстава министра правосуђа Србије ипак можемо утврдити делокруг рада ових судова у парничним, кривичним и ванпарничним стварима.

У овом кратком чланку најпре је реч о надлежности среских и окружних судова, а потом о надлежности Врховног суда Србије и Врховног суда Демократске Федеративне Југославије.

I — Ослањајући се на чл. 2 Одлуке Претседништва АВНОЈ-а од 3 фебруара 1945 год. и Упутства министра правосуђа Србије од 30 јуна 1945 год., може се рећи да у надлежност среских народних судова као парничних спадају сви они спорови које помиње § 44 старог југословенског Грађанског парничног поступка, с тим да у тач. 1 истог §-а уместо износа од 12.000 дин. долази износ од 100.000 дин. ДФЈ. (Ово последње значи то да су срески народни судови надлежни за све спорове имовинскоправне природе код којих вредност спорног предмета не прелази сто хиљада динара). Сем тога у надлежност ових судова иста Упутства стављају: 1) издавање платног налога по прописима мандатног, меничног и чековног поступка без обзира на вредност, као и спорове настале на основу приговора изнесених противу ових налога (противно ранијим прописима о овоме у §-у 45 старог

Гр. п. п.); 2) све спорове из досадашње надлежности општинских (градских) судова, и 3) све оне имовинскоправне послове које посебни прописи стављају у круг рада народних срески судова.

Упутства министра правосуђа Србије од 30-VI-1945 год. стављају у надлежност срески народних судова и ванпарничне ствари у ужем смислу; али се и овде (тј. при узимању прописа из старог Закона о ванпарничном поступку) судови имају ослањати на Одлуку Претставништва АВНОЈ-а од 3-II-1945 год.

Имајући у виду тежњу нашег новог законодавства и настојање појединих виших органа наше власти, учесника у правосуђу, да што више правних ствари решавају и пресуђују судови који су најближи народу у сваком погледу, дакле срески народни судови, компетенцији срески народних судова требало би оставити и све оне ванпарничне ствари по којима су раније доносили одлуке у првом степену окружни судови (на пр. потврде уговора о усиновљењу, продужење очинске власти или штитништва, одузимање очинске власти, одузимање својевласти итд.).

Срески народни судови имају у својој надлежности и поступак о извршењу и обезбеђењу. У овом поступку прописи старог Закона о извршењу и обезбеђењу примењиваће се, разуме се, уколико нису у супротности са чл. 2 пом. Одлуке од 3-II-1945 год.

По Закону о конфискацији имовине и извршењу конфискације од 9 јуна 1945 год. поступак спровођења конфискације дат је у надлежност срески народних судова.

Упутства министра правосуђа Србије, која напред помињемо, стављају у надлежност срески народних судова *сва преступна кривична дела*, као и сва остала кривична дела која посебни прописи стављају у круг рада срески народних судова. (Овде спадају кривична дела из: Закона о сузбијању недопуштене спекулације и привредне саботаже; Закона о поступању са имовином коју су сопственици морали напустити за време окупације; Закона о заштити народних добара и њиховом управљању; Закона о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора; Закона о изради штамбиља, печата и жигова; Уредбе о откупу вуне, и др.).

С обзиром на то, да су данашњи народни срески судови колегијални, да у њима као судије и присудитељи седе људи из народа и који су изабрани од народа; као и с обзиром на тенденцију новог законодавства да се што више правних ствари пренесе у надлежност срески народних судова, који су ближи народу и самим тим што у сваком среском месту има срески народни суд, — компетенцији срески народних судова требало би оставити и цео првостепени поступак по свима злочинствима млађих малолетника, који је раније водио судија појединац окружног суда.

Последња Упутства министра правосуђа Србије предвиђају да претседник среског народног суда може поверити коме од чланова или секретару суда поједине судске послове: извиђаје ради припреме ствари за претрес; саслушање ради припреме расправе или разјашњења ствари; у ванпарничном поступку, издавање наредаба које се тичу отпочињања поступка, управљања њиме и припремања одлуке о самој ствари, као и наредаба које немају одлучног утицаја на право учесника; одлуке у току провођења извршења; издавање уверења и службених извештаја; и друге сличне радње.

II — Нема ни једног новог позитивног прописа који би изрично одређивао надлежност окружних народних судова у грађанским парницама. Ослањајући се и овде на одлуку АВНОЈ-а од 3-II-1945 год., као и на поменута Упутства министра правосуђа Србије од 30-VI-1945 год., која делимично одређују стварну компетенцију срески народних судова, и помињу досадању њихову надлежност „предвиђену у

појединим прописима", може се рећи да у надлежност окружних народних судова спадају сви они спорови који нису стављени у надлежност среских народних судова. Поред тога у њихову надлежност спадају и спорови из става другог §-а 46 старог југословенског Грађанског парничног поступка, као и сви спорови у рудничким и трговачким стварима (§§ 47 и 48 старог Гр. п. п), сем оних спорова из тач. I §-а 47 старог Гр. п. п., код којих вредност спорних предмета не прелази 100.000 динара, те спадају у надлежност среских народних судова.

Надлежност народних окружних судова у ванпарничним, извршним и земљишнокњижним стварима неоспорна је у другом степену. Сматрам да би у ванпарничном поступку у ужем смислу требала да престане још сад њихова надлежност у првом степену у свима оним случајевима у којима су по досадањим прописима окружни судови доносили одлуке у првом степену. Овакво схватање, које је и напред истакнуто и ниже поновљено, не противи се Одлуци од 3-II-1945 год.

Што се тиче стварне компетенције окружних народних судова у кривичним стварима, ту су Упутства министра правосуђа Србије од 30 јуна 1945 год. доста јасна. Држећи се тих Упутстава, ми смо већ означили делокруг рада среских народних судова у кривичним предметима. Према томе окружни народни судови надлежни су да поступају по свима кривичним делима злочине природе, као и по оним делима која посебни прописи стављају у надлежност ових судова. (То су дела из: Одлуке о суду српске националне части; Закона о сузбијању недопуштене спекулације; Закона о заштити народних добара и њиховом управљању; Закона о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора; Закона о бирачким списковима, и др.)

Од оног правила да су срески народни судови надлежни само за преступе, могао би се, као што је истакнуто, начинити изузетак у погледу злочиних дела млађих малолетника, која би се оставила надлежности среских народних судова.

Окружним народним судовима одузет је и цео припремни поступак, јер код сваког окружног јавног тужиоца за послове извиђаја и истраге постоји иследник, кога поставља јавни тужилац Србије.

Противно пропису у последњим Упутствима министра правосуђа Србије, којим је за окружне народне судове задржан кривични поступак у свима злочиним делима, постоји тежња, проистекла из демократске природе наше нове власти, да се што више послова решава од стране органа који су ближи народу; постоји мишљење и настојање извесних органа наше власти, да срески народни судови као најближи народу узму у делокруг свога рада и поступак по свима злочинима противу живота и здравља, противу имовине, слободе и части грађана, као и по свима злочиним делима злоупотребе у службеној дужности.

На овом месту треба да учинимо једну напомену. Срески народни судови ближи су народу него окружни. Али при таквом њиховом оцењивању не би требало претеривати. Не само стога што су и окружни судови народни судови по свом личном саставу и избору, већ и стога што се услед оне тенденције преношења на среске судове што више послова исувише оптерећују срески народни судови, који по правилу имају и мање судија уопште, и међу њима тек по једног или двојицу правника (који су по мањим местима већином млађи и са мало праксе), док окружни народни судови у том погледу стоје увек боље, па имају и више другог помоћног особља са потребним стручним квалификацијама. Из искуства знамо да пословима претрпани и преоптерећени судови не могу на време и не могу добро свршавати све послове који долазе у њихову надлежност.

III — Систем нашег новог судства предвиђа само две инстанције.

Срески народни судови су првостепени. Изузетно, они решавају по жалби против решења комисије месног одбора за сузбијање не-

допуштене спекулације; исто тако по жалби против решења комисије за бирачке спискове.

Окружни народни судови, поред послова у првом степену, решавају по жалбама против пресуда, решења (закључака) и других одлука среских судова у парничним, кривичним, ванпарничним, извршним и другим правним стварима.

Закон о установљењу и уређењу Врховног суда Србије не говори о надлежности тога суда у ванпарничним стварима. Стога (везујући ову мисао са оним што сам о томе већ рекао) сматрам да би за одлучивање по жалбама против решења среских народних судова, по којима су раније одлучивали апелациони судови (на пр. по жалби против решења у таписким стварима; по жалби против решења о упућењу на парницу кад се у оставинском поступку појаве спорна питања чија расправа не би утицала на само питње о наслеђу; итд.), имали да доносе одлуке окружни народни судови. Они треба да буду само судови последњег степена у свима ванпарничним стварима у ужем смислу. Треба настојати да окружни народни судови, уколико већ нису, остану само судови последњег степена и у осталим ванпарничним стварима у ширем смислу (сем стечајног поступка).

Стварна надлежност Врховног суда Србије одређена је законом о његовом установљењу и уређењу. Он је углавноме суд последњег степена за одлучивање по редовним и надзорним жалбама против одлука окружних и других судова; за решавање сукоба о надлежности између народних судова и осталих народних власти, као и сукоба о надлежности између судова који су му подређени; за делегирање појединих судова на своме подручју; за давање обавезних упутстава по питањима судске праксе из области законодавства Србије. Али Врховни суд Србије може бити и суд првога степена у извесним грађанским и кривичним предметима.

Стварна надлежност Врховног суда ДФЈ као највишег судског органа за целу земљу одређена је одлуком о његовом установљењу. Он је надлежан за решавање надзорних жалби против одлука врховних судова појединих федералних јединица и против одлука својих већа; за решавање сукоба о надлежности између судова разних федералних јединица, између војних и грађанских судова, и између својих већа и врховних судова појединих федералних јединица; за давање обавезних упутстава у питањима судске праксе из подручја заједничког законодавства. Врховни суд ДФЈ у извесним кривичним и грађанским стварима може поступати и у првом степену.

Врховни суд ДФЈ формиран је тек ових дана, док је Врховни суд Србије започео рад у другој половини јуна. Спорних питања стварне надлежности Врховног суда Србије и појединих већа Врховног суда ДФЈ још нема.

Пред Врховним судом Србије појављују се парнични предмети с призивима и ревизијама противу пресуда бивших окружних односно бивших апелационих судова. Ослањајући се на чл. 3 Одлуке бр. 132 од 3-II-1945 год., Врховни суд Србије прима надлежности и решава у последњем степену по свима таквим правним лековима, ако се за време окупације донете нападнуте одлуке судских власти о приватноправним односима не косе с правним прописима у смислу чл. 2 Одлуке. Врховни суд, дакле на овакве случајеве аналогно примењује чл. 3 од. 1 Одлуке од 3-II-1945 год., према коме остају на снази све одлуке о приватноправним односима донете за време окупације од судских власти (окупатора и њихових помагача), ако се не косе с тековинама народноослободилачке борбе и другим позитивним прописима које су донеле савезне и федералне законодавне и извршне власти. Јер кад се остављају на снази правноснажне судске одлуке донете за време окупације, ако се не противе наведеном пропису, Врховни суд Србије нема никаквог разлога да за подлогу свога одлучивања у последњем степену не искористи резултате расправе и доказивања са одлукама из поступка пред ранијим судовима, ако се тај

рад не коси с прописима Одлуке. На овакво схватање нагони и то што се, под истакнутим условима, искоришћавањем већ предузетих и свршених послова странака и суда избегава непотребно понављање тих процесних радњи; ово тим пре што се и Врховном суду даје могућност да у последњем степену сам исправи и допуни рад нижих судова, или да укине нападнуту одлуку и предмет врати окружном народном суду, да о правној ствари поново расправља и одлучи.[1])

По оваквим предметима с призивима и ревизијама противу пресуда бивших окружних односно бивших апелационих судова, Врховни суд Србије доноси одлуке, разуме се, само по предлогу парничне странке.

* * *

Поједини народни судови били су склони да се у питањима стварне судске надлежности држе у свему и дословно прописа који су раније важили. При таквој примени закона долазило је до сукоба, било између самих судова, среских и окружних, било између појединих између њих и других органа који суделују у судским поступцима.

Циљ је овог кратког чланка да упрошћавањем ових питања омогући народним судовима што правилније сналажење при одређивању стварне надлежности у главним областима њиховог пословања.

*

* *

У току штампања овог броја „Архива", управо пошто је овај чланак био сложен, објављен је Закон о уређењу народних судова. Одредбе новог закона потврдиле су развојне тежње нашег новог права у погледу стварне судске надлежности, и дале им израза. На овом месту биће изнето које ствари по томе Закону спадају у надлежност среских а које у надлежност окружних судова, пошто између наше скице компетенције среских и окружних судова с једне и прописа новог Закона о томе с друге стране има и знатних разлика.

Према чл. 21 Закона о уређењу народних судова у надлежност среских судова као грађанских нарочито спадају: спорови о имовинско-правним захтевима, без обзира на вредност, уколико тужена странка није установа, предузеће или организација јавног карактера; спорови из односа родитеља и деце, било брачне било ванбрачне; спорови о одређивању и исправци граница непокретних добара; спорови о службеностима, спорови због сметања поседа, спорови из уговора о закупу и најму и спорови који потичу из разних односа. А према чл. 28 истог Закона у надлежност окружних судова нарочито спадају: имовинско-правни спорови у којима је тужена странка установа јавног карактера, спорови који произлазе из међусобних односа брачних другова а не тичу се имовинско- правних захтева, спорови о накнади штете коју учине грађанима јавни службеници неправилним вршењем службе, спорови о рудничким и поморским стварима.

По чл. 21 Закона о народним судовима у надлежност среских судова као кривичних стављена су нарочито: сва кривична дела против живота, тела, слободе, части, имовине приватних лица и здравља, јавног морала, брака и породице. А по чл. 28 истог Закона у надлежност окружних судова нарочито спадају: кривична дела против отаџбине, против државе и њеног уређења, против народне власти, против народне имовине, против правосуђа, против опште сигурности људи, имовине и јавног саобраћаја, против службене дужности, прављење лажних мера и лажног новца.

Поред побројаних, срески и окружни судови радиће и све друге ствари из посебних закона.

ANALI PFB | anali.rs

---

[1]) Ово би уједно били разлози и за окружне народне судове, који би имали да решавају по призивима против пресуда ранијих среских судова.

По новом Закону све ванпарничне и све извршне ствари дате су среским судовима.

Судије среских и окружних судова, као судије појединци, припремаће све кривичне и грађанске ствари за суђење у већу, а поред тога самостално ће решавати у случајевима где је то у закону предвиђено, а судије среских судова и све ванпарничне и извршне ствари.

Надлежност Врховног суда Србије означена је у новом као и у ранијем Закону о установљењу и уређењу Врховног суда Србије; исто тако и надлежност Врховног суда ДФЈ., коме је новим законом додато и војно веће (за суђење у првом степену кривичних ствари, за решавање по жалбама и надзорним жалбама против пресуда војних судова и за решавање сукоба о надлежности војних судова).

Врховни суд ДФЈ. може затражити од сваког суда у земљи поједине кривичне и грађанске спорове и сам их расправити. Исто то могу учинити и врховни судови федералних јединица у погледу судова свога подручја, а из оправданих разлога могу те спорове уступити у надлежност и било којем окружном или среском суду. У сваком случају потребан је предлог јавног тужиоца ДФЈ. или јавног тужиоца федералне јединице.

Драгољуб Трајковић

САВЕЗНИ БУЏЕТ ЗА ПРВУ ПОЛОВИНУ 1945

„Покажите ми буџет, из његових расхода рећи ћу вам какве политичке установе земља има и какви грађански закони њоме управљају" — речи старог политичара, по себи тачне, али које још не објашњавају буџет са његове социолошке стране: да га прикажу као какав друштвени сеизмограф, онај фини инструменат који бележи и најслабије потресе на кори земљиној, а што савремени буџети, јесу, нарочито данас буџети ратног периода. Ту њихову особину сада налазимо и код нас у документима савезног буџета за прву половину 1945. Јер заиста, из сваког од њих избија дах рата који се примиче свом победоносном свршетку; из сваког од њих помаља се пустош и разарање и осиромашење привреде, коју је непријатељ годинама пљачкао; али се тако јасно види и то, да земљом струји један живот у обнављању, да се приступа једној новој политичкој изградњи, да се врши преоријентација у привреди јавној и приватној; речју, буџет динамичан са печатом рата, обнове и преуређења.

У томе треба и тражити оно што је карактеристично у буџету овог раздобља. Пре свега, буџетски оно не претставља целину, већ је раздељено и временски и документарно. Али сасвим је природно што је тако: буџет је предвиђање, но и ово је могућно једино ако су елементи са којима се ради стабилни. Међутим, све већи део ослобођене територије, стварање нових органа власти, мобилисање свежих снага за ослобођење земље; обнова њена и, најзад, општар пораст цена — све су то чиниоци чија се променљивост није дала често ни са приближном тачношћу цифрено изразити. Стога предвиђање на кратак рок, буџетирање на парче. И тако су расходи и приходи обучени у форму краткорочних финансиских планова: за јануар једномесечни буџет (коме је претходио исти такав за децембар 1944, први месец финансирања нове државе)[1]) за фебруар и март двомесечни, а за период април-мај-јуни тромесечни буџет. А већ доцније, срећније прилике по окончаном рату и нарочито унифицирани новац, могли су дозволити да се за следеће раздобље изради буџет за шест месеци (јули-децембар).

Поред те формалне карактеристике овог буџета има и таква која значи нешто и ново и стално у нашем буџет-систему. Са федеративним уређењем државе дошле су промене и у њеној финансиској

[1]) За овакво финансирање не бисмо употребили наслов „буџетске дванаестине"; дванаестине су део буџета, а у овом случају немамо ни старог, као ни предлог новог буџета.

организацији. Она је још у пуном развоју, али неке њене установе већ су добиле своје обличје. На буџетском плану, новина је у знатно сложенијој буџетској структури, јер место једног предрачуна за целу земљу, какав одговара унитаристичком уређењу државе, сада поред буџета државе на врху, постоји доле читава мрежа буџета повезаних међу собом тако, да би се њихова схема могла поредити са неком пирамидом. Привремена уредба о финансирању предвидела је да све територијалне политичке јединице, преко политичких власти, народних одбора месних, среских, градских и окружних састављају своје буџете и подносе непосредној вишој политичкој јединици на одобрење. Тако постале збирне буџете даље свака земља заједно са својим буџетом доставља савезној влади на одобрење. Најзад, савезна влада има свој савезни буџет. Он сада стоји независан од осталих буџета, али ће, према пројектима који се израђују заједно са збирним буџетима земаља чинити целину под именом „Општи државни буџет". Као што се види, у овом тренутку буџетска пирамида још није завршена, и веза између савезног прорачуна и буџета земаља постоји само преко дотација; управо, у колико земаљски буџети нису у могућности да измире своје расходе сопственим приходима, добијају помоћ од савезног буџета у виду дотација, које се у земаљским предрачунима јављају на страни прихода, а у државном буџету у збирном износу на страни расхода[2]).

Овај нови федеративни механизам буџетирања у периоду који посматрамо није могао у потпуности бити стављен у покрет. То треба приписати изузетним приликама и вероватно неупућености и преоптерећености народних одбора, који су у надлежност добили, поред осталих, и деликатне послове самосталног буџетирања. Са малим изузетком народни одбори нису стигли да саставе своје буџете, услед чега је предвиђање њихових потреба извршено сумарно, приликом израде земаљских буџета. Утврдивши то стање, Упутства за израду буџета за друго полугође текуће године позвала су народне одборе да одговоре својим буџетским функцијама и — како смо обавештени — одбори су сада ту обавезу у пуној мери извршили.

Потсећамо да уз цифрени део буџета иде финансиски закон (у ужем смисли), који садржи одредбе на основу којих се у идућем буџетском периоду има да примени цифрени део буџета; он даје низ упутстава, овлашћења извршиоцима буџета и директива у погледу спровођења важећих општих финансиских закона. Постојала је раније пракса да се кроз одредбе буџетског финансиског закона спроведу и одлуке нефинансиске, чак и личне природе. Да ли је у овом погледу остало све по старом? Можемо рећи да није; нека питања из ове области решена су и боље него раније. Фининсиски закон („одлука" како се, уосталом без основа, назива до тромесечног буџета) није загушен параграфима, што се за неке предратне буџете могло рећи; број ових је испод 70 (фин. одлука за јануар испод 30), њихова садржина пречишћена је и односи се, као што то и теорија препоручује, само на спровођење буџетског плана. Досадање буџетирање спроведено је углавном наслањањем на Уредбу о државном рачуноводству из 1941; само финансиски закони протеклог семестра садрже и доста отступања од те Уредбе. Измене се углавном односе на одбацивање бирократског метода у рачуноводној пракси или предвиђају финансирање ближе духу експедитивности, које диктују садашња времена (на пр. одредба о вирманима, који се сада одобравају између свих раздела и партија за све расходе, § 8 финансиског закона за април-јун забрањује само вирмане између материјалних и личних кредита; или сумарни поступак око ликвидовања ратних расхода; или нови прописи о закључивању радова непосредном погодбом, § 35 фин. закона за фебруар-март итд.). Али не заборавити: претерана експеди-

[2]) О дотацијама говоре: § 16 фин. одлуке за јануар, § 16 фин. закона за фебруар-март и § 14 фин. закона за април-јун 1945.

тивност стоји у опреци са редом и контролом који су строги чувари исправног буџетирања.

Од буџета, у једном времену толико изложеном променама у свим правцима јавног живота као што је садашње, могло би се очекивати да је изгубио везу са начелима за чије се поштовање буџетска теорија неуморно залаже. Међутим, не би се могло рећи да је овај ванредни период финансирања просто прешао преко њих. Природно је да су неки од буџетских принципа морали отпасти (на пр. реалности, равнотеже, јавности), али други су остали, са мање или више ограничења. Најбоље је очувано начело једноставности: сви делови истог буџета садржани су у једном документу; и ванредни расходи (названи расходи обнове) и ванредни приходи истог буџета сакупљени су уједно. Чак ни расходи народне одбране, који се покривају ванбуџетским средствима, нису одвојени у посебан буџетски акт, што би теориски било правилније. Остало је и начело специјалности вотума, тј. извршити буџет само онако како је одобрен (§ 4 фин. закона за април-јун), са дозволом вирманисања наравно. И начело потпуности је признато[3]), али је на једном месту повређено: у установи бруто буџета („сви расходи и приходи државни морају се унети у предрачун") учињена је бреша тиме што је допуштено не само јавним предузећима, већ и привредним министарствима да „могу у границама одобрених предрачуна трошити своје приходе" (§ 18 Привремене одлуке о финансирању и § 9 фин. закона за април-јун 1945). Питање је да ли се тиме не умањује контрола над пословањем тих министарстава. За начело штедње, једно од основних у буџетском праву (заслуживало би подићи га на степен уставне одредбе) неуморно се залагало у свим упутствима за састав буџета савезног Министарства финансија; али штедња, то је Ахилова пета свих буџета![4])

Анализа финансиских закона открива само формално-техничку страну буџета. Тек испитивањем цифара дознајемо материјалну садржину његову, добијамо претставу о томе, на шта је, колико и којим средствима трошено. Али, не заборавимо, да предрачунске цифре имају само релативну вредност: оне показују оно што треба да буде, а не оно што јесте; оне су утолико мање поуздане, уколико време у коме се буџет саставља, има мање услова за тачна предвиђања. Стога и цифре које су пред нама не можемо посматрати друкчије, него као сумарно одређивање правца којим треба ићи, не дајући ни једној од њих важност апсолутне тачности.

Из прегледа на крају чланка види се да је савезни буџет за прву половину 1945 предвидео расходе у укупном износу од 50 милијарди српских (недићевих) динара. Према својој намени, они се могу поделити: на расходе за финансирање рата — 60%, на помагање федералних јединица од стране савеза (дотације) — 10% и на „редовне" расходе администрације, државне привреде и расходе обнове 30%. Ако се расходи пореде по месецима, излази да је просечно месечни расход имао да буде 8.333 милиона. Опажа се даље да су расходи на народну одбрану највећи били у двомесечном буџету, а у тромесечном пали су на половину. Код „цивилних" расхода тенденција је обрнута: ту су месечни издаци у сталном порасту — расходи у буџету за април-јуни већи су за читаву милијарду од расхода у јануарском предрачуну. Супротна кретања у овим двама секторима државног тро-

---

[3]) У времену доношења савезног буџета западни крајеви државе још су били под непријатељем; стога је буџет био потпун само у колико је обухватио расходе и приходе са слободног дела територије.

[4]) Запажено је — стоји у Упутствима за јул-децембар — да су лични расходи код појединих народних одбора далеко већи од свих материјалних расхода и расхода обнове и то у тако осетној мери да озбиљно угрожавају нужну буџетску равнотежу."

шења показују доста јасно тежњу за преласком из „ратног“ у „мирнодопско“ буџетирање. Однос између личних и материјалних расхода у буџету сасвим је пристојан: у буџету за фебруар-март лични расходи износе свега 16% редовних расхода, остало су материјални. Расходима обнове у овом шестомесечју било је намењено 13% укупних „цивилних расхода“ а привредним министарствима 70% (у буџету април-јун).

Државни приходи које предвиђају сва три краткорочна буџета у свом збиру износе 24.370 милиона, значи мањи су од половине државних расхода. По оном стереотипном груписању прихода на редовне и ванредне, први износе приближно 2/3, а други 1/3 буџета прихода. У ванредне буџетске приходе стављамо приходе буџета за фебруар-март „у натури из државних магацина по утврђеним ценама“ у висини од 8.050 милиона; ово из разлога, што они немају ни карактер дажбина, нити су производ државне привреде.

Редовни приходи показују снажан пораст, који би према месечним износима могао да се претстави односом 100 : 162 : 285. То показује да је савезни фискус очекивао све рационалније искоришћавање нормалних извора прихода. Као и у другим областима јавног пословања, и у домену пореза констатујемо прилагођавање које финансирању овог раздобља даје карактер привремености. Код непосредних пореза, на пр. наилазимо да их у другом тромесечју Савез напушта и оставља фискусу федералних јединица на чијој се територији они прикупљају (§ 14 фин. закона за април-јуни). Овај поступак мења осетно однос између непосредних и посредних пореза у савезном буџету, уосталом у правилном смеру: савезни приходи доиста треба да остану углавном од царина, монопола, трошарина, привредних предузећа и такса. У још већем обиму утицало је на нови однос између група савезних прихода нагло повећање добити од државне привреде; то долази од необично високо предвиђене цифре прихода Министарства рударства (фебруар-март: 766 мил., април-јун: 5.517 мил.). Сасвим стваран пак показује се приход од монопола који се правилно развија као што се види из прегледа:

Приходи:	фебруар — март	у %	април — јуни	у %
непосредни порези	1.000 мил.	21	160 мил.	2
посредни „	452 „	9	920 „	9
монополи	1.632 „	34	3.006 „	28
државна привреда	992 „	21	6.474 „	61
разни приходи	728 „	15	40 „	—
С в е г а:	4.804 мил.	100%	10.600 мил.	100%

Сва три буџета првог полугођа 1945 показују дефиците: укупан мањак износи преко 25 милијарди. За време рата буџетски мањци су правило без изузетка и финансиска наука мири се са том појавом, али захтева да не буду прикривени и да им се нађе покриће. И заиста, сви пропратни текстови уз буџете предвидели су изравнање пасиве, али не на исти начин. Негде је за покриће предвиђена употреба ванредних и непредвиђених прихода, негде обртни капитал државне благајне, затим државни магацини за потребе војске, али у главном задужење код јавноправних новчаних установа. Истовремено је дато овлашћење савезном министру финансија да може издати 5% благајничке бонове у сврху прибављања ванредних сретстава. Недостају нам и најнужнија обавештења о употреби поменутих метода покрића, али из историје ратних финансија знамо, да у сличним приликама, у недостатку иностране помоћи, главно сретство покрића постају кредити јавноправних новчаних установа.

Расходи:	јануар	фебруар — март	април — јун	I полугође 1945
		(у милионима српских динара)		
редовни	2.046	4.804	9.109	15.959
(за 1 месец)	*(2.046)*	*(2.402)*	*(3.036)*	*(2.659)*
народна одбрана	4.227	12.816	12.000	29.043
дотације земљама	—	—	5.000	5.000
С в е г а:	6.273	17.620	26.109	50.002
(за 1 месец)	*(6.273)*	*(8.810)*	*(8.703)*	*(8.333)*
Приходи:				
редовни	916	4.804	10.600	16.320
ванредни	—	8.050	—	8.050
С в е г а:	916	12.854	10.600	24.370
Дефицит:	5.357	4.766	15.509	25.632

Дуговали смо историји финансија наше нове државе да забележимо, ма то било само у главним цртама, први период буџетирања њеног. Довољно је било упознати његове опште тенденције у погледу утврђивања колективних потреба у овом раздобљу и начина њихова покрића. И те потребе и то покриће у себи носе све особине свог времена, ванредног политички, економски и финансиски. Треба ли онда још једном нагласити да цифре предвиђања са којима смо руковали не могу без резерве бити примљене? Како је стварно изгледало трошење савезних органа и убирање државних прихода, о томе ће се добити појам тек када се буду објавили завршни рачуни за овај период. За нашу науку ти подаци биће исто тако интересантни као и они о унификацији новца код нас, који још нису објављени.

Д-р Ј. Ловчевић

ЗАКОН О ВРСТАМА КАЗНИ ОД 5 VII 1945

Овај закон значајан је у више погледа. Пре свега ствара јасну ситуацију у погледу важности свих ранијих југословенских кривичних закона, уколико је реч о казненим законским прописима а у вези са Одлуком АВНОЈ-а од 3 фебруара 1945 г. о укидању ранијих југословенских закона на снази до 6 априла 1941 год. Сви казнени прописи ранијег југ. законодавства сада су изрично укинути, и убудуће сви кривични судови могу изрицати казне само по овоме закону. Исто тако престају важити сви кривични прописи (казнени део ових прописа) који су донети од почетка народноослободилачке борбе до данас, као на пр. прописи о казнама из Уредбе о војним судовима од 24 маја 1944 год., Закон о сузбијању недопуштене шпекулације и привредне саботаже од 23 априла 1945 год., Закон о забрани изазивања националне, расне и верске мржње и раздора од 24 маја 1945 год., итд., као и сви кривични прописи донети од појединих савезних земаља, уколико су у супротности са овим Законом у погледу врсте и износа казне. На целој државној територији, сви грађански и војни судови могу изрицати казне само по овом Закону. Од овог је направљен изузетак само за кривична дела која спадају у надлежност судова за суђење злочина и преступе против националне части. Ови судови и даље изричу пресуде по законима на основу којих су образовани, уколико још они постоје у појединим савезним земљама (чл. 11).

Овај закон регулише само кривичну репресију, јер не садржи прописе о осталим кривичним санкцијама (мерама социјалне заштите) које се не појављују као казне. Казне које прописује су ове (чл. 1): новчана казна; 2) принудни рад без лишења слободе; 3) изгон из места пребивања; 4) губитак политичких и појединих грађанских права; 5) губитак права на јавну службу; 6) забрана бављења одређеном делатношћу или занатом; 7) губитак или снижење чина или звања; 8) лишење слободе; 9) конфискација имовине; 10) лишење слободе с принудним радом; 11) губитак држављанства и 12) смрт.

Све ове казне могу се изрицати као главне (чл. 2), тј. свака од њих у конкретном случају може се изрећи као једина. За разлику од ранијег југ. кривичног законодавства нису предвиђене казне које се

могу изрицати само као споредне. Али зато извесне казне (новчана казна, губитак политичких и појединих грађанских права, губитак права на јавну службу, забрана бављења одређеном делатношћу и занатом, конфискација имовине, изгон из места пребивања и губитак држављанства), поред тога што се могу изрицати као самосталне (главне), могу бити изречене и као споредне, било уз једну од осталих казни које се не могу изрицати као споредне већ једино као главне, било пак и уз неку од ових које могу бити изречене и као главне и као споредне. Када суд изриче уз једну казну као главну још неку као споредну, он може изрећи уз ту главну казну више казни као споредних (кумулативно).

За *новчану казну* одређен је само минимум (педесет динара). Према томе суд, код одређивања ове казне, није везан никаквим другим прописима, сем имовним стањем и породичним приликама осуђеника. Ново је то, што се у случају неплативости новчане казне, она не замењује казном лишења слободе, већ принудним радом без лишења слободе, рачунајући један дан принудног рада за 50 динара. За *принудни рад без лишења слободе,* минимум је један дан а максимум две године. *Лишење слободе* има минимум од три дана а максимум пет година. За казну *лишења слободе с принудним радом,* минимум је шест месеци а максимум двадесет година. За сада Закон не предвиђа вечите казне.

Закон у члану 5 даје тачно објашњење шта све обухвата *губитак политичких и појединих грађанских права,* изречен као казна. Он обухвата: 1. губитак активног и пасивног изборног права, 2. губитак права на заузимање изборних функција у друштвеним организацијама, 3. губитак права на заузимање неке државне или ма које јавне службе или звања, 4. губитак права на ношење почасних звања и одличја и других јавних почасти, 5. губитак родитељских права и 6. губитак права на пензију и помоћи из социјалног осигурања. Губитак права се може изрећи за сва наведена права заједно или за поједина међу њима (чл. 5 ал. 2). Значи, да је суд дужан да назначи у свакој пресуди, кад изриче ову казну, на губитак којих права се ова казна односи. Губитак права се састоји у губљењу већ постојећих права, тј. права која осуђеник у моменту осуде већ поседује и на губитак права на стицање тих права за време док та казна траје. Губитак права је времен, са максимумом од десет година, сем у случају осуде на смртну казну, када је вечит. Ваља напоменути још једном да губитак права као казна може бити изречен не само као споредна казна, већ и као главна (једина) казна у конкретном случају, и то како губитак свих права тако и губитак само појединих права. Ако се губитак права изриче као споредна казна уз казну лишења слободе (па према томе и уз лишење слободе с принудним радом) он траје за све време издржавања казне лишења слободе и онолико времена после тога, на колико је времена губитка тих права гласила та пресуда.

Кад може суд изрећи споредну казну уз главну и да ли постоји обавеза да у неким случајевима суд мора изрећи споредну казну? Закон не садржи о овоме одређене прописе. Чак не стоји ни то да се уз смртну казну мора изрећи губитак политичких и појединих грађанских права. Ово је сасвим природно, јер тек приликом доношења кривичних закона, приликом везивања уз поједина кривична дела појединих казни, моћи ће се конкретно прописати које кривично дело повлачи коју казну као главну и коју као споредну. За сада нека упутства о томе дају прописи из чл. 5 ал. 3 и чл. 6 ал. 2 овог закона. По тексту ал. 3 чл. 5, казна губитка политичких права, лишења родитељских права, губитка права на пензију и социјалног осигурања, забрана бављења одређеном делатношћу или занатом, може се изрећи само у случајевима изричнo предвиђеним у законима. По чл. 6 ал. 2 пак, уз казну принудног рада без лишења слободе, лишења слободе и лишења слободе с принудним радом, могу се споредне казне изрећи: изгон из места пребивања, губитак политичких и појединих грађанских права, губитак права на јавну службу, губитак права на вршење професије, губитак или снижење чина или звања, конфискација имовине и губитак држављанства, — и то ако је главна казна дужа од једне године.

На први поглед изгледа да ова два прописа регулишу различито питање примене извесних казни. Тако, изгледа као да пропис из ал. 3

чл. 5, регулише случајеве када се могу применити казне тамо наведене, и то да се оне могу изрећи само у случајевима предвиђеним у законима, а да се све остале казне (из чл. 1) могу изрећи и кад нису предвиђене у законима. Међутим како се ни једна казна не може изрећи ако није предвиђена у закону, излази да је смисао овог прописа другојачији, а то је, да се казне тамо наведене могу изрећи као споредне само када је то изричнo предвиђено у законима. Значи, да би се једна од тамо наведених казни могла изрећи уз коју другу главну казну као споредна, то мора да је изричнo у закону предвиђено. Даље, пропис из ал. 2 чл. 6 предвиђа да суд може уз осуду на казну принудног рада без лишења слободе, лишења слободе и лишења слободе с принудним радом, изрећи једну од наведених казни као споредну, и то ако је главна казна дужа од једне године. Ако пак узмемо у обзир да се готово све споменуте казне у ал. 3 чл. 5 налазе и у ал. 2 чл. 6, излази да је у питању нејасна стилска редакција Закона у овом погледу. Кад би се казне наведене у ал. 3 чл. 5 разликовале од казни предвиђених у ал. 2 чл. 6, био би јасан смисао Закона. У првом случају имале би казне које суд може применити као споредне само у случајевима изричнo у законима предвиђеним, а у другом случају оне казне које суд може изрећи као споредне у сваком случају, ако осуда гласи на казну лишења слободе, лишења слободе с принудним радом и принудни рад без лишења слободе, дуже од једне године.

У ствари смисао Закона у овом погледу, тј. у погледу примене казни као споредних, јесте овај. Новчана казна се у сваком случају може изрећи као споредна казна, ако суд то нађе за сходно.. За ову казну, као споредну, не постоје никаква друга ограничења. Остале пак казне могу се изрећи као споредне само ако је у кривичним законима за дотично кривично дело прописана која од ових казни као споредна. Али у том случају казне наведене у ал. 2 чл. 6, могу се изрећи као споредне само под условом да је изречена казна дужа од године дана.

Ако суд нађе да степен опасности осуђеника не траже обавезно његову изолацију или његово обавезно вршење принудног рада може га осудити условно (чл. 8 *условна осуда*). По тексту Закона, само губитак политичких и појединих грађанских права не може бити спојен са условном осудом (чл. 9). Али из саме природе условне осуде, изражене у чл. 8, излази да је условна осуда могућа само код осуде на блаже казне, у случајевима кад је социјална опасност осуђеника мања и кад пружа гаранцију да ће се и без извршења казне поправити. Време кушње не може бити мање од једне године ни дуже од три године. Ако у том времену осуђеник изврши ново кривично дело не мање тешко од дела за које је био условно осуђен, суд може условно изречену казну придружити делимично или у целини кazни изреченој за ново дело или ће применити само казну изречену за ново дело.

Као што је напоменуто, борба против криминалитета у многоме зависи од система казни, али њен успех још више зависи од начина њихове примене. Казна предвиђена у закону преставља само оквир криминалне политике која се жели спровести. Тако рећи оне престављају само формалне прописе казнене политике. Међутим, много је значајнија садржина сваке појединe казне, тј. начин на који се она извршује. Ово пак зависи од циљева који се желе постићи казном. Закон о врстама казни од 5 јула 1945 год. не садржи прописе о томе који су циљеви наше нове криминалне политике. Свакако ће закон о извршењу казни бити много конкретнији како у погледу циљева тако и у погледу средстава којим се желе ови циљеви постићи. Али ако погледамо казне које се у овом Закону предвиђају, иако још немамо прописа о њиховом извршењу, ипак можемо доћи до извесних главних принципа нове криминалне политике у нашој држави. До овога можемо доћи ако упоредимо наш нови казнени систем са ранијим југословенским кривичним законодавством и казненим системима осталих држава.

ANALI PFB | anali.rs

Пре свега треба нагласити да казнени систем по овом Закону преставља сасвим једну новину у упоређењу са казненим системом ранијег југ. крив. законодавства а исто тако и у упоређењу са казненим системима ранијих правних подручја на територији Југославије пре извршене кодификације. По ранијим казненим прописима, законска индивиду-

ализација казне није била у потпуности спроведена, па према томе није била могућа потребна индивидуализација ни при судском одмеравању казне. То је био казнени систем мање више укочен, неприлагодљив разноврсним степенима социјалне опасности кривваца у једном динамичном животу којим се карактерише наш век. Затвор, робија и смртна казна, то су биле углавном једине казне које је суд могао применити. У овом погледу Закон о врстама казни представља један успех. Главна његова одлика јесте његова еластичност. Суд има на расположењу дванаест врсти казни које може примењивати. Ако се додају све могуће комбинације које Закон омогућује применом извесних казни и као споредних, онда јасно видимо све могућности које стоје суду на расположењу за што потпуније индивидуализирање и прилагођавање сваке конкретно изречене казне степену социјалне опасности кривичног дела, кривца и посебној индивидуалности извршиоца кривичног дела. Потребно је само што више нагласити ову могућност индивидуализације, да се не би судови навикли да примењују само оне казне које су познате као класичне. Потребно је још то, да будући кривични (материјални) закони или законик доследно спроведу ову могућност и приликом инкриминације дела.

У погледу казни предвиђених у Закону, може се рећи ово. У науци кривичног права већ поодавно се води дискусија о томе, којим новим мерама да се допуни постојећи казнени систем. Казне које смо имали у ранијем југословенском кривичном законодавству и које налазимо и у законодавствима већине европских земаља јесу углавном исте које су предлагали криминалисти осамнаестог па и седамнаестог века. Ма да су у новија законодавства ушле извесне кривичне санкције савременијег типа (условна осуда, мере поправног карактера итд.), ипак позитивна законодавства у многоме заостају од резултата модерне кривичне науке. Нарочити проблем представљају извршиоци лакшег (социјално мање опасног) криминалитета. Још крајем прошлог века Фери је предлагао да се казна лишења слободе никако не примењује на ове извршиоце кривичних дела, налазећи да она само штетно утиче на њих [1]). Једна од казни која може заменити у тим случајевима казну лишења слободе јесте *новчана казна.* Али као много ефикаснија казна у овом погледу показује се *казна принудног рада без лишења слободе.* Она нема мане кратковремених казни лишења слободе, а навикавањем на рад чини добро дејство на осуђеника. Ова казна у облику мере социјалне заштите нарочито је примењена у *совјетском кривичном праву.* Налазимо је исто тако у облику принудног рада са извесном накнадом или пак у облику заштитног надзора са обавезним радом у неким државама у Сједињеним Америчким Државама. Слично криминално-политичко дејство као новчана казна и принудан рад без лишења слободе врши и *накнада учињене штете* као кривична казна. Састоји се у уклањању и накнади причињене штете жртви кривичног дела од самог извршиоца кривичног дела његовим личним радом. Још Спенсер је указивао на особени педагошки значај ове казне.[2]) Принудна реституција учињене штете (која је наравно различита према врсти учињене штете, па се према томе штета репарира личним радом а не новчаном накнадом, у чему се она и разликује од приватноправних потраживања и цивилне накнаде штете) поред осталог има и то психолошко и морално својство што наводи осуђеника на један директан и конкретан начин на размишљање о природи неправде коју је причинио другом лицу. Ову казну у виду мере социјалне заштите налазимо у совјетском кривичном законодавству. У Закону о врстама казни од 5 јула 1945 год. није предвиђена, али сматрамо да би је требало увести.

Конфискација као кривична казна која је предвиђена у овом Закону, а о којој постоји и посебан закон (Закон о конфискацији имовине и о извршењу конфискације од 9 јуна 1945 год.), може бити потпуна или делимична. Позната је још у римском праву. У новијем законодавству налазимо је у француском Code pénal од 1810 год., али је још 1814 год.

---

1) Ferri, Sociologie criminelle, стр. 609 и сл.

2) Herbert Spencer, Education, у гл. „Moral Education", New York, 1860.

укинута као потпуна конфискација, са образложењем да погађа више породицу окривљеника него самог осуђеника.[3]) Налазимо је исто тако у совјетском кривичном законодавству. Као потпуна конфискација, углавном се примењује против непријатеља радничке класе и оних лица која су стекла богатство криминалним начином, или се служе овим богатством у циљу вршења криминалитета (Наредба претседништва Врховног суда РСФСР од 22 јула 1932 год.). Класни карактер ове казне у совјетском кривичном праву огледа се и у томе што је много мањи број ствари које су изузете од конфискације кад су у питању непријатељи радничке класе.[4])

У погледу *смртне казне* можемо казати само то, да је и поред снажног замаха аболиционистичког покрета, остала у већини законодавстава. Налазимо је и у данашњим великим демократским државама (СССР, Енглеска и САД). Кад је реч о смртној казни, данас се више ради о томе да се она ограничи на што мањи број кривичних дела и човечнији начин извршења, али и у овом погледу не постоји сагласност који је начин извршења смртне казне хуманији. У Совјетском Савезу извршује се стрељањем, у Енглеској вешањем, а у Сједињеним Америчким Државама, у разним државама извршује се различито, стрељањем, вешањем или електричном столицом, а у држави Невада, оставља се осуђенику да сам изабере начин извршења смртне казне над њим, на тек у случају, ако се не користи овим правом, суд одређује начин извршења. По Закону о врстама казни од 5 јула 1945 год., смртна казна се извршује стрељањем или вешањем (чл. 3). Колико нам је познато из праксе наших војних судова, смртна казна вешањем сматра се као строжија казна.

У погледу *казне лишења слободе* и *лишења слободе с принудним радом*, може се рећи ово. Сам Закон у чл. 10 даје ближе упуство о томе каква је природа ових казни. Раније казна вечите робије замењена је лишењем слободе с принудним радом у трајању од двадесет година. Времена робија и строги затвор замењени су казном лишења слободе с принудним радом. Уместо раније казне затвора имамо казну лишења слободе и казну принудног рада без лишења слободе. Као што је напоменуто још не постоје прописи о начину извршења казни, нарочито о извршењу казни лишења слободе, лишења слободе с принудним радом и принудног рада без лишења слободе. Свакако да ћемо ускоро добити закон о томе. Напоменимо само то, да је једно веома важно питање из области криминалне политике, питање о организацији рада осуђеника и извршења казни у затвору (заводу). Систем ћелија некада тако хваљен, данас се сматра као више штетан него користан. У погледу организације рада осуђеника, још увек не постоји једнообразност у свим законодавствима. У западноевропским државама примењује се још увек систем транспортовања осуђеника (који су осуђени на дуже казне) у колоније, где издржавају казну у колонијалним радовима. Чине се многи теоријски и практички прекори овом систему. У САД у неким државицама, примењује се уговорни систем рада осуђеника. Управа затвора склапа уговоре са разним послодавцима (нарочито фармерима, сопственицима рудника итд.) којима уступа одређени број осуђеника на рад, са извесном накнадом за рад и самим осуђеницима. Приговори који се чине овом систему су безбројни. Бездушност експлотације радне снаге од стране послодавца ту достиже врхунац. Радничке организације у Америци нарочито се боре противу овог система експлоатације осуђеничке радне снаге. Захваљујући минималним трошковима производње, предузећа која употребљавају осуђеничку радну снагу често пута, конкуришући својим јефтинијим производима осталим предузећима која раде са слободном радном снагом, утичу на пад надница свих радника као и на незапосленост.[5])

---

[3]) R. Garraud, Precis de droit criminel, 12 изд. стр. 53.

[4]) Чл. 40 К. З. РСФСР, примедба.

[5]) По Whitin-y, The Caged Man, у Proceedings of the Academy of Political Science in the City of New York, vol. III No 4 str. 24 и сл. У САД више држава имају овај систем: Алабама, Аркансас, Флорида, Луј-зиана и т. д

ANALI PFB | anali.rs

Један сасвим нов систем организације рада осуђеника налазимо у Совјетском Савезу. У земљи где се експлоатација радне снаге сматра као злочин, природно је да нема ни помена о експлоатацији осуђеничке радне снаге. Сам пак проблем поновног оспособљења и навикавања осуђеника на рад (како у општем интересу тако у њиховом личном) решен је државном организацијом рада осуђеника у разним поправно-радним логорима. Постоји савезни закон о поправном раду и уредба о насељима за поправни рад. Ови прописи регулишу до најмањих детаља све што се односи на извршење и организацију рада, како за лица осуђена на казну лишење слободе са принудним радом тако и за лица осуђена на поправни рад без лишења слободе. По својој теориској замисли, овај се систем појављује као најбољи до сада постојећи систем извршења казни. Недостају нам статистички подаци о резултатима који су постигнути применом овог система, али судећи по излагању совјетских писаца, са новом организацијом службе кривичног правосуђа и криминалне политике, криминалитет је у Совјетском Савезу на путу знатног смањења.[6])

Д-р Јанко Ђ. Таховић

ЗАКОН О ПОСТУПАЊУ СА ИМОВИНОМ КОЈУ СУ СОПСТВЕНИЦИ МОРАЛИ НАПУСТИТИ У ТОКУ ОКУПАЦИЈЕ И ИМОВИНОМ КОЈА ИМ ЈЕ ОДУЗЕТА ОД СТРАНЕ ОКУПАТОРА И ЊЕГОВИХ ПОМАГАЧА ОД 24-V-1945 ГОДИНЕ

Окупатор је уносио са планом неред у све гране нашег друштвеног живота. Он је извршио праву пустош и хаос у политичком, правном а нарочито економском животу. То је чинио у циљу да створи што дубљи јаз и раздор међу народним масама, да слаби њихову отпорну снагу, и да у разним облицима врши привредну експлоатацију наших народа и крајева.

Одузимање имовине из расних, националних, политичких и верских разлога претставља свакако један од најизразитијих облика привредне експлоатације и затирања. На тај начин је опљачкано огромно народно богатство, осетно поремећен привредни живот и упропашћен велики број привредника како у граду тако и на селу.

Наша народна власт, у бризи и настојању да што пре исправи нанесене неправде и уклони нежељене трагове и зле последице окупаторове привредне политике, донела је недавно Закон о враћању имовине која је сопственицима одузета или коју су морали напустити из расних, националних, политичких и верских разлога. Основна мисао, која је руководила законодавца при изради овога закона, је жеља да се настрадалим власницима врати што пре одузета имовина. Та се мисао јасно изражава у чл. 1 и 2 овога закона где се вели да се одузета имовина „враћа одмах власницима без обзира на евентуална потраживања држаоца имовине“..... „Држалац не може да условљава предају имовине власнику претходном исплатом потраживања која су му призната“.

Законодавац је у овом пропису отступио од начела постављених у Грађанском законику за Србију, који на пример признаје савесном држаоцу право да задржи ствар све док му власник не исплати опредељену цену, па чак и право да не врати покретну ствар коју је купио на јавној дражби или коју је прибавио на који други начин предвиђен у § 221. Отступање од ових начела учињено је из разлога правичности, јер не би било правично кад би се држаоцима допустило да могу условљавати предају ствари и оним сопственицима који су лишени својинских права за време рата под тешким и нечовечним условима. Руковођен истим разлозима, законодавац је ишао и даље и прописао да је сваки држалац дужан под претњом казне пријавити и предати надлежној управи државних добара горе наведену имовину без обзира на начин на који ју је прибавио (чл. 3 и 11).

---

6) Види Шаргородский и други, Советское уголовное право, Москва, 1940 год., § 47.

У имовину спадају по овом закону сва покретна и непокретна добра и права имовинске природе изузев рударских права. У закону су набројани примера ради разни облици имовине, да би се на тај начин избегли евентуални неспоразуми по овом важном питању. У посебном пропису предвиђено је питање враћања одузетих просторија у којима је неко лице обављало какву занатску, трговачку или индустриску радњу (чл. 9). Ово је важно нарочито за оне закупце који су имали своје радње у градовима на прометним и погодним местима, јер од тога зависи обично број муштерија и висина прихода. Према томе, сасвим је умесно и оправдано признати таквим закупцима право да траже враћање одузетих локала или просторија. То се право признаје не само закупцу, него и његовом брачном другу и његовим сродницима у правој усходној и нисходној линији под условом да продуже исту радњу. Проширење овог права на наведене закупчеве сроднике може се правдати чињеницом што они обично живе у заједничком домаћинству са закупцем и што их он обично издржава.

Овај зсаон, поред осталог, предвиђа и питање о накнади штете, о враћању плодова и о наплати трошкова које је учинио држалац за побољшање имовине. Ова питања закон изрично не решава него их само додирује и наглашава да ће се спорови овакве врсте решавати у смислу важећих прописа грађанског права, водећи при томе рачуна о савесности држаоца.

Чине се замерке да овакав начин регулисања дóводи до нејасности, па чак и до неправичних решења. Тако на пр. могао би се извести закључак да савесни држалац може тражити наплату куповне цене од сопственика ствари (§ 204 СГЗ), а то би било сасвим неправично.[1]) Међутим, тако решење не би се могло извести из овог закона где се вели да држалац враћа одмах власнику ствар без обзира на потраживања (чл. 1). Према томе, иако СГЗ признаје у смислу § 204 у вези са § 220 и § 221, савесном држаоцу право да тражи наплату куповне цене од сопственика, он то своје право не би могао да остварује у смислу овог закона. Савесни држалац би, дакле, могао једино да тражи накнаду куповне цене од свог претходника или да је јави као ратну штету. Уосталом, овакво спорно питање не би се у начелу могло појавити на територији где важи Аустриски грађански законик и Имовински законик за Црну Гору, који савесном држаоцу не признају право да тражи наплату куповне цене од сопственика ствари (ОГЗ § 333; И З чл. 99).

Овај закон опширније је обрадио питање о начину управљања одузете и напуштене имовине. Главну бригу о томе треба да води Управа народних добара (чл. 4). Међутим, Закон признаје тестаментарном наследнику кога је одредио сопственик, његовом брачном другу и његовим ближим сродницима право управљања таквом имовином под врховним надзором Управе народних добара.

Закон одређује и ред по ком ова лица долазе на управу. На првом месту управа се поверава тестаментарним наследницима сопственика имовиме, па онда његовим ближим сродницима који су уједно и његови законски наследници по реду и деловима које предвиђа грађанско законодавство и, на крају, осталим лицима која овај закон позива. Одлуку о предаји имовине доноси надлежни суд, који је при решавању овсга питања дужан да узме у обзир интересе пострадале породице и интересе народне привреде. У смислу тога, закон наглашава да је суд дужан спречити гомилање незаслуженог богатства у рукама лица којима се поверава имовина на управу, и да им додели само један део имовине који се поверава на управу одређеном лицу,

[1]) Рад. Миловановић: *Закон о враћању имовине коју је окупатор одузео, држава и државна хипотекарна банка;* „Народно банкарство", бр. 3—4, стр. 79—80.

ANALI PFB | anali.rs

него такође и део прихода који им се додељује на уживање. Законодавац је признао то право на уживање, с једне стране као награду за управљање, а с друге стране као издржавање, јер стварно нека лица којима се поверава имовина на управу имала би основа да траже издржавање из те имовине.

Како се види, овај закон решио је основна питања у вези са одузетом и напуштеном имовином. Он се није упуштао у решавање специјалних случајева, сматрајући да то треба решити засебним прописима који би на најзгоднији и најцелисходнији начин расправили такве случајеве. Из тих разлога овај закон није се упуштао у решавање случаја Хипотекарне банке и других завода, који су за време рата били присиљени да откупљују јеврејску и другу имовину.

Д-р М. Беговић

ЗАКОН О ОДУЗИМАЊУ РАТНЕ ДОБИТИ СТЕЧЕНЕ ЗА ВРЕМЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ОКУПАЦИЈЕ ОД 24-V-1945 г.

У низу мера које је наша народна власт предузела за уклањање трулог из народног живота, јесте и одузимање ратног добитка, које је прописано Законом о одузимању ратне добити, стечене за време непријатељске окупације. Ратни богаташи нису специфична појава само овога рата. Они су редовни пратиоци свих ратова и увек су били елемената деморализације широких народних маса, које су до сада увек биле преварене у остварењу идеала за које су се бориле. Отуда и она горка народна „неком рат, неком брат", којима је најбоље подвучено народно разочарање, које је настајало по успостављању мира.

Доношење Закона о одузимању ратне добити има баш за циљ уклањање овог деморализаторског елемента, ратног богаташа, који је током рата био нарочито мрзак. Јер, док се на једној страни борило и гинуло, док се скапавало од глади по тамницама и логорима, док се умирало по стрелиштима и у пећима за спаљивање, дотле се на другој страни богатило. И масе би тешко биле разочаране ако се против тих људи, ратних богаташа, не би предузеле мере да им се одузме оно што су стекли у овом тешком рату. Зато би се могло рећи да је Закон о одузимању ратне добити истински производ народног расположења.

Циљ закона није, како би то изгледало према његовом називу, да одузме добитак стечен за време рата. Практички би то било и неизводљиво, с обзиром да у маси случајева од овог добитка није много остало у поседу стицатеља. Онај који је стицао за време рата, потрошио је мањи или већи део зараде на своје издржавање, а само му је један део од те зараде остао уложен у покретну или непокретну имовину. Закон, у главном, тежи да одузме ратном богаташу тај укапиталисани део ратног добитка, тј. ту имовину која је набављена из стечене зараде и која је остала у притежању добитника на дан завршетка рата. Према томе, кад се говори о одузимању ратне добити, мисли се у првом реду на њен укапиталисани део, а изузетно Закон погађа извесна трошења, о којима ће доцније бити речи.

Да би се ратном добитнику одузела имовина, стечена за време рата, потребно је да су испуњена четири следећа услова, о којима је реч у чл. 1 Закона:

1) — да је имовину стекло лице које Закон сматра ратним добитником. У начелу ратни добитник може бити свако лице, физичко или правно, било да је наш држављанин, било да је странац. Изузетно предвиђене су у Закону (чл. 2) три групе лица, која се, под извесним условима не сматрају ратним добитницима:

а) она лица, која су услед непосредног дејства ратних догађаја (бомбардовања, минирања, рушења у току борби, паљења итд.) претрпела на имовини такву штету, да је вредност њихове имовине на крају рата мања од вредности њихове имовине на његовом почетку;

б) самосталне занатлије уколико нису упошљавали више од 1 помоћника и 1 ученика. Самосталан занатлија у овом случају је само оно лице, које се искључиво бавило пословима свог заната, а не и тргови-

ном, па ни у најмањем обиму. Закон сматра да под овим условима занатлија није био у стању да стекне имовину, о којој би вредело водити рачуна, тј. због које би могао бити сматран ратним богаташем, па га из овог разлога и изузима;

в) земљорадници, који су се искључиво бавили земљорадњом и који нису стално употребљавали најамну радну снагу. Земљорадник не губи право на ослобођење, ако је повремено употребљавао најамну радну снагу, према потреби. Међутим, изузетно, неће губити право на ослобођење, ако је употребљавао и сталну најамну радну снагу, уколико се овом замењивала сопствена, услед ратних догађаја (војне службе, интернације, заробљеништва итд.) отсутна радна снага. Исто право дато је и занатлији, тако да и он неће изгубити право на ослобођење ако је његова радионица употребљавала 2 помоћника и 1 ученика, односно 1 помоћника и 2 ученика, уколико је сам занатлија био отсутан услед ратних догађаја;

2) — да је имовина стечена делатношћу за време рата. Закон не дефинише појам делатности, па се може радити о ма каквој делатности. То може бити привредна делатност у ширем смислу (трговина, индустрија, занатство, пољопривреда, обављање слободне професије), научна делатност, уметничка делатност, па и вршење нечасних занимања. Исто тако, споредно је да ли је делатност обављана за свој или туђи рачун, јер се и делатношћу за туђи рачун (рад у службеном односу) могла стећи знатна имовина. Под делатношћу треба разумети и такве правне радње које су управљене на промену форме имовине (продаја покретности, робе, сировина, злата, драгоцености и куповина за добијени новац непокретног добра и обратно), пошто се и на овај начин могла стећи знатна имовина. То стицање је било омогућено услед неравномерног скока цена. Ако је неко лице имало имовину, чија је вредност била у скоку због ограничене понуде (животне намирници, одећа и обућа) оно је могло за исту добити велике износе новца и овај уложити у имовину чија вредност није скочила у истој сразмери. Свођењем вредности набављене и продате имовине на предратни динар, може се показати знатна разлика у корист овог лица. Није потребно да је делатност вршена обртно, трајно, јер су и усамљене правне радње могле донети велика богатства.

Али, ако је имовина стечена другим начином, онда се она не одузима. На пример: имовина наслеђена, примљена, као поклон или као мираз, није стечена делатношћу наследника или поклонопримца и не може се по том основу одузети. Она се, истина, одузима наследнику, поклонопримцу односно примаоцу мираза, уколико је примљена од ратног добитника а он ју је стекао за време рата, али се одузимање не врши због делатности примаоца, него због делатности даваоца. Исто тако није стечена делатношћу она имовина која се јавља као природни прираштај, као што може бити: прираштај шума, воћњака, земљишта (крај реке услед промене тока) итд., јер повећање вредности у овом случају такође није резултат делатности;

3) — да се делатност одвијала уз искоришћавање изузетних ратних прилика и беде народа. Овај се услов по себи разуме, јер ратни богаташ не би био ратни богаташ, да није користио беду народа и изузетне ратне прилике. Како је беда народа била општа, а прилике су у времену рата увек изузетне, треба претпоставити да ће овај услов бити увек испуњен. Међутим, ипак је било неопходно да се он помене, пошто је могуће, бар теоријски, наићи на случајеве богаћења у којима овај услов неће бити испуњен. На пример: научник који је конструисао машину од велике практичне вредности, а свој проналазак није уновчио за време рата, обогатио се овим изумом иако није искористио беду народа и изузетне ратне прилике;

4) — да је имовина стечена за време рата већа од нормалне добити која би се могла остварити у редовним приликама, а у својој укупној вредности да износи више од 25.000 динара ДФЈ. Другим речима нормал-

ARHIV PFB | anali.rs

на добит ограничена је законом на 25.000 динара ДФЈ. Према томе уколико стечена имовина за време рата не вреди више од 25.000 динара ДФЈ, она се не одузима ратном добитнику, пошто претставља његову „нормалну добит", дакле, не ратну добит. Ово је и разумљиво, с обзиром да овај износ није толико вредан, да би се његов ималац могао због тога огласити ратним богаташем. Међутим, уколико вредност стечене имовине износи више од 25.000 динара ДФЈ, онда цео вишак претставља ратни добитак, јер прелази границу нормалне добити, и он се ратном добитнику има у целости одузети (чл. 8 Закона).

Наведена четири услова морају у сваком случају бити испуњена, да би се Закон могао применити. Уколико ма и један од њих недостаје, евентуално постојећа имовина, стечена за време рата, не би се могла добитнику одузети. Али, уколико су ови услови потребни, они су и довољни, јер других услова нема. Тако на пример: није потребно да је имовина стечена у границама наше државе. Под удар закона потпада и имовина стечена у иностранству — наравно под изложеним условима и ако се до исте може доћи. Исто тако није важно да ли је укапитализани добитак, који претставља у рату стечену имовину, раније опорезован, па ни порезима на ратне добитке. Закон одређује одузимање постојеће у рату стечене имовине, те се ратним добитницима има одузети и остатак ове, који им је преостао по исплати раније разрезаних дажбина.

Остаје још да изложимо начин на који се утврђује ратна добит, односно имовина, која се по Закону има одузети.

Закон одређује да се прво утврди вредност имовине ратног добитника на дан 6 априла 1941 године. Имовина је чиста имовина, без терета, те се при утврђивању њене вредности имају одбити дугови, који имовину терете. На другом месту, има да се утврди вредност постојеће имовине ратног добитника на крају рата, тј. на дан 9 маја 1945 г. У ову имовину урачунава се, поред имовине која је у његовом притежању, и извесна имовина коју је он утрошио у току рата, али које трошење Закон не признаје расходом. То су следећи делови утрошене имовине:

а) — део имовине утрошене на сваковрсне инвестиције. Овде се ради о забуни, јер је претпоставка да су инвестиције у поседу ратног добитника, те су као такве већ урачунате, па се не могу рачунати и по овом основу;

б) — део имовине утрошене на поправку штета насталих из било каквих разлога на имовини ратног добитника у току рата. И овде се вероватно ради о забуни, јер се имовина која је на дан 9 маја 1945 у поседу ратног добитника има проценити у оном стању у коме се налази тога дана, дакле, по извршеној поправци штете, те је поправка овим већ једном узета у обзир;

г) — део имовине утрошене на отплату предратних дугова ратног добитника. Овај услов је разумљив, јер се отплата дугова на рачун прихода не сматра расходом. Изузетно овај део трошкова не додаје се имовини код лица, која су иначе земљорадници по општим условима, али се сматрају ратним добитницима због тога што су се бавили узгредно и другим пословима поред земљорадње, или су стално употребљавали најамну радну снагу. Али ову бенефицију уживају само онда ако немају више од 10 ha обрадиве земље, односно 20 ha код породичних задруга;

д) — део имовине који је пренет на друга лица наслеђем, поклоном или у виду мираза.

Пошто се имовини, која је у поседу ратног добитника на дан 9 маја 1945, дода вредност утрошене имовине о којој је реч под а), б), в) и г) и одбију дугови, добија се имовина ратног добитника на крају рата. Ако је ова имовина већа од имовине на почетку рата, тај вишак претставља имовину стечену за време рата. Како је напред речено, уколико овај вишак не прелази 25.000 дин. ДФЈ, он се не одузима, јер се креће у границама нормалне добити. Уколико пак прелази поменути износ, он претставља ратни добитак и његова се вредност одузима у целости ратном добитнику.

На крају да поменемо да кроз Закон није остварен принцип одржавања предратне имовине, тј. Закон не прописује да се вредност предратне имовине има свакако оставити ратном добитнику. Због корекције која се врши при процени његове имовине на крају рата, могуће је да му, по извршењу Закона, не остане више ништа. Али то ће доћи најчешће услед трошења имовине на сврхе које се не сматрају расходним (отплата дуга и бесплатни преноси).

Све у свему, исправна примена Закона о одузимању ратне добити допринеће, како је и у почетку наглашено, уклањању из народне средине елемената смутње и деморализације, а то ће претстављати коначно велики напредак.

Р. Радовановић

ЗАКОН О ДАВАЊУ АМНЕСТИЈЕ И ПОМИЛОВАЊА

I. Закон о давању амнестије и помиловања, изгласан од Претседништва АВНОЈ-а 5 јула 1945 г., решава једно важно питање из области кривичног правосуђа и криминалне политике. Овај закон претставља још један корак даље у фази законског регулисавања основних захтева нашег данашњег политичког и друштвеног живота, која је омогућена потпуним ослобођењем наше државе. Ова прва фаза законодавног рада после ослобођења има за задатак, између осталог, и сређивање нашег правосуђа, прелаз са ратног на мирнодопско стање у правосуђу. Прописи раније југословенског законодавства по питању амнестије и помиловања нису се могли примењивати јер су у супротности са новом политичком и правном организацијом наше државе. Они спадају у оне прописе раније југословенског законодавства за које не постоји сумња да су укинути одлуком АВНОЈ-а од 3 фебруара 1945 г. Амнестија и помиловање схваћене у ранијем југословенском законодавству као акти управне власти (чл. 30 Устава од 1931 г.), са новим облицима и надлежностима законодавне и управне власти у нашој држави, морале су бити регулисане новим законским прописима. Отуда овај закон попуњава ову празнину која се до сада осетно примећивала. До доношења овог закона, право амнестије и помиловања било је регулисано Уредбом о војним судовима од 24 маја 1944 г., по чијем члану 31 право помиловања и амнестије припада Врховном заповеднику Ј. А., који ово право врши на предлог Вишег војног суда. Али са потпуном организацијом редовних (народних) судова, са почетком њиховог рада и у наталој фази преласка на мирнодопско кривично правосуђе, постојала је потреба законског регулисања овог питања, па и у овом погледу овај Закон долази у право време.

II. Амнестија и помиловање као правне институције од веома великог значаја по правилу се сматрају као уставне одредбе (тако и у Совјетском Савезу), па ће према томе вероватно и код нас оне бити коначно регулисане уставом.

Не улазећи у теориске дискусије о природи, домашају и надлежности појединих државних органа по питању давања амнестије и помиловања, напоменућемо само једно питање које је у вези са новом организацијом наше државе. Федеративни или унитаристички облик државне организације има утицаја у погледу надлежности органа и по питању амнестије и помиловања. Основно начело федерације о подели надлежности између савезних и земаљских власти налази своју примену и код амнестије и помиловања.

У Швајцарској (држава са федеративним уређењем) право амнестије и помиловања припада како савезним тако и земаљским (кантонским) властима. Тако, за кривична дела из савезних кривичних закона која спадају у надлежност савезних кривичних судова, право помиловања припада Савезној скупштини. За кривична дела из савезних кривичних закона која спадају у надлежност земаљских (кантонских) судова, право помиловања припада земаљским властима (кантонским саветима). Исто тако у надлежност земаљских власти (кантонских

савета) спада и помиловање за кривична дела која су предвиђена кантонским законима и спадају у надлежност кантонских судова[1]).

У Сједињеним Америчким Државама право амнестије и помиловања је подељено између савезних власти и појединих савезних држава. Право амнестије и помиловања припада Конгресу и претседнику за кривична дела из области савезне јурисдикције, а за сва кривична дела која спадају у надлежност савезних држава, право помиловања припада гувернеру сваке савезне државе, који га у већини држава врши у заједници са нарочитим државним одбором за помиловање[2]).

У Совјетском Савезу исто тако право амнестије и помиловања је подељено између савезних власти и појединих савезних република. За кривична дела која су пресуђена од стране савезних кривичних судова (Врховни суд СССР, војни судови и други специјални савезни судови) право амнестије и помиловања припида Претседништву Врховног совјета СССР. За кривична дела пак пресуђена од стране кривичних судова савезних република (врховни судови савезних република, покрајински, обласни итд.) право амнестије и помиловања припада Врховном совјету сваке савезне републике. Аутономне републике исто тако имају право помиловања и амнестије, само што морају тражити претходно одобрење од врховног совјета дотичне савезне републике[3]).

III. Закон о давању амнестије и помиловања од 5 јула 1945 год. не предвиђа поделу надлежности по питању амнестије и помиловања између савезних и земаљских власти. Право амнестије и помиловања по овом Закону припада само Претседништву Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије и то за све кривице које се суде по законима демократске федеративне Југославије, као и за оне кривице које су биле пресуђене по законима Југославије до 6 априла 1941 г. (чл. 1). Вероватно да ће после поделе надлежности између савезних и земаљских власти у сектору кривичног правосуђа, што ће се извршити уставом, доћи до извесних измена у смислу учешћа земаљских власти у вршењу права амнестије и помиловања. Даље, Закон не садржи никакве ближе одредбе о законодавчевом схватању установе амнестије и помиловања, што се обично у законима конкретније чини. Нема прописа о домашају амнестије у погледу самог кривичног дела или последице кривичног дела, о времену када се може дати (пре, у току или после извршења пресуде), нити о томе да ли може бити само општа или и појединачна. У погледу помиловања нема прописа о томе која се казна и у ком износу може опростити.

У отсуству ових прописа има се узети да важе она теориска начела о амнестији и помиловању која су најмање спорна. Тако на пр, има се узети да се амнестија може дати за свако кривично дело а помиловање за сваку врсту казне изречене у пресуди као главна или споредна[4]). Амнестија се може дати и после правноснажности пресуде, чак и после извршења казне због њеног дејства у погледу ништења последице дела, а може бити и општа и појединачна.

Амнестија и помиловање се дају по службеној дужности или по молби ма ког лица (чл. 2). Молбу за помиловање или амнестију може поднети како окривљеник одн. осуђеник тако и свако друго лице. Молба се подноси суду који је донео пресуду у првом степену. Ако се молба поднесе ком другом државном надлештву (што значи да се и оваква молба у сваком случају узима у обзир), ово надлештво је дужно да такву молбу достави суду који је донео пресуду у првом степену.

---

[1]) в. Dr. B. Neidhart, *Schweiz. Strafgesetzbuch* (vom 21 dezember 1937) Zürich, 1939, чл. 394 у вези са чл. 340.

[2]) Christen Jensen, о помиловању, у *Encyclopaedia of the Social Sciences*, vol. XI стр. 570.

[3]) в. чл. 14 т. У, чл. 49 т. З и чл. 59 т. Г Устава СССР.

[4]) У совјетском кривичном праву извесна кривична дела су посебним законима изузета од амнестије и помиловања. Тако на пр. законом од 7 августа 1932 год. о заштити државних предузећа, колхоза, кооператива и појачању социјалистичке својине.

CRALI PFB | anali.rs

Ако молбу поднесе осуђеник који се налази на издржавању казне (у затвору, заводу, логору за принудни рад) старешина затвора, завода одн. командант логора мора молбу послати надлежном суду са својим мишљењем о владању и здрављу осуђеника. (Чл. 3). Надлежни суд молбу за помиловање или амнестију мора без одлагања упутити са својим мишљењем надлежном министру правосуђа. Суд не може ценити оправданост или неоправданост захтева, већ само даје своје мишљење. Земаљски министар правосуђа, по тексту закона, молбу без одлагања спроводи на одлуку Претседништву АВНОЈ-а (дакле не савезном министру правосуђа (Чл. 4).

Претседништво АВНОЈ-а пре доношења одлуке може тражити од Јавног тужиоца Демократске федеративне Југославије мишљење о законитости пресуде. Овај пропис се може разумети само у том смислу, ако се амнестија и помиловање дају по истеку рока за све правне лекове као и за понављање кривичног поступка. Иначе кад год дође у питање законитост пресуде, сретства за њену измену јесу правни лекови а не амнестија и помиловање, које немају за задатак поништавање незаконитих одлука судова, већ претстављају, како се то обично каже, акта политичке мудрости, правне целисходности и криминалне политике.

Амнестија и помиловање могу се дати и по службеној дужности (чл. 5). Право амнестије и помиловања по службеној дужности припада исто тако Претседништву Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије. Предлог за ово могу поднети Претседништво савезне владе, претседништва земаљских законодавних тела (дакле не и претседништва земаљских влада) и Јавни тужилац Демократске федеративне Југославије (чл. 6).

Д-р Јанко Ђ. Таховић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

ВЕСЕЛИН МАСЛЕША: СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ — студија. Редактор издања: Р. Зоговић. Издање Културе, Београд, 1945. Стр. 101.

О Светозару Марковићу писано је у нас релативно много, више можда но о ма ком другом нашем писцу и политичком идеологу. Многи српски научници и јавни радници (Ј. Продановић, Сл. Јовановић, Ј. Скерлић, Драгољуб Јовановић — да поменемо само неке од најпознатијих), привучени крупном фигуром Светозара Марковића, износили су свој суд о њему. „О њему и његовом раду даване су — као што је констатовао Р. Чолаковић — дијаметрално супротне оцене, што значи да је његово дело остало живо као културно наслеђе према коме се мора одредити став." Карактеристично је, међутим, за досадашње историчаре и критичаре Св. Марковића да су они већином постављали себи у задатак да нападају или бране његова учења и тако их искривљавали према својим политичким и идеолошким концепцијама. На тај начин, у досадашњим приказима Св. Марковића, огледали су се његови критичари и њихова конзервативна или напредна схватања више но сам Марковић.

Тек В. Маслеша, први, прилази Марковићу заиста непристрасно, објективно и научно. Маслеша се не обара на његове грешке нити велича његова правилна гледишта, он их једноставно објашњава. Он је себи у својој студији о Марковићу поставио чисто научни, социолошки задатак: „Питање — вели Маслеша — које нас овде интересује састоји се у овоме: у каквим је економским, социјалним и политичким приликама Светозар Марковић радио, како су те прилике деловале на њега и како је он деловао на све њих."

Највише пажње и највећи део својих излагања Маслеша је посветио економском стању Србије у време Светозара Марковића. На том питању раније се највише лутало и грешило. Најчешће површно и на основу недовољних историских података, доказивано је да је Србија

већ у то време била чисто капиталистичка земља или пак да са капитализмом није онда имала ничег заједничког. (Другу тезу усвајали су противници Марковићеви, а прву обично његови симпатизери).

Маслеша је први — то је такође једна његова заслуга — јасно и коликогод је то било могуће прецизно одредио карактер српске привреде тога доба. У време кад је Св. Марковић отпочео рад у Србији, седамдесетих година прошлог века, завршена је била — тврди Маслеша — прва фаза процеса првобитне акумулације капитала. Започета са првом владом кнеза Милоша, ова фаза даје седамдесетих година као резултат: остварену робну производњу и новчану привреду (нагомилан трговачки и зеленашки капитал) као предуслов за даљи капиталистички развитак. Отада „капиталистички развитак тече даље, не ослободивши се потпуно метода првобитне акумулације која и даље траје, иако је њен значај мањи". Оно, дакле, што у привредном погледу карактерише период Св. Марковића јесте: дефинитивно завлађивање новчане привреде, пуни замах трговачког и зеленашког капитала који је доста великим делом акумулиран методима првобитне акумулације и приступање капиталистичком начину производње тј. појави двају различитих власника робе (власника новца, средстава за производњу и животних намирница, с једне стране, и слободних радника, продаваца властите радне снаге, с друге стране) који се суочавају један с другим .

Првобитна акумулација у Србији има своје нарочите особине и облике којима се знатно разликује од првобитне акумулације у другим земљама. „То је била — вели Маслеша —првобитна акумулација у једној земљи која се налазила тек на почетку новчане привреде, чије је сиромаштво било огромно, незнање очајно, заосталост страховита, цивилизација минимално развијена." Као њени карактеристични облици и путеви код нас могли би се навести: пљачкање од стране Милоша и његове околине, одузимање од народа силом и терором; кулучење народним старешинама; зеленашење чиновништва; примање мита; захватање земље; специјални порески систем; пљачкање приликом угушивања буна, и завера. Као што се већ из овог навођења види, кнез и чиновништво били су главни носиоци првобитне акумулације; „државни апарат био је и апарат првобитне акумулације."

Неразвијеним друштвеним односима и једноставној социјалној структури Србије до појаве Св. Марковића (сељаштво, чиновништво, трговци) одговарала је и једноставна политичка апаратура: конзервативци — као претставници бирократије; либерали — као претставници једног дела интелигенције и чаршије; и две династичке странке.

Пошто је изложио основе економских, социјалних и политичких односа у Србији седамдесетих година прошлог века, В. Маслеша у другом делу своје студије, у светлости онога што је у првом делу изложио, анализира учења Св. Марковића, међу којима нарочито: питање бирократије и Марковићевог антибирократског става, његову критику монархије и схватање балканске федерације и питање могућности прескакања капитализма у Србији. Антибирократски став нашег сељаштва и Св. Марковића постаје сасвим јасан када се имају у виду економске и политичке позиције бирократије, њено учешће у процесу првобитне акумулације. Да ли је Марковић грешио кад је тражио укидање бирократије уопште? Критичари његови гледали су на то његово решење бирократског проблема као на највећи апсурд и бесмислицу. Маслеша пак тврди да је он био у праву кад је тражио укидање бирократије као економске категорије, али да је грешио кад је предлагао укидање бирократије уопште и завођење народних самоуправа са почасним службама. Изгледа, међутим, да је Марковић на том питању имао више права но што му је иједан критичар до сад признао. Далеко од тога да је била бесмислица његово тражење да се бирократија као владајући однарођени слој укине, и као управна и политичка категорија и као економска категорија. Питање је само шта би из тога произишло, шта би заменило бирократски систем? Свакако да се не би остало ни код савеза слободних општина (као што је Марковић замишљао) ни код неорганизоване, патријархалне слободе (коју

су сељаци изгледа прижељкивали). Сигурно је — као што то и Маслеша добро примећује — да би се онда услед развоја економских и социјалних односа и у току борбе сељаштва на челу са једним вођством као што је било Марковићево, дошло до једне линије која би значила превазилажење и сељачког Марковићевог става. — Говорећи о Марковићевим погледима на питање уједињења српског народа и уједињења балканских народа и о његовом решењу тога питања помоћу федерације република, Маслеша тачно примећује да је та Марковићева федерација била нереална, јер није почивала на бази народности, јер је испуштала из вида огроман значај, нарочито за тај период, претходног решења националног питања. „Питање унутрашње слободе — вели Маслеша на једном месту — било је несумњиво везано за питање спољашње слободе, али питање друштвеног уређења, на чему је Марковић нарочито инсистирао, није било од битног значаја за национална решења у тадашњој фази историског развоја српског народа". Ми бисмо рекли да је — занемарујући једну страну проблема уједињења балканских народа, један, основни, услов тога уједињења на федеративној основи, а то је питање националног ослобођења и формирања јужнословенских нација, — Марковић ипак уочио другу страну истог проблема, други важан услов те федерације: решење социјалног питања (без обзира на то што његово решење није у свему било правилно). Ова друга страна, иако у тадашњој фази развоја балканских народа није била примљена, ипак је била — и Марковићева је заслуга да је то јасно увиђао — важан услов, снажан фактор, спајања и приближавања без кога се националитетна федерација свакако не би могла одржати или бар не као федерација стварно равноправних и слободних народа.

Читајући студију В. Маслеше, човек се не може отргнути осећању жаљења и бола због губитка једног заиста талентованог научног радника који је са знатним успехом обрађивао, поред многих других друштвених проблема, и привредну и друштвену историју нашег XIX века. Поред Маслеше, у мислима ускрсава лик и другог једног талентованог радника на истом пољу, Ђорђа Јовановића, који је, као и Маслеша, у народноослободилачком рату положио свој живот за свети циљ ослобођења и лепшу и срећнију будућност народа.

У њима двојици наша млада социолошка наука, а посебно друштвена историја српског XIX века, још увек заостала и недовољно обрађена, имала је своје интелигентне, проницљиве и савесне тумаче, раднике здравих концепција и широке културе. Њихов рад на овом пољу, треба да послужи и послужиће свакако као путоказ како и на који начин ваља, исправно, објективно и заиста научно, тумачити развој нашег друштва, његову садашњост и његову прошлост.

Д. Јанковић

БОРИС ЗИХЕРЛ: СТАРА И НОВА ЈУГОСЛАВИЈА, чланци и расправе, Издање Културе — Београд, 1945, страна 181.

О политичкој историји старе Југославије писано је много, али најмање објективно и научно. Разне књиге и брошуре тенденциозног карактера, обојене шареном „националистичком" бојом и састављене у наздравичарском тону сачињавале су званичну политичку литературу старе Југославије. Конкретне и научне анализе суштине старе Југославије налазили смо само у појединим, од цензуре искасапљеним, чланцима у левичарским часописима или у илегалним летцима комунистичке партије.

За време народноослободилачке борбе на окупираној територији јавила се напредна и права журналистика која је почињала да пружа исправније анализе догађаја из прошлости. После ослобођења тај је посао настављен у појединим нашим листовима и часописима.

Борис Зихерл је скренуо пажњу на себе својим документованим и исправно постављеним политичким хроникама о структури старе Југославије и о битним политичким начелима и стремљењима нове и демократске наше државе. Књига коју нам је дао се састоји

из чланака и студија посвећених историском путу којим је створена нова Југославија на развалинама и разбијености предаприлске и александровске Југославије. Зихерл истиче унутрашњу неспособност Југославије да реши основна питања а без чијег решења једна држава не може бити ни солидна ни независна. То су питања основних права грађана, национални проблем и истинска национална политика која би чувала безбедност државе и самосталност народа. Тамница народа, заснована на политичкој обезглављености маса, социјалној реакцији и ненародним војним и партијским кликама, стара Југославија је животарила наслањајући се увек на спољну реакцију и тиме је неизбежно срљала у државно распадање и саучесништво са фашизмом. Затим Зихерл објашњава значај 27 марта као прекретнице у нашој историји и изванредно значајну улогу комунистичке партије, која на распаду свих грађанских странака и ауторитета једино остаје на бранику националне слободе и достојанства, јер се кроз 20 година најцрњег терора и притиска очеличила и задобила поверење свих наших народа.

У другом делу свога рада писац нам оштроумно и убедљиво показује како је кроз народноослободилачку борбу постављено и решено национално питање на основу пуне равноправности и начела самоопредељења народа са правом оцепљења. Он нам даље објашњава суштину народне демократије која је власт ставила у руке најширих народних маса, демократије која је успоставила подударност „државне политике са животним интересима најширих народних маса". На крају он посвећује пажњу јединственом народноослободилачком покрету, моторној снази ослободилачких покрета наших народа и носиоцу политике стварне демократизације нове државе. Књигу завршава и данас актуелним и поучним чланцима о Трсту, Горици и Ријеци и условима за стварно пријатељство између Југославије и Италије. Јасно излази из ових чланака, као што то излази из стварности да услов за истинско пријатељство између Југославије и Италије, као и за чврст мир на Балкану и самостални развој свих држава средње Европе лежи у споразуму истинских народних влада ових држава, споразум стварне демократије коју изграђује и показује целом свету млада и нова Југославија. Сам Трст је један важан услов на коме ће се проверити демократизам држава и привржености њихова истинском миру. Да Трст треба да је у саставу Јуугославије, то не произлази само из свих економских, етнографских и историјских права, него и из нужности пријатељства Југославије и Италије и бољег и чвршћег мира свих демократских народа који су дали највеће жртве у овом рату.

Наоружан једном истинском научном концепцијом о законима политичког развоја савременог друштва, Зихерл је дао у својој књизи солидне и позитивне прилоге за политичку историју стварања нове и демократске Југославије.

Ј. Ђорђевић

ПРОФ. Л. М. ФРЕЙ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ РАСЧЕТЫ И ФИНАНСИРОВАНИЕ ВНЕШНЕИ ТОРГОВЛИ ИНОСТРАННЫХ ГОСУДАРСТВ. Выпуск 1. Москва 1944, стр. 317.

Књига проф. Фреја обрађује проблем међународних плаћања и финансирања спољне трговине иностраних држава и претставља изванредно користан прилог упознавању механизма међународних обрачуна. Књига је писана у виду уџбеника са излагањем целокупне технике заграничних плаћања, али уз истовремено излагање и новије валутне политике највећих држава. И поред многих техничких детаља као што су описи разних врста меница, трата, текућих рачуна итд., излагања у књизи нису ни на једном месту нејасна или тешка за праћење већ напротив врло лака и жива.

Проф. Фреј себи није поставио за задатак да теориски обради проблем међународних обрачуна, већ да опише њихову технику и да

их осветли примерима конкретне привредне политике појединих држава. При томе је он узимао примере из великог броја држава и тако своје дело поставио на широку основу.

У уводном делу своје књиге проф. Фрej даје опште појмове о новцу и новчаним системима капиталистичких држава, о кредитним операцијама банака и о берзама. Потом он прелази на објашњење платног и обрачунског биланса и даје подробан опис образовања међувалутарних курсева и техничких операција са иностраном валутом. Врло је занимљива IV глава у којој он излаже савремено валутно стање капиталистичких држава и опис појединих клириншких система На крају обрађује питање кредитирања увоза и извоза.

Поред детаљне обраде многих техничких питања из области кредита, проф. Фрej даје и многе кратке описе најновијих догађаја из области међународног финансирања. Тако он на пр. укратко излаже систем немачког клиринга у доба окупације, затим основне црте савезничких новчаних планова за време рата (Кејнсовог и Уајтовог), предлоге из Бретон Вудса, систем зајма и најма и многе друге. Штета је само што писац не даје опис функционисања и технике обрачуна СССР са иностранством, нити начин уравнотежења совјетског платног биланса, ма да и то спада у оквир проблема обухваћених овом књигом. Иначе ће књига ретко корисно послужити нашим студентима и било би неопходно да се она преведе на српски.

Д-р Љубомир С. Дуканац

SIR WILLIAM BEVERIDGE: THE PRICE OF PEACE. Лондон, 1945, — Сер Виљем Беверић, економиста по струци, професор оксфордског универзитета, народни посланик либералне странке и творац познатог плана о социјалном осигурању и плана о сузбијању незапослености, појављује се сада с једним трећим планом — планом чији је циљ успостављање међународног мира и безбедности. Тај свој план излаже у овој књизи.

Беверић полази од тога да су данас ратови несравњено крвавији, да је опасност коју они садрже по цивилизацију далеко већа, него што је то био случај с ратовима у прошлости. Зато је потреба да се они отклоне као средство међународне политике императивнија но што је икада раније била. Треба уклонити све оно што омогућава избијање ратова. А то је, пре свега, оно стање анархије које је до сада владало у односима међу државама. Међународна анархија је наиме плодно тле на коме ничу сви непосредни поводи ратова, међу којима Беверић сматра да је „страх од рата" најопаснији. Уместо на сили као крајњем арбитру, међународни односи треба да се заснивају на закону. А закон претпоставља и организацију која ће га доносити и остваривати. При стварању те међународне организације, треба се користити поукама прошлости, а нарочито неуспехом Друштва народа. Беверић узима у расматрање три основна предлога која су до сада изнета у вези са стварањем једне нове организације мира и безбедности. Први предлог јесте да се свет организује на федеративној основи. Беверић сматра да је овај предлог нестваран и, бар у садашњој етапи, неостварив, јер не води довољно рачуна о несумњивим разликама међу државама, услед којих је тешко замислити да ће се међу њима постићи она стална и тесна веза која чини суштину федерације. Други предлог, за који се нарочито залаже амерички писац Липман, јесте да се светска безбедност организује на регионалној основи и да се у том циљу створи неколико групација држава с јасно разграниченим сферама делања. Овај предлог Беверић одбацује, јер налази да се таквим „овековечењем метода утицајних сфера и савеза" не само не би обезбедио мир, него би се напротив ишло у сусрет будућим сукобима међу тим блоковима држава. Трећи предлог јесте онај који је израђен на конференцији у Домбартон Оксу. Од свих досадањих предлога, Беверић налази да је овај најбољи, јер претставља покушај да се „изгради светска организација у којој ће равноправност свих народа, великих и малих, бити осигурана снагом најмоћнијих

народа, који ће се у том циљу трајно уједињити". Основно преимућство нове организације биће, по Беверицевом мишљењу, у томе што ће „главна одговорност за одржавање реда у свету морати да припадне оним нацијама, које су у стању да буду моћне, а спремне су да буду праведне". Бевериц зато закључује да предлози изнети у Домбартон Оксу пружају потребан механизам за одржање мира и безбедности.

Ако у првом, аналитичком, делу своје књиге Бевериц није успео да оде много даље од традиционалних либералистичких схватања о суштини међународних односа, о узроцима ратова итд., у другом, конструктивном, делу он је проблем мира и безбедности поставио исправно и реално и сагледао његово једино могуће решење. Зато његова књига претставља позитиван допринос дискусији питања о којима светска јавност у последње време тако много расправља.

Ђура М. Нинчић

А. Г ЗВЕРЕВ: О ГОСУДАРСТВЕННОМ БЮДЖЕТЕ СССР НА 1945 ГОД. И ИСПОЛНЕНИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА СССР ЗА 1943 ГОД. Огиз — Госполитиздат, Москва, 1945.

У Москви је недавно објављена једна свешчица са подацима о држ. буџету Совјетског Савеза за 1945. Обично се мисли да је буџетска јавност нарочито добро загарантована у Енглеској, где се ти подаци свакогодишње штампају у много примерака и будзашто продају. А оно на московској брошури стоји да је оштампана у 200.000 егземплара и да стаје 50 копејки комад... Увиђамо да, када буде речи о буџетској јавности, од сада на прво место не треба више стављати Енглеску.

Свешчица садржи, поред експозеа буџета за 1945 комесара за финансије Совјетског Савеза А. Зверева, датог на XI заседању Врховног совјета крајем априла, и његов извештај о завршном рачуну за 1943 и о извршењу буџета за 1944 годину. Сам експозе технички се не разликује од сличних докумената на које смо навикли: прво се говори о протеклим буџетским периодима, па онда наизменично о садашњим економским и финансиским приликама у земљи и о томе какав правац да им се да помоћу новог буџета. У буџетском говору као целини примећују се две ствари: са једне стране истицање снажне динамике совјетске привреде, која је у току Отаџбинског рата довела одбранбену снагу Совјетског Савеза до завидне висине и, са друге стране, критички став, одмерен и миран, према раду оних, државних предузећа односно њихових руководилаца, који у току извршења буџета нису остварили норме које су им раније буџетским плановима прописане (пракса мало необична за западњачко схватање експозеа, али очевидно корисна за рационализацију планске привреде).

Совјетски савезни буџети у току рата показали су сталан пораст цифара расхода и прихода: према завршном рачуну за 1943 г. оне су достигле 210 милијарди рубаља, а према предрачуну завршног рачуна за 1944 г. 263 мд. За три и по године рата, тј. до 1945, ратни расходи изнели су 420 мд. Тај огромни финансиски напор могла је земља да поднесе само захваљујући финансиској снази социјалистичке државе, снази која се након рата још више развила. У свом говору комесар за финансије наглашава да су совјетске финансије „одиграле за време Великог рата, огромну улогу како у погледу мобилизације средстава за вођење рата и финансирања народне привреде, тако и у погледу остварења државне контроле над ефективним искоришћавањем материјалних и новчаних средстава у целокупној народној привреди." Буџет за 1945 предложио је Совјет народних комесара у износу од 305 мд. рубаља (повећање према 1944 за 16% код расхода и 14% код прихода) у циљу покрића „издатака за вођење рата, на обнову ослобођених крајева и на даље развијање народне привреде и културе Совјетског Савеза."

У свом излагању народни комесар Зверев најпре се дотакао прихода, а затим је образложио расходе државне и федералних република. Ни на једном месту у брошури није објављен сумаран преглед ци-

фара расхода и прихода; ови су излагани само по одговарајућим групама. Савезни приходи проистичу из прихода од државне привреде и организација и прихода од разних пореза на доходке становништва. У прву групу долази као најважнији приход порез на обрт, који скупа са порезима на добити државних предузећа и колхоза „у 1945 износе скоро половину свих доходака државних буџета СССР.“ Они су већи за 21,7 мд. од износа у 1944 (али се не каже колики су). Пораст обртног пореза очекује се од увећане производње јавних предузећа на ослобођеној територији, што ће заједно са ојачаном сеоском привредом омогућити знатно повећање производње предмета широке потрошње, одакле се овај порез и црпи. На овом месту народни комесар Зверев излаже похвали и критици рад јавних предузећа, наводећи појединачно она која су се истакла својим рационалним, односно нерационалним пословањем. Међу приходима од дажбина које терете доходке грађана важнији је ратни порез на раднике и службенике (24,4 мд.) У исту групу државних примања улазе и 25 мд. руб. које треба да да IV ратни државни зајам (III рат. зајам дао је у претходној години 29 мд).

Међу расходима на прво место долазе издаци на вођење рата: они износе 138 мд. руб. или 45% свих расхода у буџету за 1945. Поред ових ванредних расхода, државни буџет предвиђа редовне, мирнодопске, које групише на: финансирање народне привреде, финансирање социјално-културних сврха и на расходе управе. Ови последњи су најнижи — испод 10 мд. Совјетски Савез даје сваке године велике своте на школство и на заштиту социјално слабих. За ову годину предвиђено је укупно 66 мд.; од тога на просвету је одређено близу 29 мд.; (40% више него у 1944), на здравствену и физичку културу преко 13 мд. (30% више) и на социјално осигурање око 18 мд. (13% више). Овде су дати занимљиви подаци о знатном повећању (према 1944) броја студената на вишим школама (+ 28%) и на техници (+ 30%). Било би свакако погрешно за пораст расхода у буџету објашњење тражити само у директним узроцима; повећање њихово долази и отуда што је и совјетска територија у току рата постепено ослобађана од непријатеља. Са тим је везана обнова привреде, индустрије, транспорта, трговине итд., а то је био повод за пораст расхода на те привредне гране. Стога се код финансирања привреде јавља расход од 65 мд. руб., тј. за 32% више него у 1944. Од тога главни део иде на индустрију (36 мд.) пошто је она трпела за време рата највећу штету те је на њену обнову потребно учинити и највеће издатке.

Пошто и републички (федералних јединица) и месни буџети улазе у јединствени државни буџет СССР, то експозе комесара за финансије обухвата и њих. Они се после неколико година рата први пут сада јављају сви заједно у буџету за 1945. Њихова буџетска цифра достиже укупно 52,2 мд руб., од чега на саму Руску совјетску републику отпада близу 29 мд. руб. Савезни буџет је оним републикама које су највише претрпеле под окупацијом доделио помоћ (дотације) у укупном износу од 3.780 мил. руб. „да би обновиле месну привреду и националну културу“. Код републиканских буџета, познато је, на прво место међу расходима долазе расходи на социјално-културне сврхе. У овој години они достижу 67% свих расхода републиканских буџета.

На крају ове научно интересантне брошуре оштампан је и Закон о државном буџету СССР за 1945. Он је кратак (свега 7 чл.) и даје врло јасан увид у неке групе цифара: тако, укупне расходе и приходе државног буџета (307,7 мд. руб.: повећање услед амандмана), износ савезног буџета (259,2 мд.) и преглед глоболних расхода и прихода републиканских предрачуна (збирни буџети) и њихову интерну деобу са месним буџетима. У погледу прихода нема никаквих детаља; само што је ту предвиђен кључ на основу кога поједини републички буџети имају да узму свој удео у одређеним савезним порезима и у приносу од ратног зајма.

Д-р Ј. Ловчевић

HAROLD LASKI: THE RIGHTS OF MAN. Macmillan, Лондон, 1940, стр. 32.

Ова књижица познатог лондонског професора изгледа данас можда мало застарела, судећи по датуму њеног издања, али је по садржини и данас врло актуелна, јер још увек има људи којима суштина фашизма није потпуно јасна. Није суштина фашизма у његовом облику; она је у његовом негативном ставу према правима човека, према ономе што савремена цивилизација сматра за једну од својих најузвишенијих тековина. Фашизам је и дубоко антикултуран. Своју монструозну расистичку теорију положио је у темеље „нове науке" која у ствари није била ништа друго него порицање науке. У име те своје назовинауке спалио је он милионе најбољих књига, прогањао и уништавао многе од највећих умова данашњице и од немачке омладине начинио затуцаног фанатика без научног васпитања. Све те настраности фашизма приказао је Ласки врло прегледно, ма да можда недовољно оштро. Када је он писао ово делце, рат је још био на своме почетку и Ласки није ни слутио какве ће све страхоте изазвати овај терористички систем у коме је достојанство човека било гажено на најсрамнији начин. Данас присуствујемо слому тога поретка и у много којечему друкчије гледамо на њега него Ласки пре пет година. Али у једноме је он и данас остао савремен: у одбрани људског достојанства и људских права од насиља и незаконитости, у тежњи да човека ослободи страха, тог најстрашнијег и најпонижавајућијег осећања, и у томе да у новоме друштву онемогући понављање појава једног преживелог система.

Д-р Љубомир С. Дуканац

ПЕТАР ТОДОРОВ: ЈУГОСЛАВИЈА, — издање „Руске књиге", Софија, април 1945 г.

О новој Југославији прва бугарска књига. У бугарској политичкој литератури, можда прва објективна књига о Југославији. Писац књиге г. Петар Тодоров је први бугарски дипломатски претставник у новој Југославији.

Књига има свега 38 страница. Малобројна са странама, књига ипак обухвата све главне моменте у односима Југославије и Бугарске. Наравно, само најзначајније. Г. Тодоров је свакако први бугарски дипломата, који отворено признаје сву катастрофалну акцију бугарских владодржаца у тзв. револуционарној акцији у борби за Македонију. Покушај Александра Стамболиског да очисти од бодљикавог дрча пут Софију-Београд је кратко и јасно објаснио: „Стамболиски је дао неколико смелих изјава, које су му код нас створиле непријатеље, али које не растопише срце Пашићу."

Излагања г. Тодорова о диктатури краља Александра су социолошки документована. Државу је сматрао својим поседом и изразом својих мегаломанских намера и необуздане апсолутистичке воље. Као такав израз александровска Југославија није била у могућности да национално питање правилно реши, нити да заведе истински и парламентарни поредак у земљи. Ово поглавље пуно је кратких и рељефних напомена о нашем предратном политичком животу.

Излагања о новој Југославији почињу са поглављем „Партизани". Свакако сасвим правилно. Нова Југославија родила се заједно са првим партизанским одредима. Описујући догађаје који су приморали стару Југославију на капитулацију, г. Тодоров анализира наше политичке прилике, критикујући сва нездрава предратна схватања. Партизанима и њиховој борби посвећене су следеће странице у којима г. Тодоров описује све важније фазе народноослободилачке борбе и народноослободилачког покрета, задржавајући се углавном на најглавнијим и најзначајнијим догађајима.

Маршалу Титу, г. Тодоров посветио је једно засебно поглаве. О њему он не пише на основу других информација већ на основу својих личних, које је прикупио приликом честих сусрета и разговора у Београду. Описујући маршала Тита као личност, политичара, идео-

лога и руководиоца г. Тодоров вели да нема срећније компоненте од маршала Тита за савременог вођу балканских народа.

Ново покољење, омладина народа Југославије, и конструктивно стваралаштво, то су најкарактеристичније црте нове југославенске државе закључује г. Тодоров. Раду на обнови порушене и разорене Југославије, г. Тодоров посвећује завршне стране своје књиге.

М. Јевремовић

WALTER LIPPMANN: U. S. WAR AIMS. Бостон 1944, страна 235.

Књига Липмана, једног од најистакнутијих савремених америчких публициста обрађује један од најзанимљивијих проблема овог рата: проблем ратних циљева С. А. Д. Одмах у почетку своје књиге Липман објашњава зашто се ти циљеви нису могли раније одредити. То, по његовом мишљењу, није било могуће стога што у 1941 нико у С. А . Д. није знао како ће се рат завршити. „У децембру 1941"; пише Липман, ми нисмо знали да ли ћемо моћи да одржимо Хаваје, Аљаску и Аустралију. Ми чак нисмо знали да ли ћемо уопште или како и кад доћи до Кине пре него што она буде потпуно заузета. Чак ни 1942 ми нисмо знали да ли ће Немачка продрети преко Блиског истока а Јапан кроз Индију и да ли се они неће састати на Индијском океану и потпуно изоловати Кину... Ми нисмо знали да ће Русија бити у стању да одбије немачку инвазију, а још мање смо могли замислити да ће за две године Црвена армија бити у Пољској, Румунији и Чехословачкој... „Све док битке код Мидвејских отока, Стаљинграда, Ел Аламеина и Туниса нису биле добијене, није се на одговоран начин могло прићи одређивању наших ратних циљева."

Пошто је сликовито описао основе америчке политике према Кини, а нарочито период који је непосредно претходио јапанском нападу на Перл Харбор, 7 децембра 1941, затим америчку политику према Немачкој и коначно општи амерички став према светским проблемима у периоду између два светска рата, Липман долази до закључка да су основне погрешке америчке спољне политике у погледу Европе биле њено неинтересовање и њена неактивност, услед које су нападачке силе биле у стању да мирољубиве земље доведу у опасност уништења.

Међутим, по Липмановом мишљењу, за такав развој догађаја није крива само америчка политика немешања у европске ствари, већ исто тако и погрешан Вилсонов став према Друштву народа које је од првога тренутка постављено на погрешну основу. Уместо да у њему водећу улогу имају оне земље које су добиле Светски рат и које су једине биле у стању да обезбеде извојевани мир, највећа од њих С. А. Д., напустила га је, а преосталима су натуриле једну организацију која је по самој својој суштини морала да доведе до неуспеха, јер је одлуку о миру или рату оставила на вољу просте већине држава учлањених у Друштву народа, без обзира да ли је та већина, по снази држава које су је сачињавале, била у стању да ту одлуку спроведе.

Као што се види, Липман у овоме погледу заузима исти став који с пуним правом данас заступају и три велике силе, Совјетска Русија, Енглеска и С. А .Д., у односу на Уједињене нације. Мир могу обезбедити само велике силе и зато се против њихове воље не може одлучивати о миру или рату. Међутим у даљим закључцима које Липман извлачи из овог свог основног става, он се разликује од данашњег гледишта великих сила, а нарочито Совјетског Савеза.

По Липману, свака међународна организација за одржање мира, која почива на начелу универзалности, мора неминовно да остане безуспешна, јер не води рачуна о стварности. Стварност не познаје универзалну заједницу интереса разних држава, већ само регионалне интересне заједнице. Регионалне заједнице су настале из стварне заједнице интереса и врло често претстављају значајне историске творевине. Те историске заједнице интереса, засноване на регионалној основи, требало би, по Липмановом мишљењу, узети за основу будуће међународне сарадње. Липман данас види само два велика језгра регионалних заједница: Атлантску заједницу и Руску сферу. (За доцније он

предвиђа и образовање Кинеске и Муслиманске сфере). Прва обухвата обе Америке, Велику Британију и земље западне и јужне Европе; друга обухвата земље источно од Немачке, и земље под руским утицајем у Азији. Ова два језгра су, по Липману, по своме геополитичком положају предодређена да обезбеде светски мир за дуги период времена, јер између њих, баш због њиховог положаја, практично не може да дође до сукоба. Пре свега државе носиоци ових двеју регионалних заједница уопште немају заједничких граница. Ако се, пак, као њихова додирна тачка узме граница држава чланица које се налазе на периферији тих регионалних заједница, онда је географско и привредно средиште Америчке заједнице (долина реке Мисисипи) тако удаљено од средишта руске сфере (Урала) да освајање једног од стране другог и обрнуто, тешко долази у обзир. То утолико пре што је америчка заједница битно поморска док је руска сфера битно копнена заједница. А то, по речима Липмана, чини рат између њих тако мало вероватним као што би био рат између слона и кита (134). Услов за одржање мира под оваквим околностима је да се спорови између држава једне заједнице треба да реше у оквиру исте заједнице. Ако би се ово прихватило, Липман верује да би светски мир постао стварност која би трајала дуго и дуго година.

Цело Липманово излагање је врло занимљиво и изражава тренутне политичке интересе С. А. Д. Међутим, Липман није довољно доказао да би постојање оваквих регионалних заједница било у стању да отклони узајамне сукобе интереса, јер то је главни узрок ратова. Јер ако непосредни интереси појединих великих сила данас можда носе претежно регионални карактер, није самим тим искључено да они у будућности добију универзалнији карактер. Ово образложење исто тако не води довољно рачуна о економском моменту у спољној политици и своди све спољнополитичке односе на проблем геополитичке безбедности, што свакако претставља извесну једностраност ове иначе врло занимљиве и лако писане књиге.

Д-р Љубомир С. Дуканац

В. КАРПИНСКИ: ШТА СУ КОЛХОЗИ? Москва 1945, стр. 59.

Мала брошура Карпинског има за циљ да на популаран начин прикаже постанак и функционисање колхоза, овог новог система пољопривредне организације. Код колхоза Карпински види четири основна начела: добровољност, материјалну заинтересованост сељака у користима великог газдинства, помоћ од стране државе и постепеност у прелазу сељака на колективистички облик газдинства, која се најбоље постизава преко задругарства. Затим Карпински излаже преимућства колхоза над ситним сељачким газдинством, значај употребе трактора, рад машинско-тракторских станица и на крају организацију колхоза, расподелу добити, културни развој колхозника и друго. Брошура је писана лаким стилом и прегледно и претставља врло користан прилог упознавању колхозног система у Совјетској Русији.

Д-р Љубомир С. Дуканац

D. W. BROGAN: THE FREE STATE, Hamish Hamilton, London, 1945, стр. 119. Професор Кембричког Универзитета Д. Броган је скренуо пажњу на себе пре рата студијама о америчком и француском политичком уређењу. За време рата, он се нарочито истакао одбраном идеја западне цивилизације о државном уређењу противстављајући их варварској и нихилистичкој методи владања фашистичког трећег Рајха. У овој својој новој књизи Броган испитује германско и фашистичко схватање државе у три сектора: у питању слободе, политике и односа слободе према рату.

У погледу на слободу немачки народ никада није ни имао ни желео слободе. Он је више тежио потчињавању ауторитетима него слободном опредељењу човека. Немачки народ је за организацију, механичку, спољну, засновану на заповести и команди вође. Хитлер

није створио Трећи Рајх, он је израз нарочитога националног карактера и друштвено-политичке структуре Немачке. На супрот томе, слободна држава претпоставља споразум стално променљив, заснован на равнотежи слободно израженим вољама појединаца и група. Слободна држава тражи критику, сумњање и могућност да грађани имају друго мишљење него управљачи и да то могу да покажу без опасности по себе. Броган исто тако прима познато схватање да су Немци не политички народ, него су они један агрегат индивидуа, који има потребу за силом и за дисциплином које их држе у целини. Отуда су они могли да приме **монструозну власт** нацистичке партије и култ фирерског принципа. На супрот томе слободна држава тражи постојање и борбу разних политичких мишљења и група, њихово усклађивање кроз већину која влада, и мањину која критикује има друго мишљење. На крају, професор Броган, прави разлику између војне државе и грађанске државе. Немачка држава је тип војне и неполитичке државе, јер све установе у њој су организоване на војнички начин, потчињене војсци и припремама за будући рат. Цео јавни живот је претворен у касарне и концентрациони логор. Такав је био трећи Рајх. Цивилна држава је она у којој је рат само једно ретко средство заједнице, нужно и праведно кад се брани слобода народа и независност државе. Рат је последњи аргумекат и војска је само једно средство заједнице. Правећи разлику између ова два типа државе Броган искоришћује чувену дефиницију, коју је дао Мирабо о Пруској: „Пруска није држава која има војску, него војска која има државу". Књига професора Брогача има интересантних запажања о Немцима, германском менталитету и политичкој структури последњег Рајха, иако сва та запажања нису ни много нова ни увек битна. Али основни недостатак ове књиге лежи у томе што се у њој тоталитарној и фашистичкој концепцији државе супротставља либералистичко-демократска држава, као нови, супротни тип уређења људских заједница. Броган не води рачуна о остваривању једног новог и вишег типа не само слободне државе него државе која остварује стварну слободу најширих народних маса. Броган уопште не говори о великом друштвеном и политичком искуству Совјетског Савеза на путу стварања једне нове цивилизоване државе, у којој је слобода људи не само правна, не само услов за неравномерну утакмицу, него могућност да народи и људи остваре себе. А само држава у којој народи несметано и самостално остварују своје националне гениje и своју националну културу у братству и равноправности, и у којој људи, ослобођени свих неједнакости и принуда, враћају се својој функцији и свом човечанском достојанству слободних стваралаца и победника над природом, само таква држава може се назвати слободном.

Ј. Ђорђевић

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

„МИРОВОЕ ХОЗЯЙСТВО И МИРОВАЯ ПОЛИТИКА", бр. 2—3 1945 г.: Совјетски економисти о послератном привредном развоју капиталистичких земаља. — Са уласком рата у завршну фазу, послератни привредни проблеми све више ступају у први ред и привредна књижевност свих савезничких земаља све више обилује врло занимљивим радовима о основним проблемима и о будућем развоју светске привреде. Нарочито се у совјетској књижевности повећало интересовање за привредне прилике капиталистичких земаља а нарочито за данас најактуелније прблеме: за проблем инфлације, преоријентације ратне производње, могућност појаве нових привредних криза и питање национализације производње. Овим питањима бави се у бр. 2—3 часописа

Arhiv Srbije i Crne Gore

Мировое хозяйство и мировая политика, за фебруар-март 1945, неколико истакнутих совјетских економиста, чије ћемо закључке укратко изложити.

Једно од најактуелнијих је данас питање да ли ће зараћене силе после завршетка рата ући у период инфлације као после првог Светског рата или ће оне моћи то да избегну. Да би могао поредити ратне издатке овог рата са издацима првог Светског рата, совјетски академик Трахтенберг (у чланку *Финансирање рата и инфлација)* прерачунао је ратне издатке сваке државе у овоме рату у њену одговарајућу валуту по куповној моћи из 1914 године. Овај начин, додуше, није нарочито прецизан, али ипак пружа извесну слику размера ратних издатака прошлог према овом рату. Укупна сума ратних издатака овога рата само трију највећих *зараћених сила (без Совјетске Русије, о којој* Трахтенберг не објављује податке) износе приближно 373 милијарде долара по ценама из 1914. Ако се то упореди са укупним ратним издацима *свих* зараћених држава у првом Светском рату, који по рачунима америчког економисте Фиска износе око 81 милијарде долара по ценама из 1914, онда се тек може схватити огроман финансиски терет који ће после овог рата оптеретити привреду свих зараћених земаља. Значај тог терета за могућност привредне обнове тих земаља не сме се ни једног тренутка изгубити из вида. „Терети демократских држава", каже Трахтенберг, „које су водиле праведан рат, јављају с као неопходни. Али са чисто економског гледишта ови су расходи непродуктивни." Повећање ратних издатака могуће је утолико више уколико је виши животни стандард становништва, дакле више у Сједињеним Државама него у Енглеској, више у Енглеској него у Немачкој.

Солидност ратних финансија једне државе зависи у великој мери од начина покрића ратних издатака. У томе погледу су савезничке силе учиниле велики напредак према првом Светском рату. „Особито добре успехе", вели Трахтенберг, „постигле су у томе погледу демократске државе. То се објашњава тиме што је сазнање праведности рата против немачког фашизма утицало на решеност широких народних маса да подносе жртве ради одбијања немачког напада". Исто тако треба подвући и велико оптерећење имућних друштвених слојева, нарочито у Енглеској.

Проценат покрића ратних издатака порезима износио је у појединим земљама:

	1940-41	1941-42	1942-43	1943-44	1944-45
у Енглеској*)	35.9	42.5	46.3	51.4	?
у С.А.Д.	18.0	24,3	22,5	38.1	35,2
у Немачкој	27.3	?	?	21.0	?

Иако је проценат покрића ратних издатака зајмовима у демократским земљама био врло висок, ипак су зајмови задржали своју велику улогу и њихов огромни порast претставља велики терет за савезничке привреде после овог рата.

Унутрашњи дуг Енглеске, С. А. Д. и Немачке: (у милионима)

	пред рат		крајем рата		повећање
Енглеска	7.284	(VI-1939)	19.127	(VI-1944)	2.7 пута
С. А. Д.	49.000	(1-VII-1941)	258.000	(1-VII-1945)	5 „
Немачка	33.000	(1-IV-1939)	322.000	(30-IX-1944)	10 „

Овај велики финансиски терет претставља објективну опасност послератне инфлације *али не и нужност* њене појаве код свих зараћених држава. У Немачкој и у другим непријатељским земљама може се поуздано очекивати инфлација. У ранније окупираним мањим савезничким земљама та опасност је врло велика и свакако зависи од степена разорености њихове привреде, али не мање и од умешности вођења њихове финансиске и опште економске политике, да ли ће те

*) Подаци за Енглеску нису узети из Трахтенберговог чланка јер тамо наведени подаци нису прецизни. Овде наведене цифре су оригиналне.

земље успети да је избегну. Код великих савезника, Енглеске и Америке, та опасност постоји, али не у тој мери. Да ли ће до ње доћи или не, зависи у тим земљама у знатној мери од субјективних чинилаца. „Ако се после рата буде утврдило господство капиталистичких монопола", каже Трахтенберг, „ако наде широких народних маса на морално-политички пораз фашизма и установљење демократије не буду остварене, субјективни чиниоци ће дејствовати у смислу инфлације"... „Али ако послератне године буду обележене установљавањем и ојачањем демократије..., субјективни чиниоци ће деловати у смислу спречавања инфлације". „Послератна инфлација се не јавља као фатално неизбежна". А велику улогу ће при томе играти и међународна привредна ситуација.

Један од битних чинилаца који ће утицати на успешност спречавања будуће инфлације у свету биће и могућност глатког прелаза појединих савезничких привреда на мирнодопску производњу. Ово на првом месту важи за северноамеричку. О томе проблему Чепраков *(Проблеми делимичне демобилизације америчке индустрије)* даје врло занимљив приказ. Основни услов од кога зависи могућност тог прелаза без великих потреса је његова постепеност. Ово је олакшано завршетком рата у Европи пре његовог завршетка у другим крајевима света, тако да је америчка влада у могућности да већ започне са делимичном демобилизацијом индустрије. Код предузећа која су до рата производила за цивилне потребе, проблем није тежак, јер ће се она постепено враћати својој ранијој производњи. Међутим биће тежак код предузећа која су подигнута у току рата нарочито за производњу ратних потреба. Нека од њих ће, уз извесне техничке преправке, моћи да се преобрате у предузећа за производњу цивилних потреба, али многа ни то неће моћи. Првима ће се дати финансиска помоћ за преобраћање, а за остале још није коначно решена судбина њиховог даљег постојања. Већина новоподигнутих предузећа ратне индустрије су у овоме тренутку у државним рукама, али сва ће она бити предана приватнима.

Без обзира на начин на који ће питање индустриске демобилизације бити решено у С. А. Д., јасно је да ће обим њене производње у прво време морати опасти, јер извоз неће бити у стању да достигне висину данашње ратне потрошње. Услед тога се очекује појава незапослености која у прво време може достићи и 6 (од укупног броја од око 45) милиона незапослених.

Имајући све ово у виду, поставља се важно теориско и практично питање какви су изгледи послератног привредног развоја у највећим савезничким земљама, а нарочито какви су изгледи за појаву класичних производних циклуса? О томе проблему одржао је у Институту за светску привреду и светску политику предавање академик Е. С. Варга *(Проблем производног циклуса после рата)*.

По мишљењу Варге, С. А. Д. после овог рата очекује период прекомерне производње, јер домаће становништво неће бити у стању да откупи сву ону робу која је досада ишла за потребе иностранства. Европу, међутим, очекује недовољна производња и инфлација, јер услед великих разарања неће бити могуће покрити потребе европског становништва а издаци ће бити огромни. Некако средину између С. А. Д. и Европе држаће Енглеска. Да ли ће у С. А. Д. доћи до прекомерне а у Европи до недовољне производње, зависиће у великој мери и од степена у коме ће С. А. Д., Канада а можда и Енглеска с доминионима, бити склони крупном извозу капитала у Европу у виду производних средстава ради обнове индустрије. Под том претпоставком може се очекивати да ће у земљама, чији је производни апарат углавном остао очуван, за прве 3 до 4 године после окончања рата доћи до коњуктурног полета који ће прећи у кризу прекомерне производње у јачем степену него што је то био случај 1920-21 године. После те кризе и очекиваног устаљивања европских валута започеће нов ко-

њуктурни циклус који ће више личити на циклус 1929-1937 него на велики полет 1923-1929.

Сви ови крупни проблеми савременог привредног живота показују да су после овог рата могуће знатне промене привредне структуре многих држава. Занимљиво је да је још у току рата у Енглеској, а у мањој мери и у С. А. Д. започела слободна дискусија о потреби и могућностима национализације извесних привредних грана. Основ планова за национализацију, како истиче Винтер *(Послератни планови национализације у Енглеској и С. А. Д.)*, потекао је из повећане улоге државе у привреди капиталистичких држава и ти су планови данас постали тежња широких слојева становништва, нарочито у Енглеској. Истина, већина не мисли на национализацију свих сретстава производње, већ само најкрупнијих или од највеће социјалне важности, као што су велике банке, железнице, производња угља и електричне енергије итд. Али битно је да се у начелу признаје корисност национализације извесних привредних грана. Друга одлика ових енглеских планова је да се они већ сада дискутују у јавности и да се национализација мисли спровести уз накнаду, ма и непотпуну. Колике су размере постигле те тежње доказује чињеница да су се за извесне од њих, поред осталих, изјаснили и бивши потсекретар енглеског министарства спољних послова Кар, архиепископ Темпл и познати енглески економиста лорд Кеинс.

Какав ће у појединостима бити послератни привредни развој света, немогуће је данас потпуно предвидети, али изгледа као сигурно да ће валутни проблем заузети једно од првих места у низу послератних мера привредне обнове и да ће његово решење бити од основног значаја за све земље. Упоредо и тесно повезано са њим је питање у којој ће мери бити могуће ратну производњу глатко преоријентисати на мирнодопску и очигледно је да је решење тог питања зависно од вољности ратом неоштећених земаља да извозом капитала помогну ратом оштећене земље. Имајући у виду данашње друштвене прилике у свету, врло је вероватно да ће у многим земљама света привредна обнова и преоријентација индустрије бити праћени извесним структурним променама привредног и друштвеног склопа које ће се спровести постепено и редовним путем. С обзиром на тежину тих проблема и узајамну повезаност привредних односа и интереса многих земаља, очигледно је да ће се они утолико лакше моћи решити уколико сарадња између држава, нарочито савезничких, после рата буде била тешња и искреција, и уколико земље, које су мање настрадале у рату, буду биле вољније да материјално помогну ратом оштећене земље.

Д-р Љубомир Дуканац

„МИРОВОЕ ХОЗЯЙСТВО И МИРОВАЯ ПОЛИТИКА", № 2—3, фавраль - март, 1945 г., стр. 32—44, Л. Боровой: Коллаборационизм во Франции в 1940—1944 г. — У уводу овог свог чланка о колаборационизму од 1940—44 г. писац напомиње сличне појаве у току прошлог рата, кад је француски велики капитал успео да спасе од бомбардовања басен Бријеа, иако су Немци из њега извлачили већи део гвожђа. Од 1919—1939 сарадња француског и немачког великог капитала све је тешња. Касније главни колаборационисти (Петен, Лавал, Фланден, Пејрутон, Деа, Скапини, Морас, Анрио, Спинас, кардинал Жерлие) заузимају већ у том периоду важне положаје. Стварају се читаве организације, политичке и полувојничке („Аксион Франсез", „Патриотска омладина", „Француска народна партија", „Кагулари"), којима је сарадња с Немачком једна од главних тачака. Зато се сарадња с Немцима под вишинским режимом одликује од свих других квислиншких режима: њој су на челу бивши претседници влада и министри, маршал Француске и друге угледне личности.

Главни слој колаборациониста у Француској био је крупни капитал: индустрија, нарочито крупна, и банкарство. У I одељку писац износи детаљне податке о њиховој сарадњи. Поред познатих полити-

чара, и нови министри су изишли из ових кругова, као Бодуен, директор Индокинеске банке, Пише, члан управе банке Вормс итд. Пакети акција најважнијих француских банака предати су у руке Немаца. 16 августа 1940 Петен је издао закон о „Привременој организацији индустриске производње", чији је циљ био обезглављење и дезорганизација радничке класе. Њиме је укинута Општа конфедерација рада и све остале синдикалне организације а место њих уведени тзв. организациони комитети у свакој грани привреде. На чело тих комитета који су имали сву власт, дошли су најкрупнији капиталисти (на чело црне металургије на пр. комплетан „Комите де Форж").

4 октобра 1941 издата је „Повеља рада", којом је уведена таква организација рада да је омогућена шпијунажа и потпуно искоришћавање радника. Такође је крупни капитал под видом „рационализације" затварао читав низ ситнијих предузећа, и стотине хиљада радника бацао на улицу, како би их лакше отерао на рад у Немачку. То изазива у средини индустријалаца образовање значајних група противника сарадње с Немачком. Истовремено долази до велике концентрације индустрије у облику фузија, трустова итд. О томе се даје низ примера. Ова индустрија ступа у најтешње везе с одговарајућим немачким предузећима и укључује се у општи план немачке производње. Немци смењују насилно (па и путем лажних оптужби) водеће људе у привреди који су против њих, а доводе своје сараднике који им омогућују беспримерну пљачку Француске. Тако је Немачка добијала из Француске 30% све железне руде којом је располагала у самој Немачкој и свим осталим окупираним земљама, 40% боксита, 10% челика, 12% авионских мотора итд.

Француски сарадници из реда крупних капиталиста учествовали су знатним делом у преношењу немачких и француско-немачких капитала у иностранство, нарочито од битке код Стаљинграда кад је постао јасан немачки пораз. Да би се то лакше извело, радило се под маском „спасавања" француских капитала, а у циљу потпуније обмане, врховна власт је у то време опет враћена Петену, а Лавал, као отворен немачки агент, гурнут устрану. Тако је створена и легенда о „двострукој" Петеновој игри.

Но увиђајући да им наслон само на крупни капитал пружа сувише уску основу за потпуну пљачку Француске, Немци су се трудили да, поред „200 породица" заинтересују за своју политику и шире слојеве француске буржоазије. У II одељку писац износи те покушаје. Немци су успели да развојем „црне берзе" створе широки слој професионалних спекуланата, који су се повезали с немачким предузећима и омогућили планску пљачку француског народа. Извозећи из Француске огромне количине присилно одузетих пољопривредних производа, Немци су терали Французе на „црну берзу", где су цене биле фантастичне, а међу црноберзијанцима су нашли неке од својих највернијих помагача. Они нису презали да се повежу ни с најобичнијим злочиначким круговима марсељског подземља, и да њиховим претставницима даду високе положаје. Разбојнички „трустови" су тако постали виђени колаборационисти. Из њихове средине је потекла „француска милиција" за борбу с патриотима из покрета отпора, и с њима је тесно био везан Дарнан, шеф милиције и стварни диктатор Француске у последњој фази окупације.

Тако исто широк слој сарадника Немци су створили од особља „привилегованих" предузећа која су радила непосредно за Немце, а које је особље било такође привилеговано већим платама, следовањем, ослобођењем од рада итд. и могућношћу „легалног" трговања и зараде. На том начелу материјалне заинтересованости у одржању немачке окупације били су засновани и врбовање на рад у Немачку, и организације за одржавање поретка, и француска „легија" и одељци СС-трупа. Ту је долазио и велики број лица која су добила у бесцење јеврејску имовину. То начело је примењено и на велики део интелигенције, нарочито награђивањем одавања за режим корисних података

који су дотле сачињавали „професионалну" тајну. У рушењу професионалне тајне правника нарочито се истицао проф. Бартелеми, министар правде. Немци су тако исто добијали сараднике међу новинарима плаћајући их веома високо (Дорио је као новинар добијао 14 милиона франака месечно, а Бразилак и Гаксот од 2—5 мил.).

У III одељку писац износи линију пропаганде колаборациониста. Они су се жалили да њих Французи „не разумеју", а они су их у ствари добро разумевали и цео напор пропаганде је био уперен на то да се то разумевање онемогући. С почетка, први министри пропаганде, Катала и Марион, заступали су „реалистичку тезу", и тражили да се „гледа фактима у очи": Француска је побеђена, Немачка непобедива, реализам захтева добре односе с Немачком. Они су се нарочито обраћали селу, као чувару нације, насупрот трулом грађанству, и указивали му да је у његовом материјалном интересу сарадња. Почетком 1942 Немци доживљују прве неуспехе, мит „непобедивости" више не пали, Немцима је потребно мобилисати што више Француза за рад у Немачкој. На власт долази Лавал, за министра пропаганде Крејсел звани „замена" јер је пропагирао одлазак Француза на рад ради „замене" (la relève) заробљеника (за 1 болесног заробљеника замењивана су прво 3, па 5 радника). Главни циљ пропаганде био је доказати да су услови рада у Немачкој одлични. Истицало се да ће за ову услугу Немачка олакшати Француској услове мира и тако ће се створити услови за „јединство запада", разбијено поделом империје Карла Великог 843 год. Касније се прибегло и насилној мобилизацији омладине за рад, што је ујединило у отпору француске масе, па и извесне индустријалце и више свештенство.

Од 1943 год. се више не говори о сарадњи с Немачком. После Стаљинграда Лавал је само једном ту реч употребио — 5 јула 1943 год. — по повратку из Немачке где су га Немци уверили у победничку летњу противофанзиву. Отада се говори само о помоћи Немачкој у борби с „бољшевичком" опасношћу. У томе се састоји делатност последњег министра пропаганде Анрио-а. Тада су пропали и сви покушаји проширења политичке основе вишиског режима.

У IV одељку писац износи да је главни али и врло тежак задатак ослобођене Француске чишћење колаборациониста, који на разне начине покушавају да сачувају своје позиције и саботирају обнову Француске. То чишћење није много напредовало: до 1 марта т. г. донето је 28.500 пресуда због сарадње с окупатором, од тога 679 смртних, 1172 ослобађајуће, а остале лишења слободе. Али је још велики део колаборациониста, нарочито из круга крупних капиталиста остао некажњен. *Р. Л.*

„МИРОВОЕ ХОЗЯЙСТВО И МИРОВАЯ ПОЛИТИКА" № 4, апрель 1945 год., стр. 45—57; *Г. Беспалов, Д. Меламид: Германский генеральный штаб — орудие германской агресии.* — Немачка држава има првенствено милитаристички карактер, а основу војних кадрова дају пруски јункери, који су, упркос високог развоја капитализма, очували своју моћ. Генералштаб је одувек био главни чинилац развића војске, више но у којој другој земљи, а војска је увек била послушни инструмент реакционарних владајућих класа и њиховог грабљивог империјализма. Генералштаб је био тако устројен да је у својим рукама имао и велику дозу политичке државне власти, која нигде не припада генералштабу (он је имао своје претставнике у свим важнијим министарствима, контролисао железнице и већи део индустрије). Уместо чисто техничкооперативне улоге, генералштаб је често био одлучујући политички чинилац. У првом светском рату практички је у Немачкој постојала диктатура генералштаба (у периоду Хинденбург-Лудендорф).

Генералштаб је одувек израђивао агресивне планове. У периоду 1871—72 год. постојао је план о поробљавању целе Европе, а он је, стратегиски (дело Молткеово) предвиђао истовремен напад на Француску и Русију. С јачањем Француске и њеним зближењем с Русијом,

овај првобитни план је замењен другим који је предвиђао прво удар на Русију, и генералштаб се, у вези с тим, труди да погорша односе с Русијом. Најзад, 1892 год., почето је с израдом трећег, познатог Шлифеновог плана, у коме се предвиђа прво удар на Француску. Али је у извођењу овог плана генералштаб показао много крутости и недаровитости, и тако је дошао пораз. После рата, генералштаб се није растурио, иако је то, по Версаљском уговору, морало бити. Он је одмах почео с припремама за нови рат. У том циљу су имала бити решена ова практична питања: 1) спасти генералштаб и 2) официрски кадар, 3) створити илегалну војску поред легалне, 4) омогућити тајно наоружање, 5) створити нову политичку силу, која је у стању да тај план изведе. Све ове тачке су биле испуњене. Центар свег рада био је Лудендорф с кругом генералштабаца, уз помоћ крупних индустријалаца. Генералштаб је очуван тиме што су образовани: 1) Општи војни биро, који је вршио функције генералштаба (Версаљски уговор није забрањивао постојање генералштаба — сем оперативног и обавештајног отсека) и 2) Војна управа, с функцијама врховног заповедника. У обе установе радио је много већи број официра но што би, нормално, требало (кајзеров генералштаб је имао 619 официра и буџет од 240.000.— фунти стерлинга; републикански од 100.000 војника — 922 официра и 500.000 ф. ст.). Поред генералштаба, милионским сумама (које је уплаћивало 800 немачких фирми) располагало је и „Немачко друштво за војну политику и војне науке", које је основао Шлајхер, а које је радило у споразуму с генералштабом.

Социјал-демократски министри нису се трудили да спрече рад генералштаба, који је систематски припремао рат. Уместо 5.500 официра по Версаљском уговору, у војсци је било 8—10.000, а велики број још у полицији и полувојничким формацијама. Пензије официра пак биле су много веће под републиком него за кајзера. Установљаване су тајне војне школе у земљи и иностранству.

Остварена је и илегална војска с циљем борбе против револуционарних покрета и очувања и обуке официрских кадрова. Најмоћнија таква војска био је „Челични шлем", затим „Црна војска" (коју су чинили добровољци за борбу на источној граници Рајха, против „црвених"), која се борила нарочито на Балтику. Обе ове организације су касније претопљене у хитлеровске јуришне одреде, који су у јесен 1934 год. бројали 3 милиона војнички обучених, а чији је командни кадар у знатном броју био састављен од професионалних официра. На тај начин, кад је Хитлер објавио општу војну обавезу, већ је постојала масовна војска с официрским кадром.

Тајно наоружање је омогућено најпре скривањем огромних складишта оружја 1918 год. а онда тајном фабрикацијом новог оружја, јер је савезничка контрола била неефикасна и трајала само до 1927 г.

Најзад, организовање политичке силе за остварење циљева генералштаба извршено је помагањем Хитлера и његовим довођењем на власт. Хитлера су створили и довели на власт финансиски магнати, пруски јункери и генералитет. Хитлер је генералштабу послужио као оруђе идеолошке мобилизације маса за реванш путем рата. С доласком Хитлера почиње планско повезивање и преплитање партије и војске. СА и СС-одреди улазе у војску, а хитлеровци добијају важна места у војсци, нарочито од реорганизације 4 фебруара 1938 год. кад је Хитлер узео у своје руке команду над војском. Тада су били одстрањени и они малобројни елементи у војсци који су бар донекле били против Хитлера.

ANALI PFB | anali.rs

Тек после пораза, после инвазије и отварања два фронта, долази до делимичног разлаза између Хитлера и генералштаба и до атентата од 20 јула 1944 год. Али ни овде нема потпуног разлаза: и овде генералштапци дејствују у сарадњи с појединим истакнутим хитлеровцима. Разлаз није начелан, него је разлаз у питању метода како да се спасе основа војне моћи за нови рат. Најзад, гро војске и гене-

ралштаба остао је и даље уз Хитлера. Војска је после тога још више везана уз партију, а Химлер је узео и највише војне функције. Генералштаб учествује у свим безбројним хитлеровским ратним злочинима, а то учешће је утврђено непобитним документима.

У садашњој етапи (април 1945 год.) припрема новог рата главни је циљ генералштаба. Опет су циљеви сачувати генералштаб и кадрове официра и партије, створити предуслове за обуку маса, створити у иностранству моћну финансиску базу за нови рат и за брзо тајно наоружање, сачувати политичке силе за поновни препород германског милитаризма итд. У том циљу се васпитава омладина, а Хитлер говори да ће се рат продужити и после 12 сати, тј. после пораза. У том циљу су предузете *многе мере*.

На Уједињеним нацијама је да не допусте још једном да немачки генералштаб преживи пораз и да оствари оно што предвиђа Кримска декларација: потпуно уништење немачког генералштаба — оруђа немачке агресије.

Р. Л.

„МИРОВОЕ ХОЗЯЙСТВО И МИРОВАЯ ПОЛИТИКА", бр. 7, 1945 год.: Парламентские выборы в Англии, од И Лемина. — У чланку се излаже политичка ситуација у Енглеској уочи избора и главни проблеми пред којима се Енглеска нашла. Суштина тих проблема је економска: како прећи са ратне привреде на мирнодопску, сачувавши високи предратни стандард живота. Јавиле су се две концепције: конзервативна, која је у приватној иницијативи гледала главну полугу за срећно решење овог проблема, и лабуристичка, која је у интервенцији државе у привреди и национализацији извесних грана привреде видела начин решења. Средња, либерална, концепција била је без бојна и неодлучна. У погледу империјалне и спољне политике, разлика међу странкама није била велика. И Бевин и остали лабуристи су се у спољној политици изјаснили за одржање „континуитета". Ипак, енглеске масе су имале више поверења у лабуристе да ће они отклонити све тежње реакционарних кругова за погоршање односа са Совјетским Савезом и да ће моћи боље но конзервативци постићи сагласност политике с њим.

Народ је дао поверење лабуристима, које су помагали комунисти и „Комон велс" партија, иако су лабуристи одбили да направе изборни блок с њима. Први пут лабуристи добијају апсолутну већину у парламенту и могу несметано да остваре свој програм. Али не треба заборавити моћ отпора конзервативаца који су добили око 10,000.000 гласова.

На изборима се показало да су масе гласале за странку у коју су имале више вере да ће избећи послератну кризу и обезбедити мир. Упркос Черчиловог великог ауторитета и несумњиве популарности, конзервативци су изгубили, јер нису могли пред масе изићи с широким, конструктивним програмом већ с негативним.

Р. Л.

„МИРОВОЕ ХОЗЯЙСТВО И МИРОВАЯ ПОЛИТИКА", бр. 7, 1945 год.: П. Лисовский: Триест. — У овом врло документованом чланку писац показује на основу историских, географских, етнографских и других података како Трст и Јулиска Крајина чине природну целину с Балканом и Јужном Немачком, с Аустријом и Мађарском. Трст је самом природом одређено пристаниште за све земље Дунавског басена. Решење питања Трста тешко је, завршава писац, али „оно може бити решено, и биће решено уједињеним снагама италијанске и југословенске демократије".

Р. Л.

„НОВОЕ ВРЕМЯ" бр. 2(12), од 15 јуна 1945 г. Москва. *В. Трофимов: Политички положај у Финској.* — Ово је информативан чланак о развоју политичке ситуације у Финској после избора. Изнећемо резиме главних података. — Избори у Финској су одржани 17—18 марта свега пола године после престанка рата. Зато су демократске странке, које су дотле радиле подземно, имале много мање могућности за изборну пропаганду од реакционарних, којима је стојала на расположењу штампа, новац, добро организован апарат итд. Па ипак, Демократски савез народа, нова политичка групација, састављен од комунистичке странке, од 6 посланика социјал-демократске странке, осуђених за рад против ступања Финске у рат, и опозиције у социјал-демократској странци, тај савез је добио преко 400.000 гласова (24% свих гласова) и 49 од 200 посланичких места, од којих 40 комуниста. То је велики успех, постигнут на рачун старих странака, нарочито социјал-демократске, Танерове, странке, која је изгубила 35 мандата. Али и у старим странкама се запажа кретање на лево: изабрани су нови, демократски оријентисани посланици. Успех Савеза је у томе што су и старе реакционарне странке морале да приме основне демократске паролe из програма Савеза, како би задржале своје бираче. Резултат избора показује да је фински народ за демократију унутра, и за мир и сарадњу са СССР споља.

Социјал-демократска странка добила је 50 посланика, аграрна — 49, коалициона 28, шведска — 15, прогресивна — 9. Ниједна странка, дакле, није могла да образује владу и спроведе реформе обећане бирачима. Имајући у виду да су социјал-демократска и аграрна странка добиле велики број гласова радника и сељака зато што су узвојиле много тачака из програма Демократског савеза и да су по том програму блиске Савезу, Савез је предузео напоре да с овим двема странкама образује блок способан за владу и спровођење реформи. Ма да су се овом блоку опирали реакционарни елементи у обема странкама, ипак је он образован, и објавио је заједничку декларацију—програм, у којој се наглашава пријатељство и сарадња с СССР у спољној и борба с фашизмом и решење питања ратних криваца у унутрашњој политици. Заиста, на искорењивању фашизма у Финској није много учињено. Реакција искоришћава разне околности да брани фашисте и ратне кривце. За ратне кривце „нема законских прописа", а стари чиновнички закон је препрека за чишћење администрације. Програм блока трију странака тражи чишћење администрације од фашиста и њену демократизацију. У економској политици програм — због тешког економског стања Финске — тражи да терет рата падне на оне које је рат обогатио, да се уведе народна контрола над приватном индустријом и национализација дела крупне индустрије, контрола цена и појача борба са спекулацијом. У земљи је кривицом капиталиста било много штрајкова. Треба те капиталисте обуздати. Крупни земљопоседници прете саботажом сетве ако се не повећа цена њиховим производима. С друге стране фински сељак нема довољно оруђа земље ни пашњака. Програм тражи да се изврши аграрна реформа. Он тражи демократизацију народне просвете, која је досад вођена у шовинистичком духу. Али и све кораке на том пољу реакционарна штампа жестоко напада као фашистичку унификацију културе и мрачњаштво. Пријатељи фашизма пребацују фашизам другоме!

Али је демократски блок довољно јак да спроведе свој програм, само ако његови припадници доследно раде на томе. Нова финска влада коју је образовао Пасикиви априла 1945 има до сада невиђену парламентарну већину. Шест министра припадају Демократском савезу (међу њима министар унутрашњих дела, одбране, просвете). Давање важних ресора члановима Савеза жустро напада реакција као потресање темеља земље. Али народ је нову владу дочекао с одушевљењем.

Три месеца протекла од избора још нису донела народу опипљивих резултата и реформи. Реакција доказује да брзе реформе не одговарају финском карактеру. Али демократска штампа, изражавајући вољу народа, тражи што брже остварење реформи које ће довести до демократизације земље, уништити фашизам, оздравити економски положај и повисити животни стандард народа.

Р. Л.

„ПРОПАГАНДИСТ" бр. 6, март 1945: „О пропаганде економических знаний."

Мартовски број *Пропагандиста* доноси под горњим насловом чланак који због његове важности треба нарочито подвући. Још од XVIII Свесавезног конгреса ВКП (б) започета је пропаганда економских знања по целој земљи која је у овом рату показала одличне резултате нарочито због њене тесне повезаности са практичним задацима. Данас, после успешног окончања рата, када пред Совјетском Русијом (а то важи и за нашу земљу) стоје огромни задаци привредне обнове, пропаганда економских знања постаје још много значајнија. Пошто и ми стојимо пред исто тако тешким задацима, корисно је упознати се са искуством, које је Совјетски Савез на томе пољу у најновије време стекао.

На првом месту се истиче да је распростирање економских знања још увек недовољно, јер данас сваки руководилац, политички или технички, мора имати јасну претставу о законима економског развоја а нарочито о законима социјалистичке привреде. То је нужно из политичких разлога, јер данашњи грађанин мора бити политички свестан, мора разумети узроке и последице друштвених збивања; али је то исто тако нужно и из економских разлога, јер се морају избегавати крајности искључиве „практичности" и специјализације.

Тиме долазимо до другог основног проблема постављеног од чланкописца у *Пропагандисту*. Не економско знање уопште, већ нарочито знање потитичке економије, знање економске теорије, треба пре свега ширити. Јер конкретне потребе нагле индустријализације, које захтевају велики број чисто привредно-организационих стручњака, изазвале су померање пропаганде економске науке исувише ка уско организационо-техничким проблемима привреде, запостављајући чисто теориске. Отуда је дошло до „ускости, једностраности" пропаганде економских знања. „У многим случајевима", вели се у *Пропагандисту*, „пропаганда економских знања своди се скоро искључиво на пропаганду питања конкретне привреде, посебно привреде предузећа". То је погрешно. Несумњиво је да је познавање проблема практичне организације предузећа од великог значаја и нужно у савременој индустриској привреди. Али то знање не сме бити искључиво једнострано, јер примењена економија мора почивати на исправним темељима без којих она губи сваку поуздану оријентацију. Организационо-технички руководиоци предузећа не смеју да буду прости „практичари", „стручњаци"; они морају бити способни да „самостално решавају питања економије, да увиде и умеју мобилисати све могућности ради успешног испуњења привредних задатака." Десило се на пр. у много предузећа за време рата у Совјетској Русији да су такви стручњаци тврдили да питање производних трошкова уопште није важно и да треба производити без обзира на рентабилност и на трошкове предузећа. А то је грешка. Међутим исправка тих погрешки немогућа је без познавања економске теорије. Зато чланкописац исправно каже да је „савршено јасно да се пропаганда економских знања не може ограничити само на питања конкретне привреде. Даљи пораст наших кадрова и побољшање привредног руководства захтевају од наших кадрова озбиљно изучавање економске теорије". И даље: „Политичка економија открива економске законе развоја капитализма. Следствено она наоружава наше кадрове правилним схватањем особина и развојних тежњи капиталистичких земаља и даје нам кључ за правилно разумевање међународних прилика. Политичка економија изучава развојне законе социјалистичког начина производње, открива особености совјетске привреде у свакој етапи."

Све ово важи данас у великој мери и за нашу земљу. Привредна обнова захтева све већи број привредних стручњака за разне привредне гране и они ће се морати најинтензивније оспособљавати за своје значајне дужности. Али већ сада морамо да водимо рачуна о томе да њихово оспособљавање не остане уско стручно, искључиво „практично", већ да почива на солидној теориској спреми. Каогод што је без вредности теорија која се не може применити у пракси, исто

је тако без вредности пракса која не почива на солидној теорији, већ се креће неодређеним колосеком изучене рутине. Наш будући економски стручњак не сме бити бирократа већ свестан радник, способан да се у појединим случајевима и сам сналази, не чекајући увек наредбе одозго.

Љ. С. Д.

„ЕКОНОМСКИ ПРОБЛЕМИ" — месечни часопис за привредна питања. Уређује: Петко Кунин, издаје Нариздат Софија — бр. 5 за месец април.

После 9 септембра 1944 г., почео је у Софији под редакцијом Петка Кунина да излази редовно у месечним свескама часопис „Економски проблеми" у циљу научног расправљања привредних проблема Бугарске.

Овај број доноси занимљив чланак Георги Димитрова, вође Бугарске радничке (комунистичке) странке, у коме он износи своје гледиште о привредним проблемима Бугарске. Чланак носи наслов: „За нашу националну привреду и о карактеру отачественофронтовске власти". О националној привреди, Георги Димитров каже: „Никада не треба да заборавимо, да је сопствена економска моћ једна неопходност за осигурање политичке и националне независности. Задругарство је организација широких народних маса. Оно мора играти важну улогу у унутрашњем привредном животу". О односу радника и индустријалаца пише: „Класна борба се продужава док постоје класе. У следећој етапи у развитку Бугарске, линија развоја треба да буде не заоштравање класних противуречности, већ њихово усклађивање". О карактеру отачественофронтовске власти, Георги Димитров даје следећу дефиницију: „Отачествени фронт није таква коалиција (мисли на партиске коалиције). Отачествени фронт је трајан бојни савез радника, сељака, интелигенције и занатлија. Отачственофронтовска демократија је нови тип демократије, који се од досадашње демократије разликује, јер ова у суштини прикрива економско и политичко угњетавање народа од стране народних подјармљивача."

Занимљиви су такође чланци: Петко Кунин: „Цена и политике цена", Бочо Илијев: „Искоришћавање великог поседа код нас", др. Пр. Кираноv: „За свестрано проучавање бугарске привреде."

М. Ј.

БЕЛЕШКЕ

ПОТСДАМСКА КОНФЕРЕНЦИЈА

У савременој историји света није човечанство никад пролазило кроз тако крупна и битна збивања као данас. У раздобљу кроз које проживљавају садашње генерације готово сваки час испуњен је судбоносним догађајима. У овом историском развоју Потсдамска декларација обележава једну нову и важну етапу.

Одлуке које су Претседник Труман, Генералисимус Стаљин и Претседник британске владе Атли донели на свом састанку у побеђеној и покореној Немачкој обелодањују у пуној светлости у колико су мери главни носиоци моћне војне и политичке коалиције мирољубивих народа света једнодушни у својој решености да свим силама потпомогну овај развој чије ће се дубоке историске последице осећати кроз многе векове. Оне свима и свакоме показују са коликом су мудрошћу и коликом упорношћу главни претставници Уједињених нација наставили у послератном периоду чврсту и хармоничну сарадњу у својим настојањима да на војној и политичкој позорници света здробе и униште опаку хидру фашизма, а њеним тешким и многобројним жртвама даду сва морална и материјална задовољења.

На том свом историском путу, Совјетски Савез, Сједињене Америчке Државе и Велика Британија учиниле су на Потсдамском састанку још један крупан корак унапред. Одлукама усвојеним на овом заседању оне су задале коначни ударац целокупној оној разгранатој органи-

зацији која је током минулих година фашистичким хордама у Немачкој омогућивала извршење најзећег међународног злочина у историји света. Потсдамском декларацијом целокупна ова организација је разорена. Немачка је потпуно разоружана и демилитаризована. Њена ратна индустрија је ликвидирана. Све њене сувоземне, ваздухопловне и поморске снаге су растурене, заједно са својим генералштабима, војним школама, официрским клубовима и другим установама на којима је почивао крволочни и завојевачки немачки милитаризам. Укинуте су и све есесовске и гестаповске формације чија су мучилишта годинама сејала на све стране смрт, пустош и незапамћене грозоте. Најзад, уништена је нацистичка партија и учињен крај њеним мрачним фашистичким делатностима. Ове одлуке имају свој нарочити значај и са гледишта још увек постојеће опасности од општег међународног фашизма, с обзиром на скорашњу опомену Претседника Трумана да пред нама још увек стоји борба против овог зла које ће бити теже дефинитивно искоренити но што је било уништити њихове идејне творце Хитлера и Мусолинија.

На исти овај радикалан начин Потсдамска декларација три велике силе донела је исто тако праведна решења и у погледу битног проблема одговорности за сва злодела која је помахнитали фашизам починио над мирољубивим народима света. Питања репарације и ратних злочина добила су своје видно место у овим одлукама. Начела на којима усвојена решења почивају јесу проста и јасна. Немачки народ, каже Потсдамска декларација, не може избећи одговорност за штету и страдања која је Немачка нанела Уједињеним нацијама. Немачка се има присилити да у што већој мери надокнади ову штету и страдања. Извесна рачунска база по којој ће ово обештећење бити расподељено је већ утврђена. За ратне злочинце, каже се даље у Декларацији, владе Совјетског Савеза, Сједињених Америчких Држава и Велике Британије потврђују своју намеру да их предаду скором и праведном суду. О томе су у току детаљнији преговори у Лондону и сви су изгледи да ће ови преговори убрзо довести до коначног споразума. Очекује се да ће први списак оптужених бити објављен у најкраћем року, а сматра се да је од огромне важности да суђење главним злочинцима отпочне што пре.

Ништа мање значајне за данашњи општи развој нису ни потсдамске одлуке које су усвојене по питању окончања ратног стања закључењем уговора о миру са бившим непријатељским земљама. Ове одлуке односе се још увек само на бивше непријатељске земље у Европи. Новоствореном Савету министара иностраних послова пет великих сила у Лондону стављено је у задатак Потсдамском декларацијом да приступи припремама за закључење уговора о миру са одређеним земљама, а у првом реду с Италијом са којом је прво потписана и војна капитулација. Предвиђен је донекле и поступак којим ће се Савет управљати у овом раду. Поступак пропизан у Потсдамској декларацији утврђује више појединости. Цео посао око закључења уговора о миру има се сматрати као хитан. Предлог уговора израђује Савет који се има састати почетком септембра. Израђени предлози подносе се Уједињеним нацијама. Исто ово тело израђује и предлоге за регулисање нерешених територијалних питања. Приликом расматрања питања од непосредног интереса за поједине државе које нису заступљене у Савету, ове државе биће позване да на његове седнице упуте своје претставнике. Али је Савету остављено на вољу да сам по свом нахођењу, према природи питања која расматра, одреди како ће у овом погледу поступити. Дате су му две могућности. Једна је да приступи расматрању питања пре учешћа других заинтересованих држава. Друга је да за расматрање појединих питања сазове формалну конференцију и да на њу позове државе које су за ова питања највише заинтересоване.

Потсдамске одлуке на овај начин дају нов замах данашњим историским збивањима. Оне на рушевинама једног несрећног и за навек минулог доба подижу солидне и сигурне темеље новим политичким и социјалним стремљењима која једино могу обезбедити тековине тешке борбе мирољубивих народа у протеклом рату и прокрчити пут милионима људи и жена у давно ишчекивану еру слободног и напредног живота.

Д-р Стојан Гавриловић

ПРАВНА НАСТАВА У СССР. — Вадим И. Лисовски, проф. Универзитета у Бакуу, одржао је у Друштву за културну сарадњу са СССР предавање са горњом темом. Било би врло корисно објавити ово предавање in extenso, али проф. Лисовски је хитно отпутовао а није оставио предавање. Зато објављујемо само неколико података које смо, слушајући предавање, прибележили.

У Совјетском Савезу постоји 16 врховних судова савезних република, 150 обласних и покрајинских судова, 10.000 народних судова, огроман број јавних тужиоштава, око 20.000 адвокатских места, велики број арбитражних судова и око 200.000 народних присудитеља. Поред тога правници су потребни у скоро свим важнијим установама и надлештвима. Најзад потребно је изградити бројни наставнички кадар за подизање тако великог правничког кадра. Кад се ови подаци узму у обзир, онда је јасно колико је велика потреба у Совјетском Савезу за правницима и правним образовањем и разумљиво што у њему постоји читав систем средњих и виших правних школа, правних факултета, правних института и правних курсева.

Институт за научна истраживања у области права при Академији наука је највиша научна правна установа. Он има своје филијале у скоро свим савезним републикама. Правних факултета има девет. Они дају углавном теоретско правно образовање и припремају научни и педагошки правнички кадар. Они су у саставу универзитета и стоје под Народним комесаријатом просвете. Затим има десет правних института који су, исто као и факултети, високе правне школе но с том разликом што дају више практично правничко образовање и спремају кадрове за праксу а стоје под Народним комесаријатом правосуђа. Даље, постоје и војне правне академије за војне судске кадрове а правне науке се уче, у нешто скраћеном обиму, на транспортном и дипломатском факултету и институту за спољну трговину.

За спремање нижих правничких кадрова постоји око 100 средњих правних школа и око 200 сталних правних курсева од 3 месеца до године дана. Значајни су и тзв. дописни правни институти на које је уписано око 140.000 слушалаца. Они се спремају дописним путем а наставници одлазе у одређено време и одређена места и тамо одржавају извесна предавања и обављају испите.

На вишим правним школама, факултетима и институтима, редован курс траје 4 године и учи се 32 предмета. Распоред градива је отприлике тако извршен да се на првој години уче општи предмети, на другој материјално право, на трећој процесуално право и на четвртој упоредно право. За упис на факултет потребно је моћи се служити једним страним језиком.

Свршени правници који желе да постану научни радници, уписују се на аспирантски течај који траје три године с тим да је трећа година остављена за израду дисертације. За упис на течај потребно је да се кандидат служи са два страна језика а пријем се врши конкурсом. Селекција је тако строга да се често за једно аспирантско место пријављује по 20 конкурената. Аспирант који са успехом одбрани свој рад — а о томе се одлучује тајним гласањем — добија први научни степен и има право на положај доцента. За други научни степен и титулу доктора правних наука, потребно је после тога свршити још један двогодишњи течај, владати са три страна језика и имати штампане научне радове. Доктор правних наука има право на положај професора универзитета. Д. С.

ИЗБОРИ У В. БРИТАНИЈИ. — Резултат избора у В. Британији донео је престанак владавине конзервативне странке, која је (изузев два безначајна прекида 1924 и 1929—31 год.) непрекидно владала Британијом од прошлог светског рата. За уставноправни развој Британије ови избори су свакако од великог значаја, и то како са политичке тако и друштвене тачке гледишта.

В. Британија је класична земља дводомног парламентарног система. Историски развој је горњи дом учинио претставником аристократије, а доњи претставником народних маса. Све до данас, та разлика је сачувана, и горњи дом није никако могао постати претставником народних маса. Чланови гор-

њег дома су само племићи (отуд назив Дом лордова), а племићем се постаје не избором од стране народа, већ постављењем од стране краља. Звање племића је наследно, па и звање члана горњег дома. Горњи дом је, дакле, остао одвојен од народа. Али упоредо са слабљењем друштвено-политичке снаге аристократије, и јачањем снаге народа (што се изражавало нарочито увођењем општег права гласа), слабио је и значај, па и власт горњег дома. Најзад, реформама од основног уставноправног значаја, доњи дом је учињен свемоћним у законодавству и контроли владе. Практично, доњи дом може увек, и *против воље горњег* дома, да спроведе своју вољу (само с извесним закашњењем).

Доњи дом то може захваљујући чињеници да он претставља народ, широке народне масе, које су постајале, у односу на аристократију, све премоћнија друштвено-политичка снага у држави. Тај свој карактер доњи дом је добио тиме што је биран од народа. Изборни систем по коме се бира доњи дом, веома је прост и омогућава стабилну владу с јаком већином, будући да није пропорционалан. То је систем релативне већине у изборној јединици, тј. изабран је онај кандидат који у изборној јединици добије највећи број гласова (релативну већину гласова). У свакој изборној јединици бира се само по један посланик. Број изборних јединица варира према порасту броја становника (овог пута их је било 640).

Кандидате могу постављати како све политичке странке тако и независни, у странке неорганизовани, грађани. Карактеристика изборног система је ипак у томе што кандидат мора да положи доста високу кауцију, те је тиме онемогућено људима сиромашног стања да се кандидују без наслона на какву организацију.

Што се тиче социолошке основе садашњих изборних резултата, она показују извесне врло важне ознаке. Наиме, у британском политичком животу, главне су две странке, које су претставници двеју главних друштвено-политичких снага: Конзервативна странка као претставник крупне и средње буржоазије углавном и Лабуристичка странка као претставник радника. Ове две странке имају своје главне бирачке масе у поменутим друштвеним слојевима. Међутим, ситна буржоазија, са знатним делом средње буржоазије и са ситним земљорадницима, политички је углавном неопредељена и није стално везана за поједине странке. Резултати избора зависе зато од става ових неопредељених слојева, који своје гласове деле између ове две велике странке и осталих мањих странака. Којој странци од оне две највеће прију ови слојеви у већини, она и односи победу. Овога пута, они су масовно пришли лабуристима. *Тиме радничка класа* у В. Британији добија први пут у историји солидну већину која јој омогућује стабилну и дуготрајну владу. Радничка класа тиме добија могућност да спроведе многобројне реформе које чине саставни део програма с којим је победила на изборима. Те реформе су коренite (национализација саобраћаја и главних индустрија, планирање и контрола привреде итд.).

Спровођењем ових реформи појачаће се класна борба у Британији. Које ће реформе и уколико бити изведене, зависиће не само од резултата избора, него и од резултата класне борбе, у којој ће се огледати економска снага односних класа. А класе чија је странка изгубила на изборима далеко су од тога да су изгубиле економску моћ.

У сваком случају, важност британских избора и промене коју они доносе, неоспорна је.

Р. Л.

ПРАВНИЧКЕ УСМЕНЕ НОВИНЕ, у редакцији Синдикалне подружнице и секретаријата НФ на Правном факултету, донеле су у бројевима 4, 5, 6 и 7 следеће чланке: д-р Јован Ђорђевић, Маршал Тито као државник; д-р Синиша Станковић, Омладина у народноослободилачкој борби; Милош Радовић, О народној милицији; Милош Царевић, О народном судству; д-р Љубомир Дуканац, Економске последице рата; д-р Радомир Лукић, Претставничка и претседничка демократија; д-р Јанко Таховић, Систем социјалне заштите у совјетском кривичном

праву; д-р Милан Прелић, О Суду националне части; д-р Обрен Благојевић, Народни устанак у Црној Гори; Моша Пијаде, О примени закона; Сретен Вукосављевић, Проблеми модерне сељачке куће; д-р Милан Владисављевић, Пакт између СССР и Југославије; Никола Гајић, Народноослободилачка борба, фронт и покрет у заробљеништву; д-р Љубомир Бајаловић, О одлуци АВНОЈ-а од 3 фебруара 1945 год.; Драгослав Јанковић, Бирачко право и кандидовање; д-р Јован Ђорђевић, Дводоми систем наше Уставотворне скупштине; д-р Иво Крбек, Већински и пропорционални систем у нашем Закону; д-р Лео Гершковић, Како је *осигурана демократичност* и слобода у нашем изборном закону.

Поред великог интересовања јавности и великог броја слушалаца Правничке усмене новине су добиле још једно признање: по угледу на њих, у међувремену су почеле да излазе усмене новине на Техничком факултету и Економској високој школи. Д. С.

ЗАКОН О БИРАЧКИМ СПИСКОВИМА И ЗАКОН О ИЗБОРУ НАРОДНИХ ПОСЛАНИКА ЗА УСТАВОТВОРНУ СКУПШТИНУ СА КОМЕНТАРИМА (посебна изд. Збирке закона Службеног листа бр. 3 и 9) — Убрзо по обнародовању Закон о бирачким списковима изишао је са коментаром у посебном издању у Збирци закона „Службеног листа", а ових дана појавио се у истој збирци и Закон о избору народних посланика за Уставотворну скупштину такође са коментаром. Коментари и једног и другог закона су у редакцији Министарства за Конституанту. Тиме смо добили оба ова закона, који долазе међу најважније политичке законе које је донела Привремена народна скупштина на свом трећем заседању, коментарисана од самих редактора пројеката тих закона. То је оно што све коментаре чини нарочито вредним пажње и што им даје посебну вредност. Нарочити значај њихов је у томе што они тумаче и тиме доприносе правилној примени споменута два закона који су од највеће важности за стварање новог демократског поретка, чије је основе поставила Привремена народна скупштина. Закон о бирачким списковима утврђује састав бирачког тела пружајући тиме материјалну основу за спровођење свих избора народних претставничких органа. С друге стране, Закон о избору народних посланика за Уставотворну скупштину уређује начин и поступак спровођења избора за Уставотворну скупштину, обезбеђујући својим одредбама пуну слободу кандидовања и бирања и тајност гласања. — Циљ ових коментара јасно је истакнут у предговору Изборном закону, у коме се каже да коментар тога закона има за циљ „да олакша потпуније разумевање и правилну *примену закона*" и жели да покаже „да је једино исправна и демократска она примена ових закона која остаје у границама и духу његових прописа".

Свим важнијим прописима оба закона даје се исцрпан коментар и одређује тачан смисао њихових одредаба, а код одредаба од начелне важности изнесени су и мотиви уколико они помажу лакшем разумевању законског текста. У Закону о бирачким списковима нарочито је дат свестран и потпун коментар чл. 4 тога Закона, који набраја лица која по закону немају бирачко право. У њему су ближе означене све категорије лица која не уживају бирачко право и разјашњени услови за примену односних прописа. У коментару Закона о избору народних посланика, поред образложења општих демократских принципа на којима се овај закон заснива, дата су исцрпна разјашњења у вези са кандидатским листама, обележен је карактер и одређени задаци изборних комисија, а у вези с утврђивањем изборних резултата и поделом мандата објашњена је примена већинског и пропорционалног начела и на појединим примерима показан начин израчунавања изборних резултата. Уз изборни закон отштампани су обрасци кандидатских листа и други обрасци за примену тога закона, обавезно тумачење Закона о бирачким списковима, као и обавезно упутство Министра за Конституанту за примену Изборног закона. — Иако су оба поменута закона технички добро израђена и са јасним и прецизним формулаци-

јама, њихови коментари биће корисни и добро дошли свим члановима комисија за бирачке спискове, изборних комисија и бирачких одбора, судовима, кандидатима и подносиоцима кандидатских листа као и свима грађанима наше државе.

М. В.

ГЕОРГИ БОРШУКОВ: НОВАТА ОРГАНИЗАЦИЈА НА СВЕТА. Дипломатически документи и коментари, Библиотека Извори св. 3, издание на Министерството на пропагандата, Софија 1945 г., стр. 89. Књижица је изашла у моменту када је одржавана конференција у Сан Франциску и има за циљ да бугарској широј јавности, која је, падајући против своје воље у ропство немачких и домаћих фашистичких агресора, била за читаво време рата потпуно необавештена или тенденциозно накарадно обавештавана, упозна са резултатима велике дипломатске активности великих демократија и њиховим напорима за трајно обезбеђење будућег мира. Она садржи текстове: Атлантске карте, Вашингтонске декларације, белешку о разговорима у Казабланки, декларације донете на Московској конференцији, белешку о сусрету у Каиру и текст Декларације о Јапану, Техеранску декларацију, кратки осврт на бивше Друштво народа, Предлог правилника организације „Уједињених нација" састављен у Дамбертон Оксу, Стаљинов говор и неколико других говора одржаних у Дамбертон Оксу, решења Кримске конференције и припреме за конференцију у Сан Франциску. За сваки од ових докумената дат је кратак коментар, који садржи опис конференције, околности под којима је донет и његов међународноправни значај.

Д. С.

Г. М. СВЕРДЛОВ: МАТЕРИНСТВО БРАК И ПОРОДИЦА У СОВЈЕТСКОМ ЗАКОНУ, превео Ж. Петровић, предговор д-р Б. М. Недељковића, „Напред", Београд, 1945 г. стр. 61. — Ово је популарна књижица у којој су врло јасно, начином разумљивим за широке масе, изнети преглед правног уређења односа материнства, брака и породице у Совјетском Савезу и подаци о дејствовању тог уређења на развој поменутих односа. Иако писана за широку публику, књижица ће врло много користити и правницима, који оскудевају у изворима из којих би могли створити праву слику стања ове тако значајне правне области у Совјетском Савезу. Књижица врло јасно показује сав велики значај револуционарног замаха совјетских реформи у овој области, замаха који је доследно извео до краја основне демократске захтеве у питању породице и оживотворио их. За нашу земљу, која се налази пред реформом целокупне области породичног, а посебно брачног, права, није ни потребно истицати колико је велика корист од познавања последњих тековина на том пољу у свету.

У посебним поглављима, у овом делу се износи совјетско законодавство о материнству, у коме су детаљно постављени прописи о најпунијој заштити матера и деце; затим брак и породица по совјетском закону; помоћ породици, коју у све ширем обиму, нарочито за време рата, указује совјетска држава; форма брака, с условима за ступање у брак и прегледом права и обавеза супружника, развод брака; правни односи родитеља и деце с правним односима осталих чланова породице; усвојење, туторство и патронат, који су облици добили у важности нарочито у току рата, услед кога су многа деца остала без родитеља. Најзад, на крају су дати податци о бујном порасту становништва у СССР, што је, једним делом, и резултат доброг законодавства у овој области.

Књигу прати предговор Б. Недељковића, који, својим погледом на развој и упоредни преглед породичног права, чини корисну допуну излагању.

Р. Л.

„Архив" издају наставници Правног факултета у Београду а уређује га одбор. Одговорни уредник: д-р Јован Ђорђевић, продекан Правног факултета у Београду. Уредништво и администрација: Кр. Александра 69, Београд. Чековни рачун 56435. Телефон 23412 и 21756.

Штампарија Савеза радника и намешт. граф. индустрије, Београд

АРХИВ ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОКТОБАР – НОВЕМБАР — ДЕЦЕМБАР 1945

ГОДИНА XXXII, КЊИГА I НОВОГ (ПРЕЋЕГ) НОЛА (КЊ. LX ЦЕЛОКУПНОГ ИЗДАЊА) БРОЈ 6—7—8

О НАЦРТУ УСТАВА ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ОПШТИ ЗНАЧАЈ НАЦРТА УСТАВА ФНРЈ

29 новембра 1945 год. проглашена је Федеративна Народна Република Југославија декларацијом Уставотворне скупштине. Истим актом укинута је монархија као облик владавине, а бивши краљ и династија Карађорђевић лишени су свих права која су произилазила из монархије. На другој седници Уставотворне скупштине донет је Закон о Претседништву Уставотворне скупштине и изабрано је само Претседништво. Претседништво је преузело све оне функције претстављања државе у међународним односима, које је дотле вршило намесништво, и добило је у надлежност извесне послове врховне државне управе и одређена овлашћења која врши као орган Уставотворне скупштине, тј. врховне државне власти Федеративне Народне Републике Југославије. Овим актом завршен је важан процес у изградњи нове Југославије на битно друкчијим основама и организационим начелима.

Нова Југославија је прошла кроз две основне фазе свог уставног изграђивања. Прва фаза почиње бекством југословенске владе у иностранству априла 1941 г. и почетком народног устанка против окупатора и траје до другог заседања Антифашистичког Већа Народног Ослобођења Југославије новембра 1942. У овој фази Југославију као државу претставља у међународним односима избегличка влада у Лондону, лишена територије и одвојена од народа, кога је оставила под свирепом фашистичком тиранијом, раскомаданог у разне фашистичке квази-државе и квислиншке пашалуке. Од јуна 1941 год. народи Југославије, горди на своју јуначку прошлост, слободољубиви и антифашистички расположени, покрећу оружану борбу против окупатора и његових домаћих квислиншких „државних“ формација. У тој бобри постепено се образује војно и политичко руководство које све више

има морални углед и карактер народног вођства. Ауторитет не само морални него и стварни који војно и политичко руководство добија у широким народним масама и потреба за једним организованим политичким телом, које ће претстављати врховни политички орган побуњеног народа и антифашистичких странака, доводи до образовања АВНОЈ-а. На своме првом заседању у Бихаћу 1942 год. АВНОЈ се образује као јединствено политичко претставништво народа Југославије, као јединствени и уједињени орган свих напредних и антифашистичких странака у Југославији. Издајнички рад емигрантске владе и краља Петра II, њихово потпуно одвајање од националних и државних интереса Југославије, све веће ширење устанка, тежња народних маса да изграде један бољи и нови државни систем утичу да се у одмотавању политичких прилика у Југославији одиграју крупни и важни догађаји по даљу уставну изградњу државе. Од општепартиског политичког органа АВНОЈ се на другом заседању у Јајцу, 29 новембра 1943 год.. претвара у врховни орган државне власти Југославије. АВНОЈ као врховни орган државне власти у земљи је био нужан ради правилнога вођења рата и чувања борбеног политичког јединства народа Југославије. Повезан са нижим органима државне власти у појединим федералним јединицама и другим административно-територијалним јединицама, АВНОЈ је претстављао један нови врховни орган државне власти наших народа. Наслоњен на снаге борбених народних маса, на патриотски блок раднога народа, повезан са у борби створеном мрежом органа власти, са народним одборима, АВНОЈ је био једна народно-демократска револуционарна скупштина, истински политички претставник наших народа и највиши орган нове државне власти. Али, у исто време АВНОЈ је решио да ће дефинитивна одлука о форми и уређењу државе бити донета после рата на слободним изборима од стране свих наших народа. То је нарочито било потребно због тога што је Југославија као држава у односима са савезницима још увек била претстављена у облику краљевине и преко емигрантске владе.

Од другог заседања АВНОЈ-а почиње нова, друга фаза у изградњи и стварању Југославије као народне државе. У моменту доношења историских одлука другога заседања АВНОЈ-а, Југославија као држава била је претстављена преко два одвојена центра. У иностранству, избегла и од народа одвојена краљевска влада, која је претставник фиктивног државног суверенитета, јер је још увек међународни дипломатски однос наше државе одржаван преко старих центара у емиграцији. У земљи, државу претстављају врховни органи државне власти, АВНОЈ и његово Претседништво, као и врховни орган државне управе, Национални ко-

митет обазован као привремена савезна влада. Све већа ослобођена територија и свенародни суверенитет налазе се у рукама нових врховних државних центара у земљи. Овај други период у изградњи нове Југославије одвијао се у два значајна и дубока процеса, која показују у исто време мудрост и државнички такт новог политичког вођства у Југославији и доказ да борбени слободољубиви народи не могу „да губе парнице". Унутра, у земљи, Југославија се изграђивала у један нови систем власти, власти нове по суштини и по форми, власти која је изражавала вековне тежње наших народа за равноправношћу и слободом у заједничкој држави и дубоке захтеве радних народних маса за активним учествовањем у органима власти, за самоуправљањем. Овај процес се развијао у ослобођењу територија и народа од мрског фашистичког окупатора и у разбијању старог бирократског и противнародног државног апарата, који се послушно ставио у службу окупатору под вођством домаћих издајника. Споља, у односу на емигрантски краљевски државни центар, који је по дипломатској рачуници и инерцији још увек претстављао Југославију као државу према савезничким државама, изграђивање нове Југославије од II заседања АВНОЈ-а развијало се у смислу сталног слабљења политичког и моралног ауторитета емигрантских краљевских органа управе и фактичког и правног прелажења целокупног државног ауторитета и суверенитета на врховне државне органе народне власти у земљи. Споразуми Тито-Шубашић, образовање нове владе у Лондону, одлуке Кримске конференције, образовање заједничке владе у Београду почетком 1945 год., проширење АВНОЈ-а и његово претварање у Привремену народну скупштину, доношење нових демократских политичких закона за изборе за Уставотворну скупштину и велики недвосмислени успех политичке организације нове Југославије, Народног фронта, на изборима 11 новембра 1945 год., све су то етапе у постепеном фактичном и правном формирању новог државног уређења у Југославији. Нова државна организација, заснована на федерацији и равноправности народа, повезана у јединствени систем претставничких органа народне власти преузела је постепено и чврсто у своје руке не само пуни народни суверенитет него и право претстављања стварне Југославије у међународним односима.

Проглашење Републике на првом заседању Уставотворне скупштине претставља последњи чин у овој другој фази уставне историје нове Југославије. Последња чисто формална веза између нове Југославије и старе дефинитивно је пресечена и Југославија се појавила као нова, чиста државна формација, као самостална и суверена народна држава, као федеративна народна република.

Сасвим логично и оправдано свршетак ове друге фазе и почетак нове фазе у изградњи и правном стабилизовању нове државе претставља нацрт Устава, који је савезна влада поднела Уставотворној скупштини на расправу, а народу на општу јавну дискусију.

Значај нацрта Устава произилази већ на првом месту из чињенице да он долази као коначни, суверени и свечани акт стварања нове државе. Устав није случајан акт нити је дело апстрактних теорија. Он је дефинитивни, систематски и завршни акт у стварању федеративне народне републике. Нацрт Устава правно уобличава и повезује у логични и потпуни систем основна начела друштвено-економског, политичког и националног живота и државног уређења која су произишла из крупних друштвено-економских и политичких промена и тековина од подизања народног устанка 1941 год. до проглашења републике у Југославији. У томе је први историски значај нацрта Устава ФНРЈ.

Али оно што нарочито одликује и издваја наш нацрт Устава не само од устава старе Југославије него и од устава које покушавају да изграде други европски народи, лежи у томе што он претставља правну систематику и слику једног нарочитог типа државе. То је народна држава, односно држава у којој је власт, од дна до врха, власт у свим линијама њеногa претстављања и остварења у рукама раднога народа града и села, основних народних маса, односно велике већине народа Југославије. Сва власт у ФНРЈ, каже чл. 6 нацрта Устава, „произилази из народа и припада народу". Истинска, нова демократска суштина, народна суштина ове власти настала је и остварена променом носилаца власти и обезбеђена је крупним економским и политичким променама у нашој стварности, које нацрт Устава јасно потврђује. Власт у Југославији је у рукама основних народних маса, које су срушиле противнародну државну машину хегемонистичких и експлоататорских група и остариле нови систем власти, то јест власт народних одбора и скупштина, истинских претставничких органа народа. Народни карактер нове Југославије изражава се у истински демократској суштини и форми свих органа државне власти. И заиста, као што показују чл. 6 и 7 нацрта Устава, сви органи државне власти, народни одбори и скупштине, су одозго до доле изборни органи. Они су изабрани од народа који располаже правим демократским изборним правом, односно општим, непосредним и једнаким изборним системом и тајним правом гласања. Ови претставнички органи су променљивог састава према вољи бирача, који располажу правом предвиђеним нацртом Устава да могу опозвати народне претставнике који нису оправдали њихово поверење. Затим, демократизам ових органа државне власти у ФНРЈ огледа се у потчињености и по-

лагању рачуна од стране органа државне управе, влада и извршних одбора пред органима државне односно народне власти — скупштинама и народним одборима. Исто тако се очитује и у сталном полагању рачуна органа власти пред бирачима. Према томе, органи државне власти у новој Југославији јесу државни апарат народне демократије, оружје у рукама народних маса. Народни карактер наше федеративне републике је потврђен целим системом права грађана која се не само проглашују у нацрту Устава него се и њихово фактичко остварење гарантује материјалним средствима, законодавством и целим системом народне власти. Најзад, стварно обезбеђење и стално продубљење народнога карактера федеративне републике састоји се у постојању једног широког сектора привреде у коме је народ сопственик. Општенародна имовина, која се налази у рукама државе, повезана са задружном имовином, претставља не само важни и одлучујући државни сектор у привреди него и сигурну материјалну основу за стварно учешће народа преко његових најбољих и најнапреднијих претставника у формирању државне политике и функционисању целокупне државне машине. Општенародна имовина над оруђима и средствима производње, од стратешког положаја у привреди, снажни државни и задружни сектори и јединствени привредни план у рукама државе сачињавају чврсту основу народне власти и народне државе. Такво својство државе карактеристично је за један виши тип у историји уставног права и историји стварања држава. То је други општи и историски значај нацрта Устава ФНРЈ.

Није мањи значај нацрта Устава, што је он први устав који се доноси у Европи, после тешког и победоносног рата над фашизмом и реакцијом. Борба за нове уставе, који ће да насликају и обезбеде напредније и усавршеније друштвена и државна уређења, тек започиње у већини других земаља Европе. У извесним државама, реакционарне и традиционалне друштвене снаге и политичке странке покушавају да одрже старе уставе и да унесу само извесне нове закрпе, које су често реакционарне. Наши народи су донели нацрт новог Устава, суштаствено различитог од свих ранијих устава наше државе и других европских држава. Они су то могли, јер су успели да кроз борбу и тешке жртве измене стари владајући однос друштвених и политичких снага, да ликвидирају реакционарни државни апарат старе Југославије, да измене старе носиоце власти, да власт ставе у руке народа под руководством његових најнапреднијих политичких снага и да у пракси остваре нове органе државне власти, повезане у један одређени јединствени систем федеративне народне државе републиканског облика. То им је омогућило да прекину са старим уставним поретком, да напусте праксу

претакања „новог вина у старе мехове" и да изнесу пред свет један нови, савршенији Устав, Устав истинске демократске државе. У исто време, наши народи су показали да су у стању да дају свету пример не само херојске борбе и јунаштва у рату, него и призор стваралаца и неимара чврстих, бољих и напреднијих државних заједница. То је трећи крупни значаја нацрта Устава ФНРЈ.

Нацрт Устава се доноси на један нов и непознатан начин у уставној пракси, изван Совјетског савеза. Већина устава под којима су у историји живели наши народи били су наметнути, прокријумчарени и иза леђа народа проглашени. Видовдански Устав од 1921 г. био је дело двора и хегемонистичких група. Он је донет против свих политичких претставника хрватског и словеначког народа и против свих напредних политичких странака, које су га осудиле на челу са комунистичком партијом. Он је донет на основу ценкања и пазара српске радикалско-демократске „већине" и купљених беговских гласова у Уставотворној скупштини. Последњи Устав старе Југославије, септембарски устав од 1931 је био октроисан. Он је дело монархије и реакционарних профашистичких политичара, који су га саставили по узору старих немачких монархистичких устава XIX века и фашистичких „теорија" о организацији државе. Народ је о њему сазнао изненада, ноћу, када га је краљ Александар „подарио". Антидемократски, централистички и профашистички, овај Устав је наметнут народу као један стран и туђ акт са којим народ није имао никакве везе.

Скоро у исто време кад је поднет на расправу Уставотворној скупштини, нацрт Устава ФНРЈ је изнет на свенародну и јавну дискусију. Он се расправља, дискутује и критикује слободно, јавно и отворено у свим крајевима федеративне Републике, од главних градова до најмањих планинских села, од интелектуалца и радника у градовима до старе сељанке и омладинца у најудаљенијим насељима земље. Народ у својој целини учествује у стварању и доношењу Устава. Народ је активни састављач и творац Устава, као што је био у стварности активни стваралац великих тековина народне власти, братске федерације равноправних народа и осталих демокатских тековина. Као ниједан крупни законодавни акт, овај нацрт Устава је постао својина народа. Ово је четврти значај нацрта Устава ФНРЈ.

Најзад, велики је значај нацрта Устава ФНРЈ за правну науку и правнике. Нацрт Устава је заснован на научном изучавању наше економске, политичке и националне стварности и израђен је научним методама као један уобличени правни систем. Кад буде постао Устав, овај крупни документат ће бити не само основа за даље изграђивање и правно уобличавање наше народне републике, него ће претстављати и

основну теориску базу за изучавање нашег друштвеног и државног уређења, за изграђивање наше нове правне науке. Раније него и у једној земљи Европе, правницима су отворене широке перспективе за изучавање и за изграђивање нових теорија о држави и праву. Народна власт је снабдела наше правнике важним стваралачким материјалом и крупним начелима. На нашим правницима лежи крупна дужност и одговорност да својом науком, теоријом и праксом, употпуне и усаврше велике тековине и принципе једне нове и напредније државе, државе вишега типа: федеративне народне републике Југославије.

Ј. Ђорђевић

НАДЛЕЖНОСТ САВЕЗНИХ ОРГАНА ПО НАЦРТУ УСТАВА ФНРЈ

За организацију федеративне државе једно је од најбитнијих питања уређење односа између савеза и појединих федералних јединица. Федерација може да остане пука фраза ако односи између савеза и појединих федералних јединица нису правилно постављени. Таква федерација може да се изроди или у централистичку државу или, пак, да се стварно распадне на своје поједине дјелове. Ради тога је и за наш устав најважније питање у организацији државе да се правилно поставе односи између савеза и народних република.

Један је од основних принципа нацрта нашег Устава да права зајемчена овим Уставом било појединим грађанима или народима буду не само декларирана, него стварно зајемчена организацијом саме државе и мјерама које ће држава предузети у циљу остварења тих права. Ради тога се наш нацрт Устава није ограничио само на декларацију федеративне државе, него је покушао да у свим појединостима прецизира односе између савеза и народних република. У рјешавању тога питања била су важна два момента. Прво, требало је поставити организацију државне власти код народних република и код савеза тако, да доиста буде омогућен самосталан живот сваке народне републике. Ради тога свака народна република по нацрту устава има свој самосталан устав, своју народну скупштину као највиши орган државне власти у народној републици и своју владу као највиши орган државне управе. Друго, требало је уставом рјешити, који послови спадају у надлежност федеративне народне републике у лицу њених највиших органа државне власти и државне управе, а који послови припадају народним републикама.

Ми ћемо се нарочито позабавити питањем са којих принципијелних поставака је пошао нацрт нашег Устава при

одређивању надлежности савеза и народних република. Морамо одмах нагласити, да је нацрт нашег Устава одређујући основне принципе наше федерације имао пред очима за узор Совјетски Савез. То је и природно, јер је Совјетски Савез при организацији своје федерације поставио уређење државе тако да унутар федеративне државе буде рјешено национално питање свих његових многобројних нација. Да је организација совјетске државе била правилна и да је само на тој бази могло бити рјешено национално питање многобројних народа Совјетског Савеза, показала је историја Совјетског Савеза кроз 25 год., а нарочито ослободилачки рат против њемачких освајача. Совјетска је федерација као база за братство народа издржала све налете непријатеља и помрсила Хитлерове рачуне да ће Совјетски Савез срушити унутарњи раздор његових народа. — Потпуно је јасно, да је и наш Устав, имајући на једној страни иза себе искуство старе централистичке Југославије и њен брзи слом, а на другој страни, имајући пред очима правилно рјешавање националног питања кроз организацију федеративне државе у Совјетском Савезу, морао поћи баш путем Совјетског Савеза.

Основно начело са којега је нацрт нашег Устава полазио при успостављању односа између савеза и народних република изражено је у чл. 9 ст. 1 нацрта Устава који гласи: „Сувереност народних република у саставу Федеративне Народне Републике Југославије ограничена је само правима, која су овим Уставом дата Федеративној Народној Републици Југославији.“ Из овог уставног начела произилази, прво, да је свака народна република суверена. То је свакако битна одредба за уређење односа између савеза и народних република. Међутим, многима није јасно како могу народне републике бити суверене, ако су ограничене извјесним правима савеза. Ово је питање свакако тешко рјешити формалистичким схватањем суверености, по коме је држава сама по себи суверена. Нацрт Устава не полази при одређивању суверености са тог становишта, него са становишта, да је у Федеративној Народној Републици Југославији суверен народ, а да је сувереност државе уствари сувереност народа, који је носилац државне власти. То произилази из првога става чл. 6 који каже, да „сва власт произилази из народа и припада народу.“ Ако пођемо с тог становишта, онда је потпуно јасно, да је народ у Федеративној Народној Републици Југославији суверен не само у цјелини, него и у свим својим дјеловима. Народ је суверен једнако кад рјешава државне послове по својим претставницима у Народној скупштини ФНРЈ, као и кад их рјешава у Народној скупштини народних република. Било би неправилно поставити, да је народ суверен само кад рјешава државна питања цјелог савеза, а да није суверен кад рјешава питања република а у извје-

сном смислу и својих округа, срезова, градова или села. У сваком случају је народ суверен и он суверено рјешава питања своје уже или шире заједнице. Народ уже заједнице не може рјешавати извјесно само онда, ако су то питања шире заједнице, јер би тиме онемогућио да их рјешава народ шире заједнице. Из ове поставке потпуно је разумљиво, да могу бити суверене и народне републике у својим правима.

Из овога начела израженога у првом ставу чл. 9 произилази надаље да однос народних република према савезу није заснован на простој подјели надлежности. Надлежост у нашој новој држави има потпуно друго значење, него у бившој централистичкој држави или држави, која није грађена на принципима народне власти и народне суверености. Из схватања суверености, које смо горе изложили, јасно произилази да тај однос између виших и нижих органа државне власти не може бити однос подређености и надређености. Тај однос мора да буде однос међусобних права и дужности установљених заједничким споразумом. Ради тога се и каже у чл. 9 ст. 1, да је сувереност народних република ограничена **само правима** која су дата Федеративној Народној Републици Југославији, а та права су установљена у самом Уставу који претставља споразум и заједничку вољу свих народа Југославије, организованих у федеративној држави. Према томе установљење надлежности Федеративне Народне Републике Југославије учињено у чл. 44 претставља права, која су дата заједници споразумом њених дјелова. У том одређивању односа између ФНРЈ и њених република нацрт је нашег Устава установио најприје надлежност савеза, а није узео за полазну точку одређивање надлежности народних република. То је досљедно остварење принципа федерације по коме су народне републике ограничене само правима даним савезу. Такав метод одређивања надлежности једино је јемство, да се федерација неће фактично претворити у централистичку државу, јер су њена права јасно прецизирана и ограничена.

Даљи је принцип, који је служио као основа за одређивање међусобних односа савеза и народних република, да је наша држава „заједница равноправних народа који су слободно изразили своју вољу да живе у заједничкој држави“ (члан 1.) То значи да наша држава није прост збир појединих народних република, није неко уједињење ради повремених интереса, него је животна заједница њених народа. Досадашња хисторија свих народа Југославије, а нарочито хисторија народно-ослободилачког рата и хисторија окупације, показали су да нити један наш народ не може самостално да живи. Наши народи могу да се одрже и развијају само у заједници са осталим народима Југославије. Сваки народ засебно није у стању нити да се одхрва империјалисти-

чким прохтјевима ближих и даљих сусједа, нити је у стању да нађе снаге за свој привредни и културни развитак. Ради тога је заједничка држава основни услов за одржање сваког народа Југославије. Ради тога су народи Југославије одлучили да у Федеративној Народној Републици Југославији изграде своју животну заједницу. То значи да народи Југославије и њихове народне републике неће изграђивати своје односе само на основу неких међусобних споразума, права и дужности, него да ће се у свом развитку међусобно потпомагати, и заједнички изграђивати привредну и одбранбену моћ заједничке државе. То значи, да братство између народа Југославије мора да добије своју материјалну подлогу. Браћа неће бити браћа по томе што ће један другоме изјављивати љубав, него по томе што ће се међусобно потпомагати и заједнички градити своју кућу. Само на тај начин ФНРЈ може постати снажна заједница својих народа, независна и способна да се брани од империјалистичких прохтјева, способна да „заштићује и брани суверена права својих народних република" (чл. 9, ст. 2). Без тога ФНРЈ не би била у стању да штити своје републике, без тога би, дакле, и суверености и равноправност народа била пука фраза. Ради тога је и нацрт Устава у одређивању надлежности ФНРЈ дао могућност Савезу да изгради једну чврсту заједничку привреду, да изгради снажну државу и да даде материјалну подлогу за њену одбранбену моћ.

Полазећи са ових основних начела, нацрт је Устава одредио надлежност Федеративне Народне Републике у чл. 44. По пословима, дакле, који су дати у надлежност савеза видимо да има углавном три врсте тих послова. Прво су они послови који су дани ФНРЈ као претставници заједничких интереса у међународним односима. ФНРЈ наступа у међународним односима као јединствена држава, јер је само на тај начин у стању да брани независност народа Југославије, да допринесе свој удео у изградњи свјетског мира. — Друго су они послови који омогућавају живот заједнице и међусобну помоћ народних република. То је у првом реду општедржавни привредни план, општедржавни буџет, јединство новчаног и кредитног система, те она привредна подузећа која имају општедржавни значај и омогућавају стварање заједничке привредне базе за живот свих народа Југославије. На трећем су месту они послови који осигуравају јединствен развитак свих народних република Југославије, који осигуравају да се друштвено и политичко уређење свих република развија на истим основним принципима, јер је само то јемство да неће бити нарушено братство између народа. То су послови са подручја законодавства из најважнијих области друштвеног живота. Неки су од тих послова са подручја законодавства дати пот-

пуно у надлежност савезу, као што је уређење судова, кривично законодавство, парнични поступци, основи приватног права, законодавство о раду итд. Затим је на многим подручјима дата савезу надлежност да одређује само основна начела, док ће народне републике самостално развијати та подручја живота на бази датих основних начела.

Јасно је да је оваква подјела надлежности између народних република и овако успостављен однос међу њима могућ само на бази постојања народне власти. Да народ није узео власт из руку реакционарних клика, не би уопће било могуће поставити овакове односе између народа Југославије и њихових република. Израбљивачке клике на власти безувјетно би настојале да, у име народа коме припадају, потлаче друге народе Југославије или да са исто таковим кликама осталих народа склапају споразуме за искоришћавање народа. То је јасно показала стара Југославија. Никаква федерација и никакови устави не би могли спријечити израбљиваче да остварују своје империјалистичке прохтјеве. — Оваква је федерација могућа само зато, јер народ има у својим рукама све органе државне власти. Да нема народних одбора преко којих народ остварује своја суверена права, не би народ имао повјерења у државу, не би осјећао да је власт доиста у његовим рукама. Слобода и равноправност постали би за њега празна фраза. — Из чињенице да је власт прешла у руке народа развили су се и нови друштвени, економски односи у нашој држави. Државна је имовина постала општенародном имовином, постала је оружје народа у борби против израбљивача а за стварање новога поретка. Да се нису измијенили, дакле, на бази народне власти ти друштвени и економски односи, зар би било могуће створити заједничку привредну базу у ФНРЈ, која ће бити темељ братства народа, темељ наше федерације. Само на тој основи било је могуће одређивати општедржавно значење појединих привредних грана и привредних предузећа. Наша, дакле, федерација не би имала своју економску подлогу нити би могла да се правилно развија да није учињена револуција у односима власти. Ради тога ми морамо нашу федерацију и међусобне односе између народних република посматрати само у свјетлу измјењених односа власти и промјена у друштвено-економској структури. Без тога би било немогуће организовати федерацију на бази братства и јединства, без тога би било немогуће одредити међусобна права и дужности федерације и народних република онако као што је то постављено у нацрту Устава.

ANALI PFB | anali.rs

Д-р Леон Гершковић

ЗНАЧАЈ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ДРУШТВЕНО-ЕКОНОМСКОГ УРЕЂЕЊА У НАЦРТУ УСТАВА ФНРЈ

Велики и оправдани интерес изазивају у нацрту Устава оне његове одредбе које постављају основна начела организације и функционисања нашег привредног живота. Те одредбе формулишу нове услове нашег економског развоја који су се остварили кроз победу у ослободилачком рату. Створити материјалне услове за обезбеђење истинске народне власти и пуне равноправности свих наших народа, био је свакако важан задатак у току наше оружане борбе. Али тај задатак постао је још много важнији данас када се разрађују конкретни организациони облици нашег државног устројства и када од правилног решења друштвено-економских питања зависи нормалан развитак и сигуран напредак наше државе у свим разноврсним областима њеног деловања. И заиста, кроз велике промене које су остварили наши народи, дат је и привредном животу нов садржај који одговара новом односу друштвених снага данашњице. Те су промене врло значајне и поред тога што су углавном и даље остали на снази основни закони капиталистичке привреде. И у овој области видимо изражене оне специфичне одлике данашње стварности које произлазе из нарочитих услова под којима се одиграла наша народна револуција. Под тим новим околностима остварују се далекосежне могућности подизања нашег материјалног благостања и напретка, те због тога и проучавање одредаба Устава, које стварају такве перспективе будућности, заслужује нарочиту пажњу.

Глава IV нацрта Устава (чл. 21) обухвата друштвено-економско уређење државе, и сва питања која се ту решавају могу се поделити у четири следеће групе: однос државе према разним облицима својине производних средстава, организација управљања привредом, статут земљишног поседа и нарочита државна заштита оног дела становништва који својим радом активно учествује у привредном животу.

Међу разним категоријама привредних добара у нашој привреди свакако да најзначајније место заузима данас државна имовина, како због свог опсега и важности функције оних објеката који сачињавају њене саставне делове, — тако и због могућности које она пружа за извршење одређених конкретних привредних задатака. Већ и у економској структури предратне Југославије државна имовина заузимала је значајно место. У њеном се саставу налазила готово целокупна железничка мрежа, значајни делови шумом покривених земљишта (близу 50 целокупне шумске површине у Југославији), читав поштански, телеграфски и телефонски саобраћај, па разна државна рударска и топионичка предузећа, државне фабрике, новчане и кредитне установе, пољопривредна добра и др. Постојање овог доста развијеног др-

ANALI PFB | anali.rs

жавног сектора у привреди старе Југославије, где су владајући капиталистички слојеви нерадо гледали на ширење државног привредног домена, објашњава се углавном фискалним разлозима: потребама повећања државних прихода ради издржавања њеног сваким даном све скупљег противнародног државног апарата. Тако су у просечном буџету предратне Југославије приходи државне привреде износили око 3 милијарде и 100 милиона динара, а приходи монопола пењали су се на близу 1 милијарду и 900 милиона динара. Значи да су годишњи приходи државне привреде заједно са приносом монопола износили близу половине читавог државног буџета. Поред ове опште намене, државна имовина је у бившој Југославији била искоришћавана и у разне друге противнародне и корупционашке сврхе, у циљу учвршћења политичког положаја владајућих слојева. Велики број разних афера око државне имовине, које су повремено долазиле до сазнања јавности и где су редовно биле уплетене најодговорније личности државне управе, дају нам најбољи пример у какве је све сврхе она служила. Та наслеђена државна имовина данас је међутим знатно проширена конфискацијом непријатељских добара, која обухватају многа врло значајна привредна предузећа.

Али разлика између државне имовине пре рата и данас није само у њеном опсегу и значају њених саставних елемената. Битна разлика састоји се у намени те имовине, као што се види из нацрта Устава. Нарочита пажња посвећена је у Уставу средствима за производњу, што је потпуно разумљиво с обзиром на одлучујући значај који та добра имају у организацији сваког друштвено-економског уређења. Између три облика својине над средствима за производњу чл. 14 истиче на првом месту својину у рукама државе, коју он назива општенародном имовином. Таквом квалификацијом одређује се намена тих производних средстава која се морају употребити за задовољење најпречих потреба како најширих слојева народа тако и опште народне државне заједнице као целине. Потврду за овакво тумачење ове одредбе налазимо и у чл. 16, који каже да се „управљање и располагање општом народном имовином одређује законом", чиме жели да се дâ пуна гаранција правилне и одређене употребе ових добара. Из такве намене можемо извући закључак да се на пр. у ФНРЈ не би могла давати државна имовина над средствима за производњу на искоришћавање приватним предузимачима, као што се то врло често чинило у току рата у многим капиталистичким земљама, јер би тада добити до којих би појединци долазили посредством тих добара биле у нескладу са општенародним карактером те имовине. Тиме што се назив општенародне имовине ограничио само на ону категорију добара у рукама државе која

спадају у средства за производњу, свакако да се није мислила оставити органима државне управе пуна слобода у начину искоришћавања осталих саставних делова државног привредног сектора (на пр. трговачких, транспортних и осигуравајућих предузећа, новчаних и кредитних установа и др.). Желело се једино тиме да у Уставу подвуче нарочити значај производних средстава у рукама државе и несумњива могућност коју пружа начин употребе тих добара да се непосредно задовоље општенародни интереси. Због тога нацрт Устава и ставља општенародну имовину под нарочиту заштиту државе.

Други облик својине над средствима за производњу по чл. 14 сачињава имовина народних задружних организација. Тиме што се задруге у нацрту Устава називају народним организацијама, подвлачи се њихова квалитативна разлика од задруга које смо раније познавали. Док су у предратној Југославији задружне организације углавном биле агентуре појединих политичких група или партија, служећи као ослонац за агитационо-политичке циљеве њихових руководилаца, редовно се догађало да су оне окупљале само мали проценат заинтересованог становништва, а екномски користиле једном незнатном броју повлашћених лица. Данашње наше задружне организације треба заиста да постану народне тиме што ће окупити већину нашег произвођачког становништва и што ће равномерно користити свима својим члановима. Ослањајући се на државни сектор оне треба да извршавају одређене функције у нашем привредном животу и да тиме помогну правилном развитку наше привреде као целине. Да се задругама намењује значајан задатак, најбоље се види из чл. 17 Устава који каже да ће држава „посветити нарочиту пажњу и пружити помоћ и олакшице народном задругарству".

Трећи облик својине над средствима за производњу, према нацрту Устава, сачињава имовина приватних физичких или правних лица .Иако Устав зајемчује приватну својину и приватну предузимљивост у привреди, он потчињава коришћење тога права извесним условима, да би тиме довео у склад употребу тих добара са организацијом управљања читавог привредног живота у циљу задовољења општенародних потреба. Зато се као услов за употребу приватне својине поставља обавеза да она не сме ићи на штету народне заједнице. А као последица те обавезе предвиђа се, према једној допуни нацрту Устава (примљеној у Уставотворном одбору Скупштине народа), могућност национализације привредних грана у целини или само појединих предузећа, као и евентуална ограничења приватне својине кад то тражи општи интерес. Према истој допуни закон треба да одреди у

којим ће се случајевима експропријације и у којој висини давати накнада сопственику.

Док део нацрта Устава који говори о односу државе према разним облицима својине производних средстава углавном прецизира већ створено постојеће стање, дотле одредбе које обухватају организацију управљања привредом означавају значајну етапу у даљем разрађивању организационих облика функционисања нашег економског организма. У њима се конкретизује узајамно усклађивање разних привредних грана и њихова међусобна допуна ради успешног извршења одређених конкретних задатака. Чл. 15 Устава предвиђа управљање од стране државе нашом привредом путем општег привредног плана. Могућност планирања у нашој привреди изражава на још један врло конкретан начин значај дубоких промена које су се код нас извршиле у свим областима друштвеног уређења. Кроз те промене ствара се могућност отстрањења свих оних негативних појава које су спутавале наш економски и културни развитак у прошлости. Капиталистичкој привреди својствена анархија производње и стихија на тржишту били су узрок дубоких економских поремећаја, који су се нарочито испољавали у повременим кризама хиперпродукције. У периоду опште кризе капитализма те периодичне појаве узимале су све катастрофалније размере и доводиле до огромног пораста незапослености и до све масовнијег уништавања произведених добара и производних средстава. Захваљујући у првом реду промени у структури наше власти, која је отстранила са командних положаја државне управе претставнике крупнокапиталистичких слојева и успоставила праву народну власт, као и стварању у проширеном државном сектору сигурног материјалног ослонца те власти, створили су се потребни услови за постепено отстрањење многих негативних појава капиталистичке привреде.

Општи привредни план треба да обезбеди прилагођавање наше производње задовољењу одређених општенародних потреба и такав пораст и промену у расподели националног дохотка који ће подићи куповну моћ широких радних маса и омогућити да њихове основне потребе заиста буду задовољене. Наравно да ми не можемо очекивати да ће општепривредни план у потпуности успети да одређује и руководи читавим привредним животом, као што је то случај у социјалистичкој привреди СССР-а. За то нам недостају неки потребни услови, с обзиром на постојање приватне својине једног дела средстава за производњу. Наш план треба да дâ правац привредном животу и развитку наше државе, а то је данас заиста могуће. Опсег државног сектора и развојне могућности које он пружа дају нам за то гаранцију. То нам гарантује задружни сектор с обзиром на његов зна-

чај и могућност његовог проширења које се оправдано очекује и због чега он постаје исто тако један значајан ослонац за спровођење државног плана. Свакако да ће бити најтеже обухватити планом приватни сектор привреде, и у том правцу мораће се уложити велики напори ради остварења успешне контроле коју Устав предвиђа. Не ради се ту само о контроли државних органа, већ исто тако и о контроли широких народних слојева који, преко својих синдикалних, задружних и осталих организација, треба да спрече сваку делатност приватног сектора која би ишла у раскорак са општим задацима државног плана. Из овога се најбоље види да је планска привреда заиста спроводљива само у једној народној демократској држави, где органи власти могу да рачунају на подршку и помоћ милионских радних маса у спровођењу своје привредне политике.

Планирање у привреди не поставља се данас само као једна могућност, оно постаје неопходна потреба која је једина у стању да обезбеди материјалну основицу народној власти, да омогући даље њено проширење и да загарантује остварање свих основних задатака нашег економског и културног напретка. Зато Устав и поставља одређене задатке који треба да се остваре преко државног привредног плана.

Први задатак који Устав ставља у задатак општем привредном плану јесте заштита животних интереса народа. Под заштитом животних интереса подразумева се наравно обезбеђење широким масама оних најосновнијих добара, неопходних за опстанак сваког појединца, чију производњу треба да обезбеди општидржавни план, у складу са одговарајућим потребама, и да омогући њихову правилну расподелу. Али под заштитом животних интереса народа подразумева се исто тако и обезбеђење интереса народне заједнице као целине против свих разних опасности које би њен опстанак могле да доведу у питање. Зато ће привредни план морати да води рачуна о одржавању и јачању одбранбене способности ФНРЈ, у циљу спречавања сваког покушаја угрожавања наше националне слободе и независности. Из планске организације управљања нашом привредом никако не произлази жеља за успостављањем привредне аутархије у нашој земљи. Државна контрола над спољном трговином, која је у Уставу предвиђена, има једини циљ да омогући усклађивање наше размене на спољном тржишту са потребама које се намећу извршењем плана. Али с друге стране заштита животних интереса народа захтева потребу строгог вођења рачуна о свим могућим покушајима страног капитала да угрози својим мешањем слободу нашег привредног живота и независност наше земље. Жалосно искуство прошлости служи нам за најбољу опомену. Наш државни привредни

план мора наравно и о том моменту озбиљно водити рачуна, ради заштите животних интереса народа.

Други задатак нашег привредног плана, предвиђен Уставом, јесте подизање народног благостања. Врло је добро познато какав несклад постоји у нашој земљи између њених значајних природних богатстава и страшне беде у којој живи огромна већина становништва. Важан задатак државног привредног плана састојаће се према томе у постепеном отстрањењу те супротности тиме што ће проналазити и првенствено развијати оне гране наше привреде кроз које ће тај циљ моћи најбрже и најуспешније да се остварује. Извршење овог задатка захтеваће свакако велике напоре кроз дужи период времена и он ће се састојати не само у подизању материјалног већ и културног благостања народних маса, с обзиром на обострану условљеност ова два чиниоца.

Трећи задатак који предвиђа нацрт Устава односи се на правилно искоришћавање од стране државног привредног плана свих привредних могућности и снага у земљи. Мораће да се води рачуна о томе како да се најправилније искористе сви расположиви материјални извори, радна снага и финансиске могућности, да би се њиховим размештајем у разне привредне гране постигао најбољи жељени ефекат. При избору начина употребе расположивих производних елемената биће потребно да се мисли, не само на моменталне потребе које се жели задовољити већ исто тако и на трајне интересе народне заједнице. Као најбољи пример за то како су у прошлости непланski искоришћавана наша привредна добра и како се наносила огромна штета општенародним интересима, служи нам начин експлоатације рудног блага или немилосрдно уништавање шума, где се за рачун непосредних себичних интереса губила из вида заштита нашег националног богатства. У оцену правилног искоришћавања привредних могућности земље мораће наравно да уђу, поред чисто економских, и други, технички, политички и социјални чиниоци који се морају сви посматрати у својој међусобној вези. Само ће на тај начин општи државни план моћи да одигра ону значајну улогу која се од њега очекује.

Општедржавни план мора дакле да постане одлучујући покретач нашег привредног живота. Он треба да мобилише све расположиве а недовољно искоришћене снаге у нашој земљи и да нашем економском развитку да онај динамичан садржај стваралачког полета помоћу којега ће бити обезбеђен његов брз и сигуран напредак. Колики се значај даје планској организацији наше привреде најбоље се види по месту у нацрту Устава које се у организацији државне управе додељује Државној планској комисији.

Нарочита пажња у нацрту Устава посвећена је регулисању земљишног поседа. И овде је постављен за руководеће

начело онај принцип који је већ спроведен у Закону о аграрној реформи да земља треба да припадне ономе ко је обрађује. Али у том погледу нацрт Устава иде један корак даље од Закона о аграрној реформи. По овом последњем Закону наиме није била искључена могућност куповине земље и обнављања великих поседа, чиме би се брзо повредио основни принцип на темељу којега се спроводи аграрна реформа. Да би се то спречило у нацрт Устава унесена је одредба која каже да „не може бити великих земљишних поседа ни по којем основу". Закон треба да одреди да ли и колико могу да имају земље лица и установе који нису земљорадници. Исто тако законом ће се предвидети колико сме да се увећава приватни земљишни посед. Тиме је загарантована заштита интереса широких слојева сељаштва против свих покушаја нарушавања оне равнотеже у земљишном поседу која се остварује спровођењем аграрне реформе.

Последње значајно питање привредне организације, које се налази у нацрту Устава, односи се на заштиту коју држава пружа радним масама. Нацрт Устава предвиђа нарочиту заштиту и помоћ државе малом и средњем сељаку, тј. оном делу нашег становништва које по свом броју, свом учешћу у производњи и по свом имовном стању заслужује заиста да му се обрати нарочита пажња. Исто тако предвиђа се помоћ државе радном народу у његовој одбрани од привредног израбљивања. У том циљу држава заштићује лица у најамном радном односу обезбеђењем њихових права удруживања и разним мерама социјалне заштите (ограничење радног времена, минималне наднице, социјално осигурање и плаћени годишњи одмор). Гарантујући сва ова права учесницима у привредном животу држава очекује од њих и савесно извршење њихових обавеза. Тако чл. 32 Устава ставља у дужност сваком грађанину „да ради по својим способностима", јер ако не даје заједници не може од ње ни примати. Све те мере имају за циљ да осигурају свим радним слојевима у производњи оне неопходне услове од којих зависи и могућност остварења значајних задатака које пред њих поставља планска организација привреде. Јер свешћу радних маса, њиховом заинтересованошћу у извршењу постављених задатака, залагањем у савлађивању свих препрека, условљено је и успешно функционисање предвиђеног управљања привредом. Због тога и читав тај механизам привредног живота носи у себи основни принцип целокупног државног уређења, израженог у нацрту Устава: преко народних маса, ослањајући се на њихову помоћ и најактивније учешће, обезбедити остварење непрекидног напретка у правцу подизања општенародног благостања.

Д-р Радивој Увалић

НЕКОЛИКО ОПШТИХ НАПОМЕНА О ГРАЂАНСКИМ ПРАВИМА ПО НАЦРТУ УСТАВА ФРНЈ

I. — Као год ни сви други одељци нашег Устава, тако се ни одељак о грађанским правима и дужностима (глава V нацрта Устава) не може потпуно разумети ни правилно оценити, ако се при томе нема стално у виду основни карактер, тип наше нове државе. Једино у светлости револуционарних промена које су се код нас извршиле у односу друштвених снага, а нарочито у командним позицијама власти, све главне установе нашег новог уставног поретка могу добити своје право значење и свој прави смисао. Карактер народне државе одређује, дакле, нарочито место и нарочиту вредност свим установама нашег новог уставног поретка, а грађанским правима и слободама нарочито.

Нормирање грађанских права и дужности није никако нека новина нацрта нашег Устава. Поглавља о правима грађана наћи ће се готово у свим уставима савремених либералистичких, грађанско-демократских република. Може се исто тако установити да су многа од тих права формулисана на сличан или на исти начин као и у нацрту нашег новог Устава.

Па ипак, између оних грађанских права у грађанско-демократским државама и грађанских права у нашој новој народној држави постоје крупне разлике у садржини, битне, суштаствене разлике.

Како су настале, шта су стварно значиле и шта значе уставне одредбе о грађанским правима и слободама у грађанским демократијама, а шта оне значе у нашој народној држави?

1) Захтев за слободом и једнакошћу поставила је буржоазија у време свог успона и пораста своје моћи, јер је то био неопходан услов даљег нормалног развоја и напредовања њене трговине и њене индустрије.

С преласком са занатске производње на мануфактуру, дакле са развитком производње, развија се и размена; тржиште превазилази оквир феудалног града и постаје национално, а временом и међународно. Трговцу који иде из једне вароши у другу, или из једне државе у другу, да би продао своју робу, потребно је да има слободу кретања и, још важније од тога, да се нађе према људима који су му једнаки, слободни сопственици робе као што је и он. Да би се, дакле, трговина обављала под добрим условима, нужна је равноправност између људе који у њој учествују.

На другом месту, прелаз са занатске производње на мануфактуру има за претпоставку постојање извесног броја слободних радника, слободних — као што је рекао Маркс — „у двоструком погледу: да они сами не спадају непосредно у средства за производњу, као робови, кметови итд.,

ANALIPB | analipb.rs

нити да средства за производњу њима припадају...[1])" Потребно је, дакле, да људи који иду на рад у фабрике буду лично слободни и да буду правно једнаки како би могли да с фабрикантом склапају уговор о изнајмљивању радне снаге.

У почетку, буржоазија захтева равноправност једино у интересу трговине и индустрије, дакле, за себе саму. Међутим, са даљим економским напретком друштва, захтев за ослобођењем од феудалних окова и за увођењем правне једнакости, морао је добити и шире размере. Буржоазија онда тражи једнакост и за сељачке масе, јер ће то олакшати трговину и, истовремено, привући сељаштво уз буржоазију.

„Пошто се пак више није живело у светском царству, као што је било римско, него под системом независних држава које саобраћају једна с другом као једнаке и налазе се на приближно истој висини буржоаског развитка, било је само по себи разумљиво да је тај захтев добио општи карактер, који прелази преко граница једне државе, да су слобода и једнакост прокламоване као *човекова права*"[2]).

Такво је друштвено-економско порекло идеја о слободи и једнакости људи. Те су идеје добиле свој правни изражај у облику свечаних прокламација најпре у Америци, у уставима које су себи дале извесне Енглеске колоније после свог отцепљења (прва, Вирџинија — 12 јуна 1776). У Европи, начела о основним грађанским слободама и правима донела је први пут француска револуција. Усвојена од француске уставотворне скупштине 1789 год., ова начела унета су у облику свечане Декларације права човека и грађанина, као увод, у француски Устав од 1791 год.

Која су, поименце, начела која произлазе из Декларације права човека и грађанина и која су после уношена, у целини или само делимично, у све уставе грађанских демократских држава? Она би се могла поделити у три групе:

1) личне слободе које се односе првенствено на материјалне интересе појединаца: а) лична (физичка) слобода у ужем смислу (слобода кретања; факат да човек, правно, није више роб ни кмет), б) лична својина, в) слобода рада, трговине и индустрије, г) слобода уговарања;

2) личне слободе које се односе на моралне интересе појединаца: а) слобода савести и вероисповести, б) слобода наставе (образовања), в) слобода штампе, г) слобода удруживања;

3) грађанска једнакост: а) пред законима, б) пред судовима, в) у погледу уласка у јавне службе, г) у погледу плаћања порезе.

Ова су права и слободе одговарали основним интересима грађанске класе и зато су сматрани као темељ инди-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) **Капитал**, I, стр. 741.
[2]) Ф. Енгелс: **Анти-Диринг**, стр. 108

видуалистичког поретка и капиталистичког друштва произишлог из Француске револуције, политички катихизис, јеванђеље тог новог друштва.

Значајно је видети како су се та начела у даљој еволуцији буржоаског друштва развијала и мењала и како су она у стварности, у пракси спровођена.

Владајуће друштвене класе и класне групације инсистирале су нарочито на остварењу и очувању начела наведених у првој групи (лична слобода, приватна својина, слобода уговарања), јер су оне за њих, које су економски и политички биле у надмоћном привилегисаном положају, претстављале највећи интерес. Истовремено, док су се владајуће класе борile за остварење и одржање тих слобода, — потчињене, експлоатисане класе, против којих су те слободе биле уперене и на чију су штету вршене, борile су се за њихово ограничење.

Обратан је случај код слобода наведених у другој групи (тзв. демократских слобода), чије је пуно остварење и доследно спровођење у живот било и јесте од највећег интереса за експлоатисане и угњетене класе, као предуслов њиховог бржег издизања и успешнијег развитка борбе за еманципацију од угњетавања и ропства. Обично у првим периодима грађанског друштва и државе, док су се владајуће класе и класне групације осећале још чврсто у седлу, те демократске слободе даване су народу у извесним ширим границама. Али са порастом снага народних маса и са заоштравањем класних супротности, оне су све више спутаване и ограничаване, и ми запажамо нарочито данас тај процес у многим земљама Европе, када — као што је друг Кардељ приметио — „многе државе ступају у политичке кризе, па се у њима све јасније открива антидемократско, реакционарно лице њихових господара". Уосталом, не треба сметнути с ума, да су те слободе у грађанским демократијама, уколико су формално признате, стварно увек ограничене материјалном немогућношћу широких народних маса да се њима доиста и у пуној мери користе.

Што се тиче треће групе, ми знамо да је једнакост и у самој буржоаској револуцији и у првим буржоаским уставима стварно била ограничена; расна неједнакост је не само задржана, већ и учвршћена и санкционисана. Ми исто тако знамо да се о једнакости људи не може озбиљно говорити у капиталистичким земљама у којима постоји експлоатација човека човеком и угњетавање већег дела народа од стране једне незнатне владајуће мањине која у својим рукама држи средства за производњу и командне позиције у државним врховима.

ANALI PFB | anali.rs

2) Тежиште нацрта нашег Устава није на нормирању грађанских права, јер наш будући Устав полази од једино правилне поставке да се самим одређивањем грађанских

права и слобода, ако за њих нису дати објективни друштвено-економски услови, не може остварити права и стварна демократија.

Зато наш Устав поставља своје тежиште на условима од којих зависи стварање демократских права. Који су то услови? То је народна власт, тј. народ који је узео у своје руке власт и који се у очувању те власти ослања на сопствене економске позиције (на државни тј. општенародни привредни сектор). „Основно је питање — вели друг Кардељ — сваког државног уређења — питање власти, питање — које друштвене класе држе командне позиције у државним врховима. С тим питањем тесно је повезано и питање о општој социјално-економској структури државе. Према томе, та два питања чине основну и полазну тачку за Устав сваке државе. Другу врсту питања чине питања као што су: већа или мања демократска права грађана... итд. Та су питања у највећој мери зависна од конкретног односа снага унутар земље, од већих или мањих супротности"[1]).

Према томе, првенствени и основни израз демократских права код нас налази се у остварењу и у структури народне власти.

То, дакле, не значи да се у нас грађанским правима и слободама не придаје онај значај који она стварно имају за развој личности и напредак заједнице. (Сасвим напротив. Тек кроз народноослободилачки покрет наши народи постигли су и на делу остварили она демократска права и слободе које су им у старој Југославији биле отете).

Но горње тврђење значи да у нашем државном и друштвеном уређењу грађанска права и слободе имају друкчији вид и карактер него у грађанско-демократским, капиталистичким земљама.

Грађанска права и слободе, које нацрт нашег Устава гарантује, нису права која се супротстављају држави. То нису, као у грађанским демократијама, права које је народ кроз сталну борбу отео од државе и које он кроз сталну борбу чува и брани од државе (тј. од класе или класних група која које државом управљају). У народној држави, каква је наша, такве супротности нема и не може је бити. Права и слободе које нацрт нашег Устава предвиђа, јесу права и слободе које је наш народ као носилац власти у држави себи већ остварио и које хоће Уставом да учврсти и регулише (а тиме обезбеди и од повреда било са које стране). То су, дакле, права која народна држава, народна власт гарантује грађанима да би им осигурала слободан развој личности у интересу заједнице.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) **Борба**, од 7 децембра 1945 године.

Осим тога, за разлику од грађанских демократија, грађанска права и слободе, предвиђене нацртом нашег Устава, не вреде само за један узак круг оних који су на власти и око власти, већ за најшире народне масе. То нису права, као у буржоаским демократијама, само за имућну мањину, само за богате, само за образоване, већ права за читав народ.

Најзад, грађанска права и слободе у нацрту нашег Устава, за разлику од оних у уставима грађанских демократија, нису формална права, без подлоге у стварним материјалним могућностима и у конкретним односима друштвених снага. Грађанска права, која наш Устав наводи, су само она права за чије остварење заиста гарантује одн. у стању је да гарантује народна власт.

II. — „Народна република је виша форма републике према грађанско-демократској републици", а нижа према социјалистичкој; она је на средини развитка од једне ка другој" — рекао је друг М. Пијаде[1]).

Како се тај положај наше народне републике огледа у одредбама нашег будућег Устава о грађанским правима и слободама? Видели смо каква је разлика између грађанских права по нацрту нашег Устава и грађанских права по уставима грађанско-демократских република. Да видимо сад какво место и какав значај имају грађанска права и слободе у социјалистичкој републици.

Социјалистичку републику карактеришу социјалистички систем привреде и социјалистичка својина оруђа и средстава за производњу; просто речено: социјалистичка држава има у својим рукама целокупну привреду. У социјалистичкој држави, дакле, укинута је приватна својина над оруђима и средствима производње и уништена експлоатација човека човеком. Према томе, социјалистичка држава је у могућности да оствари најдоследнији и до краја спроведени демократизам, да потпуно загарантује широка демократска права својим грађанима, да у пуној мери осигура средства за остварење тих права. Совјетски Устав — као што је рекао Ј. В. Стаљин — „не само да проглашава равноправност грађана, него је и осигурава законодавним утврђењем чињенице ликвидације режима искоришћавања, чињенице ослобођења грађана од сваког искоришћавања", — „не само да проглашава право на рад, него га осигурава законодавним учвршћењем чињенице непостојања криза у совјетском друштву, чињенице уништења незапослености", — „не само да проглашава демократске слободе, него их осигурава законодавним путем одређеним материјалним средствима"[2]). Совјетски Устав, дакле, не само да фиксира најшира грађанска

ANALI PFB | anali.rs

[1]) **Политика**, од 5 децембра 1945 године.
[2]) **Питања Лењинизма**, Москва 1939 год., стр. 467.

права која су икада у историји грађанима дата, већ је истовремено у стању да остварење тих права осигура потпуно економском и политичком структуром социјалистичке државе.

Већ из овога што је речено произлази какве су основне разлике између грађанских права по Уставу социјалистичке републике као што је СССР и народне републике као што је ФНРЈ. У нашој народној републици „и даље постоји приватно-капиталистички сектор који заузима значајан део нашег привредног живота; иако под контролом и укључен у општи привредни план, он се иначе развија у својим нормалним оквирима". Из наше друштвено-економске структуре произлазе многе супротности, и зато би било „наивно мислити да смо ми већ допловили у мирно пристаниште, где више не могу стићи бурни и опасни таласи друштвених супротности" (Е. Кардељ).

Из тих разлога нацрт нашег Устава није у стању да загарантује извесна грађанска права (и зато их и не проглашује — као нпр. право на рад), односно да извесна грађанска права загарантује онако чврсто, да им пружи онако сигурна средства за остварење као што то може Устав социјалистичке републике.

У томе је — посматрано кроз грађанска права и дужности — народна република нижи тип државе од социјалистичке републике.

III. — Каогод што и све друге главне одредбе нацрта нашег Устава изражавају стварност, једно већ постојеће политичко и социјално-економско стање, нешто што већ постоји, што је већ постигнуто и извојевано, — тако и одредбе о грађанским правима садрже само она права која је народ већ стекао, одн. за чије остварење постоје сви потребни објективни услови. Ни једно од проглашених грађанских права није програм, није нешто што ће се тек у будућности моћи да оствари; сва грађанска права у нацрту нашег Устава постоје већ сада у стварности и врше се већ сада. Равноправност грађана без обзира на њихову народност, расу и вероисповест; равноправност жена с мушкарцима; политичка права грађана; слобода савести и слобода вероисповести — да наведемо само нека од тих грађанских права — претстављају тековине народне борбе, тековине које је народ својом крвљу извојевао и које он и сада, пре доношења Устава, у пуној мери ужива.

С друге стране, нацрт Устава ограничио се на нормирање само оних грађанских права одн. само оног степена тих права за чије остварење већ сада постоје објективни, материјални услови. Тако, на пр., проглашено је право на бесплатну основну наставу. Уставотворац се свакако руководио тиме да, ако за кратко време буде могућности да целокупна настава (и средња и висока) буде бесплатна, то није

разлог да се таква одредба (о бесплатности целокупне наставе) већ сада унесе. Исто тако у овом периоду обнављања наше разорене и опустошене земље није могла бити апсолутно загарантована, и зато није не ушла у нацрт Устава, одредба о праву на осмочасовни или седмочасовни радни дан, одредба о бесплатном приступу свима судовима, и т. сл.

IV. — Грађанска права и слобода изражавају степен развоја на коме се једно друштво налази, степен демократизације и напредности тога друштва.

Наша нова народна демократија остварила је и загарантовала (загарантовала народном влашћу и општенародним привредним секторима) грађанима широка економска, политичка, лична, културна и социјална права која грађанске демократије најчешће само формално гарантују својим грађанима, не водећи рачуна о условима и могућностима остварења тих права. Наша нова демократија, између осталог, укинула је неравноправност међу народима и неравноправност између жене и мушкарца; она је укинула угњетавање жене и угњетавање једних народа од стране других. Равноправност полова и равноправност народа, то је велики напредак који грађанске, формалне демократије нити хоће нити могу да учине.

Са даљим, пак, развитком нашег друштва и наше народне државе, са увећањем производње и порастом материјалног благостања, са побољшањем материјалних услова живота, са све већим порастом знања и културе народних маса, једном речи са стално све већом моћи друштвене заједнице, — проширивање се и јачати и грађанска права и слободе. А за развој у томе правцу сви предуслови дати су већ у нацрту нашег Устава, тј. у постојећем социјално-економском и политичком систему наше нове државе.

Драгослав Р. Јанковић

СУДОВИ И ЈАВНО ТУЖИОШТВО ПО НАЦРТУ УСТАВА ФРНЈ

Вршење правосуђа као и све друге функције државе узео је народ непосредно у своје руке одмах у почетку ослободилачке борбе. Истина, у првим данима није било специјалних судских органа, те су на првој ослобођеној територији све послове првих дана обављали партизански одреди. Током рата народноослободилачки одбори развили су се од помоћних органа НОО-а у органе НОБ-е и носиоце народне власти те су поред осталих функција преузели и вршење правосуђа у свим предметима сем војнополитичких кривичних дела. Унутар НОО-а стварају се посебна судска већа потпуно независна у доношењу пресуда и других судских одлука, које је могло да мења само исто тако независно судско веће вишег НОО-а.

Док је обим судских послова био ужи, није било потребе за стварање засебних судских органа. Проширењем ослобођене територије и развитком привредног и друштвеног живота на њој, створени су услови и показала се потреба за стварањем посебних судских органа изван НОО. Овакав постепени процес развитка одвијао се потпуно само у оним крајевима, који су раније и дуже времена били ослобођени, док је развитак у другим крајевима био спорији и та се неравномерност у развитку осећа још и данас.

Развитак јавног тужиоштва као засебног органа добија своју одређенију организациону форму много касније него судови. Али то никако не значи да се функција јавног тужиоца није јављала ни у каквој форми и да је то сасвим нов орган створен тек по свршетку рата. Још у току ослободилачког рата појавила се потреба за једним органом, који би вршио све припремне радње, нарочито у кривичном суђењу: израду оптужнице и спремање материјала суду за главни претрес. Ово су били редовно стручни правници као војносудски истражници код војног суда, а секретари код цивилних судова. Они нису чланови судског већа и немају одлучујућег права у суђењу и пресуди. Поред судског већа и овог истражника односно секретара већ првих месеци у свим важнијим предметима, а касније обавезно и редовно постоји посебни заступник оптужбе, јавни тужилац. Јавни тужилац код војних судова био је редовно официр НОВ, а код цивилних члан среског или окружног НОО-а, према томе да ли се радило о среском или окружном суду. Пред крај рата установљен је јавни тужилац као посебан орган.

Из овог кратког прегледа види се да судови и јавно тужиоштво нису органи створени одозго, одлуком вишег органа власти, него су се развијали истовремено са НОО-има, управо су се развили из НОО-а као органа јединствене народне власти. У том је већ и по њиховом постанку истински демократски и народни карактер судова и јавног тужиоштва.

Нацрт Устава ФНРЈ даје у ствари јасну и одређену правну форму судова и јавног тужиоштва онако како су се они у пракси развијали. По члану 13 нацрта судови су органи правосуђа и то: Врховни суд Југославије, врховни судови република и аутономних покрајина, народни судови, окружни и срески, и војни судови. Посебни судови за одређене врсте спорова могу се оснивати само законом.

Принцип федерације као израз равноправности наших народа доследно је спроведен и у организацији судова, што се огледа у врховним судовима република и аутономних покрајина, као врховним органима правосуђа на свом подручју. Исто тако доследно је остварен принцип јединства власти и демократског централизма установом Врховног суда ФНРЈ, као органа који у себи остварује и гарантује јединство судске праксе и једнакост свих грађана пред законом. Судове

бирају одговарајући народни одбори и народне скупштине тајним гласањем на одређени рок, док се оставља да се законом пропише ближе начин избора.

Начело независности судова у изрицању правде, законитости, усмености и непосредности, слобода употребе материнског језика пред судом, право жалбе на виши суд, све су то уставна начела на којима треба и даље да се развија и изграђује народно судство орган народног правосуђа. Против правомоћних пресуда дозвољена је само надзорна жалба јавног тужиоца, али одлука у овом случају нема дејства на пресуђену ствар, уколико савезни закон не одреди друкчије. Само врховни судови могу да оцењују законитост поводом жалбе против правноснажних одлука.

У систему нашег судства судови суде по правилу у већима, која се код среских и окружних судова у првом степену састоје од сталних судија и судија поротника. Сталне судије раде судске послове редовно и непрекидно за све време свог изборног периода и у том је њихова сталност. Судије поротници врше своју дужност само одређено време у години, које се прописује законом, а иначе се баве својим редовним занимањем. Судије поротници и сталне судије су потпуно равноправни на суђењу, а једни и други могу бити смењени од истог бирачког тела које их бира.

По нацрту Устава Јавно тужиоштво је орган Народне скупштине ФНРЈ за вршење надзора над тачним испуњавањем закона од стране министарстава Савезне владе и осталих њима потчињених управних органа ФНРЈ и република, службених лица и грађана. Дакле, јавни тужилац је чувар законитости и врши надзор над испуњавањем закона управних органа, али не и над претставничким органима државне власти. Он нема права жалбе против законодавних одлука народних скупштина ни одлука народних одбора као органа државне власти.

С обзиром на улогу јавног тужиоца као чувара законитости спроведен је доследно принцип јединства и демократског централизма у организацији ове особито важне установе. Јавни тужиоци су независни од месних органа власти. Његов демократски карактер и независност очитује се у њиховом избору. — Јавног тужиоца Југославије и његове заменике бира Народна скупштина ФНРЈ, јавне тужиоце република и аутономних покрајина именује Народна скупштина ФНРЈ на предлог народних скупштина република односно аутономних покрајина. Обласне, окружне и среске јавне тужиоце именује јавни тужилац републике односно покрајине уз сагласност јавног тужиоца ФНРЈ. Принцип суверене вршења права појединих република долази до пуног израза и код именовања ових органа, чија је непосредна међусобна повезаност и сарадња неизбежна ради правилног функционисања и одржања законитости у целој држави.

Тужиоци су у свом раду подређени само јавном тужиоцу ФНРЈ и од њега примају наређења и упутства, а имају право подизања тужбе, жалбе и право интервенције у току судског и управног поступка. Њихово право односи се на сваки стадиј поступка поменутих органа, а у погледу правноснажних одлука они су једини органи који имају право надзорне жалбе против одлука судова и управних органа.

По свом демократском и народном карактеру, по својој независности, изборности, одговорности пред народним претставницима ако не одговарају својој дужности, судови и јавно тужиоштво претстављају у односу на органе старе Југославије потпуно нове, управо супротне органе старом судству и тужиоштву.

Гојко Половина

О ОСНОВНИМ НАЧЕЛИМА НОВОГ КАЗНЕНОГ ЗАКОНИКА

I. — У погледу схватања права можемо разликовати два основна гледишта. По једном стоји право над животом, оно је свијет за себе и ауторитативно уређује животне односе вођено апстрактним начелима. Оно приступа животу, стоји насупрот животу, живот је материја коју треба средити и ускладити с вјечним начелима права којима се мора подредити. Оно претпоставља у неку руку теократско схватање свијета. С другог гледишта право је иманентно животу. Оно слиједи из животних односа, оно је функција живота. Право није вјечито и стално већ слиједи животне односе, настаје и развија се упоредо с њима. Стална и вјечита је само тенденција срећивања. Право је друштвена категорија, али његова начела и његове установе су продукти конкретних животних околности и прилика. Оно настаје из чињеница с којима је нераздруживо повезано. Римски правник захтјева чињеницу да може дати право. Англосаксонски правни систем основан је на спознаји да право слиједи из чињеница с којима се и мијења. Усвајањем науке хисториског материјализма прокрчила је та спознаја себи пут и у правном схватању совјетске Русије.

Због тога није могуће да радикална промјена животних и друштвених прилика остане без утјецаја на право. Нове друштвене прилике захтијевају ново право. Захтјев за промјеном старог права не значи да су закони, који су тијело права, које треба измијенити, неваљани, већ само да не одговарају више промијењеним друштвеним приликама, да се налазе у опреци с конкретним друштвеним чињеницама. Нема двојбе да је кривични законик од год. 1929 био добар закон. Он води рачуна о стању казненоправне науке у сјеверним и западним државама на европском континенту почетком овог

стољећа. Има много казнених закона и великих држава, који у том погледу за њима заостају. Али од онда је казненоправна и друштвена наука даље напредовала, у многом погледу на револуцинаран начин. Казнено право је дио друштвене цјелине: ако не иде кораком с другим друштвеним наукама, губи свој смисао. Осим тога није водио у довољној мјери рачуна о казненом праву других славенских народа, можда због тога што су нови славенски казнени закони у вријеме кад је довршен, били тек у постајању. Совјетски казнени законик тада није уопште познат. Али ни о основним суврeменим идејама англосаксонског схватања казне, које се у многоме приближује совјетском, не води рачуна. Он је добар закон са стајалишта од прије педесет и више година. Али и стари закон може бити добар, ако се друштвене прилике, у којима је створен, нису промијениле.

Управо због основне промјене друштвених прилика постоји код нас потреба доношења нових закона. Околност да је сва власт у држави предана народу ставља народ пред задаћу да сам уређује свој живот. Сви животни односи имаду се разматрати с овог гледишта. Право треба да извире из народа, има да води рачуна о његовим интересима и његовом схватању животних односа. Обликовању новог права има се приступити слободно, без предрасуда. Традиција се има уважити уколико је у складу с основима народног духа, уколико има свој коријен у животу народа. Није потребно кидање са свиме што потјече из прошлости већ само с оним што не одговара данашњем друштвеном стању. Треба уклонити све што је народу наметнуто, што је служило успостављању власти над народом, што је народ кроз вјекове осјећао као страно. Битна ознака законодавства треба да буде ослобађање стваралачке снаге народа и на подручју права. Тим путем су настали сви снажни и трајни правни системи, тим путем треба да и ми кренемо. Дубоко укорињена тежња за човјештвом и праведношћу у народу биће јамство да ће таково право одговарати данашњем степену културе.

Казнено право је огледало друштвеног и културног живота сваког народа. Када од писаних повијесних споменика неког народа не би преостало друго но његово казнено право, могли бисмо реконструирати готово цијели његов друштвени и културни живот. Због тога је реформа казненог законика једна од најхитнијих задаћа. Већ ради тога што тај закон не смије више бити средство владања над народом већ средство којим народ сам собом влада. Он је средство за уздржавање народне дисциплине и само утолико оправдан. Не ради се о закону божанског, надземаљског, надљудског подријетла, већ о средству човјека против човјека у циљу да се зајамчи поредак између грађана, које треба да води рачуна о добрим и рђавим својствима човјека. Такав закон се не уздиже над друштво, већ својим средствима настоји

искрено, без великих претензија и фраза, води рачуна о резултатима науке о човјеку и друштву и да остане на линији напредовања човјечанства.

II. — Нови закон претпоставља нову друштвену и правну оријентацију. То треба имати у виду и код стварања новог казненог законика. Основни појам казненог права је казна. Нова оријентација може се односити само на тај појам. Стари закон је полазио са схватања казне као одмазде. Постојала је нужна мисаона веза између злочинства и казне. Ту везу треба раскинути и надомјестити је везом између злочинца и казне. Није у првом реду одлучно за кажњавање да постоји дјело које се противи интересима друштва, већ да се ради о дјелу особе која те интересе повређује. Одлучан фактор при примењивању казне није више дјело већ учинилац. Пажња друштва није више, или бар не претежно, управљена на дјело, које припада прошлости, и не може се више промијенити, већ на човјека, на живо биће, које припада садашњости и будућности, које чини зло, а које је по својој природи једнако приступачно злу као и добру. При томе се полази са стајалишта да човјек не мора чинити зло.

Злочинство је нужна друштвена појава. Нема друштва без криминалитета. Неправо је нужна и неизбјежива појава, али код те констатације се казнено право не смије зауставити. Када би се друштвени процес реаговања на злочинство код ње зауставио и када би њу узео као једини основ за свој став према злочинству, зауставио би се прије времена. Процес реагирања био би довршен прије него ли је дао корисних посљедица за друштво. Задаћа друштва и права као друштвеног фактора није довршена утврђивањем чињеница и надовезивањем неких посљедица на те чињенице, већ оно мора да иде корак даље и искористити утврђене чињенице у друштвене стврхе. Потребно је да се и неправо искористи за право, да се оно у неку руку претвори у право.

Код тзв. апсолутних теорија о казни и казненом праву задовољује се правни поредак тиме да на зло надовезује зло. Без обзира на друге недостатке тих теорија, на пр. немогућност утврђивања правог размјера између учињеног и претрпљеног зла, садржана је њихова главна грешка у томе што се реаговањем једнаким на једнако не може конкретној појави одузети њезино друштвено значење. Она остаје штетна ма каковим злом на њу реаговали. Злочинац којем је задано зло у облику казне остаје и даље носилац зла. Кажњавање имаде само декларативно значење, — дјело је утврђено као злочинство и његов учинилац је злочинац. Сваки декларативни поступак значи гледање у прошлост, а за сваку политичку дјелатност — а казнено право је средство криминалне политике, — је битно гледање у будућност. Због тога може кажњавање да оправда своје друштвено значење само с тог гледишта. Није одлучно да се казном враћа зло за зло, већ

околност да се њоме заштићују на ма који начин друштвени интереси. С тог гледишта може по апсолутном схватању најправедније казна значити зло не само за злочинца већ и за друштво, ако се њоме повређују друштвени интереси, ако у њој није садржана могућност искоришћавања злочинства у друштвене сврхе.

Апсолутне теорије полазе са статичког схватања друштвених појава. Оне настоје зауставити ток друштвеног збивања. Свако примењивање казне је по себи завршени процес, злом садржаном у казни апсорбовано је зло садржано у злочинству. Али статике нема у друштвеном збивању. Начело еволуције као кретање и дјеловање без престанка основ је сваког друштвеног схватања. Свраћањем пажње на особу злочинца и његову личност као и на друштвене интересе уноси се потребна динамика у појам казне, у кажњавање и казнено право. Треба искористити садржај личности злочинца у виду друштвених интереса. У виду интереса цјелокупности нема зла које се не би могло поправити, у сваком злу је садржана могућност добра. Злочинство је повод да друштво учини дјело у своју корист, јер је злочинац члан друштва који му може користити.

Претпоставка овог схватања је чињеница да је личност преступника сложен појам. Нема злочинца на којег се не би могло дјеловати подесним средствима. И злочинац као друштвена појава има своју динамику. Задаћа коју казном треба ријешити није више извршена тиме да се нешто утврђује већ тиме да се нешто постигне. Циљ за којим се иде налази се ван учињеног злочина, пут којим треба поћи има да нас изведе из магичног круга означеног учињеним дјелом. У личности учинитеља и друштвеним интересима садржани су за то потребни услови. Искоришћавањем његових позитивних својстава промичу се друштвени интереси. Остварењем друштвених интереса остварује се у правилу и интерес злочинца, битна ознака казне није да је зло већ да унапређује интересе цјелокупности претварањем злочинца у доброг грађанина.

Сваки еволуционарни динамизам значи уједно оптимистичко гледање на живот, нема апсолутног зла, у сваком злу садржана је могућност добра. У начелу нема човјека који је од природе противудруштвен. Сваки се може прилагодити друштву, ако се употреби подесни поступак. Први услов за то је проучавање личности учиниоца. Субјективној страни понашања треба посветити особиту пажњу. Кривња добива нарочиту важност. Само онај је предмет казненог права који је склон злу, који зна разликовати добро од зла, који зна и хоће зло или би бар требао да зна да ради зло. Само на човјека који има за то својства, који може да ствара свјесне одлуке, може се примијенити поступак који значи казну. Врста, интензитет и трајање поступка зависи о степену његове кривње.

Могли бисмо казати да сваки преступник мора бити кажњен како то заслужује. За утврђивање казне одлучна је само потреба заштите друштвених интереса грађанским препородом учинитеља. Заслужена казна је она која најбоље зајамчује остварење тог циља. За утврђивање заслужене казне важна су два момента, природа злочинца и друштвена околина. Субјективни моменат отерећује злочинца, а објективни, околина, га у некој мјери растерећује. Злочинство је у правилу посљедица и дјеловање друштвене околине, постоји у неком погледу и „кривња" друштва, која се при кажњавању има узети у обзир. Због тога казна може значити и добро за преступника, друштво њоме исправља зло које је преступнику учинило. Друштвене чињенице, напосе економске природе, могу дјеловати далеко снажније од личних, а околина значи фактор који није непроменљив. Чим већу важност дајемо друштвеном фактору злочинства, тим је већа могућност прилагођивања преступника друштву.

По својем социјалном значењу казна не дјелује само на појединца. Личне околности одлучне су за утврђивање казне само до неке границе. Казна је средство за заштиту друштвених интереса. Та сврха може се у неким конкретним случајевима остварити само тако да се не води искључиво рачун о грађанском препороду учиниоца, о његовој ресоцијализацији. Објективни моменат да је учињено кажњиво дјело може бити толико важан да се кажњава и онда када лични моменат то не захтијева, или то захтијева у мањој мјери. Казна је социјална установа, а дјеловање друштвених чињеница се не може догледати ни ограничити. Тако ни казна не дјелује само на особу на коју се непосредно примјењује. Казна изречена у поједином случају дјелује на цијело друштво, на све његове чланове. То је посљедица сложености друштвених појава. Када би се показало да казна утврђена само на основу субјективног момента, на основу „заслуга" учинитеља, не заштићује довољно друштвене интересе, да може да дјелује штетно на сигурност друштва, да може навести криминално лабилне чланове друштва на вршење кажњивих дјела, онда треба при утврђивању казне и то имати на уму. И у таковим случајевима задржава казна своје одгојно значење; али предмет одгојне дјелатности није само одређени појединац већ неодређени број чланова друштвене заједнице. Могли бисмо казати да казна има значење индивидуалног одгојног средства само колико то одговара културном и правном степену развоја народа. Судац се не смије издвојити из народа. Казнено право мора бити у складу с укупним културним и социјалним стањем народа. Али у правилу је први услов за кажњавање проучавање природе и личности злочинца као и односа дјела према друштвеним интересима. Кажњавање је посао стручњака, оно је научна задаћа. Кажњавање на основу ма како профињених осјећаја и

„здравог разума" има да уступи мјесто кажњавању на основу утврђених научних резултата. Оно полази с научног испитивања, с научне анализе личности учиниоца. Можемо да говоримо о научном хуманизму. Он се не бави само значајним продуктима људскога духа и не иде за тим да их унапређује и њима оплемењује човјечанство, већ посвећује своју пажњу човјеку као врелу добра и зла. Не испитује само величанствена дјела људског духа већ свако његово дјеловање. Он је наука о начину како дјелује сваки и најнезнатнији човјек и о средствима како да се ово дјеловање усклади с циљевима друштва. Он настоји да продре до првотних елемената сваког људског дјеловања, да схвати човјека као природно и политичко биће.

Постоји још једна околност којом се ново казнено право разликује од старога, која уноси динамику у његов систем. То је појам интереса које закон заштићује. Док је личност учиниоца у првоме реду субјективни моменат, то се при интересу ради претежно о објективном. Нема кажњивог дјела ако није повређен друштвени интерес, ако није повређено или угрожено каково правно добро. Иза сваког кажњивог дјела стоји правни интерес. Дјело је кажњиво само због тога, јер се њиме повређује или угрожава правно добро, одржање правнога реда, конкретно стање друштвених добара и равнотежа између њих. Али правно добро није устаљена величина. Оно што је данас повреда правног добра, не мора то бити и сутра. Особа која учини дјело које има сва обиљежја кажњивог дјела не мора бити кажњена, ако њезиним дјелом у конкретном случају није угрожено или повређено правно добро. Она неће бити кажњена, ако дјело није објективно опасно. И у садањем казненом праву има околности које искључују противправност или кажњивост дјела. Ти разлози су опће природе. Али таквих околности има толико, оне настају разноврсним стицајем животних прилика, да их није могуће у закону избројити. Оне слиједе из природе правних добара. Стицајем прилика дјело означено у закону као опасно може постати неопасно, а из смисла казненог законика као средства за заштиту правних добара слиједи да се кажњавају само опасна дјела. Динамичност појма друштвених интереса има као посљедицу динамичност казненог права. На научну анализу личности учиниоца надовезује казнено право анализу конкретне друштвене ситуације. Казнено право као друштвена наука ради с величинама које нису сталне већ промјењиве, које се налазе у покретању, у развоју. При том у правилу управља поглед на одређени интерес, на одређену ситуацију, на одређено правно добро, на пр. на живот, имовину, част. Али и овђе постоји граница до које смије суд уважити особиту природу правног добра. Видокруг отворен суду новим казненим правом је широк, али ипак по-

стоји хоризонт, линија код које престаје могућност да суд води рачуна само о појединачном друштвеном добру, да казни само дјело опасно за појединo правно добро. Поједини друштвени интереси тијесно су међусобно повезани. Постоји могућност да неко дјело не угрожава додуше конкретно правно добро против којег је управљено, већ друштвени интерес као цјелину, основ на којему почива заштита свих друштвених интереса. Основни интерес казненог права је интерес сигурности конкретног друштва. Када се покаже да неко дјело не угрожава додуше добро против којег је непосредно управљено, али да би некажњавање таковог дјела угрожавало опћу сигурност друштва, то треба таково дјело казнити иако не значи опасност за конкретно правно добро.

Статички карактер казненог права не искључује само проучавање личности учиниоца као субјективни већ и појам правног добра као објективни моменат. Док личност учиниоца искључује догматичност и априорност казненог права, то појам друштвеног интереса зајамчује напредовање казненог права, омогућује му да иде кораком с другим гранама друштвене науке.

III. — Спознаја динамичности казненог права, његово оптимистичко гледање на живот као и његово научно-хуманистичко значење морају се огледати у позитивном праву. Треба да се нађе начин, како да се све то законски обликује, да се нађе законска могућност за остварење тих гледишта. Право је практична знаност. Његова начела су само толико друштвено важна колико се могу спровести у живот. Важно, иако не једино, средство за остварење тих начела је закон. Због тога мора закон бити тако састављен да његовим примењивањем начела казненог права изгубе што мање од своје чистоће и изразитости. Казненоправна начела значе душу, а слово тијело закона, — слово мора бити изражај душе. Ако основна казненоправна начела подијелимо у објективна и субјективна, иако се то разликовање не може до краја провести, јер и објективно има увијек неко субјективно значење и обрнуто, то можемо провести неку систематизацију захтјева који се на нови законик имаду ставити.

Казнени, као у правилу и сваки други законик, је суверен. Он уређује неко друштвено подручје и искључује свако друго уређење. Он је изражај суверене воље народа. У њему је садржано начело: ita ius esto. Како је у закону садржан попис дјела која треба казнити, то се тај попис не смије повећати без законодавног акта.

Сврха је закона да заштити нека друштвена добра од угрожавања и повређивања. При просуђивању потребе заштите одлучно је у првом реду слово закона, али коначно увијек смисао односног добра и сигурност друштва. Када би се утврдило да дјелом које одговара законском пропису од-

носно добро није било, није или није више угрожено или повређено, то се не би радило о кажњивом дјелу. Кажњавају се само опасна дјела; дјело које у вријеме извршивања или просуђивања није опасно, које није уопће угрожавало или не угрожава више неко добро, не може бити кажњиво. С овог гледишта није више кажњиво дјело због којег је учинилац био правноснажно суђен, а иза тога је оно законом оглашено као некажњиво. Али при том треба имати у виду двије околности, које то гледиште сузују. Објективне нису само чулне околности већ и околности унутарњег, душевног живота. И оне су посредно приступне објективном проматрању. С друге стране је објективно са субјективним у друштвеним појавама тако тијесно повезано, да их није могуће засебно уважити. Због тога може неко дјело бити опасно и кажњиво, иако нема више опасности за конкретно правно добро. На пр. учинилац је покушао да лиши живота свог супарника; у вријеме суђења супарник је мртав, умро је природном смрћу; конкретног угрожавања живота више нема, нема опасности, нема казне. Али ако се тим дјелом уједно очитовала опасност учиниоца, има мјеста кazни. Учинилац заслужује казну због утврђене личне опасности. Криминална личност учиниоца даје у таковом случају објективно неопасном дјелу опасно значење. Иако конкретно добро није више угрожено, то такав учинилац значи опасност за правни поредак. При том треба имати у виду да добра набројана у посебном дијелу сваког законика, која су предмет његове заштите, стоје у тијесној мисаоној и друштвеној вези. Постоје и рефлексна добра и рефлексне опасности. Учинитељ напада конкретно добро, које можда не повређује и не угрожава, али зато својим понашањем излаже опасности друго добро или сигурност заједнице као основно добро. Није могуће обликовати правило када неко понашање није опасно. Фактори суда о опасности су смисао добра које закон заштићује, сврха заштићавања личности учиниоца као психо-физичка чињеница друштвеног значења.

Из захтјева да се има казнити само опасно дјело, да се дјело које одговара опису у закону нема казнити, ако није опасно, не слиједи да се има казнити и дјело које није прописано у закону, ако би било утврђено као опасно. Закон коначно уређује неко подручје друштвеног понашања, он значи границу за дјелатност појединца, и ту границу овлаштен је да одреди само суверени народ као законодавац. Тиме је уједно зајамчена правна сигурност. Када би утврђивање те границе било остављено суду, значило би то опасност за иницијативу појединца која је потребна у интересу цјелине. Због тога судови нису овлаштени да стварају нове типове, нове описе, кажњивих дјела, да уводе нова злочинства. У сваком конкретном друштву је број могућих кажњивих дјела ограничен. Друштвени односи, друштвена добра, чије угро-

жавање значи опасност за цјелину, могу се прегледати. Дужност је законодавца да изабере она добра која сматра толико важна да њихово угрожавање на одређени начин треба казнити. Када би се од тога отступило, постојала би опасност да се друштвени живот укрути, да му се одузме потребна динамичност, могућност развоја. У сваком развијању садржана је опасност за добра која постоје, оно је спојено с неким ризиком. Искључити сваки ризик, казнити свако рискантно понашање, значило би спријечити сваку социјалну опозицију. Одлуку о томе да ли неко понашање лежи у смјеру еволуције или инволуције, да ли унапређује или угрожава интересе цјелине, придржава себи народ који је објављује у облику закона. Поглед законодавца сиже даље од погледа суца; он има у виду и проучава све народне интересе, а закон значи резултанту те његове дјелатности.

Али ово схватање не значи да суд механички примењује закон, да суђење значи строгу логичну дјелатност, да је кажњиво дјело, законско његово биће, тако једнозначно, прецизно и недвоумно законом одређено да судац само подводи, изравно и непосредно, појединн случај под слово закона. Када суд примењује закон, уједно га тумачи. Законски опис појединог дјела значи језгру, средиште око којега се групишу конкретни случајеви. Они су средишту сад ближи сад опет удаљенији. Смисао и сврха појединог законског прописа значи границу коју суд при његовом примењивању не смије прекорачити, значи периферију круга који је нацртан око сваког законског прописа као средишта. Када томе не би било тако, не би се словом закона могла обухватити разноликост живота. Конкретни случајеви нису никад истоветни, идентични, они су слични, аналогни. Судови у правилу не изричу судове о идентичности већ о аналагности конкретних случајева са случајем предвиђеним у закону. Због тога је допуштено свако тумачење закона којим се утврђује његов смисао и које је у складу с његовом сврхом. Допуштено је и широко, екстензивно тумачење у које спада и аналогија. Она није револуционарно већ еволутивно тумачење, она је конзервативна, јер чува смисао закона а да при том не онемогућује његово прилагођивање животу. Није допуштено тумачење contra legem којим се прекорачује граница закона, уводе нова добра којима треба заштите или нови начини угрожавања правних добара која постоје. Екстензивним тумачењем сачувана је динамичност казненог права, али оно — није и не може по својој природи бити средство којим се закон мијења. Динамици има мјеста само унутар закона.

У субјективном погледу, у погледу учиниоца, мора закон својом техником омогућити ресоцијализацију злочинца. Закон је средство да се злочинац учини неопасним. При том поступа по начелу социјалне економичности, с најмањим губитком социјалне енергије остварује највећу социјалну ко-

рист. Сваки члан друштвене заједнице је потребан, и злочинца треба претворити у корисног члана, уколико је то могуће. Казна је средство за овај циљ, она не смије да буде несоцијална ни нечовјечна. Негирањем достојанства човјека не могу се остварити друштвени циљеви. Ако казном означујемо поступак потребан да се конкретна особа као психофизичка и социјална јединица ослободи окова злочинства, то можемо казати да је само она казна оправдана коју преступник заслужује. Као што је злочин одражај личности учиниоца, тако и казна мора одговорати његовој личности, мора бити у стању да на њу дјелује. Мора да постоји могућност да се поступак кажњавања прилагоди личности учиниоца у природном, душевном и друштвеном погледу.

Казна која не може да има социјално-индивидуални ефекат не долази у обзир, али казна може бити свако средство које таков ефекат може да има. Због тога треба прекинути с монополним положајем казне лишења слободе унутар система казни. Што је број врсти казни већи, то је и већа могућност да се нађе право средство у даном случају. Постоји нека сличност између злочинца и болесника, између кажњавања и лијечења. У неким случајевима је потребно болничко, а у другим достаје амбулантно лијечење. Кадикад достаје чисто превентивно, а онда је опет потребно куративно лијечење. Казна лишења слободе често дјелује најбоље када се не извршује. Уколико се на други начин може уклонити опасност да преступник поново учини кажњиво дјело, нема смисла лишити га слободе. Казна лишења слободе мора бити тако удешена да социјално дјелује, да настоји око унапређивања позитивних страна личности осуђенога. Мора да постоји могућност да се условно суђење примењује у широком опсегу, да се досуђена казна замијени другом, да се и након осуде болничко лијечење замијени амбулантним. Поготово то вриједи за малољетнике код којих и казна, уколико се кажњавају, има само одгојно значење.

Први услов за кажњавање је проучавање личности преступника и утврђивање односа субјективног фактора према околини као објективном. Злочинство се са стајалишта казненог права не посматра као гријех, кривња је важна јер отвара врата за проучавање личности учиниоца и омогућује утврђивање заслужене казне. Утврђивање казне је централна дјелатност, усудна за казнено право. Учинилац нема ништа да испашта и њему се нема ништа да праште. Од њега се захтијева да промиче или бар не спречава поступак који друштво на њега примењује у облику казне.

Техничка страна закона мора бити такова да исправна комбинација његових прописа омогућује утврђивање криминалне личности преступника, степен његове кривње, његове субјективне и објективне опасности. Судац у даном случају врши избор између законских прописа, спаја их у увијек

нову цјелину и на тако створено субјективно и објективно биће кажњивог дјела надовезује казну. Казна је нужна посљедица по суду утврђених субјективних и објективних чињеница изабраних између свих околности даног случаја помоћу прописа закона. Учинилац и његово дјело значе тачку у којој се сијеку прописи важни за казну у даном случају. Законски прописи омогућују конструкцију криминалне личности учиниоца. У закону није никад садржан пропис који суд примењује у поједином случају, у њему је садржана тек грађа да се такав пропис створи. Суд помоћу законских прописа ствара *praepositio maior* под коју онда субсумује конкретни случај као *praepositio minor*. Ниједно кажњиво дјело као субјективни и објективни догађај није једнако другому. Суд мора да о том води рачуна, а закон му то омогућује. Исправним комбиновањем законских прописа може суд да преброди све тешкоће које му задаје разноликост криминалне стварности и да изрече казну која одговара даном случају, која је праведна. У овом смислу је закон средство за рационализирање животне ирационалности, суд изрицањем казне исцрпљује социјални садржај даног случаја. Само законом у којему је садржана ова могућност, који није укочен и крут, може се заштитити социјална сигурност на економичан начин, а уједно и личност учинитеља, те смањити број могућих грешака на најмању мјеру.

IV. — Исправно схватање казне има да буде основ и за уређење и функционисање казнених судова. Судови имаду да буду састављени из лајика и стручњака. Сурађивање лајичких и стручних судаца омогућује доношење исправних одлука. Суци стручњаци у првоме реду су правни стручњаци. Право је наука која се бави исправним управљањем социјалним животом. Оно не обухвата само познавање и тумачење закона већ свако знање које води до исправне спознаје живота. Поглед правника обухвата цијели социјални живот. Нема двојбе да ће често бити потребно да и правни стручњак саслуша мишљење особа вјештих другим струкама, психологији, психијатрији, педагогији итд. али ипак мора судац стручњак бити у стању да заузме критички став према њиховим мишљењима. Судац стручњак мора бити способан да изврши анализу личности учиниоца и да изрече казну која значи њезину синтезу.

Али тиме што је у даном случају утврђена казна која одговара личности преступника није поступак кажњавања још довршен. Сада наступа моменат када суци лајици, поротници, имаду да изврше своју специфичну задаћу. Они одлучују о томе да ли казна коју преступник заслужује као личност, као индивидуум, као психофизичка и друштвена јединица, зајамчује друштвену сигурност, да ли одговара величини повреде друштвених добара, да ли може да дјелује довољно и на све остале чланове друштва који нагињу зло-

чину. Они у неким случајевима коригирају казну коју преступник заслужује на основу резултата проучавања његове личности. Казна је социјална функција и мора да буде успјешно средство за побијање злочинства. Не би био постигнут циљ када бисмо казном додуше искључили могућност да преступник опет учини кажњиво дјело, али када би постојала могућност да други њиме буду потакнути на вршење кажњивих дјела. Поротници цијене ту могућност и коригирају по потреби заслужену казну. Злочинство је у правилу посљедица двају фактора, личности, природе, злочинца и његове социјалне околине. Ти фактори су одлучни и за утврђивање сваке казне. Казна има да дјелује на злочинца и на његову социјалну околину. Утврђивање дјеловања казне у другом правцу је важна задаћа суца поротника. У правилу казна омогућује ресоцијализацију преступника, дјелује и на његову социјалну околину и тиме је осигурава. Али у поједином случају постоји могућност, напосе код дјела која су претежно посљедица извањских фактора, да казна која одговара личности злочинца не осигурава у довољној мјери друштво. У таковим случајевима поротници као особе из народа, као у неком погледу стручњаци за криминалну осетљивост друштва, надопуњују праворијек суца стручњака. Али њихова изрека не смије ни у којем случају онемогућити казну као средство за социјални препород злочинца. Казну која има у виду у првоме реду дјеловање на околину може да усмјерује према овоме циљу и начин извршивања казне. Не би се могла уважити казна на чије утврђивање би било одлучно само њезино дјеловање на друге, која не би била више у размјеру с личношћу учиниоца.

Д-р Станко Франк

НАРОДНО СУДСТВО У ХРВАТСКОЈ

Народно судство старо је колико и народна борба, јер се — као и у сваком друштву — већ првих дана устанка показала потреба рјешавања различитих предмета, који по својој природи спадају у домен судства. Међутим народно судство у Хрватској развијало се постепено и различито у појединим дијеловима земље према томе у којем степену развитка се налазила народна власт, чији је судство саставни дио. Ако поставимо питање који су разлози условили развитак народног судства каково оно јесте, и зашто по устанку народ није обновио институте старе Југославије, могли бисмо рећи, да и за судство старе Југославије, као саставни дио уништеног државног апарата, важи исто што и за остале органе власти бивше Југославије, тј. да би обнављање омрзнутог и ненародног судства било сметња у борби народа са

непријатељем, сметња изградњи народне власти и ради тога нитко није помишљао да успоставља старе југословенске судове, већ су из борбе израсли судови нови по својој форми и по својој структури. Стога су наше народне масе дижући устанак разбиле и уништиле и стари судски апарат, те смо тако ослобађајући педаљ по педаљ наше земље, формирајући народну власт, изграђивали ново, народно судство, које од старог судства није преузело ништа, па — нарочито у почетку борбе и до ослобођења Далмације у јесен 1944 г. — чак ни зграде, јер су биле у борби уништене, ни архиву, јер је била упропаштена, ни законе, јер су изгорели и јер су нам били непотребни. Требало је видјети рад народних судова у Хрватској још и у 1943 и 1944 г. гдје су народни суци под тешким условима борбе у крајњој оскудици техничког прибора изрицали правду онако како си је народ вјековима прижељкивао. Довољно је ако споменем да је почетак рада сваког суда био везан уз набавку најпримитивнијих средстава сваког уреда тј. најпотребније количине папира, тинте и сл. и да сам одјел правосуђа ЗАВНОХ-а није располагао с више од неколико свезака правне литературе. У таквој атмосфери, лишен потпуно нездраве баштине предратнога судства, у огњу и борби, прекидан у раду често од упада непријатељских снага, формирао се и челичио нов кадар народнога судства у Хрватској и стварао дух истинске правде и правилна гледања на правосуђе.

Наше народно судство и судска управа развијали су се упоредо с развитком народноослободилачке борбе и народне власти уопће.

У самом почетку нема још формално организованих судова. Већ 1941 г., дизањем устанка, у партизанским логорима гдје се народ склонио, појавили су се први предмети судске природе: губиле су се ствари, измешала се стока, и то су били први цивилни спорови на ослобођеном подручју. Други су се огријешили о прве одредбе војних и политичких руководства изданих у интересу сигурности логора, и то су били први кривични предмети које је ваљало пресудити. У то вријеме ако није дошло до нагодбе, предмет је пресуђивао сам народ, окупљен под руководством војног или политичког руководиоца на масовном скупу. Изнијет је спор, обављено је саслушање, сумарно су проведени докази и народ упитан какову казну заслужује окривљени, па народ предлаже и даје мишљење, које већина прихвата, или доноси одлуку о приједлогу претсједавајућега како би требало ријешити конкретни случај.

Овај степен развоја народнога судства у Хрватској подудара се с почецима народноослободилачке борбе. Још није било трајно ослобођеног подручја на коме би се могао развити организовани рад судова. Народноослободилачки одбори, тамо гдје су већ постојали, усмјерили су

своју активност на помагање народноослободилачке војске. У овим тешким приликама природно је да је број предмета судске нарави био сведен на минимум и да те прилике нити нису изискивале стварање посебних органа судства док је и народна власт била у првом формирању.

У вријеме кад партизански одреди прерастају у регуларне војне јединице, а народноослободилачки одбори се развијају као органи и носиоци народне власти, ти НОО-и, поред осталих функција народне власти, преузимају и суђење. НОО-и се стварају одоздо: сеоски, општински, и срески, и у почетку још немамо виших НОО-а. Отуда у овом другом раздобљу у развитку народног судства у Хрватској срећемо учествовање војних руководилаца у суђењу. Иначе се суђење врши још увијек на масовном скупу народа, али сада под руководством НОО-а. Није ли странка задовољна, може се жалити вишем НО-у, а ако овај не постоји, жалба се улаже војно-позадинској власти, односно Штабу партизанског одреда, који поред оперативних дужности у то вријеме врши дужности војно-позадинских власти.

Оваково стање траје читаву 1942 у свим крајевима ослобођене Хрватске. Оснивањем ЗАВНОХ-а на Плитвичким језерима у липњу 1943 и судство је даље крочило. Формирањем јединственог политичког руководства даје се иницијатива даље изградње народне власти, укључујући и рад народног судства. Ипак растрганост ослобођеног територија, чести војнички прекиди веза између појединих дијелова ослобођене земље, спречавају јачу организацију народне власти, па и народног судства.

Међутим сталан пораст обима послова, нарочито ослобађањем већих подручја и одласком партизанских јединица на међе ослобођених подручја, наметао је потребу стварања посебних органа за рјешавање тих послова. Развитак тих послова увјетовао је и потребу гранања и прелаза у више организационе облике. У то вријеме — дакако различито за поједине крајеве, формира се прво у Лици и Кордуну, а касније на Банији, Гор. Котару и дијеловима Далмације, суд, и то у оквиру НОО-а. У овој фази суд још нема стални састав. Претсједник му је у правилу секретар НОО-а, а касније и прочелник управног одјела, док су му чланови они чланови НОО-а, који тренутно нису заузети другим пословима. Суђење се врши јавно пред масовним скупом и народ активно учествује стављањем приједлога и давањем мишљења, али је одлуку доносио сам суд послије тајног вијећања. Суди се по слободном судачком увјерењу, а евентуалну жалбу рјешава виши НОО у посебном вијећу. Ови су се судови звали „Судови Народноослободилачких одбора".

Августа мјесеца 1943 издаје Одјел за управу и судство ЗАВНОХ-а своје прво упутство за организацију и рад судова НОО-а, препоручујући свуда да се суђење органи-

зира јединствено под руководством Одјела за управу и судство ЗАВНОХ-а. То је прво писано право, формално, издано на ослобођеном подручју Хрватске у погледу судства. Неколико страница тих упутстава умножених циклостилом претстављали су прво упутство о поступању пред судовима, који и даље дјелују унутар НОО-а. У то вријеме народно судство у Хрватској састојало се искључиво од народних судаца тј. без учешћа стручног правничког особља. Ту почимље трећа етапа у развоју народнога судства. Овакова организација судова тражила је, услијед сталног пораста послова и разноврсности предмета који су долазили пред суд, да се створе органи који ће се искључиво бавити судачким пословима. Развитак креће у правцу образовања судског одјела унутар НОО-а са прочелником и образовања суда унутар судског одјела под претсједањем прочелника судског одјела, док су чланови суда чланови извршног одбора, а касније и пленума НОО-а. Испољавала се све више тежња да суд имаде увијек исти састав. Послије II засједања АВНОЈ-а излазе друга Упутства о организацији и раду судова НОО-а од 23-XII-1943, којима се даје прва и јединствена организациона форма народном судству у читавој Хрватској. За руковођење правосудно-управним и организационим пословима постоји код НОО-а посебни судски одио на челу са прочелником, а поред судског одјела постоји и суд, кому је претсједник прочелник судског одјела. У народне судове уводе се по први пут правници као секретари и остварује се посебна судска администрација са судским особљем. По овим Упутствима судство је још увијек у оквиру НОО-а, добивши своју посебну организацију. Суђење врше стално за извјесни изборни период изабрани чланови НОО-а. Народ учествује у самом суђењу, које је јавно, али на организирани начин, тако да присутни могу постављати питања, износити своја мишљења, док одлука припада искључиво судском вијећу. Чланови су суда независни, за свој рад не могу бити позвани на одговорност, осим ако су повриједили основна начела НОП-а. Одлуке се доносе по слободном судиском увјерењу. О судским радњама води се записник, судска се одлука доставља странкама, и већ је прописана надлежност судова. Упутством од 23-XII-1943 укинути су сеоски (мјесни) судови у Хрватској и у то вријеме постоје општински, срески, окружни и обласни народни судови и то за области загребачку, далматинску, славонску и Истру.

5 маја 1944 г. Национални комитет ослобођења Југославије издаје своју окружницу о реорганизацији судства. Темељне мисли те окружнице састоје се у издвајању народних судова из склопа НОО-а. Проводећи директиве Националног комитета Претсједништво ЗАВНОХ-а расписом од 29-X-1944 бр. 1309 наређује одвајање народних судова у Хрватској од НОО-а. На тај начин укинути су судски одјели код НО-а и

судови оформљени ван народних одбора, подређени непосредно вишем суду. У то вријеме најбоље је стајала ствар код окружних судова Лике, Баније и Кордуна, гдје је народно судство имало већ своју борбену традицију, а у Далмацији с највише успјеха радили су судови у Биоковско-Неретванском округу.

У то вријеме постоји густа мрежа народних судова под директним руководством Обласних судова.

Послије III Засједања ЗАВНОХ-а маја 1944 образован је посебни одјел за судство са задатком да руководи организацијом и радом народних судова. Одлуком Претсједништва ЗАВНОХ-а из мјесеца сијечња 1945 одјели су претворени у Повјереништва, те је тако врховни правосудни орган Повјереништво правосуђа, које је по ослобођењу Далмације имало своје сједиште у Шибенику.

До тога времена судови уз помоћ маленог броја правника који су учествовали у НОП-у раде под руководством народних судаца. Судило се по народном схваћању, придржавајући се начела да је законито све оно што користи остварењу циља народноослободилачке борбе, а незаконито све оно што народноослободилачкој борби може шкодити Судови су били најтјешње повезани са народним одборима, свјесни чињенице да имају остварити заједнички задатак. Стога сусрећемо тзв. судске конференције, на којима су трудбеници народног судства пертрактирали актуелна питања, доносили закључке о даљем раду и преносили стечена искуства. На таковим савјетовањима судова извјесног среза, касније судова округа под руководством окружног суда, те коначно на савјетовањима између више округа народни суци преносили су искуства с једнога краја на други, позитивне резултате уопштавали, а негативне уклањали, тражећи рјешења за заједничке проблеме, који су се појавили. Таквим повезивањем и савјетовањем искристализирала се нова пракса, јединствена пракса народних судова. У то вријеме још нема никаквог писаног материјалног права, а једино формално право измјешано са прописима о организацији народних судова претстављају већ споменута Упутства, из децембра 1943 са својих 20 страница малог формата умножених на циклостилу. По први пут остварила се давна тежња народа да се поклапа праведно са законитим. Ово је било могуће због тога, што народни судови нису судили у Хрватској по писаним законима предратне Југославије, јер их нису нити познавали, нити је код народних судова било могуће наћи примјерке закона. Томе се има приписати велики број поравнања пред тадањим народним судовима, и готово незнатан број жалби. Да се међутим радило о опсежном раду, види се примјерице из рада тадањег среског народног суда у Глини, који је за једанаест мјесеци рада са готово редовним прекидима сваког мјесеца услиједа продора непријатељских

снага, успио свршити 984 кривична и грађанска предмета, а подручних му 14 општинских судова у исто вријеме окончали су 1656 предмета.

Судске одлуке народних судова биле су у складу с друштвеним схватањем дотичне средине и народни судови по својој структури одговарали су потребама и жељи народа, која је неоформљено дошла до изражаја већ за вријеме старе Југославије бојкотом редовних судова и стварањем судова добрих и поштених људи у Хрватској. Потпуни замах у развитку тих судова и остварење правога народног суда било је омогућено тек након устанка на ослобођеном подручју.

Извори права нису претстављали никакву потешкоћу. Материјално писано право замјењивало је народно правно схватање. Тековине народноослободилачке борбе претстављале су оно језгро на којему се изграђивала нова судска пракса. Народни судови постигли су таковим радом толики углед, да им се обраћао народ с неослобођеног подручја. У тада још окупираним дијеловима земље обраћање непријатељским властима сматрало се злочином. Народ је стога долазио кришом на ослобођено подручје да му суди народни суд. Нису то биле ријетке појаве, нарочито у Славонији, Лици, Хрватском Приморју и Истри, гдје се окупатор сразмјерно дуго задржао и гдје се народна власт у окупираним подручјима илегално формирала. Колики је био углед народном судству илустрира примјер изнесен на првом Конгресу народних правника Хрватске у августу 1944 г. у Глини, гдје је продуцирано једно рјешење котарског народног суда у Глини, којим се по усташама насељеној породици налаже да напусти земљу исељене српске обитељи, те против којега се незадовољна странка жалила окупаторском окружном суду у Петрињи. Тадањи окружни суд на полеђини оригиналног рјешења народног суда у Глини, иако је ово било провиђено судским печатом са петокраком звјездом, ставило је рјешење, којим се правилност котарског народног суда у Глини потврђује, а извршење одлаже.

Погледамо ли схватања народних судова у појединим материјама права, наићи ћемо на драгоцјен материјал о гледању народних судова на поједине проблеме. Оно што највише запањује стручног правника читајући судске одлуке народних судова у том раздобљу јесте једноставност и цјеловитост у рјешењу питања које је пред суд изнешено. Судска се одлука на тај начин указује као потпуно рјешење проблема које су странке пред суд изнијеле. Тако на пр. ако је суд имао да рјешава у кривичном поступку о пријави за почињену тјелесну озлиједу, суд је одмах уреда ради испитао који су разлози довели до сукоба, па пошто је установио да су узроци неспоразума неуређене међе, или нерјешено питање служности воде, или други какав нерјешени цивилно-

правни однос, суд је истовремено и то питање рјешио, сматрајући да је потребно за будуће отклонити узрок даљим неспоразумима. Или рјешавајући питање очинства ванбрачног дјетета, суд је свим средствима не само правним него и психолошким настојао утврдити очинство и увјерити наравнога оца у његове дужности. Није ли у томе успио и ако је установио да се ради о избјегавању наравних обавеза оца према своме дјетету, суд је и у томе цивилном поступку против таквих нељуди изрицао и казнене санкције наводећи у образложењу да се безразложно одрицање властитог дјетета у првим данима његовог живота има сматрати злочином, кажњавајући ради тога оца одговарајућим санкцијама.

Из материјалног права још бих истакнуо како судови поступају у брачним стварима. Полазећи од одредаба декларације III Засједања ЗАВНОХ-а о основним правима народа и грађана Демократске Хрватске, тј. од декларације о слободи савјести и једнакоправности грађана без обзира на вјероисповјест, судови дозвољавају разводе бракова сматрајући да би конгломерат прописа затечених на дан 6-IV-1941 значио неједнако рјешавање овог важног проблема с обзиром на вјеру, а и да би то било у супротности с начелом слободе савјести и вјероисповјести. Стога народни судови стоје на становишту да за развод брака могу бити надлежни и народни судови за сва лица без обзира на вјероисповјест.

Само се по себи разумије да при таквом судовању није могло бити разлике између парничног или ванпарничног поступка у правцу сувишних формализама и да је суду стало до тога да пред њега постављено питање доиста и рјеши, а не само да рјешава списе. Интересантно је да присуство народних судаца, сумјештана, не само да није умањило ауторитет суда пред народом, већ га је знатно уздигло, јер су ти народни суци улагали труда да схвате проблеме изнесене пред њих и да их правилно рјеше. У таковом суђењу нарочито се одразила брзина у раду, двостепеност у суђењу, право уношење новога у призивном стадију, поједностављења правних лијекова познавајући као једини правни лијек жалбу, допуштање reformatio in peius, ако је то у јавном интересу, и увођења валоризације за све обвезно правне чинидбе. Надаље искристилизирало се код народних судова схватање да је у сваком поступку потребна заштита економски слабијих, која се очитовала у непризнавању старих начела о испуњењу дужне чинидбе у 15-дневном року. Тако је суд у правилу економски јачем повериоцу-тужитељу наплату досудио на оброке кроз дуљи период, а у обратном случају економски слабијем тужитељу одмах или за врло кратко вријеме. Надаље су судови у сваком поступку, па и грађанском тражили обавјештења од Народних одбора о односу странака и свједока према НОБ-и, служећи се прокушаним мјерилом, да је добар и правилан однос према народној борби у најтежим

часовима народног искушења увјетовао вјеродостојност свједока и правилно држање туженог или тужитеља.

У то вријеме јавне интересе заступа сам суд и како у грађанском тако и у кривичном поступку нема још засебних органа који би заступали државу у њеним имовинско-правним интересима или у јавној оптужби. У том стадију народног судства у мјесецу августу 1944 састаје се у Глини I Конгрес народних правника Хрватске, којему по први пут у хисторији правничког конгреса, уз стручне правнике, присуствују и лајици народни суци, и као 143 равноправна учесника саслушали су 23 реферата, расправљајући о актуелним проблемима народног права. Конгрес је био манифестација снаге народног судства и дао потстрека за његово даље брзо усавршавање.

У јесен 1944 ослобађа се Далмација и концем децембра исте године ЗАВНОХ преноси своје сједиште у Далмацију. Долазак Повјереништва правосуђа у ослобођене градове отвара пред Повјереништвом правосуђа нове перспективе и условљује како јачање самих централних органа, тако и активну помоћ у организацији народних судова Далмације. Прије тог у јулу 1944 формиран је Земаљски суд Хрватске — суд ЗАВНОХ-а као највиша судска инстанца у Хрватској. До тога времена бивши Одјел правосуђа био је уједно и највиша судска инстанца, која је могла по праву надзора укинути и преиначити сваку, па и правомоћну судску одлуку. формирањем суда ЗАВНОХ-а Одјел правосуђа на челу са одјелним претстојником као највишим чиновником под руководством члана Претсједништва ЗАВНОХ-а претворио се искључиво у органа правосудне управе.

Ослобађањем Далмације народном судству прилази већи број правника затечених на томе подручју. Истовремено се формира заступништво јавних интереса са функцијама јавног тужиоштва и правобраниоштва. Повјереништво правосуђа у своме пројекту предвидело је да главни заступник јавних интереса одговара ЗАВНОХ-у, а не Повјеренику правосуђа, те да има право интервенције у сваком стадију грађанског и кривичног поступка. Доношењем одлуке о Јавном тужиоштву заступништва јавних интереса претворила су се у тужиоштва.

Одлуком Претсједништва ЗАВНОХ-а од 24 IV 1945 формиран је Врховни суд Хрватске, који је преузео послове суда ЗАВНОХ-а.

Интересантно је размотрити неколико проблема у вези с народним судством у Хрватској, утолико што се ти проблеми могу сматрати специфичнима за народно судство. То је: положај правника у народном судству Хрватске, питање закона старе Југославије, питање судског кадра, као и поступак судова у новим приликама и њихова функција у вези с новим задаћама.

У овом кратком историском осврту већ сам истакао раније да је број правника у народном судству у Хрватској био врло мален. Точније да тих правника у прво вријеме народног судовања готово није ни било, осим неколицине који су ушли у народно судство 1942 и 1943 г. Оваково држање интелектуалаца изазвало је у почетку становито неповјерење према стручним правницима, који су се тек имали афирмирати у народном судству. Ово је било потребно тим више, што су стручни правници улазили у народно судство са баштином старе Југославије тј. претјераним формализмом, укоченошћу, и увјерењем да је бивше југославенско законодавство добро рјешавало различита питања нашега живота. Стручни правници као секретари учили су од народних судаца поштивати правно схватање широких народних слојева, настојали су уживити се у живот сељачких маса, јер су судски послови били са подручја сеоског живота и приближили су на тај начин интелектуалца селу, изграђујући тип народне интелигенције на бази међусобног разумевања и повјерења радних маса и интелектуалаца. Они који су се афирмирали и који су својим радом стекли повјерење народа били су изабрани на изборима и преузели руководећа мјеста у народном судству. Народно судство не спутавано безбројним веригама старога законодавства дало је могућности неслућеног развитка младим стручним правницима изграђујући кадар руководилаца новога судства. Чињеница је да су у народноослободилачкој борби у Хрватској учествовали из редова правника млађи људи и томе се данас има приписати околност да су старији правници теже улазили у проблеме народног судства и теже се у томе раду сналазили.

Ослобођењем цијеле земље преузети су у народно судство правници који се нису огријешили о интересе народноослободилачког покрета. Захваљујући изграђеном кадру народних судаца кроз вишегодишњу борбу и одговарајућем броју стручних правника изграђених у народној борби, народно судство Хрватске било је у могућности апсорбирати већи број новопридошлих правника без поремећаја у своме раду. Било је и морало је бити недостатака, али овакова структура народних судова омогућила је да се народно судство након ослобођења цијеле земље не удаљи од народа и не врати на старо. Данас у Хрватској у свим судовима имадемо знатан број судаца лајика. И у Врховном суду Хрватске, уз стручне правнике, сједе и лајици. Ја сам имао прилике опетовано чути признања тим народним суцима, који не само да се одликују бистрином и смислом за правно резоновање, већ који се одликују познавањем судске администрације и проблема правосуђа и који су својом упорношћу и пожртвовним радом постигли степен који им је омогућио да буду извјестиоци у судским вијећима без ушгрба на брзину и који подижу квалитет рада.

Ради тога народно судство Хрватске, уз опће тековине у изградњи народне власти и судства напосе, јако учешће лајичког елемента и међу сталним члановима суда сматра гаранцијом да ће испунити свој задатак, а ова чињеница претстављала у Хрватској појаву нормалну и удомаћену од првих дана устанка.

Разумљиво је да са оваквим кадром не могу настати они проблеми у примјени права, напосе у погледу закона старе Југославије, који настају са кадровима искључиво састављеним од правника или њиховим претежним дијелом. И прије доношења одлуке АВНОЈ-а од 3-II-1945 нитко није двојио код нас да се пунољетност стиче 18-ом годином, да стари закони не важе, да су национална равноправност и социјална правда тековине које суд има изнад свега да штити итд. Истакнуо сам већ да је оваково стање природна посљедица да је на подручју Хрватске тј. на најзнатнијем њеном дијелу — изузимају се само градови и уски појас око њих — четири године бјеснио непоштедни ослободилачки рат, у коме су се очеличили органи власти и из кога је искована свијест да је стара Југославија са својим законима уништена. Рекао сам већ да ми нисмо — изузев у градовима — нигђе нашли приликом ослобађања мањих мјеста ни општине, ни судове, јер су били уништени у борби, а ни службенике старог апарата, јер су се повукли с непријатељем. У тој пречишћеној атмосфери у почетку неуки наши људи сједали су за судачки стол који су си морали претходно направити и такови суци природно је да нису могли судити по законима старе Југославије и да се пред њима није створио проблем важења старих закона, већ им је одувијек било јасно да су тековине НОБ-е и прописи народних власти материјално-правни основ за рад. Стога се проблемима у односу на изворе права правосудна управа у Хрватској бави тек у опсегу колико намећу потребе након ослобођења већих градова.

У питању судског кадра пажња народних власти била је велика од првих почетака. Практиковало се одржавање судских курсева, организовали су их својевремено окружни судови за своја подручја, а касније ЗАВНОХ за цијело до тада ослобођено подручје. Од потпуног ослобођења земље ЗАВНОХ је одржао 6 курсева у свом сједишту кроз које је прошло преко 200 слушалаца, а дао потстрека за одржавање курсева код обласних и окружних судова. На курсеве су под животном опасношћу, пробијајући се кроз непријатељске положаје, долазили курсисти из Лике, Баније, Кордуна, Гор. Котара, Хрв. Приморја, Славоније, Цазинског округа, Книна, Покупља, Мославине, па чак и са отока окупираних по Њемцима. На тим курсевима стручни правници у народном судству давали су прва знања курсистима лајицима, који су се касније развили у најбоље суце и који су та знања преносили на своје другове.

Традицију ових курсева намјерава Министарство правосуђа Хрватске наставити оснивањем сталног течаја у Загребу, чије се трајање предвиђа 2 мјесеца и на којем треба народни суци да упознају све оно што је неопходно за правилно извршење дужности у судству. Једна специјална комисија у Министарству правосуђа пише уџбенике за те курсеве, који ће уџбеници послужити и осталим правницима, који нису имали срећу учествовати у НОП-у, да што лакше схвате суштину народног судства. И коначно, на крају ових сумарних излагања изнећу овде своје схватање о томе у којој су мјери народни судови у Хрватској до сада испунили свој задатак и који су главни проблеми у скорој будућности.

Након ослобођења цијеле Хрватске формирали смо судове Националне части искључиво од лаика. Ови су судови за релативно кратко вријеме тј. за приближно 3 и пол мјесеца извршили крупан задатак чишћења земље од фашистичких и профашистичких елемената. У међувремену пажња правосудне управе у Хрватској била је сконцентрисана на оформљење судова на свим мјестима гдје је то потребно. Колику је пустош непријатељ оставио, може се закључити из чињенице да су земљишне књиге 22 суда у Хрватској са збиркама исправа нађене у Загребу на разним мјестима, да су бројне судске зграде уништене, многи чиновници и суци нису могли бити преузети у службу због свог протународног држања за вријеме окупације, а пред народним судовима стајали су велики задаци.

Ипак до доношења Закона о уређењу народних судова и Закона о уређењу војних судова ми смо успјели формирати судове у цијелој земљи и учврстити у тој мјери, да су они данас способни извршити озбиљан задатак који им је повјерен новим прописима у циљу заштите демократских тековина народне борбе. Данас се већ може рећи да су народни судови у Хрватској идеално схватили величину повјереног им задатка, да данас с успјехом уклањају штеточине из нашег јавног живота, да претстављају доиста праве органе народне власти.

Има и проблема: даља изградња новопридошлих правника, проширење судских течаја, покретање практичног и популарног часописа за народне правнике, организација судске администрације, јер наши судови нису нашли старих књига и ми бисмо хтјели да увођењем нових нађемо и нове методе и да не обнављамо оно што је срушено. Ми још тражимо адекватни начин контроле судског рада под новим приликама и данас пружамо помоћ судовима честим обиласком функционера Министарства на терену, указујући тамо на свакодневном послу активну и непосредну помоћ.

Но за правилно рјешење ових проблема постоје услови, а то је наша традиција и наш кадар, који сматрамо основним

у раду нашег судства. Због тога можемо у будућност гледати с повјерењем да ће се наше судство и даље изграђивати и усавршавати оним темпом којим се оно, под новим приликама, успјело афирмирати за вријеме само шест месеци од како је ослобођена цијела Хрватска.

Душан Бркић

ПРАВНА НАУКА У СИСТЕМУ АКАДЕМИЈЕ НАУКА СССР[1])

(Кратки приказ приликом 220 годишњег јубилеја)

Правна наука под називом „правоведение", „јуриспруденција" била је претстављена у Академији наука већ у почетном периоду њеног постојања. У реферату будућег првог Претседника Академије наука, лајбмедика Блументроста, који је Петар I расмотрио 22 јануара 1724 г., између пројектираних трију класа Академије наука налазила се и класа „хуманиора, хисторије и права". У првом саставу академика 1726 г. налазио се правник-доктор права, академик за катедру јуриспруденције, Бекенштајн. Од 1738 г. место Бекенштајна, који је напустио академију, био је постављен за академика катедре јуриспруденције и политике Штрубе де Пирмон, чији је рад „Реч о почетку и о промени руских закона" био отштампан на руском и француском језику у издању Академије наука.

Ипак у уставу Академије наука који је био потврђен под називом „Уредба императорске академије наука и уметности", 1747 г., хуманитарне науке и право нису се налазиле.

Доцније поједине гране хуманитарних наука — историја, филологија — биле су укључене у оквир компетенције академије наука, али је јуриспруденција остала до краја постојања царске власти ван званичне уставом признате научне компетенције Академије наука. То се објашњава тиме што су нова, за оно време напредна, струјања у области права била примљена и од стране претставника напредне мисли у Русији, противу којих је царска влада нарочито од почетка XIX столећа водила жестоку борбу. На пр. почасни академик од почетка XIX столећа био је велики државник М. М. Сперански. Његов пројекат за време напредних државних реформи изазвао је протесте од стране робовласника — племића, услед чега је М. М. Сперански био прогнан. Позната је судбина и других виђених и напредних правника онога времена, као нпр. А. П. Куницина, професора царско-

[1]) Из „Билтена Академије наука СССР — одељење економије и права" број 3/1945 — превео Ник. Д. Пахорукав.

селског лицеума (професора А. С. Пушкина); његов рад „Природно право" био је стављен ван оптицаја, а он је сам био уклоњен са своје дужности предавача. Са свих разлога царска се влада непријатељски понашала и према развоју науке права у оквиру Академије наука. Ипак није пошло за руком сасвим искључити рад у области науке права из делокруга Академије наука и поједини радови у овој области чак су се претресали на њеним општим скуповима. Тако су, на општим скуповима Академије наука (17 децембра 1823 г. и 30 јуна 1824 г.), били саслушани реферати на тему „Истраживање о броју самоубистава и убистава у Русији у току 1819 и 1820 г.", који су заједно са доцнијим истраживањима на ову тему били отштампани у издањима Академије наука. Овим је Академија наука положила почетак моралној статистици Русије и радовима за проучавање статистичке законитости кривичних дела још пре објављивања рада белгијанца Кетлеа.

Академија наука, у овом или оном степену, помагала је да руски научници почну унапређивати правну науку којом су се у почетку бавили само позвани иностранци.

Још у другој половини XVIII века Академија наука је упутила С. Е. Десницког у Глазгов ради усавршавања у правној науци. С. Е. Десницки је постао доцније највиђенији научник у земљи и у историју руске науке ушао као отац руске научне јуриспруденције. Он је на московском универзитету био први професор који је предавао Римско право на руском језику.

Цео низ научника, широко познатих својим радом и у области јуриспруденције, доцније се налази међу члановима Академије наука, али не у одељењу за правну науку, већ у класама појединих одељења за историју и филологију, у класи за лепу књижевност и др. Тако су се у XIX и у почетку XX века у саставу Академије наука налазили као почасни и активни чланови, или чланови-кореспонденти Д. А. Ровински, Б. Н. Чичерин, М. М. Ковалевски, К. К. Арсењев, П. Г. Виноградов, А. С. Лапо-Данилевски, М. А. Дјаконов, А. Ф. Кони, Н. С. Таганцев, али они формално нису претстављали јуриспруденцију већ друге гране науке. Посебице, један од најпознатијих радника судске реформе 1864 г. Д. А. Ровински био је у Академији наука у одељењу за руски језик и књижевност; К. К. Арсењев и А. Ф. Кони у класи за лепу књижевност. У вези са таквим стањем многи крупнији научници-правници, научници светског гласа, као на пр. К. А. Неволин, Л. Д. Грановски, Н. М. Коркунов, М. Ј. Фојницки, Ф. Ф. Мартенс и И. А. Покровски остали су ван Академије наука. Најкрупнији научник у области кривичнога права Н. С. Маганцев био је изабран за члана Академије наука тек после збацивања царизма. С времена на време Академија наука и у доцнијим етапама показује интерес за поједине радове у области јуриспруденције и за њих даје на-

граде. Тако су за две последње године пре Велике Октобарске револуције биле додељене награде И. А. Покровском зе дело „Основни проблеми грађанског права", М. Н. Гернату за „Кривично дело и борба против њега у вези са еволуцијом друштва", А. Ф. Конију за дело „Оцеви и деца судске реформе", И. В. Гесену за дело „Адвокатура, друштво и држава", В. Ф. Матвејеву за рад „Државни надзор над друштвеном самоуправом у Француској и Пруској".

* * *

Наука совјетског социјалистичког права јесте млада наука, која се родила заједно са државом новог историског типа, совјетском државом. То је било ново право које је празновало победу у жестокој борби противу експлоататорских класа и иностраних интервенијената. Почетак овог права били су „Декрети Октобра", „Декларација права народа Русије", „Декларација права трудбеника и експлоатисаног народа" и први Устав РСФСР, примљен на V Сверуском конгресу совјета 10 јуна 1918 г., који је био први основни закон совјетске државе и основа за развој науке совјетског права. Учење класика марксизма-лењинизма о држави и праву била је она методолошка полуга, помоћу које су били покренути научноистраживачки радови у области социјалистичког права. Таква дела Лењина као „Да ли ће бољшевици задржати државну власт", „Држава и револуција", „Наредни задаци совјетске власти", чланци о националном питању и др., радови Стаљина: „Марксизам и национално питање", чланци између фебруара и октобра 1917 г., реферати на априлској конференцији 1917. на VI, X и XII Конгресу партије „О основима лењинизма", „О питањима лењинизма" и др. били су основне полазне тачке за постанак совјетске науке о држави и праву.

19 новембра 1920 г. државни научни совјет утврдио је статут Института за совјетско право, који је, будући виша научна установа, имао за сврху „свестрано проучавање проблема правне социјалистичке изградње, совјетске организације и совјетске управе."[1])

Крајем 1924 г. било је нађено за потребно да се оснује у Москви један научни центар, у коме би се концентрисала и разрађивала нормативна и информативна грађа за совјетску изградњу. Ово је било и реализовано стварањем Института за совјетску изградњу у Комунистичкој академији. 23 марта 1925 г. у заседању Президиума ВЦИК био је утврђен први састав Института, у који су улазили највићенији политички радници земље, као: М. И. Калињин, Л. М. Каганович, Н. М. Шверник, В. К. Кржежановски и др. Био је

[1]) Поема одлуци Секретаријата ЦИК-а СССР од 16 маја 1930 г., овај је Институт био укључен у састав Института за совјетску изградњу и право.

ANALI PFB | anali.rs

утврђен и састав Президиума Института са Л. М. Кагановићем у својству претседника Президиума и директора Института. Статутом постављени задаци Института одразили су се у његовој научноистраживачкој делатности. У првим годинама свога рада (1925—1929) Институт се бавио готово искључиво истраживањем проблема совјетске изградње и уопштавањем праксе ове изградње. За 4 године, поред прикупљања колосалног чињеничног материјала за совјетску изградњу, који и сада претставља велику историску вредност. Институт за совјетску изградњу је издао знатан број штампане литературе посвећене: 1) организацији совјетске власти као нпр.: „Организација и изградња совјета у 1917 г." „Совјети у октобру", „Совјети у епоси ратног комунизма 1918 г. — 1921 г." и 2) указивању и научној анализи метода совјетске изградње за првих година совјетске власти: „Совјети сељачких депутата и друге сељачке организације", „Изградња совјетске државе", „Питања организације и рада нижег совјетског апарата" и др. У ово се време све оштрије почела осећати јака потреба за даљим проширењем теоретских уопштавања богатог искуства изградње совјетске државе".[2]) Ради обезбеђења овога у јулу 1929 г. Президиуми ЦИК СССР и ВЦИК донели су цео низ одлука у смислу измене научног профила Института, па и одлуку о спајању секција права и државе Комунистичке академије са Институтом за совјетску изградњу.

У току низа година ипак се у Институту права и совјетске изградње развијала лажна концепција, према којој је право одраз односа размене добара, те да у социјалистичким приликама, где већ нема старих односа размене добара, држава и право морају да „изумру". Концепција о „изумирању" државе, која је била демаскирана од стране друга Стаљина, била је подвргнута критици и у Институту за право и совјетску изградњу нарочито 1938 г. после доласка новог руководства у личности А. Ј. Вишинског. Од овога момента нагло се променио правац делатности Института у сагласности са оним задацима који су били постављени пред Академију наука СССР приликом предаје Института њој.

У сагласности са новим задацима била је предложена нова структура Института са давањем Институту за државно право — према одлуци Президиума Академије наука од 29 марта 1938 г. — новог имена: Института права. Ово преуређење имало је у виду обезбеђење најшире организационе базе ради научно истраживачког рада не само у области државног права, већ и у свим осталим областима науке о праву и држави.

ANALI PFB | anali.rs

[2]) Одлука Президиума ЦИК-а СССР од 5 јуна 1929 г.

У циљу истицања пред целокупном научно-правничком јавношћу и претресања у њој најважнијих проблема социјалистичке теорије о праву и држави, Институт права сазвао је Свесавезну конференцију по питањима науке о совјетској држави и праву (16—19 јула 1938 г.) на којој је учествовало око 600 чланова, који су претстављали све правничке научно-истраживачке организације и правничке школе из целог СССР.

Конференција је имала великог утицаја на даљи развој совјетске научне мисли у области права. Према рефератима А. Ј. Вишинског конференција је усвојила дефиницију права, која је постала полазна тачка научног разрађивања како опште теорије права, тако и свих осталих правних дисциплина. Према овој дефиницији, „право је укупност правила понашања, која изражавају вољу господареће класе, а која су установљена законодавством, као и обичаја и правила друштвеног живота сакционисаних од стране државне власти, чија се примена обезбеђује принудном снагом државе у сврху заштите, учвршћења и развоја друштвених односа и поретка корисних и подесних за господарећу класу". Радикално супротна нормативним теоријама права, ова је дефиниција у исто време ослободила совјетског правника од оне предрасуде, којом се сам појам норме искључивао из његове научне употребе, и ставила му је на располагање јасни критеријум права, једнако потребан и ради историског разграничења правног уређења државног живота од уређења живота примитивних друштава, и ради теоретске анализе и оцене постојећих правних система, као и ради решавања питања везаних са усавршавањем права. Велики је теоретски значај имала књига издата под називом „Основни задаци науке совјетског социјалистичког права", са материјалом са прве конференције научних радника у области права. У овде отштампаном реферату А. Ј. Вишинског, под истим насловом који носи цела књига, у вези с дискусијом о реферату за раднике совјетске правне науке развија се опширан, израчунат на низ година, програм научно-истраживачког рада. Овим програмом у развој совјетске правне науке морао је бити унет онај плански ред, за којим је она имала такву потребу због своје младости и због неопходности да не само не заостаје за развојем самог совјетског права, већ и да му помаже.

Први велики задатак, који се појавио пред реконструисаним Институтом права, састојао се у састављању уџбеника. Не треба потцењивати значај овог задатка, узимајући у обзир да његово извршење није било припремљено монографском разрадом појединих питања која улазе у сваку грану науке совјетског права. Да се састави овај или онај совјетски уџбеник из области права, био је потребан од са-

стављача велики научни рад у погледу прегледа самих основа сваке гране права, у погледу уношења тачности и јасноће у нове правне дефиниције, најзад у погледу марљиве систематике материјала, која би одговарала не само педагошким задацима, већ пре свега самој суштини предмета правне дисциплине, његовој унутрашњој расподели. Значај задатка у погледу састављања уџбеника повећавао се тиме што су први пут морали бити дата ђацима и практичним радницима у области права, који желе да теоретски продубе своја знања, руководства која би стајала на нивоу марксистичко-лењинског учења о праву, а уједно с тиме да се преузме све што је од вредности, што може бити позајмљено, уз потребну критичку прераду, из буржоаске науке права.

Због тога је у датој етапи састављање уџбеника неоспорно озбиљан научно истраживачки рад, у коме већ постоје извесне тековине. Тако:

I. Били су издати: 1) Уџбеник „Совјетско државно право", који је саставио колектив научних сарадника Института права (под општом редакцијом А. Ј. Вишинског) за више правничке школе, од 652 стране, који је први пут дао систематско излагање садржине совјетског државног права; 2) „Теорија државе и права" — уџбеник који је формулисао основне поставке теорије о држави и праву (аутори С. А. Голунски и М. С. Строговић, 304 стр. Москва 1940 г.); 3) „Уређење судова у СССР" — уџбеник за више школе (аутор академик А. Ј. Вишински, 344 стр. Москва 1940 г.); 4) „Уџбеник о уређењу судова" (аутор С. А. Голунски и Д. Карев, 302 стр. Моска 1939 г.); „Кривично-судски поступак" од М. С. Строговича (ново, припремљено за штампу издање овог уџбеника по обиму и по дубини разрађивања питања већ се приближава типу великих курсева; 6) „Грађанско право", уџбеник у две књиге (419 и 319 стр.).

II. Предати су у штампу велики уџбеници међународног права и совјетског државног права.

III. Завршавају се: Уџбеник иностраног државног права и уџбеник иностраног грађанског права.

Састављању уџбеника претходило је разрађивање појединих теоретских проблема у монографијама и чланцима академика Трајнина, Аржанова, Строговича, Голунског, Агаркова, Пољанског, Мањковског, и др.

Општи скуп Академије наука у јануару 1939 г. попунио је свој састав научним радницима у области права. Били су изабрани за активне чланове Академије наука: А. Ј. Вишински и И. П. Трајнин; за чланове-кореспонденте: М. А. Аржанов, С. А. Голунски и М. С. Строговић.

Да покрене науку права напред, Институт права дужан је био усредсредити своју пажњу на крупне основне проблеме који имају уз то озбиљан практичан значај. Ниже су на-

ведени само најважнији од оних централних проблема, које су разрађивали сарадници Института Права Академије наука СССР.

Не може бити сумње у то да су такви, наиме, проблеми опште теорије права, — сем проблема које разрађује А. Ј. Вишински, о чему је речено горе — проблеми узајамног односа државе и права, узајамног односа права и морала, узајамног односа политике, државе и права.

Руска револуционарна и инострана правничка литература је при решавању ових проблема полазила од различитих филозофских посматрања и природно је садржала мноштво различитих и противуречних теоретских поставки. У наведеним пак радовима и у низу других радова Института права ови проблеми се третирају с гледишта једино правилног учења класика марксизма.

У области државног права Институт права разрађивао је питање о уставним принципима совјетске државе, о предмету и систему совјетског државног права, о совјетском федерализму и томе слично. У овим редовима се даје критика формално-правних буржоаских теорија и социјално-класна анализа државно-правних облика и институција, расматра се теорија поделе власти са гледишта совјетског државног права, тумачи се разлика совјетског система и парламентарног система, образложавају се јединство совјетског система, суверенитет совјетског народа у лицу совјета, совјетска аутономија итд.

Један од најважнијих проблема државног права јесте национални проблем, коме је Институт права посветио низ озбиљних радова, као на пр. радови академика И. Т. Трајнина:

„Совјетска федерација и национално питање", у коме се анализирају особености совјетске федерације у вези са решавањем националног питања у СССР;

„Савремена Шпанија и њени национално-колонијални проблеми", где се откривају економске, политичке и социјално-културне основе каталонског, баскиског и галисиског националног покрета и оповргава се званично гледиште шпанске реакције о непостојању у Шпанији националног питања;

„Национално питање у епоси француске револуције 1789—1794", у коме се третира мало осветљена страна ове револуције, при чему су у раду истакнути такође и општи проблеми у погледу улоге буржоаске револуције у процесу консолидације нација, начина решавања националних проблема буржоаским револуцијама;

„Национално питање у послератној Европи" (аутор И. Д. Левин), које објашњава социјалну суштину и политички значај националног питања у вези с европским правним по-

ANALI FPB | anali.rs

ретком, установљеним после првог светског рата, условљеност националног питања међународним противуречностима тога периода, делатност Друштва народа у области националног питања. У раду се даје такође и карактеристика националних покрета у земљама западне Европе и демаскира шпекулација фашизма у националном питању;

„Двадесет пет година социалистичке многонационалне државе" (истог аутора), који показује историску законитост развоја односа између нација и државе у капиталистичком и социјалистичком друштву. Аутор прати историски ток развоја совјетске савезне државе и основне тенденције развоја узајамних односа између Савеза ССР и савезних република, указујући на значај лењинско-стаљинског решења националног питања за обезбеђење победе у великом Отаџбинском рату.

Административно право је једна од најмање разрађених грана права, али у исто време и једна од оних грана које највише траже разрађивање због својствене особености. Овде је било потребно у првом реду проучити погледе оснивача совјетске државе, Лењина и Стаљина, на совјетску управу. Ово је добило своје решење у разрађивању питања у радовима академика А. Ј. Вишинског. Следећи корак морао је бити проучавање основних принципа совјетског административног права, како у његовом научном теоретском образложењу, тако и у практичној примени. Ово се решава у раду С. С. Студеникина „Основни принципи совјетске државне управе", где је на основу великог материјала показан политички и правни значај сваког принципа.

У области кривичног права Институт права је дао прву монографију за општи део кривичног права, посвећену једном од најважнијих и најактуелнијих проблема ове гране права, наиме проблему саучешћа („Учење о саучешћу" од професора И. П. Трајнина). У монографији је подвргнута прегледу конструкција саучешћа. При решавању низа проблема који се појављују у вези са учењем о саучешћу (узрочна веза, основе одговорности, саучешће у нехатном кривичном делу) аутор полази од основних поставки марксистичко-лењинске методологије и захтева социјалистичког права. Његовом перу припада и друга већ спремљена за штампу монографија, „Учење о бићу кривичног дела".

Прво место између основних појмова кривичног права припада појму кривичног дела, који има у совјетском праву друкчију садржину него у буржоаском праву. Овој је теми посвећен рад Н. Д. Дурманова, који одређује основна обележја овог појма. Противстављајући буржоаско и социјалистичко право, аутор даје дефиницију појма кривичног дела не као апстрактне логичке категорије већ као појаве стварности, која се расматра при томе у историском развоју и са

гледишта класне борбе. Пошто је наука кривичног права наука о кривичном делу и казни, то је природно да је казна морала заузети своје место у радовима Института права Академије наука. Индивидуализација казне је један од најистакнутијих принципа совјетске криминалне политике, који се спроводи у њој на друкчији начин но што се спроводи у буржоаском праву и пракси. Проблему индивидуализације казне посвећена је монографија В. Р. Јакубсона, која указује на улогу репресије у заштити совјетске државе и социјалистичког друштвеног живота, као и на примену казни са гледишта социјалистичког хуманизма.

У области грађанског права довољно је поменути проблеме као „Правно лице у совјетском праву" (рад А. В. Венедиктова), „Уговорна одговорност" (рад Н. М. Агаркова), „Неваљаност послова" (рад Н. В. Новицког), „Колхозна својина" (рад Н. Д. Казанцева), да се покаже да су се у области науке грађанског права, коју је разрађивао Институт права, бирала као предмети за проучавање она питања која имају велики значај у економском и правном животу.

У науци судскога права место најглавнијег проблема неоспорно заузима проблем доказа. У своје време познати руски криминалиста Спасовић назвао је теорију доказа „централним чвором" целокупног система судског поступка. Овај је проблем разрађен са великом дубином и исцрпношћу од стране академика А. Ј. Вишинског у опширној монографији „Теорија судских доказа у совјетском праву".

Књигом академика Вишинског, Институт права унео је најскупоценији улог у совјетску науку права уопште и совјетско судско право напосе. Образлажући негативни однос совјетске науке права према оцени доказа по формалним критеријумима, аутор објашњава колико велики значај при оцени доказа има унутрашње судиско уверење и како ово проистиче из особености совјетског правосуђа. „Теорија судских доказа у совјетском праву" од А. Ј. Вишинског даје научно образложени систем доказа, истовремено обогаћујући совјетску науку судскога права и наоружавајући практичне раднике совјетског правосуђа правилном методологијом проналажења истине у судским стварима.

Проучавању основних начела совјетског судског права посвећени су радови С. Строговича „Природа совјетског кривичног поступка и принцип контрадикторности и Л. Ф. Клајнмана „Основни принципи совјетског грађанског поступка".

Из низа различитих субјеката кривичног процеса у совјетској литератури није се поклонило довољно пажње оштећенику. После издања Стаљинског устава, који придаје велики значај заштити личних права, проблем процесуалних права оштећеника тражио је специјално проучавање. Овоме је питање посветио Н. Н. Пољански један од својих радова

у коме је показано како се заштита праведних материјалних и моралних интереса личности спаја са друштвеним интересима. С овог гледишта аутор, говорећи о совјетском процесу и грађанској тужби у буржоаској демократији, противставља установу друштвене тужбе, с једне стране, и обезбеђење права оштећеника, с друге стране. Као практични закључак из учињене анализе, аутор, означавајући релативно узани оквир допуштања тзв. приватне тужбе, истиче неопходност давања оштећенику права да подржава тужбу у предмету који се претреса на основу јавне тужбе кад постоји његова морална заинтересованост.

У области међународног права разрађиван је цео низ питања, која су нарочито добила актуелни значај у вези са ратом против немачко-фашистичких освајача: „Међународни споразуми президента САД" (рад Р. Н. Дуреневског), „Разлика између неутралне и нератујуће земље" (рад Д. Б. Левина), „Питање партизанског рата у међународном праву" (рад Академика И. П. Трајнина).

Низ проблема које је разрадио Институт чинили су основу за уџбеник међународног права, који је Институт припремио.

Велику пажњу Институт права поклањао је разрађивању питања историје права и државе. Овде је совјетска наука имала богато наслеђе руске науке, коју су претстављала имена Сергијевича, Ковалевског, Павлова-Силванског, Дјаконова и др. Задатак се састојао у томе да се прегледају закључци буржоаске историографије, да се постави и реши низ нових питања, која проистичу из марксистичко-лењинског схватања закона развоја друштва, да се разради историја совјетске државе и права. У области издавања извора Н. А. Воскресенски је припремио за штампу три књиге „Законодавних споменика Петра Великог", посвећене актима о вишој државној управи, о сталежима, и о трговини и индустрији. У знатној мери на основу ове богате збирке аката Б. И. Сиромјатњиков је издао прву књигу своје монографије „Правна држава Петра I и њена идеологија". Важан значај такође имају и „Коментари уз споменике древног руског права" од Б. И. Сиромјатњикова.

Задатку историског проучавања совјетске државе и права служи марљиво скупљање документарног материјала. Природно је да је такво скупљање морало бити у првом реду остварено у погледу основних закона РСФСР и СССР. Овом циљу служе зборници: „Устави и уставни акти РСФСР" под уредништвом академика А. Ј. Вишинског, „Устави и уставни акти СССР" под уредништвом академика И. П. Трајнина и др.

Од истраживања о историји права морају бити поменути радови В. И. Серебровског о историји совјетског наследног права и Н. Д. Казанцева о историји колхознога права.

Стопедесета годишњица француске револуције обележена је била низом радова: Н. Н. Пољанског „Судско законодавство у епоси француске револуције"; од истог писца „Судско законодавство конвента", и др.

У своме раду Институт права посветио је велику пажњу и проучавању иностраног права. Овоме је посвећен низ радова, као на пр. већ поменути уџбеници „Иностранo грађанско право" и „Државно право иностраних држава", монографије Н. Н. Пољанског „Судбина процесуалних гарантија у Француској" и „Иностранo кривично-доказно право после првог светског рата" и др.

Нарочито место заузимају радови посвећени демаскирању фашизма у праву. Овде морају бити поменути следећи радови: М. А. Аржанова „Законодавство национал-социјалистичке Немачке", Б. С. Мањковског „Кривична репресија национал-социјалистичке Немачке", академика И. П. Трајнина „Механизам немачко-фашистичке диктатуре" и др.

Велики утицај имао је отаџбински рат на тематику Института:

1) Многи научни радови Института израђивани су специјално с погледом на ратно време и на ратне прилике: „Рат и правна заштита деце у СССР" (Рад Г. М. Свердлова), „Административна и кривична одговорност у ратно доба, (рад В. Р. Јакубсона) и др.

2) Задатак обезбеђења здравственог стања позадине и задовољење потреба становништва за време рата, као и задатак упућивања напора целокупног становништва способног за рад унутар земље на служење потребама рата, који је пао углавном на совјете као органе совјетске управе, морао је имати одлучног утицаја на организацију и методу управљања. Одатле одговарајући сазрелој потреби велики колективни рад „Совјети у условима Отаџбинског рата", који је извршио колектив сарадника Института права — другови Л. О Мандштам, А. А. Аскеров, И. Н. Ананов, В. Ф. Коток, А. А Карп и Н. Ј. Куприј.

3) Варварски методи вођења рата од стране Немачке и њених сателита морали су да привуку пажњу Института на проблем одговорности хитлероваца за извршене злочине. Овом проблему посвећени су: опширни колективни рад, који расматра питање како кривичне тако и материјалне одговорности ратних злочинаца; рад академика И. П. Трајнина „Одговорност хитлеровске Немачке за њена ратна злочинства и штету; монографија Н. Н. Пољанског „Међународно правосуђе и ратни злочинци"; монографија А. Н. Трајнина, „Кривична одговорност хитлероваца" и цео низ других радова.

4) Боравак Института у Ташкенту после његове евакуације из Москве одразио се у раду Института у оним напорима који су били уложени ради тога да буде користан са-

везној републици која је постала привремено место његовог рада. Одатле су радови којима се проучава делатност совјета Узбекистана, уопштавање судске праксе узбекистанске ССР, разрађивање пројекта новог законодавства о водама у Узбекистану и др.

Свој прилог правној науци Институт је дао такође и у облику теоретских реферата, који су у великом броју били прочитани на многим заседањима, конференцијама и конгресима. Нарочито је потребно подвући интерес од стране општих скупова Академије наука за питања државе и права, по којима је био саслушан низ реферата академика А. Ј. Вишинског и И. П. Трајнина.

Од почетка протекле 1944 год. Институт права добио је могућност да усредсреди своју пажњу углавном на, по обиму и по важности која му мора припадати, значајни рад на систему совјетског права, рад који врши колектив састављен од свију водећих радника Института. Рад „Систем совјетског права" мора дати научни систем права с обзиром на особености друштвених односа у совјетској држави у садашњој етапи њеног развоја. Значај овог колективног рада условљава се тиме што се систем права не своди ни у ком случају на спољашњу систематику права, што у систему совјетског права морају да добију свој потпуни израз облик совјетског права и све оне одлике које састављају његову особеност, што систем права мора да се изгради на основу проучавања начела која прожимају совјетско право, како начела општих за све гране совјетског права, тако и оних која карактеришу поједине гране. Научно разрађени систем постојећег совјетског права помоћи ће научном разрађивању оних великих задатака који ће се појавити пред совјетским правницима после рата.

Израђене су у облику монографија основне теориске премисе система совјетског права о следећим темама: „Узајамни односи права и државе" — аутор академик И. П. Трајнин, „Суштина права" — аутор М. П. Карева, „Извори права" — аутор С. П. Кечекијан, „Норма и правни однос — аутор П. Н. Галанза. Упоредо с овим припремљени су радови по појединим гранама права, као: „Систем државног права", аутор И. Б. Левин, „Преглед и систем грађанског права", аутор М. М. Агарков, „Предмет и систем апсолутних права", аутор Б. И. Сребровски, „Предмет и систем облигационог права", аутор М. С. Липецкер, „Предмет кривичног права", аутор Б. С. Мањковски, „Систем општег дела кривичног права", аутор А. Н. Трајнин, „Систем посебног дела кривичног права", аутор Н. Д. Дурманов, „Предмет и систем судског права", аутори Н. Н. Пољански и А. Ф. Клејнман итд. Укупно узевши, ово истраживање, које с гледишта научног

система обухвата основне принципе и све гране права, већ по својој замисли претставља велики корак напред у разрађивању совјетске правне науке, а по досадањем раду, иако још недовршено, може бити признато као значајна тековина, уколико такав рад до сад још не постоји ни у иностраној ни у совјетској литератури.

Двадесет година постоји Институт права. Биланс његовог рада по спољашњем, не једином обележју — по облику штампане продукције — изражава се у следећим бројевима:

За време од априла 1925 год. до априла 1945 год. било је отштампано 269 појединих издања у општем обиму од 3.728 штампаних табака, 92 броја часописа, који је издавао Институт од 1935 до 1941 год., у коме је био штампан 821 чланак у општем обиму од 825 штампаних табака. Сем тога велики број чланака које су написали сарадници Института права био је штампан у различним издањима других организација. Овде треба додати значајан број рукописа који се чувају у Портфељу Института, очекујући свој ред да буду штампани.

Совјетска наука права још заостаје од духовних потреба стварног живота. Један од главних разлога овог заостајања је недостатак високо квалифицираних научних кадрова у области права. Малобројни стари, дореволуционарни научници — правници нису могли да обезбеде одговарајући развој совјетског права. Млади пак кадрови били су припремани у ограниченом броју.

Пошто је 1938 год. Институт права Академије Наука СССР преузео на себе продубљено разрађивање совјетског права, он је поставио себи такође и задатак да подиже нове научне кадрове. Од тада се у Институту права воши систематски рад и припремање кроз аспирантуру младих научника у области права. Већ сада у саставу Института права са успехом ради неколико младих научника, који су завршили аспирантуру. Повећању квалификација научних радника у области права доприноси такође и сарадња Института при састављању и одбрани дисертација за научне степене.

Састав аспираната Института права и одбрањене дисертације дају све основе за веровање да ће совјетска правна наука, која је почела да се нормално развија само у систему Академије наука, бити убудуће све снажнија и да неће у овом развоју заостајати за другим наукама, које цветају у СССР благодарећи пажњи и помоћи партије и Совјетске владе.

ANALI PFB | anali.rs

УСТАВНОПРАВНИ ПРЕГЛЕД

ДЕВЕТОГОДИШЊИЦА СТАЉИНСКОГ УСТАВА

Народи СССР-а и радни људи целога света прослављају 9-годишњицу Стаљинског устава у знаку победе над крвавим и омрзнутим фашизмом. Четири и по године живота у мирној изградњи земље социјализма под Уставом од 1936 год. дале су снагу народима Совјетског савеза да у четворогодишњем Отаџбинском рату одбране не само своју независност и слободу од фашистичке агресије, него и да спасу од ропства целу Европу. Народи Југославије посебно су захвални и благодарни народима СССР, јер су почевши од првих дана Народно-ослободилачког рата црпли моралну снагу за пружање отпора окупатору из великих начела садржаних и признатих у Стаљинскоме уставу. И касније, када је Совјетски савез, развојем ратних догађаја, био у могућности да нам пружи и велику материјалну помоћ у борби против окупатора и његових помагача, наши народи нису престајали да се надахњују у великим слободарским принципима совјетског Устава израженим кроз херојску борбу братских народа. И зато данас слободни народи Федеративне народне републике Југославије, када доносе свој први слободни и демократски устав, сећају се историског дана, када је пре 9 година слободном вољом народа СССР-а проглашен најнапреднији устав на свету.

Друштвено-економски услови под којима је донет Устав од 1936 г. умногоме су били измењени у односима на услове живота из 1924 г., када је донет раније Устав, те се стога и Стаљински устав много разликује од првог Устава. Док је 1924 г. у историји СССР била обележена као почетак Нове економске политике, дотле је 1936 г. била у знаку завршетка НЕП-а, потпуне ликвидације капитализма у свима областима привредног живота.

1924 г. не само што је индустрија била са 20% у рукама приватног капитала, него још није била достигла ни предратну производњу. 1936 г. целокупна индустрија је у државним рукама, а производња је више него седам пута већа од предратне. Сем тога, и индустрија је изванредно много напредовала у погледу савременог техничког развоја и пораста тешке индустрије.

Совјетско село је исто тако потпуно изменило свој изглед. На место индивидуалних газдинства, прошараних кулацима, обрађиваних примитивним пољопривредним алаткама, дошла су велика колективна газдинства: колхози и совхози, који су у време доношења Стаљинског устава имали преко 400 хиљада трактора. Није више било кулака, а свега је 2—3% обрадиве површине било у рукама индивидуалних власника.

Трговина је потпуно прешла у руке државе, задруга и колхоза. Није било више незапослених и економских криза. Остварена је била социјалистичка својина над средствима производње и престала експлоатација човека над човеком. Нестало је класе израбљивача и капиталиста, а њихове позиције заузео је радни народ: радници, сељаци и интелигенција.

Под утицајем развоја средстава за производњу и других чинилаца измењени су били односи производње, па онда самим тим и класна структура друштва, односно политичко-друштвени положај пролетаријата, сељаштва и интелигенције у совјетском друштву.

Радничка класа није више била искоришћавана од капиталиста, јер су њима средства за производњу била одузета и предата држави на чему које је стајала радничка класа са својом прослављеном Свесавезном комунистичком партијом (бољшевика). Стога по речима Стаљина убудуће би било неправилно називати радничку класу пролетаријатом. „Јер је пролетаријат СССР одавно престао сасвим нова класа, радничка класа СССР, која је уништила капиталистички привредни систем, утврдивши социјалистичку својину на оруђима и средствима производње, стварајући совјетско друштво на путу у комунизам."

И сељаштво, ослобођено од експлоатације спахија, кулака, трговаца, шпекуланата, лихвара и др. није више имало ништа заједничког са ес-

љаштвом капиталистичких земаља, те је постало новом класом — сељака — које колективним радом, служећи се модерном пољопривредном техником, обрађује колективна имања: колхозе и совхозе.

Што се тиче интелигенције и она је добила сасвим нови изглед у време доношења Стаљинског устава. Она у огромноме броју — 80—90% — води своје порекло из редова радничке класе и сељаштва или других слојева раднога народа. Сама не претстављајући одвојену друштвену класу, ослободила се заблуде да би требала и да може заузети надкласни положај, престала је да служи спахијама и капиталистима и чврсто се повезујући са радничком класом и сељаштвом, нова интелигенција СССР ставила се у службу једино своме народу и држави.

Све ове промене у класној структури совјетског друштва јасно нам говоре да нестају границе међу основним групама совјетског друштва, јер нема више међусобних економских и политичких супротности између радничке класе, сељаштва и интелигенције и да су они међусобно чврсто крвљу повезани.

Ето, тако је у главним линијама изгледала социјална и економска структура совјетског друштва у време доношења Стаљинског устава.

Политичку основу СССР-а сачињавају совјети посланика (депутата) радног народа. Шта то значи? То значи да сва власт припада радном народу града и села, који је револуционарним путем с власти збацио веледоседнике и капиталисте и узео судбину своје државе у своје руке. То значи да нема више онога јаза између државе и народа, јер држава није више инструменат експлоатације у рукама спахија, кулака и капиталиста за израбљивање раднога народа. Нема више постављања органа државне власти одозго, него се сви органи, почевши од сеоског совјета па до Врховног совјета, бирају одоздо путем једнаког, општег и непосредног права тајним гласањем.

Нема више ни ограничења у погледу вршења бирачког права. Разлози који су постојали у време иностраних интервенција и НЕП-а отпали су, јер нема више оних ненародних елемената који су водили отворену борбу против народа и совјетских закона. Радни народ је чврсто узео власт у своје руке и смело води совјетску државу кроз „петољетке" у срећнију будућност. Испунило се обећање генијалног мислиоца и државника Лењина: сви грађани СССР, који су на дан избора напунили 18 година, имају бирачко право, сем умоболних лица и оних који су судском пресудом лишени изборног права.

Колико је велико учешће народа у власти совјета, види се најбоље по томе колико је грађана СССР учествовало у предизборној агитацији и изишло на гласање за последње изборе месних совјета. Преко десет милиона грађана је узело учешћа у агитацији, а 99.2% је изишло на изборе. Кад се томе још дода да је на последњим изборима само у совјете сеоске, насељске, реонске и градске било изабрано 1,300.000.— грађана за депутате раднога народа, онда се одиста види да је власт совјета само власт народа и ничија више.

Једно од основних обележја и стубова државе по Стаљинском уставу је законитост. Срушивши државу капиталиста и веледоседника, радни народ се једном заувек ослободио класних закона, који су служили за заштиту интереса и привилегија владајуће класе у циљу што потпуније легалне експлоатације радног народа. Закони СССР, донети су од народа и служе једино за заштиту економских, политичких, и културних интереса радника, сељака и народне интелигенције. Зато су они светиња не само за све грађане СССР, него и за све власти совјетске државе. Будни чувар над тачним испуњавањем закона је поред целога народа и државни тужилац СССР, кога именује Врховни совјет на 7 година.

Совјетски устав од 1936 г. доследно је спровео стаљинско решење националног питања. Свима народима СССР (око 60) признато је право не само националног и културног изграђивања, већ и слободног економског развитка. Као крајњу потврду права народа на самосталан национални, културни и привредни живот, Устав је признао свакој савезној републици право слободног иступања из СССР. Право на отцепљење није признато свима народима, него само народима савезних република.

Одговарајући грађанима СССР на предлоге за измену и допуну пројекта устава на VIII Ванредном свесавезном конгресу совјета Стаљин је, расправљајући питање да ли аутономне републике могу прећи у редове савезних република, дао одговор ограниченој употреби права на отцепљење у СССР. Пре свега, када се признаје једно право у совјетској држави, онда морају постојати и услови за његово остварење. Да ли би народи Башкирске или Татарске аутономне републике могли остварити и користити право на отцепљење кад би им било признато Уставом? Не би. Зашто? Зато што су са свију страна окружени совјетским републикама и областима, те не могу изићи из састава СССР. Ако би им се дало то право, онда би то било само једно голо право које се не може остварити, а таква права СССР не познаје, те стога није ни признато. Надаље, да би један народ могао живети у савезној републици, односно имати право на отцепљење, потребно је *да буде толико бројан како би* могао своју државну независност очувати. С друге стране, зар би се могло очекивати од једног народа малог по броју становника да ће бити у стању одолети империјалистичком окружењу и њиховим поробљивачким апетитима, ако би изишао из велике заједнице народа СССР? Сигурно, не. И баш зато, што би се право на отцепљење бројно малих народа окренуло против њихове сопствене самосталности и независности, Стаљински устав је признао право на иступање из СССР само бројно великим народима савезних република.

По Уставу од 1936 г. совјетска привреда изграђена је на социјалистичким основама. Шта то значи? То значи да је после укидања приватне својине над оруђима и средствима производње и ликвидације капиталистичког привредног система уведена социјалистичка својина тј. својина народа и државе над оруђима и средствима производње. Она може да има двојак облик: државне својине (имовине читавог народа) или кооперативно-колхозне својине. У државну својину, односно имовину читавог народа, спадају: земља, рудна блага, воде, шуме, фабрике, угљенокопи, рудници, железнички, водени и ваздушни саобраћај, банке, пошта, средства за везу, совхози, машинско-тракторне станице, комунална предузећа и основни станбени фонд у градовима и индустриским местима. Колхози и кооперативне организације и њихова производња заједно с њиховим живим и мртвим инвентиром чине друштвену својину колхоза и кооперативних организација. На социјалистичким принципима заснован привредни живот СССР према чл. 11 Устава „одређује се и руководи државним привредним планом у интересу повећања друштвеног богатства, сталног подизања материјалног и културног нивоа радног народа, учвршћења независности СССР и јачања његове одбранбене способности."

И приватна својина нашла је своје право место у Стаљинском уставу, тј. у таквој форми и облику да се признаје право располагања приходима од рада, али искључује свака могућност експлоатације туђег рада. Грађани СССР имају право личне својине на кућу за становање, продуктивну стоку, живину, и ситни пољопривредни инвентар према статуту пољопривредне задруге, као и право личне својине на приходе и уштеђевине од њиховог рада, на предмете домаћег газдинства и употребе, на предмете за личну потрошњу и удобност. Исто тако је признато право наслеђа личне својине грађана.

Поред социјалистичког система производње као владајућег облика привреде у СССР Устав признаје и ситно приватно газдинство сељака и занатлија, које може бити засновано једино на личноме раду, тј. искључујући сваку експлоатацију туђе радне снаге.

Сем права личне својине Стаљински устав признаје још читав низ основних права совјетских грађана: право на рад, одмор, материјално осигурање у старости као и у случају болести и губитка радне способности, право на образовање, право на слободу речи, штампе, састанка и митинга, право на слободу приређивања уличних поворки, демонстрација и манифестација, слободу савести и вероисповести, неприкосновеност стана, тајну дописивања, равноправност грађана, једнакост људи и жена, право удруживања у друштвене организације итд.

И устави либерално-буржоаских демократија врло често предвиђају извесан број од обих права, али исто тако је с друге стране историски утврђена чињеница да се та уставима призната права или никако или у врло малом броју остварују у пракси. У совјетској земљи, међутим, постоје троструке гаранције да ће права грађана бити и остварена, а то је уосталом показало и девет година живота под Стаљинским уставом. Пре свега совјетска власт и судство са установом Државног тужиоштва су најбоља гаранција да ће права грађана призната Уставом и законима бити поштована не само од појединаца, него и од свих органа власти. И то утолико пре што је сва власт у рукама радног народа. Надаље, социјалистичко-економска основа совјетске државе обезбеђује вршење права грађана СССР, јер је совјетско друштво ослобођено свих облика експлоатације и израбљивања и грађанима је обезбеђен несметан развој и напредак како материјалног тако и културног живота. И најзад, економска и политичка независност Совјетског савеза и његова војна снага су последња гаранција за остварења права грађана.

Ето, то су разлози због којих грађани СССР с поносом изговарају речи великог песника Мајаковског: „Читајте, завидите, ја — грађанин Совјетског савеза".

Упоредо са правима Устав предвиђа и дужности грађана СССР. Сем дужности поштовања закона, о којој је раније било говора, Устав истиче међу првима рад, и то не само као дужност, већ и као част сваког способног грађанина за рад, проглашујући начело: „Ко не ради, тај не једе". Устав, надаље, чланом 135 ставља у дужност сваком грађанину СССР „да чува и учвршћује друштвену и социјалистичку својину као извор богатства и моћи отаџбине, као извор благостања и културног живота радног народа". И најзад, уздижући општу војну обавезу на степен почасне дужности грађана СССР, Устав прокламује одбрану отаџбине као свету дужност сваког грађанина совјетске државе.

Није потребно нарочито истицати да је коришћење права грађана СССР у најужој вези или тачније речено условљено испуњавањем дужности. То уосталом произлази и из основних начела усвојених у Уставу. Уколико се тачније и савесније извршују дужности, утолико има више услова и да права грађана буду поштована и остварена.

Како грађани СССР испуњавају своје дужности, наћи ћемо најбољи пример у Отаџбинском рату.

Стаљинове речи из завршног говора са VIII Ванредног свесавезног конгреса совјета по питању пројекта устава су се обистиниле: „Нови Устав биће оптужба против фашизма, он ће да доказује да су социјализам и демократија непобедиви. Нови Устав СССР претстављаће моралну помоћ и реалну потпору за све који воде данас борбу против фашистичког варварства". Убрзо после доношења Стаљинског устава отпочело је поробљавање народа Европе од најокрутнијег империјализма света — немачког фашизма. И они који су падали у ропство, и они на које је долазио ред, сви су наде с правом полагали у народе СССР и непобедиву Црвену армију. Ни велика просторна удаљеност, ни терор окупатора, ни лажна пропаганда издајничких влада грађана читавим низом полицијских мера у циљу уништења пријатеља СССР није могла умањити љубав радних људи Европе према народима СССР ни поколебати чврсту веру у демократску и војничку снагу совјетске државе.

А кад је отпочео вероломни напад немачких империјалиста на земљу слободе и напретка, совјетски људи под руководством Свесавезне комунистичке партије (бољшевика) у великоме броју напустили су колхозе и фабрике и ступили у најкрвавији рат историје за одбрану своје отаџбине и цивилизације целог света. Коликогод је тај моменат био тежак ударац за окупиране народе Европе, јер су били свесни колике ће жртве морати поднети народи СССР да униште фашистичку неман, исто толико је тај тренутак подигао морал и устостручио отпорну снагу народа под окупацијом, јер је то била последња нада за поновно ослобођење.

Совјетски људи ступили су у борбу против изванредно опремљеног и наоружаног непријатеља који је за собом имао владајуће класе свих држава Европе, али ни једног момента нису клонули духом, па ни онда

када је непријатељ после годину и по дана дошао на Волгу, надчовечанским напорима бранили су земљу социјализма, јер су им велика демократска начела Стаљинског устава улевала веру у победу и давала моралну снагу да мрске поробљиваче одбију и пређу у победоносну офанзиву која је донела слободу целој Европи.

И сада, после четири године ужасног рата, великих патњи и тешких искушења, народи СССР излазе као победници над фашизмом пред цео свет, очеличени и прекаљени, међусобно чврсто братски везани јаче него икад раније заједнички проливеном крвљу и ступају поново у послератни период мирне изградње земље под Стаљинским уставом, прослављајући његову 9-годишњицу с одлуком да у рекордном времену под руководством Партије Лењина-Стаљина обнове и изграде ратом уништену и опљачкану земљу.

Д-р Мирко Бесаровић

УРЕДБА О ИЗБОРИМА ЗА ВРХОВНИ СОВЈЕТ СССР

Совјетски избони систем спада у ред најнапредних и најдемократскијих изборних система у свету. Демократска начела која чине темељ социјалистичког уређења Совјетског Савеза нашла су пун израз и у совјетском изборном реду, који осигурава најширим народним масама пуно учешће на изборима као и слободно опредељивање бирача тајним гласањем.

Уредба о изборима за Врховни Совјет СССР, по којој ће се одржати избори у Совјетском Савезу јануара 1946. донесена је и потврђена од стране Президијума Врховног Совјета СССР 11 октобра 1945. Кратки приказ основних принципа изражених у овој уредби омогући ће нам да упознамо главне карактеристике совјетског изборног реда.

По чл. 134 Стаљинског Устава избори депутата за Врховни Совјет СССР врше се на основу свеопћег, једнаког и непосредног изборног права — тајним гласањем.

Бирачко право. Активно бирачко право имају сви грађани СССР који су навршили 18 година, без обзира на расну и националну припадност, пол, вероисповест, степен образовања, завичајност, социјално порекло, имовно стање и претходну делатност, док се за пасивно бирачко право тражи навршених 23 године. Ово је новина у Уредби о изборима за Врховни Совјет СССР, јер је по Уставу и раније изборном закону активно и пасивно бирачко право било изједначено. Жене су у погледу бирачког права потпуно изједначене с мушкарцима, а исто тако и грађани који се налазе у редовима Црвене армије имају активно и пасивно бирачко право као и остали грађани. Бирачко право немају једино умоболни и лица која су судском пресудом лишена бирачког права.

Бирачке спискове састављају извршни комитети градских, среских односно сеоских совјета депутата трудбеника за своје подручје по изборним одељцима и 30 дана пре избора излажу их бирачима ради прегледа и исправки. Жалбе против одлука извршних комитета совјета по питању неправилности у бирачким списковима решавају у коначном степену народни судови.

Изборни округи. Кандидати се постављају по нарочитим изборним округима. Како се Врховни Совјет састоји из Совјета савеза и Совјета националности, то се за сваки совјет образују засебни изборни округи. За Совјет савеза образује се један изборни округ на 300.000 становника и за сваки овакав округ бира се по један посланик. Совјет националности бирају грађани СССР у савезним и аутономним републикама, аутономним областима и националним округима. Изборни округи за овај Совјет образују се по норми: 25 округа у свакој савезној републици, 11 округа у аутономној републици, 5 округа у аутономној области и 1 изборни округ у националном округу чине по један изборни округ за Совјет националности и на сваки овакав округ бира се по један посланик у Совјет националности. Образовање изборних округа врши

Президијум Врховног Совјета СССР најдоцније 2 месеца пре дана избора.

Изборни одељци. Гласање се врши по изборним одељцима, који су заједнички за изборе за Совјет савеза и Совјет националности. Изборне одељке образују извршни комитети Совјета за своја подручја на начин да се у градовима, индустриским местима и већим селима (са преко 2.000 становника) на 1.300—3.000 становника образује један изборни одељак, док у мањим селима и удаљеним ситним насељима ови се одељци образују и на много мањи број становника, с тим да изборни одељак не може обухватити мање од 50 становника. Уредба садржи посебне одредбе о образовању изборних одељака за војничке одреде, на бродовима који на дан избора плове, у болницама, породилиштима, санаторијима, инвалидским домовима, путничким возовима за дуга путовања, увек у циљу да се свим грађанима омогући да своје бирачко право остваре.

Изборне комисије. Свим изборним радњама руководе изборне комисије. У ту своју образује се:

1) Централна изборна комисија, која контролира примену Уредбе о изборима за изборе у оба дома Врховног Совјета СССР, одлучује коначно по жалбама против неправилних радња изборних комисија, региструје изабране посланике и предаје извештај о изборима Совјету савеза и Совјету националности.

2) У свакој савезној и аутономној републици, аутономној области и националном округу образују се засебне изборне комисије које су надлежне у погледу избора за Совјет националности.

3) У свим изборним окрузима образују се окружне изборне комисије за изборе за Совјет националности. Ове комисије поред осталих изборних резултата у својим окрузима, региструју кандидате и посланике и издају уверења изабраним посланицима.

4) Изборне комисије одељака врше пријем изборних биљтена и бројање гласова за сваког посланичког кандидата у свом изборном одељку.

Све изборне комисије састављају се од претставника професионалних организација радника и службеника, кооперативних организација, комунистичких партиских организација, организација омладине, војних службеника, скупова радника у предузећима, сељака и радника у колхозима, совхозима, селима и др.

Право постављања кандидата имају друштене организације трудбеника: комунистичка партија, професионални савези, кооперативне и омладинске организације и културна друштва. Ово право могу вршити не само централни органи пом. организација и друштава, него и органи републички, покрајински, обласни, срески и реонски, па и скупови по разним предузећима, општи скупови сељака у колхозима и тсл. Свака организација или друштво трудбеника који предлажу кандидата дужни су поднети односној окружној изборној комисији документа из којих ће се видети где је и кад изабран за кандидата, као и његов пристанак. Ову регистрацију кандидата код одговарајуће изборне комисије морају горе поменуте организације, односно друштва, извршити најдаље 30 дана пре избора. Ове ће комисије објавити податке о кандидатима најкасније 5 дана после крајњег рока за пријаву кандидата, тј. 25 дана уочи дана избора. Против одлуке окружне изборне комисије за изборе у Савезни Совјет, којом се одбија регистрација (потврда) кандидата, може се у року од 2 дана поднети жалба централној изборној комисији, чија је одлука коначна. Против исте овакве одлуке окружне изборне комисије за изборе у Совјет националности може се изјавити жалба изборној комисији савезне, односно аутономне републике, аутономне области, националног округа, а против одлука ових изборних комисија Централној изборној комисији, чија је одлука коначна,

Обе окружне комисије дужне су најкасније за 15 дана уочи избора да штампају и разашиљу свим изборним одељцима изборне билтене. Право слободне агитације зајамчено је чл. 70 закона.

Тајно и непосредно гласање врши се у току истог (нерадног) дана у целом СССР од 6 ујутро до 24 часа по локалном времену. Бирач, пошто се легитимише, прелази у изборочиту собу за попуну билтена. Ту ставља ознаку поред породичног имена оног кандидата за кога гласа, док имена осталих кандидата прецртава. Затим се враћа у собу где је изборна комисија и спушта билтен у изборну кутију.

Утврђивању изборних резултата приступа се после поноћи. Сматрају се као ништавни билтени у које је при гласању стављено више од једног кандидата, као и они који нису утврђеног обрасца. Изборна комисија одељка саставља записнике о гласању у потребном броју примерака. Записници садржавају број уписаних бирача према бирачком списку, оних који су гласали, неважећих билтена и гласова за сваког кандидата. Осем тога записник садржи кратко излагање изјава и жалби које су поднесене изборној комисији одељка. По један примерак записника упућује се у року од 24 часа окружној комисији за изборе у Савезни Совјет, односно одговарајућој комисији за изборе у Совјет националности. Сви билтени (посебно важећи а посебно неважећи) морају се запечатити и предати на чување извршним одборима градских, односно сеоских совјета. На основу записника достављених од изборних комисија одељака утврђује окружна комисија резултате избора у округу и о томе саставља записник у који уноси број изборних комисија одељака у округу, бирача у округу, оних бирача који су добили изборне билтене, оних који су гласали, неважећих билтена, гласова палих за сваког кандидата. Поред тога записник садржи кратко излагање изјава и жалби, предатих окружној изборној комисији, као и одлуке које су по њима донесене. Окружна изборна комисија прогласиће за изабраног оног кандидата у округу који је добио апсолутну већину гласова. Ако ниједан од кандидата није добио апсолутну већину гласова, односна окружна комисија бележи то у записник и саопштава Централној изборној комисији, односно изборној комисији Савезне, аутономне републике, аутономне области или националног округа, и истовремено објављује поновно гласање за два кандидата који су добили највећи број гласова, као и одређује дан поновног гласања најдоцније за две седмице после дана првих избора. Ово је тзв. систем „балотажа“ који претставља једну новину у Совјетском изборном праву.

Осим овог накнадног избора између два најјача кандидата, закон предвиђа могућност за поништај избора у случају да број гласова у округу не достиже ни половину од целокупног броја уписаних у том округу. Централна изборна комисија прописује у том округу нове изборе у року од две седмице после првих.

Д. Солдатић, Б. Познић

НОВО ПРАВО И ПРАВОСУЂЕ

УКОЛИКО ЈЕ ЗАКОН О ВРСТАМА КАЗНИ ИЗМЕНИО ПРОПИСЕ О КАЗНАМА ИЗ ЗАКОНА О СУЗБИЈАЊУ НЕДОЗВОЉЕНЕ СПЕКУЛАЦИЈЕ И ПРИВРЕДНЕ САБОТАЖЕ

У пракси је настало питање уколико је Закон о врстама казни од 5 јула 1945 изменио прописе о казнама које садржи Закон о сузбијању недозвољене спекулације и привредне саботаже од 23 априла 1945. О томе да је Закон о врстама казни изменио те прописе Закона о сузбијању недозвољене спекулације и привредне саботаже (и осталих Закона који су изишли пре 5 јула 1945), не може бити сумње, с обзиром на неке изречне одредбе Закона о врстама казни. Питање је само колико далеко иду те измене.

Пракса у томе погледу није била ни јединствена, ни стална, ни јасна. То је разумљиво. При данашњем стању кодификације нашег кривичног права, када се законом решавају само појединачна питања, мора доћи до колебања до које се мере у погледу на старе законе имају спровести начела која се појављују у каснијим законима. При решавању ове тешкоће само су нам од мале помоћи општа правила о дерогирању. Сада, скоро пола године после објављивања Закона о врстама казни, када је пракса у довољној мери показала тешкоће његовог спровођења, мишљења смо да можемо дати, више или мање закључан одговор, узимајући у обзир данашње потребе.

Одговор на горње питање по нашем мишљењу мора бити тај да је Закон о врстама казни (убудуће означен као ЗВК) дерогирао све прописе о казнама које садржи Закон о сузбијању недозвољене спекулације и привредне саботаже (убудуће означен као ЗСС).

Пре свега начелно: ЗВК има систематски смисао оног поглавља из општег дела кривичног законика који одређује уопште казну, допуштајући све казне за свако кривично дело и препуштајући посебном делу да за појединa дела одреди најподесније казне у одговарајућој висини. ЗВК није имао друге сврхе осим испуњавања функције таквог поглавља из општег дела Кривичног законика. Али последица тога је баш та да је казнени систем какав је раније постојао у целини укинуо и на његово место поставио свој. Доносећи било који закон са казненим прописима, законодавац претпоставља целокупан систем кажњавања без обзира да ли је био свестан тога или не, и без обзира да ли је то изрично формулисао или не. Полазећи једино од таквог целокупног система, могуће је схватити и оправдати одређивање појединих казни за одређена кривична дела као и одмеравање тих казни. Крпљење старог или чак више старих система с новима мора увек испасти као крпљење без потребне логике и доследности, без потребне правичности. Из тих разлога, узимајући за основ функцију ЗВК, можемо рећи да је он начелно у целини укинуо старе казнене прописе и да за материје, које су пре њега биле нормиране посебним законима, док се не добију нови прописи, важе у погледу врста употребљивих казни и њиховог одмеравања само опште норме ЗВК.

За ово гледиште, посебно у погледу врсте казни, налазимо потврде и у Закону о кривичним делима противу народа и државе. Наше кривично право није још толико далеко одмакло да би за свако кривично дело могло да предвиди само једну или више типичних казни. Потребна је у томе погледу највећа еластичност. Кривична дела још увек мењају своју важност за криминалну политику. Кривично дело које је било од мањег значаја преко ноћи може добити прворазредну важност и обрнуто. За сада је немогуће одредити за свако кривично дело in abstracto најподеснију или најподесније казне. Из тих разлога Закон о кривичним делима против народа и државе садржи у члану 13/2 генералну клаузулу да је, осим казни које су предвиђене посебно у закону за поједина кривична дела, могуће употребити све казне које су садржане у ЗВК. Утолико више морамо претпоставити да су раније законе имали исту намеру — допустити код сваког кривичног дела све постојеће казне. Суду је препуштено да у сваком конкретном случају одмери казну која ће најбоље одговарати.

Најзад морамо имати пред очима чињеницу да је ЗВК завршио један развој. Наше кривично право које се почело развијати у тешким партизанским приликама, што се тиче казне почело је са смртном казном и казном конфискације. Друге казне су дошле доцније и развијале су се као нарочити случајеви већ постојећих (на пр. разни облици ограничења слободе, конфискација и новчана казна итд.). Нелогично би било претпоставити да су се са ЗВК, који је у овом процесу издиференцирања казни направио завршни корак, хтели у погледу кривичних дела по старијим законима да искључе казне које су у изрично предвиђеним казнама биле већ развојно садржане.

То су начелни разлози који говоре да је ЗВК начелно дерогирао прописе о казнама који постоје у ранијим законима, и на тај начин и

прописе о казнама ЗСС-а. Исцрпна анализа односа ЗСС и ЗВК ће нам то потврдити и показати који су прописи ЗСС још остали у важности.

Да анализирамо најпре врсте казни које су могуће и по једном и по другом закону.

Врсте казни. ЗСС садржи пре свега следеће казне: новчану казну, принудан рад, конфискацију и смртну казну. Поред ових казни, он садржи још следеће казне: губитак грађанске части, одузимање права даљег вођења предузећа (радње) и узапћење робе, која је била предмет дела по том закону.

Погледајмо најпре како се те казне уврштују у нови систем. Новчана казна из чл. 4/1 ЗСС одговара новчаној казни из чл. 1/1 ЗВК; казна принудног рада из чл. 4/2 ЗСС казни принудног рада без лишења слободе из чл. 1/8, односно казни лишења слободе с принудним радом из чл. 1/10 ЗВК; казна конфискације из чл. 4/3 ЗСС казни кофискације из чл. 1/9 ЗВК и најзад смртне казне из чл. 4/4 ЗСС смртној казни из чл. 1/12 ЗВК. То да казна принудног рада из чл. 4/2 ЗСС одговара казни из чл. 1 т. 2, 8 и 10 ЗВК произлази аналогијом из одредбе тач. 3 чл. 10 ЗВК и из смисла целог тог члана, мада се на цитираном месту (тач. 3) говори само о изреченим, а не и о казнама које се предвиђају. Што се тиче осталих казни (новчана казна, конфискација и смртна казна) у погледу њихове врсте не може бити сумње.

У погледу казни које ЗСС предвиђа да се могу изрећи поред новчане казне, казне принудног рада, конфискације и смртне казне, може се рећи следеће: губитак грађанске части из ЗСС одговара на основу изричног прописа чл. 10/7 ЗВК губитку политичких и појединих грађанских права из чл. 1/4 истог закона. Право даљег вођења предузећа (радње) из ЗСС јасно одговара, а да при томе не постоји потреба да се то посебно означи у Закону, забрани бављења одређеном делатношћу или радњом из чл. 1/6 ЗВК.

Заплену corpus delicti-a ЗВК не спомиње. Упркос томе мишљења смо да тај институт важи још и сада. При томе се не ради о изузетку од правила које заступамо, наиме да је ЗВК дерогирао све прописе о казнама ЗСС. Заплена corpus delicti-a није казна у правом смислу речи, него је заштитна мера безбедности (упореди §§ 50 и следеће кривичног законика из год. 1929) и то тако природна мера безбедности, да не можемо замислити да је законодавац, који је у ЗСС додуше изрично означава као врсту казни, њутањем у ЗВК хтео је да је укине. Мишљења смо да тај институт у нашем праву важи уопште и да има да добије још ширу примену него икада раније, с обзиром на то да у нашем систему постоји казна конфискације имовине, према којој је заплена corpus delicti-a управо делимична конфискација.

Анализа на који се начин казне ЗСС уврштавају у систем ЗВК показала нам је да све казне предвиђене у ЗСС налазе своје место у том систему, изузев заплене corpus delicti-a, за коју смо укратко навели разлоге, због чега по нашем мишљењу остаје и даље у важности и то не само за подручје ЗСС, него за целокупно наше кривично право. Осим тога, та анализа нам је показала да од дванаест казни које садржи ЗВК само за три не налазимо непосредног ослонца у ЗСС. Те казне су: изгон из места пребивања, губитак или снижење чина или звања, као и губитак држављанства. У уводу смо навели због чега, упркос томе, треба сматрати да су те казне дозвољене и за дела из ЗСС. На овом месту ћемо нарочито нагласити да је казна изгона из места пребивања један нарочити облик лишења слободе (тежи од принудног рада без лишења слободе, лакши од лишења слободе), а да је казна губитка или снижења чина или звања само посебан случај губитка политичких и појединих грађанских права, међу којима спада и право заузимања неке државне или било које јавне службе или звања. Казна губитка држављанства, која би начелно била допуштена, практично тешко ће долазити у обзир. По своме смислу и по преседану који је остварио Закон о одузимању држављанства итд. од 23 августа 1945 г., та казна намењена је за деликте који су изричито политичке природе. Казна изгона из места пребивања као и казна губитка

или снижења чина или звања биће баш код дела опекулације и саботаже на месту и ефикасна.

Посебни прописи за поједине врсте казни. ЗСС садржи за све казне које су по његовом систему могле да буду главне још детаљније прописе. Он поставља минимум и максимум новчане казне, минимум и максимум принудног рада, даје нека упутства за конфискацију итд. Да ли и који од тих прописа важе и сада?

Мислимо да баш ти прописи најубедљивије показују да није могуће никако половично решавање питања. Можемо да станемо на гледиште да се ЗВК уопште није дотакао прописа ЗСС, што не можемо тврдити с обзиром на неке изречне одредбе ЗВК, или да заступамо супротно гледиште да је ЗВК у целини укинуо све те казнене прописе? Уколико оно што је предвиђено ЗСС важи још и данас, важи онда само зато што је то предвиђено или допуштено од ЗВК.

Прописи о минимуму и максимуму принудног рада најмање јасно потврђују да казнени прописи наших ранијих закона претстављају не толико бирање најпримернијих казни из општег система казни за поједина кривична дела и одмеравање минимума и максимума прорачунатог за та поједина кривична дела, колико скицирање целокупног система казни са општим минимумима и максимумима.

По ЗСС казна принудног рада могла се кретати између једног месеца и десет година. Максимум је био десет година, више од десет година нико није могао бити осуђен. Међутим, очевидно је да је законодавац код ЗСС претпостављао да је то код принудног рада опште могући максимум, јер „у тежим случајевима када је извршилац дела поступио са нарочитом безобзирношћу против народних интереса или им у злој намери нанео велику штету" предвидео је и смртну казну. Према ЗСС није било принудног рада преко десет година, била је пак смртна казна. Апсурдно би било тврдити да је законодавац хтео код дела спекулације и саботаже да максимира принудни рад под општи максимум и да истовремено допусти смртну казну. И баш исто тако било би апсурдно, допуштајући на основу изричитих прописа ЗСС и ЗВК смртну казну, истрајати сада код некадашњег максимума, под изговором да се ради о специјалном пропису. Једино смисаоно и једино правилно је да сада на место принудног рада употребљавамо казну принудног рада без лишења слободе, лишење слободе и лишење слободе с принудним радом у оквиру минимума и максимума како их предвиђа ЗВК.

У погледу појединих прописа за казну принудног рада односно за казне које су дошле на њено место, нема сумње дакле да ЗСС није више у важности. Када је тако, онда не видимо никаквог разлога да одговарајуће прописе за остале казне третирамо другачије. Нарочито не видимо никакав разлог због чега би требао да важи још данас максимум у погледу новчане казне. Према ЗСС новчана казна била је максимирана на основу члана 5/1 и 2 и могла је износити највише стоструку вредност робе која је била предмет поступка, односно 100.000 динара ако није било робе која би била непосредни предмет поступка. По ЗВК новчаној казни у погледу висине није постављена граница, што је логично с обзиром на то да имамо и казну конфискације. Пропис ЗВК на основу образложеног је данас једини у важности и разуме се да је пропис чл. 4/1 у вези са чланом 4/2 ЗВК обезнажио и пропис члана 7/2 ЗСС и да дакле при прерачунавању ненаплативе новчане казне у принудни рад без лишења слободе та накнадна казна не може бити дужа никада од две године.

О конфискацији имовине ЗВК нема никаквих посебних прописа, нарочито не говори посебно о томе да је могућа поред потпуне и делимична конфискација, отраничена било на поједине објекте, било на сразмерни део. Упркос томе што неки аргументи говоре да је у чл. 1/9 ЗВК била замишљена само конфискација целокупне имовине (увртавање те казне између казне лишења слободе и казне лишења слободе с принудним радом, новчана казна неограничена у висини која би ступила на место делимичне конфискације), с обзиром на Закон о конфискацији имовине и о извршењу конфискације од 9 јуна 1945, који није у супрот-

ности са ЗВК, и с обзиром на природу казне конфискације, која је бар у одређеним случајевима пре мера безбедности него казна (на пр. конфискација предузећа сарадника окупатора), једино је правилно да под конфискацијом под ЗВК подразумевамо како делимичну, тако и потпуну. Дакле у том погледу ЗВК би очувао систем ЗСС; пропис чл. 4/3 ЗСС наиме да је могућа „конфискација привредног и саобраћајног предузећа (радње) или пољопривредног газдинства" пракса је од самог почетка тумачила на тај начин да је замишљена — pars pro toto — потпуна конфискација; делимична пак на истом месту изрично је била предвиђена.

У вези са смртном казном нема проблема. Остаје дакле још питање губитка грађанске части. Према чл. 10/7 ЗВК има се свуда где је у ранијим законима био предвиђен губитак грађанских права убудуће подразумевати губитак политичких и појединих грађанских права. Пошто та одредба није ни у каквом погледу ограничена, значи да предвиђање казни губитка грађанске части у законима који су изашли пре 5 јула 1945 и конкретно у чл. 4/3 ЗСС допушта данас кажњавање губитком свих или појединих политичких и грађанских права, дакле и губитком политичких права, одузимањем родитељских права и губитком права на пензију и социјалног осигурања. Предвиђање губитка грађанских права од стране ЗСС у томе погледу има значај изричног прописа који захтева чл. 5/3 ЗВК. (О томе да одузимање права даљег вођења (радње) предузећа из чл. 4/3 ЗСС одговара губитку права бављења одређеном делатношћу или радњом из чл. 1/6 ЗВК, за који члан 5/3 такође захтева изрични пропис, било је већ раније речи). При овоме треба упозорити још на измену коју је донела Уредба о установљењу права на пензију од 25 октобра 1945: с одузимањем активног и пасивног изборног права сада је редовно повезан и губитак права на пензију (чл. 2/2 Уредбе).

Главне и споредне казне. Теориски занимљиво је питање какав значај има разликовање на главне и споредне казне по ЗВК. То питање је бар у прво време било значајно и за праксу. Од његовог решења је зависило како ће се извести пропис чл. 6/2 ЗВК, који ограничава употребу неких казни, уколико су споредне. Поставило се питање када је казна споредна и када, дакле, важи законско ограничење.

ЗВК разликује главне и споредне казне сасвим друкчије него ЗСС и остали ранији закони. По ЗСС смисао разлике је у томе да могу бити неке, тачно наведене казне, наиме споредне казне, изречене само ако је истовремено изречена и нека од главних казни. По чл. 4/III ЗСС на пр. било је могуће казну губитка грађанске части односно права даљег вођења предузећа (радње) и заплене corpus delicti-a изречи само **поред** у чл. 4/I наведених казни које су наступале као главне. Када је смисао разлике у томе, комбиновање више главних казни није искључено. ЗСС комбиновање главних казни изрично допушта.

Другојаче је по ЗВК. По томе Закону смисао разликовања на главне и споредне казне састоји се у томе да у поједином случају може да буде само једна казна као главна, све друге у истом случају употребљене казне су споредне. Само по себи, по својој природи, све казне могу бити главне (чл. 2 ЗВК); зато је у конкретном случају она казна главна која пре свега има да испуни функцију кажњавања. По ЗВК другим речима није могуће комбиновање главних казни. Могућа је, дакле рећи, било која комбинација казни, али при којима је свакога пута само једна главна, а све друге споредне.

Слобода у комбинирању казни, коју пружа овај начин разликовања на главне и споредне казне и која омогућава највећу еластичност при њиховом бирању и одмеравању, еластичност која још ни издалека није искоришћена од наше праксе, ограничена је само у два правца. Прво ограничење састоји се у томе да неке казне могу бити употребљене само као главне. Те казне су: смртна, принудног рада без лишења слободе, лишења слободе и лишења слободе с принудним радом. Друго ограничење је у томе да код главних казни принудног рада без лишења слободе, лишења слободе и лишења слободе с принудним радом, споредне казне,

изузев новчане, могу наступити једино ако је главна казна дужа од једне године.

Дакле, за разлику од ЗСС с једне стране казне губитка политичких и појединих грађанских права и одузимања права даљег вођења предузећа (радње) могу бити главне и чак самосталне казне, с друге стране могу бити поред казни принудног рада без лишења слободе, лишења слободе и лишења слободе с принудним радом изречене друге казне само под условима чл. 6/2 ЗВК.

По већ горе образложеном начелном гледишту по овом питању, мишљења смо да је сада и код дела по ЗСС у важности разликовање главних и споредних казни које је увео ЗВК. С обзиром на очигледну велику еластичност новог система не видимо никакве потребе да би у томе погледу истрајали на староме.

У вези с тим треба да упозоримо још на то да је при редакцији чл. 2 ЗВК дошло до очигледне погрешке. Набрајајући по врстама све могуће споредне казне, тај члан не спомиње изгон из места пребивања, нити губитак или снижење чина или звања. У чл. 6/2 ЗВК, који понова набраја споредне казне и који претходно набројану новчану казну на овом месту целисходно изоставља, изгон из места пребивања и губитак или сижење чина или звања изрично су наведени. Разлику између једног и другог места не можемо другојачије објаснити него редакцискom грешком чл 2.

Условна казна. Из неразумевања могућности које пружа систем казни уведених од ЗВК, појавила се тенденција очувања казнених прописа ЗСС, а нарочито прописа његовог члана 4/II (кумулирање више главних казни). Даља последица била је теорија да ЗВК није уопште дерогирао казнене прописе ЗСС, наводећи да је ЗВК општи, а ЗСС посебан закон, при чему се губило из вида да је ЗВК по томе што поставља **систем** казни заиста општи, а да је по томе што поставља систем **казни** ипак и посебан закон. Слично се основно правило да је ЗВК дерогирао раније казнене прописе претеривало у супротном правцу, наиме да ниједан од ранијих прописа не важи. Нарочито се тврдило да с обзиром на чл. 8 ЗВК не важи више пропис чл. 7/III ЗСС, који не дозвољава условну казну код дела спекулације и саботаже. Под општим условима чл. 8 ЗВК требало би да буде могућа и допуштена и код тих дела условна казна.

Јасно је да је то гледиште било погрешно. Пропис чл. 7/III ЗСС није имао нити је могао имати сврху да укине условну казну из нашег система казни. Искључивање условне казне код дела спекулације и саботаже напротив претставља постојање тога института у нашем праву. Тај институт је по том ЗВК само изрично формулисао и одредио опште услове његове употребе. Зато прописи о којима је реч нису у супротности, него се допуњују. Условна казна, која је уопште узев могућа, сада је искључена код дела спекулације и саботаже.

Скоро није без значаја нагласити данас да тај пропис има важности не само за подручје спекулације и саботаже, указујући да дела спекулације и саботаже треба најригорозније кажњавати. Он нам уједно указује какав однос морамо да заузмемо према свим кривичним делима која угрожавају нашу обнову и изградњу. Међу таква кривична дела без сумње спадају и покушаји корупције државног апарата и злоупотреба службене дужности.

Прилагођавање казни из ранијих пресуда новом систему. Горњим смо исцрпли проблеме који се постављају за текуће ствари код ЗВК у односу на ЗСС. Ради потпуности, да на крају споменемо и питање до које мере иде прилагођавање новом систему оних казни које су изречене пре изласка ЗВК. Питање се поставља због тога, што чл. 10 изрично предвиђа извесно прилагођавање. Да ли се та одредба има да тумачи рестриктивно или се напротив изводи закључак да се у чл. 10 претпоставља опште прилагођавање, тако да су ти изрични прописи потребни само због потпуне измене казне ограничења слободе? Практично, питање је било важно нарочито у односу на чл. 6/2 и 5/3 ЗВК. Шта је са споредним казнама које су својевремено биле изречене, нарочито с казном

губитка грађанске части, ако у пресуди нису дати услови које у таквом случају захтева садашњи закон? Колики је опсег казне губитка грађанске части из ранијих пресуда?

Без сумње, у почетку је постојала тенденција да се ЗВК тумачи као нека врста прећутног помиловања и старе пресуде су се по некад у целини прилагођавале новом систему, тако да су се све оне казне или њихово одмеравање које по ЗВК није било могуће у конкретној комбинацији употребити или које су у конкретном одмеравању прелазиле нове максимуме сматрале као избрисане односно снижене. Та тенденција је била погрешна. О томе не може бити сумње, с обзиром на Обавезно тумачење, које је дало Претседништво Привремене народне скупштине 22 октобра 1945. Обавезно тумачење додуше изричито искључује само свако прилагођавање у погледу трајања казни на слободи, али јасна је при томе претпоставка да се пропис целог чл. 10 ЗВК има тумачити рестриктивно. Ако затим имамо у виду и већ поменуту Уредбу о установљењу грађанске части као споредна казна остати у важности такође и ако нису права на пензију од 25 октобра 1945, онда је јасно да ће губитак дати услови чл. 6/2 и да ће увек значити губитак свих политичких и појединих грађанских права које познаје данашњи систем.

Д-р Јожа Вилфан

УЧЕЊЕ О КАЗНИ

Не би се могло говорити о казни, нити пак разјаснити њена суштина, изван оквира државе и њене функције. Једном речи, не може се говорити о казни, а да се не говори о држави.

Држава је створена, како каже Стаљин, на основу расцепа друштва на непријатељске класе, створена је за то да би држала на узди експлоатисану већину у интересу експлоататорске мањине. Оруђе државне власти било је усредсређено, углавном, у војсци, у казненим органима, обавештајној служби, у затворима. Две основне фуknције карактеришу делатност државе: унутрашња (главна) — држати експлоатисану већину на узди, и спољна (споредна) — повећати своју територију владајуће класе на рачун територија других држава. Тако је било за време и феудалног периода. Тако стоји ствар и у капитализму.

Дакле, главна функција државе састоји се у држању ескплоатисане већине на узди у интересу експлоататорске мањине. Тако је било све до велике Октобарске револуције када је у СССР-у власт у руке узела већина: радници и сељаци. Међутим, у осталим државама, све до данашњих дана било је тако да је једна мањина држала власт над огромном већином становништва. У току данашњих дана још у неким државама почела се ситуација мењати и власт прелазити у руке већине становништва државе, тј. радног народа: радника и сељака и радне интелигенције, а типичан случај те промене јесте наша земља.

Када се има у виду основна функција државе и када се томе дода да је држава „машина у рукама владајуће класе за угушивање отпора својих класних противника", излази на видело сав значај казненог система, одн. казне. Владајућа класа не може обичним мерама угушити противљење потчињене јој класе, него према противљењу потчињене класе употребљава принудне мере које иду до најоштријих видова, на пр. до уништења живота. Отуда казнени систем државе претставља најважније мере за угушивање противљења.

Основно у целој ствари јесте гушење противљења друштвеном уређењу које је установила владајућа класа. Када се казна осмотри са овог становишта, тада искрсава суштина казне, тј. оцртава се њена класна природа. Отуда се о казни не може говорити у оно доба кад још није било класа, одн. пре настанка државе. Тада није постојала једна група људи која је држала власт у својој руци и помоћу ње гушила противљење њој потчињене групе. Но било је радњи које су биле опасне по дотично друштвено уређење и оно се против учиниоца тих

радњи борило на разне начине и предузимало извесне принудне мере. Али те принудне мере нису биле казне, јер принудне мере само онда постају казном кад их примењује држава у интересу владајуће класе, а тада није било класа, није било државе.

Према томе, ако се хоће да прати развој казне, па отуда и да се у пуној јасноћи оцрта њена природа, мора се поћи од поделе друштва на класе, одн. од настанка државе, а то ће рећи са робовским поретком.

У робовско доба друштво је било састављено од господара и робова. Робови су били својина господара. Право није сматрало роба човеком. Господар је могао радити са робом шта је хтео: могао га је продати, а могао га је и убити. Према томе у државама робовског система са робовима се самовољно обрачунавао њихов власник. Што се тиче слободних људи, за њих се казна испољавала у виду талиона, тј. одмазде извршиоцу кривичног дела оном истом штетом коју је он причинио, а што се најбоље огледа у формули: — око за око, зуб за зуб. — Слободним се за извршење кривичних дела допуштао и откуп. Ако је извршилац кривичног дела био у могућности да плати откуп, ослобођаваo се од казне, а ако пак није могао да плати откуп, подвргаван је убиству или сакаћењу.

У феудално доба казна носи отисак тадашњег друштвеног стања. Друштво је било подељено на сталеже. Прва два сталежа: феудални господар, свештенство и племство имали су сву власт у својим рукама, а трећи сталеж: сељаштво и градско становништво било је потчињено власти феудала. Казне су тада носиле изразито сталешки карактер, а наиме:

За исто дело припадник вишег сталежа — на пр. племић био би кажњен новчано, а за то исто дело припадник трећег сталежа био би кажњен телесном казном — на пр. отсецањем ког дела тела или чак и смртном казном. Тако на пр. по законику цара Душана себру је био забрањен збор и чл. 69 тога законика било је прописано: ко се затекне као учесник на збору, да му се уши одрежу и да му се подочје осмуди. По чл. 94 истог законика било је одређено: ако убије властелин себра, да плати 1000 перпера; ако ли себар убије властелина, да му се обе руке отсеку и да плати 300 перпера.

У капиталистичком друштву, дакле, у буржоаској држави, прокламована је једнакост, братство и слобода. У свим законицима капиталистичких држава наглашава се како су пред законом сви једнаки, како је казна једнака за све. Међутим уствари стање је друкчије, а наиме:

Сва средства за производњу налазе се у рукама капиталиста. Капиталиста нема својину на радницима производње, не може их ни убити, ни продати, „али су радници лишени средстава производње, и да не умру од глади, принуђени су продавати своју радну снагу капиталисти и носити на врату јарам експлоатације". Капиталиста, кад од радника купује радну снагу, труди се да за њу што мање плати, и то му је главно. Према томе раднику се не плаћа ни онолико колико је утрошио радне снаге, а камо ли за онолико колико је произвео. Тај неплаћени радников рад капиталиста присваја себи. Према томе радничка класа налази се не у положају равноправности, него у потчињеном положају, у положају експлоатисаном, а капиталистичка класа налази се у господарећем положају. Услед страховите експлоатације, радничка класа запада у све тежи и тежи положај. Њена авангарда — пролетаријат — иступа у одбрану основних животних захтева радничке класе. Буржоазија не само да не узима у обзир ове захтеве радничке класе, него свим средствима настоји да те захтеве угуши и према пролетаријату примењује најсвирепије мере почев од затвора до убистава. Безбројни су примери насилног гушења захтева радничке класе од стране капиталиста.

У члану 23 Видовданског устава стоји да је радна снага под заштитом државе, а члан 33 говори да је право радника на организовање ради постигнућа бољих услова зајемчено. Међутим, још су свежи тра-

гови сурових мера које су примењивали бивши властодршци према радничким захтевима. 1934 г. избија штрајк грађевинских радника. Владина полиција кундачи, премлаћује, па на концу и пуца у штрајкаче, рањава, убија, одвлачи у затворе. Не поступа се боље ни са радницима фабрике авиона Раковица, када су ради остваривања својих захтева ступили у штрајк. Штрајкови радника фабрике Рогожарски не дају се замислити без хапшења радника од стране владине полиције, насилног терања на рад, премлаћивања.

Даље, у члану 23 александровског устава речено је: „Слобода рада и уговарања у привредним односима признаје се", па затим да ће држава у интересу целине интервенисати у привредним односима грађана, а у духу правде и отклањања друштвених супротности.

Шта је ишло ово признавање слободе уговарања у привредним односима, нека послуже речи самог коментатора поменутог устава, д-р Костића, који вели: „Признати пуну слободу рада између радника и послодаваца, значило би препустити радника експлоатацији од стране послодавца, нарочито у данашњем времену, где је несразмерно већи број оних који нуде своју радну снагу него оних који је траже".

А како држава интервенише у интересу целине у привредним односима, а у духу правде и отклањања супротности?

Држава интервенише тиме, што суровим мерама гуши противљења, захтеве радничке класе. Са тим захтевима властодршци се обрачунавају употребом строгих казни и насилних мера. На исти овакав начин властодршци су се обрачунавали и са захтевима народа уопште, а нарочито кад би народ тражио слободе. Владина полиција пуцала је на црногорски народ на Белведерима кад је он затражио поштовање слободарских права. Владина полиција пуцала је на студенте београдског универзитета када су они демонстрирали против тиранije и насиља. Казамати су, пак, били пуни људи који су дизали глас против неправде.

Ето шта се сводио казнени систем у капиталистичким државама. Он није био управљен против властодржаца, него против потчињене класе, против радног народа. Путем казни имао је да се угуши сваки отпор, свако противљење постојећем поретку. Зато се може са основом рећи да је казна у капиталистичким државама својом оштрицом у првом реду управљена против експлоатисане класе уколико отпор долази од ње.

Дакле, главни смисао казне у капитализму јесте угушивање противљења постојећем капиталистичком поретку и мерама које он предузима. У гушењу тог противљења при примени казне не пази се на човеково достојанство, врши се груба и сурова одмазда за учињено противљење, па се чак иде до тешких мучења. Све ово даје класни карактер казне у капитализму, па се може рећи да казна у капитализму служи гушењу противљења радног народа, а за заштиту интереса буржоазије.

Какав је смисао казне у СССР-у?

Тамо је пролетаријат у савезу са сељаштвом срушио капиталистички систем, узео власт у своје руке и почео да изграђује социјалистички поредак. Свргнута буржоаска класа на све могуће начине покушава да поврати изгубљену власт. Ако не мисли да опет допадне у ропство буржоазије, пролетаријат, како каже Љењин, мора угушивати ово противљење свргнуте класе „свим оним средствима којима су они гушили пролетаријат, јер друга средства нису познавена". Исту мисао износи и Стаљин када говори о карактеру диктатуре пролетаријата па вели да је једна од одлика диктатуре пролетаријата „искоришћавање власти пролетаријата ради угушивања експлоататора".

Дакле, у односу на свргнуте са власти експлоататоре, смисао казне састоји се у томе што се према њима употребљава насиље. Но не треба узети да се казна испољује само у насиљу.

Љењин подвлачи да диктатура пролетаријата не значи само насиље, иако је она немогућа без насиља, па вели: диктатура пролета-

ријата јесте упорна борба, крвава и без крви, насилна и мирна, војничка и господарска, *педагошка* и административна борба против сила и традиција старог друштва.

Осврћући се на ово питање Стаљин вели: „Неки другови мисле да су репресалије главно у продирању социјализма, у случају да се репресалије не повећавају да нема ни продирања.

Да ли је то тачно? То је, свакако, нетачно.

Репресалије су неопходан елеменат за продирање, али то су елементи помоћни, а не главни".

Дакле, и Љењин и Стаљин истицали су и другу страну казне, а не само њен принудни карактер, истицали су да казна има и васпитни карактер. Овакво схватање казне произилази из општег става који се огледа у следећим Стаљиновим речима: „Странка мора из дана у дан задобивати поверење пролетерских маса, она мора својом политиком и својим радом ковати себи помоћ маса, она не сме заповедати, него пре свега уверавати... и према томе она мора бити руководилац, вођа, учитељ своје класе. — Због тога је метода уверавања основна метода помоћу које странка руководи класом".

Васпитни задаци казне нарочито су подвучени у програму партије на VIII конгресу 1919 г., где се вели:

„У области кажњавања на тај начин организовани судови већ су довели до основне промене карактера казне остварујући у широким размерама условну осуду, уводећи као меру кажњавања друштвену осуду, замењујући лишење слободе обавезним радом у слободи, замењујући затворе васпитним установама и дајући могућност за примену праксе другарских судова. ВКП, желећи даље развиће судова у истом правцу, мора тежити циљу да се сав радни народ у маси привлачи за вршење судских обавеза и да се систем казни потпуно замени системом мера васпитног карактера."

О задацима казне јасно говори члан 3 Закона о уређењу судова. У њему се вели: „Примена казне има за задатак да се осигура најстрожије извршење совјетских закона, да васпита грађане у духу оданости отаџбини и ствари социјализма, у духу тачног и непоколебљивог извршења совјетских закона, брижљивог односа према државним дужностима, поштовања правила социјалистичке заједнице".

О задатцима казне говори и члан 9 к. з. РСФСР који као циљеве казне одређује: а) предупређивање извршења нових кривичних дела од стране лица која су их извршила; б) утицај на друге колебљиве чланове друштва; в) прилагођавање оних, који су извршили кривично дело, условима заједнице државе трудбеника.

А оно што је нарочито важно, у члану 9 подвлачи се да казна не може имати за циљ одмазду, или наношење физичке патње, мучења и понижавања људског достојанства. И баш у овом одрицању циља казне од одмазде, мучења и понижавања људског достојанства и огледа се главни смисао казне у СССР-у, а у томе је и једна од разлика између казне социјалистичког права и буржоаског.

Дакле, из изложеног се види да је у СССР-у задатак казне двојак:

1) то је задатак гушења отпора свргнутих експлоататора који опет настоје да се дограбе власти;

2) то је задатак поправљања и преваспитавања.

Но ови задаци казне, током развитка социјалистичке државе, нису били увек једнаки. У разним фазама развитка социјалистичке државе задаци казне бивали су различити, а наиме:

Прва фаза развитка социјалистичке државе. — То је период од Октобарске револуције до уништења израбљивачких класа. У овом периоду држава је остваривала две функције. Прва функција, то је гушење свргнутих класа унутар земље које теже да се опет дочепају власти. Друга функција, то је одбрана земље од напада споља. У односу на прву функцију стање је било такво да су експлоататорске класе биле разбијене и свргнуте са власти, али нису биле дотучене.

Оне су предузимале све могуће мере да опет узму власт, па су заједно са својим помагачима: царским чиновницима, контрареволуционарним партијама (есерима, мењшевицима, кадетима), троцкистима, бухариновцима, отпочели борбу против совјетске државе. У вези са тим њиховим радом, почеле су ницати контрареволуционарне завере, буне и устанци, сваковрсне саботаже по фабрикама, предузећима, колхозима и совхозима, почела се развијати шпекулација као средство за организацију глади. На овакве мере није се могло друкчије одговарати него оштром принудом, па зато казна у овом периоду носи углавном принудни карактер, тј. кад је у питању гушење отпора свргнутих са власти израбљивачких класа, према њима казна има принудни карактер. Што се тиче поправљања и преваспитавања људи, то је у овом периоду био озбиљан задатак. Главна оштрица казне у овом периоду била је управљена на унутрашњост земље, јер с у унутрашњости решавало главно питање: учвршћење власти радног народа и изградња социјализма. Према непријатељима остваривања ових задатака морала се примењивати принуда зато што, како каже Љењин, „друга средства нису пронађена". Док је са једне стране требало гушити тај отпор свргнутих израбљивачких класа, дотле је на другој страни требало поправљати, преваспитавати људе у духу социјализма. Као што се види, у овој фази главни задатак казне био је гушење отпора свргнутих експлоататора који гледају да опет узму власт у руке, а поправљање и васпитање био је озбиљан задатак. Но при свему овоме није се заборављала ни спољна опасност.

Друга фаза развитка социјалистичке државе. — Овај период обухвата време од уништења капиталистичких елемената града и села до потпуне победе социјалистичког система господарства и примања новог устава. У овој фази, што се тиче унутрашњости земље, отпала је одумрла је функција гушења, јер је израбљивање уништено, израбљивача више нема и нема ко да се гуши. Следствено овоме мења се и задатак казне. Сада отпада задатак казне који се састоји у гушењу отпора свргнутих израбљивачких класа. У овом периоду изграђени су темељи социјалистичке економије и те темеље, и друштво изграђено на тим темељима треба чувати и даље развијати. Зато казна у овом периоду има у земљи за главни задатак поправљање и преваспитање људи у духу социјализма, поправљање и преваспитавање оних који нарушавају совјетски закон. Уместо функције гушења, дакле, појавила се сада функција чувања социјалистичке имовине. У циљу обезбеђења ове имовине од расипника и крадљивања постоје закони и зато је главни задатак васпитавати људе да поштују те законе, да се боре за њихово поштовање и отклањање сваког кршења закона. Дакле, у овом периоду је основни задатак у земљи мирни господарско-организациони и културно-васпитни рад. Овај задатак, као главни у држави, природно је да се одражава и кроз казне, те је отуда сада главни задатак казне васпитавање и поправљање. Но, при овоме не треба помислити да је принуда, као задатак казне, посве искључена. Васпитавање, као задатак казне, не искључује него претпоставља принуду. Само сада принуда није главни задатак казне, него васпитавање и поправљање. Принудни карактер казне у овом периоду нарочито је повезан у односу на спољњег непријатеља. Оштрица казне у овом периоду, није управљена више на унутрашњост земље него споља, што се нарочито види из следећих Стаљинових речи: „Памтите и никад не заборавите, да све док постоји капиталистичко заокруживање, биће саботера, диверзаната, шпијуна, терориста, који се шаљу у позадину Совјетског Савеза шпијунским организацијама страних држава."

У СССР-у поред казне постоје и друге принудне мере које примењују друштвене организације (партиске, синдикалне итд.). Казна се разликује од ових мера тиме што казна претпоставља државну

принуду у односу на нарушиоца совјетских закона, а примењује се од органа социјалистичког правосуђа.

У СССР-у судовима је остављено да у границама закона изаберу према извршиоцу ону казну која по мишљењу суда најбоље одговара друштвеној опасности дотичног кривичног дела и његовог извршиоца. Индивидуализација казне веома је важан принцип социјалистичког кривичног права. Колики се значај придаје овом принципу, види се најбоље *из следећих Стаљинових речи:* „*Треба захтевати од суда* строгу индивидуализацију казне, имајући при томе у виду да разлика у годинама затвора има за сваког трудбеника, за сваког осуђеног велики значај, и не само осуђеног, већ и за пролетерску државу, која уме да цени људе као највећи капитал.

У садашње време ми више него икада морамо тражити да казне које доносимо одговарају индивидуалној опасности овога или онога човека, индивидуално израженом кривичном делу."

Из изложеног, између осталог, нарочито се примећује то:

1) казна носи право обележје своје епохе;

2) када се на казну погледа са гледишта њеног задатка: угушивање противљења постојећем друштвеном уређењу који је установила владајућа класа, јасно се оцртава класни карактер казне;

3) о казни се не може говорити пре настанка државе, јер принудне мере само онда постају казном кад их примењује држава у интересу владајуће класе;

4) казнени систем јесте најважнија мера у рукама владајуће класе за угушивање противљења потчињене класе.

Предраг Власинић

ПРИМЕНА БЛАЖЕГ ЗАКОНА

Чл. 18/I Закона о кривичним делима противу народа и државе, који прописује да ће се дела извршена пре ступања на снагу овог Закона, а која још нису пресуђена, казнити по овом Закону, ако су његове одредбе блаже од ранијих законских прописа, — довео је наше судове пред озбиљно питање о томе на које то „раније законске прописе" мисли законодавац у наведеној одредби. Извесни окружни судови нису се двоумили у тумачењу става I чл. 18 пом. Закона, па су, не дајући за то никакве разлоге, нашли да се у Уредби о војним судовима од 24 маја 1944 г. налазе казнени прописи који су блажи од казнених прописа у Закону о кривичним делима противу народа и државе.

Ово питање није онако просто како су га поједини судови схватили, јер од тога како ће бити решено, зависи да ли ће се стварно или само привидно примењивати један од основних кривичних закона као што је онај о коме је овде реч, те да ли ће тај закон озбиљно служити сврси којој је намењен, или ће због формалистичког тумачења првог става његовог члана 18 и чл. 16 и 17 Уредбе о војним судовима одговарајући циљ законодавца бити скоро осујећен.

Да бисмо допринели правилном разумевању првог става наведеног законског прописа, у овом чланку осврнућемо се најпре на Уредбу о војним судовима, и то на њу као на оруђе наших народа за њихову заштиту од злочиначког рада домаћих издајника и страних непријатеља и на њен однос према Одлуци о Суду за суђење злочина и преступа против српске националне части, а потом ћемо одговорити на питање који су то ранији законски прописи чије би казнене одредбе биле блаже од казнених одредаба у Закону о кривичним делима противу народа и државе, управо на питање о томе да ли такве прописе може заиста садржати поменута Уредба.

I — За све време народноослободилачке борбе постојали су војни судови. Крајем 1942 год. искуство војних судова у погледу

процедуре и утврђивања одређених норми о ратним злочинима, кривичним делима непријатељства и издајства према нашим народима и њиховој ослободилачкој борби, добило је и своју законску форму у Уредби о војним судовима од 29 децембра исте године. Ова Уредба замењена је 24 маја 1944 г. новом Уредбом о војним судовима, која је била у примени код војних судова све до 1 септембра 1945 г. За сва у њој предвиђена кривична дела „која су уперена против ослободилачке борбе" (изузев она дела из Одлуке о Суду за суђење злочина и преступа против српске националне части) како војних лица и ратних заробљеника, тако и ратних злочинаца и народних непријатеља. Тога дана ступио је на снагу Закон о кривичним делим противу народа и државе, изгласан дан раније од Привремене народне скупштине ДФЈ. Овај Закон обухватио је готово сва кривична дела ратних злочинаца и народних непријатеља из чл. 13 и 14 Уредбе о војним судовима, сем оних која су већ била обухваћена Одлуком АСНОС-а о Суду српске националне части од 19 децембра 1944 г., као и сличним законским одлукама о суђењу злочина и преступа противу националне части у осталим федералним јединицама и посебним областима. Ступањем на снагу овог Закона, престали су важити сви законски прописи који су у супротности са његовим одредбама, управо уколико садрже одредбе о кривичним делима ратних злочинаца и народних непријатеља. А ступањем на снагу Закона о уређењу и надлежности војних судова у Југословенској Армији, престали су 31 августа 1945 год. важити прописи Уредбе Врховног Штаба НОВ и ПОЈ о војним судовима од 24 маја 1944 год., који регулишу устројство и надлежност војних судова, као и сви други прописи противни овом Закону. Прописи Уредбе који се тичу војно-кривичних дела и кривичног судског поступка остали су и даље на снази.

До доношења Одлуке о Суду за суђење злочина и преступа противу српске националне части, Уредба о војним судовима била је једини закон који је садржавао прописе о кривичним делима противу народа Југославије и њихове ослободилачке борбе, и о казнама противу криваца за та дела. Одлуком о Суду српске националне части изузета су из надлежности војних судова и дата у надлежност Суда за суђење злочина и преступа сва кривична дела издајничког подржавања непријатеља, тј. кривична дела политичке, пропагандне, културне, уметничке, привредне, правне, административне и друге сарадње са окупатором и његовим домаћим помагачима, једном речи „сва она дела којима се штети или може штетити угледу и части српског народа и његовој борбеној отпорној снази, уколико та дела не спадају у велеиздају и помагање окупатора у вршењу ратних злочина". До доношења ове Одлуке кривична дела предвиђена у њој квалификована су као радње из става 1, 2, 4 и 6 чл. 14 Уредбе о војним судовима; а по задобијању обавезне снаге Одлуке АСНОС-а од 19 децембра 1944 год., ова дела, уколико се нису појављивала као теже кривичне радње, долазила су пред Суд српске националне части.

Кад је реч о примени прописа Уредбе о војним судовима, треба истаћи да у време утврђивања кривичноправних норми материјалне природе садржаних у поменутој Уредби није било и свих оних нападних објеката о којима воде рачун наши данашњи кривични закони, те ни одговарајућих одредаба о кривичним делима, пошто онда наше народне власти још нису имале онакву организацију какву је имао пред собом законодавац Демократске федеративне Југославије приликом доношења Закона о кривичним делима противу народа и државе. Због тога у оно време није било нити могло бити извесних кривичних дела каква предвиђа нови Закон, који има да штити тековине ослободилачке борбе наших народа и органе једне власти која је у организационом погледу далеко одмакла. Овај Закон, дакле, предвиђа и такве кривичне радње каквих раније у току народноослободилачке борбе није могло бити јер нису постојали објекти

против којих би те радње биле уперене. Стога многи прописи новог Закона неће ни долазити у обзир за раније време. У обзир могу доћи само прописи о новим кривичним делима за чије је извршење било и раније услова, и која су раније извршена, а предвиђена су како у Уредби тако и у Закону.

II — Који су то „ранији законски прописи" који би могли да дођу до примене по ставу првом чл. 18 Закона о кривичним делима противу народа и државе? По некима, то су, сем прописа Одлуке о Суду части, и прописи Уредбе о војним судовима.

Да ли се на питање чији су прописи блажи, Уредбе или Закона, може просто одговорити да су прописи Уредбе у сваком случају блажи од прописа Закона, као што сматрају поједини окружни судови, или ствар стоји обрнуто? Да је у Уредби о војним судовима уз дефиницију кривичног дела сваке врсте дата и одговарајућа санкција, свако питање било би решавано на тај начин што би се упоређивањем прописа из Уредбе и прописа из Закона, управо подвођењем конкретног кривичног дела и под стари и под нови закон, утврдио као блажи онај од два закона чији су прописи у сваком поједином случају блажи за кривца. Али у Уредби о војним судовима у чл. 13 и 14 само су кратко формулисана кривична дела ратних злочинаца и народних непријатеља, у чл. 15 кривична дела војних лица, а у чл. 16 означене кривичне санкције. Казнени прописи ове Уредбе врло су еластични, јер су у њој на истом месту предвиђене разне врсте казни и заштитне мере које су се изрицале противу кривца за одговарајућа кривична дела. Ако оставимо на страну строги укор, лишење чина (односно звања) и уклањање са положаја као казне које су се примењивале противу извршилаца војних кривичних дела (односно оних који су учинили злоупотребе у службеној дужности), и ако изузмемо изгон из пребивалишта као заштитну меру, војни судови изрицали су ове главне казне: иморинску казну (у новцу, нарави и делу), присилан рад од месец дана до две године, тежак присилан рад преко две до десет година, робију од једне до 15 година и смртну казну. Поред ових, изрицане су и споредне казне: губитак грађанске и војничке части и конфискација имовине. Последње казне имале су да се примењују и кад се у тежим случајевима изричу казне присилног и тешког присилног рада.

Ако бисмо сада горње казне из Уредбе о војним судовима, које се све налазе у једном члану, упоредили са казнама посебно назначеним за поједина кривична дела из Закона о кривичним делима противу народа и државе, могло би се десити да у следству таквог поређивања донесемо погрешан закључак, — као што се то десило неким окружним судовима, — да је Уредба по својим казненим прописима блажа од прописа поменутог Закона за одговарајућа кривична дела. На пример чл. 4 овог Закона прописује казне за кривична дела из чл. 3, од којих су многа предвиђена и у Уредби о војним судовима. Чињеница да је у чл. 4 речено, да ће се дела из чл. 3 казнити лишењем слободе са принудним радом најмање три године, конфискацијом имовине и губитком политичких и грађанских права, а при постојању нарочито отежавајућих околности смртном казном, односно чињеница да лишење слободе с принудним радом не може бити мање од пет година ако су дела из чл. 3 извршена за време рата или ратне опасности (какав ће случај бити са многим кривичним делима која су изузета благовременом суђењу војних судова), и да се сва дела противу народа и државе кажњавају и у покушају, — дакле све ово може навести суд на погрешан закључак да је Уредба о војним судовима по својим прописима о казнама много блажа од поменутог Закона. Ово стога, што Закон за одређена дела предвиђа одређене казне, док чл. 16 Уредбе (која покушај дела уопште не инкриминише) само набраја те казне и оставља оцени суда да за дело у питању изрекне противу кривца ову или ону казну, да према природи дела и извршиоца

изрекне или не више врста казни и заштитних мера заједно (сем у случају смртне казне и тежих случајева изрицања присилног и тешког присилног рада, када се уз главну казну морају изрећи и споредне: конфискација и губитак грађанске части).

Овакво схватање било би скроз погрешно. Истина је да чл. 16 и 17 Уредбе о војним судовима остављају војним судовима доста слободе у примени казнених прописа за кривична дела која предвиђа та Уредба; али то никако не значи да је тиме дато војним судовима право на потпуну самовољу при кажњавању. Напротив, ови судови морали су за свако конкретно дело да одреде баш онакву санкцију (појединачну или кумулативну) каква одговара тежини тога дела, његовим последицама, степену кривичне одговорности извршиоца итд., а за то су имали у Уредби не само имовинске казне (у новцу, натури и делу), и не само изгон из пребивалишта и обичан присилан рад (који је био удружен са лишењем слободе) већ и тежак присилан рад преко две до десет година, робију од једне до петнаест година, па смртну казну, делимичну или потпуну конфискацију и губитак грађанске части.

Уредба о војним судовима у чл. 13, 14 и 15 давала је кратке ознаке ратних злочина, кривичних дела народних непријатеља и кривичних дела војних лица и ратних заробљеника, и стилизација појединих реченица ових чланова често је таква, да се под њих могу подвести и лакша кривична дела против народа и народноослободилачке борбе. Због тога је уз давање кривично-правних диспозиција на овакав начин дошло и онако давање кривично-правних санкција, тј. да се у посебним члановима дефинише читав низ различитих дела, па да се потом у посебном члану наброје санкције за њих. Сасвим је разумљиво да су лакше казне предвиђене за кривична дела лаке природе, а теже казне за тежа и тешка кривична дела против заједнице. Закон о кривичним делима против народа и државе предвиђа углавном тежа и тешка кривична дела. Зато су казне прописане у њему за таква дела много теже од неких казни из чл. 16 Уредбе о војним судовима. Али треба подвући ово: лаке казне из овог члана не би ни дошле у обзир за онаква кривична дела каква предвиђа поменути Закон; ту би имале да се примене само оне теже казне које ни у ком случају не смеју бити лакше од казни из Закона, ако се мисли на ефикасну заштиту оних народних и државних добара која је требало заштитити од ратних злочинаца и народних непријатеља. Дакле, читав овај проблем не може се посматрати апстрактно формалистички већ конкретно: у том случају не би могло да се закључи да је за исто дело, предвиђено и у Уредби и у Закону, могуће по Уредби применити лакшу или мању казну од оне прописане за исто дело у Закону о кривичним делима против народа и државе, и то због тога што је у Закону та казна тачно одређена, а што би по Уредби тобож био могућан слободан избор казни. Јер такво схватање, које допушта да се заобиђе један нов закон донет у редовним приликама, значило би самовољу суда противну интересима народа и државе, и донекле повреду баш оних правних добара, која поменути Закон хоће да заштити прописаним санкцијама. До овог недопуштеног заобилажења Закона о кривичним делима противу народа и државе долази се на тај начин што се погрешно узима као да уз сваки посебан став чл. 13 и 14 Уредбе стоји у продужењу дефиниције о делу односно у посебној реченици при посебној алинеји и одредба чл. 16 (у вези с чл. 17) Уредбе о војним судовима са овлашћењем суду да може за означено дело изабрати коју хоће казну.

Постоје и други разлози противу погрешног схватања да су казнени прописи Уредбе блажи од казнених прописа Закона. Уредба о војним судовима у чл. 16 предвиђа присилан рад од једног месеца до две године „па и више"; а у пракси, према чл. 16 и 17 који говоре о присилном раду и тешком присилном раду, утврђено је да се казна до две године присилног рада сматрала обичним а преко две до десет

тешким присилним радом, ма да у погледу извршења и једне и друге казне није било готово никакве разлике, јер су обе биле скопчане са лишењем слободе, као и казна принудног рада из Закона о сузбијању недоп. шпекулације. Због овакве стилизације Уредбе о овим казнама, и због онакве праксе при њиховом изрицању и извршењу, као и при извршењу казне принудног рада из Закона о сузб. недоп. шпекулације, у Закон о врстама казни и није ушла одредба да се прописана казна присилног (принудног) рада претвара у казну принудног рада без лишења слободе, већ да у сваком случају где је изречена казна присилног (принудног) рада, без означења да ли је лак или тежак, судови који су изрекли казну у првом степену имају на предлог јавног тужиоца да одлуче каква се казна под изреченом казном присилног односно принудног рада има разумети: казна лишења слободе с принудним радом, казна лишења слободе или казна принудног рада без лишења слободе. Међутим у истом Закону прописано је да се под изреченом казном тешког принудног рада има сматрати да је изречена казна лишења слободе с принудним радом.

Какав закључак из овога можемо извести? Ништа друго него да се под казном присилног рада из Уредбе и Закона о сузб. недоп. спекулације не може разумети принудни рад без лишења слободе, тј. да је немогуће претварање прописане казне присилног одн. принудног рада (разуме се — присилног одн. принудног рада с лишењем слободе) у казну принудног рада без лишења слободе. Да је такво преобраћање хтео, законодавац би то казао, као што је учинио за друге казне. То значи, дакле, да ни један суд на основу чл. 18/I Закона о кривичним делима против народа и државе не би могао узети да се по чл. 16 и 17 Уредбе о војним судовима и Закону о врстама казни може за кривична дела противу народа и државе изрицати казна принудног рада без лишења слободе. (Овде, разуме се, не долази у обзир тач. 1 чл. 8 Закона). Па кад се за кривичне радње какве предвиђа Закон о кривичним делима против народа и државе не може *применом Уредбе о војним судовима* изрицати казна принудног рада без лишења слободе (ни оне лакше казне из Уредбе) већ само казна лишења слободе с принудним радом (у који се по Закону о врстама казни преобраћају тежак присилан рад и робија) и смртна казна (ни у овом случају не долази у обзир тач. 1 чл. 8 ни тач. 4 чл. 9 и чл. 12 Закона); и кад се према чл. 17 од IV Уредбе у сваком тежем случају поред казне присилног рада и тешког присилног рада (тј. и у једном и у другом случају казна лишења слободе са принудним радом) имају увек изрећи и казне конфискације и губитком грађанске части — по чему се може онда узети да су казнени прописи Уредбе у вези с прописима Закона о врстама казни блажи од казни прописаних у Закону о кривичним делима противу народа и државе? Да ли по томе што Закон о врстама казни предвиђа лишење слободе с принудним радом испод оног минимума од кога почињу казне за кривична дела противу народа и државе; и ако би било тако, да ли би се за које од дела из чл. 3 (па и других чланова: 5, 6, 7, 8 т. 2, 9 т. 1—3, 10, 11) Закона о кривичним делима против народа и државе, за дела којима се иде на то да се путем насиља обори или угрози постојеће уређење наше државе или да се угрози њена спољна безбедност, или равноправност и братство југословенских народа и народна власт.

Схватање које овде заступамо још боље потврђују казне за лакша кривична дела из чл. 8 т. 1, 9 т. 4 и 12 Закона о кривичним делима против народа и државе. Исто то сведочи и чињеница да су неки окружни судови, примењујући прописе Уредбе као блажи закон, осуђивали кривце на смрт уз трајан губитак часних права и потпуну конфискацију.

Можда би се у прилог тезе да су казнени прописи Уредбе о војним судовима блажи могле истаћи две важне ствари: (1) установа условне осуде коју та Уредба предвиђа а о којој Закон о кривичним

ANALI PFB | anali.rs

делима против народа и државе не говори ништа, и (2) одредба истог Закона о кажњавању и покушаја кривичних дела предвиђених у њему, о чему нема никаквог прописа у Уредби. При свем овом ипак не значи да би извесне радње покушаја кривичних дела предвиђених у Уредби (која су предвиђена и у Закону) остале без казне, ако би се утврдио њихов опасан карактер. А што се тиче условне осуде, она у Закону није предвиђена због тога што он обухвата таква дела, за која се казна ни по Уредби не би могла условно изрећи. Установа условне осуде ушла је, дакле, у Уредбу зато што она предвиђа и лакша дела за која је таква осуда и одређена.

Да овде нешто приметимо. Испитивање о томе који су казнени прописи блажи, Уредбе или Закона, морали смо да сведемо на просто поређење санкција из једног са санкцијама из другог закона. Сматрамо да тиме ипак нисмо отступили од утврђених начела која се примењују у пракси ради проналажења који је од два закона блажи, јер смо казнене прописе Уредбе, који се налазе у чл. 16 (уз допуну чл. 17), свестрано прегледали, онако исто како бисмо поступили и кад би пред нама био какав конкретан случај.

III — Па који су то „ранији законски прописи" који се као блажи по чл. 18/I Закона о кривичним делима против народа и државе имају применити за дела извршена пре ступања на снагу овог Закона? У сваком случају, као што смо напред навели, то не могу бити прописи Уредбе о војним судовима.[1]) Да је ова тврдња тачна, мислимо да се може навести као доказ и то што је у пројект овог Закона било унето: да ће се дела извршена пре његовог ступања на снагу, а која још нису пресуђена, казнити по овом Закону, „ако прописи Уредбе о војним судовима од 24 маја 1944 г. садрже о кажњавању тих дела једнако строге или строжије прописе од овог Закона", — па је приликом претреса законског предлога последња реченица замењена другом у којој се Уредба не помиње. Чини нам се да је та измена учињена због тога „да би се и судови и све народне власти стегле на јасним и одређеним прописима, и да не би могао један суд за једну кривицу да одмери казну од дванаест година, а да за исту кривицу други суд одмери шест месеци" (Моша Пијаде).

Уредба о војним судовима одиграла је важну улогу у периоду нашег ослободилачког рата као једно од сигурних оруђа у борби против ратних злочинаца и народних непријатеља. И поред све њене привремености и разумљивог несавршенства, она је одужила свој дуг. Али данас је законодавац у стању да нашим редовним судовима да боље оруђе за наставак борбе против извршилаца кривичних дела учињених на штету народне и државне заједнице. Такво оруђе наши редовни судови већ имају у Закону о кривичним делима противу народа и државе од 26 августа 1945 г. Тај Закон је потпуно модеран како по фомулацијама појединих радњи штетних за тековине народноослободилачке борбе, тако и по прописима о санкцијама за те недопуштене радње. Поминући у чл. 18 „раније законске прописе", законодавац није мислио на Уредбу о војним судовима, тј. није му била намера да уместо једног закона створеног у редовним приликама, једног савременог закона као што је Закон о кривичним делима против народа и државе, да нашим судовима један мање савршен закон, једну Уредбу која нужно носи на себи трагове провизорности и има много

[1]) Према једном тумачењу, које ће вероватно преовладати, чл. 1 и 2 Одлуке о Суду српске националне части замењени су одредбама Закона о кривичним делима против народа и државе (в. чл. 18 и 20 овог Закона. У вези са овим можемо рећи да се за дела која нису пресуђена до 1-IX-1945 г. а иначе су обухваћена и Одлуком и Законом, против криваца имају применити казнени прописи Закона само уколико су блажи од казни из Одлуке. При овоме одређивању да ли је дело обухваћено Одлуком или не треба имати у виду и њен чл. 4/VI.

више недостатака него што их може бити у једном закону рађеном у време мира.

У приликама ослободилачког рата могле су се допустити и мање прецизне дефиниције у области материјалног кривичног права, и мања прецизност и једнообразност у примени казнених прописа; али у данашњим редовним приликама те непрецизности и неједнакости у пракси треба свести на најмању меру. Једини услов за то је примена овог брижљиво рађеног Закона чије су диспозиције опширне и санкције тачно одређене.

Драгољуб Трајковић

ЗАКОН О НЕПОСРЕДНИМ ПОРЕЗИМА

Из мозаика прописа о непосредним порезима, у коме се и стручњаку каткад тешко било снаћи шта је у даном моменту претстављало позитивно право, створио је нови Закон о непосредним порезима („Службени лист" бр. 90, од 20 новембра 1945) нов систем непосредних пореза код нас. Сам Закон је врло кратак, више него дупло краћи од старог, има свега 73 члана.

Уместо читавог низа ранијих непосредних пореза по приносу, пореза крутих и неправичних, уведена су свега два пореза: порез на доходак и порез на наслеђе и поклоне. Према начину разреза и наплате порез на доходак се дели на четири групе : 1) порез по одбитку, 2) порез по оцени без пријаве, 3) порез по фиксном ставу, и 4) порез по пријави.

Већ приликом редиговања старог Закона о непосредним порезима (1928) помишљало се на увођење пореза на доходак, као модернијег и правичнијег начина опорезивања. Од тога се одустало, углавном због тога што опорезивање дохотка претпоставља вешту и добро обучену пореску администрацију, којом ми тада још нисмо располагали.

Сада, у измењеним приликама, могло се прећи на тај модернији и савршенији систем. Многобројни ранији порески облици, ослобођења и олакшања су збрисани, упрошћени или сведени на нормалну и правичну меру (чл. 11, 33 и 35). Пореске стопе (чл. 49) су једне за плате, наднице и улоге на штедњу, дакле на доходак од личног рада углавном, а сасвим друге за остале приходе. У последњем случају стопе су веће и прогресија оштрија, баш онако како налаже научна теорија и наша друштвена стварност. Исто тако, у сагласности са научном теоријом, донети су и прописи у којима се избегава дупло опорезивање.

Кроз читав Закон је спроведена основна идеја о учешћу самог народа, преко народних власти, на утврђивању и распоређивању пореских терета. Пореске комисије које утврђују основицу пореза (чл. 17, тач. 2 и чл. 42) састављене су од чланова од којих „најмање двојица морају бити из места пореског обвезника, чија се пореска основица утврђује, а најмање један члан из привредне гране тог обвезника" (чл. 42, тач. 2).

Нарочито симпатична страна новог Закона је место и значај који је у њему добио порез на наслеђа.

Развитак тог пореског облика је у тесној вези са развојем просвећености и демократије у свету. Свуда где су заиста напредни покрети долазили до изражаја уводио се и стално пооштравао порез на наслеђа и поклоне. Енглеска, Аустралија и Швајцарска су у томе за дуго време предњачиле[1]) а касније Совјетска Русија. Код нас пак, иако је Видовдански устав (чл. 39) изричнo прописивао да се има донети специјалан закон о порезу на наслеђа, овај порески облик био је готово сасвим занемарен и добио је скромно место као „наследна такса" у Закону о таксама (Т. бр. 23 и 24). Пун значај и место које му стварно припада добио је порез на наслеђе тек сада, новим Законом о непосредним порезима.

ANALI PFB | anali.rs

Постоје у свету две методе за опорезивање објекта наслеђа: опорезивање оставине као такве (Nachlaßsteuer) и опорезивање наслеђеног

[1]) *E. R. A Seligman: L' impôt progressit en théorie et en pratique, Paris* 1909, стр. 43 и даље.

дела (Erbanfallsteuer). Разлика је више теориске природе,[2]) пошто се у пракси обе методе обично допуњују једна другом. У првом случају опорезује се целокупна имовина de cujus-a без обзира ко су наследници: деца, рођаци или несродници. Целокупна вредност покретних и непокретних ствари оставиоца се прорачуна према њиховој продајној цени и тако се добија, пошто се одбију дугови, стварна вредност оставине. Тада држава у облику пореза узима за себе прописани део, а остатак деле остали наследници.

Најчистији облик оваквог пореза је енглеска estate duty коју уведе, инспирисана демократским и либералним тежњама, влада Rosbery-a 1894. Са фискалног гледишта оваква је метода веома повољна, јер обезбеђује држави велике приходе. Има, међутим, туману што не води рачуна о сродству оставиоца и наследника. Зато се она и у Енглеској допуњује са legacy duty и succession duty које плаћају наследници сразмерно вредности својих делова и степену сродства са оставиоцем.

Друга метода је опорезивање наслеђеног дела. Наследници изделе наследство, а онда сваки плаћа порез на чисти део који му припадне. Типична врста оваквог пореза је француски: les droits de mutation par décès (модернизован 1901). Висина зависи од вредности наслеђеног дела и од степена сродства између de cujus-a и наследника.

По нашем систему „порез на наслеђа и поклоне плаћају наследници, легатари и лица којима се поклони чине, према вредности наслеђа, легата или поклона, степену сродства и висини пореског задужења примаоца наслеђа" (чл. 24). Уношење елемента „висине пореског задужења примаоца наслеђа" као фактора који утиче на висину пореза на наслеђе је наша оригиналност, пошто тај критериум нигде до сада није практикован.

Кривични прописи овог Закона уносе у наше финансиско право неколико новина, и то: 1) за извршење дела пореске утаје изричито се тражи намера; 2) дело пореске утаје суде народни окружни судови и 3) право државе на разрез и наплату пореза и на изрицање казне не застарева. По нашем досадашњем праву истраживање намере код извршиоца финансиског кривичног дела било је изузетак (чл. 12 Закона о порезу на пословни промет; новела уз чл. 142 старог Закона о непосредним порезима, донета уочи овог рата). За висину казне била је релевантна висина штете коју је учинилац својом радњом проузроковао држави а није се улазило у то са каквим је субјективним својствима извршена кривична радња. То је често доводило до апсурдних решења и пракса финансиских власти и управних судова морала је често жмурећи да чита законске текстове и да им даје натегнута тумачења. Тако се још и данас ради за царинске, трошаринске и монополске кривице, пошто односни закони још нису измењени и прилагођени новијим схватањима и новом реду ствари. На тај се начин појављује сада у нашем финансиском кривичном законодавству непотребна разлика: код једних дела се тражи намера извршења, а код других се не тражи. Исто тако ове кривице, следствено старим прописима који још важе, решавају финансиске власти, а пореске кривице ће решавати судске власти. Било би корисно да се те разлике што пре изједначе, пошто је у питању исти ред кривичних дела — фискалне кривице.

Изједначење суђења финансиских кривица са осталим кривичним делима, које решавају редовни судови, је пракса која је већ одавно уведена у многим страним напредним земљама. Ово је код нас тим умесније што се за финансиска кривична дела, поред осетне новчане казне, може изрећи и знатна казна лишења слободе са губљењем политичких и појединих грађанских права (чл. 61, тач. 4). Разлози пребацивања изрицања казне за дела пореске утаје баш на окружне судове су разлози целисходности, и што је законодавац хтео да подвуче сву тежину овога дела.

---

[2]) *R. Büchner: Erbschafts- und Schenkungssteuern* у *Handbuch der Finanzwissenschaft,* Tübingen 1927, стр. 314.

Иако читава VIII глава новог Закона носи наслов о „застарелости", застарелости по њему нема. Не застарева ни право државе на разрез и наплату пореза, на изрицање и извршење казне, али исто тако не застарева ни право пореског обвезника на повраћај пореза који није био дужан да плати (чл. 67, тач. 1 и 2). Овакав пропис не само да претставља новину у нашем финансиском законодавству, него се може дискутовати да ли је увођење те новине у тако строгом и искључивом облику уопште целисходно за наше прилике. Људи који су у пракси радили на финансиским кризицама најбоље знају како се често због смешно ситних ствари подижу парнице, како од стране државе, тако и од стране пореских обвезника. Допустити да се ради неке пореске ситнице воде бескрајни спорови који не могу никад, услед застарелости, бити прекинути, заиста не изгледа много умесно.

Могло би се још дискутовати о умесности извесних одредаба овог Закона, напр. да ли је најсрећније и најпрецизније одређено утврђивање пореских основица код извесних облика пореза на доходак, што ће отежати, свакако, буџетска предвиђања; да ли је нађено најправилније решење опорезивања предмета наслеђа, легата или поклона који је оптерећен правом плодоуживања (чл. 50) и тсл.

Али све то у суштини не мења много ствар, јер ће пракса изгладити извесне неравнине, нити може умањити значај овог Закона при чијој су изради дошли до изражаја погледи савремене финансиске науке и који претставља, неоспорно, један снажан корак унапред у изградњи нашег финансиског законодавства.

Цветко Костић

ЗАКОН О ВАЛОРИЗАЦИЈИ ОД 2 НОВЕМБРА 1945 ГОД.

До доношења Закона о валоризацији инвестиције привредних предузећа књижене су било у износима од пре рата (смањеним услед амортизације) који су прерачунати у окупациску валуту по курсевима замене старих југословенских динара у окупациске валуте из 1941 — уколико се радило о предратним инвестицијама, — било у износима који су одговарали набавној цени у окупацискоі валути — уколико се радило о инвестицијама из времена окупације. Разуме се да је овакво књижење давало сасвим нереалну слику стања предузећа у његовом билансу. Та нереалност наступила је услед опадања вредности окупациских валута у којима су ове инвестиције показане, тако да се морало прићи доношењу још једне од мера за уклањање стања затеченог по окупацији, мере која је услед извршене замене новца и регулисања предратних обавеза постала неопходна. Морала се безпореском валоризацијом после свих промена утврдити вредност садашњих инвестиција, — ако не потпуно тачна, онда бар приближна, — вредност која ће омогућити калкулацију трошкова производње привредних предузећа и склапање њихових биланса.

Основни принцип Закона о валоризацији јесте изједначење предратног динара са новим динаром у погледу валоризације. Предратне инвестиције валоризују се из старих југословенских динара у нове динаре алпари, тј. у истом износу у коме су књижене пред рат. Ово значи да се у погледу предратних инвестиција приступило линеарном утврђивању њихове садашње вредности не улазећи у детаљно испитивање њихове стварне вредности од случаја до случаја. Применом овог принципа отклоњене су последице пада вредности окупациских валута за време окупације уколико су се оне огледале у билансима привредних предузећа, — и утолико ће садашња књижна вредност предратних инвестиција бити приближна њиховој стварној вредности.

За окупациске инвестиције предвиђен је исти принцип валоризације као код предратних инвестиција. Без обзира на износ окупациске валуте по коме се оне воде у књигама предузећа, окупациске инвестиције имају бити валоризоване на њихову вредност у последњем тромесечном периоду пред рат, изражену у старим југословенским динарима.

која се онда има показати у новим динарима поново по курсу алпари. Овде није усвојено прерачунавање износа окупацисних валута по којима се ове инвестиције воде у књигама у нови динар по курсевима замене окупацисних валута због тога што би овај поступак дао потпуно нереално стање; опадање куповне снаге тих валута у току окупације било је такве природе да се морао усвојити потпуно нов поступак за валоризацију окупацисних инвестиција. За разлику, међутим, од предратних инвестиција за које је предвиђена линеарна валоризација, окупацисне инвестиције имају се валоризовати од случаја до случаја, — а по одобрењима земаљских Министарстава финансија.

Сличан поступак индивидуалне валоризације спроведен је и у оним случајевима код којих предузеће постаје по билансу пасивно, иако то у ствари није, јер је вредност његових предратних инвестиција у периоду од 1 до 18 априла 1941 већа од вредности која се добија валоризацијом из старих динара у нове алпари. Ово се односи на оне случајеве код којих књижење инвестиција и пре рата није у свему било реално, тако да су оне у билансима показиване у мањим износима него што је одговарало њиховој стварној вредности. Да би се избегле последице ове нереалности, предвиђен је посебан начин валоризације предратних инвестиција у оваквим случајевима, — и то индивидуална валоризација по претходном одобрењу надлежних власти као изузетак од линеарне валоризације предратних инвестиција која претставља опште правило.

Валоризација предратних инвестиција до њихове стварне вредности пред рат има се извршити и код наменске имовине осигуравајућих предузећа. Ово је други изузетак од правила линеарне валоризације по курсу алпари, прописан у циљу утврђивања тачне висине обавезе осигуравајућег друштва према осигураницима, пошто се ова висина креће у истој сразмери са висином наменске имовине.

Горња граница валоризације јесте стварна садашња вредност инвестиција. Овај пропис има поново за циљ онемогућење нереалног приказивања стања привредних предузећа. То ће нарочито бити случај са смањењем вредности изразито ратних инвестиција које не могу бити употребљене за мирнодопску производњу.

Употреба вишкова који се појаве при спровођењу валоризације (тј. разлике између износа добијених валоризацијом инвестиција у нове динаре по прописима закона о валоризацији и износа по којима би се књижиле инвестиције прерачунавањем из окупацисних валута, у којима су биле вођене, у нове динаре по курсевима замене окупацисног новца) првенствено на покриће пословних губитака и свих мањкова који ће настати у вези са заменом новца, диктирана је положајем у коме ће се предузећа наћи после примене свих односних прописа, а који је у кратким цртама изнет у приказу Закона о регулисању предратних обавеза. Даља употреба вишкова на повећање капитала и резерви до њиховог номиналног износа на дан 18 априла 1941 и то без плаћања таксе и без порезивања вишкова проистиче из чињенице да су с једне стране капитал и резерве смањени применом прописа Закона о регулисању предратних обавеза, док су с друге стране они обичнo уложени у инвестиције, чија валоризација мора утицати и на капитал и на резерве. Изузетно од овог прописа вишкови који се појаве приликом валоризације инвестиција које су саставни део наменске имовине код осигуравајућих предузећа имају се употребити искључиво на повећање математичких резерви при чему се износи вишкова употребљени на то повећање не порезују. Пошто наменска имовина претставља у ствари имовину осигураника, а служи за покриће математичких резерви, сав вишак који се појави приликом њене валоризације иде у крајњој линији у корист осигураника, јер се тиме повећавају обавезе осигуравајућег друштва према његовим осигураницима.

Драгослав Аврамовић

ЗАКОН О РЕГУЛИСАЊУ ПРЕДРАТНИХ ОБАВЕЗА

од 13 новембра 1945 г.

Једну од најтежих и у много погледа најосетљивијих материја коју је законодавац имао регулисати после унификације валуте у нашој земљи претстављала је материја предратних обавеза, неизмирених за време окупације. Као што је познато, обавезе настале за време окупације прерачунате су по курсевима замене окупацијских новчаница у нови динар; на овај начин један велики део правних односа регулисан је истовремено са заменом окупацијског новца. Овом мером, међутим, још није било регулисано питање обавеза насталих пре 18 априла 1941 године; за ове обавезе било је проглашено одлагање плаћања (мораторијум) које је трајало све до доношења Закона *о регулисању предратних обавеза*

Најважније питање које се у овој материји имало решити било је питање утврђивање курса по коме се предратне обавезе имају измиривати у новим динарима. Пре утврђивања овог курса, међутим, начелно се имала донети одлука о томе да ли предратне обавезе треба изједначити са обавезама насталим за време окупације, тако да приликом њиховог регулисања не буде никаквог разликовања, или их посматрати потпуно одвојено од обавеза из времена окупације и донети јединствено решење за целу земљу. Пун домашај овог проблема може се схватити из чињенице да је у нашој земљи за време окупације било седам врста окупацијских новчаница које су све претрпеле разне степене опадања вредности и које су замењиване по разним курсевима за нови динар. Изједначење предратних са окупацијским обавезама имало је свој преседан у појединим земљама које су после прошлог рата претрпеле инфлацију па према томе и опадање вредности своје валуте; оно значи потпуно и до краја изведено и примљено фаворизовање свих врста дужника. У нашем случају, пак, није се постављало само питање фаворизовања дужника на тај начин што би се предратне обавезе изједначиле са ратним, већ и питање јединствености решења за целу државну територију. Наиме, када би се усвојило изједначење предратних са окупацијским обавезама, потраживања или обавезе исте висине у предратним динарима имали би се измиривати разним износима нових динара, већ према томе на коме је новчаном подручју место плаћања обавезе. Предратни дуг од нпр. 1000 старих југословенских динара имао би се по поступку изједначења предратних са окупацијским обавезама измирити са 166,675 нових динара на новчаном подручју албанског франка, 161 динар на подручју лева, 114 динара на подручју лире, 100 динара на подручју пенге, 50 динара на подручју српског динара, 30 динара на подручју немачке марке 25 динара на подручју куне (Срем) и 7 динара на подручју куне осим Срема.

Ови износи добијају се следећим прорачунавањем:

Новчано подручје	Курс замене старог динара за окупац. новчанице	висина предратног дуга у старим динарима	висина предратног дуга изражена у окупационој валути	курс замене окуп. валута за нови динар	висина исплате у новим динарима
алб. франка	15 дин. = 1 фр.	1.000	66,67 фр.	100 фр. = 250	166,675
буг. лева	100 „ = 161 лева	1.000	1.610, лева	100 л. = 10	161,—
ит. лире	100 „ = 38 лит.	1.000	380, лира	100 лит. = 30	114,—
пенге	100 „ = 10 пг.	1.000	100, пенга	100 пг. = 100	100,—
срп. дин.	100 „ = 100 с.д.	1.000	1.000, срп. дин.	100 ср. = 5	50,—
нем. марке	100 „ = 5 Рм.	1.000	50, Рм	100 м. = 60	30,—
куне (Срем)	100 „ = 100 кн.	1.000	1.000, куна	100 кн. = 2,50	25,—
куне (остало подручје	100 „ = 100 кн.	1.000	1.000, куна	100 кн. = 0,7	7,—

ARHIV Srbije

Овакво решење, дакле, значило би не само то да један дужник са подручја куне који је за време окупације предратни дуг од 1.000-— динара могао платити са 1.000 куна (а дужник са подручја српског динара износом од 1.000,— срп. динара итд.), сада може такође платити свој дуг истим износом куна, односно њиховом противредношћу по курсу замене куна за нове динаре (7,— динара), већ и то да и после унификације валуте тај дужник за дуг од 1.000 предратних динара плати 7.— нових динара, док дужник са подручја Косова тај дуг има измирити са 166,675 нових динара, — исто као и за време окупације. То значи да се одређена количина економских добара која се за 1.000.— предратних динара могла добити у подједнаком односу (овде занемарујемо минималне разлике у ценама) и на Косову и у Хрватској, сада има вратити повериоцима потпуно различитом количином ових добара и то тако да поверилац на подручју Косова има примити скоро двадесет четири пута више ових добара него поверилац на подручју Хрватске. Изједначење предратних обавеза са окупаторским може се чинити сасвим правилним, јер значи изједначење дужника, који је свој предратни дуг платио окупаторском новчаницом и на тај начин користио ратне прилике, са дужником који то није могао учинити јер су се код њега стекли услови онемогућавајући измирење обавеза. Али, у нашем случају ово решење значило би, и после ослобођења земље, прављење дискриминације између појединих њених грађана и то врло знатне, — дискриминације која би у крајњој линији била повлашћивање извесних делова становништва у појединим областима државе. Изразито тешке ситуације могле би наступити приликом измиривања обавеза између појединих новчаних подручја, јер постоји врло много случајева да иста лица (физичка или правна) имају предратна потраживања и предратна дуговања у скоро истој висини, а са местом плаћања на разним новчаним подручјима. Најзад, основни принципи правичности нису дозвољавали изједначење предратних са окупаторским обавезама; један дужник са подручја куне за своје предратно дуговање од 1.000 динара имао би платити свега 7 нових динара, док би дужник са подручја лева имао за исто дуговање платити 161 нови динар. Ово је нарочито било важно у односу на потраживања према новчаним заводима, посебно на потраживања из основа улога на штедњу. Повериоци по овом основу који су на штедњу уложили исте износе у старим југословенским динарима имали би по оваквом решењу примити потпуно различите износе нових динара, већ према томе на ком се новчаном подручју налази новчани завод код кога се води улог; ово исто важи и за повериоце по основу унутрашњег државног дуга.

Са свих ових разлога стало се на гледиште да се има усвојити јединствени курс за регулисање предратних обавеза за целу државну територију. Пошто се радило о новчаним односима израженим у предратним југословенским динарима, са једнаком вредношћу за целу државну територију, о односима који нису претрпели никакву промену у току рата и окупације, на решење њихове судбине нису могли утицати различити курсеви замене окупаторских новчаница у разним деловима Југославије.

Јединствени курс за регулисање предратних обавеза утврђен је релативно ниско. Овакво решење било је диктирано на првом месту општим условима у којима се нашла наша земља после страшног осиромашења проузрокованог ратом и окупацијом, а које је за последицу имало далеко слабији положај предратних дужника сада од оног у коме су били уочи окупације. Морало се водити рачуна и о вероватној инфлацији и опадању куповне снаге бившег југословенског динара која би наступила и да није било окупације, на што је указивао и наш привредни развој у периоду од августа 1939 до уласка Југосла-

вије у рат. Чињеница, пак, да је велики број дужника исплатио своје обавезе за време окупације у окупацијској валути указивала је на неопходност да се садашњи дужници по предратним обавезама нису могли ставити у много гори положај од оних који су користили инфлацију за време рата, а положај у који су доспели новчани заводи примајући отплате својих потраживања у окупацијској валути без могућности да по својој вољи измире своја дуговања (н. пр. по улозима на штедњу) спречавао је неко битно побољшање ситуације њихових садашњих поверилаца. Најзад, и држава је морала смањити своју обавезу по основу унутрашњег државног дуга, јер се, у стању у коме се она нашла, није могло ни мислити на преузимање раније висине њених обавеза.

Утврђивање курса за регулисање предратних обавеза на 100 предратних динара = 10 нових динара значи боље третирање предратних од окупацијских обавеза на новчаним подручјима српског динара, куне и немачке марке, а горе третирање свих обавеза на новчаним подручјима албанског франка, бугарског лева и италијанске лире. На примеру примена овог курса као јединственог курса за целу земљу показује следеће разлике према примени изједначења предратних обавеза са окупацијским:

Новчано подручје	висина предратног дуга у старим динарима	висина исплате по јединственом курсу 10=1	висина исплате по примени изједначења предратних са окуп. обавезама	разлике + или —
алб. франка	1.000	100	166,675	— 66,675
буг. лева	1.000	100	161, —	— 61, —
итал. лире	1.000	100	114, —	— 14, —
мађар. пенге	1.000	100	100, —	—
срп. динара	1.000	100	50, —	+ 50, —
нем. марке	1.000	100	30 —	+ 70, —
куне (Срем)	1.000	100	25, —	+ 75, —
куне (остало подручје)	1.000	100	7, —	+ 93, —

Ово значи да су повериоци на подручју албанског франка за предратно потраживање од 1.000 старих југословенских динара примили 66,675 нових динара мање него што би примили да је њихово предратно потраживање било изједначено са окупацијским; повериоци на подручју бугарског лева примили су 61 нови динар мање, а повериоци на подручју лире 14 нових динара мање. Обратно, повериоци на подручју српског динара примају за исто потраживање 50 нових динара више, повериоци на подручју немачке марке 70 нових динара, повериоци на подручју куне (Срем) 75 нових динара, а повериоци на осталим подручјима куне (Хрватска, Босна и Херцеговина) 93 нових динара више него кад би се предратна обавеза изједначила са окупацијском. Никаква промена не наступа једино код подручја мађарске пенге јер се исти резултат добија применом оба решења. Међутим, с обзиром на развијеност кредитних односа у појединим деловима наше земље, може се сматрати да утврђени курс 10=1 значи углавном боље третирање предратних обавеза (односно поверилаца по предратним обавезама) од окупацијских.

Да ли се могао усвојити неки други курс од утврђеног? Горња граница за утврђивање јединственог курса било је изједначење, у погледу висине, предратних обавеза у старим југословенским динарима

ANALI PFB | anali.rs

са истом висином ових обавеза у новим динарима (курс алпари, 1:1), а доња граница било је утврђивање курса на висину по којој је извршена замена новчаница куне у Хрватској и Босни и Херцеговини, као најслабијег курса (1000 : 7). Прво решење, курс алпари, значило би велики потстрек за штедњу јер би њиме били нарочито фаворизовани улози код новчаних завода по свим основима; осим тога, он би имао за последицу и вероватно јачање унутрашњег државног кредита, јер би њиме били фаворизовани имаоци државних хартија од вредности. Овакво решење, међутим, значило би истовремено непосредно уништење свих дужника на свим областима наше државе. Овде треба имати у виду да би то уништење погодило баш оне дужнике који су за време окупације били физички или економски спречени да отплаћују своје дугове, — те би оно за њих претстављало казну најгоре врсте. Курс алпари значио би казну и за државу јер би она уместо са смањеним дугом изишла из рата са дугом исте висине као и пре рата, док су приватна лица захваљујући, можда, било ком облику економске сарадње са непријатељем, отплатила своје дугове, — казну која би наступила услед чињенице њеног привременог уништења од стране непријатеља. Фаворизовање улога код новчаних завода на овај начин значило би у крајњој линији награду онима који су за време рата могли живети не дирајући своја потраживања, — за разлику од оних који су били принуђени да користе своје улоге услед околности у којима су се нашли.

Усвајање најнижег курса замене окупационих новчаница (1000:7) за курс регулисања предратних обавеза значило би, с друге стране, далеко неповољније третирање свих предратних обавеза изузев обавеза на кунском новчаном подручју без Срема, од обавеза насталих за време окупације. Тако би се, на пр. једна обавеза настала за време окупације у српским динарима у износу од 1000 срп. динара после замене имала измирити са 50 нових динара, док би се предратна обавеза од 1000 југословенских динара, која се по својој материјалној садржини не може упоредити са обавезом у српским динарима исте висине — имала измирити са свега 7 нових динара. Добили би се још упадљивији резултати ако се посматрају новчана подручја италијанске лире, бугарског лева, албанског франка и пенге.

Према томе имала би се утврдити таква висина јединственог курса која ће с једне стране значити средину између изложене горње и доње границе, а с друге стране изазвати што мање потреса, водећи рачуна о свим чињеницама које су већ изложене. Као таква усвојена је висина курса од 100 предратних динара = 10 нових динара.

Законодавац се није упустио у проблем ревизије раздужења извршених за време окупације. Као што је познато, велики део предратних односа расчишћен је за време окупације; дужници су, уколико су за то имали могућности, отплаћивали своје дугове полагањем окупационих новчаница које су, уколико је инфлација напредовала, претстављале све мању вредност. На овај начин, огроман део предратних новчаних односа ликвидиран је; питање њихове ревизије поставило се зато као веома крупно и сложено. Законодавац је стао на гледиште да је она непотребна ако се има у виду утврђени курс 10 : 1. Она је непотребна јер утврђени курс у ствари претставља средњу куповну снагу купационих валута. То се најбоље види из обичних примера. Ако је н. пр. на подручју српског динара један предратни дуг од 1000 старих југословенских динара измирен 1942 или 1943 полагањем износа од 1000 српских динара, ревизија овог раздужења непотребна је, јер данашњих 100 динара отприлике има исту куповну снагу као 1000 српских динара у 1942 или 1943 години. Код раздужења, пак, извршених у 1941 години, питање ревизије уопште се не поставља, пошто су она у сваком случају извршена полагањем веће вредности него што ће то бити случај са раздужењем у новим

динарима по утврђеном курсу. Питање ревизије раздужења уопште се не поставља такође на подручјима лева, албанског франка и лире, јер су раздужења извршена ма у којој фази окупације увек извршена полагањем веће вредности него што ће бити случај са применом утврђеног курса. И поред ниско утврђеног курса, питање ревизије могло би се поставити за раздужења извршена у последњој фази окупације, 1944 и 1945 године, и то на подручјима српског динара и куне. Овде је на пр. једно предратно дуговање од 1.000.000.— динара измирено у 1945 години полагањем износа од 1.000.000.— куна, што по курсу замене претставља само 7.000.— нових динара, док би овај износ по курсу утврђеном за регулисање предратних обавеза био претворен у 100 000.— нових динара, тако да износ од 93.000.— нових динара претставља добит дужника. Тешкоћа која би се приликом спровођења ревизије раздужења овде јавила произилазила би из неопходности да се утврде разни претворни курсеви за обрачунавање степена обезвређења сваке од окупацискох валута, који би били условљени и временски и просторно, — а осим свог и из чињенице да су у скоро свим случајевима раздужења уништене исправе о дугу и да су брисани терети стављени у вези са задужењем.

Инфлација у нашој земљи имала је за последицу масовно раздуживање за време окупације. Тим раздуживањем били су обухваћени нарочито новчани заводи, — јер су њихови дужници користили сваку могућност да полагањем окупацискох новчаница, чија вредност није стајала ни у каквом сразмерном односу према вредности бившег југословенског динара у коме је задужење извршено, регулишу свој однос према повериоцу — новчаном заводу. Због овог масовног отплаћивања предратних дугова код новчаних завода настала је таква ситуација да су, по правилу, њихова предратна дуговања данас знатно већа од њихових предратних потраживања.

Примена курса за регулисање предратних обавеза 10 : 1 имаће за последицу код оних новчаних завода који имају већа предратна потраживања од предратних дуговања, а који се налазе на подручјима куне, српског динара и немачке марке, добитак, јер су до сада њихова предратна потраживања показивана у књигама по курсевима из 1941 године. Тако ће на пр. један новчани завод на подручју Хрватске који има вишак предратних потраживања од предратних дуговања у износу од југословенских динара 1,000 000.—, сада, по извршеном прерачунавању, показати вишак од нових динара 100.000.—. Када прерачунавања по овом курсу не би било, тај новчани завод показао би вишак потраживања према дуговањима од нових динара 7.000.—, јер су се та потраживања и дуговања до сада водила у кунама за које је примењен курс замене од 1.000.— куна = 7 нових динара. Остварена добит новчаног завода износи 93.000.— нових динара.

Ако су пак код новчаних завода на наведеним новчаним подручјима предратна дуговања већа од њихових предратних потраживања, ови новчани заводи показаће губитак после извршеног прерачунавања предратних обавеза по утврђеном курсу, јер су ова потраживања и дуговања до сада по књигама вођена у окупациским валутама чији је курс замене био слабији од курса прерачунавања предратних обавеза.

Неће се појавити ни добитак ни губитак код новчаних завода на новчаном подручју пенге, јер су њихова предратна потраживања и предратна дуговања вођена по књигама у пенгама које су пуштене у оптицај на нашој територији по курсу од 10 старих југословенских динара = 1 пенга. Ако је један новчани завод на овом подручју имао вишак предратних потраживања над предратним дуговањима од југословенских динара 1.000.000.—, овај износ прерачунат је за време окупације у 100.000.— пенга. Ако се примени курс за регулисање предратних обавеза 10 : 1 добија се вишак од 100.000.— нових динара, —

а ако се примени курс за замену пенга у нове динаре (алпари) добија се поново исти вишак од 100.000.— нових динара.

Код новчаних завода на подручју италијанске лире, албанског франка и бугарског лева ситуација ће бити тачно обрнута од ситуације новчаних завода на подручју куне, српског динара и немачке марке. Новчани заводи на подручјима лире, франка, лева који имају већа предратна потраживања од предратних дуговања показаће по извршеном прерачунавању по курсу 10 : 1 губитак, јер су ова потраживања и дуговања у њиховим књигама вођена у окупацискоj валути, чији је курс замене за нови динар био јачи од курса прерачунавања предратних обавеза. Ако на пр. један новчани завод у Македонији има вишак предратних потраживања према предратним дуговањима у износу од *старих југословенских динара* 1,000.000.—, *тај* вишак водио се по књигама са 1,610.000.— лева. Ако би овај износ био претворен у нови динар по курсу замене лева овај новчани завод показао би вишак потраживања над дуговањима од 161.000.— нових динара. По утврђеном курсу за претварање предратних обавеза 10 : 1 овај новчани завод показаће вишак од свега 100.000.— нових динара. То значи да он показује у ствари губитак од 61.000.— нових динара.

У оним случајевима где су код новчаних завода на подручјима албанског франка, лева и лире њихова предратна потраживања мања од њихових предратних дуговања ови новчани заводи показаће по извршеном прерачунавању добитак, — са истих разлога са којих се код супротне ситуације јавља губитак.

Изложене промене код новчаних завода у највећем броју случајева ићи ће на штету новчаних завода и то у кредитно најразвијенијим деловим наше земље — Србији и Хрватској — пошто су предратна дуговања новчаних завода у овим областима махом већа од њихових предратних потраживања. Ови заводи могу постати пасивни, и ако се та пасивност не буде могла покрити валоризацијом, ови заводи ће ићи у ликвидацију. Све што је речено за ситуацију новчаних завода поводом прерачунавања предратних обавеза важи и за сва остала привредна предузећа. За случај да се постави питање ликвидације, уколико су у питању предузећа од битне важности, предвиђена је могућност њихове санације (чл. 9).

Чл. 2 Закона предвиђа преференцијалне курсеве за улоге на штедњу по штедним књижицама, и то за оне улоге који за време окупације нису повећавани новим улагањем. Улози који су повећавани новим улагањем за време окупације имају бити прерачунати по општем курсу 10 : 1, — разуме се са најнижим салдом предратног улога, док се нови улог за време окупације има прерачунати по курсу замене окупацискоr новца. Овде се стало на гледиште да је улагање за време окупације могло проистећи по правилу из неког облика економске сарадње са непријатељем и да према томе такав улог не може бити фаворизиран.

За разлику од потраживања код новчаних завода која су настала за време окупације, од предртних потраживања не врше се никакви одбици (чл. 3); док су, наиме, окупациска потраживања настала од привредне делатности под окупацијом и значила економску сарадњу са непријатељем, дотле код предратних потраживања ово није случај. Начин располагања овим потраживањима у закону није предвиђен, већ ће савезни Министар финансија доносити о томе повремена решења. Тешкоће у које ће доћи новчани заводи онемогућиле су доношење одлуке о слободном располагању предратним потраживањима; њима треба дати времена да одговоре својим обавезама које ће бити посебно потенциране фаворизовањем ситних улога.

Остали чланови закона предвиђају изузетке од основног решења. Најпре, повратна предратна примања која проистичу из судских одлука или поравнања по предметима алиментације имају се измиривати по курсу алпари. Овај принцип није апсолутан, његове измене омо-

гуђене су било новим споразумом странака, било понављањем судског поступка.

Чланови 5 и 7 предвиђају даље изузетке од општег мерила из чл. 1 Закона. Чл. 5 односи се на службене односе по којима се примају пензиске принадлежности чија је висина утврђена пре рата; уместо њиховог смањивања по курсу 10 : 1 овде је предвиђено њихово ново одређивање на бази садашње висине принадлежности по односним прописима.

После преференцијалног курса за улоге на штедњу из чл. 2 Закона, изузетак предвиђен у чл. 6 од највећег је домашаја. Овај изузетак односи се на обавезе из основа осигурања живота, које се у новим динарима имају утврдити упоређењем номиналног износа обавеза према осигураницима са данашњом стварном вредношћу наменске имовине, тј. имовине намењене за извршење обавеза према осигураницима. То значи да се данашњи износ обавеза из основа осигурања живота има утврдити валоризацијом имовине, те се и износ обавеза по осигурањима живота има смањити уколико се буде смањила ова имовина.

Овај пропис донет је свакако водећи рачуна о специјалној природи пословања осигуравајућих предузећа. За разлику од елементарних осигурања где се не стварају никакве премиске — математичке — резерве, код обавеза из основа осигурања живота постојање математичких резерви условило је специјално решење. Имовина која служи за покриће математичких резерви претставља сопственост осигураника, — и као таква она се има поделити међу осигуранике посебним начином прерачунавања њихових потраживања. Интересантан је пропис по коме се „код обрачуна наменска имовина свих осигуравајућих предузећа има сматрати као једна јединствена наменска имовина, тако да се обавезе из основа осигурања живота обрачунају по истом курсу код свих осигуравајућих предузећа". То значи да ће се сва потраживања из основа осигурања живота обрачунати по јединственом курсу за сва осигуравајућа предузећа, да, дакле, неће бити различитог третирања појединих осигураника према томе из чега се састоји наменска имовина појединих осигуравајућих предузећа код којих су они осигурани. На овај начин омогућена је јединственост поступка у целој земљи, — исто као и при општем прерачунавању предратних обавеза по чл. 1 и 2 Закона.

Слично овом решењу поступљено је и код обавеза самосталних пензионих фондова који нису постали одељења односно органи Средишњег завода за социјално осигурање, као и код хуманих осигуравајућих установа. Висина таквих обавеза има се утврдити на основу валоризације, јер се стало на гледиште да њихова имовина претставља у целости наменску имовину.

Драгослав Аврамовић

ПЕНЗИЈЕ ДРЖАВНИХ ПЕНЗИОНЕРА ПО НОВОЈ УРЕДБИ О УСТАНОВЉЕЊУ ПРАВА НА ПЕНЗИЈУ

Једна од првих одлука Националног комитета ослобођења Југославије у ослобођеном Београду била је Одлука о ревизији права на пензију, сталне државне помоћи, народног признања и издржавања од 19 децембра 1944, којом је одлучено да се пензије и друга новчана примања из државне касе подвргну ревизији. Истовремено је наређена обустава исплате раније одређених пензија док се ревизија не спроведе, а дотле да се пензионерима исплаћује привремена новчана помоћ коју одређују комисије при народним одборима у границама обележеним и под условима постављеним у поменутој Одлуци и Упутству за њено извршење.

Одредбе о ревизији донете су у Уредби о установљењу права на пензију од 25 октобра 1945 и Правилнику за њено извршење. Уредба

са Правилником даје слику једне целине те их тако ваља и посматрати. У свом првом члану Уредба у начелу признаје досадашње пензије као средство социјалног осигурања, али се накнадно имају одредити у границама услова ових одредаба. Ова ревизија показује да се неће одређивати и исплаћивати пензије ни сваком лицу које је пензију уживало ни онаква пензија каква је раније била одређена.

У начелним потезима ревизија садржи политичке, социјалне, финансиске и административне моменте. Политичка страна изражена је у чл. 2 тач. 1, 2, 3 и 4 Уредбе по којима немају права на пензију лица осуђена на губитак националне части, лица лишена бирачког права, затим она лица која су за време окупације била под оружјем у служби окупатора и њихових помагача, и најзад она која су била организатори, функционери и активни чланови у квислиншким организацијама или су са таквим радом обележени, изузев оне који су касније приступили народноослободилачкој борби или су је делом помагали. Није ништа предвиђено за случајеве где су државни службеници и лични пензионери погинули у борби противу НОВ и ПОЈ и Југословенске армије или су од њих стрељани као народни непријатељи, у погледају права на пензију њихових породица.

Под социјални моменат ревизије дошао би највећи део одредаба. Најшире узев, институција пензије већ носи тај карактер, јер је пензија осигурање из радног односа државних службеника према држави као послодавцу. За укључивање досадашњих пензионера у опште социјално осигурање за сада постоје техничке и финансиске тешкоће, те ће они по спроведеној ревизији остати на државном буџету док не ишчезну или евентуално касније не буду уступљени општем социјалном осигурању.

Један нов услов који раније није постојао за уживање пензије је доба старости пензионера. Немају право на пензију лични пензионери који нису навршили 50 година живота без обзира на дужину службе и породичне пензионерке које нису навршиле 40 година живота. Ову границу од 50 односно 40 година не треба схватити тако да је узета као доба када радна способност престаје, већ као границу при регулисању једног прелазног стања преко које пензију не би требало ускратити, иако код тих лица радна способност још постоји, будући да према већ одмаклом добу живота не би била у могућности да прихватањем новог посла обезбеде себи старост. Ово је био разлог за изузетак по коме и они лични пензионери који нису навршили 50 година, већ у року од 5 година по ступању на снагу Уредбе наврше 50 година, тада, тј. када педесету годину наврше, добијају пензију. Млађи а здрави морају се постарати радом за своју егзистенцију и старост, а они који су за привређивање неспособни, ако то докажу лекарским уверењем, имају право на пензију уз услов да имају 10 година службе, чиме је задовољен један социјални постулат. Удове млађе од 40 година, ако су без деце, немају право на пензију, а имају то право ако имају децу с правом на пензију о којој се старају. Неудатим и обудовелим кћерима без средстава за издржавање припада породична пензија ако су даном ступања на снагу Уредбе навршиле 40 година. Но и њима као и удовама без деце млађим од 40 година, ако су душевно или телесно неспособне за привређивање, пензија припада.

У погледу година службе урачунљиве за пензију Уредба доноси нове моменте. За пензију се признаје само стварно прослужено време. Доследно овом принципу признаје се и извесно стварно прослужено време које по раније прописима није признавано, као што је служба у својству дневничара и радника вршиоца дужности регулисаног службеника пре него што је добијен статус који повлачи право на пензију, затим све време пре оставке ако је службеник поново ступио у службу и служба у самоуправама. С друге стране одбачена је свака бенефиција, тј. бенефицирано време за пензију. Поред наведе-

ног услова о годинама старости за право на личну пензију потребно је још и најмање 10 година ефективне службе, а за породичну пензију најмање 5 година ефективне службе лица од кога породица изводи право на пензију. Где овај услов не постоји (по ранијим прописима било је могућно стећи право на пензију и без 10 година ефективне службе ако са бенефицираним има 10 година), то лице отпада као пензионер. Но из социјалних разлога и од овог принципа је учињено отступање. Пензионерима који немају 10 година ефективне службе али су навршили 50 година живота, као и онима који немају ни 10 година ефективне службе ни 50 година живота, те отпадају као пензионери, али су неспособни за привређивање, одредиће се помоћ у износу пензије као да имају 10 година ефективне службе, а онима који су неспособни за привређивање услед озледа или повреда задобијених без њихове кривице на службеном послу, таква је помоћ увећана за 10%. Пензионерима који су стављени у пензију због тога што су за даљу службу постали неспособни због озледа или повреда задобијених без њихове кривице на службеном послу ако имају 10 година ефективне службе, припада пензија увећана за 10%, а онима који су услед таквих озледа или повреда потпуно неспособни за макакав рад уопште, припада пуна пензија тј. 100% од основе без обзира на године живота и године службе. Сличан изузетак постоји и за породичне пензије. Породици службеника који је на државном послу без своје кривице погинуо или био повређен па од тога умро, а није имао 5 година ефективне службе, одредиће се пензија као да је за време окупације био отпуштен из службе или ју је морао напустити због сарадње и подупирања народноослободилачке борбе, па је погинуо у борби или је стрељан од стране окупатора или њихових помагача или је умро због злостављања у затвору или концентрационом логору, а на дан смрти није имао 5 година службе, одредиће се пензија као да је имао 5 година службе.

Док с једне стране Уредба сужава број уживалаца породичне пензије искључујући здраве удове испод 40 година без деце као и за рад способну децу у добу између 16 (односно 23) и 40 година, дотле с друге стране проширује круг уживалаца са ванбрачном децом под општим условима и родитељима службеника које је он до своје смрти издржавао, а који су неспособни за привређивање и немају никаквих прихода. И ово је у духу принципа да за рад способна лица не живе на терет друштвене заједнице, а да та заједница прими на себе терет немоћних.

Одређивање износа личних и породичних пензија постављено је на нову базу. За израчунавање личних пензија предвиђено је 18 пензиских основа од којих за првих десет година службе припада 50%, а за свако даље потпуно пола године по 1%. За егзекутивно саобраћајно особље, с обзиром на напорност њихове службе, рачуна се за свако пола године преко 10 година службе 1,5%, с тим да пензија не може бити већа од самог основа. Основи су одређени према садашњим платама државних службеника но нису с њима индентични. Воћено је рачуна да распон између најнижег и највишег пензиског основа, па према томе и између најниже и највише пензије, буде што мањи (најнижи основ је 2.000.— а највиши 5.000.— динара) тако да најнижи службеници могу уживати као пуну пензију 100% од плате коју сада њихово звање има, а чиновници прве групе 85%. Упоређене са пензијама из првих месеца 1941 г. по Закону о чиновницима од 1931 садашња најмања пензија по новој Уредби (служитељ са 10 година службе) је више него двострука ондашња, а садашња највећа пензија (чиновник прве групе са 35 година службе) је за 45% мања. Сврставање пензионера у пензиске основе извршено је према положајним групама, чиновима и звањима које су имали приликом пензионисања, док код тзв. старих пензионера тј. оних којима је пензија одређена по законима који су важили пре 1923 г, а који су из времена пре

првог Светског рата, није било такве могућности, те су сврстани у основе према износима њихових годишњих пензија (без додатака) изузев највиших звања где су сврстани у прва три основа према звањима. Овакво одређене пензије тих старих пензионера биће боље од њихових пензија заједно са додатцима из почетка 1941 г. Најмање такве пензије у априлу 1941 биле су од по неколико десетина динара са тадашњим додатком од 550.— динара а највећа пензија са личним додатком није досезала 4.000.— динара месечно, док сада најмања не може бити мања од 1.000.— динара а највећа може бити 5.000.— динара месечно.

Код износа породичних пензија постоји јачи новум. Извршена је знатна нивелација на тај начин што су све породичне пензије паушализиране и категорисане у четири групе (2.400.—, 2.000.—, 1.600.— и 1.200.— динара месечно), а у свакој групи пензија расте по 200.— *динара за сваког даљег уживаоца са петим закључно. Но породична* пензија не може бити већа од личне пензије лица од кога породица изводи право на пензију када би му пензија била одређена по новој Уредби и Правилнику. По ранијим прописима диференцирање породичних пензија ишло је према положајној групи лица од кога се право на пензију изводи, односно његовој плати, годинама његове службе, односно улагања у Чиновнички пензиони фонд и броју уживалаца, те је био већи број случајева са истим износом пензије. Разлика између минималне и максималне породичне пензије била је велика, док је сада највећа пензија само једанпут већа од најмање. У упоређењу са износима пензија из почетка 1941 по Закону о чиновницима од 1931 најмања садашња пензија је више него једанпут већа од најмање ондашње (ондашња с личним додатком могла је бити 461,25 динара а сада не може бити мања од 1.000.— динара месечно), а највећа породична пензија за једног уживаоца је могла бити 4.125.— док сада не може бити већа од 2.400.— динара месечно. Као што се види извршена је нивелација великих диференцирања код породичних пензија. Ту доминира принцип да је пензија социјално обезбеђење породице као такве и да према томе висина пензије не треба да буде у зависности од дужине службе лица од кога породица право на пензију изводи нити да велика разлика у положају службене функције повлачи одговарајућу разлику у породичној пензији.

Пријем пензије (помоћи, народног признања и др.) условљен је другим приходима пензионера. Ако пензионер има сталан месечни приход већи од 5.000.— динара (износ највеће личне пензије), не може примати пензију. Приход неће утицати на пријем пензије ако збир пензије и прихода не премаша 5.000.— динара месечно. Ако је збир већи, пензија ће се смањити за износ разлике између тога збира и 5.000.— динара. Овде је дошао до изражаја принцип да држава не исплаћује пензију као социјално обезбеђење лицу које обезбеђење већ има, а као мерило потребног обезбеђења узета је највећа могућна пензија по Уредби.

До сада смо расмотрили политичке и социјалне елементе ревизије. Финансиски не долази у први ред, већ проистиче из првих двају. Као последица отпадања пензионера (услед примене чл. 2 Уредбе) млађих од 50 односно 40 година и неисплаћивања пензије пензионерима који имају приходе, јавља се финансиска уштеда. Ма да је у предратној Југославији велики број службеника пензионисан у млађим годинама, из чега би се могло очекивати да би приличан број оваквих пензионера имао отпасти, ипак се у тим очекивањима мора учинити корекција, јер су многи од њих у међувремену од пензионисања до ступања на снагу Уредбе навршили 50 година живота и према томе остају и даље као пензионери. Што се тиче финансиског ефекта у новим износима пензија видели смо да ће неки имати мање а неки више него у почетку 1941 г. Када се узме у обзир да је пензија смањена пензионерима високих службених функција и њихових

породица, а повећана нижима и најнижима, којих је далеко већи број него оних првих, онда нам се показује да је ефекат повећања већи него ефекат смањења. Свестрани финансиски ефекат ревизије тешко би се могао проценити услед недостатка података.

И најзад административни моменат ревизије. И неупућени у ову материју знају да је било више врста пензионера, али не знају да је ту било једно право шарењило. У предратној Југославији постојао је ред пензионера по систему Закона о чиновницима од 1931 и специјалних закона тога система за поједине службе и струке, а исто тако и ред пензионера по систему Закона о чиновницима од 1923 и специјалних закона тога система за поједине службе и струке. То су дакле две врсте са својим подврстама. Пензионери пре Закона од 1923, тзв. стари пензионери, имају пензије одређене по законодавству покрајина из којих је Југославија створена после првог Светског рата и чине једну групу са толико врста колико је било тих законодавстава, од којих је извесан део из XIX па чак и из XVIII века (декрети дворске канцеларије). Сви су они сада сврстани у један нов систем са 18 основа за израчунавање личних пензија и четири групе породичних пензија, при чему се тежило да се свему даде што упрошћенији облик. На овај начин постигнута је униформност свих тих врста пензионера. Државна администрација има сада задатак да одређивањем пензија по овим новим прописима ту униформност спроведе. По постављеном критеријуму државни пензионери деле се на савезне и земаљске. За савезне ће решења о пензијама доносити савезна ресорна министарства, а за земаљске ресорна министарства народних влада федералних јединица. Пре исплате решење подлежи контроли Контролног одељења Министарства финансија (савезног и земаљских) које цени правилност примене прописа Уредбе и Правилника. У првом реду ова контрола има задатак да искључи неправилну примену прописа на штету државне касе, али није само на то ограничена. Она може ставити примедбу када примети да је неправилно поступљено на штету пензионера. Но то је официјелни поступак и ова контрола неће моћи то увек да запази, нарочито када се то из аката које расматра не види. Није решено питање могућности решавања у другом степену по жалби пензионера. Ово питање није могла решити Уредба о установљењу права на пензију и Правилник за њено извршење када је питање решавања по жалби противу министрових решења још отворено. Нацрт Устава у глави о правима и дужностима грађана предвиђа право жалбе противу решења органа државне управе, па према томе и противу министрових решења.

М. Ђокић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

ОКО ТРСТА. БЕОГРАД 1945, стр. 428.

У тренутку када претстоји закључење уговора о миру с Италијом, којим ће бити коначно решено и питање њених источних граница, и када је према томе проблем Трста и Јулијске Крајине у средишту интересовања свеколике јавности, ова необично солидно документована књига, која је изишла у редакцији др. Виктора Новака и др. Франа Цвитера, и у чијој је изради учествовао читав низ географских, етнографских, лингвистичких, историских и војних стручњака, добија нарочити значај. Сви многоструки аспек и свога проблема осветљени су на бази непобитних научних чињеница и многа питања, дуго замагљена тенденциозном и заинтересованом пропагандом, најзад су постављена на начин који је једини у складу с објективном стварношћу.

Прве главе посвећене су географским карактеристикама ове области. Детаљном анализом тих карактеристика, показано је на недвосмислен начин да Јулиска Крајина припада динарској планинској области, преко које се везује за Балканско Полуострво. Од нарочитог је интереса поглавље у коме се расправља питање односа Трста и југословенске привреде. Тај је однос једноставан: исто онако као што је Трст потребан Југославији, исто је тако у привредном погледу Југославија потребна Трсту. Разлози су очигледни: Трст не може живети без свога економског залеђа. На супрот старом феудалном и недемократском гледишту, да залеђе има припасти граду, данас се као једино могуће појављује решење да град има да припадне нацији која држи уже и шире економско залеђе града, тј., у случају Трста, Југославији. Једино би такво решење могло да оживи економски промет у Трсту, да измени до сада претежно увозни карактер трговачке луке и да успостави неку равнотежу између увоза и извоза у корист подвозних ставова бродова упућиваних у трговачку луку, да створи услове за обнову трговачке морнарице Трста; с друге стране, индустрија Трста својим географским смештајем на мору послужила би обнови порушених производних средстава Југославије и имала би водећу улогу у економској изградњи земље; даље, најприродније саобраћајне везе Трста с позадином прелазе преко југословенске територије; најзад, само Југославија може пружити гарантије за развој трговачког пристаништа својом политиком сарадње и равноправног поступка према трговцима и фирмама свих народности које раде или буду радиле на организацији трговачке трговине. Укратко, у привредном погледу, „Југославија би губитком Трста била осакаћена у својим битним економским интересима. Без Југославије, Трст би био и остао мртав град." Етнички елементи проблема су не мање јасни. Етничка међа између Словена и Романа, управо, прецизније, између Словенаца и Фурлана, је једна од најстаријих, и најјасније повучених у Европи и уједно једна од оних која је у току векова претрпела најнезнатније промене. А на компактном словеначком тлу источно од етничке границе, живе Италијани само као усамљена језичка острва у већим местима, у Горици, Трсту и у неким местима западне Истре. Ова народносна структура Јулиске Крајине доказана је, поред осталог, и пописима становништва, од којих ни један није био повољан за словенски живаљ, а међ којима је аустриски попис из 1910 ипак пружао најмање изопачену слику стварних етничких односа. — Опширно и живо је описана прошлост ове наше покрајине, упорна и жилава борба словеначког и хрватског елемента за национални опстанак, против немачких феудалаца и Млетака, против германизаторских тежњи аустриске владе и италијанске иреденте, и, најзад, против безобзирне денационализаторске политике италијанске државе која је прикључењем ових крајева уновчила своје ступање у рат на страни Антанте. — Трагично поглавље претставља судбина словенских мањина у Јулиској Крајини под Италијом, и фашистичком и пре-фашистичком. Средства нису бирана у тој политици насилне италијанизације: забрана наставе на словеначком и хрватском језику, отпуштање „национално неподобних" чиновника, забрана употребе матерњег језика у свим службеним односима, па чак и у верској настави, италијанизација имена, растурање задруга и свих осталих привредних организација словенског живља — па све до отвореног терора, напада на народне домове, масовних депортација, суђења пред Специјалним трибуналом и стрељања у леђа. — Када се има та и таква прошлост пред очима, онда постаје јасно зашто се народ Јулиске Крајине „први од свих Словена нашао на страни Великих Савезника" у другом светском рату, зашто је већ 1940 почео с првим акцијама војничке природе а почетком 1943 године већ располагао знатним партизанским снагама које су вршиле нападе на непријатељске гарнизоне и утврђења, имао своју пространу ослобођену територију, створио свој славни IX Корпус и, најзад, 1945 извојевао своје ослобођење, раме уз раме с јединицама IV Армије.

Сви ови моменти, етнички, економски, историски, изнети у овој књизи својом убедљивошћу објективне научне анализе, упућују на једино могуће решење питања Трста и Јулијске Крајине: њихово прикључење новој Југославији.

Ђура Нинчић

ВЛАДИМИР П. ПОТЕМКИН: **ИСТОРИЈА ДИПЛОМАТИЈЕ.** Београд, 1945, стр. 598.

„Историја дипломатије" има задатак да „на основу анализе међународних односа у епохама, које су се доследно смењивале — изложи кратку историју дипломатије од старог доба до наших времена." Она је намењена у првом реду практичним трудбеницима совјетске дипломатије и *младом кадру, који се спрема за тај позив,* али је и драгоцен прилог интелигенцији уопште: лекторима, наставницима историје, војним стручњацима, студентима научних завода и сл.

Почетна поглавља књиге посвећена су дипломатији прастарих времена, када су постојале робовске државе, чија се спољна политика одређивала интересима борбе за проширење територија, за задобивање робова, за тржишта и сл. У тој се борби појављивала нужност закључивања обрамбених и нападачких савеза и самим тиме потреба измене докумената о тим савезима. Дипломатија је у старом свету испуњавала спољно-политичке задатке држава, чији је економски темељ био искоришћавање робова. Држава старога света је по свом уређењу била војно-теократског типа, те се у њој владар идентификовао са државом. Као најинтересантнији споменик дипломатије старога века и уједно међународног права јављају се Закони МАНУ (око 1000 год. пре наше ере).

У дипломатији Средњега века одражавале су се све етапе у развитку феудалне државе. Спољна политика средњевековних држава одређивала се феудално-кметским интересима. Главни циљ тих држава састојао се у захватању што већег територија, у отимању што више ратног плена и у стицању власти над што више људи-робова. Оне су се не само међусобно сукобљавале већ су ступале и у међусобну отворену борбу, па и с источним Римским царством — Византом — „тим заостатком некадање велике римске империје".

Као даљи фактор, који је знатно утицао на дипломатију Средњега века била је црква с папом на челу, која је тежила утврђивању своје духовне власти над световним владарима — краљевима, кнезовима и императорима. Папинство у постизању својих циљева није се устручавало ни од чега, па ни од оних познатих метода старе римске империје. Крижарске војне биле су супремација папинства над световном влашћу. И папе и цареви вековно су тежили за изградњом светског империја, али према Енгелсу то је истом успело „краљевима националних држава, који су били претставници поретка у безвлашћу нација, а које су се стварале као супротности поцепаности".

Као пандан Западном нагло се почело дизати и Источно Римско Царство унаточ прилива нових народа са севера. Да се пак одржи у пуној снази статус кво двају водећих царстава и да то стање не буде ничим помућено, употребљавала су се сва средства. Огромну улогу у проширивању римске власти одиграло је хришћанство. Мисионари византског цара Јустинијана допрли су и на Кавказ, на обалу Црног мора, у Абесинију и у оазе Сахаре.

Оснутком велике арапске државе, дипломатија је унела у праксу међународних односа своје специјалне особине. Ту се виде и први обриси тајне дипломатије. Посланици су били дужни сазнати „положај цеста, пролаза, река, кланаца, питких вода, могућност пролаза војске, места са сточним залихама, каквоћу војске у тој земљи, њезину снагу и сл."

Дипломатија средњевековних феудалних држава била је усредоточена на „савлађивање феудалне поцепаности, уједињење и про-

ширење државне територије, на борбу са супарницима за војну и трговачку превласт, на тражење савезника, који су били потребни за извршавање тих задатака."

У „Историји дипломатије" значајно место заузима спољна политика руске државе, а нарочито дипломатија „Кијевске Руси." „Златна Хорда" пак, чији су руководиоци били московски кнежеви као „сабиратељи" руске земље, настојала је да богатим даровима — „кановима" привуче на своју страну тад разједињене руске кнежеве. Стицајем околности савладава се, додуше постепено али ипак константно, раздвојеност руске земље и ствара уједињена национална руска држава. У томе се истакао Иван III, кога Маркс зове „великим макијавелистом", а султан Бајазит, пред којим се тресла цела Европа, био је тај који је први чуо охоле Иванове речи „московита".

„Историја дипломатије" новога времена обухвата период од XVI века до закључења Версаљског мира 1919 године. То је период развитка, јачања али и пропадања капитализма. Капиталистички односи нису изникли неочекивано, али ни једновремено. Капитализам се почео рађати још у периоду касног Средњевековља, у недрима феудално-кметске државе. Француска револуција открила је нову епоху у дипломатији и спољној политици уопште. Тада је био „проглашен врховни принцип нације у свим питањима унутрашње и спољне политике."

У особи Петра I Великог историја не гледа само великог реформатора Русије, већ и веома способног дипломату. Ево што о њему каже Енгелс: „То је доиста велики човек... који је први у потпуности оценио ванредно погодну ситуацију за Русију у Европи. Он је јасно увидио, набацио и почео остваривати основне тежње руске политике, како у односу према Шведској, Турској, Перзији, Пољској..., тако и у односу према Немачкој." Русија Петра Великог постигла је „одлучујући глас у општеевропским стварима."

Монолитност царистичке Русије с отсуством дубоких унутрашњих противуречности у њеном војно-феудалном строју, давала јој је на подручју спољне политике неко преимућство пред земљама где је развитак капитализма знатно поспешио класну борбу и унутрашње „раздоре". Али управо та монолитност, која је била последица њезине заосталости, већ се за кримског рата окренула против ње саме, тако да је царска Русија постала помоћна резерва западно-европских империјалистичких држава. Истом код совјетске власти наступила је епоха новог уздизања међународне улоге земље, а постигнуто је огромно морално-политичко јединство совјетских народа.

Француска револуција задала је одлучан ударац „племићко-династичкој" дипломатији апсолутне монархије XVIII века. Тиме почиње период победа капитализма у напредним земљама. Читава међународна дипломатија и спољне политике грађанских држава проткане су сада идентификовањем грађанске класе с појмом нације. У дипломатији се огледа с једне стране борба против заостатака феудално-кметских држава, а с друге стране борба индустриског грађанства за нова тржишта својих производа све под видом борбе за ослобођење неслободних народа. У центру међународне политике стајала је борба француске револуције с контрареволуционарном коалицијом под водством Енглеске, а одатле се и родила нова борба између Енглеске и Француске за хегемонију у свету. Та је борба завршила поразом Наполеона, Бечким конгресом и Светом Алијансом. Све је то створило господство пет држава: Енглеске, Русије, Аустрије, Пруссије и Француске. Неуспех ових сила да опет оживе феудализам доказом је да је капитализам у свом развоју производње дошао у одлучну супротност с феудално-кметским односима. И Енглеска и Русија биле су најзначајнији ступови европске реакције — прва са потчињавањем својих колонијалних народа, а друга с нерешеним кметским односима. Према Марксу и Енгелсу оне су претстављале

„контрареволуционарну стену" о коју су се разбијали валови револуције." — „Револуционарна утопија конгреса састојала се у томе, да се, не мислећи на нове производне односе, као и на двадесет година буре, која је разрушила у Европи старо устројство апсолутизма и феудализма, одржи тај део света у оквиру изживљелог строја. Та утопија лежала је у свим основама конгреса."

*

„Историја дипломатије" Владимира П. Потемкина не даје само историју међународних односа већ нам показује дипломатију као једно од најважнијих оружја спољних политика држава. Већ је Маркс позвао радничку класу, да докучи тајне међународне политике и да будно пази на дипломатску делатност својих влада; Лењин је узвикнуо: „Каква штета што народне масе не могу читати књиге у вези с историјом дипломатије..." и Стаљин неуморно учи радничку класу вештини сналажења у најзамршенијим међународним проблемима. То је мото овом монументалном делу, из којег се види, да је оно намењено и ученацима али и најширој читалачкој публици.

Луцијан Кос

СЛ. ЖАРКОВИЋ, **ПРИМИТИВНИ МЕНТАЛИТЕТ**, стр. 124. Издање писца, Београд, 1945.

Ово је, по нашем сазнању, прва књига на нашем језику која се исцрпније позабавила излагањем рада Леви-Брила о примитивном менталитету. Жарковић нам је у њој сажето изнео дело Леви-Брила, потом критике његовог схватања од стране разних научника, а дао нам је прилике да се упознамо и са његовим ставом по овом проблему.

Држећи се основних постулата Диркемове методологије, Леви-Брил је пошао од поставке међузависности и међусобног склада (одн. „солидарности", како је то уобичајено у речнику француске социологије) друштвених појава. На основу тога ће „један одређени тип друштва, који има своје посебне установе и обичаје, имати нужно и свој посебни менталитет. Различитим друштвеним типовима одговараће различити менталитети".[1]) Анализирајући један огромни материјал у читавом низу дела, Леви-Брил је истакао посебност примитивног менталитета, за разлику од нашег („цивилизованог"), и утврдио извесне законе који по његовом мишљењу, важе за примитивни менталитет. У објашњењу корена разлике примитивног менталитета од нашег, Леви-Брил није ишао даље од горе поменуте основне своје поставке.

Његова метода (одн. метода Диркема) је позитивистичка и идеалистичка, јер по њему и установе примитивног друштва и његов менталитет проистичу из колективних претстава. У крајњој линији, са овом методом упада се у зачаран круг међусобне условљености друштвених појава.

Не улазећи овде у то што је Леви-Брил прећутно усвојио механицистичко разликовање типова друштава из Диркемове методе, што је (ради јаснијег истицања разлике између нашег начина мишљења и примитивног) пренебрегао разлике између разних ступњева примитивних друштава и супротстављао примитивни менталитет у његовој општости „цивилизованоме", можемо рећи да су заслуге рада Л.-Брила у томе, што је показао: 1) да начин мишљења, менталитет, психологија нису нешто идентично само са собом увек и на сваком месту; 2) да начин мишљења иде упоредо са развитком друштава, да је подложан промени и 3) да, према томе, постоје начини мишљења који су различити од нашег.

[1]) Леви-Брил, Менталне функције у нижих друштава, стр. 19.

Критичари, а поглавито претставници католичке социологије, отворили су велику кампању против теза Леви-Брила и трудили су се свим силама, искоришћавајући слабости његове методе, да прикажу како је Л.-Брил створио непремостив јаз између примитивног менталитета и нашег. Они су се у крајњој линији залагали за идентите људског духа.

Сл. Жарковић се придружио критичарима Л.-Брила у томе што констатује да се не може рећи да се примитивни менталитет, било по својој оријентацији, било по своме механизму, разликује од основних принципа наше психологије, што се види из начина на који примитивни човек употребљава своје проналаске, из начина на који он организује свој живот, из употребе и фабрикације алата, из начина на који себи прави стан и одело, и уопште, из целокупне његове технике (стр. 86).

Ми ништа не добијамо тиме што констатујемо да је психологија примитивних људи „у основи иста" са психологијом људи нашег друштва. *На тај начин научно сазнање завршиће се са неколико врло општих података, са неколико тривијалности*, као што су: човек је човек, друштво је друштво, привреда је привреда или (да узмемо моменат на коме критика Л.-Брила стално инсистира) примитиван човек свесно користи механичке законе — данашњи човек свесно користи механичке законе — према томе, човек уопште свесно користи механичке законе. Потпуно доследно таквом схватању, Жарковић је и могао да каже да „душевни живот није настао због тога што је човек друштвено биће" (стр. 108). Он, додуше, утврђује одмах после тога да друштвени живот даје психологији садржину, али преко те чињенице прелази као преко нечег споредног и, заједно са Вебером, тврди да су основни принципи свуда исти (нпр. точак је точак — било у неолитском друштву, било у нашој фабрици).

То је све лепо. Ту баш и јесте проблем. Ако се ослонимо на структуре мозгова, онда нећемо наћи богзна шта што би нам могло говорити о узроцима разлике између менталитета данашњих примитивних народа и нашег. А чињеница је да људи примитивних друштава друкчије мисле него ми. Та су друштва сасвим различита од нашег. И то је чињеница. Питање је: зашто примитивни људи мисле на други начин него ми.

Ако се прихвати став критике Л.-Брила и горњи став Жарковића, онда се лако може негирати схватање развоја. Како би се нпр. онда говорило о мишљењу и психологији оних друштава која су претходила неандерталском типу људи? Како би се нпр. говорило о скоку из царства инстинкта у царство свести? Да није било нужде за друштвеним радом код првих човеколиких бића и да се из те нужде није родило прво оруђе и није развила рука, не би се могао развити ни човек, нити његово мишљење. Само кроз друштвени рад и преко стварања оруђа развио се човек и његова свест. Један одређени ступањ развитка биолошке конституције свакако да је био нужна претпоставка за рађање свести, али она се не би могла родити да се није појавила нужда да се ради за одржање живота. Свест, мишљење, производ је друштвеног живота људи... Та првобитна свест не би се свакако могла да изједначи са свешћу данашњих примитивних народа, пошто се ту ради о свести бића која у свом биолошком развоју нису достигла данашње расе.

Став католичке школе у односу на схватање Леви-Брила може се разумети само тако ако се узме као једна епизода у великој најезди ове школе (нарочито у етнографији и социологији) и њој сличних на еволуционизам који је на Западу био запао у кризу и који је она хтела да дотуче. Ову околност Жарковић није узео у обзир.

Проблем је, као што смо рекли, зашто људи примитивних друштава имају други начин мишљења него ми? Решење тог питања зависи од методе која ће се при томе употребити. Пошто Леви-Брил са својом позитивистичком методом није успео да нам пружи одговор

на горње питање, и пошто је католичка критика још мање у могућности да нам га да, то би било потребно прићи решењу овог проблема помоћу једне савршеније методологије.

Најсавршенију методу поседује марксистичка социологија. Она се, уједно, ослања и на једину научну теорију, материјалистичку. Према историском материјализму, материјални живот друштва, његово биће, је нешто примарно, а његов духовни живот је секундарно, изведено. „Какво је друштвено биће, какви су услови материјалног живота друштва, — такве су и његове идеје, теорије, политичка схватања, политичке установе "[2]).

За главну снагу у систему материјалних услова живота друштва историски материјализам сматра начин производње материјалних добара.

Према томе, „какав је начин производње друштва... какав је начин живота људи, такав им је и начин мишљења"[3]).

Потребно је, баш помоћу те најсавршеније методологије у друштвеним наукама, извршити анализу начина производње данашњих примитивних друштава (њихових производних снага и продукционих односа), утврдити ступњеве развитка тих друштава. На тај начин ми ћемо после тога моћи да проверимо обиман материјал Л.-Брила, да утврдимо шта ће остати трајно од Леви-Бриловог рада и да у науци дођемо до правилног става по питању примитивног менталитета, па према томе и развоја мишљења. Тада се не би више могло говорити о „јазу" између примитивног менталитета и нашег, већ о различитим ступњима развитка.

Друг Стаљин је, нпр., у својим расматрањима о дијалектичком и историском материјализму, дао кратку и сажету карактеристику првобитне заједнице: „Основица продукционих односа у првобитној заједници је друштвена својина средстава за производњу. То у суштини одговара карактеру производних снага у том периоду. Камена оруђа и лук и стрела, који су се касније појавили, искључивали су могућност појединачне борбе против природних сила и дивљих звери. Да би сабрали плодове у шуми, уловили рибу у води, саградили какво пребивалиште, људи су морали да раде заједнички, ако нису хтели да постану жртва глади, дивљих звери или суседних заједница. Заједнички рад води заједничкој својини средстава за производњу, као и произведених добара. Ту још не постоје појмови о приватној својини средстава за производњу, ако не рачунамо личну својину неких оруђа за производњу, која су у исти мах оруђа за одбрану од дивљих звери. Ту нема експлоатације, нема класа". Ова иста карактеристика може се дати за огромну већину данашњих примитивних друштава.

У данашњим примитивним друштвима, као и у првобитним заједницама прошлости, постоји међусобна чврста везаност људи у роду (клану), а и повезаност рода са околном природом (нпр. животињама које тај род лови и којима се храни итд.). У таквим друштвима још не постоји индивидуа, човек себе још не назива „ја". Он се осећа као део, као оруђе рода. Из овога би се нпр. већ могли наслутити у мишљењу таквих друштава корени једног закона партиципације о коме говори Леви-Брил.

Од С. Жарковића се, наравно, није ни могло захтевати да он изврши овај огроман посао, али се могло тражити да унесе мало више светлости у постављање проблематике.

Жарковић није оперисао једном солидном методом. Он је одбацио социологизам Л.-Брила (одн. Диркема), по коме једне друштвене чињенице условљују друге, и ставља се, у методолошком погледу, на становиште функционализма, на основу кога се, додуше,

[2]) J. В. Стаљин, *Историја СКП(б)*, стр. 134.
[3]) J. В. Стаљин, на истом месту стр. 140—141.

констатује да једна друштвена чињеница може бити функција разних фактора (па и да она са своје стране условљује чињенице и факторе), али које нам не даје појам о томе који је од фактора пресудан у развитку, који је фактор основна, главна, покретачка снага друштвеног развитка. Док се Диркемова метода (позитивизам и плурализам) окреће у зачараном кругу међусобних дејстава (налазећи крајњи ослонац *углавном на друштвеној морфологији), дотле функционализам може* да упадне лако у грешку да утврди да је основна покретачка снага у једном друштву једна; а у другом друга. У случају примитивног менталитета Жарковић сматра да треба поред социјалних фактора узети и географске, биолошке, економске. Већ само ово разликовање социјалних фактора од економских указује на крутост и дезоријентисаност ове методе. Шта више, Жарковић, под сугестијом једног критичара Л.-Брила (Пржилуски), под економским фактором не подразумева начин производње (тј. ступањ развитка производних снага и продукционе односе), већ углавном *врсту, грану производње* Међутим, врста производње може бити само фактор који би нпр. одлучивао о конкретној варијанти примитивног менталитета. Овакво схватање може да доведе до заблуде у разумевању улоге економског фактора.

Према историском материјализму, основни одређујући моменат развитка друштва је развитак производних снага, као најпокретљивијег елемента производње. У зависности с развитком производних снага мењају се, у складу, и продукциони односи међу људима. Скуп свих односа производње сачињава ону реалну базу „на којој се издиже правна и политичка надградња и којој одговарају одређени облици друштвене свести" (Маркс). Историски материјализам, да би објаснио свест, начин мишљења, менталитет, разне форме идеологија и начина објашњавања света, поћи ће од ових поставки. Да би објаснио ступањ развитка тог начина мишљења, његову конкретну варијанту, узеће у обзир и све остале факторе који би могли утицати на његов специфичан вид, али ће се увек ослањати у крајњој линији на реалну базу друштва и на развитак производних снага, као фактор који у крајњој линији одређује друштвени развитак, па посредством низа разних чинилаца и друштвену свест. Наравно, то је само један део расматрања, који се односи на *порекло* начина мишљења, на његове корене. Други део односио би се на расматрање *улоге* свести, мишљења, идеја, њиховог дејства на развитак друштва. Нпр. могло би се поставити питање да ли и у којој мери примитивни начин мишљења својим окамењеним формама кочи развитак друштва.

Ослањајући се на једну методу која не даје оријентације, Жарковић није покушао нити је могао покушати да унесе више светлости у проблем примитивног менталитета и да укаже пут којим треба ићи ради решења тог проблема који интересује научни свет већ четрдесетак година.

На крају, он констатује да постоје разлике у душевним манифестацијама код разних облика друштава и да је то једино сигурно што се може закључити. „Чим се, међутим, пређе преко тога и чим се постави питање како је текао тај развој, који су били његови фактори и на који је начин сваки од тих фактора утицао на формацију душевног живота, оне сигурности нестаје, а уместо ње имамо само разна схватања, од којих су нека више а нека мање вероватна" (стр. 124).

И поред ових методолошких недостатака и неодређености у ставу, књига Жарковића може да послужи као солидно информативно штиво за упознавање дела Л.-Брила, као и целокупног проблема, како се он поставља углавном у француској социологији.

Ст. Стајић

WILIAM N. BEVERIDGE **FULL EMPLOYMENT IN A FREE SOCIETY:** Лондон 1944, страна 429.

Велико Беверицово дело, у коме се он бави питањем под којим је условима могуће постићи пуно запослење у друштву које почива на оним слободама које се данас на Западу сматрају за битне, није социолошком погледу врло карактеристично за промену у схватањима савременог Енглеза. Енглеска је била прва и класична земља значајно само са економско-теориске тачке гледишта већ је и у у којој се родио привредни либерализам и у којој је економска тео-

Беверицово дело је у ствари само увелико проширен и допуњен ријa либералног капитализма достигла свој највиши ступањ. Данас је то земља у којој се, после Совјетског савеза, можда највише говори и пише о диригованој и планској привреди, о национализацији, па чак и социјализацији индустрије. И не само то, већ савремена енглеска економска теорја у све већој мери почиње да сматра дириговање привреде коначном тековином савременог индустриског друштва. На овакву промену у схватањима утицала су у првом реду постигнућа Совјетског савеза, који је показао да у планском уређењу привреде леже огромне могућности повишења производне основе и социјално равномерније расподеле народног дохотка. Не мање су у томе смислу морала да утичу негативна искуства са развојем капитализма у његовом данашњем облику у коме су кризе постале врло дубоке а периоди полета много краћи. Данас је очигледно да се капитализам у своме данашњем облику више не може успешно одржати. Питање је само може ли се он реформисати?

На ово питање Беверић не даје непосредан одговор, одн. он не указује на крајњи циљ коме треба тежити. Беверић изрично каже да он овим делом не мисли да да одговор на велики спор о томе који је систем, капитализам или социјализам, бољи. Његова је тежња само да покаже које су мере потребне као *први корак* и као непосредни лек за решење извесних социјалних проблема данашњице, док будућности оставља да покаже који ће систем коначно преовладати. Објашњење оваквог Беверицовог става је у овоме: он увиђа да је стари облик капитализма тешко одржив, али он засада не би хтео да прихвати другу крајњу алтернативу, већ покушава да нађе излаз који би капитализму дозволио да се у измењеном облику даље успешно одржи.

Беверицово дело је у ствари само увелико проширен и допуњен извештај који је он 1942 г. поднео британској влади, а коме је био циљ да се после рата спречи појава незапослености и социјално обезбеде масе енглеског радног народа. Појава привредне кризе и незапослености после овог рата претстављала би исувише тежак потрес за сваки друштвени систем, а нарочито за данашњи капитализам, који и иначе већ има многе дубоке недостатке, тако да је Беверић у проблему незапослености видео средишни проблем енглеске привредне и социјалне политике после рата. Беверић свакако није случајно за мото своје књиге изабрао речи: Беда ствара мржњу. Он је сигурно мислио и даље: масовна беда може да изазове друштвене потресе који могу да угрозе темеље постојећег друштвеног поретка. Зато је он све своје велико знање и дугогодишње искуство и управио на решење једног, по његовом мишљењу непосредног, а не коначног циља: на спречавање незапослености. Он верује да би отклањање незапослености у будућности отклонило и једно од највећих зала капитализма и да би овај можда, ако би успео да реши овај тешки проблем, био у стању да започне нову еру свога развоја.

Ово је питање заиста од великог значаја у економском и социјалном погледу и начин његовог решења даће заиста коначан одговор на питање о судбини капитализма. Али иако је на основу теориске анализе Беверић дошао до врло позитивног закључка о могућности отклањања незапослености у капитализму, питање тиме ипак није решено, јер је Беверицова анализа само економска а не и социјална и

политичка. Међутим, капитализам није само економски систем, већ истовремено можда у још већој мери социјални систем са врло значајним политичким изражајима, тако да није довољно доказати да би се при једном новом начину буџетирања могла отклонити незапосленост, већ би било потребно доказати и да ће друштвене снаге омогућити његово извођење. А у ту се анализу Бевериџ није упуштао.

У овоме лежи осетан недостатак ове иначе врло корисне књиге. Свакако да је могуће да се економска организација капитализма мења, као што је то уосталом доказао и његов досадашњи развој. Али да би промена коју предлаже Бевериџ била заиста у извесном погледу социјално напредна, морала би она да буде праћена упоредним променама социјалног склопа и социјалних односа данашњег капиталистичког друштва. Да ли он верује да су се те промене већ десиле или да ће се неминовно догодити? О томе он ништа не каже.

Политика коју Бевериџ предлаже може да се означи више као „политика социјализирања тражње него социјализирања производње" (190 стр.). Овим Бевериџ жели да каже да је његов циљ да пружи начин за непосредно јачање тражње без битних промена социјалне структуре данашњег капиталистичког друштва. Мора се међутим признати да је Бевериџ изричнo нагласио да „ако би се искуством или другим разлозима показало да је укидање приватне својине производних средстава иужно ради постигнућа пуног запослења, ово би се укидање морало предузети." (23). Пуну запосленост би требало обезбедити при очувању основних грађанских слобода: слободе вероисповести, говора, штампе, науке, збора и удруживања, избора занимања, употребе личног дохотка и других (21). „Пуно запослење" не значи за Бевериџа непостојање сваке незапослености. „Запосленост за свакога буквално за цело време значило би или да нема никакве промене занимања и према томе никаквог напретка, или да, када је један посао завршен, сваки који је на њему био запослен, бива упућен право на други посао, свидело му се то или не" (126). Под „пуним запослењем Бевериџ подразумева такво стање у привреди при коме увек има више празних места за рад него незапослених људи, тако да је нормални временски размак између губитка једног места и налажења другог врло кратак (18). Ово се по мишљењу Бевериџа може постићи целисходном државном финансиском политиком чији је формални услов изградња новог типа државног буџета. Нови буџет више не сме да буде само план прихода и расхода државне администрације већ „дугорочни програм издатака планираних према њиховој социјалној важности и чији циљ мора да буде давање стабилности и експанзије привреднсм систему" (30). Према томе годишњи буџет не треба да буде само средство одређивања јавних издатака, већ такође и средство утицања на приватне расходе и инвестиције. Нови буџет ће имати две основне карактеристике. Прво, он ће регулисати приходе и расходе целе заједнице а не само јавне финансије. Друго, он ће за полазну тачку одређивања плана расхода узети људску радну снагу којој треба обезбедити рад а не финансиска средства. До овог закључка је Бевериџ дошао на основу непосредног посматрања ратних буџета капиталистичких земаља у прошлом и овом рату. Обим ратних буџета је увек условљен бројем људи које треба запослити („manpower") а не финансиским разлозима. Успеси планске ратне привреде у Енглеској и Сједињеним америчким државама били су врло велики и доказују жалосну чињеницу „да је тотални рат једини успешни лек који су икада демократије измислиле против незапослености" (112). Зашто не би било могуће, пита се Бевериџ, и у миру организовати привреду на начин сличан оном у рату?

Не можемо се на овоме месту упуштати у појединости Беверицовог предлога новог буџета који претставља најзанимљивији и најглавнији део Беверицовог програма. Оно што је у овоме питању битно, то је да он у суштини претставља примену извесних основних начела

социјалистичког буџетирања на буџетирање у диригованој капиталистичкој привреди. У капитализму је државни сектор оштро одвојен од приватног и државне функције оштро ограничене. Поред осталих функција, буџет у њему има и тај задатак да спречи државну власт у ширењу њених функција преко граница одређених јој у сваком тренутку структуром друштвеног система. Према томе буџет у капиталистичкој привреди мора неминовно да полази од државних финансиских сретстава, јер се држава (одн. државна власт) овде супротставља приватној привреди и приватни капиталистички сектор, преко својих претставника у влади, не дозвољава да се државни буџет шири преко одређених му граница и тако оштети приватни сектор.

Сасвим је супротан случај у социјалистичкој планској привреди. У њој нема супротности државног и приватног сектора и државне функције су у начелу ту неограничене. Под таквим околностима буџет више не претставља само план прихода и расхода једног издвојеног сектора друштвене привреде, већ план прихода и расхода целе друштвене привреде. Разумљиво је онда да такав буџет не полази више од неких уско одређених финансиских сретстава државне власти, већ од *привредног плана као целине, дакле од привредних могућности* целе привреде.

Поставља се сада питање да ли је могуће увести такав начин буџетирања у капиталистичкој држави? Одговор на ово питање зависи од тога да ли је могуће да она еволуира у смислу јачања социјалистичких тежњи у њој и њиховог утицања на државну власт без појаве нове идеолошке и политичке реакције на њих. Енглеска и друге капиталистичке земље су у рату биле у стању да организују јако дириговање свог привредног живота и да извесне заједничке циљеве наметну приватној привреди. То је било могуће зато што је тај систем по својој намени имао да буде привремен и није био предвиђен као структурна промена постојећег друштва. Да ли ће данас козервативне снага Енглеске без даљега пристати на овакву политику која треба да буде средство постепене структурне измене енглеског друштва? Тешко је рећи колико ће она данас у Енглеској имати успеха, али је свакако јасно да ће данашњи облик капитализма у Енглеској морати да се измени. Остаје само да се види хоће ли до његове измене доћи тек после даљег погоршања економских и социјалних односа у Енглеској или ефикасним и унапред предвиђеним еволутивним путем у коме би случају Енглеска и Беверић пружили пример од великог значаја.

Д-р Љубомир С. Дуканац

G. M. TREVELYAN: **ENGLISH SOCIAL HISTORY,** London 1944, стр. 629.

Најновије дело познатог енглеског историчара Тревелијена, које обухвата период од стогодишњег рата до смрти Краљице Викторије (1901), обрађује најзанимљивије доба енглеског друштвеног развоја, доба у коме је капитализам изишао из свога почетног стадија и постепено достигао свој највиши ступањ с краја XIX века. У делу је врло свестрано обрађен целокупни друштвени живот Енглеске, њено привредно уређење, књижевност, наука, породични живот, улога жене и многи други проблеми. Анализа је у великој мери социолошка и почива на богатом материјалу, тако да је опис енглеског друштва у овом шеснаестовековном периоду дат врло реалистично. Без икаквог улепшавања изнео је Тревелијен све социјалне супротности, мане владајућих друштвених слојева, утицај капиталистичких кругова на унутрашњу и спољну политику, зависност цркве и разних верских секта од друштвених односа. Али с друге стране су без претеривања изнете и позитивне стране енглеског друштва у томе периоду, његова тежња да друштвене супротности постепено решава пре њиховог бескомпромисног заоштравања, толерантност просечног Енглеза, његова истрајност и социјалност. Има у Тревелијеновом делу свакако објашњења са

којима се неки читаоци неће моћи да сложе. У опису развоја социјалног законодавства не види се довољно улога радничког покрета и радничких борби за поправку радничког положаја. Код источно-индиске компаније је само укратко поменуто да је се она у своме колонијалном пословању служила и суровом експлоатацијом колонијалних народа. Али то су ипак изузеци који можда потичу од либералистичког става самог писца услед кога он многе недостатке друштвеног система посматра са више оптимизма него што би то стварност оправдала. Ипак он нигде не пада у крајност апологетике постојећег друштвеног поретка већ увек труди да остане објективан.

Дизраелијева изрека, да је Енглеска подељена на два народа, на богате и на сиромашне, садржавала је, каже Тревелијен, у себи непријатну истину. Те разлике, истина, нису увек биле тако оштре, али су увек постојале. Раскидање феудалних веза почело је у Енглеској још у XII веку, далеко пре него у осталим европским земљама. Земљишни закуп и најамница у новцу постајали су све чешћи, а тиме и феудални систем све слабији, док у XIV веку они нису скоро потпуно преовладали. Овакав развој је нарочито убрзало избијање велике куге („црна смрт", 1348—1349), када је за само две године помрла половина целокупног становништва Енглеске. Реткост радника је тада постала тако велика да су племићи, да би задржали раднике од бегства у градове, морали боље да их плаћају и ослободе многих феудалних дужности. Многи раније везани сељаци постали су тада слободни, једни као слободни пољопривредни радници, а други као слободни сељаци-поседници. Од ових последњих је доцније настала нова друштвена класа тзв. „јиомена" (yeomen). XV век није донео битне промене у друштвеној структури Енглеске, али је опште стање у земљи било врло рђаво. Рат двеју ружа (1455—1485) донео је потпуну анархију јер тај рат није био ништа друго до узајамна борба племића о земљу. Она је вођена најнескрупулознијим средствима од којих је једно од уобичајених било „чисто убиство, често вршено на јавном месту и усред дана, да би дејство било снажније. Јер требало је утерати страх за сопствени живот не само супарнику већ и судији". (60). У XVI веку структура пољопривреде мења се и даље и сељачка газдинства се све више губе пред великим поседима који се стварају било откупом од стране великопоседника било присвајањем општинске (заједничке) земље што је у XVIII веку постала тако масовна појава да је тај век у енглеској историји добио назив „век присвајања земље". Услед овог присвајања земље остајали су мали сељаци без довољно земље и утрина и морали су да напуштају свој родни крај и да се селе у градове или у прекоморске области или евентуално да остану као пољопривредни радници на земљишту великопоседника.

Упоредо са овим променама у пољопривреди ишле су и промене у трговини и индустрији које су од Енглеске на почетку XX века начиниле капиталистички и уопште привредно најразвијенију земљу. Први капиталисти у Енглеској били су трговци и то нарочито извозници вуне. Трговачки капитал је већ у XIV веку био тако јак да је и краљ био од њега финансиски зависан. XVI век доноси тада највећи преокрет у енглеском привредном развоју. Под Елизабетом је дошло до нагле експанзије енглеског капитализма на прекоморска тржишта. „Дрејкова идеја славе није била иста као Цезарова", каже Тревелијен. (Дрејк је био чувени енглески морепловац који је 1588 победио шпанску Непобедиву армаду — Љ. Д.). „Он није хтео ни стопе шпанског земљишта... Његов циљ су били ратни плен, трговина, слобода морске пловидбе..." (193). Тада се јављају познате трговачке компаније за вођење трговине са прекоморским земљама (Источно-индиска компанија и друге), које су све имале закенски монопол трговине са одређеним земљама или континентима. Оне су о своме трошку одржавале не само трговачку морнарицу већ су имале и сопствене наоружане бродове и сопствену војску. Ова чудна испреплетаност приватних и

државних функција односно приватних и државних интереса у рукама истих приватних лица, долази до пуног изражаја у занимљивој чињеници да је за време Џемса I енглески амбасадор на двору Могулског царства у Индији био сер Томас Ру, који је истовремено био и агент Источно-индиске компаније! (216). Џемс, Дука од Јорка, заповедник морнарице и престолонаследник био је гувернер Краљевске афричке компаније и акционар Источно-индиске. Пре њега је положај гувернера те компаније заузимао принц Руперт а после њега чувени Малборо. „На тај начин су магнати, који су контролисали енглеску дипломатску, поморску и војну политику, били у најтешњем могућем додиру са трговачким сталежом и лично делили његове интересе и погледе." (272).

Тада долази и до колонизације Америке и других прекоморских земаља која се спроводила на најширој основи. Посебна друштва за финансирање колонизације налазила су у томе велики извор зараде. Поред тога стварање колонија значило је стварање трајног тржишта за енглеску робу. То је био циљ и многих других енглеских дипломатско-војних потеза оног доба. Тако су нпр. улазак Енглеске у рат 1702 и заузимање Гибралтара 1704 било „више него проста војна и поморска амбиција: оно је значило слободан улаз у средоземна и турска тржишта што је било од животне важности за текстилну индустрију" (323). А енглеска политика равнотеже у Европи у XIX веку била је само дипломатски израз енглеске политике слободне трговине јер би војна и политичка премоћ једне силе на континенту уништила слободу енглеске трговине.

Једна од врло значајних одлика енглеског друштва је његова прилагодљивост историским променама и његово избегавање крајности. Док је већина европских држава морала да прође кроз врло крваве револуције да би феудализам заменила савременијим уређењем, Енглеска је једина од великих држава која у својој историји није имала значајнију социјалну револуцију. Разлог за то лежи свакако и у великом богатству Енглеске, стеченом трговањем са целим светом и експлоатацијом огромног колонијалног царства. У томе великом богатству учествовала је једним делом и енглеска радничка класа услед чега је она већ рано изгубила многе револуционарне одлике радничких класа на континенту. Али с друге стране избегавање револуција мора да се објасни и умереношћу и реалношћу просечног Енглеза. За разлику од француских племића, који су до Револуције, а и после ње уколико им је остало богатства, остајали потпуно удаљени од народа, живели посебним животом и нису умели да се прилагоде променама које су се у друштву дешавале, енглески племићи су још од XIII века схватили улогу коју ће у будућности одиграти грађанство и постепено су се са њим повезивали. С једне стране су многи грађани постали „племићи", а с друге синови племића нису смели без занимања да остану на имању племића већ су морали да иду у свет на рад, најчешће у трговину. Временом је племство тако повезало своје интересе са грађанством да у Енглеској уопште није било разлога за грађанску револуцију као на континенту.

Та способност прилагођавања историски неумитном развоју сусреће се и у најновијој енглеској историји. Јачање радничког покрета и радничке странке било је омогућено не само јачањем класне свести енглеског радништва већ и прилажењем радничком покрету многих „грађанских" елемената који су можда и несвесно схватили будући друштвени развој и опредељивали се за нове покрете. Насупрот томе су на континенту конзервативне снаге обично истрајале на своме једностраном становишту и тако неминовно доводиле до оштрих социјалних сукоба.

Као и у осталим изражајима свога живота, тако је Енглез и у религији остао увек врло реалан. Религија у Енглеској никад није доводила до онаквих друштвених сукоба као на континенту, иако је у Енглеској увек истовремено постојао читав низ разних религија и секта. Енглеска религија је од најранијег доба била врло блиска животу и ретко је своју

суштину налазила у апстрактним доктринама. Енглеске религије носе врло упадљив печат социјалне структуре енглеског друштва и њетове духовне основе. Протестантизам, који је идеализирао рад, и сматрао да се Богу најбоље служи радом, „био је добра религија за народ трговаца и фармера", каже духовито Тревелијен (127). То идеализирање рада и посла уопште нашло је свој врхунац код пуританаца и квејкера. За пуританце се говорило да „религију једу уз хлеб", а квејкери су целу своју религију свели на начело да „хришћански принципи више вреде од хришћанских догми" (267).

Ово неколико неевезаних изабраних проблема из Тревелијенове књиге ни издалека не обухвата целу њену богату садржину. Тревелијенова књига се тешко може приказати; њу треба прочитати. Извесни делови и извесни аспекти енглеског друштвеног живота нису у њој довољно обрађени и осветљени. То нарочито важи за империјализам који је приказан врло кратко и без дубљег улажења у објашњење његових узрока. Јако се осећа и скоро потпуно отсуство анализе енглеских политичких странака и енглеског правног уређења. Најзад, услед свог либералистичког става, Тревелијен каткада појединцима придаје несувише велики значај у стварању историје. Али без обзира на све ове празнине, Тревелијенова књига претставља једно од најбољих дела енглеске историске науке које ће бити неопходно за сваког ко буде изучавао савремени развој европског друштва.

Д-р Љубомир С. Дуканац

L. RADZINOWICZ AND J. W. C. TURNER: THE MEANING AND SCOPE OF CRIMINAL SCIENCE (студија објављена у збирци расправа „*The Modern Approach to Criminal Law*", London. Macmillan and Co, 1945).

Радзиновиц и Тернер, професори Правног факултета у Кембрицу, излажу развој и данашње задатке криминалне науке, што у исто време треба да претставља данашњи програм наставе ове науке на правним факултетима. С обзиром на претстојећу реформу наставе на нашем Правном факултету, интересантно је упознати се са схватањем ових познатих професора Кембрицког универзитета о садржини и циљевима кривичне науке.

I) — По ранијем мишљењу, кривична наука је значила исто што и кривично право. То ће рећи, главни задатак кривичне науке састојао се у проучавању кривичних појмова у духу програма постављеног још од Караре, по коме кривично дело није друштвени појам, већ само правни, законски појам. Захваљујући огромним научним резултатима постигнутим у области друштвених наука, најзад и појам кривочне науке почиње да се мења, како у погледу предмета њеног испитивања тако и у погледу метода њеног рада. Велики број криминолошких школа у Европи и у Америци најбоље оправдавају потребу научног проучавања кривичних појмова не само са гледишта правних наука, већ и са гледишта многих других друштвених и природних наука. Ово је имало за последицу да су се појавиле, поред раније постојеће науке кривичног права, и многе друге научне дисциплине, које испитују кривичне појмове са разних гледишта и разним методима. Тако да данашња кривична наука значи само скупни појам за све ове засебне кривичне дисциплине, укључујући ту и кривично право као једну од кривичних наука.

II) — Као код сваке нове науке, тако и овде, појављују се разни проблеми како у погледу класификације материјала тако и у погледу диференцирања премета проучавања сваке од ових научних дисциплина. Пре свега запажа се извесна тенденција „атомизирања", све већег и већег расчлањавања криминолошких наука. Број криминолошких наука већ је и сувише велики. Као већ диференциране могу се назначити: криминална антропологија, криминална биологија, криминална психологија, криминална психијатрија, криминална социологија, казнена политика, криминална статистика, пенологија, кривично право, криминална профилакса итд. Затим постоје пуно противуречности и неслагања у погледу употребе поје-

дних термина. Тако, неки под појмом криминологије подразумевају криминалну социологију и криминалну антропологију, други (Пармели, САД) сем ових наука у криминологију стављају још и теорију о природи и развоју кривичног дела, криминалну психологију, криминалну јурисприденцију и пенологију. Неки писци изразом криминалне социологије обухватају све кривичне науке, укључујући ту и кривично право, итд. Свакако *да се претерује у свом расчлањавању и да поменуте конфузије у појединим важним појмовима сметају даљем развоју ових наука.* Али при том треба имати у виду: 1) да се кривична наука развила доста брзо, отуд још различитих схватања, 2) да тенденција дељења долази као природна реакција на негативан став правника-догматичара према криминолошким наукама и 3) да се још увек појављују нови проблеми, са којима се јављају и нове криминолошке дисциплине. Али и поред тога потребно је унети мало више једнообразности у схватање најважнијих појмова и класифицирати на један јасан начин све научне дисциплине у оквиру кривичне науке.

III) — Очевидно је да је први задатак кривичне науке испитивање порекла (етиологије) кривичног дела. Сакупљање статистичког материјала јесте само полазна тачка за ово испитивање и само за себе много нам не показује. Главни задатак криминолошког испитивања састоји се у проучавању личности кривца и социјалних услова под којима је дело извршено. Појам „личности" и „друштва" треба схватити у најширем смислу. Он обухвата целокупну индивидуалност кривца и целокупну социјалну средину. Затим увек треба имати на уму да су оба ова појма у међусобној зависности. Личност се моделира под утицајем друштва, а друштво се испољава тек кроз личност човека.

Прво долази испитивање кривца. Грешка је ранијег испитивања што се оно вршило само у једном правцу. Данас ми обухватамо целокупну личност кривца у свим његовим манифестацијама. Тако на пр. морамо испитати утицај наслеђа, значај извесних абнормалности као и значај реакције на разне спољне утиске. На тај начин морамо се наслонити на више наука: наука о наслеђу, анатомију, психологију, физиологију, патологију и науук о карактеру. Овај део кривичне науке који има за предмет свестрано и прецизно испитивање целе личности кривца називамо криминалном биологијом.

Као други део научног испитивања узрока кривичног дела долази испитивање околине кривца, које исто тако мора бити свестрано и потпуно. Тако на пр. морамо испитати утицај климе, етничког састава и густине становништва, занимања, економских услова, друштвених класа и група, васпитања, образовања, општи културни утицаји, значај политичке организације у погледу криминалитета итд. То су све елементи који чине општу структуру друштва у коме човек живи и у коме врши кривично дело, по оној познатој формули Лакасањ-а „La société a les criminels qu'elle merite". Ту спада исто тако и испитивање развоја и организације кривичног правосуђа, порекла, функције и развоја кривичних закона и казне, јер је све ово условљено разним ступњевима развоја друштва. Овај део кривичне науке који испитује однос друштва и кривичних појмова, називамо криминалном социологијом. Неки аутори, погрешно, криминалну социологију ограничавају само на испитивање социјалних узрока криминалитета, а социолошко испитивање осталих проблема овде наведених стављају у задатак других дисциплина. Тако Бонгер социолошко испитивање казне назива „пенологијом", а Гриспињи социолошко испитивање кривичних закона назива „казненосудском социологијом". Међутим све ово чини предмет заједничког социолошког проучавања кривичних појава.

Заједничко излагање резултата криминалне биологије и социологије

Заједничко излагање резултата криминал е биологије и социологије предмет је научне дисциплине познате под именом криминологија, која представља прву грану кривичне науке.

IV) — Задатак кривичне науке, међутим, не састоји се само у изналажењу узрока криминалитета. Њен крајњи циљ јесте изналажење најефикаснијих мера у борби против криминалитета. Целокупно социолошко-биолошко испитивање криминалитета треба да послужи као основ за изналажење практичних мера у борби против криминалитета.

Ово је задатак друге гране кривичне науке познате под именом Криминална политика. Различита су мишљења о томе шта све обухвата Криминална политика. Али треба узети ово: 1) Криминална политика мора се заснивати на резултатима криминологије о узроцима криминалитета. На основу ових, она мора израдити онакав превентивни систем који ће највише елиминисати или неутралисати узроке кривичног дела. У превентивне сврхе мора се користити активност свих друштвених установа, које се баве социјалном заштитом. Доказано је да често пута извесне мере социјалне заштите, од којих се у почетку не очекују реперкусије на криминалитет, доста повољно утичу и на смањење криминалитета. То су оне превентивне мере које **чине тако звану општу** криминалну профилаксу. Затим, од важности су оне мере које директно циљају на смањење криминалитета, као активност друштва за заштиту младежи, удружења за заштиту окпуштених осуђеника итд., које улазе у тзв. специјалну криминалну профилаксу. 2) Поред свих мера из области криминалне профилаксе, Криминална политика мора изналазити и мере које се односе на оне који су већ једном извршили кривично дело. Задатак Криминалне политике у овом смислу креће се у неколико праваца. Прво, ту долази указивање на оне прописе који морају бити унети у кривично законодавство (материјално и процесуално), тј. криминална политика треба да проучава кривично законодавство као инструменат за превенцију криминалитета. Тако на пр. да указује на то која се дела имају сматрати као кривична дела, које казне треба прописати у овим случајевима, каква треба да буде улога полиције у изналажењу кривичних дела, која гоњења треба условити приватном тужбом а која јавном тужбом, каква треба да буде организација кривичних судова, у чему се састоји улога вештака, питање пороте, права и дужности тужбе и одбране итд. На тај начин све установе кривичног правосуђа и законодавства треба да буду предмет дискусије у оквиру Криминалне политике. 3) Задатак Криминалне политике даље се састоји у испитивању природе и ефикасности разних казни и нарочито указивање на то које казне треба применити према разним врстама криваца. Пошто пак ефикасност казне зависи не само од врсте и трајања, већ и од начина извршења, то Криминална политика треба да се позабави и проблемом извршења казне. То је, дакле, учење о системима извршења казне и институцијама које се показују као најпогодније у овом циљу. Овако сложени задатак Криминалне политике произлази из данашњег схватања задатка кривичног правосуђа, који није толико у репресији, већ више у позитивној превенцији криминалитета са широким социјалним карактером.

На тај начин, Криминална политика, са овако важним задацима, претставља другу грану кривичне науке.

V) — Као што је напоменуто, Кривично право је некад сматрано као једина кривична наука, као синоним ове. Данас међутим оно се сматра само као једна грана кривичне науке. Свакако да је то важна грана кривичне науке, и као такој мора му се одредити место у класификацији дисциплина у оквиру кривичне науке. Шта више у данашњем степену развоја кривичне науке, у многим земљама, кривично право јесте центар лажње. Али мора се нагласити да кривично право посматрано у изложеним научним перспективама није више најважнији део кривичне науке. Оно се мора сматрати више као зависно, функционално, него ли као стваралачко.

С обзиром на изложено, ови аутори дају следећу трипартитну класификацију дисциплина у оквиру кривичне науке: кривична наука или

ANALI PFB | anali.rs

криминологија пружа научни материјал криминалној политици, криминална политика даје садржину кривичном праву, а све три чине кривичну науку.

Остале кривичне дисциплине, као криминалиа техника, криминалистика, судска медицина, форензична психијатрија итд. пружају заиста користан материјал кривичној науци, али су помоћне дисциплине а не њени саставни делови.

Др. Јанко Ђ. Таховић

ПРЕГЛЕД ЧАСОПИСА

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК СССР, отделение економики и права 1945, **№** *2, М. А. Гурвич: Виды исков по советскому гражданскому процессуальному праву*

Чланак претставља скраћени реферат који је писац прочитао у фебруару 1944 г. на састанку отсека грађанског права Института права Академије наука СССР. Расправа је написана у циљу да уклони несагласност у руској процесној науци о процесним врстама тужби по совјетском позитивном праву. По једном гледишту, заступљеном и у уџбенику грађанског поступка, у совјетском процесном праву постоје свега две врсте тужби: кондемнаторна (за осуду на чинидбу) и декларатorна (за утврђење постојања, односно непостојања једног правног односа). Конститутивне (преображајне) тужбене захтеве совјетско право не познаје. Аргумент претставника двојне поделе састоји се у тврђењу да је циљ грађанског поступка заштита *постојећих,* а не стварање нових права каквим странка до парнице није располагала, нити укидње материјалног права које је дотле постојало.. Супротно становиште значило би придавати суду власт да по тужби ствара права, а такву власт он нема. Писац, заступајући тројну деобу, не прима овај аргументат. Неоспорно је да суд по совјетском праву не може да ствара нову норму, али у низу случајева неопходно је да у границама постојеће норме заснива, укида и мења правне односе, кад то није остварено, или није могуће остварити вољом странака. Противно становиште значи сужавање задатака совјетског суда.

На кондемнаторној и декларатorној тужби не задржава се писац дуго. Правну природу кондемнаторне пресуде он види у потреби да императивна сила материјалног права добије потврду судском одлуком, па на основу тога даје и дефиницију кондемнаторне тужбе.

Декларатorна тужба има за предмет само постојање одн. непостојање одређеног правног односа, што јој за разлику од кондемнаторне даје статички и завршни карактер. Њен циљ је да међу странкама отстрани сваку сумњу о постојању, одн. непостојању права. Њена је особина да у односу према кондемнаторној тужби има супсидијерни карактер, па се зато може подићи за утврђивање постојања условљених и орочених захтева, таквих дакле, по којима првој нема места. Пресуда по декларатorној тужби има дејство ex tunc.

Главна пажња посвећена је конститутивној тужби. Она има за циљ заснивање пресудом новог правног односа, или измене у постојећем, или пак укидање таквог односа. Таква пресуда допуштена је само у случајевима нарочито предвиђеним законом. Заснивање новог, одн. измена или престанак постојећег правног односа правноснажном пресудом може по свом дејству претходити судској пресуди. Писац разликује три групе конститутивних тужби:

1) *Тужбе за судску санкцију тужиочеве изјаве којом се укида постојећи правни однос.* Овде се по совјетском праву ради само о две врсте једностраних аката које једна уговорна страна мора према

другој да изврши преко суда. То су раскид и отказ неких уговора, који, да би имали дејства, морају бити учињени преко суда у облику тужбе. Тако на пр. раскид уговора о најму, о куповини и продаји. Дејства пресуде своде се само на потврду права тужиочевог на правну промену захтевану у тужби.

2) *Тужбе управљене на пресуде којима се одређује сама садржина материјалног права које ствара судска пресуда.* Ово је практично најважнија група. Овде тужба може бити управљена било на

а) заснивање или престанак, било на

б) измену постојећег односа.

У саставу групе под а) треба разликовати:

1а) Тужбе управљене на пресуде којима се замењује неостварена сагласност странака ма из ког разлога (диспозитивне пресуде);

2а) Тужбе по захтевима који се могу остварити само судским путем (пресуде по предметима нарочите судске надлежности).

Ад 1а) Највеће значење имају тужбе управљене на диспозитивне пресуде. Област њихове примене простире се преко целог грађанског права, — стварног, облигационог, породичног. Тако ту пре свега спада тужба сувласника за деобу заједничке ствари. Ако међу странкама нема сагласности о праву својине, онда ће се и о томе донети пресуда која би спадала у групу диспозитивних. У исту групу дошле би и пресуде по тужби за поделу наследства. У области облигација пример за ову врсту тужби била би тужба за поделу заједнички заслужене јавно обећане награде. И овде пресуда замењује споразум. Исто тако дејство има пресуда по тужби да суд одреди услов уговора о коме међу странкама нема сагласности. Нарочито се често среће ова група тужби (и пресуда) у породичном праву: тужба за помоћ брачном другу у случају престанка брака; о томе коме ће од супруга у разводу остати дете и колико ће који родитељ давати за његово издржавање; о обавезама оца да сноси трошкове бременитости, порођаја и неге детета; за утврђивање која су лица обавезна на издржавање бабе и деда и садржина такве обавезе.

Ад 2а) У групу тужби по предметима искључиве или нарочите судске надлежности спадају тужбе: за развод брака (По Указу Президиума Врх. Совјета од 8 јула 1944 год.), за одузимање родитељске власти и за раскид уговора о усиновљењу.

Заснивање нових односа често је везано с престанком дотадањих.

У групу под б) (измена постојећих односа) спада тужба за смањење износа прекомерне конвенционалне казне.

3) *Тужбе за измену процесних мера. Предмет ових тужби је захтев за измену процесно-правног односа.* Пример је тужба за излучење ствари из пописа. Писац даје критику старе школе која је у овој тужби видела један облик виндикационе тужбе. Објашњење својинском тужбом није умесно, јер пре свега тужилац не мора бити увек сопственик, а кад то и јесте, виндикационој тужби противи се обично какав облигационо-правни основ по коме друга страна држи ствар. Тужилац није заинтересован у повраћају ствари, него да му ствар не буде продана за туђе дугове. Овде још спадају: тужба за повећање, смањење или потпуно укидање алиментационих плаћања, услед наступања нових, непредвиђених околности и тужба за снижење износа алимената на децу од разних мајки, досуђених према једном истом туженику од судова једне или разних република, ако укупан збир оваквих давања прелази највиши износ предвиђен законом.

Супротно учење (уџбеник грађанског процеса) види у овим тужбама, место конститутивних, кондемнаторне или декларатворне. Писац критикује овакво схватање. Не може се примити да се овде ради о кондемнаторној тужби зато што бисмо онда добили две самосталне, правноснажне пресуде с различитом садржином, од којих потоња не би могла ни по ком основу да замени претходну. Нема места ни схватању ових тужби као декларатворних. Такве су тужбе управљене на

констатацију, а у даном случају тужилац иде на правну промену.

Гурвич завршава чланак закључком да практично неће увек бити лако разликовати поједине процесне врсте тужбе једну од друге, јер се оне често комбинују и стапају у једној парници.

Б. Познић

ИЗВЕСТИЯ АКАДЕМИИ НАУК СССР. Отделение экономики и права, Но. 4. И. П. Трайнин, вопросы партизанской воини в международном праве.

У току последњих година герилски рат је добио сасвим посебно значење. Због тога мало разрађено питање о односу међународног права према партизанским ратовима има не само теориски значај, већ улази у сам живот. Чланак једног од најпознатијих совјетских правника, академика И. П. Трајнина, посвећен том питању, садржи богат, али досад мало испитан материјал односа међународног права према партизанству. У наше време, када су сва основна начела међународног права била згажена, можемо с нарочитим задовољством да цитирамо речи компетентног совјетског научника: *„наравно, међународно право постоји"*. Постоји, према Трајнину, и ратно право. То право је збир створених правила и обичаја, који теже да нормализују ток вођења рата. Општа мисао, изражена у тим правилима, састоји се у томе да се дозвољавају само они поступци и она ратна штета која је потребна да би се без непотребних жртава и с најмањим губицима приморао противник да положи оружје.

Нарочито место у ратном праву заузима питање о борцима и неборцима. С веома распрострањеног гледишта формалног права сматра се да су борци само регуларна војска. Свако лице које би добровољно узело оружје самим тим припада неборцима за које не важи ратно право. Изузетак чини гледиште да добровољни народни устанак стоји под заштитом међународног права исто као и редовна војска. Занимљиво је да су марксистички аутори прихватили ово гледиште (на пр. Енгелс, кога много пута цитира Трајнин). „Почевши с америчким ратом за независност, па све до грађанског рата у Америци, учешће становништва у рату је постало и у Америци, као и у Европи, правило, а не изузетак" — писао је на пр. Енгелс још 1870 г.

Питање о партизанству било је покренуто нарочито за време француско-пруског рата 1870—1871 г. када су се многи добровољци дигли и ступили с оружјем у рукама да бране отаџбину. Питање је било поднето Бриселској конференцији 17 априла 1874 г. сазваној иницијативом руске владе. На тој конференцији су се створила два супротна гледишта на партизане. Док су демократске државе, које су имале народну милицију, признавале народу право на самоодбрану против нападача, дотле су милитаристичке државе, Немачка и Аустро-Угарска, потпуно одрицале то право и настојале да се партизански покрет изузме из правила и обичаја рата.

Академик Трајнин нам даје богати материјал који нам илуструје стално насиље Немаца према партизанима-добровољцима и тежњу да се они ставе ван међународних закона. Када су Бизмарку саопштили у време француско-пруског рата да је заробљен добровољачки одред с Гарибалдијем од око 13.000 људи, он је приметио: „заробити 13.000 стрелаца, који и онако нису Французи!... Зашто их не стрељати?" О непопустљивост Немачке разбила су се сва старања Бриселске конференције да се створе општи ратни закони и нарочито да се добровољцима призна право бораца. Чак иако су поједина решења на овој конференцији била прилично компромисна, ипак она нису забранила партизански рат. По њима становништво које се диже на устанак само је под утолико под правилима међународног права уколико оно потиче из обичаја међу цивилизованим народима, из закона човечности и из потреба друштвеног сазнања. Поставке Бриселске

Конференције, која је била први озбиљан покушај да се одреде закони ратовања, нису биле ратификоване. Треба нарочито приметити да је Русија ове поставке привела у дело за време рускотурског рата (Указ Правителствующего Сената од 12 маја 1874 г.) Питање права народа на самоодбрану у случају напада било је поново поднесено на решавање после 25 година на Конференцији у Хагу 1899 г. Немачка је заузела сасвим реакционарни став по питањима међународног права. Њени претставници су се изјаснили против обавезног међународног суда при решавању међународних конфликата, против ограничења наоружања. Што се тиче питања о партизанству, и овде су се опет појавиле две супротне тежње. Једна малих држава које је штитила Велика Британија и нарочито Русија, друга реакционарна, коју је заступала Немачка и Аустро-Угарска. Претставници Белгије и Швајцарске су сматрали да се не могу кажњавати они који устају ради заштите родног краја из љубави према њему. Енглези су подржавали ту мисао и њихов предлог је гласио: „не треба вршити репресалије према становништву које под окупацијом диже устанке". Претставници Немачке напротив су убеђивали да патриоти могу да ступе у регуларну војску и да партизане не треба да штити међународно право. Решења ове Конференције своде се на следеће:

I. Ратни закони важе не само за армију, већ и за добровољце, ако се подвргавају следећим захтевима: а) ако имају на челу лице које је одговорно за све; б) ако имају посебне ознаке које их одвајају видно од других; в) ако отворено носе оружје; г) ако се покоравају законима и обичајима рата.

II. Становништво неокупиране територије које се при приближавању непријатеља диже на оружје ради борбе са војском која наступа, и које није имало времена да се организује према првој тачки ових правила признаје се за војску, ако буде јавно носило оружје и придржавало се закона и обичаја рата.

III. Зараћена сила може да се састоји из бораца и небораца. У случају заробљавања и једних и других сви потпадају под исте међународне законе о заробљеницима.

Решења Хашке Конференције потписала је и Немачка и ратификовала их 4 септембра 1900 г.

На то решење изгледа да се осврнуо Хитлер у свом говору 17 августа 1938 г. када је говорио: „по правилима међународног права кажњен ће бити смрћу сваки онај који није војник регуларне војске, а носи оружје и ради оно што је дозвољено само оружаној сили у униформи". Академик Трајнин открива лицемерје ове заштите међународног права од стране Хитлера и указује на нове услове рата, који не дозвољавају строго придржавање Хашких решења, која, као што смо видели, уопште не забрањују народни устанак против нападача, већ признају право партизанима на заштиту од стране међународног права.

На крају се писац задржава на улози совјетских партизана у борби с Хитлеровим нападачима и наводи да партизанство јесте и остаје законска форма народног и праведног рата и на тај начин потпада под правила међународног права, које за то и постоји да би спречило сваки напад.

Д-р *Никола Н. Алексејев*

ВЕСТНИК АКАДЕМИИ НАУК СССР № 4, 1945; А. Вишински: Ленин велики организатор социјалистичке државе

Чланак познатог руководиоца савремене совјетске спољне политике, академика Вишинског, претставља реферат, прочитан на званичном заседању Академије Наука СССР, посвећеном 75 рођендану В. И. Лењина. Значај Лењина по мишљењу Вишинског показује се пре свега у мудрој тактици за време велике руске револуције. Лењин је прекинуо сарадњу с буржоазијом и с буржоаским партијама и прогласио диктатуру пролетаријата и сељаштва. Он је тај положај учврстио нарочитом идеоло-

шком поставком, у којој се открива сав смисао лењинизма. Лењин је развио и унапредио марксизам, који је буржујска критика сматрала за изживелу, застарелу теорију. И најзад, највећа Лењинова заслуга је то што је утврдио да је совјетска власт, као нови облик државе, једина у стању да реши задатке који историском нужношћу стоје пред пролетаријатом. Совјетска власт, како је мислио Лењин, није измишљотина неке партије, нити су је створили правници, она је дошла историском нужношћу. А Лењин то није само теориски показао, већ је доказао значај совјетске власти у пракси, што нису учинили ни Маркс, ни Енгелс.

Неоцењива заслуга припада Лењину због тога што је схватио како се треба користити оном влашћу и оном конкретном ситуацијом која је настала после октобарске револуције. Совјетска држава је умела да постави и да правилно реши најважнији проблем револуције — управо проблем односа пролетаријата према сељаштву. „Задатак нам је, говорио је Лењин, не да одузмемо имање средњем сељаку, не да му командујемо, већ да му покажемо све вредности комунистичког поретка. Ако дате сељаку сутра 100.000 трактора и снабдете га бензином, он ће увек рећи: ја сам за комуну". Одатле и произилази велико дело совјетског економског уређења и индустријализације које је генијално остварио Ј. В. Стаљин. Совјетски народ је под руководством бољшевичке партије показао огромну храброст у остварењу Стаљиновог плана индустријализације земље. Остварење тога плана је показало широким народним масама све предности новог планског система. Битност совјетске државе је способност убеђивања човека помоћу примера и искуства, а не помоћу насиља. Совјетска држава је пробудила у маси одушевљење за грађење, што је уродило великим успесима и резултатима.

То је значај Лењина, по мишљењу познатог совјетског научника, чији су погледи врло интересантни за правнике, јер је он за последњих 10 година био израз совјетског јавног мњења у питањима права и државе (погледај чланке и реферате Вишинског штампане у часопису „Советская Законность" за 1938 г.)

Др. Никола Н. Алексејев

„МИРОВОЕ ХОЗЯЙСТВО И МИРОВАЯ ПОЛИТИКА", № 8, 1945. — П. Лисовский: Италия после изгнания фашистских захватчиков.

И у Италији је борба за ослобођење скопчана с борбом за демократизацију и уништење извора фашизма: реакционарне клике око престола, утицајни официри, виши католички клир, финансиска олигархија. Пре тога треба казнити ратне злочинце и очистити управу од фашиста. Али процес демократизације и извршење ових задатака иду врло споро. У Италији нема ни јасне победе демократије, као у Југославији, ни реакције, као у Грчкој, већ нека нестабилна равнотежа. Народне масе показују велики полет ка демократији и бес против фашизма. До пада Мусолинија борба против фашизма није имала масовни карактер услед терора, али од тада добија тај карактер. Партизанска борба против фашизма и Немаца политички је освестила масе и учинила их господарем њихове судбине. Масе активно учествују у политици. Политичке странке имају организован далеко већи број чланова па и у политички најживљем ранијем периоду 1918—1922 г. То проширење основа демократског покрета прва је карактеристика садашњег политичког положаја Италије.

Друга је слабљење табора реакције. Она је узалуд покушала да се одвоји од фашизма и претстави га као свог противника обарањем Мусолинија. Масе знају за њену тесну сарадњу с фашизмом.

При таквом стању изгледа јасно да се политички развој Италије има управити ка демократији. Тако би и било, да није спољних утицаја. Међутим, због важности стратегиске позиције Италије на Средоземном Мору њени унутрашњи проблеми интересују све поморске државе и изазивају њихово мешање. Поред тога ратовање на њеном тлу и војна окупација од стране савезника изазвали су мешање савез-

ника у њене унутрашње послове. Суверенитет владе је ограничен, а велики делови територије стоје под непосредном савезничком војном управом.

Поред те политичке зависности Италије од савезника, још већи значај има њена економска зависност. Она нема чиме да плати свој увоз, без кога не може опстати, а саобраћај је такс уништен да ни оно чега има не може доставити потрошачима.

Нема сумње да су све ове околности отежале много положај демократског табора у Италији, а олакшале сплетке реакције. Реакција је ишла на то да завади левичарске странке са савезницима, а левичари су покушавали да одржавају што боље односе с њима, и у том циљу су морали да десничарима уступе удео у власти који не одговара њиховој снази.

Основни садржај политичког живота је борба демократског табора — блок шест антифашистичких партија — против реакције — остатака фашистичке бирократије, монархистичких странака ван комитета народног ослобођења, краљевског двора, врха католичке цркве, плутократије. Али слика није тако проста. Реакција покушава да продре у блок антифашистичких странака и да га расцепа. Тај блок има лево крило: комунисти, социјалисти и странка акције; и десно: либерали, хришћ. демократи и демократија рада. Ове последње странке имају доста елемената везаних с реакцијом, и они преовлађују у њиховом вођству. Ти елементи хоће повратак фашистичке демократије, која уствари и није била демократија. Отуд борбе у блоку и кризе влада. Десно крило остаје у блоку, јер то одговара жељама маса и јер, по начелу једнакости свих партија, добија такав удео у власти који не одговара његовој стварној снази. Лево пак крило, нарочито комунистичка партија, труде се да блок ојачају, јер је то најбољи пут за демократизацију.

Прва криза у блоку била је спролећа 1944 г. приликом образовања прве Бадољеве владе са стварном влашћу. Издејствовавши да социјалисти и странка акције, које нису хтеле Бадоља, ипак уђу у владу, комунисти су спречили владу реакције. После Бадоља је дошао Бономи, али он је изгубио ауторитет, јер није умео да очисти апарат од фашиста и казни ратне злочинце. Иако су тада пом. две партије иступиле из владе, комунисти су ипак остали у њој — добивши уступке од Бономија — и тиме поново спречили владу реакције.

По ослобођењу целе Италије положај се мења на корист демократских странака, јер је Северна Италија огњиште демократије. Бономи је морао отићи, а у влади доћи до јачег утицаја демократски елементи. Реакција је покушала да то спречи утичући на либерале и хришћ. демократе. Против кандидатуре Нениja, социјалисте, присталице тесне сарадње с комунистима, хришћ. демократи су истакли свог кандидата за претседника владе, де Гасперија, тесно везаног с Ватиканом. Најзад је споразум закључен на Паризу, из странке акције, једном од вођа партизана. Истовремено либерали су напали акцију месних одбора народног ослобођења као анархистичку и терористичку, пристрасну у корист левичара, под изговором борбе против фашизма. Изгледа чудно да десничарске странке траже ликвидацију ових одбора кад и оне учествују у централном комитету нар. ослобођења и то по начелу једнакости с осталим странкама. Али сем централног, постоји цео низ обласних, градских, сеоских итд. одбора, све до одбора по предузећима и надлештвима. А у тим одборима — који су центри мобилизације маса у борба за демократизацију — главну улогу играју странке везане с масама — левичарске.

Тако Паријева влада, која није идеална, јер левичарске странке у њој нису претстављене сразмерно својој моћи, има тежак задатак: обезбедити слободне изборе, у ком циљу се морају очистити остаци фашизма и онемогућити покушаји реакције да добије власт као у Грчкој. Задатак отежава много катастрофални положај привреде. За реконструкцију рушевина треба 5—8 милиј. лира. Индустрија оштећена с 35%. Немци одвезли 75% возног парка. Половина железница

срушена. Од трговачке флоте само бедни остаци. Незапосленост огромна. Нема угља за индустрију. Суша упропастила пољопривреду. Трећина житарица мора се увести... Наднице не достижу за живот.

Реакција користи ове тешкоће. Једино јака демократска влада може их савладати и довести Италију до Уставотворне скупштине.

Р. Л.

(БОЛЬШЕВИК, бр. 15, август 1945).

М. Трајнин: *„Вопросъ суверенитета в советском союзном государстве".*

Питање суверености је једно од основних питања јавнога права и један од најважнијих политичких проблема. За нас је оно данас још и нарочито актуелно јер стојимо пред доношењем новог Устава ФНРЈ. У томе погледу чланак Трајнина објашњава многе ствари које су од великог значаја за боље разумевање совјетског устава.

Проблем суверенитета у СССР стоји у тесној вези са историјом стварање совјетске државе. Познато је, каже Трајнин, да су се Лењин и Стаљин до 1917 г. изјашњавали против федерације као облика државног уређења. У томе су они следили Маркса и Енгелса који су, у интересу јединства радничке класе, заступали идеју демократског централизма и јединствене и нераздељиве републике. Међутим револуција 1917 г. нарочито конкретним развојем у првој фази, изазвала је код Лењина промену његовог става. Појава многобројних „националних савета", „покрајина" итд. који су сви имали сепаратистички карактер, значила је „удаљавање од блиске пролетерске револуције и стварање ограда између радничке класе центра и радника националних покрајина... Да би заузела и задржала за себе власт, било је неопходно да радничка класа Русије међу другим прворазредним проблемима реши и аграрни и национални проблем". Зато је Лењин поставио начело слободног решења националног питања и облика државног устројства. „Једнакост и сувереност народа Русије" постали су тако прва тачка „Декларације права народа Русије" од 15 (2) новембра 1917 г. А сувереност народа у СССР значи „слободно изражавање воље раднога народа сваке нације". Та слободна воља може да се изрази било у иступању једне нације из дотадање заједнице или у слободном стварању нове заједнице са другим нацијама. А најцелисходнији облик те нове удружене заједнице је, под таквим околностима, федерација. Федерација је, по теорији бољшевика, пре свега, савез добровољни, а затим савез равноправних нација.

Објашњење ове промене у ставу партије према федерализму дао је сам Стаљин. Разлози те промене били су следећи: 1) с обзиром на то да су у време Октобарске револуције многе националности хтеле потпуно да се одвоје од Русије, федерализам је претстављао корак напред у поређењу са опасношћу од цепања радничких маса разних нација; 2) облик федерације прихваћен у СССР није супротан друштвеном и привредном циљу совјетског система; и 3) национално питање се показало много озбиљније, а пут уједињења разних нација много сложенији, него што се то раније, пре рата и до Револуције, веровало.

Основно начело совјетске федерације је *демократски централизам*. Он значи право иницијативе изборних месних и покрајинских органа, али у оквиру основне линије дате са централног места. То наравно претпоставља извесну уједначеност циљева и погледа између месних и свих виших органа и намеће питање да ли та уједначеност заиста постоји и од чега она зависи? Јер онога тренутка када би се појавиле дубоке несугласице у погледу на основна начела друштвеног уређења, демократски централизам би или престао да буде централизам или да буде демократски. Лењин и Стаљин су били свесни да без јединства погледа на основне животне и политичке проблеме у

свим националним јединицама није могуће одржати демократски централизам. Да би се то постигло, они су руководство државе предали оној класи за коју су веровали да ће сачувати то јединство погледа. „Јединство воље и циља, морално-политичко јединство совјетске државе условљено је не само социјалистичком привредом већ и држаним руковођењем друштва од стране радничке класе, руководећом улогом наше партије у систему совјетске државе". Под таквим околностима суверенитет Савеза не супротставља се суверенитету савезних република јер један допуњује други, каже Трајнин.

Као што се види, систем совјетског федерализма није био апстрактна теориска творевина него плод конкретних искустава стечених у Октобарској револуцији. Начело суверенитета, систем федерације, демократски централизам и цео остали низ проблема, решавани су кроз кокретни развој совјетске државе и у духу основних начела остварених Револуцијом.

Др. Љубомир С. Дуканац

БОЉШЕВИК, август 1945, бр. 16, стр. 74 — 85, — *Ш Лиф: экономическое разоружение Германии.* — Низу чланака који у светској штампи излазе по питању домашаја и начина економског разоружања Немачке, предвиђеног у Берлинској (Потсдамској) декларацији, придружује се чланак Ш. Лифа, који, ма да не говори о конкретном начину спровођења тог разоружања, садржи врло занимљиве податке о начину економског наоружања Немачке пре и за време рата.

Као што је познато, Немачка после првог светског рата није била економски разоружана. Сва предузећа која су за време рата производила ратни материјал једноставно су пребачена на „мирну" производњу, тј. производњу мирнодопских артикала потрошње. Савезници по завршетку прошлог рата нису дирали немачку ратно-привредну машину; разлози за ово били су разноврсни. На првом месту, учесници Париске мировне конференције бојали су се у извесној мери претераног политичког и економског јачања Француске ако би се поступило по предлогу француске владе који је садржавао најрадикалније мере, — установљавање контроле над извесним гранама производње, нарочито производње авиона; друго, извесни реакционарни кругови у савезничким земљама нису желели економско разоружање Немачке, јер су ову земљу сматрали оруђем своје спољне политике према Совјетском Савезу; најзад, сами немачки привредни и владајући политички кругови тога доба плашили су савезнике „бољшевичком опасношћу" за Немачку која би настала за случај њеног претераног економског исцрпљења. Немачки крупни капиталистички кругови заједно са немачким владама у послератном периоду убеђивали су савезнике да побеђена Немачка неће бити у стању плаћати репарације из сопствених средстава; последица овога била је да се благонаклоно гледало на давање Немачкој међународних зајмова. Стало се на гледиште да треба оспособити немачку привреду да би она била у стању плаћати репарације, и за то су из иностранства увезени у Немачку капитали у облику дугорочних и краткорочних кредита. По подацима које наводи Лиф у Немачкој је 1933 г. било следећих инвестиција иностраног капитала:

(види табелу на идућој страни)

Услед донетих девизних прописа било је касније немогуће повући капитал из Немачке у знатнијим износима, чак и ако је он био дат у облику краткорочних и дугорочних зајмова, — а пад курса долара и фунте за време велике кризе 1929—1932 Немци су искористили за смањивање својих дугова у иностранству. Положај је, каже Лиф, постао парадоксалан: „Државе победнице потрошиле су на обнову ратне машине Немачке више капитала него што је Немачка потрошила за исплату репарација, које су укупно изнеле 20.770 милиона марака".

У милијардама марака

	Акције нем. друштва у рукама странаца	Дугорочни зајмови	Краткорочни зајмова	Укупно
Индустрија, саобраћај,		4,6	3,6	8,2
пољопривреда	4,2	3,8	0,4	4,2
Зајмови влади		1,5	4,2	5,7
Банке		0,4	0,4	0,8
Остало				
Укупно:	4,2	10,3	8,6	23,1

Лиф у свом чланку није навео да ли цифра од 23,1 милијарди марака, која претставља инвестиције страног капитала у Немачкој, обухвата инвестиције извршене само у периоду од завршетка првог светског рата до 1933 г., или она значи укупне инвестиције страног капитала у Немачкој, без обзира да ли су оне извршене пре или после светског рата. Харгривс (E. I. Hargraves: *Debt* чланак објављен у: *What* тврди да је капитал увезен у Немачку у периоду од 1924 до 1930 *everybody wauts to know) abont monèy,* London, 1936) стр. 442—443, (највише из САД) износио 18,2 милијарди марака и то:

у облику дугорочних зајмова	9,2
у облику краткорочних зајмова	6,2
остало	2,9

Харгривс даље наводи да је укупан износ страних инвестиција у Немачкој крајем јула 1931 године износио око 23 милијарде марака, док су инвестиције немачког капитала у иностранству износиле око 8,5 милијарди марака. Упоређењем Лифових и Харгривсових података долази се до закључка да износ од 23,1 милијарди марака који наводи Лиф вероватно претставља укупне инвестиције страног капитала у Немачкој, јер по свој прилици после избијања кризе није било већих нових инвестиција. У сваком случају може се узети да су износи страног капитала инвестираног у Немачкој после првог светског рата претстављали скоро истоветну или врло приближну цифру са износом репарација плаћених од стране Немачке, према Лифовим подацима (20, 77 милијарди марака).

Немачка је после првог светског рата продужила са искоришћавањем и прерадом сировина битних за вођење рата — гвожђа, алуминиума, азота. Она је развила аутомобилску и хемиску индустрију, као и индустрију машина и трактора, — које је било савршено лако пребацити на производњу тенкова, авиона и топова. Још 1923 г. немачка влада је ујединила низ државних предузећа у трговачко друштво „Сједињена индустријска предузећа" (Viag) са капиталом од 600 милиона марака. „Формално", пише Лиф, „то је било трговачко сједињавање електроенергетичких, алуминиумских, азотних и других предузећа, а у ствари то је био моћан војно-економски комбинат." Немачка је не само сачувала дорашну производну моћ многих „мирних" грана производње, већ је и проширила; тако да су нпр. азотна предузећа у Лајне и Опау која су у 1913 год. производила 750 тона, а при крају рата 1917 год. 75.000,— тона, већ у 1924 год. производила 320 хиљада тона. Немачка индустрија је 1938 производила два пута више челика него Енглеска, а скоро 4 пута више него француска У сврху поткрепљења ове своје тврдње Лиф наводи следећи преглед:

у милионима тона

Немачка	23,3
Енглеска	10,6
Француска	6,2

ANALI PIB | anali.rs

У погледу производње машина Немачка је 1928 заузимала друго место у свету, а прво у Европи (14% светске производње). Особито била је развијена производња електричних машина која је по извесним проценама превазилазила производњу тих машина у Енглеској и Француској узетих заједно. После доласка Хитлера на власт производња машина у Немачкој била је проширена и употребљена искључиво у ратне сврхе, тако да је постала базом војне производње.

Једна од мера за економско наоружање Немачке била је пуна рационализација производње, скопчана са концентрацијом индустрије. Мала, застарела предузећа ликвидирана су; „капиталистичка рационализација која убрзава процес оплодње капитала и проширења производње, постала је један од основних извора брзога пораста немачке индустрије после првог светског рата". Инфлација у Немачкој 1922—1923 допринела је концентрацији индустрије, и појевтињењу производње: „посредством папирних марака успело се знатно смањити наднице, а самим тим и трошкове производње". Крупнији капиталисти гутали су ситне откупом предузећа, — те су због инфлације настала нова монополистичка друштва. Концерн Хуга Стинеса у току овог процеса почтинио је својој контроли преко 1.500 разних индустријских, банкарских, саобраћајних, трговачких и других предузећа, — а на бази инфлације настали су и најпознатији концерни Немачке „Челични труст" и „И. Г. Фарбениндустри". Држава је сама помагала овај развој; кредити дати од Рајхсбанке немачким монополима у износу од 2,5 милијарди марака враћени су јој са инфлационираним папирним маркама, наводи Лиф.

Економско наоружавање Немачке после доласка националсоцијализма на власт познато је; у ову сврху Немачка је утрошила око 90 милијарди марака. Лиф се не упушта у појединости при расматрању ове фазе привредног развоја Немачке; за њега је много важнији развој у „демократској" Немачкој када се ова налазила још увек под релативно доста јаким утицајем сила победница у првом светском рату.

Посебну пажњу Лиф је посветио пенетрацији немачког капитала у неутралне земље. Немачки монополи стварали су пре овог рата бројне фабрике авиона у иностранству. За време самог рата Немци су дуго време пре капитулације почели пребацивати крупне капитале у неутралне земље; Лиф у овом погледу наводи неколико података о мерама које су немачка предузећа покушала или извршила, долазећи у додир са претставницима крупних фирми из савезничких земаља или извозећи свој капитал у њима пријатељски наклоњене земље Аргентину и Шпанију. Лиф исто тако наводи појединости о снабдевању немачке индустрије за време овог рата сировинама из савезничких држава преко неутралних земаља.

Још Кримска конференција донела је одлуку о неопходности уништења, ликвидације или стављања под контролу немачке индустрије која би могла бити искоришћена за војну производњу; Берлинска конференција у овом погледу донела је детаљније одлуке које су обухватиле стављање под контролу производње метала, хемијских производа, машина и других предмета неопходних за ратну привреду, као и њихово свођење на меру потребну за задовољење послератних мирнодопских потреба Немачке. Производна средства, пак, која не буду остављена Немачкој биће извезена или уништена. Извоз немачких индустриских постројења која могу служити за ратне сврхе овог пута скопчан је са репарацијама, — и од правилног решења проблема репарација чије су основе постављене Берлинском декларацијом зависи и правилно решење питања економског разоружања Немачке. Лиф свој чланак закључује осврнут на напоре који се у извесним круговима у иностранству чине у циљу одржавања немачке ратнопривредне машине, указујући на чињеницу да безбедност човечанства у многоме зависи од економског разоружања Немачке које се може

постићи само пуном сарадњом слободољубивих народа, победника над фашизмом у дугогодишњем крвопролићу.

Драгослав Аврамовић

Е. ВАРГА: Регулирование хозяйства и бесплановость в капиталистических странах во время войни" (Мировое хозайство и мировая политика, бр. 9, септембар 1945). Чланак проф. Варге претставља једну од глава његове нове књиге „Промене капиталистичке привреде као последица другог Светског рата", која обрађује ванредно занимљив и теориски значајан проблем. Проф. Варга анализира природу дириговане привреде у капиталистичким земљама за време овог рата и испитује да ли је и у којој мери тачно веровање многих економиста да је привредно планирање могућно и у капиталистичким земљама.

Расматрајући прво питање, проф. Варга долази до тачног закључка да је природа привредног дириговања у капиталистичким земљама до овог рата била из основа различита од природе привредног планирања у Совјетском савезу. Док је у овоме привредно планирање „иманентан саставни део совјетског друштвеног система" и траjно, у капиталистичким земљама је оно досад било један скуп мера који је по својој суштини био супротан природи друштвеног система у коме је примењиван. Он ту није био примењиван из социјалних или привредних већ искључиво из војних разлога и као привремена мера која је после рата требало опет да се укине. Потреба за планирањем у капиталистичким земљама дошла је само услед ограничености расположивих производних сретстава, сировина и других производних чинилаца. Да су те земље имале све производне чиниоце у неограниченој количини, оне не би ни у рату завеле дириговање привреде. То потврђује и чињеница да је ово дириговање било утолико јаче уколико је земља располагала мањим обиљем производних чинилаца. Највећи степен дириговања постигла је Немачка, јер је она располагала најмањим обимом производних чинилаца од свих великих капиталистичких земаља. Иза ње долази од већих држава Енглеска, а сразмерно најмањег дириговања било је у Сједињеним америчким државама и другим богатим земљама.

Али без обзира на то што је у капиталистичким земљама дириговање и „планирање" настало као привремена ратна мера, то по себи још не би био доказ да би планирање у капитализму било начелно немогуће. Зато проф. Варга потпуно тачно каже да се ова немогућност мора доказати теориским разлозима. Главни доказ је начелна противречност између природе капиталистичког поретка и система планирања. Слободна приватна својина производних средстава је неспојива са планирањем, ако се под њим подразумева тотално регулисање производње и расподеле. Или ће план бити главни, и у томе случају се приватна својина производних сретстава мора ако не формално а оно у сваком случају стварно укинути, односно у највећој мери ограничити; или ће се приватној својини производних сретстава дозволити знатна слобода, али онда је испуњење плана неизвесно а можда и немогуће. У доказ овог последњег тврђења износи проф. Варга много примера из политике дириговања у САД и у Енглеској за време овог рата. Врло чести су били случајеви непотребних нових инвестиција док су стара постројења била недовољно искоришћена. То је долазило отуда што многи приватни произвођачи нису хтели да преудесе своја предузећа на ратну производњу, јер им се више исплаћивало да узму под закуп нове државне радионице. Још веће тешкоће планирању пружало је пољопривредно газдинство. Услед велике исцепканости пољопривредних поседа, недовољно рационалне производње и јако отежане контроле, свако планирање пољопривреде је било врло несигурно. Најзад и сама државна организација дириговања имала је тај осетан недостатак да је била нехомогена. У њој је било како елемената са статистичким или чак и у извесном смислу

колективистичким тежњама, тако и у још већој мери елемената капиталистички настројених тако да је између рада једних и других често долазило до несклада.

Овај кратки исечак из занимљиве анализе проф. Варге потврђује још једном иначе већ уобичајено (у социјалистичкој књижевности) гледиште да је капиталистичка привреда неподобна за тотално планирање. Тотално привредног планирања може да буде само у колективистичкој привреди и зато је погрешно називати државну интервенцију у привреди коју сусрећемо у САД, Енглеској и другим капиталистичким земљама „планирањем". У тим земљама је могуће само извесно „регулисање" или „дириговање" у општим линијама и зато би се привредни системи тих земаља једино могли назвати „регулисаном" или „диригованом" привредом. То не искључује могућност да и те земље једног дана пређу на систем који би делимично или чак потпуно био плански. Али за то су потребне истовремене промене и у њиховим социјалним односима.

Д-р Љубомир С. Дуканац

„ТРИДЕСЕТ ДАНА". Год. III, Београд. Уредник: Владимир Дедијер.

Настављајући своје излажење прекинуто ратом, појавио се 10 новембра о. г. први број часописа „Тридесет дана". То је месечни часопис који доноси оригиналне и преведене чланке о најзначајнијим актуелним проблемима из области друштвених наука, културе и политике. Са правилним избором разноврсних тема и исправним постављањем и обрађивањем појединих проблема, жив и приступачан, привлачан и популаран, али не и површан, крећући се увек у оквиру научно утврђених истина и метода, — овај ће часопис несумњиво много допринети бољем упознавању ширих кругова с економским, политичким и др. приликама и односима у свету и код нас.

Бр. 1 — новембар 1945; стр. 175.

Први број донео је низ чланака. На првом месту, реферат (у целости) В. И. Молотова поводом 28-годишњице Октобра; затим делове из говора наших делегата на заседању Савета министара спољних послова у Лондону по питању Трста („Наша аргуменција"). У чланцима „О преласку с ратне на мирнодопску производњу" од Трахтенберга (из „Бољшевика") и о „Развоју индустрије Југославије и њеној улози у нашој привреди" од Влајка Беговића третирају се, стручно али и за нестручњаке сасвим разумљиво, актуелни економски проблеми од највећег значаја за период послератне обнове.

Нарочиту пажњу привлаче чланци „Још о демократији" од А. Соколова. „Странке и избори" од С. Дедијера и „О неким задацима друштвених наука у савременим условима" од Г. Александрова.

У полемичном чланку *„Још о демократији"*, који је објављен у московском листу „Новое Времја", А. Соколов побија — духовито, живо и убедљиво — „аргументе" једног дела западне штампе по питању демократије у ослобођеним земљама Источне Европе (као нпр. тврђења: да у тим земљама постоје „непреставничке владе", да у њима постоји „угушивање мишљења мањине", као и да у њима постоји „једнопартиски систем").

У информативном чланку *„Странке и избори* (Неке особине политичких странака и изборног система у Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији)" Стеван Дедијер пружа нам, у ери послератних избора за уставотворне скупштине, врло занимљива обавештења о партијама и изборним системима у двема највећим земљама западне демократије.

Чланак *„О неким задацима друштвених наука у савременим условима"* од Александрова упознаје нас са стањем друштвених наука у Совјетском Савезу и њиховим непосредним задацима. Марксизам-лењинизам, да би увек био правилно, истинито и борбено учење, мора се непрестано развијати, обогаћивати новим искуством, потврђивати но-

ANALI PFB | anali.rs

вим подацима, допуњавати све новијим и новијим теоретским поставкама и открићима. Најопштији актуелни задатак, који сада стоји пред совјетским научницима на пољу друштвених наука, писац види у енергичном учвршћивању, осигурању војне, економске, политичке и идеолошке победе над фашизмом, у непомирљивој борби против свих могућих остатака и варијаната фашистичких схватања, у даљем обогаћивању и обогаћивању лењинско-стаљинске науке о друштву, у њеном најзамашнијем ширењу међу милионима трудбеника. Посматрајући из те перспективе, писац указује на поједине досадашње слабости и на будуће конкретне задатке историчара, економиста, филозофа, правника, филолога. Између осталог, препоручује састављање максистичко-лењинистичке историје социолошких учења, јер је „историја социологије од великог филозофског значаја за разумевање друштвеног живота у разним епохама његовог развитка и у савременим условима".

Бр. 2 — децембар 1945; стр. 160.

У чланку *„Избори у Југославији"* М. Ђилас излаже како је дошло до избора код нас; у чему су видели значај избора тј. како су изборе схватили народи Југославије а како реакционарни кругови у иностранству и у земљи; каквим су се све маневрима ти реакционарни кругови служили да изазову иностране интервенцију; како су протекле предизборне припреме и сами избори; колико је било учешће бирача у поређењу са ранијим изборима у старој Југославији и какве су резултате избори показали у целој земљи и у појединим федералним јединицама. Упркос крупне победе, потребни су још многи напори на изградњи и политичкој консолидацији земље. Потребно је учврстити победу и развити је до краја. Базу фронта треба у масама проширивати, а не сужавати. Закључци који се намећу из проведених избора јесу ови: да народи Југославије хоће федеративну републику, да хоће власт народних одбора, да хоће да живе као слободна независна држава и да хоће нов Устав, који ће коначно учврстити и озаконити тековине њихове херојске борбе против иностраног и домаћег фашизма.

Вл. Лебедев и М. Харламов у чланку *„Совјетска демократија — највиши облик демократије"* (превод из московске „Правде") констатују и анализирају корените разлике између совјетске демократије и демократије буржоаских земаља и подвлаче огромна преимућства совјетске државе и социјалистичке демократије, која је не само часно издржала сва најтежа искушења другог светског рата, већ је из рата изишла још чвршћа и непоколебљивија.

Најзначајнији чланак у децембарском броју јесте чланак (тачније: студија) — *„Марксизам-лењинизам о изворима и карактеру ратова"* од П. Федосејева (објављено у „Большевику"). Широко постављена и исцрпна, брижљиво и темељно рађена, а уз то богато и свестрано документована, ова студија, поред значаја који има за разумевање једне од најсложенијих и најтежих друштвено-политичких појава, може послужити и као пример заиста научне методологије обрађивања појединих друштвених проблема.

Поред поменутих чланака, други број доноси и чланке о изборима у Бугарској („Влада Отечественог фронта је народна и претставничка"), о спољно-политичкој линији Турске у другом светском рату („Турска у другом Светском рату" од С. Белинкова), о колхозном систему („Снага и виталност колхозног система" од проф. Лаптева), о догађајима у Индонезији и Индокини, у Кини, и др.

Д. Ј.

„Архив" издају наставници Правног факултета у Београду, а уређује га одбор. Одговорни уредник д-р Јован Ђорђевић, продекан Правног факултета у Београду. Излази месечно. Уредништво и администрација: Булевар Црвене армије, 69, Београд. Чековни рачун 56435. Телефон 23412 и 21756.